

ÇÜTAD ÇUKUROVA
ÜNİVERSİTESİ
TÜRKÖLJİ
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

**Cilt 6 Sayı 1
Haziran 2021**

**Çukurova Üniversitesi Basımevinde çoğaltılmıştır.
Haziran / 2021**

İmtiyaz Sahibi

(Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi Adına)
Prof. Dr. Ayşehan Deniz Abik

Editör

Prof. Dr. Ayşehan Deniz Abik

Editör Yardımcıları

Dr. Öğr. Üyesi B. Erdem Dağistanlıoğlu Dr. Öğr. Üyesi B. Tahir Tahiroğlu

Editör Kurulu

Prof. Dr. A. Deniz Abik	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Aysu Ata	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Cengiz Alyılmaz	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Gülşen Seyhan Alışık	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Mevlüt Gültekin	Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Şükrü Haluk Akalın	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Julian Rentzsch	Johannes Gutenberg University
Prof. Dr. Yuu Kuribayashi	Okayama University
Dr. Öğr. Üyesi Bedri Aydoğan	Çukurova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi B. Erdem Dağistanlıoğlu	Çukurova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi B. Tahir Tahiroğlu	Çukurova Üniversitesi

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Dilek Ergöneç Akbaba	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Emine Yılmaz	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Erdoğan Boz	Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Erhan Aydın	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. F. Sema Barutcu Özönder	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Faruk Yıldırım	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Fatma Açık	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Filiz Kılıç	Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. G. Gonca Gökalp Alpaslan	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Gülsüm Killi	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Halûk Gökalp	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice Aynur	İstanbul Şehir Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice Sofu	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Hülya Kasapoğlu Çengel	Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Işıl Özyıldırım	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. İ. Çetin Derdiyok	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Kerime Üstünova	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Leyla Karahan	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Özmen	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Melek Erdem	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Mine Mengi	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Öner	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Naciye Yıldız	Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Nevzat Özkan	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Nurullah Çetin	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Osman Horata	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Osman Mert	Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Paşa Yavuzarslan	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Pervin Çapan	Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Sebahat Deniz	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Sedat Sever	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. S. Dilek Yalçın Çelik	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Zühal Ölmez	Yıldız Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Başak Karakoç Öztürk	Çukurova Üniversitesi
Doç. Dr. Evrim Ölçer	Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Yabancı Dil Editörleri

Almanca	Prof. Dr. Munise Aksöz	Çukurova Üniversitesi
İngilizce	Prof. Dr. Rana Yıldırım	Çukurova Üniversitesi
Rusça	Doç. Dr. Caştetin Turgunbayer	Dicle Üniversitesi

Redaktör

Nevin Mazman Çukurova Üniversitesi

Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi (ÇÜTAD); Türk dili, edebiyatı, dil bilimi, Türk tarihi ve sanatı, Türk tiyatrosu, Türk halkları ve kültürleri ile Türkçenin öğretimi alanlarında özgün çalışmaları, çevirileri, tanıtma ve derleme yazılarını içeren, yılda en az iki sayı çıkan hakemli bir dergidir. Dergide yayımlanan yazıların telif hakkı ÇÜTAD'a; düşünsel, bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

Kapak ve Logo Tasarımı: Öğr. Gör. Derviş İlker Gül

Yazışma Adresi: Çukurova Üniversitesi, Su Ürünleri Fakültesi Binası, Türkoloji Araştırmaları Merkezi, 01330 Balcalı, Sarıçam / Adana.

Telefon: 0322-3387118 / 0322-3386084 (2693)

Merkez E-posta Adresi: cutam@cu.edu.tr

Dergi E-posta Adresi: cutad.editor@gmail.com

İnternet Sayfası: <http://dergipark.gov.tr/cutad>

ISSN : 2587-1900

E-ISSN : 2548-0979

Derginin Tarandığı Dizinler

Modern
Language
Association

MLA

Makalelerin Tarandığı İntihal Programı

BU SAYININ HAKEMLERİ

Prof. Dr. Abdülkadir Emeksiz	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Cüneyt İssı	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Günşen	Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Alev Sinar Uğurlu	Bursa Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Atabey Kılıç	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşe İlker	Manisa Celâl Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Cafer Mum	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Cihan Özdemir	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Prof. Dr. Emine Yılmaz	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Engin Çetin	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Ferruh Ağca	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Gülgün Yazıcı	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. H. Dilek Batıslam	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Hanife Yasemin Mumcu	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan Akay	Fatih Sultan Mehmet V. Üniversitesi
Prof. Dr. Hülya Aşkın Balcı	İstanbul Üniversitesi - Cerrahpaşa
Prof. Dr. İ. Çetin Derdiyok	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. İsrafil Babacan	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Kerime Üstünova	Bursa Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Meral Demiryürek	Hitit Üniversitesi
Prof. Dr. Metin Özarıslan	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Mevlüt Erdem	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Mine Mengi	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Muna Yüceol Özezen	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Nazım Hikmet Polat	Ankara H. Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Nergis Biray	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Nurettin Demir	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Osman Horata	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer Zülfe	Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Ömür Ceylan	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Refiye Okuşluk Şenesen	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. S. Yeşim Aksan	Toros Üniversitesi
Prof. Dr. Tülin Arseven	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Ülkü Eliuz	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Zeki Kaymaz	Ege Üniversitesi
Doç. Dr. Ayhan Karakaş	Çukurova Üniversitesi
Doç. Dr. Bahar Dervişcemaloğlu	Ege Üniversitesi
Doç. Dr. Başak Karakoç Öztürk	Çukurova Üniversitesi
Doç. Dr. Betül Mutlu	Zonguldak B. Ecevit Üniversitesi
Doç. Dr. Cemal Bayak	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Ceyhun Yükselir	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Doç. Dr. Eylem Dereli Saltık	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Doç. Dr. Günil Özlem Ayaydın Cebe	Nevşehir H. Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim Şahin	Ege Üniversitesi
Doç. Dr. Mesut Gün	Mersin Üniversitesi
Doç. Dr. Ömer Tuğrul Kara	Çukurova Üniversitesi
Doç. Dr. Özkan Öztekten	Ege Üniversitesi
Doç. Dr. Sema Çetin Baycanlar	Çukurova Üniversitesi
Doç. Dr. Şerife Yalçinkaya	Ege Üniversitesi
Doç. Dr. Talat Dinar	Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Adem Yeloğlu	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emine Çakır	Ankara H. Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Metin Akyüz	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Turgay Kabak	Bayburt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Vildan K. Gündoğdu	Ege Üniversitesi

YAYIN İLKELERİ

Amaç

Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi, Türk dili, edebiyatı, dil bilimi, Türk tarihi ve sanatı, Türk tiyatrosu, Türkçenin öğretimi ile Türk halkları ve kültürleri alanlarında yeni ve özgün konularda bilimsel ölçütler içerisinde kültürel, bilimsel birikimi ortaya koymak amacıyla yılda en az iki kez yayımlanmaktadır.

Yazım Dili

Derginin yazım dili Türkiye Türkçesi olmakla birlikte Türkçenin diğer kollarında yazılmış makaleler ve *native speaker* denetimi belgelenmiş olmak kaydıyla farklı dillerden bilimsel çalışmalar da yayımlanabilir.

Makale Yayımlama Şartları

Gönderilecek yazıların daha önce bir kaynaktan yayımlanmamış veya yayına kabul edilmemiş olması gerekmektedir. Gönderilecek yazıların alanda bir boşluğu dolduracak, yeni bir bilimsel yöntem ya da tekniği tanıttak nitelikte olması gerekmektedir. Derleme, çeviri ve tanıtma yazıları da dergide yayımlanabilir.

Makale Değerlendirme Süreci

Dergiye gönderilen yazılar öncelikle editör kurulunca dergi yazım ve içerik ilkelerine uygunluk açısından değerlendirilir. Uygun görülmeyen yazılar düzeltilmesi amacıyla yazarlarına iade edilir. Değerlendirme için uygun görülen yazılar, intihal sorgulaması için iThenticate programı ile incelenir. Daha sonra yazılar, adları gizli tutulan iki hakeme gönderilir. İki hakemden biri olumlu diğeri olumsuz rapor sunmuşsa üçüncü hakeme başvurulur ve bu hakemin raporu doğrultusunda editör kurulu kati kararı verir.

Yazım Kuralları

ÇÜTAD'a gönderilen makalelerin bütün bölümleri, Türk Dil Kurumu (TDK) güncel yazım kılavuzuna uygun olarak hazırlanır. Yazım ve noktalamada TDK güncel yazım kılavuzunda yer almayan transkripsiyon, transliterasyon vb. alana özgü uygulama ve durumlarda yazarın ölçünlü şekilde kullandığı yöntemler, hakem değerlendirilmesine göre kabul edilmektedir. Makale bölümlerine özgü yazım kuralları aşağıdaki gibidir:

a) Başlık: İçerikle uyumlu olarak koyu büyük karakterlerle yazılmış olmalıdır. Türkçe ve İngilizce başlık, ayrı ayrı 12 kelimeyi geçmemelidir.

b) Yazar Adları: Yazarların adları ve soyadları koyu yazılmalı, soyadları büyük karakterlerle belirtilmelidir. Yazarların unvanları, e-posta adresleri, kurum ve ORCID bilgileri ilk sayfada dipnot olacak şekilde ¹ işaretiyle gösterilmelidir. Yazar adları başlığın altında yazılmalıdır.

c) Özet: En az 100 en fazla 250 kelimedenden oluşmalıdır. Özeti sonunda bir satır altta, en az 3 en fazla 7 kelimedenden oluşan anahtar sözcükler

verilmelidir. Makale dilindeki özetten sonra İngilizce özet de verilmelidir. İngilizce ve diğer Türk dillerindeki makalelerde Türkçe özet de istenir. Özet, 7 punto ve tek satır aralığıyla (6nk) yazılmalıdır.

ç) Makale Metni: Ms Word yazılımında 8 punto, tek satır aralığıyla (6nk) Times New Roman (Eğer çeviri yazı vb. nedenlerle farklı bir yazı karakteri kullanıldıysa hem bu yazı karakteri hem de metnin .pdf biçimi sisteme yüklenmelidir.) yazı karakteriyle A4 (21cmx13 cm) boyutunda yazılmalıdır. Dipnotlar 7 punto (0nk) ve iki yana yaslanmış biçimde yazılmalıdır. Giriş, gelişme ve sonuç bölümleri ana hatlar olarak yer almalı, gelişme bölümünde kullanılan yöntem, teknik vb. konular alt başlıklar hâlinde, numaralı biçimde verilmelidir.

d) Makale İçinde Kaynak Gösterimi: Kaynaklar metin içinde parantez arasında gösterilmelidir. Açıklamalar için dipnot kullanılabilir ancak kaynak göstermek için dipnot kullanılmamalıdır. Doğrudan alıntılar trnak içinde verilmelidir. 2.5 satırdan az alıntılar satır arasında; 2.5 satırdan uzun alıntılar satırın sağından ve solundan 0,5 cm içeride, blok hâlinde ve 1 satır aralığıyla, 1 punto küçük yazılmalıdır.

Örnekler:

Tek yazarlı kaynaklar:

(Aksan, 2000, s. 20)

Tek yazarın aynı yıl birden çok kaynağı:

(Aksan, 2000a; Aksan, 2000b ...)

Çok yazarlı kaynaklar:

(Vardar vd. 1988, s. 20)

e) Kaynakça: Makale metninin sonunda yer almalıdır. Soyadı sırasına göre düzenlenmelidir. Kaynağın üçten fazla yazarı varsa ilk yazarın soyadından sonra vd. kısaltması kullanılmalıdır. Kitap ve dergi adları italik yazılmalıdır. Varsa çeviren, derleyen, yayıma hazırlayan ya da editör adı, eser adından sonra yer almalıdır. Kaynakça yazımında APA biçiminin 6. sürümünden yararlanılabilir.

Örnekler:

Dilçin, C. (1997). *Örneklerle Türk şiir bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Temir, A. (1992). Ural-Altay ve Altay dilleri. *Türk Dünyası El Kitabı*. 2 (1), 3-58.

Brandist, C. (2011). *Bahtin ve çevresi*. Cem Soydemir (Çev.). Ankara: Doğubatu.

Akyüz, K. vd. (1958). *Fuzulî Türkçe divân*. Ankara: İş Bankası Yayınları.

Yazıların Gönderilmesi

Yayın ilkelerine uygun bir şekilde hazırlanan yazılar dergipark.gov.tr/cutad adresinde sisteme yüklenmelidir. Makaleyle ilgili işlemlerin tamamı bu sistem üzerinden gerçekleştirilmektedir. Hakemler tarafından düzeltme istenen yazılar, düzeltmelerin yapılmasının ardından en geç bir ay içinde aynı adresteki süreç takip bölümüne gönderilir.

Yayın / Araştırma Etiği ve Yasal / Özel İzin Belgesi

ÇÜTAD'a gönderilen aday makalelerde etik kurul izni ve/veya yasal/özel izin alınmasının gerekip gerekmediği yazar tarafından ilk sayfada dipnotla belirtilir. İzin alınması gerekli durumlarda ilgili resmî evrak; alındığı kurum, tarih ve / veya sayı numarası ile açıkça belirtilir.

ÇÜTAD'ın yayıncılık politikası göz önünde bulundurularak "anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar" bu kapsamda değerlendirilmektedir.

Telif Hakkı

Yayımlanan yazıların telif hakkı ÇÜTAD'a devredilmiş sayılır. Yazıların düşünsel ve bilimsel, çevirilerin ise hukukî sorumluluğu yazarlarına/çevirmenlerine aittir. İki ve daha fazla yazarlı yazılarda yazının telif sorumluluğu birinci veya telif hakkı devri formundaki sorumlu yazara aittir. Dergide yayımlanan yazı ve fotoğraflar kaynak gösterilerek alıntılanabilir.

Değerli okurlar,

Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezinin (ÇÜTAM) süreli yayınlarından ÇÜTAD'ın 6. cildinin 1. sayısı ile Türkoloji çalışmalarına katkı sağlamanın mutluluğunu yaşıyoruz. Okurlarımız, ÇÜTAD'ın bu sayısına hem e-dergi hem de basılı dergi olarak erişebilecekler. Aralık 2017 (2. Cilt 2. Sayı) sayımızdan itibaren ÇÜTAD'da yayımlanan tüm makaleler DOI (Digital Object Identifier) hizmetinden yararlanmaktadır. *MLA Modern Language Association* ve *SOBIAD Sosyal Bilimler Atıf Dizin'i*nde taranmakta olan ÇÜTAD, 2019 (4. Cilt) sayılarından itibaren *Ulakbim TR-Dizin* tarafından da taranmaktadır.

ÇÜTAD, kuruluşunda karara bağlanan yayın anlayışı doğrultusunda *araştırma makalesi, çeviri, derleme, tanıtma yazısı ve biyografi (vefeyat)* gibi farklı türlerle akademiye katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Kuruluş tarihi olan 1996'dan bu yana farklı projelerle Türk dünyası araştırmalarına hizmet eden ÇÜTAM'ın <http://turkoloji.cu.edu.tr/> adresindeki makale veri tabanı, sizlerin de gönderdiği yayımlanmış bilimsel çalışmalarınızla her geçen gün genişlemektedir. Bu veri tabanında hâlihazırda 8080 yazarın 21389 makalesi erişime açık vaziyettedir. Ayrıca ÇÜTAM Kültür Evi'ndeki konferansların basılı yayın hâline getirildiği ÇÜTAM Kültür Evi Konuşmaları Dergisi (E-ISSN: 2651-4133), dijital ortamda yılda iki kez yayımlanmaya devam etmektedir. Haziran 2015'ten bu yana, kesintisiz her hafta sürdürülen ÇÜTAM Kültür Evi konferansları, 2020 Mart ayından bu yana yaşadığımız salgın sürecinde sanal ortama yönlendirilerek *@cutam1996* Instagram sayfasından canlı yayınla istifadelerimize sunulmaktadır. Instagram'da canlı yayımlanan konuşmalar, ÇÜTAM'ın *@cutam1996* adlı Instagram ve *ÇÜ Türkoloji Araştırmaları Merkezi* adlı Youtube sayfasında yer almaktadır.

A

ÇÜTAD'ın bu sayısında araştırma makaleleriyle *Ahmet Zeki Güven, Cevdet Avcı, Didem Akyıldız Ay, Ece Serrican Kabalcı, Eser Ördem, Fatoş Karadağ Toprak, Gözde Bala Eryılmaz, Gülден Tüm, Hayrunisa Topçu, İbrahim Kolunsağ, İlker Çöktü, Mehmet Akkuş, Merve Altay, Mesut Gün, Mesut Sönmez, Mustafa Dinç, Nesrin Mengi, Ramazan Şimşek, Samet Doykun, Seval Şahin, Seyit Battal Uğurlu, Shurubu Kayhan, Ülkü Polat, Uğur Erden, Yahya Kemal Beyitoğlu* yer alıyorklar. Bu sayıya çalışmalarlarıyla katkı sağlayan yazarlarımıza, titiz değerlendirmeleriyle destek olan hakemlerimize müteşekkirimiz.

Ayşehan Deniz Abik

İÇİNDEKİLER

ARAŞTIRMA MAKALESİ

- Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Öğrenme Amaçlı Mektup Yazma Etkinliğinin Kullanılması* 14-44
Writing Letter for Learning Purposes in Teaching Turkish as a Foreign Language
Ahmet Zeki GÜVEN, Merve ALTAY
- Âşıklık Geleniğinin Güncellenmesi Bağlamında* 45-69
Ozan Ali Dağcı
Ozan Ali Dağcı in The Context of Updating The Tradition of Minstrelsy
Cevdet AVCI
- İki Dilli Sözlüklerde Yansıma Sözcüklerin Tanımlanma Sorunları* 70-88
Defining Issues of Onomatopoeic Words in Bilingual Dictionaries
Didem AKYILDIZ AY
- Osmanlı Kadın Dergilerinden Seyyale Üzerine Bir İnceleme* 89-105
A Survey on Seyyale, One of Ottoman Women's Journals
Ece SERRİCAN KABALCI
- İkinci Dili Öğrenen Yetişkinlerin Özne-Nesne Konumundaki Sıfat Cümleciklerini Edinimi* 106-124
The Adult Second Language Learners' Acquisition and Production of Subject-Object Relative Clauses
Eser ÖRDEM
- Tuva Atasözlerinde Geçen Akrabalık Adları Üzerine Bir İnceleme* 125-145
A Study on Kindship Names in Tuvan Proverbs
Fatoş KARADAĞ TOPRAK
- Yabancılarla Türkçe Öğretiminde Türk Soyadlarının Kültürel ve Dilbilimsel Yönü* 146-166
Cultural and Linguistic Aspects of Turkish Surnames For Foreign Learners in Turkish Learning Process
Gülten TÜM
- Servet-i Fünûn'un Şiir Anlayışı Bağlamında Cenab Şahabeddin'in Şiirlerindeki Hasta Kadınlar* 167-183
Sick Women in The Poems of Cenab Şahabeddin in The Context of Servet-i Fünûn's Understanding
Hayrunisa TOPÇU

- Mecmuanın Gölgesinde Divan Okumak* 184-221
Mecmua-i Burhân
Reading a Divan in The Shadow of The Mecmua
Mecmua-i Burhân
İbrahim KOLUNSAĞ
- Canan Tan ve Nur İçözü'nün Bellek Romanlarında Göç ve Aşk Mübadelesi Üzerine Bir Karşılaştırma* 222-246
A Comparison of Migration and Love Exchange in Memory Novels, Canan Tan and Nur İçözü
İlker ÇÖLTÜ
- Halaç Türkçesi Ağızlarının Algoritmik Uzaklığı: Levenshtein Uzaklık Algoritması Tabanlı Bir Çözümleme* 247-267
Algorithmic Distance of Khalaj Turkic Dialects: An Analytical Note on Levenshtein Distance Algorithm
Mehmet AKKUŞ
- Yunus Emre Enstitüsü A2.1 ve A2.2 Kitaplarının 11-15 Yaşlarındaki Suriyeli Öğrencilerin Seviyelerine Uygunluğunun Değerlendirilmesi* 268-287
The Evaluation of Yunus Emre Institute A.2.1 and A.2.2 Level Textbooks for The Level of Syrian Students Aged 11-15
Mesut GÜN, Gözde BALA ERYILMAZ
- çlr- ve -şlr- Eklerinin Yapıları ve İşlevleri Üzerine* 288-297
Upon The Structures and Functions of The -çlr- and -şlr-
Mesut SÖNMEZ
- Youtube Platformundaki "... için çal / söyle / oku" Etiketli Video İçerikleri Üzerine Folklorik Bir İnceleme* 298-334
A Folkloric Review on The Video Contents Taged "play/ say/ read for..." on Youtube Platform
Mustafa DİNÇ
- Sait Faik'in Yalnızlığı: Öyle Bir Hikâye* 335-344
The Loneliness of Sait Faik: Öyle Bir Hikâye
Nesrin MENGİ
- Yabancı Dil Olarak Türkçe Eğitiminde Kullanılan Materyallerin Akademik Söz Varlığı Bakımından Derlem Tabanlı İncelenmesi* 345-364
A Corpus-based Examination of The Materials Used in Teaching Turkish as a Foreign Language in Terms of The Presence of Academic Words
Ramazan ŞİMŞEK
- Âşık Aydın Yeşil'in Hayatı, Sanatı ve Şiirleri Üzerine Bir Değerlendirme* 365-404
An Evaluation on The Life, Art and Poems of Minstrel Aydın Yeşil
Samet DOYKUN

- Romanı Edebiyat Dışı Yargılamak:* 405-423
Üç Beş Kişi'nin Ferit Sakarya'sı Üzerine Polemikler
Judging The Novel out of Literature:
Polemics on Ferit Sakarya of Curfew
Seyit Battal UĞURLU
- Kırgız Edebiyatında Hitabet (Çeçendik Önör) Sanatı* 424-439
Rhetorical Art in Kyrgyz Literature
Shurubu KAYHAN
- Nabizade Nazım'ın Eserlerinde Bilinç Sunumu:* 440-462
Psiko-Anlatı ve Alıntılı Monolog
The Presentation of Consciousness in Nabizade Nazım's
Literary Works: Psycho-Narration and Quoted Monologues
Uğur ERDEN, Seval ŞAHİN
- Eski Türkçede yok, yoksuz, yoksuz bol-, yoksuz kıl- Üzerine* 463-481
In Old Turkic Regarding yok, yoksuz, yoksuz bol-, yoksuz kıl-
Ülkü POLAT
- Behcetü'l-Hadâik'ta İkilemeler* 482-501
Hendiadyoins in Behcetü'l-Hadâik
Yahya Kemal BEYİTOĞLU

Makale Künyesi (Araştırma): Güven, A. Z. ve Altay, M. (2021). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde öğrenme amaçlı mektup yazma etkinliğinin kullanılması. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 14-44.

<https://doi.org/10.32321/cutad.913485>

TÜRKÇENİN YABANCI DİL OLARAK ÖĞRETİMİNDE ÖĞRENME AMAÇLI MEKTUP YAZMA ETKİNLİĞİNİN KULLANILMASI¹

Ahmet Zeki GÜVEN²
Merve ALTAY³

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, Akdeniz Üniversitesi TÖMER’de 2018-2019 eğitim-öğretim yılında A2, B1 ve B2 seviyelerinde Özel ve YTB gruplarında yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrencilerin Türkiye’yi ve Türk kültürüne ait öğeleri öğrenme ve kültürlerarası etkileşim durumlarının öğrenme amaçlı mektup yazma etkinliği ile belirlenerek incelenmesidir. Araştırmanın modeli nitel araştırma desenlerinden durum çalışmasıdır. Araştırmanın çalışma grubunu Antalya ilinin Konyaaltı ilçesinde bulunan Akdeniz Üniversitesi TÖMER’de 2018-2019 eğitim-öğretim yılında yabancı dil olarak Türkçe öğrenen 45 kadın ve 45 erkek olmak üzere toplam 90 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen öğrenci tanıma formu ve öğrenci çalışma formu kullanılmıştır. Verilerin toplanmasında doküman analizi tekniğinden yararlanılmıştır. Öğrencilerle iki ay aralyla üç uygulama yapılmıştır. İlk uygulama 32 A2 Özel ve 21 A2 YTB öğrencisiyle, ikinci uygulama 27 B1 Özel ve 22 B1 YTB öğrencisiyle, üçüncü uygulama ise 20 B2 Özel ve 22 B2 YTB öğrencisiyle gerçekleştirilmiştir. Uygulama süreçlerinde öğrencilere uygulama hakkında bilgi verilmiş ve öğrencilerden sevdikleri bir arkadaşlarına Türkiye’yi ve Türk kültürünü tanıtan bir mektup yazmaları istenmiştir. Araştırmada elde edilen veriler araştırmacı tarafından toplanmış ve içerik analizi tekniği ile çözümlenmiştir. Altı grubun her birinden 15 tane olmak üzere 90

¹ Bu çalışma, “Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Öğrenme Amaçlı Mektup Yazma Etkinliğinin Kullanılması” başlıklı yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

² Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, Doç. Dr. ahmetzekiguven@akdeniz.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-4922-7535>

³ Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı. merve.altay047@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7764-589X>

mektup seçilmiştir. Mektuplarda konuyla ilgili geçen cümleler tespit edilerek kültürel öğeler belirlenmiş ve 11 tema oluşturulmuştur. Veriler bu temalar çerçevesinde incelenmiştir.

Araştırma sonucuna göre, öğrencilere bunun bir sınav olmadığını belirtilmesi ve öğrencilerin mektup yazmak için sevdikleri bir arkadaşlarını muhatap seçmesi; öğrencilerin mektuplarını yazarken samimi davranmasında, konuyla ilgili bildiklerini mektuplarında rahatça ifade etmesinde etkili olmuştur. Ayrıca tüm seviye ve gruplarda kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre aktarımlarının daha ayrıntılı olduğu görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi, yazma eğitimi, yazma becerisi, öğrenme amaçlı mektup yazma.

WRITING LETTER FOR LEARNING PURPOSES IN TEACHING TURKISH AS A FOREIGN LANGUAGE

ABSTRACT

The present study aims at examining the learning and intercultural interaction status of Turkey and Turkish cultural elements, which was determined through writing to learn activity, by the students who learn Turkish as a foreign language at A2, B1 and B2 levels of private and YTB groups at TÖMER, Akdeniz University during 2018-2019 academic year. It adopted the case study design of qualitative research methods. The study group consisted of 90 students (45=female, 45=male) who were learning Turkish as a foreign language in 2018-2019 academic year at TÖMER, Akdeniz University in Konyaaltı, Antalya. Student demographic information form and students' worksheets were used as data collection tools in the research and document analysis technique was used to collect data. Three applications were carried out with the students at two-month intervals. The applications and groups were as follows: (The first application, 32 A2-level Private and 21 A2-level YTB students), (The second application, 27 B1-level Private and 22 B1-level YTB students), and (The third application, 20 B2-level Private and 22 B2-level YTB students). During the application, students information was provided about the activity and they were asked to write a letter introducing Turkey and Turkish culture to a friend. The data proceeded in the study were collected by the researcher and analysed through the content analysis technique. 90 letters, 15 of which were from each of the six groups, were selected. The relevant sentences in the letters were determined and cultural elements were identified and 11 themes were created. The data were examined within the framework of these themes. According to the research result, since the students were informed that it was not an exam so they chose a friend to whom they wanted to write a letter, they were sincere while writing letters and expressed what they knew about the subject in their letters comfortably. In addition, it was observed that female students wrote more detailed expressions compared to males at all levels and groups.

Keywords: Teaching Turkish as a foreign language, writing education, writing skill, writing letter for learning purposes.

GİRİŞ

Günümüzde teknolojinin hızla gelişmesi, hayat şartlarının değişmesi, zamana ayak uydurma gibi sebepler küreselleşen dünyada insanların yeni arayışlara girmesine yol açmıştır. Öyle ki insanların ana dili dışında ikinci bir dil öğrenme çabası da bu arayışlardan biri olarak gösterilmekte ve yabancı dil öğrenme gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

Yabancı dil öğreniminden bahsederken kültür öğreniminden de bahsetmek gerekmektedir. Çünkü bir dili öğrenmek demek o dilin kültürünü de öğrenmek demektir. Kültür, bir milletin temelini oluşturan maddi ve manevi tüm değerlerdir. Bu değerlerin başında dil yer almaktadır. Dil ve kültür bir kâğıdın iki yüzü gibi birbirinden ayrılmayan önemli unsurlardır. Dil ve kültürün insan hayatının her anında yer alması dil, kültür ve insan arasında çok sıkı bir bağ kurulmasını sağlamıştır. Aksan (2015, s. 64-67) dil ve kültür ilişkisini açıklarken dilin insanı insan, ulusu ulus yapan temel taşlardan biri olduğunu belirtmiş ve dili kültürün belkemiği saymıştır. Bu açıdan bakıldığında dil öğretiminin kültür aktarımıyla aynı düzlemde ilerleyen bir kavram olduğu anlaşılacaktır. Yani Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi sürecinde sözcük öğretimiyle birlikte diğer dil becerileri de geliştirilirken aynı zamanda kültür aktarımı da gerçekleşir (Akkaya, 2013, s. 179).

Yabancı dil öğreniminde ve öğretiminde öğrenci için de öğretici için de kültür asla ihmal edilmemesi gereken yapı taşlarındandır. Hedef dilde günlük yaşam, tarih, yeme içme kültürü, giyim kuşam, gelenek-görenekler, turizm, seyahat, iş hayatı, işsizlik, sosyal şartlar, festivaller, coğrafya gibi konular yabancı dil öğrenenlere kültür bağlamında öğretilmesi uygun konulardandır (Akt. Ülker, 2007, s. 16; Byram ve Karen, 1999, s. 93). Vygotsky'nin sosyo-kültürel kuramı ile yabancı dil eğitiminde sosyal ve kültürel unsurlar öne çıkmaya başlamış, bilişsel kuramlar yerine sosyo-kültürel yaklaşımlar hakimiyet kazanmaya başlamıştır. Sosyo-kültürel yaklaşımlar ise konuşma ve yazma becerilerinin evrensel değil sosyal ya da kültürel çevreye bağlı olduğunu savunmuşlardır (Uysal, 2011, s. 93-100).

Yabancı dil öğretimine bakıldığında konuyla ilgili farklı yöntemler, uygulamalar ve kurumlar olduğu görülmektedir. Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesi konusunda çalışan kurumların başında üniversitelerin Türkçe öğretim merkezleri gelmektedir. Bu merkezler, Türkiye'nin birçok yerinde yaygın olarak çalışmaktadır. Bu merkezlerde kullanılan öğretim yöntem ve teknikleri ise süreç içinde sürekli değişip gelişmiş, böylece çeşitli yöntemler, teknikler ve etkinlikler ortaya çıkmıştır ve çıkmaya da devam etmektedir. Bu

çalışmada incelenen öğrenme amaçlı yazma etkinliği de alana katkı sağlayabilecek bir teknik olarak görülmektedir.

Günümüzde uluslararası literatürde geniş çapta yer tutan öğrenme amaçlı yazma, ülkemizde yeni şekillenmekte olduğundan yapılan çalışmalar ulusal literatürde oldukça sınırlı sayıdadır. Bu çalışmaların da tamamına yakınının fen bilimleri alanında yapıldığı görülmektedir. Sosyal bilimler alanında ise bu konuda çok az sayıda çalışma bulunmaktadır. Buradan hareketle yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde öğrencilerin Türkiye'yi ve Türk kültürünü tanıtabilme ve kültürlerarası etkileşim durumlarının öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinden mektup yazma ile belirlenebileceği düşünülmektedir. Böylece öğrenme amaçlı mektup yazma etkinliği ile öğrenciler hem öğrenmek için yazı yazacak hem düşünmek için yazıyı bir araç olarak kullanacak hem de bu şekilde yaratıcı yazma etkinliği gerçekleştirebileceklerdir.

Öğrenme Amaçlı Yazma

Öğrenme amaçlı yazma (ÖAY), bir konu veya kavramın öğrenilmesi ya da öğretilmesi amacıyla yazma etkinliğinin kullanılmasıdır (Ay, 2018, s. 24; Duymaz, 2011, s. 8). İncirci'nin (2016, s. 32) aktardığına göre öğrenme amaçlı yazma, öğretmenle iletişim kurmaktan daha çok öğrenenlerin bilimsel ifade ve kavramları anlayış şekillerini açıkladıkları ve kendilerine göre yeniden ürettikleri tasarımlar olarak açıklanabilir. Öğrenme amaçlı yazma etkinliğinde yazma, düşünme için araçtır. Ders çalışma etkinliği olarak en çok kullanılan becerinin yazma olduğu düşünüldüğünde öğrenme amaçlı yazma etkinliğinin bireyin öğrenme sürecinde aktif olmasını sağlayan bir yöntem olduğu söylenebilir. Öğrencilerin ifade becerisi ise onların yazma becerisinin gelişimine bağlıdır.

Öğrenme amaçlı yazmanın temelleri Emig'in düşüncelerine dayanmaktadır. Emig (1977) çalışmasında (Akt. Bozat, 2014, s. 6), iletişim sisteminin temel elemanları olan dinleme, konuşma, okuma ve öğrenme amaçlı yazma arasındaki farkları ortaya koyarak, öğrenme amaçlı yazmanın sıradan olmayan, eşsiz bir öğrenme yolu olduğunu savunmuştur. Ona göre yazma çoğu basit düşüncelerin fonksiyonel bir bütünleştiricisidir ve beynin hem sol hem de sağ yarım küresindeki işlemleri içeren beyin fonksiyonlarını gerektirmektedir (Akt. Biber, 2012, s. 14). Emig'in (1977) yazma ile konuşma arasındaki farkları belirtmesinden sonra yazma ile ilgili araştırmalarda büyük artış gözlenmiştir (Akt. Koçak, 2013, s. 27). 1970'li yılların sonlarından itibaren başta Amerika ve sonrasında İngiltere olmak üzere çeşitli ülkelerde (Kanada, Avustralya, Hollanda vb.) öğrenme amaçlı yazma düşüncesi hızla yayılmış ve bu durum uluslararası yazma projelerinin

ortaya çıkmasına neden olmuştur. Aynı zamanda “Writing Across Curriculum (WAC) (Öğretim Programı Boyunca Yazma)” hareketi başlamıştır. Bu hareket ve uluslararası yazma projeleri dünyadaki yeni eğitimle ilgili genel durumu etkilemiştir. Öğrenme amaçlı yazma ve yazma amaçlı öğrenme bu etkinlikler içerisinde yer almaktadır (Daşdemir, Cengiz ve Uzoğlu, 2015, s. 90; İncirci, 2016, s. 31; Karaçağıl, 2014, s. 8; Koçak, 2013, s. 26- 27).

Öğrenme amaçlı yazma modeline göre yazma etkinliği; konu, yazı türü (etkinlik), amaç, muhatap ve metin üretim metodu olmak üzere beş temel bileşenden oluşmaktadır. Yazma etkinliği süresince bu bileşenlerin doğru ve etkili seçilmesi oldukça önemlidir. Ancak mektup yazma etkinliğine bakıldığında bu bileşenlerden bir tanesi olan muhatap ön plana çıkmaktadır. Muhatap bileşeni, mektubun kime yazıldığı ile ilgilidir. Farklı öğrenme amaçlı yazma etkinliklerini karşılaştıran çalışmalar (Öztürk, 2014, s. 19; Uzoğlu, 2010; Günel, Uzoğlu ve Büyükkasap, 2009; Yıldız, 2014) incelendiğinde mektup yazma etkinliğinin öğrenme başarısı üzerinde diğer türlere göre daha etkili olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Araştırmanın Amacı ve Alt Problemleri

Bu araştırmanın amacı, Akdeniz Üniversitesi TÖMER’de 2018-2019 eğitim-öğretim yılında A2, B1 ve B2 seviyelerinde Özel ve YTB gruplarında yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrencilerin Türkiye’yi ve Türk kültürüne ait öğeleri öğrenme ve kültürlerarası etkileşim durumlarının öğrenme amaçlı mektup yazma etkinliği ile belirlenerek incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. A2, B1 ve B2 Özel seviyelerindeki öğrencilerin öğrenme amaçlı mektup yazma etkinliği ile belirlenen kültürlerarası etkileşim durumları nasıldır?

2. A2, B1 ve B2 Özel seviyelerindeki öğrencilerin öğrenme amaçlı mektup yazma etkinliği ile belirlenen kültürlerarası etkileşim durumları cinsiyet açısından nasıldır?

3. A2, B1 ve B2 YTB seviyelerindeki öğrencilerin öğrenme amaçlı mektup yazma etkinliği ile belirlenen kültürlerarası etkileşim durumları nasıldır?

4. A2, B1 ve B2 YTB seviyelerindeki öğrencilerin öğrenme amaçlı mektup yazma etkinliği ile belirlenen kültürlerarası etkileşim durumları cinsiyet açısından nasıldır?

5. A2 Özel ve A2 YTB seviyelerindeki öğrencilerin öğrenme amaçlı mektup yazma etkinliği ile belirlenen kültürlerarası etkileşim durumları arasında fark var mıdır?

6. B1 Özel ve B1 YTB seviyelerindeki öğrencilerin öğrenme amaçlı mektup yazma etkinliği ile belirlenen kültürlerarası etkileşim durumları arasında fark var mıdır?

7. B2 Özel ve B2 YTB seviyelerindeki öğrencilerin öğrenme amaçlı mektup yazma etkinliği ile belirlenen kültürlerarası etkileşim durumları arasında fark var mıdır?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Durum (örnek olay) çalışması; “güncel bir olguyu kendi gerçek yaşam çerçevesi (içeriği) içinde çalışan, olgu ve içinde bulunduğu içerik arasındaki sınırların kesin hatlarıyla belirgin olmadığı ve birden fazla kanıt veya veri kaynağının mevcut olduğu durumlarda kullanılan görgül bir araştırma yöntemidir” (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 289).

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu Antalya ilinin Konyaaltı ilçesinde bulunan Akdeniz Üniversitesi TÖMER’de 2018-2019 eğitim-öğretim yılında A2, B1 ve B2 seviyelerinde Özel ve YTB gruplarında yabancı dil olarak Türkçe öğrenmekte olan 90 öğrenci oluşturmaktadır.

Çalışma grubunun seçiminde amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Seçim yapılırken çalışmanın amacına uygun olması, çalışma grubunun kolay ulaşılabilir olması, öğrencinin Akdeniz Üniversitesi TÖMER’de 2018-2019 eğitim-öğretim yılında A2 Özel, A2 YTB, B1 Özel, B1 YTB, B2 Özel ve B2 YTB sınıflarından birinde Türkçe öğrenmekte olması unsurları göz önünde bulundurulmuştur.

Belirlenen gruplar ve kişi sayıları tablo 1’de gösterilmiştir:

Tablo 1. Çalışma Grubunu Oluşturan Seviye, Grup ve Kişi Sayıları

Seviye ve Grup (Kurs Durumu)	Toplanan Veri Sayısı (n)	Kullanılan Veri Sayısı (n)	Kullanılmayan Veri Sayısı (n)
A2 Özel	32	15	17
A2 YTB	21	15	6

ÇÜTAD
Haziran 2021

Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Öğrenme
Amaçlı Mektup Yazma Etkinliğinin Kullanılması

B1 Özel	27	15	12
B1 YTB	22	15	7
B2 Özel	20	15	5
B2 YTB	22	15	7
Toplam	144	90	54

Çalışma grubundaki öğrencilerin cinsiyete göre dağılımı tablo 2’de gösterilmiştir:

Tablo 2. Çalışma Grubunu Oluşturan Öğrencilerin Cinsiyete Göre Dağılımı

Seviye	Kadın (n)	Erkek (n)
A2 Özel	9	6
A2 YTB	8	7
B1 Özel	8	7
B1 YTB	8	7
B2 Özel	5	10
B2 YTB	7	8
Toplam	45	45

Çalışma grubundaki öğrencilerin yaş aralığı 17-39’dur. Öğrencilerin yaş aralığına göre dağılımı tablo 3’te gösterilmiştir:

Tablo 3. Çalışma Grubunu Oluşturan Öğrencilerin Yaş Aralığına Göre Dağılımı

Yaş Aralığı	Kişi Sayısı (n)
17-19	34
20-29	51
30-39	5
Toplam	90

Çalışma grubundaki öğrencilerin ülkelere göre dağılımı tablo 4’te gösterilmiştir:

Tablo 4. Çalışma Grubunu Oluşturan Öğrencilerin Ülkelere Göre Dağılımı

Ülke	Kişi Sayısı (n)
Ürdün	2
Suriye	4
İran	13
Rusya	8
Kazakistan	6
Özbekistan	3
Irak	7
Afganistan	7
Kırgızistan	1

Karadağ	4
Tunus	3
Türkmenistan	9
Somali	6
Moğolistan	2
Bulgaristan	1
Güney Kore	1
Belarus	1
Filistin	4
Azerbaycan	2
Arnavutluk	1
Çad	2
Ukrayna	1
İngiltere	1
Makedonya	1
Toplam	90

Çalışma grubundaki öğrencilerin Türkiye’de bulunma süreleri 2 ay ile 4 yıl arasında değişmektedir. Öğrencilerin Türkiye’de bulunma sürelerine göre dağılımı tablo 5’te gösterilmiştir:

Tablo 5. Çalışma Grubunu Oluşturan Öğrencilerin Türkiye’de Bulunma Sürelerine Göre Dağılımı

Türkiye’de Bulunma Süresi	Kişi Sayısı (n)
2-11 ay	72
1-2 yıl	12
2-4 yıl	6
Toplam	90

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veri toplama tekniklerinden doküman analizi (doküman incelemesi) kullanılmıştır. Doküman analizi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Tek başına bir veri toplama yöntemi olabileceği gibi diğer veri toplama yöntemleri ile birlikte de kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 189). Bu çalışmada veri toplama aracı olarak öğrenci tanıma formu (Ek-1) ve öğrenci çalışma formu (Ek-2) kullanılmıştır. Öğrenci tanıma formundan çalışma grubunun özelliklerini belirlemek için, öğrenci çalışma formundan ise asıl incelenmek istenen durum hakkında bilgi toplamak için yararlanılmıştır.

Verilerin Toplanması

Uygulama süreci üç uygulama olacak şekilde planlanmıştır. Bu üç uygulama ise dört aylık bir sürece yayılmıştır. Uygulama için ilk

olarak veri toplanacak gruplar belirlenmiştir. İlk uygulama 32 A2 Özel ve 21 A2 YTB öğrencisi ile gerçekleştirilmiştir. Uygulama sürecinde öğrencilere öğrenci tanıma formu ve öğrenci çalışma formundan oluşan veri toplama aracı dağıtılmış, öğrencilere uygulama ile ilgili bilgi verilmiş ve öğrencilerden sevdikleri bir arkadaşlarına Türkiye'yi ve Türk kültürünü tanıtan bir mektup yazmaları istenmiştir. Uygulama süresi olarak öğrencilere 1 saat (60 dk) süre verilmiştir. Öğrencilere bunun bir sınav olmadığı ve bundan not almayacakları açıkça belirtilmiştir. Böylece öğrencilerin veri toplama aracına samimi cevap vermesi amaçlanmış ve etkinliğin amacına uygun bir şekilde yürütülmesi sağlanmıştır. İkinci uygulama ilk uygulamadan iki ay sonra 27 B1 Özel ve 22 B1 YTB öğrencisi ile, üçüncü uygulama ise ikinci uygulamadan iki ay sonra 20 B2 Özel ve 22 B2 YTB öğrencisi ile gerçekleştirilmiştir. Uygulama süreci burada da aynı şekilde yürütülmüştür. Çalışmada öğrencilerin etkinlikle ilgili belirttikleri sözlü ifadeler de dikkate alınmıştır.

Verilerin Analizi

Bu araştırmada elde edilen verilerin çözümlenmesinde içerik analizi kullanılmıştır. Bu teknikte temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 242).

Uygulama sonucunda öğrenciler tarafından yazılan mektuplar incelenmiş ve çalışma için altı grubun her birinden 15 öğrencinin mektubu seçilmiştir. Öğrenme amaçlı mektup yazma etkinliğine katılan çalışma grubu öğrencilerinin mektupları incelenmiş ve konu ile ilgili mektuplarda geçen cümleler tespit edilmiştir. Daha sonra tespit edilen cümlelerdeki kültürel öğeler belirlenmiştir. Belirlenen kültürel öğeler göz önünde bulundurularak 11 tema oluşturulmuş ve veriler bu temalar çerçevesinde tekrar incelenmiştir. Öğrencilerin mektuplarından yola çıkılarak belirlenen tema başlıkları şunlardır: “Yeme-İçme”, “Dini ve Millî Bayramlar İle Özel Günler”, “Sözlü Kültür Öğeleri”, “Mimarî Eserler, Tarihi Yerler, Doğal Güzellikler, Şehirler”, “Örf, Âdet, Gelenek ve Görenekler”, “Dini Öğeler”, “Türk Büyüklüğü ve Türk Tarihi”, “Halk Oyunları / Dans”, “Sinema / Dizi”, “Müzik”, “Türlere Ait Kişilik Özellikleri”.

Araştırmanın geçerliği ve güvenilirliği açısından analiz çeşitlenmesi dikkate alınarak verilerin analizinde uzman görüşüne başvurulmuştur. Elde edilen veriler kodlar ve temalar halinde sınıflandırılarak - araştırmacı hariç- bir Türkçe eğitimi alan uzmanı tarafından da incelenmiştir. Uzman ve araştırmacı arasındaki uyum oranının hesaplanmasında Miles ve Huberman'ın (1994) güvenilirlik formülü

kullanılmıştır [Güvenirlilik = Uzlaşılan Kod Sayısı / (Uzlaşılan Kod Sayısı + Uzlaşılmayan Kod Sayısı)] (Akt. Arastaman, Fidan ve Fidan, 2018, s. 58). Buna göre uzman ve araştırmacı arasındaki uyum oranı 0.85 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuca göre araştırmanın güvenilir olduğu düşünülmektedir.

BULGULAR

Bu bölümde; elde edilen bulgular araştırmanın alt problemlerine göre incelenmiştir.

A2, B1 ve B2 Özel seviyelerindeki öğrencilerin öğrenme amaçlı mektup yazma etkinliği ile belirlenen kültürlerarası etkileşim durumları nasıldır?

Tablo 6. A2, B1 ve B2 Özel’de Kültür Öğelerini Aktaran Öğrenci Sayısı ve Yüzde Bilgileri

Öğrencilerin Mektuplarında Tespit Edilen Kültür Öğeleri	A2 Özel’de Kültür Öğelerini Aktaran Kişi Sayısı (n)		B1 Özel’de Kültür Öğelerini Aktaran Kişi Sayısı (n)		B2 Özel’de Kültür Öğelerini Aktaran Kişi Sayısı (n)	
	f (%)	f (%)	f (%)	f (%)		
Yeme-İçme	14	93	14	93	12	80
Dinî ve Millî Bayramlar İle Özel Günler	7	47	7	47	8	53
Sözlü Kültür Öğeleri	1	7	3	20	4	27
Mimarî Eserler, Tarihi Yerler, Doğal Güzellikler, Şehirler	13	87	12	80	14	93
Örf, Âdet, Gelenek ve Görenekler	1	7	5	33	7	47
Dinî Öğeler	6	40	6	40	10	67
Türk Büyükleri ve Türk Tarihi	1	7	2	13	1	7

Halk Oyunları / Dans	-	0	-	0	-	0
Sinema / Dizi	7	47	8	53	5	33
Müzik	10	67	8	53	3	20
Türlere Ait Kişilik Özellikleri	13	87	12	80	11	73

Tablo 6’da belirtilen bulgulara göre A2 Özel’de ve B1 Özel’de en çok aktarım yapılan tema, “Yeme-İçme” (%93) temasıdır. B2 Özel’de en çok aktarım yapılan tema, “Mimarî Eserler, Tarihi Yerler, Doğal Güzellikler, Şehirler” (%93) temasıdır. Ayrıca her üç grupta da “Halk Oyunları/Dans” teması ile ilgili aktarım yapılmadığı görülmüştür.

Öğrencilerin mektuplarından örnekler ise aşağıdaki gibidir:

Yeme-İçme Temasından Örnekler

A2.Özel.K6: *Türk yemekleri da çok iyi. Doner kebab, Adana kebab, pide. Hepsı çok lezzetli. Bir kaç Tatlılar da var. Baklava, künefe, sütlaç, kazandibi. Ben en çok Künefe’ye seviyorum.*

B1.Özel.K4: *Türk yemekleri bizim yemekleri benziyor. Mesela sarma, köfte, kebab vb. ...Bence Türk kahvaltıları mükemmel, Türkler kahvaltıya önem veriyorlar.*

Dinî ve Millî Bayramlar İle Özel Günler Temasından Örnekler

B2.Özel.E7: *Bayram zamanı çok eğlencili geçiyor. Bundan başka dinî bayramları var. “Ramazan” ve “Kurban Bayram”larıdır. Bu bayramlar Türkiye’ye için çok önemlidir. “Ramazan” bayramında insanlar oruç tutuyorlar yani bütün gün içecekler ve yiyecekler yasaktır.*

Sözlü Kültür Öğeleri Temasından Örnekler

A2.Özel.K9: *Türk yemeklerine aşık oldum. Türk çorbaları, lezzetli lokumları, tatlıları ağızımda kaldı [Tadı damağımda kalmak deyimi kastedilmiş].*

Mimarî Eserler, Tarihi Yerler, Doğal Güzellikler, Şehirler Temasından Örnekler

B1.Özel.K3: *Bu sene yazın ... tatil olarak Türk arkadaşımın Antalya'dan Datça'ya kadar otostop yaparak gidiğimizin şehirlerde çadır kurup kamp yaptık. Biz Olympos, Kaputaş Plajı, Kaş, Patara, Fethiye ve Dalyan'da çadır kurduk ve her gün denizde yüzdük. ...Antalya'dan Datça'ya kadar otostop yaparak giderken birçok Türk insanlarla buluştuk.*

Örf, Âdet, Gelenek ve Görenekler Temasından Örnekler

B1.Özel.E11: *Bayram günü herkes camiye gidip Namaz kılıyorlar. Sonra da birbirleriyle kocalaşıyorlar. Bayramlaşıyorlar.*

Dini Öğeler Temasından Örnekler

B2.Özel.E7: *...“Ramazan” bayramında insanlar oruç tutuyorlar yani bütün gün içecekler ve yiyecekler yasaktır.*

Türk Büyükleri ve Türk Tarihi Temasından Örnekler

B1.Özel.K1: *Onların lideri Atatürk. Türkler Atatürkü çok severler ve ondan çok memnunlar.*

Sinema / Dizi Temasından Örnekler

A2.Özel.K7: *Biz her zaman sinemaya gidiyoruz. Ben Türk filmler çok seviyorum. Benim favoriti film “Kara Sevda” ve “Fazilet Hanım ve Kızları”.*

Müzik Temasından Örnekler

A2.Özel.E15: *Türk müziği çok güzel ve dünyada çok ünlü, Buray'ın şarkılara dinlerim çok onu severim.*

Türlere Ait Kişilik Özellikleri Temasından Örnekler

A2.Özel.E14: *...Birinçisi Antalya'nın insanları çok şıçak kanlıdurlar [kanlıdırlar] ve çok güler yüzlüdürler [yüzlüdürler]. İnsanları çok jomertuller [cömertirler]. her zaman yardım ederler, işte böyle insanları vardır.*

A2, B1 ve B2 Özel seviyelerindeki öğrencilerin öğrenme amaçlı mektup yazma etkinliği ile belirlenen kültürlerarası etkileşim durumları cinsiyet açısından nasıldır?

Tablo 7. A2, B1 ve B2 Özel’de Kültür Öğelerini Aktaran Kadın Öğrenci Sayısı ve Yüzde Bilgileri

Öğrencilerin Mektuplarında Tespit Edilen Kültür Öğeleri	A2 Özel’de Kültür Öğelerini Aktaran Kadın Öğrenci Sayısı (n)		B1 Özel’de Kültür Öğelerini Aktaran Kadın Öğrenci Sayısı (n)		B2 Özel’de Kültür Öğelerini Aktaran Kadın Öğrenci Sayısı (n)	
	f (%)	f (%)	f (%)	f (%)		
Yeme-İçme	9	100	7	88	4	80
Dinî ve Millî Bayramlar İle Özel Günler	3	33	6	75	4	80
Sözlü Kültür Öğeleri	1	11	3	38	1	20
Mimarî Eserler, Tarihi Yerler, Doğal Güzellikler, Şehirler	8	89	7	88	4	80
Örf, Âdet, Gelenek ve Görenekler	1	11	4	50	3	60
Dinî Öğeler	3	33	4	50	3	60
Türk Büyüklükleri ve Türk Tarihi	1	11	2	25	-	0
Halk Oyunları / Dans	-	0	-	0	-	0
Sinema / Dizi	5	56	4	50	1	20
Müzik	7	78	4	50	1	20

Türlere Ait Kişilik Özellikleri	7	78	8	100	4	80
---------------------------------------	---	----	---	-----	---	----

Tablo 7’de belirtilen bulgulara göre A2 Özel’de kadın öğrencilerin en çok aktarım yaptıkları tema, “Yeme-İçme” (%100) temasıdır. B1 Özel’de kadın öğrencilerin en çok aktarım yaptıkları tema, “Türlere Ait Kişilik Özellikleri” (%100) temasıdır. B2 Özel’de kadın öğrencilerin en çok aktarım yaptıkları temalar; “Yeme-İçme”, “Dini ve Millî Bayramlar İle Özel Günler”, “Mimarî Eserler, Tarihî Yerler, Doğal Güzellikler, Şehirler”, “Türlere Ait Kişilik Özellikleri” (%80) temalarıdır. Ayrıca A2 Özel ve B1 Özel gruplarındaki kadın öğrencilerin “Halk Oyunları/Dans” temasında, B2 Özel grubundaki kadın öğrencilerin ise “Türk Büyükleri ve Türk Tarihi” ile “Halk Oyunları/Dans” temalarında aktarım yapmadığı görülmüştür.

Tablo 8. A2, B1 ve B2 Özel’de Kültür Öğelerini Aktaran Erkek Öğrenci Sayısı ve Yüzde Bilgileri

Öğrencilerin Mektuplarında Tespit Edilen Kültür Öğeleri	A2 Özel’de Kültür Öğelerini Aktaran Erkek Öğrenci Sayısı (n)		B1 Özel’de Kültür Öğelerini Aktaran Erkek Öğrenci Sayısı (n)		B2 Özel’de Kültür Öğelerini Aktaran Erkek Öğrenci Sayısı (n)	
	f (%)	f (%)	f (%)	f (%)		
Yeme-İçme	5	83	7	100	8	80
Dini ve Millî Bayramlar İle Özel Günler	4	67	1	14	4	40
Sözlü Kültür Öğeleri	-	0	-	0	3	30
Mimarî Eserler, Tarihî Yerler, Doğal Güzellikler, Şehirler	5	83	5	71	10	100
Örf, Âdet, Gelenek ve Görenekler	-	0	1	14	4	40

Dini Ögeler	3	50	2	29	7	70
Türk Büyükleri ve Türk Tarihi	-	0	-	0	1	10
Halk Oyunları / Dans	-	0	-	0	-	0
Sinema / Dizi	2	33	4	57	4	40
Müzik	3	50	4	57	2	20
Türlere Ait Kişilik Özellikleri	6	100	4	57	7	70

Tablo 8’de belirtilen bulgulara göre A2 Özel’de erkek öğrencilerin en çok aktarım yaptıkları tema, “Türlere Ait Kişilik Özellikleri” (%100) temasıdır. B1 Özel’de erkek öğrencilerin en çok aktarım yaptıkları tema, “Yeme-İçme” (%100) temasıdır. B2 Özel’de erkek öğrencilerin en çok aktarım yaptıkları tema, “Mimarî Eserler, Tarihi Yerler, Doğal Güzellikler, Şehirler” (%100) temasıdır. Ayrıca A2 Özel grubundaki erkek öğrencilerin “Sözlü Kültür Öğeleri”, “Örf, Âdet, Gelenek ve Görenekler”, “Türk Büyükleri ve Türk Tarihi”, “Halk Oyunları/Dans” temalarında; B1 Özel grubundaki erkek öğrencilerin “Sözlü Kültür Öğeleri”, “Türk Büyükleri ve Türk Tarihi”, “Halk Oyunları/Dans” temalarında; B2 Özel grubundaki erkek öğrencilerin ise “Halk Oyunları/Dans” temasında aktarım yapmadığı görülmüştür.

A2, B1 ve B2 YTB seviyelerindeki öğrencilerin öğrenme amaçlı mektup yazma etkinliği ile belirlenen kültürlerarası etkileşim durumları nasıldır?

Tablo 9. A2, B1 ve B2 YTB’de Kültür Öğelerini Aktaran Öğrenci Sayısı ve Yüzde Bilgileri

Öğrencilerin Mektuplarında Tespit Edilen Kültür Öğeleri	A2		B1		B2	
	YTB’de Kültür Öğelerini Aktaran Kişi Sayısı (n)	f (%)	YTB’de Kültür Öğelerini Aktaran Kişi Sayısı (n)	f (%)	YTB’de Kültür Öğelerini Aktaran Kişi Sayısı (n)	f (%)

Yeme-içme	13	87	11	73	12	80
Dinî ve Millî Bayramlar İle Özel Günler	11	73	11	73	6	40
Sözlü Kültür Öğeleri	6	40	6	40	5	33
Mimarî Eserler, Tarihi Yerler, Doğal Güzellikler, Şehirler	15	100	13	87	14	93
Örf, Âdet, Gelenek ve Görenekler	7	47	6	40	2	13
Dinî Öğeler	7	47	9	60	10	67
Türk Büyükleri ve Türk Tarihi	4	27	1	7	4	27
Halk Oyunları / Dans	4	27	1	7	-	0
Sinema / Dizi	5	33	7	47	2	13
Müzik	10	67	7	47	2	13
Türlere Ait Kişilik Özellikleri	12	80	9	60	7	47

Tablo 9’da belirtilen bulgulara göre A2 YTB, B1 YTB ve B2 YTB’de en çok aktarım yapılan tema, “Mimarî Eserler, Tarihi Yerler, Doğal Güzellikler, Şehirler” temasıdır. Bu duruma göre her üç grupta da en çok aktarım yapılan temanın ortak olduğu söylenebilir. Oran A2 YTB’de %100, B1 YTB’de %87, B2 YTB’de %93 olarak belirlenmiştir. Ayrıca B2 YTB’de “Halk Oyunları/Dans” temasında aktarım yapılmadığı görülmüştür. A2 YTB ve B1 YTB’de ise aktarım yapılmayan tema bulunmamaktadır.

Öğrencilerin mektuplarından örnekler ise aşağıdaki gibidir:

Yeme-İçme Temasından Örnekler

A2.YTB.K3: *Türkiye'nin yemeklerini ben çok beğendim çünkü yemekler benim için çok lezzetli. Özellikle çorbalardan en sevdiğim çorba Mercimek ve Ezogelin çorbası. İki hafta önce arkadaşlar ile Adana Kebabı yedik ve o da çok lezzetliydi. Tatlılardan en çok baklavayı sevdim ve baklavayı sana da göndericem çünkü biliyorum, onu sen de seveceksin. Ama biliyor musun yeni geldiğim zaman ben çok ilginç bir şeyle karşılaştım: burada herkes ayran ile simit yiyordu. Benim için önce bu tuhafı ama şu anda ben de ayran ile simiti çok sevdim.*

Dinî ve Millî Bayramlar İle Özel Günler Temasından Örnekler

A2.YTB.E15: *Ben iki ay önce Türkiye Cumhuriyeti'nin 95.ci yıldönümü Antalya'da kutladım. Her şey pek güzeldi. Burada 29 Ekim bütün milli bayramlardan en büyük bayramdır, çünkü bu günde Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün kurduğu cumhuriyetinin ilan edildiği kutlanır.*

Sözlü Kültür Öğeleri Temasından Örnekler

A2.YTB.E13: *Ben Antalya'dayım. Burası ciddi iyi bir yer. Burada turistler çok var. Turistler için en iyi bir yer ve Türkiye'nin en iyi bir yeri. Mustafa Kemal Atatürk babamız "Hiç şüphesiz ki Antalya dünyanın en güzel yeridir." demiş. Şu söz doğru.*

Mimarî Eserler, Tarihî Yerler, Doğal Güzellikler, Şehirler Temasından Örnekler

B1.YTB.K4: *Türkiye'nin hatta Antalya'nın çevresi harika. ...Biliyorsun Antalya turistik bir yer ve burada çok birşeyler var. Mesela Kaleiçi, Konyaaltı sahili, güzel güzel oteller, Lara plajı, bir sürü alışveriş merkezleri. ...Hatta Antalya'ya yakın başka güzel şehirler var. Oralara buraya geldiğin zaman mutlaka gitmelisin. (Kemer'e, Side'ye, Manavgat'a ve Alanya'ya).*

Örf, Âdet, Gelenek ve Görenekler Temasından Örnekler

B2.YTB.K3: *Yakın zamanda misafir olarak bir Türkün evini davet edildim, ve çok ilginç ve güzel bir şey fark ettim: Önce ikram olarak koloniya ve şeker veriyorlar sonra çay yanında börek, bisküvi, çörek en son Türk kahvesi yanında lokum ya da çikolata. Bu düzen daha önce görmüştüm meğerse âdet bu ve bir alışkanlık oldu.*

Dinî Ögeler Temasından Örnekler

B2.YTB.K5: *Ben çok şükür iyiyim, bana sakın merak etmeyin. ...Din tarafından da söyleyebilirim ki Rusya'dan Hıristiyanların yerinden buraya geldiğinden sonra kendimi daha rahat hissetmeye başladım. Burada birinci defa Ezamı duyunca gözlerim yaş olmuştu bile çünkü Rusya'da hiç canlı duymamıştım bunu.*

Türk Büyüklüğü ve Türk Tarihi Temasından Örnekler

Bu temaya ilişkin öğrencilerin mektuplarında Mustafa Kemal Atatürk, Osmanlı Devleti ve Çanakkale şehitlerinin ön plana çıktığı görülmektedir.

B1.YTB.K6: *Benim en çok hoşuma giden şey Türkler liderlerini Mustafa Kemal Atatürk'ü çok aşırı bir derece severler. Bu benim için çok kutsal bir şey geliyor.*

Halk Oyunları / Dans Temasından Örnekler

A2.YTB.E12: *Türkiye'nin kültüründe bizimkinden farklı. Mesela, düşünlerde özel bir dans yapıyorlar. Ona damat halayı diyorlar. Çok güzel dans. Ben de şu an o dansı öğreniyorum.*

Sinema / Dizi Temasından Örnekler

B2.YTB.E8: *Türk diziler söylerken, Türkler güzel filmler yapıyorlar. Ben en sevdiğim film "Ayla"dır, diziler tarafında "Söz"dür. Diziler için ne tür olsa Türkler güzel yapıyorlar. Bence Türkiye birinci ülke güzel diziler yapan ülkedir.*

Müzik Temasından Örnekler

B1.YTB.K7: *Türk müziği çok beğeniyorum, eski şarkılar sınıf arkadaşlarımla beraber dinliyorum. Mesela, Sezen Aksu benim için en iyi şarkıcı.*

Türlere Ait Kişilik Özellikleri Temasından Örnekler

B1.YTB.E15: *İnsanlar yabancı öğrencileri çok seviyorlar ve saygı duyuyorlar. ...İlk öncelikle insanlar çok sıcak kanlı ve adamlara iyi davranıyorlar. ...Türkiye din konusunda çok dikkat ediyorlar ve çok insanlar camilere gidiyorlar.*

A2, B1 ve B2 YTB seviyelerindeki öğrencilerin öğrenme amaçlı mektup yazma etkinliği ile belirlenen kültürlerarası etkileşim durumları cinsiyet açısından nasıldır?

Tablo 10. A2, B1 ve B2 YTB’de Kültür Öğelerini Aktaran Kadın Öğrenci Sayısı ve Yüzde Bilgileri

Öğrencilerin Mektuplarında Tespit Edilen Kültür Öğeleri	A2 YTB’de Kültür Öğelerini Aktaran Kadın Öğrenci Sayısı (n)		B1 YTB’de Kültür Öğelerini Aktaran Kadın Öğrenci Sayısı (n)		B2 YTB’de Kültür Öğelerini Aktaran Kadın Öğrenci Sayısı (n)	
	f (%)	f (%)	f (%)	f (%)		
Yeme-İçme	6	75	7	88	6	86
Dinî ve Millî Bayramlar İle Özel Günler	6	75	4	50	3	43
Sözlü Kültür Öğeleri	3	38	4	50	2	29
Mimarî Eserler, Tarihi Yerler, Doğal Güzellikler, Şehirler	8	100	6	75	7	100
Örf, Âdet, Gelenek ve Görenekler	4	50	4	50	1	14
Dinî Öğeler	3	38	2	25	4	57
Türk Büyüklükleri ve Türk Tarihi	1	13	1	13	1	14
Halk Oyunları / Dans	3	38	1	13	-	0
Sinema / Dizi	1	13	2	25	-	0
Müzik	5	63	2	25	1	14

Türlere Ait Kişilik Özellikleri	8	100	5	63	4	57
---------------------------------------	---	-----	---	----	---	----

Tablo 10’da belirtilen bulgulara göre A2 YTB’de kadın öğrencilerin en çok aktarım yaptıkları temalar, “Mimarî Eserler, Tarihi Yerler, Doğal Güzellikler, Şehirler” ve “Türlere Ait Kişilik Özellikleri” (%100) temalarıdır. B1 YTB’de kadın öğrencilerin en çok aktarım yaptıkları tema “Yeme-İçme” (%88) temasıdır. B2 YTB’de kadın öğrencilerin en çok aktarım yaptıkları tema, “Mimarî Eserler, Tarihi Yerler, Doğal Güzellikler, Şehirler” (%100) temasıdır. Ayrıca B2 YTB grubundaki kadın öğrencilerin “Halk Oyunları/Dans” ile “Sinema/Dizi” temalarında aktarım yapmadığı görülmüştür. A2 YTB ve B1 YTB gruplarındaki kadın öğrencilerin ise aktarım yapmadığı tema bulunmamaktadır.

Tablo 11. A2, B1 ve B2 YTB’de Kültür Öğelerini Aktaran Erkek Öğrenci Sayısı ve Yüzde Bilgileri

Öğrencilerin Mektuplarında Tespit Edilen Kültür Öğeleri	A2	f (%)	B1	f (%)	B2	f (%)
	YTB’de Kültür Öğelerini Aktaran Erkek Öğrenci Sayısı (n)		YTB’de Kültür Öğelerini Aktaran Erkek Öğrenci Sayısı (n)		YTB’de Kültür Öğelerini Aktaran Erkek Öğrenci Sayısı (n)	
Yeme-İçme	7	100	4	57	6	75
Dinî ve Millî Bayramlar İle Özel Günler	5	71	7	100	3	38
Sözlü Kültür Öğeleri	3	43	2	29	3	38
Mimarî Eserler, Tarihi Yerler, Doğal Güzellikler, Şehirler	7	100	7	100	7	88
Örf, Âdet, Gelenek ve	3	43	2	29	1	13

Görenekler						
Dini Ögeler	4	57	7	100	6	75
Türk Büyükleri ve Türk Tarihi	3	43	-	0	3	38
Halk Oyunları / Dans	1	14	-	0	-	0
Sinema / Dizi	4	57	5	71	2	25
Müzik	5	71	5	71	1	13
Türlere Ait Kişilik Özellikleri	4	57	4	57	3	38

Tablo 11’de belirtilen bulgulara göre A2 YTB’de erkek öğrencilerin en çok aktarım yaptıkları temalar, “Yeme-İçme” ve “Mimarî Eserler, Tarihi Yerler, Doğal Güzellikler, Şehirler” (%100) temalarıdır. B1 YTB’de erkek öğrencilerin en çok aktarım yaptıkları temalar; “Dini ve Milli Bayramlar İle Özel Günler”, “Mimarî Eserler, Tarihi Yerler, Doğal Güzellikler, Şehirler”, “Dini Ögeler” (%100) temalarıdır. B2 YTB’de erkek öğrencilerin en çok aktarım yaptıkları tema, “Mimarî Eserler, Tarihi Yerler, Doğal Güzellikler, Şehirler” (%88) temasıdır. Ayrıca B1 YTB grubundaki erkek öğrencilerin mektuplarında “Türk Büyükleri ve Türk Tarihi” ile “Halk Oyunları/Dans” temalarında, B2 YTB grubundaki erkek öğrencilerin de “Halk Oyunları/Dans” temalarında aktarım yapmadığı görülmüştür. A2 YTB grubundaki erkek öğrencilerin ise aktarım yapmadığı tema bulunmamaktadır.

A2 Özel ve A2 YTB seviyelerindeki öğrencilerin öğrenme amaçlı mektup yazma etkinliği ile belirlenen kültürlerarası etkileşim durumları arasında fark var mıdır?

Tablo 12. A2 Özel ve A2 YTB’de Kültür Ögelerini Aktaran Öğrenci Sayısı ve Yüzde Bilgileri

Öğrencilerin Mektuplarında Tespit Edilen Kültür Ögeleri	A2 Özel’de Kültür Ögelerini Aktaran Kişi Sayısı (n)		f (%)	A2 YTB’de Kültür Ögelerini Aktaran Kişi Sayısı (n)		f (%)

Yeme-İçme	14	93	13	87
Dinî ve Millî Bayramlar İle Özel Günler	7	47	11	73
Sözlü Kültür Öğeleri	1	7	6	40
Mimarî Eserler, Tarihi Yerler, Doğal Güzellikler, Şehirler	13	87	15	100
Örf, Âdet, Gelenek ve Görenekler	1	7	7	47
Dinî Öğeler	6	40	7	47
Türk Büyükleri ve Türk Tarihi	1	7	4	27
Halk Oyunları / Dans	-	0	4	27
Sinema / Dizi	7	47	5	33
Müzik	10	67	10	67
Türlere Ait Kişilik Özellikleri	13	87	12	80

Tablo 12’de belirtilen bulgulara göre A2 Özel’de en çok aktarım yapılan tema, “Yeme-İçme” (%93) temasıdır. A2 Özel’de en çok aktarım yapılan ikinci ve üçüncü temalar, “Mimarî Eserler, Tarihi Yerler, Doğal Güzellikler, Şehirler” ve “Türlere Ait Kişilik Özellikleri” (%87) temalarıdır. A2 YTB’de en çok aktarım yapılan tema, “Mimarî Eserler, Tarihi Yerler, Doğal Güzellikler, Şehirler” (%100) temasıdır. A2 YTB’de en çok aktarım yapılan ikinci tema, “Yeme-İçme” (%87) temasıdır. A2 YTB’de en çok aktarım yapılan üçüncü tema, “Türlere Ait Kişilik Özellikleri” (%80) temasıdır. Ayrıca A2 Özel’de “Halk Oyunları/Dans” temasında aktarım yapılmadığı görülmüştür. A2 YTB’de ise aktarım yapılmayan temaya rastlanmamıştır.

Yapılan aktarımlar göz önünde bulundurulduğunda ilk üç sıra içinde yer alan “Yeme-İçme”, “Mimarî Eserler, Tarihi Yerler, Doğal Güzellikler, Şehirler”, “Türlere Ait Kişilik Özellikleri” temalarının iki grupta da ortak olarak yer aldığı görülmektedir. Bunun yanında A2

YTB grubundaki öğrencilerin A2 Özel grubundaki öğrencilere göre mektuplarında konu ile ilgili daha ayrıntılı bilgi verdiği söylenebilir.

B1 Özel ve B1 YTB seviyelerindeki öğrencilerin öğrenme amaçlı mektup yazma etkinliği ile belirlenen kültürlerarası etkileşim durumları arasında fark var mıdır?

Tablo 13. B1 Özel ve B1 YTB’de Kültür Öğelerini Aktaran Öğrenci Sayısı ve Yüzde Bilgileri

Öğrencilerin Mektuplarında Tespit Edilen Kültür Öğeleri	B1 Özel’de Kültür Öğelerini Aktaran Kişi Sayısı (n)	f (%)	B1 YTB’de Kültür Öğelerini Aktaran Kişi Sayısı (n)	f (%)
Yeme-İçme	14	93	11	73
Dinî ve Millî Bayramlar İle Özel Günler	7	47	11	73
Sözlü Kültür Öğeleri	3	20	6	40
Mimarî Eserler, Tarihi Yerler, Doğal Güzellikler, Şehirler	12	80	13	87
Örf, Âdet, Gelenek ve Görenekler	5	33	6	40
Dinî Öğeler	6	40	9	60
Türk Büyükleri ve Türk Tarihi	2	13	1	7
Halk Oyunları / Dans	-	0	1	7
Sinema / Dizi	8	53	7	47
Müzik	8	53	7	47
Türlere Ait Kişilik Özellikleri	12	80	9	60

Tablo 13’te belirtilen bulgulara göre B1 Özel’de en çok aktarılan tema, “Yeme-İçme” (%93) temasıdır. B1 Özel’de en çok aktarılan yapılan ikinci ve üçüncü temalar, “Mimarî Eserler, Tarihi

Yerler, Doğal Güzellikler, Şehirler” ve “Türklerle Ait Kişilik Özellikleri” (%80) temalarıdır. B1 YTB’de en çok aktarım yapılan birinci tema, “Mimarî Eserler, Tarihi Yerler, Doğal Güzellikler, Şehirler” (%87) temasıdır. B1 YTB’de en çok aktarım yapılan ikinci ve üçüncü tema; “Yeme-İçme”, “Dini ve Millî Bayramlar İle Özel Günler” (%73) temalarıdır. Ayrıca B1 Özel’de “Halk Oyunları/Dans” temasında aktarım yapılmadığı görülmüştür. B1 YTB’de ise aktarım yapılmayan temaya rastlanmamıştır.

İkinci uygulama sonucunda B1 Özel ve B1 YTB grubunun mektuplarına ulaşılmıştır. Burada ilk uygulama göz önünde bulundurulduğunda iki grubun da konu ile ilgili yaptıkları aktarımların arttığı söylenebilir. Bu durumun aradan geçen zamanda öğrencilerin gerek ders yoluyla gerek yaşantı yoluyla yeni şeyler öğrenmesiyle ilişkili olduğu düşünülmektedir. Yapılan aktarımlar göz önünde bulundurulduğunda ilk üç sıra içinde yer alan temalardan “Mimarî Eserler, Tarihi Yerler, Doğal Güzellikler, Şehirler” ve “Yeme-İçme” temalarının iki grupta da ortak olarak yer aldığı görülmektedir.

B2 Özel ve B2 YTB seviyelerindeki öğrencilerin öğrenme amaçlı mektup yazma etkinliği ile belirlenen kültürlerarası etkileşim durumları arasında fark var mıdır?

Tablo 14. B2 Özel ve B2 YTB’de Kültür Öğelerini Aktaran Öğrenci Sayısı ve Yüzde Bilgileri

Öğrencilerin Mektuplarında Tespit Edilen Kültür Öğeleri	B2 Özel’de Kültür Öğelerini Aktaran Kişi Sayısı (n)	f (%)	B2 YTB’de Kültür Öğelerini Aktaran Kişi Sayısı (n)	f (%)
Yeme-İçme	12	80	12	80
Dini ve Millî Bayramlar İle Özel Günler	8	53	6	40
Sözlü Kültür Öğeleri	4	27	5	33
Mimarî Eserler, Tarihi Yerler, Doğal Güzellikler, Şehirler	14	93	14	93
Örf, Âdet, Gelenek ve Görenekler	7	47	2	13

Dinî Ögeler	10	67	10	67
Türk Büyüklüğü ve Türk Tarihi	1	7	4	27
Halk Oyunları / Dans	-	0	-	0
Sinema / Dizi	5	33	2	13
Müzik	3	20	2	13
Türlere Ait Kişilik Özellikleri	11	73	7	47

Tablo 14’te belirtilen bulgulara göre B2 Özel ve B2 YTB’de en çok aktarım yapılan tema, “Mimarî Eserler, Tarihi Yerler, Doğal Güzellikler, Şehirler” (%93) temasıdır. B2 Özel ve B2 YTB’de en çok aktarım yapılan ikinci tema ise “Yeme-İçme” (%80) temasıdır. B2 Özel’de en çok aktarım yapılan üçüncü tema, “Türlere Ait Kişilik Özellikleri” (%73) temasıdır. B2 YTB’de en çok aktarım yapılan üçüncü tema, “Dinî Ögeler” (%67) temasıdır. Burada her iki grupta da en çok aktarılan ilk iki temanın aynı, aktaran kişi sayısının da eşit olduğu görülmüştür. Ayrıca iki grupta da “Halk Oyunları/Dans” temasında aktarım yapılmadığı görülmüştür. Buna göre iki grupta aktarım yapılmayan temanın da ortak olduğu sonucuna varılmıştır.

Üçüncü uygulama sonucunda B2 Özel ve B2 YTB grubunun mektuplarına ulaşılmıştır. Burada diğer iki uygulama göz önünde bulundurulduğunda iki grubun da konu ile ilgili yaptıkları aktarımların arttığı söylenebilir. Bu durumun aradan geçen zamanda öğrencilerin gerek ders yoluyla gerek yaşantı yoluyla yeni şeyler öğrenmesiyle ilişkili olduğu düşünülmektedir. Ayrıca bu uygulamada her iki grupta da yukarıda açıklandığı üzere bir eşitlik söz konusu olmuştur. Yapılan aktarımlar göz önünde bulundurulduğunda ilk üç sıra içinde yer alan temalardan “Mimarî Eserler, Tarihi Yerler, Doğal Güzellikler, Şehirler” ve “Yeme-İçme” temalarının iki grupta da ortak olarak yer aldığı görülmektedir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesi günümüzde hızla önem kazanan ve gelişen bir konudur. Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde yer alan en önemli konulardan biri de kültür öğretimidir. Çünkü dil ve kültür öğretimi ayrılmaz bir bütündür. Bu doğrultuda hızla gelişme gösteren ve önem kazanan yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanında da yeni yönelimler, farklı etkinlikler, çeşitli yöntem

ve teknikler kullanılmaya ve geliştirilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca kurum olarak incelendiğinde Türkiye’de bu konuda çalışan kurumların başında pek çok üniversitede var olan Türkçe öğretim merkezleri gelmektedir.

Günümüzde uluslararası literatürde geniş çapta yer tutan öğrenme amaçlı yazma, ülkemizde yeni şekillenmekte olduğundan yapılan çalışmalar ulusal literatürde oldukça sınırlı sayıdadır. Ayrıca yapılan çalışmaların neredeyse tamamının fen bilimleri alanında yapıldığı görülmüş, sosyal bilimler alanında ise sadece birkaç tane çalışmaya ulaşılmıştır. Öğrenme amaçlı yazma incelendiğinde bu yöntemin dil alanında ve sosyal bilimlerde de uygulanabileceği görülmektedir. Öğrenme amaçlı yazma konusunun temelini oluşturan çalışma, Janet Emig’in 1977’de yayımladığı “Writing As A Mode Of Learning (Öğrenme Şekli Olarak Yazma)” adlı çalışmadır. Yurt dışında öğrenme amaçlı yazma ile ilgili önemli çalışmaları yapan isimler; Tyanjala (1998), Rivard ve Straw (1999), Hand, Prain ve Wallace (2002), Mason ve Boscolo (2000), Prain ve Hand (1999), Klein (1999), Hohenshell, Hand ve Staker (2004), Yore, Hand ve Prain (2002), Boscolo ve Carotti (2003) olarak ele alınabilir (Akt. Ay, 2018, s. 41-52; Koçak, 2013, s. 31-36; Uzoğlu, 2010, s. 20-32).

Araştırmaya yön veren yedi alt problem doğrultusunda veriler incelenmiş ve tüm alt problemler için ortak olan bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Bu sonuçlar şöyledir:

1. Uygulama sürecinde çalışma grubunda yer alan öğrencilere bunun bir sınav olmadığı belirtilmesi öğrencilerin mektuplarını yazarken rahat ve samimi davranmasında, konu ile ilgili bildiklerini mektuplarında rahatça ifade etmesinde ve anlatım gücü üzerinde etkili olmuştur. Öğrenciler bunu sözlü olarak da ifade etmiştir.

2. Uygulamada öğrencilerin mektup yazmak için sevdikleri bir arkadaşlarını seçmesi mektuplarında rahat ve samimi bir üslup kullanmalarını sağlamıştır. Bu sonuç mektup yazmada muhatap seçiminin önemini göstermektedir.

3. Öğrenme amaçlı mektup yazma etkinliği öğrencilerin hem öğrenmek için yazı yazmasını hem de düşünmek için yazıyı bir araç olarak kullanmasını sağlayan yaratıcı bir yazma etkinliği olarak tanımlanabilir. Buna göre öğrenciler uygulama sürecinde Türkiye’yi ve Türk kültürüne ait öğeleri tanıtabilmek amacıyla mektup yazarken konu hakkında bildiklerini düşünmüş ve öğrendiklerini mektuplarında anlatmaya çalışırken de konu ile ilgili bildiklerini pekiştirmiştir.

4. Seviye ve gruplar cinsiyet açısından incelendiğinde bütün seviye ve gruplarda kız öğrencilerin mektuplarındaki ifadelerin erkek öğrencilerin mektuplarındaki ifadelere göre daha ayrıntılı olduğu görülmüştür.

5. Öğrenme amaçlı mektup yazma etkinliğinin yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kültür konusunun öğrenilmesinde ve kültürlerarası etkileşimde olumlu bir etkiye sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Araştırmanın birinci alt problemi doğrultusunda elde edilen bulgulara göre A2 Özel'de ve B1 Özel'de en çok aktarım yapılan tema "Yeme-İçme" temasıdır. B2 Özel'de en çok aktarım yapılan tema "Mimarî Eserler, Tarihi Yerler, Doğal Güzellikler, Şehirler" temasıdır. Ayrıca her üç grupta da "Halk Oyunları/Dans" temasında aktarım yapılmadığı görülmüştür.

Araştırmanın ikinci alt problemi doğrultusunda elde edilen bulgulara göre kadın öğrencilerin en çok aktarım yaptıkları tema; A2 Özel'de "Yeme-İçme", B1 Özel'de "Türlere Ait Kişilik Özellikleri", B2 Özel'de "Yeme-İçme", "Dini ve Millî Bayramlar İle Özel Günler", "Mimarî Eserler, Tarihi Yerler, Doğal Güzellikler, Şehirler", "Türlere Ait Kişilik Özellikleri" temalarıdır. Erkek öğrencilerin en çok aktarım yaptıkları tema; A2 Özel'de "Türlere Ait Kişilik Özellikleri", B1 Özel'de "Yeme-İçme", B2 Özel'de "Mimarî Eserler, Tarihi Yerler, Doğal Güzellikler, Şehirler" temalarıdır.

Araştırmanın üçüncü alt problemi doğrultusunda elde edilen bulgulara göre A2 YTB, B1 YTB ve B2 YTB gruplarında en çok aktarım yapılan tema; "Mimarî Eserler, Tarihi Yerler, Doğal Güzellikler, Şehirler" temasıdır. Ayrıca B2 YTB'de "Halk Oyunları/Dans" temasında aktarım yapılmadığı görülmüştür. A2 YTB ve B1 YTB'de ise aktarım yapılmayan tema bulunmamaktadır.

Araştırmanın dördüncü alt problemi doğrultusunda elde edilen bulgulara göre kadın öğrencilerin en çok aktarım yaptıkları tema; A2 YTB'de "Mimarî Eserler, Tarihi Yerler, Doğal Güzellikler, Şehirler" ve "Türlere Ait Kişilik Özellikleri", B1 YTB'de "Yeme-İçme", B2 YTB'de "Mimarî Eserler, Tarihi Yerler, Doğal Güzellikler, Şehirler" temalarıdır. Erkek öğrencilerin en çok aktarım yaptıkları tema; A2 YTB'de "Yeme-İçme" ve "Mimarî Eserler, Tarihi Yerler, Doğal Güzellikler, Şehirler", B1 YTB'de "Dini ve Millî Bayramlar İle Özel Günler", "Mimarî Eserler, Tarihi Yerler, Doğal Güzellikler, Şehirler", ve "Dini Öğeler", B2 YTB'de "Mimarî Eserler, Tarihi Yerler, Doğal Güzellikler, Şehirler" temalarıdır.

Araştırmanın beşinci alt problemi doğrultusunda elde edilen bulgulara göre en çok aktarım yapılan tema; A2 Özel’de “Yeme-İçme”, A2 YTB’de “Mimarî Eserler, Tarihi Yerler, Doğal Güzellikler, Şehirler” temasıdır. İki grupta da ilk üç sırada aktarım yapılan temaların ise ortak olduğu görülmektedir. Bu temalar; “Mimarî Eserler, Tarihi Yerler, Doğal Güzellikler, Şehirler”, “Yeme-İçme” ve “Türlere Ait Kişilik Özellikleri” temalarıdır. Ayrıca A2 Özel’de “Halk Oyunları/Dans” temasında aktarım yapılmadığı görülmektedir. A2 YTB’de ise aktarım yapılmayan tema bulunmamaktadır.

Araştırmanın altıncı alt problemi doğrultusunda elde edilen bulgulara göre en çok aktarım yapılan tema B1 Özel’de “Yeme-İçme”, B1 YTB’de “Mimarî Eserler, Tarihi Yerler, Doğal Güzellikler, Şehirler” temalarıdır. İki grupta da ilk üç sırada aktarım yapılan temalardan ortak olan temalar; “Yeme-İçme” ve “Mimarî Eserler, Tarihi Yerler, Doğal Güzellikler, Şehirler” temalarıdır. Ayrıca B1 Özel’de “Halk Oyunları/Dans” temasında aktarım yapılmadığı görülmektedir. B1 YTB’de ise aktarım yapılmayan tema bulunmamaktadır.

Araştırmanın yedinci alt problemi doğrultusunda elde edilen bulgulara göre B2 Özel’de ve B2 YTB’de en çok aktarım yapılan tema “Mimarî Eserler, Tarihi Yerler, Doğal Güzellikler, Şehirler” temasıdır. İki grupta da ilk üç sırada aktarım yapılan temalardan ortak olan temalar; “Mimarî Eserler, Tarihi Yerler, Doğal Güzellikler, Şehirler” ve “Yeme-İçme” temalarıdır. Ayrıca iki grupta da “Halk Oyunları/Dans” temasında aktarım yapılmadığı görülmektedir.

Yurt dışında ve yurt içinde yapılan çalışmalar incelendiğinde öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinin üzerinde çalışılan konunun öğrenilmesine olumlu katkı sağladığı, akademik başarı üzerinde olumlu etkilere sahip olduğu ve öğrencilerin bu etkinliklere olumlu baktıkları görülmektedir (Atıla, 2008; Günel, Uzoğlu ve Büyükkasap, 2009; Uzoğlu, 2010; Duymaz, 2011; Ögdük, 2011; Uzun, 2011; Koçak, 2013; Bozat, 2014; Karaçağıl, 2014; Öztürk, 2014; Yıldız, 2014; İncirci, 2016; Aktürk, 2018; Ay, 2018).

Duymaz (2011), Ögdük (2011), Uzun (2011), Karaçağıl (2014) ve Aktürk’ün (2018) çalışmalarında öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinin öğrenme sürecinde etkili olduğu ve öğrencilerin etkinliklere olumlu yaklaştıkları görülmektedir. Bu çalışmamızda buna benzer olarak öğrenme amaçlı yazmanın öğrenme ve öğrenciler üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yine yapılan çalışmalar, öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinden özellikle mektup yazmanın öğrenme ve başarı üzerinde olumlu etkilere sahip olduğunu göstermektedir. Bu çalışmalardan Günel, Uzoğlu ve

Büyükkasap (2009), Uzoğlu (2010) ve Yıldız'ın (2014) çalışmalarında öğrenme amaçlı mektup yazma etkinliğinin öğrenme sürecinde etkili olduğu ve öğrencilerin mektup yazma etkinliğine karşı olumlu tutum geliştirdikleri görülmektedir. Bu çalışmamızda da buna benzer olarak öğrenme amaçlı mektup yazma etkinliğinin belirlenen bir konunun öğrenilmesinde olumlu etkisinin olduğu ve öğrencilerin mektup yazma etkinliğinde kendini ifade etme, iletişim, hatırlama, yorumlama, bilgilerin aktarımı gibi olumlu beceriler geliştirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Öneriler

Araştırma sonucunda getirilebilecek öneriler şunlardır:

Öğrenme amaçlı yazma etkinlikleri farklı konularda gerçekleştirilebilir.

Öğrenme amaçlı mektup yazmada farklı muhataplar (öğretmen, akran, devlet büyükleri, bireyin kendisi vb.) seçilerek yapılan etkinlikler etki açısından karşılaştırılabilir.

Diğer Türkçe öğretim merkezlerinde de öğrenme amaçlı mektup yazma etkinliği yapılarak elde edilen sonuçlar bir de bu açıdan karşılaştırılarak değerlendirilebilir.

Öğrenme amaçlı yazmanın sosyal bilimler alanında akademik başarıya etkisi, yazma becerisine etkisi, öğrenmeye etkisi, öğrenmenin kalıcılığına etkisi, üst düzey bilişsel süreçlere etkisi araştırılabilir.

KAYNAKÇA

- Akkaya, A. (2013). Yabancılara Türkçe öğretimi kapsamında fıkralar: Nasreddin Hoca fıkraları. *Milli Folklor*, 100, 171-181.
- Aksan, D. (2015). *Her yönüyle dil ana çizgileriyle dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aktürk, F. (2018). *Ortaokul 5 ve 8. sınıf öğrencilerinin ısı ve sıcaklık konusundaki kavram yanlışlarının belirlenmesinde mektup yazma aktivitesinin kullanılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Giresun Üniversitesi, Giresun.
- Arastaman, G., Fidan, İ. Ö. ve Fidan, T. (2018). Nitel araştırmada geçerlik ve güvenilirlik: kuramsal bir inceleme. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi (YYU Journal of Education Faculty)*, 15(1), 37-75.

- Atıla, M. E. (2008). *Fen öğretiminde farklı betimleme modlarının öğrenme amaçlı yazma aktivitelerinde kullanımlarının akademik başarıya etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Ay, A. (2018). *Sosyal bilgiler öğretim programında öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinden mektup ve şiir kullanımının öğrenci başarısına etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Erzincan Üniversitesi, Erzincan.
- Biber, B. (2012). *Fen ve teknoloji öğretmenlerinin yazmaya dair alguları ve öğrenme amaçlı yazma aktivitelerini uygulama düzeyleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Bozat, Ö. (2014). *5. sınıf yaşamımızdaki elektrik ünitesinde öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinden mektubun başarıya etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Byram, M. and Karen R. (1999). *Language teachers, politics and cultures*. GB: WBC Book Manufacturers Ltd.
- Daşdemir, İ., Cengiz, E. ve Uzoğlu, M. (2015). Öğrenme amaçlı yazma aktivitelerinden mektup yazmanın 7. sınıf ışık ünitesinde öğrencilerin akademik başarılarına ve bilimsel tutumlarına etkisi. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ODÜSOBIAD)*, 5(11), 89-103.
- Duymaz, N. (2011). *Hücre konusunun öğrenilmesinde öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinin kullanımı ve analogi üretme*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Günel, M., Uzoğlu, M. ve Büyükkasap, E. (2009). Öğrenme amaçlı yazma aktivitelerinin kullanımının ilköğretim seviyesinde kuvvet konusunu öğrenmeye etkisi. *GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(1), 379-399.
- İncirci, A. (2016). *Öğrenme amaçlı mektup yazma etkinliğinin İngilizce dersinde akademik başarıya, derse karşı tutuma ve üstbilgi düzeyine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Bülent Ecevit Üniversitesi, Zonguldak.
- Karaçağıl, C. (2014). *Sosyal bilgiler derslerinde öğrenme amaçlı yazma etkinlikleri kullanımının öğrenci akademik başarısına etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.

- Koçak, G. (2013). *Tek boyutta hareket konusunda öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinin uygulanmasının fen bilgisi öğretmenliği I. sınıf öğrencilerinin akademik başarıları ve kalıcılığa etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Öğdük, A. (2011). *İlköğretim ikinci kademede fen ve teknoloji dersinde öğrenme amaçlı yazma aktivitelerinde kullanılan modsal betimlemelerin akademik başarıya etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Öztürk, S. (2014). *Lise-1 düzeyindeki öğrencilerin modsal betimlemeleri tanıyıp öğrenme amaçlı yazmada kullanmalarının fizik dersi dalgalar ünitesindeki akademik başarıya etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Uysal, H. H. (2011). İkinci dilde sözlü ve yazılı anlatım eğitiminde sosyo-kültürel yaklaşımlar (D. Yaylı ve Y. Bayyurt Ed.). *Yabancılarla Türkçe öğretimi politika yöntem ve beceriler* içinde 91-104. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Uzoğlu, M. (2010). *Öğrenme amaçlı yazma aktivitelerinin kullanımının ilköğretim seviyesinde kuvvet ve madde ünitesini öğrenmeye etkisinin araştırılması*. Yayınlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Uzun, S. (2011). *Öğrenme amaçlı okuma-yazma etkinlikleri ile zenginleştirilmiş ortamların fizik öğrenme üzerindeki etkisi: Enerji ünitesinde bir uygulama*. Yayınlanmamış doktora tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Ülker, N. (2007). *Hitit ders kitapları örneğinde yabancı dil olarak türkçe öğretiminde kültür aktarımı sürecine çözümleyici ve değerlendirci bir bakış*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11. bs.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, A. (2014). Öğrenme amaçlı yazma aktivitesi olarak mektup ve etkili kullanımı. *Turkish Studies*, 9(5), 2097-2104.

Makale Künyesi (Araştırma): Avcı, C. (2021). Âşıklık geleneğinin güncellenmesi bağlamında Ozan Ali Dağcı. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 45-69.

<https://doi.org/10.32321/cutad.789510>

ÂŞIKLIK GELENEĞİNİN GÜNCELLENMESİ BAĞLAMINDA OZAN ALİ DAĞCI

Cevdet AVCI¹

ÖZET

Türk kültür tarihinde coğrafi, dinî ve sosyo-ekonomik değişimler edebî ve estetik yapıları etkilemiştir. Kaynağı Orta Asya'daki ozanbaksı geleneğine dayanan âşıklık geleneği bu değişim süreçlerinde şekillenmiştir. Ozanlık/âşıklık geleneği, İslam öncesi dönemden bugüne sanatçı tipi, konu, şekil ve içerik özellikleri bakımından yeni kültür çevrelerine uyum sağlamıştır. Geleneğin sürekliliğinde sanatçı tipi ve yaratıcılığının önemli rolü vardır. Sözlü kültür ortamında toplumsal bellek taşıyıcısı olan âşık tipi sanatçı, yazılı ve elektronik kültür ortamlarında da benzer işlevleri yerine getirmiştir. 20. yüzyılda gelenek temsilcilerinin yetişmesinde kentleşme ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte yaygınlaşan medya ortamları etkili olmuştur. Bu süreçte bir taraftan geleneği temsil eden sanatçı tipi yeni özellikler kazanırken diğer taraftan karakteristik özelliklerinin bir bölümünü yitirmiştir. Makalede Ozan Ali Dağcı bu yaklaşım biçimiyle ele alınmıştır. Ozan Ali Dağcı'nın hayatı ve şiirleriyle ilgili bilgiler ve âşıklık geleneği konusundaki görüşleri, kendisiyle mülakat yöntemiyle yapılan derlemede kayıt altına alınmıştır. Ozan Ali Dağcı'nın irticalen şiir söylemesi, saz çalması ve atışma yapabilmesi âşıklık geleneği içerisinde değerlendirilmesi gerektiği sonucunu doğurmaktadır. Ozan Ali Dağcı'nın sözlü, yazılı ve elektronik kültür ortam yaratıcılığına dayanan şiirleri, köy ve köy çevresi, kent hayatı ve popüler kültürü kapsayan muhtevaya sahiptir. Dağcı, yeni şartlar ve çevre içerisinde âşıklık geleneğinin güncellenmesine sanatçı tipi, ürün ve icra ortamı bakımından örnek teşkil etmektedir.

Anahtar kelimeler: Gelenek, âşık, kent, medya, süreklilik.

¹ Gaziantep Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Dr. Öğr. Üyesi. cavci@gantep.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-0948-1659>

OZAN ALİ DAĞCI IN THE CONTEXT OF UPDATING THE TRADITION OF MINSTRELSY

ABSTRACT

Geographical, religious and socio-economic changes in the history of Turkish culture have affected literary and aesthetic structures. The tradition of minstrelsy, whose source is based on the ozan-baksı tradition in Central Asia, has been shaped in these processes of change. The ozanlık/minstrelsy tradition has adapted to new cultural circles in terms of artist type, subject, shape and content characteristics from the pre-Islamic period to the present day. Artist type and creativity play an important role in the continuity of the tradition. A minstrel-type artist who is a carrier of social memory in an oral cultural environment has performed similar functions in written and electronic cultural environments. 20. in the Century, Media, which became widespread with the development of urbanization and communication technologies, were effective in the education of tradition representatives. In this process, on the one hand, the type of artist representing the tradition acquired new features, and on the other hand, it lost some of its characteristic features. In the article, Ozan Ali Dağcı discussed this approach. Information about the life and poems of Ozan Ali Dağcı and his views on the tradition of minstrelsy are recorded in the review conducted by interview method. Ozan Ali Dağcı's ability to sing poetry, play reeds and make bickering leads to the conclusion that it should be evaluated in the tradition of minstrelsy. Ozan Ali Dağcı's poems, based on oral, written and electronic cultural environment creativity, have content covering the village and village environment, urban life and popular culture. Climber is an example of updating the tradition of minstrelsy in New conditions and environment in terms of artist type, product and performance environment.

Keywords: Tradition, minstrel, city, media, continuity.

GİRİŞ

Âşıklık geleneği, Türk kültür tarihinin İslam öncesi dönemden bugüne geçirdiği dinî, coğrafi ve sosyo-ekonomik aşamalarda şekillenmiştir. Bu süreç, geleneğin sanatçı tipolojisine bağlı olarak edebî ve estetik üretim tarzlarını da etkilemiştir. Türk sözel kültüründe süreklilik açısından âşıklık geleneğine mensup sanatçı tipolojisi önemli roller üstlenirken, ortaya konulan eserler de toplumsal bellek işlevi görmüştür. Ozan/âşık tarzı üretim biçimi, sözlü-yazılı ve elektronik kültür ortamlarında sürdürülmüştür. Tarihî süreçte ortaya çıkan sosyo-kültürel şartlar ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması, yeni yaratım-icra ve aktarım ortamlarının doğmasını sağlamıştır. Bu süreçte gelenek içerisindeki ozan/âşık tipi, üretim tarzı, ürünlerin şekil ve içerik özellikleri ile icra ortamları güncellenmiştir. Bu çerçevede

makalenin konusunu âşıklık geleneğinin geçirdiği değişim-dönüşüm süreçleri bağlamında Ozan Ali Dağcı'nın hayatı, sanatı ve üretim tarzı teşkil etmektedir. Ali Dağcı, Kilis'in Musabeyli ilçesine bağlı Madenyolu (Dostalı) köyünde doğmuş, Gaziantep'e yerleşmiş ve kendisini ozan olarak nitelendiren bir halk şairidir. Ozan Ali Dağcı'nın yazılı ve elektronik ortamda kayıt altına alınmış yedi yüz on şiiri bulunmaktadır. Bu şiirlerin bir kısmı kendisi tarafından türkü formunda bestelenmiş olup bunlar kendisi ve başka sanatçılar tarafından çeşitli ortamlarda icra edilmektedir. Makalenin amacı, âşıklık geleneğinin sanatçı tipi ve muhtevası bakımından güncellenmesi ve geleneğin sürekliliği çerçevesinde Ozan Ali Dağcı'ya örnek bir sanatçı olarak incelemektir. Ozan Ali Dağcı'yla mülakat yöntemiyle derleme yapılarak hayatı, sanatı, üretim biçimi ve âşıklık geleneğiyle ilgili görüşleri hakkında bilgi alınmıştır. Makalede kullanılan şiirler, Dağcı'nın ele aldığı konuları örneklendirecek şekilde sınırlanmıştır. Makalede öncelikle ozanlık/âşıklık geleneğinin kökeni ve geçmişten bugüne geçirdiği değişim-dönüşüm süreçleri hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra Ozan Ali Dağcı'nın hayatı ve edebî kişiliği ele alınmış şiirleri içerik özellikleri bakımından değerlendirilmiştir.

1. OZANLIK/ÂŞIKLIK GELENEĞİNİN DÜNÜ VE BUGÜNÜ

Tarihî süreçte kültür ve medeniyet yapılarının şekillenmesinde “coğrafya, cemiyet ve insan” (Kafesoğlu, 2011, s. 26) unsurları belirleyici olmuştur. Türk kültür tarihinde Orta Asya merkezli Gök Tanrı inanç sistemi ve hayvancılık temelli konar-göçer yaşam tarzının geleneksel kültürü şekillendirdiği söylenilebilir. Dursun Yıldırım'ın (1999, s. 518) da ifadesiyle İslam öncesinde, Tengricilik inancı içerisinde kamların ve ozanların toplumsal-dinî kurumların şekillenmesinde önemli rolleri olmuştur. Kutsalla insan arasında ilişki kuran ve toplumun psiko-sosyal yapısını şekillendiren bu kişiler, Türklerin coğrafya-cemiyet ve din değiştirme süreçlerinde de ön plandadır. Aynı zamanda bu kişiler, Türklerin İslam'ı kabul ediş süreçlerinde “veli tipine dönüşüp eğitici-öğretici görevlerini” (Yıldırım, agm.) sürdürmüştür. Bu süreçte ozan-bakı tipi yeni roller de üstlenmiştir. Fuat Köprülü (1999, s. 157) bu durumu, bütün toplumlarda olduğu gibi Türklerde de en eski devirlerde halk şairi ve musikişinasların “önce dinî, sonra sihrî-dinî ve daha sonra da sosyal iş bölümü derecesinin yükselmesiyle birlikte sadece bedî mahiyetlerinin kalması” şeklinde açıklar.

Türk tarihinin 10-15. yüzyıllar aralığında “yerleşim, tutunma, düzen kurma, yönetim, eğitim, kültür, ekonomi ve örgütlenme” (Yıldırım, 1999, s. 514) ile ilgili değişim ve dönüşüm süreçleri art

arda yaşanmıştır. Ozan-baksı tipi bu süreçte yeni rol ve görevler üstlenmiştir. Bu bağlamda Yıldırım (1999, s. 509), Dede Korkut'un yaşadığı çağda üç ozan tipinin varlığından söz eder. Bunlardan ilki Dede Korkut'un temsil ettiği bilge ozan tipi; ikincisi, ilkinin tertip ettiği boyların çalınıp söylenmesi miras bırakılan alp ozan tipi; üçüncüsü ise gezginci ozan tipidir.

İslam dininin kabulüyle birlikte tasavvuf iklimi içerisinde yeniden şekillenen ozan tipi âşık-şair tipine dönüşmüştür. Böylece İslam öncesi kültür kodlarının bir kısmı tinsel ve sembolik boyuta taşınmıştır. Âşıklığa geçen kişi belirli sıkıntılardan sonra kutsal sayılan bir yerde uyku-uyanıklık arasında görülen bir rüyada pir elinden bade ya da gıda maddesiyle sıradanlıktan çıkarak sanatçı kişiliğe geçer. Rüya motifi bu açıdan başlangıç ve hareketi sağlayan bir unsurdur (Boratav, 1968, s. 341-342; Günay, 2008, s. 196, 222).

Türklerin İslam öncesi geleneksel dünya görüşü, edebî-estetik anlayışı ve din adamı-sanatçı tipolojisi, Anadolu ve çevresinde yeniden yorumlanarak ortaya çıkmıştır. Bu süreç, 16. yüzyılda olgunlaşarak âşık tipini ve onun yaratıcılığındaki âşık edebiyatını şekillendirmiştir. Âşıklık geleneği ve âşık edebiyatının bu yüzyılda bağımsız bir türe dönüşmesinde, bir kısmı Bektaşî tarikatına mensup ordu şairlerinin rolü önemlidir. Türklerde ordu şairleri V. yüzyılda Attila döneminden itibaren görülmüş, İslam'ın kabulüyle de Gazneli, Selçuklu, Harzemşah ve Osmanlı ordularında bu gelenek devam etmiştir. Bu çerçevede ortaya çıkan edebiyat, Türk halk edebiyatının (Anonim, Tekke, Âşık) üç kolundan birisidir (Köprülü, 1999, s. 159-161; Çobanoğlu, 2000, s. 113; Artun, 2001, s. 25; Özarslan, 2001, s. 42; Köprülü, 2004, s. 47; Günay, 2008, s. 40, 195, 221).

Türk tarihinde 16. yüzyıl Anadolu ve çevresinde sosyo-ekonomik, siyasi ve dinî müesseselerin Osmanlı Devleti çatısı altında önemli ölçüde şekillendiği bir dönemdir. Özkul Çobanoğlu'na (2000, s. 129) göre bu yüzyılda; "ozan-baksı ve tekke tarzı edebiyat geleneği üzerine bağımsız bir edebiyat tarzı olarak teşekkül eden Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği'nin veya bir yaşama biçime dönüşen haliyle daha geniş kapsamlı bir terimle ifade etmek gerekirse Âşık Tarzı Kültür Geleneği'nin en önemli ortaya çıkış nedeni kahvehanelerdir." Kahvehaneler, Osmanlı toplumunda dinî müesseselerin dışında gelişen bir sosyal etkileşim ortamı olmuştur. Bu yüzyılda klasik anlamda âşıklık geleneğinin oluştuğu, sanatçı tipinin ortaya çıktığı görülür. Birtakım olağanüstülüklerle şairlik vasfı kazanan sanatçılar bade li âşık ya da hak âşığı olarak nitelendirilir. Bu kişiler sahip oldukları özelliklere göre ozan, âşık, saz şairi, kalem şairi, halk şairi, halk ozanı gibi adlarla da anılmışlardır (Oğuz, 1994, s. 17-29;

Boratav, 1995, s. 20-21; Artun, 2001, s. 60). Köprülü, (1999, s. 32, 35, 171) âşıkların yetiştikleri çevreleri şehir, köy ve aşiret çevresi olarak belirtip âşıkları kalem şairleri ve meydan şairleri şeklinde gruplandırmıştır. Kalem şairleri yüksek sınıfa mahsus şiirler yazan klasik şairler; meydan şairleri ise saz eşliğinde irticalen şiir söyleyen saz şairleridir.

Âşıklık geleneği ve âşık edebiyatının tarihî süreçte geçirmiş olduğu değişim, bu geleneğin icracı ve üreticilerinin adlandırılması da zorlaştırmıştır. Bunun sebebi geleneğin temsilcilerinin farklı yetiştirme tarzları, icra ortamları, üretim biçimleri ve sanatçı kabiliyetleri şeklinde açıklanabilir. M. Öcal Oğuz (1994, s. 29) halk edebiyatının manzum ürünlerini meydana getiren şairlerin “halk şairi” olarak adlandırılmasını teklif eder. “Kam, şaman, baksı, oyun, akın, ozan” (Durbilmez, 2008, s. 15) gibi adlar verilen gelenek temsilcilerinin, farklı toplumsal rolleri de bu adlandırmalarda etkili olmuştur. Saim Sakaoğlu (1986, s. 247-251), bu tartışmalar içerisinde klasik âşık tipinin özelliklerini “irticalen söyleme, saz çalma, atışma yapabilme, bade içme” şeklinde sıraladıktan sonra saz şiiri sahasında eser veren fakat bazı özellikleriyle birbirinden ayrılan şairlerin “âşık” çatısı altında toplanması gerektiğini ifade eder. Bu süreçte ozan kelimesi anlam genişlemesine uğrayarak geçmişten bugüne varlığını korumuştur. Köprülü’nün (1999, s. 139) ifadesiyle kopuzla birlikte anılan ozan, “Oğuzların halk şair-musikişinaslarına verilen isim” olmakla birlikte kelimenin yayılma alanına bakıldığında daha eski bir tarihe gittiği söylenilebilir. Ozan kelimesi ilk zamanlarda büyücü, oyuncu, hekim, şarkıcı ve çalgıcı görevlerini üstlenen kişiler için kullanılırken daha sonra ezgili şiir ve çalgı anlamında kullanılmıştır. Kelime üçüncü aşamada kopuzuyla şiir söyleyen halk şairi anlamında kullanılmaya başlamıştır (Köprülü, 1960, s. 67; Dizdaroğlu, 1969, s. 17).

Buraya kadar, âşıklık geleneğinin oluşum ve gelişiminin Türk kültürünün özellikle Anadolu ve çevresindeki yapılanmalarıyla ilişkili olduğu ortaya konulmuştur. Doğan Kaya’nın (2000, s. 13) “geleneğe dayalı bir üretim biçimi” olarak tanımladığı âşık tarzı şiir, geleneğin yenilenebilme özelliğini taşımaktadır. Gelenek, kültür tarihinde dondurulmuş bir yapı olmayıp kendi içerisinde dinamizm taşır. Bu dinamizm çeşitli ihtiyaçları karşılarken “yenilenme, güncelleme veya değişmeye” (Ekici, 2008, s. 38) açık; “genişleme” ya da “daralma” (Düzgün, 2009, s. 42) şeklinde kendisini korur. Âşıklık geleneğinin sürekliliği, sanatçı tipinin “iletişim, kültür ve bilgi taşıyıcılığı” (Günay, 2008, s. 356) rolüne dayanmaktadır.

Toplumsal iletişim ve kültürel bellek alanlarından birisi olan âşıklık geleneği, sosyal hadiselerin sözlü ortamda kendine özgü kayıt biçimleriyle nakledilmesini sağlamıştır. Bu durumun kent ortamında da devam etmesi somut olmayan kültürel mirasın aktarımına katkı yapmaktadır (Ölçer Özünel, 2019, s. 42). Türkiye’de 20. yüzyıldaki sanayileşme süreçleriyle birlikte kırsal alandan kente göç, âşıklık geleneği ve temsilcilerini de etkilemiştir. Köy ve köy çevresinde yetişen âşıkların “kent ortamına göç edip yerleşmesi, âşıklık geleneğinin ülke genelinde yaygınlaşması bakımından olumlu bir gelişme” (Fedakâr ve Gültekin, 2011, s. 78) olarak yorumlanmıştır. Bu süreçte “göç, kentleş(eme)me ve kent kökenli diğer dinamikler âşıklık geleneğini biçimlendirmiş ve dönüştürmeye de devam etmiştir” (Özdemir, 2018, s. 10).

Diğer taraftan sözlü, yazılı ve elektronik kültür ortamlarında varlığını korumuş olan âşik sanatının “sözlü edebiyatla yazılı edebiyat arasında bir köprü” (Namazov, 2013, s. 3) vazifesi üstlendiği görülmüştür. Değişim-dönüşüm süreçlerinde sözel ortam, “büyük ve geniş ölçekte bulunduğu alanı yazılı ortamla paylaşmaya başlar. Her iki ortam içinde kendini gösteren yaratıcılık çeşitli biçimlerde birbirini etkileyerek” (Yıldırım, 1999, s. 514) devam eder. Âşik edebiyatı ürünlerinin yazılı kültür ortamındaki ilk örneklerinin cönkler ve mecmualar olduğunu belirten Dilaver Düzgün (2014, s. 338) şu bilgileri verir: “Bu el yazması eserlerde çeşitli saz şairlerine ait şiirleri dağınık bir biçimde görmek mümkündür. Önceki asırlarda da mevcut olmakla birlikte cönk ve mecmuaların en fazla yazıldığı dönem, XIX. yüzyıl olmuştur. Ayrıca bu yüzyılda âşıkların şiirlerini içeren müstakil divanların tertip edildiği görülmüştür.”

Âşıklık geleneği ürünlerinin elektronik kültür ortamına girmeye başlaması 20. yüzyılda gramofonla başlamıştır. Daha sonra radyo, televizyon ve internet ortamları ürün ve üreticiler açısından tanınma, paylaşım ve dolaşım imkânı sağlamıştır. Medyanın dönüştürme gücü, anlatıcı-dinleyici arasındaki ilişkiyi ve usta-çırak anlayışını değiştirmiştir. Diğer taraftan geleneğin ve icracıların ulusal ve uluslararası boyutta tanınması, geleneğin popüler kültür içerisinde geniş kitleler arasında farkındalık kazanmasını sağlamıştır. Elektronik kültür ortamı âşıklık geleneğini olumlu ve olumsuz yönlerden etkilemiştir (Çobanoğlu, 2000, s. 338; Özdemir, 2011, s. 33; Düzgün, 2014, s. 339; Fidan, 2017, s. 353-359).

Batı kültürünün etkisi, kentleşme, yazılı ve elektronik kültür ortamının dönüştürme gücü, âşik tarzı kültür geleneğinin 20. yüzyılda Barış Manço’yu yaratmasını sağlamıştır. Barış Manço Türk kültürünün kaynaklarına yönelmiş, anonim halk müziği ve âşik tarzı

ile yakın temasa geçmiştir. Bu temas sonucunda sanatçı kendi sanatını âşık tarzının belli biçim, içerik ve ezgi özellikleriyle donatarak oluşturmaya ve kendine özgü müzik türünü yaratmıştır (Yıldırım, 1999, s. 505-530; Düzgün, 2009, s. 49-50).

2. OZAN ALİ DAĞCI'NIN HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ VE İCRA ORTAMLARI

Âşıklık geleneğinin değişim-dönüşüm süreçleri içerisinde ürün, üretim biçimi ve sanatçı tipi açısından gelenek zemininde çeşitli tarzlar ortaya çıkmıştır. Gelenek içerisindeki sanatçı tipinin yaratıcı kabiliyetine bağlı olarak toplumun edebî-estetik ihtiyaçları, âşık sanatı kapsamında karşılanmıştır. Ozan Ali Dağcı âşıklık geleneği zemininde yetişmiş bugünün imkân ve şartlar içerisinde kendisini geliştirmiş bir halk şairidir. Dağcı, 01.01.1965 tarihinde Kilis'in Musabeyli ilçesine bağlı Madenyolu (Dostalı) köyünde dünyaya gelmiştir. Ali adı kendisine annesi tarafından doğmadan önce verilmiştir. İlkokulu kendi köyünde bitiren Ali Dağcı, ortaokulu Kilis'in Musabeyli ilçesine bağlı Hüseyinoğlu köyünde ikinci sınıfa kadar okumuştur. Daha sonra diplomasını Gaziantep'ten almıştır.²

Ali Dağcı askere gitmeden önce evlenir ve bir kız çocuğu olur. Daha sonra iki oğlu olan Dağcı'nın dört torunu vardır. Ailesiyle birlikte Gaziantep'te yaşayan Dağcı'nın, akraba çevresiyle de sosyal bağları güçlüdür. Askerliğini Ankara'da 18 ay yapan Dağcı'nın, askerlik sürecinde saz çalıp türkü söyleme ortamı olmamıştır. Ali Dağcı, askere gidene kadar köyde ailesiyle birlikte yaşayarak küçük ölçekte hayvancılık ve tarımla geçimini sağlamıştır. Kente geldikten sonra Gaziantep'te devlet hastanesinde memur olarak çalışarak emekli olmuş ve bugün Gaziantep'te yaşamaya devam etmektedir.

Ozan Ali Dağcı'nın edebî-estetik dünyasının şekillenmesinde köy hayatının önemli etkisi olmuştur. Kilis'in Musabeyli ilçesine bağlı Madenyolu (Dostalı) köyüne 1985'te elektrik gelmiştir. 1986'da köyde sadece bir evde siyah beyaz televizyon olup köydeki herkes o eve televizyon izlemeye gitmiştir. Dağcı'nın kendi evlerine 1988'de televizyon alınmıştır. Geleneksel köy ortamında yetişen Ali Dağcı, 13-14 yaşlarında saz çalmaya başlamıştır. O yaşlarda Ali Dağcı, Âşık Mahsuni Şerif'i rüyalarında sürekli görüp çoban değneğini saz gibi kullanarak köyde akranları arasında türkü söylemiştir. Ayrıca yine

² Ozan Ali Dağcı'nın hayatı, hatıraları ve âşıklık geleneği hakkındaki görüşleriyle ilgili bilgiler, kendisiyle 10.02.2020 tarihinde yapılan görüşmede kayıt altına alınmıştır. Ayrıca bu çalışmada bir kısmı kullanılan ve daha önce yayımlanmayan şiirlerinin tamamı kendisi tarafından verilmiş ve tarafımızca arşivlenmiştir.

aynı yaşlarda şiir yazıp köy düğünlerinde halaylarda zurna eşliğinde türkü söylediğini belirtmiştir. Bu dönemde bir gün gördüğü rüyada Mahsuni Şerif’le karşılıklı türkü söylerler. Ali Dağcı, sabah kalktığında babasından kendisine saz almasını; almazsa koyun yaymaya (gütmeye) gitmeyeceğini söyler. Babası saz ustası Mehmet Kara’dan 2,5 liraya bir saz alır. Ali Dağcı babasının aldığı sazi çalmayı 14 yaşından itibaren kendi kendine öğrenmiştir. Dağcı, bugün de notasız olarak kendi yaptığı sazi çalmaktadır. Notasız olarak saz çalan Ozan Ali Dağcı bu konuda, “İnsanoğlu olmaz mı hatasız, ben saz çalarım notasız.” demektedir. 1989’da Gaziantep’e yerleştikten sonra şenliklerde ve dernek faaliyetlerinde saz çalıp türkü söylemeye devam etmiştir. 1996 yılından itibaren Gaziantep’teki yerel televizyon ve radyo kanallarında programlara katılmaya başlamıştır.

Ali Dağcı’ya köyde yaşadığı dönemde Ozan Ali Dağcı ve Âşık Ali Dağcı şeklinde hitap edilmiştir. Daha sonra Gaziantep’e yerleştiği dönemde kendisi de Ozan Ali Dağcı denmesini istemiş ve yaygın olarak Ozan Ali Dağcı şeklinde anılmıştır. Âşıklığın başka bir yol olduğunu söyleyen Ali Dağcı, ozanı “toplumun sözcüsü” olarak gördüğü için bu adı kullandığını belirtir. Ali Dağcı ozanın görevini açıklarken “öss” kısaltmasını kullanıp bunu, “özüm, sözüm, sazım” şeklinde açıklamaktadır. Ona göre bu üç özellik ozanda bir arada olmalıdır.

Ozan Ali Dağcı neden ve nasıl şiir yazdığı sorusunu, ozanın göreviyle ilişkilendirerek cevaplamaktadır. Ozanın toplumun aynası olduğunu söyleyerek kendisinin bir olay ya da durum üzerine duygu ve düşüncelerini yansıtmak için yazdığını söylemiştir. Dağcı’nın şiirlerinde eleştirel bir tutum da söz konusudur. Köyde olduğu dönemde yazdığı şiirlerin büyük bir kısmı kaybolmuştur. Şiirlerini deftere kaydeden Dağcı, bunların bir kısmını türkü formunda bestelemiştir. Ayrıca söz ve ezgili olarak teypte kasete kaydetmiştir. Bugün artık akıllı telefon ve bilgisayar kullanarak ürettiklerini kayıt altına almaktadır.

Ozan Ali Dağcı’nın üretim ve icra biçimi, genel anlamda Türkiye’deki sosyo-kültürel değişim süreçleriyle örtüşmektedir. Türkiye’de özellikle 1950 sonrası dönemde sosyo-ekonomik gelişmeler ve kentleşme süreçleriyle birlikte sözlü, yazılı ve elektronik kültür ortamları arasındaki geçişler hızlanmıştır (Özdemir, 2005, s. 245). Ayrıca geleneksel üretim ve tüketim biçimi her üç ortamda da devam etmiştir. Ozan Ali Dağcı’nın 1996 yılında Gaziantep’teki yerel televizyon kanallarına çıkma süreciyle birlikte üretim tarzı yeni bir boyuta taşınmıştır. Onun için, televizyonda görünür olmak aynı zamanda kent ortamında tanınmayı sağlamıştır. İnternet öncesi

dönemde televizyon popüler kültürün temel araçlarından birisidir (bkz. Bourdieu, 1997, s. 7-8). Ozan Ali Dağcı, Yaprak TV, GRT (URL 1), Olay TV (URL 2), İpekyolu TV (URL 3) gibi Gaziantep'teki yerel televizyon kanallarıyla Türkmen FM gibi yerel radyolardaki programlara katılmıştır. 1996'da Meltem TV'de Aziz Karaca'nın hazırladığı âşıkklar programına davet edilmiştir. Kilisli bir sanatçı olan Mehmet Yakar'ın Flash TV'deki "Gönülden Gönüle" programında Kilis gecesine katılarak saz eşliğinde türkü söylemiştir (URL 4). TRT Müzik Kanalı (URL 5, URL 6, URL 7) ve TRT Diyarbakır radyosu, Dağcı'yla Gaziantep ve Kilis'te röportaj ve çekimler yapmıştır.

İletişim teknolojilerinin gelişmesi, kültürün dolaşım ortamlarını genişletmiştir. Bu kapsamda elektronik kültür ortamı, âşıklık geleneği ürünlerinin yerelden ulusala taşınmasına katkı sağlamıştır. İnternet erişiminin yaygınlaşmasıyla birlikte sosyal medya kanalları, iletişim ağlarını çoğaltmıştır (bkz. Saka, 2019). Sosyal medya, benzer gelenek çevresinden insanların daha kolay etkileşimini sağlamaktadır. Üretilen geleneksel kültür içerikleri geniş tüketici kitlesine ulaşmaktadır. Böylece fiziki çevresiyle sınırlı bir sosyal paylaşım alanı içerisindeki sanatçı, kendisine sosyal medya üzerinden paylaşım ve etkileşim alanı bulmuştur. Bu kapsamda Ozan Ali Dağcı, Facebook (URL 8) ve oğlu Servet Dağcı'nın açtığı YouTube (URL 9) gibi sosyal medya kanallarını daha geniş kitlelere ulaşabilmek için kullanmaktadır. YouTube kanalına, söylediği türkülere oğluyla birlikte çektiği klipleri yüklemektedir (URL 10). Dağcı, 2013 yılında Facebook kullanmaya başlamıştır. Kendisinin ifadesiyle, Facebook kullanımıyla birlikte daha çok tanınmış, şiir ve türkülerin sosyal medyada paylaşımı artmıştır. Türkülerinin beğenilmesi, paylaşılması ve yorum yapılmasının kendisini daha çok motive ettiğini söylemektedir. Bu süreçte Ozan Ali Dağcı sosyal medya üzerinden pek çok ozan ve âşıkla tanışarak daha geniş bir gelenek çevresine ulaşmıştır. Şeref Taşlıova ve Kul Nuri gibi âşıklarla tanışmıştır. Ozan Ali Dağcı kendi yazdığı şiirleri bestelemektedir. 2013 yılında bunlardan oluşan "Yaşamaya Geldim Ben Bu Dünyaya" adlı bir albüm çıkartmıştır. Dağcı'nın 2020 yılı temmuz ayı içerisinde kayıtları İstanbul Unkapamı'nda yapılan "Anteplim" adlı ikinci albümü çıkmıştır. Dağcı'nın söylediği türkülerin tamamı kendi şiirlerinden bestelenmiştir. Ayrıca Mehmet Yakar, Mustafa Yılmaz, Cuma Ercan gibi yerel sanatçılar da Dağcı'nın şiir ve türkülerini alarak kullanmaktadır. Ozan Ali Dağcı, Gaziantep ve İstanbul'da çeşitli ortamlarda çalıp söylemektedir. 2013'ten bu yana MESAM üyesi, Gaziantep Müzisyenler ve Sanatçılar Derneği üyesi ve yöneticisidir. Belediyelerin, kaymakamlıkların, derneklerin, özel okulların ve devlet okullarının etkinliklerine katılmaktadır. Musabeyliler Derneği (2005),

Karakeçililer Derneği, Gaziantep Şehitkâmil Belediyesi Âşıklar Şöleni, Güney Fırat Okulları Âşıklar Programı (2004), Gaziantep Polis Okulu Mezuniyet Töreni, İMKB Anadolu Lisesi Öğretmenler Günü Etkinliği (2015) gibi çeşitli faaliyetlere katılarak plaketter almıştır.

Ozanlık geleneğinin değişim-dönüşüm süreçlerinde önemli noktalardan birisi, elektronik kültür ortamında geleneğin temsilcilerinin yetişme ve eser üretme biçimleri olmuştur. Bu çerçevede usta-çırak ilişkisi, yeni iletişim ortamının etkisiyle değişmiştir. “Usta-çırak temelli ve odak âşık merkezli eğitim sisteminin yerini çok âşıklı/ustalı medya merkezli eğitim sistemi almıştır. Bu süreç usta aşığa bağlı kalmadan kendi başına kent merkezli kültürel ekonomik faaliyetlerle tanınmaya çalışan genç âşıkların çoğalmasının sağlamıştır.” (Fidan, 2017, s. 38). Bu bağlamda ustası ve çırağı olmayan Ozan Ali Dağcı'nın elektronik ortamın sağladığı imkânlarla tanıdığı âşıklardan etkilendiğini söylemek mümkündür. Çocuk yaşta televizyonda gördüğü Mahsuni Şerif'i rüyalarında görerek ona öykünmüştür. Gaziantep'e geldikten sonra Mahsuni Şerif'in Karagöz Caddesi'ndeki kasetçi dükkanına gider ve onunla tanışır. Daha sonra Gaziantep Olay TV'de 1990'lı yıllarda Mahsuni Şerif'in katıldığı programa telefonla bağlanır. Ozan Ali Dağcı bu programda Mahsuni'ye olan ilgisini ve üzerindeki etkisini anlatarak ona:

“Mahsuni'den el aldım,
Hü çeker giderim.
Bu aşkın deryasına,
Ben de dalar giderim.” dörtlüğünü okur ve Mahsuni Şerif kendisine teşekkür eder.

Ozan Ali Dağcı, âşıklık geleneğinin yeni şartlar ve çevre içerisinde aldığı şeklin temsilcilerinden birisidir. Dağcı, Karacaoğlan kültür geleneğine gönderme yaparak kendisinin de bu geleneğe dâhil olduğunu söylemektedir. Karacaoğlan'ın kendi köyü olan Madenyolu (Dostalı) köyüne yakın Zobular köyünden olduğunu belirtmiştir. Zobular köyünden bugüne, kendisinin ifadesiyle, birkaç harabe kalmıştır. Dağcı, Musabeyli için yazdığı “Nasıl Unuturum” başlıklı şiirinde bu durumu şu dörtlükle anlatır:

...
İlçe oldun vekil verdin sıralı,
Aklım ermedi ki seni soralı,
Karacaoğlan Zobularlı buralı,
Tarihler yazılı çağında senin.
...
(26.04.2004)

Yapılan çalışmalarda Karacaoğlan'ın kimliği meselesi çeşitli bakımlardan ele alınmış ve birden fazla Karacaoğlan olduğu ortaya konulmuştur (Emeksiz, 2008, s. 635-646; Oğuz, 2012, s. 53-61). Karacaoğlan'ın nereli olduğu konusunda yapılan tartışmalar içerisinde Kilis'in Musabeyli ilçesi ve Zobular köyü de zikredilmektedir (Sakaoğlu, 2004, s. 127). Ömer Özbaş'a (1958, s. 59) göre; "Karacaoğlan'ın Kilis'in yakınındaki Hapse köyünde yaşadığını söyleyenler çoktur. Kilis'in Musabeyli nahiyesinde bulunan Çavışlı Türkleri Karacaoğlan'a kimseyi sahip çıkarmak istemezler. Onlar da şairin Çavışlı oymağından olduğunu ve Musabeyli nahiyesinin Zobular köyünde doğduğunu söyler." Bu çerçevede, Ozan Ali Dağcı'nın yetiştiği gelenek çevresinin Karacaoğlan coğrafyası içerisinde olduğunu ve yöre insanının hafızasında Karacaoğlan'ın burada yaşadığına dair bilgiler bulunduğunu söylemek gerekir.

3. OZAN ALI DAĞCI'NIN ŞİİR DÜNYASI VE ŞİİRLERİNDEN ÖRNEKLER

Ozan Ali Dağcı'nın Gaziantep'e geldikten sonra kent hayatının edebî kişiliğini etkilediği görülmektedir. Dağcı, yazılı ve elektronik kültür ile birlikte kentteki eğlence ortamlarının da etkisiyle daha popüler bir üretim sürecine girmiştir. Bu bağlamda Ozan Ali Dağcı'nın köy çevresinde kasetlerle başlayan âşık tarzı üretimle olan teması, televizyon ve kent ortamında artmıştır. Bu durum Dağcı'nın şiirlerine konu çeşitliliği bakımından yansımıştır. Gelenekten beslenen bir sanatçının toplumun aynası olduğu tezi, Ozan Ali Dağcı'nın şiir dünyası için de geçerlidir. Dağcı, kendi hayatının yanı sıra sanatçı duyarlılığıyla toplumda gözlemediği olay ve durumları çeşitli yönleriyle şiirlerine konu etmiştir. Ozan Ali Dağcı'nın şiirlerinin konuları genel olarak aşk, doğa, sosyo-ekonomik hayat, gam-keder, geçmişe özlem, gurbet, kent, öğüt, ölüm, sitem-eleştiri, tecrübi bilgi, gündelik hayat, vatan-millet, zaman ve özel günlerdir. Ozan Ali Dağcı'yla 10.02.2020 tarihinde yapılan görüşmede yedi yüz on şiiri olduğunu tespit edilmiş ve daha önce yayınlanmayan bu şiirleri kendisinden alınmıştır. Aynı tarihte Dağcı'nın bestelediği şiirlerinin de kayıtları alınmıştır. Ozan Ali Dağcı, yazdığı şiirlerin dört yüz elli yedi tanesini türkü formunda bestelemiştir. Dağcı şiirlerine çoğunlukla tarih düşerken mahlas yerine kendi adını kullanmıştır. Şiirlerinde Dağcı, Ali Dağcı ve Ozan Ali isimlerini son dörtlükte eklemekte ve şiirlerinde genellikle hece ölçüsünün 4+3, 4+4 ve 6+5 kalıplarını kullanmaktadır.

Toplumsal hafızanın korunmasını ve taşınmasını sağlayan âşık tipi sanatçı, bir yandan da mevcut olay ve durumları kendi gözünden kaydeder. Bu yönüyle sanatçı, hem kuşaklar arasında hem de güncel toplumsal “iletişim ağlarının” merkezindedir (bkz. Yıldırım, 2000, s. 327-353). Dönemin koşullarında gündelik hayatı şekillendiren meseleler, sosyo-ekonomik problemler, savaşlar, göçler, aşk hikâyeleri gibi çeşitli konular âşığın şiir dünyasına girmiştir. Gelenek değişip dönüşürken sanatçı tipinin toplumun aynası olma görevi devam etmiştir. Bu bağlamda Ozan Ali Dağcı'nın şiir dünyasında doğup yetiştiği fiziki ve kültürel ortam, kent hayatının getirdiği problemler, çeşitli toplumsal meseleler ve gündelik hayat ön plana çıkmaktadır. Dağcı'nın şiirlerinde doğduğu köye, Kilis'e ve Musabeyli'ye daima bir özlem vardır. Kendisinin de ifadesiyle şiirlerinde Musabeyli'yi çeşitli yönleriyle anlatmak isteyen Dağcı, 1997 yılında Madenyolu (Dostal) köyü için “Viran Olmuş” başlıklı şu şiiri yazmıştır:

Doğup büyüdüğüm köyüm,
Gittim gördüm viran olmuş.
Çocukluğum geçen yerler,
Gittim gördüm viran olmuş.

Ata dedemin ocağı,
Musabeyli'nin bucağı,
Anamın ekmek ocağı,
Gittim gördüm viran olmuş.

Avlusunda bitmiş otlar,
Koca ağaç olmuş dutlar,
Doğup büyüdüğüm yurtlar,
Gittim gördüm viran olmuş.

Nasip eyledi yaradan,
Ali Dağcı'yı töreden,
On bir yıl geçti aradan,
Gittim gördüm viran olmuş.

Yeni yetişenler göçmüş,
Yaşlılar köyünü seçmiş,
Sahipsiz evler hep uçmuş,
Gittim gördüm viran olmuş.

(10.05.1997)

Ozan Ali Dağcı, “Madenyolu Köyüm Benim” başlıklı başka bir şiirinde köyüne olan özlemini şu şekilde anlatır:

...
Üzüm kestim bağlarında,
On üç on dört çağlarında,
Koyun yaydım dağlarında,
Madenyolu köyüm benim.

Ali Dağcı adın derim,
Götürün de bir kez görüm,

Kimliğimde doğum yerim,
Madenyolu köyüm benim.
(05.07.2014)

Dağcı, Kilis'in Musabeyli ilçesini anlattığı "Musabeyli'nin Yeline Kurban" başlıklı şiiri bestelediği şiirler arasındadır. Bu türkiye oğluyla birlikte Musabeyli'yi gezerek kendi imkânlarıyla bir klip çekmişlerdir (URL 10).

Hoşuma gitmiyor gurbet havası,
Hele bir de çekilmiyor cefası,
Evimizin önün toprak sofası,
Ben Musabeyli'nin yeline kurban.

İşçi oldum haftasına ayına,
Alışmadım kahvesine çayına,
Tahammül edemem musluk suyuna,
Ben Musabeyli'nin gölüne kurban.

Yorma Dağcı yorma kendini yorma,
Gurbet cennet olsa orada durma,
Suyu zemzem olsa meyvesi hurma,
Ben Musabeyli'nin balına kurban.
(03.04.1990)

Kilis ve Gaziantep büyük ölçüde aynı gelenek çevresi ve kültür yapısına sahiptir. Ozan Ali Dağcı kendisini, 1995 yılına kadar Gaziantep'in bir ilçesi olan Kilisli olarak görür. 6 Haziran 1995'te Kilis'in il olmasını "Benim Güzel Kilis'im" başlıklı şiirinde şu şekilde anlatır:

Çiçek idi gül oldu,
Yaprak idi dal oldu,
İlçe idi il oldu,
Benim güzel Kilis'im.

Söğüt dere göl oldu,
Etrafı da yol oldu,
Sabrettiler il oldu,
Benim güzel Kilis'im.

Beklediler yıl oldu,
Gide gele yol oldu,
Hak ettiler il oldu,
Benim güzel Kilis'im.

Ali Dağcı der noldu,
Gönlüme sevgi doldu,
En sonunda il oldu,
Benim güzel Kilis'im.
(05.11.1996)

Kilis'te 2007 yılında Gaziantep Üniversitesinden ayrılarak Kilis 7 Aralık Üniversitesi adıyla müstakil bir üniversitenin kurulmasını Ozan Ali Dağcı "Kilis" başlıklı şiirinde şu şekilde anlatır:

Kilis il olunca neler değişti,
Kilis üniversiteye kavuştu,
Birlik beraberlik o gün oluştu,
Ne güzel yakışır ilim Kilis'e

İşverenler Kilis diye geliyor,
Yapılan hizmetler eser kalıyor,
Okuyanı hep öğretmen oluyor,
Ne güzel yakışır bilim Kilis'e.

...

Dağcı "Omuz Omuz" başlıklı şiirinde yöre insanının dayanışma kültürünü ve tutumunu şu şekilde över:

...
Kilis Musabeyli yöremiz bizim,
İşte edep erkân töremiz bizim,
Dostluğa ışık tutar çıramız bizim,
Bugün Musabeyliler omuz omuz.

Kimi şapka takar kimisi terlik,
Bugün burada hep olduk birlik,
Dağcı der bizde yiğitlik mertlik erlik,
Bugün Musabeyliler omuz omuz.
(07.11.2004)

Ozan Ali Dağcı'nın şiirlerine Kilis ve Musabeyli ile birlikte Gaziantep, Şanlıurfa, İstanbul ve İzmit de konu olmuştur. Dağcı, özellikle Gaziantep'e yerleştiği dönem ve kısa bir süre İstanbul'a gidişi sürecinde büyük şehirde karşılaştığı sosyo-ekonomik ve kültürel problemleri şiirlerine yansıtmıştır. Ali Dağcı, hayatın zorluklarını çevresinde yaptığı gözlemlerle şiirine konu etmiştir. "Osman Emmi" başlıklı şiirinde bir seyyar satıcıyı şu şekilde anlatır:

Fakirlikten benzi soluk,
Gözleri yeşile doluk,
Ya ot olur ya da balık,
Satar durur Osman Emmi.

Her gününde bir pay alık,
Umudu Allah'a kalık,
Kış gelince hamsi balık,
Satar durur Osman Emmi.

...

Dayanır mı buna yürek,
Doğuşunda vurmuş felek,
Bazen erik bazen çilek,
Satar durur Osman Emmi.

(03.07.2002)

"Asgari Ücretle Çalışana Sor" başlıklı şiirinde Dağcı, hayat şartları karşısında asgari ücretle çalışmanın kent ortamındaki zorluklarını kendisiyle özdeşleştirerek anlatır:

...
Bitmiyor derdi ekmek çabası,
Bir bodrum gecekondü yuvası,

Kış gelince kömür görmez sobası,
Asgari ücretle çalışana sor.

Dağcı böyle yaşamaya alıştım,
Gece gündüz yok demedim çalıştım,
Bir somunu beş kişiyle bölüştüm,
Asgari ücretle çalışana sor.
(02.12.2003)

Hayatın çeşitli yönlerini şiirine konu eden Ali Dağcı, “Yaşlılık”
şiirinde yaşlılığa sitem eder:

...
Sanki yokuş oldu gidilmez düzler,
Ayaklar yorgun tutmuyor dizler,
Ya düşkünler yurdu ya kimsesizler,
Balın da tadılmaz yaşlılık senin.

Ali Dağcı sende umudun kese,
Ne kanun dinlersin ne de bir yasa,
Son günlerde elime aldırдың asa,
Yolunda gidilmez yaşlılık senin.
(27.03.2006)

Ozan Ali Dağcı öğüt içerikli şiirlerinde özellikle eğitimin ve insana saygının önemini ön plana çıkartmıştır. Şiirlerinde eğitimin hem toplumun iyi bir üyesi olmayı sağladığı hem de her şeyin bilim yoluyla elde edileceği vurgusunu yapmıştır. Dağcı “Oğlum” başlıklı şiirinde kolay yoldan zengin olmayı ve medyanın dayattığı yaşam biçimini ironik bir dille eleştirmiştir:

Oğlum sana nasihatim var benim,
Ya futbolcu ya da popçu ol ha ol.
Geçim derdim bu gidişle zor benim,
Ya futbolcu ya da popçu ol ha ol.

Sahneye çık şarkı söyle bel oyna,
Açıl saçıl pleybek yap dil oyna,
Oranı buranı göster gül oyna,
Ya futbolcu ya da popçu ol ha ol.

...
Vur topa gözetleme kaleyi,
Metin Oktay gibi patlat fileyi,
Boş ver tribünde çıkan olayı,
Ya futbolcu ya da popçu ol ha ol.

Ali Dağcı dinle yavrum babanı,
Göster bakım birisinde havanı,
Aldırma hiç küfür edip söveni,
Ya futbolcu ya da popçu ol ha ol.
(05.04.2004)

Ölüm gerçeği Ozan Ali Dağcı'nın şiirlerinde çeşitli yönleriyle ele aldığı konulardan birisidir. Bu konuda da yaşadığı toplum içerisindeki ölüm olayları üzerine duyarsız kalmayarak konuyla ilgili duygularını dile getirmiştir. Ölümün kaçınılmaz olduğunu “Bir Gün Üstümüze Atılır Toprak” başlıklı şiirinde şu şekilde anlatmıştır.

Yıl on iki aydır yarısı yazdır,
Âşığı coşturup söyleten sazdır,
İnsanı yolunda götüren gözdü,
Bir gün üstümüze atılır toprak.

Dolup boşalacak bu nice hanlar,
Şu fani dünyayı bilenler anlar,
Şad olup şanlanan bu tatlı canlar,
Bir gün üstümüze atılır toprak.

...
(08.11.1989)

Ozan Ali Dağcı, çevresindeki ölümler üzerine ağıt tarzı şiirler de yazmıştır. Gaziantep'in Barak yöresinde yetişmiş olan ve bölgede Mızırlı Mehmet olarak tanınan Âşık Mehmet Yılmaz'ın ölümü üzerine “Diller Mızırlı'yı Söyler” ve “Hakkın Kollarına Gitti Mızırlı” başlıklı iki şiir yazmıştır. İkinci şiirin bir kısmı şu şekildedir:

...
Hazır sözlerin ustasıydı o,
Âşıklar aşığının ustasıydı o,
Bu vatan milletin hastasıydı o,
Âşıklar içinde tatdı Mızırlı.

...
Bir koca çınar devrildi bitti,
Ömrü vadesi buraya yetti,
Aramızdan ayrıldı gelmeze gitti,
Bir güneş gibi battı Mızırlı.

Ozan Ali Dağcı sen böyle dersin,
Sevenler ağlasın Mızar'a gelsin,
Mekânı cennet ruhu şad olsun,
Hakkın kollarına gitti Mızırlı.
(22.02.2011)

Ozan Ali Dağcı'nın toplumda ön plana çıkmış kişilerin ölümü üzerine yazdığı şiirleri de vardır. Kilis eski milletvekili ve aynı

zamanda belediye başkanı olan Ekrem Çetin ve oğlu Cahit Çetin, Gaziantep eski milletvekili ve Devlet Bakanı Mustafa Taşar, şehit edilen Diyarbakır Emniyet Müdürü Gaffar Okkan, Dağcı'nın ölümü üzerine şiir yazdığı kişiler arasındadır. Dağcı, Âşık Veysel'in arkasından da üç şiir yazmıştır. Bu şiirlerde Veysel'in âşıklık geleneği içerisindeki yeri ve önemine vurgu yapmaktadır. "Âşık Veysel" başlıklı şiirinin bir bölümü şu şekildedir:

...
Görmedin dünyayı kaldı gözünde,
İlham aldı dinleyenler sözünde,
Gitmek gerekirse senin izinde,
Yükledin bizlere yük Âşık Veysel.

Cümle gözler bugün arıyor seni,
Kara toprağın altı sarıyor seni,
Bugün sevenlerin anıyor seni,
Aç gözlerini bak Âşık Veysel.

Ali Dağcı cahil sırrına ermez,
Ermeyenler senin yolunu bilmez,
Dönmez yere giden geriye gelmez,
Senin olsun hak Âşık Veysel.
(17.03.2005)

Askerliğini yaptıktan sonra Gaziantep'e yerleşen ve burada çalışmaya başlayan Dağcı, sık sık köyüne gider. Bu süreçte bir yandan kent hayatının sosyo-ekonomik şartlarıyla mücadele ederken bir yandan da köydeki geleneksel ortamın sağladığı rahatlığı arar. Bu durumu şiirlerine de yansıtır:

...
Yağ, yoğurt, süt köyde beleşti,
İşimiz bağda, bahçede uğraştı,
Şehire geldik işler dolaştı,
Memlekete geldik sorun bitmedi.

Birgünse aç kaldık birgünse tok,
Gelir kalmadı giderse çok,
Ali Dağcı odun kömürse yok,
Memlekete geldik duman tütmedi.
(28.01.2004)

Dağcı "Köylü İdim Şehir Benim Neyime" başlıklı şiirinde kentteki fiziki ve sosyal yaşantı karşısındaki tavrını anlatır. Kendi

dünyasında yine köy ve kent hayatını karşılaştırarak kent hayatının karmaşıklığını vurgular. Şiirin bir bölümü şu şekildedir:

Bakin benim şu başıma gelene,
Köylü idim şehir benim neyime.
Ulan dedim bilmeyerek beyime,
Köylü idim şehir benim neyime.

Bazen nikâh bazen düğün salonu,
Her tarafa süs etmişler balonu,
Otogarda ben ne bilim peronu,
Köylü idim şehir benim neyime.
...

Ali Dağcı ne der söylersin buna,
Bayram günü eller olmaz mı kına,
Burda cici anne köyde kaynana,
Köylü idim şehir benim neyime.
(07.06.1991)

Yaşadığı zaman ve mekânı çeşitli yanlarıyla şiirlerinde ele alan Ozan Ali Dağcı'nın şiir dünyasının şekillenmesinde kişisel hayat döngüsü etkili olmuştur. Dağcı, doğup büyüdüğü köyden başlamak üzere gezdiği, iş için yerleştiği, kendisini ait hissettiği aynı zamanda girdiği sosyal çevreleri ve çağın iletişim imkânları sayesinde haberdar olduğu çeşitli meseleleri şiirlerine konu etmiştir. Dağcı, toplumun yaşam biçimine ve gündemine paralel bir üretim tarzı içerisinde. Bu çerçevede yukarıda verilen örneklerin yanı sıra özel günler, dinî ve millî bayramlar, kazanılan önemli savaşların yıl dönümleri, Kilis ve Gaziantep'in düşman işgalinden kurtuluş günleri ile ilgili şiirler yazarak bunların bir kısmını bestelemiştir. Bu kapsamda Ozan Ali Dağcı'nın doğa-çevre, sosyal ve insani meselelerle birlikte millî duyarlılığının da yüksek olduğunu söylemek mümkündür. "Atatürk" başlıklı şiirinde 19 Mayıs Atatürk'ü Anma, Gençlik ve Spor Bayramı şu şekilde anlatılır:

On dokuz mayıs Samsun'a çıktın,
Bu gençlik unutmaz seni Atatürk.
Gençliğe bir ışık meşale yaktın,
Bu gençlik unutmaz seni Atatürk.

Spor dostluk sevgi barıştır dedin,
Oynayıp kazanmak yarıştırdın dedin,
Böylece hedefe varıştırdın dedin,

Bu gençlik unutmaz seni Atatürk.
...

Ozan Ali Dağcı görmedi seni,
Hayalinle yaşar eyledin beni,
Hedefin cumhuriyet İslam'dır dinin,
Bu gençlik unutmaz seni Atatürk.
(19.04.2019)

Kilis'in kurtuluş günü için yazılan "Bugün Bayram Kilis'te"
başlıklı şiirin bir dördlüğü şu şekildedir:

...
Kilis bizimdir, bizim buralık,
Öz vatanımız, değil kiralık,
Bugün günlerden 7 Aralık,
Bugün yine bayram Kilis'te.
...
(26.10.2003)

Dağcı, Gaziantep'in kurtuluş günü için 4 şiir yazmıştır.
"Gaziantep'im" adlı şiirinde, önemli rol oynayan Millî Mücadele
kahramanlarını anmaktadır:

...
Şehit Kamil Karayılanlar durdu,
Şahin Bey düşmana göğsünü gerdi,
Altı bin üç yüz on yedi canların verdi,
Adına kurbanım Gazi Antep'im.

Kurban olsun sana canımız bizim,
Uğruna akar kanımız bizim,
25 Aralık şanımız bizim,
Gaziler şehrimsin Gazi Antep'im.
...
(21.10.2014)

"Gaziler Şehri Gaziantep'im" başlıklı diğer bir şiirde, Gaziantep
savunması anlatılmaktadır:

Daha dağlarında kanlı mevziler,
Savaştlar Mehmetçikler Fevziler,
Şimdi aramızda cesur gaziler,
Gaziler şehri Gazi Antep'im.

Unutmadık o günlerde olanı,
Şahin Beyleri Karayılan'ı,

Andık şehitleri gazi olanı,
Gaziler şehri Gazi Antep'im.

Komutandı kendi verdi emiri,
Sevgisi var yüreklerde gömülü,
Gazi şehrimin Şehit Kamil'i
Gaziler şehri Gazi Antep'im.

Ali Dağcı sözleriyle anlattı,
O günleri size bugün dinletti,
Vurdu vurdu Fransız'ı inletti,
Gaziler şehri Gazi Antep'im.
(19.12.1997)

23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı, 10 Kasım, Cumhuriyet Bayramı, Öğretmenler Günü, Anneler Günü, 8 Mart Dünya Kadınlar Günü gibi kutlama ve anmalarla ilgili şiirler yazan Ozan Ali Dağcı, toplumsal meselelere de kayıtsız kalmamıştır. Dağcı, zaman zaman toplumsal bir mesele olarak gündeme gelen kadına şiddet ve kadın cinayetleri konusunda iki şiir yazmıştır. Konuyla ilgili hassasiyetini “Öldürmeyin Kadınları” başlıklı şiirinde şu şekilde aktarır:

Kimi çiçek kimi güldür,
Soldurmayın kadınları,
Hakkın yarattığı kuldur,
Öldürmeyin kadınları.

Güzel söz söylesin diller,
Kadına verilsin güller,
Kadına kalkmasın eller,
Öldürmeyin kadınları.

Evimizin çırasıdır,
Gönlümüzün yarasıdır,
Yuvamızın anasıdır,
Öldürmeyin kadınları.

Dağcı der kıymayın cana,
En mukaddesi bize ana,
Kulak verin bir kez bana,
Öldürmeyin kadınları.

Her şeyimiz varımızdır,
Nikâh kıyar yârimizdir,
Namusumuz arımızdır,
Öldürmeyin kadınları.

(08.03.2013)

Dağcı'nın güncel olaylar ve toplumsal duyarlılığı konusunda bir diğer örnek 13 Mayıs 2014'te Manisa'nın Soma ilçesindeki kömür madeni kazasında ölen işçiler için yazdığı “Madenciler” başlıklı şiiridir.

Milletçe yastayız Soma

Onurlu bir işi vardı,

Diyecek kalmadı ama,
Yırtık çorap olmaz yama,
Attı gitti madenciler.
...

Çoluk çocuk eşi vardı,
Her zaman dik başı vardı,
Eğdi gitti madenciler.
...

İşi için gelmez yüze,
Tolu yokuş çıkmaz düze,
Verilen nutuğa söze,
Kandı gitti madenciler.

Gözyaşları sele döndü,
Üç yüz bir ocaklar söndü,
Milletçe yürekler yandı,
Öldü gitti madenciler.
...
(15.05.2014)

SONUÇ

Âşıklık geleneği bağlamında ürün, üretim, icra ve sanatçı tipolojisi, İslam öncesi dönemden bugüne Türk kültürünün edebi-estetik ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde değişip dönüştürülerek gelmiştir. Âşıklık geleneği; dini, siyasi, toplumsal ve insani meseleleri içine alan geniş bir muhtevaya sahiptir. 20. yüzyılda hızlı kentleşme ve okur-yazarlık gibi süreçler geleneği ve temsilcilerini etkilemiştir. Temelinde sözlü kültür yaratıcılığı bulunan âşık tarzı üretim, yazılı ve elektronik kültür ortamlarında da devam etmiştir. Bu süreçte çeşitli şekillerde adlandırılmış olan âşıklık geleneği temsilcileri, bir yandan sözlü kültür kaynaklarından beslenirken bir yandan da geçmişte olduğu gibi kültürel ortamlar arasında köprü vazifesi görmeye devam etmiştir.

Âşık, ozan, halk ozanı, halk âşığı, halk şairi gibi çeşitli isimlerle anılan gelenek temsilcileri, üretim tarzlarını ve konularını çağın ihtiyaçlarına göre güncelleştirir. Bu kapsamda televizyon ve internet medyası içerisindeki sosyal medya ortamları müşterek gelenek zemininden beslenen kişilerin bir araya gelmesini, üretilen içeriklerin tüketim alanlarının genişlemesini sağlamıştır. Bu süreçteki en önemli rol, gelenek temsilcilerinin yeni sosyo-kültürel şart ve çevre içerisinde kendini güncelleme kabiliyetine aittir.

Makalede ele alınan Ozan Ali Dağcı, Karacaoğlan coğrafyasına dâhil edilen Kilis'in Musabeyli ilçesine bağlı Madenyolu köyünde doğmuştur. Âşık Mahsumi Şerif'i rüyasında görmesi üzerine babasına saz aldırarak Dağcı, saz çalmayı kendi kendine öğrenmiştir. Âşığın görevinin ve rolünün farklı olduğunu kendisi de ifade eden Ozan Ali Dağcı, ozan kelimesini kendisine yakıştırmış ve çevresi tarafından da bu şekilde anılmıştır. Bunun sebebinin ozanı toplumun sözcüsü olarak görmesiyle açıklamaktadır. Dağcı, aynı zamanda kendisini Karacaoğlan geleneği içerisinde konumlandırmaktadır.

Ozan Ali Dağcı'nın şiir dünyasının şekillenmesinde yaşadığı çağın ve sosyo-kültürel çevrenin etkisi görülmektedir. Dağcı'nın şiir yazma ve bunların bir kısmını türkü formunda besteleme konusundaki motivasyonu, kent hayatı ve elektronik kültür ortamının sağladığı iletişime dayanmaktadır. Kent ortamında saz eşliğinde yaptığı icralar çeşitli sosyal çevrelerde karşılık bulmuştur. Ayrıca yerel televizyonlara ve radyolara çıkması tanınmasını sağlamıştır. Bu durum Dağcı'nın köy ve köy çevresindeki edebî-estetik dünyasının, kent ve elektronik kültür ortamının beğeni ve taleplerle yeniden şekillenmesine sebep olmuştur. Sosyal medya aracılığıyla gelenekten haberdar, benzer beğeni ve zevklere sahip insanların bir araya gelmesi konuyla ilgili paylaşım ve etkileşim imkânını arttırmaktadır. Dağcı, köy ve köy çevresinde sözlü kültür geleneği hâkimken kentte yazılı kültürle hemhal olmuştur. İletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte sosyal medya ortamı yaygınlaşmıştır. Bu teknolojik gelişmelere uyum sağlayan Ozan Ali Dağcı, çoban değneğiyle saz çalma taklidi yaparak başladığı sanat üretiminde, kendi sazını yapıp çalabilen, üretimini kent ve elektronik kültür çevresinde dolaşıma sokabilen bir sanatçı kimliğine dönüşmüştür. Bu durum Türk kültürünün âşıklık geleneği bağlamındaki kendini güncelleme biçimine eser, içerik, enstrüman ve sanatçı tipi bağlamında örnek teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA

- Artun, E. (2001). *Âşıklık geleneği ve âşık edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Boratav, P. N. (1968). *Âşık edebiyatı. Türk Dili Dergisi, Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı*, 340-357.
- Boratav, P. N. (1995). *100 soruda Türk halk edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Bourdieu, P. (1997). *Televizyon üzerine* (Turhan Ilgaz, Çev.). İstanbul: İletişim.
- Çobanoğlu, Ö. (2000). *Âşık tarzı kültür geleneği ve destan türü*. Ankara: Akçağ.
- Dizdaroğlu, H. (1969). *Halk şiirinde türler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Durbilmez, B. (2008). *Âşık edebiyatı araştırmaları*. Ankara: Ürün Yayınları.

- Düzgün, D. (2009). Âşıklık geleneğinin değişim ve dönüşüm sürecinde barış manço olgusu. *Milli Folklor*, 84, 42-50.
- Düzgün, D. (2014). Âşık edebiyatı. *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı* (M. Ö. Oğuz, Ed.). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ekici, M. (2008). Geleneksel kültürü güncellemek üzerine bir değerlendirme. *Milli Folklor*, 80, 33-38.
- Emeksiz, A. (2008). Karacaoğlan'ın kimliği. 38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi) Bildiriler, 10-15.09.2007, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.
- Fedakâr, D. P. ve Gültekin, M. (2011). Kente göç eden âşıklar ve kent ortamında âşık olmak. *Yaşayan Âşık Sempozyumu*. Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Halkbilimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınlar, 69-80.
- Fidan, S. (2017). *Âşıklık geleneği ve medya endüstrileri*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Günay U. (2008). *Türkiye'de âşık tarzı şiir geleneği ve rüya motifi*. Ankara: Akçağ.
- Günay, U. (2011). Türk kültürünün iletişim, bilgi ve kültürel şifre taşıyıcısı olarak âşık edebiyatı. *Yaşayan Âşık Sempozyumu*. Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Halkbilimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınlar, 11-16.
- Kafesoğlu, İ. (2011). *Türk millî kültürü*. İstanbul: Ötügen.
- Kaya, D. (2000). *Âşık edebiyatı araştırmaları*. İstanbul: Kitabevi.
- Köprülü, F. (1960). *Türk edebiyatı tarihi*. İstanbul: Ötügen.
- Köprülü, F. (1999). *Edebiyat araştırmaları*. Ankara: TTK.
- Köprülü, F. (2004). *Saz şairleri I-V*. Ankara: Akçağ.
- Namazov, Q. (2013). Ozan-âşık sənətinin tarixi. *Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutu*. Bakı.
- Oğuz, M. Ö. (1994). *Yozgat'ta halk şairliğinin dünü ve bugünü*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Oğuz, M. Ö. (2012). Karacaoğlan: anlatıcılar ve biyografiler. *Milli Folklor*, 93, 53-61.

- Ölçer Özünel, E. (2019). Geleneğin geleceği: somut olmayan kültürel miras unsuru olarak âşıklık. *AHBV Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (1), 39-45.
- Özarslan, M. (2001). *Erzurum âşıklık geleneği*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Özdemir, N. (2005). *Türk eğlence kültürü*. Ankara: Akçağ.
- Özdemir, N. (2011). Medya ve âşık edebiyatı. *Yaşayan Âşık Sempozyumu*, Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Halkbilimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınlar, 33-52.
- Özdemir, N. (2018). Âşıklık geleneği ve kent. *I. Uluslararası Develi - Âşık Seyrani ve Türk Kültürü Kongresi "Türk Kültürü". Bildiri Kitabı*. 04-05-06 Ekim, Kayseri.
- Saka, E. (2019). Türkiye’de internet. *Yeni Medya Çalışmaları V: Türkiye İnternet Tarihi* (Erkan Saka, Der.). İstanbul: Alternatif Bilişim.
- Sakaoğlu, S. (1986). Ozan, âşık, saz şairi ve halk şairi kavramları üzerine. *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri I Genel Konular* 247-251, Ankara.
- Sakaoğlu, S. (2004). *Karacaoğlan*. Ankara: Akçağ.
- Yıldırım, D. (1999). Dede Korkut’tan Ozan Barış’a dönüşüm. *Türk Dili*, 565-570, 505-530.
- Yıldırım, D. (2000). Tarihi süreç içinde iletişim odakları, ağları ve işlevleri (XVIII.-XX. yüzyıllar aralığı Türkiye’si). *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 10, 327-353.

İnternet Kaynakları

URL 1: <https://www.youtube.com/watch?v=9y6-RFVpoYA> (Erişim Tarihi 08.08.2020)

URL 2: <https://www.youtube.com/watch?v=waCYv8oQhe8> (Erişim Tarihi 08.08.2020)

URL 3: <https://www.youtube.com/watch?v=km6Gw0DRoB0> (Erişim Tarihi 08.08.2020)

URL 4: <https://www.youtube.com/watch?v=DAMjo7vQID4> (Erişim Tarihi 08.08.2020).

URL 5: <https://www.youtube.com/watch?v=wM5-0Ky8jyQ> (Erişim Tarihi 11.08.2020)

URL 6: <https://www.youtube.com/watch?v=oTsup2zLNq4> (Erişim Tarihi 11.08.2020)

URL 7: <https://www.youtube.com/watch?v=NGO9arXP56A> (Erişim Tarihi 11.08.2020)

URL 8: https://www.facebook.com/ozanalidagcifun/?__tn__=%2Cd%2CP-R&eid=ARCN3fZ6jN8PTRmGWPIDOVnV0wIPEFsO8vP3TvuQCWAD1OsL9brCNleuz5AoMUokEak-E-Xu3O80tUlc (Erişim Tarihi 07.08.2020)

URL 9: <https://www.youtube.com/channel/UCqoufB-jaTQf1xN0Js1Jm-A/featured> (Erişim Tarihi 07.08.2020)

URL 10: <https://www.youtube.com/watch?v=H4nf-KhJcxk> (Erişim Tarihi 11.08.2020)

Makale Künyesi (Araştırma): Akyıldız Ay, D. (2021). İki dilli sözlüklerde yansıma sözcüklerin tanımlanma sorunları. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 70-88.

<https://doi.org/10.32321/cutad.824317>

İKİ DİLLİ SÖZLÜKLERDE YANSIMA SÖZCÜKLERİN TANIMLANMA SORUNLARI

Didem AKYILDIZ AY¹

ÖZET

Dilbiliminde *ses sembolizmi* (sound symbolism) konusunun temel araştırma alanlarından biri olan yansıma sözcükler fonolojik, morfolojik ve semantik özellikleri bakımından dildeki diğer sözcüklerden ayrılmaktadırlar. Yansıma sözcüklerdeki ses birimlerin seçilişi ve dizilişi, ses-anlam uyumu bakımından çoklukla dil dışı göndermeleri çağrıştıracak nitelikte olmaktadır. Dolayısıyla bu sesbirimlerin her biri, dil dışı göndergenin karakteristik özellikleri hakkında fikir verebilecek anlam ayrıştırıcı niteliklere sahiptir. Yansıma sözcüklerin sözlükbirimsel görünüşlerinde bu özelliklerine dikkat edilerek tanımlamalar yapılması, bu tür sözcüklerin sözlüklerde doğru anlam ve kullanımlarının verilmesi yönünde güvenilirlik sağlamaktadır.

Her dilin söz varlığında az veya çok miktarda yansıma sözcük bulunmaktadır. Ancak yapılan araştırmalar bu tür sözcüklerin her dilde aynı sesbirimlere sahip olmadığını, yapı ve anlamsal yönden aralarında birtakım farklılıkların bulunduğunu göstermektedir. Yansıma sözcüklerle ilgili bu durum, diller arası çeviri (translation) işlemlerinde özellikle doğru eşdeğerlik bulma konusunda birtakım zorluklara neden olmaktadır. Bu zorluklar, sözlükbirimlerin bir dilden başka bir dile eşdeğerliklerinin verilmesi şeklinde hazırlanan iki dilli sözlüklerde, hem sözlük hazırlayıcıları hem de kullanıcıları için de söz konusudur. Sözlük hazırlayıcıları iki farklı dildeki yansıma sözcükleri tanımlama veya eşleştirme (eşdeğerlik bulma) sırasında; sözlük kullanıcıları ise ana dilindeki bir yansıma sözcüğün başka bir dilde neye karşılık geldiğini ya da başka bir dildeki bir yansıma sözcüğün ana dilinde ne olduğunu araştırması esnasında bu duruma maruz kalmaktadır.

Bu çalışmada, yansıma sözcüklerin karakteristik özellikleri vurgulanarak iki dilli sözlüklerdeki sözlükbirimsel görünüşleri ve bir

¹ Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Dr. Öğr. Üyesi. didemakyildizay@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-9720-551X>

dilden başka bir dile çevrilmeleri esnasında karşılaşılan zorluklar Redhouse Türkçe-İngilizce / İngilizce-Türkçe Büyük El sözlüğündeki verilere dayandırılarak açıklanacaktır.

Anahtar kelimeler: Yansıma sözcükler, iki dilli sözlükler, sözlükbirim, tanımlama, eşdeğerlik.

DEFINING ISSUES OF ONOMATOPOEIC WORDS IN BILINGUAL DICTIONARIES

ABSTRACT

In linguistics, onomatopoeic words, which constitute one of the main areas of *sound symbolism*, differ from other words in the language in terms of their phonological, morphological and semantic features. The selection and sequence of phonemes in onomatopoeic words often evoke non-linguistic references in terms of the harmony between sound and meaning. Therefore, each of these phonemes has semantic features that can give an idea about the characteristic features of the non-linguistic reference. Making definitions by paying attention to these features in lexicographic treatment of onomatopoeic words provides reliability in terms of giving the correct meaning and usage of such words in dictionaries.

There is a certain number of onomatopoeic words in the vocabulary of every language. However, research shows that such words do not have the same phonemes in every language and that there are some differences between them in terms of structure and semantics. This situation regarding onomatopoeic words causes some difficulties especially in finding the correct equivalence in translation between languages. These difficulties are also present for both dictionary editors and users in bilingual dictionaries prepared in the form of giving lexical equivalence from one language to another. Dictionary makers experience these difficulties during the definition or matching (finding equivalence) of onomatopoeic words in two different languages, while dictionary users are exposed to this situation when searching what an onomatopoeic word in their native language corresponds to in another language or what an onomatopoeic word in another language means in their native language.

In this study, by emphasizing the characteristics of onomatopoeic words, their lexicographic appearances in bilingual dictionaries and the difficulties encountered during their translation from one language to another will be discussed based on the data in the Redhouse Turkish-English/English-Turkish Dictionary.

Keywords: Onomatopoeic words, bilingual dictionaries, lexeme, defining, equivalents.

GİRİŞ

İki dilli sözlüklerde sözlük maddelerinin tanımlanması ve gerçeğin iki kültürde algılanması arasında kusursuz bir denge gerekir. Bu sözlüklerin içyapısı (microstructure) incelendiğinde bir madde başının hedef dildeki eşdeğerlerinin verilmesi yoluyla tanımlama yapıldığı görülmektedir. Eğer hedef dilde eşdeğerliği bulunamıyorsa madde başının daha iyi anlaşılması için çoklukla açıklama ve örnekleme yoluna gidilir. İki dilli sözlüklerde yansıma sözcüklerin içyapısal düzenlenmesi, sözcüğün yansıttığı kavramın doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için ayrıca özen isteyen bir konudur.

İki dilli sözlüklerin hazırlanmasında ilgili dillerin tek dilli kapsamlı sözlükleri, sözlükbirimlerin madde içeriğinin düzenlenmesinde yol gösterici niteliktedirler. Konuyu yansıma sözcükler bakımından ele aldığımızda, eğer bu dillerin yansıma sözcüklerinin detaylı bir şekilde açıklandığı müstakil sözlükleri varsa iki dilli sözlük hazırlarken doğru tanımlama ve eşdeğerlik seçiminde bunun büyük katkısı olacaktır. Türkçede yansıma sözcüklerin sözlükbirimsel görünüşlerinde tespit edilen problemlerin varlığı, bu sözcük türü ile ilgili sözlükbilimi ilke ve yöntemlerinden faydalanılarak uzman bilgisiyle hazırlanmış müstakil bir sözlüğünün olmaması ile açıklanabilir. Bu problem Türkçenin kaynak dil olarak yer aldığı iki dilli sözlüklerinde de kendini hissettirmektedir.

Yansıma sözcüklerdeki ses birimlerin seçilişi ve dizilişi, ses ve anlam arasındaki uyum bakımından çoklukla dil dışı göndermeleri çağrıştıracak nitelikte olmaktadır. Yansıma sözcüklerin sözlükbirimsel tanımlamalarında bu tür sözcüklerin karakteristik özelliklerinin belirtilmesi ve vurgulanması gereklidir. İki dilli sözlüklerdeki tanımlamalarda ve eşdeğerlik seçimlerinde sözlük kullanıcısının doğru bilgiye ulaşması sağlanmalıdır. Dolayısıyla madde içeriğinde doğru eşdeğerlik seçimlerinin yahut sözcüğün anlam ayırıştırıcı özelliklerinin vurgulandığı açıklamaların yapılması son derece önemlidir.

Bu çalışma, yansıma sözcüklerin iki dilli sözlüklerdeki sözlükbirimsel görünüşlerini tespit etmeye yöneliktir. Yansıma sözcüklerin diller arası çeviri işleminde ne gibi zorluklarla karşılaşmaktadır? İki dilli sözlük hazırlayıcıları yansıma sözcüklerin sözlükbirimi olarak düzenlenmesinde nasıl bir yol izlemelidir? İzlenecek yol sözlük kullanıcılarına ne gibi yararlar sağlamalıdır? Bu çalışmada bu tür sorular İngilizce-Türkçe / Türkçe- İngilizce iki dilli sözlükleri arasında kapsamlı olması bakımından tercih ettiğimiz Redhouse Büyük El Sözlüğü'ndeki (RBES) veriler esas alınarak değerlendirilecektir.

1. SÖZLÜKBİLİMİNE GÖRE İKİ DİLLİ SÖZLÜKLER

İki dilli sözlükler (bilingual dictionaries), tek dilli sözlüklerin aksine, bir dilin söz varlığının bir başka dildeki karşılıklarının (eşdeğerliklerinin) verildiği bir sözlük türüdür (Hartmann ve James, 1998, s. 14). İki dilli sözlüklerin temel amacı, bir dilin sözlükbirimleri ile başka bir dilin sözlüksel anlamları bakımından eşdeğerliği sayılabilecek sözlükbirimlerinin koordine edilmesidir (Zgusta, 1971, s. 294). İki dilli sözlüklere çoğu kez çeviri amaçlı başvurulduğu için “çeviri sözlükleri” (translation dictionary) de denmektedir (Burkhanov, 1998, s. 30). Bu tür sözlükler, iki dilli sözlükbiliminin (bilingual lexicography) inceleme alanına girerler.

İki dilli sözlükler **A** dilinden [*kaynak dil (birinci dil/ana dili) (source language)*] → **B** diline [*hedef dil (ikinci dil) (target language)*] şeklinde **tek yönlü** (unidirectional) düzenlenebileceği gibi **A** dilinden → **B** diline ve **B** dilinden → **A** diline şeklinde **iki yönlü** (bidirectional) olarak da düzenlenebilmektedir (Atkins ve Rundell, 2008, s. 40).

İki dilli (bilingual) sözlükler yapısı gereği tek dilli (monolingual) sözlüklerden birtakım farklılıklara sahiptirler. Kolkukisa (2015, s. 657) bu iki sözlük türü hakkında, aralarındaki farklılıkların ortaya konduğu şöyle bir tanımlama yapmıştır:

“... sözlüğü kullanacak kişilerin o dili ana dili olarak kullanan kişiler olduğu düşünülerek tasarlanan ve sözlükteki madde başlıkları ile açıklama ve örnekleri aynı dilde olup, o dili ana dili olarak konuşan kişilerce hazırlanan “tek dilli sözlükler (Monolingual Dictionaries)” ile; sözlüğü kullanacak kişilerin, madde başlıkları ya da madde açıklamalarında kullanılan dillerden en az birini ana dili olarak kullanan kişiler olduğu düşünülerek tasarlanan ve yine madde başlıklarını bu iki dilden en az biri ile madde başlığında kullanılmayan dilde açıklayan “iki dilli sözlükler (Bilingual Dictionaries) olarak ikiye ayırmamız mümkündür”.

Görüldüğü gibi tek dilli (genel) sözlüklerde sözlükbirimler aynı dilde tanımlanmakta ve yapılan tanımlamalar sözlükbirimlerin çeşitli yönlerinin ayrıntılı olarak ele alınması şeklindedir. Dolayısıyla bu tür sözlüklerin içyapısı², madde içeriklerinin çoklukla eşdeğerlikler veya kısa tanımlardan oluşan iki dilli sözlüklerden farklıdır. Ayrıca kullanım amaçları ve kullanıcı grupları bakımından da yine bu iki sözlük türü birbirinden ayrılmaktadır.

² İçyapı (microstructure): Sözlükbiliminde madde başları ile ilgili sesletim, dilbilgisel bilgi, tanım, kullanım, etimoloji gibi bilgilerin yer aldığı kısım (Hartmann ve James, 1994, s. 94); mikroyapı, maddebaşı içeriği.

İki dilli sözlükler çeşitli amaçlar doğrultusunda çeşitli kullanıcı grupları tarafından kullanılmaktadır. Bu kullanıcı grupları başta ikinci bir dili öğrenmek isteyen dil öğrencileri (language learners) olmak üzere teknik ve edebi çeviri yapanlar, bilim insanları, iş adamları, turistler vb. kişiler olabilmektedir (Piotrowski, 1994, s. 19). Kullanım amaçları bakımından ise iki dilli sözlükler hangi amaçla fayda sağladıklarına göre **etken** ve **edilgen** şeklinde olmak üzere ikiye ayrılmaktadır³. Jackson'a göre *etken sözlükler* bir öğrencinin yazma ya da sunum hazırlama gibi aktivitelerini yaparken, bilmediği bir sözcüğü bulmaktan ziyade bilmediği bir sözcüğün uygun bağlamda nasıl kullanıldığını öğrenmek (şifrelemek) için başvurduğu; *edilgen sözlükler* ise bir öğrencinin okuma ya da dinleme aktivitesini yaparken, bağlamdan tahmin edemediği ve anlamadığı bir sözcük ya da söz öbeğini 'deşifre etmek' için kullandığı sözlük türüdür (Jackson, 2016, s. 129-130).

İki dilli bir sözlük düzenlemek, tek dilli sözlük düzenlemekten daha farklı noktalara odaklanmayı gerektirir. Hausmann (1986) iki dilli sözlükbilimde bu tür sözlüklerle ilgili önemli konuları *iki dilli sözlüklerin işlevleri, seçilmiş olan eşdeğerliklerin düzeyi, eşdeğerlikleri seçme ilkeleri, kültüre dayalı durumlar, içyapının kullanıcı odaklı organize edilmesi ve kullanıcı odaklı baskısal düzenlemeler* gibi başlıklarda değerlendirmiştir. Bu çalışmada ise iki dilli sözlüklerle ilgili bu konular dışında, bir sözcük türü olarak yansıma sözcüklerin bu sözlüklerdeki tanımlanma biçimlerine yani içyapısal (microstructural) düzenlemelerine odaklanılacaktır.

İki Dilli Sözlüklerde Tanımlama, Eşdeğerlik ve Eşdizimlilik

Tanım (definition), "Bir sözcüğün, bir terimin içeriğini açıklayan anlatım" (Vardar, 2002, s. 190) demektir. Günay'a göre (2007, s. 89) "bir sözcüğü tanımlamak, sözcükbiliminin en çok zaman ve emek harcaması gereken alanıdır. Bu durum için birden çok neden bulunabilir. Sözcüğün toplumdaki değer, işlev, biçim ve anlamını doğru olarak ortaya koymak gerekir. Bu da sözcüğün tanımıyla yapılabilir. Yine toplumsal belleğin oluşumunda ve korunmasında sözlükler önemli bir işleve sahiptir. Bu açıdan sözlükleri bilimsel açıdan ele almak, onları değerlendirmek, sözlük üzerine çalışma yapmak; dilbiliminin, sözlük yazarının, sözcükbiliminin,

³ Etken ve edilgen (Boz, 2018, s. 96) kavramları Hartmann ve James'te active (encoding/writing) ve passive (decoding/reading) dictionaries (1998, s. 14); Hannay'da (2003, s. 146) active / production-oriented ve passive / reception-oriented dictionaries ve Atkins ve Rundell'de (2008, s. 40) ise encoding / decoding dictionaries şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

anlambilimcinin ve başka “dil” bilimcilerin temel işlevleri arasındadır.”

Bu çalışmada tanımlama kavramı ile ifade edilmek istenen, sözlükbirimlerin içyapısal düzeni, başka bir deyişle bir sözlük maddesinin sözlüklerde nasıl düzenlendiği, nasıl tanımlandığı bilgisidir.

Koeva ve Blagoeva’ya (2013, s. 61) göre iki dilli sözlüklerde bir sözlük maddesi dört kısımdan oluşur:

1. Madde başı kısmı
2. Gramer bilgilerinin yer aldığı kısım
3. Sözlük maddesinin anlamsal (semantic) özelliklerini içeren kısım
4. Değişibilim (phraseology) ile ilgili kısım

Bunlardan gramer bilgilerinin yer aldığı kısım, anlamsal kısım ve kullanımsal bilgilerin yer aldığı kısım sözlük maddesinin içyapısal özellikleriyle ilgilidir. Sözlük maddesinin gramer kısmında madde başının sesletim özellikleri, türü ve biçimsel özellikleri gibi sözlük maddesinin gramatikal türden bilgileri bulunur. Semantik kısmı, sözlük maddesinin ana kısmıdır. Madde başının hedef dilde karşılığı sayılabilecek eşdeğerlikleri ve türlü açıklamalar bu kısımda yer alır. Değişibilim ile ilgili kısmında ise sözlükbiriminin yer aldığı deyimler, atasözleri gibi ilgili sözlük maddesinin birtakım metinsel kullanım alanları yer almaktadır (Koeva ve Blagoeva, 2013, s. 61-62).

Görüldüğü gibi iki dilli sözlüklerde sözlük maddesinin ana kısmı olan semantik alanda sözlükbirimlerin (hedef dil veya kaynak dildeki) eşdeğerliklerinin verilmesi söz konusudur. Çeşitli kullanıcı gruplarına hitabeden bu sözlüklerde kaynak dildeki sözlükbirimlerin hedef dildeki eşdeğerliklerinin doğru tespit edilmesi bu sözlüklerin güvenilirliği açısından son derece önemlidir (Hartmann ve James, 1998, s. 14). Bu durumda sözlük hazırlayıcılarının en önemli görevi, kaynak dilin veya hedef dilin sözlükbirimlerine hedef dilden veya kaynak dilden doğru eşdeğer sayılabilecek sözlükbirimleri bulmaktır. Bu iş belki de iki dilli bir sözlük hazırlamanın en zor kısmıdır ve ciddi bir uzmanlık bilgisi gerekmektedir. Çünkü her dilin kendine özgü bir yapısı ve söz varlığı vardır. Bazen bir sözlükbirim başka bir dilde dengi bulunamamakta (anisomorphism) ve sözlüksel boşluklar (lexical gaps/lacuna) ortaya çıkabilmektedir. Bazen de sözlükbirimlerin hedef dilde veya kaynak dilde kısmi eşdeğerlikleri (partial equivalents) bulunabilmektedir. Böyle durumlarda Zgusta (1971, s. 315) çeviri (translating) yöntemini önermektedir. Ayrıca bu tür durumlarda bağlamsal bilgilerin sunulduğu açıklama ve örnek cümlelerin

verilmesi sözlük kullanıcısının aradığı ifade veya kavrama doğru bir şekilde ulaşması konusunda önemlidir.

İki dilli sözlüklerde başka önemli bir konu da eşdizimlilik (collocation) konusudur. Eşdizimliliğin sözlüksel anlamı “İki ya da daha çok sayıda dil biriminin genellikle aynı dizimlerde yer alması” (Vardar, 2012, s. 94) biçimindedir. Eşdizim konusu ve yabancı dil öğrencilerin temel başvuru kaynağı olan iki dilli sözlükler arasında sıkı bir ilişki vardır. Eşdizimli sözcükler yapısı itibarıyla deyim ve serbest sözcük birleşimleri ile karıştırılabilmektedir (Ayabakan, 2019, s. 13). İki dilli sözlüklerde sözlükbirimlerin eşdizimlilik özelliklerinin gösterilmesi, bu sözcüklerin kullanımbilimsel (pragmatic) yönlerine de açıklık getirilmiş olur ve bu durum sözlük kullanıcısına büyük fayda sağlar. Özellikle yansıma sözcüklerin tanımlanmasında eşdizimliliklerinin gösterilmesi, yansıma sözcüğün dil dışı gönderge ile ilişkisinin ne yönde olduğu konusunda fikir vermesi bakımından gerekmektedir. Örneğin *lakırtı* yansıma sözcüğünün TS’de (2011, s. 1572) “*lakırtı etmek, lakırtı çıkarmak, lakırtı taşımak, lakırtısını etmek, lakırtıya tutmak, lakırtıyı kesmek*” gibi eşdizimli kullanımları bulunmaktadır.

2. YANSIMA SÖZCÜKLER

Yansıma sözcükler, dil dışı göndergelerin başta akustik özellikleri olmak üzere fiziksel yapıları ya da hareketlerinin aralarında ilişki kurulan sesbirimler ile betimlendiği bir tür dilsel göstergelerdir. Bu yönüyle dilbiliminde *ses simbolizmi* alanının temel konuları arasında yer alırlar. (ayrıntı için bk. Akyıldız Ay, 2017).Yansıma sözcükler resmî dilden ziyade daha çok konuşma dilinde, ağızlarda, çocuk dilinde karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca anlatılmak istenilen kavramın zihinde daha kolay canlanması nedeniyle ninni, tekerleme, bilmece, çizgi romanlar ve reklamlarda sık sık kullanılmaktadırlar.

2.1. Yansıma Sözcüklerde Ses-Anlam Uyumu

Yansıma sözcükler, dilbilimde gösterge-gösterilen-gösteren [dil dışı gönderge-anlam-sözcük (ses dizgesi)] üçlemesi bakımından uzlaşımalsal/nedensiz olarak kabul edilen sözcüklerden daha farklıdır. Yansıma sözcüklerdeki sesbirimler dil dışı göndergeyi çağrıştıracak bir biçimde seçilmiş ve dizgelenmiştir. Bu tür sözcüklerde kök ses dizgesine getirilen ekler de yine anlamsal yönden dil dışı göndergenin karakteristik özelliklerini destekleyecek niteliktedir. Örneğin yansıma ses köküne eklenen {+a+dak} eki yansımanın aniden, beklenmedik bir biçimde olduğunu anlatır: *zingadak* (birden düşmeyi, oturmayı anlatır); *şarkadak* (yassı bir şeye birden vurmayı anlatır) vb. (Zülfikar, 1995, s. 146). Bu halleriyle isim, fiil, zarf gibi farklı gramer kategorilerinde bulunabilirler. Dolayısıyla

dilde özel bir yeri olan bu tür sözcüklerin incelenmesi hususunda sesbirimlerinin (phoneme), biçimlerinin (form), görevlerinin (function) ve anlamlarının (meaning) birlikte göz önünde bulundurulması gerekmektedir (Zülfikar, 1995, s. 6). Bu sözcükler hem tek dilli hem de çok dilli sözlüklerde sözlükbirimi olarak ele alındıklarında da bütün bu özelliklerinin hesaba katılarak tanımlamalar yapılması, sözlükbilimi açısından önem arz etmelidir.

Yansıma sözcüklerin nedenli dil göstergesi olarak sayılmaları, diller arası diyebileceğimiz yani evrensel bir boyuttan ziyade daha çok dil içi bir durum olarak düşünülebilir. Dil dışı göndergelerin aynı dili konuşurlarca toplumsal ve kültürel özelliklere dayalı benzer şekilde algılanması, dil dışı gerçeklikten anlaşılan şeyin o dilde var olan sesbirimlerle karşılanması şeklindedir. Üstelik bu durum, Saussure'ün (1998, s. 114) gerçek yansımalar olarak bahsettiği ses yansımalarının *bir defa dile girdiler mi, öbür sözcükler gibi belli bir oranda seçil biçimbilimsel vb. evrim geçirmeye sürüklenmesi sebebiyle tam anlamıyla nedenli sayılmayacakları* şeklindeki görüşünü de destekler niteliktedir. Eğer dil dışı göndergenin sesi, yapısı yahut hareketleri her toplumda aynı şekilde algılanıp aynı sesbirimlerle karşılanırsa -ki dilden dile farklı anlam genişlemelerine uğrayabilecekleri olasılığını göz ardı edersek eğer- o vakit tam anlamda nedenli dil göstergesidirler diyebiliriz. Bu durumda iki dilli sözlüklerde kaynak dile ait leksik bir veri olarak yer bulan bir yansıma sözcük, hedef dilde de aynı olurdu. Fakat iki dilli sözlüklere baktığımızda dil dışı göndergelerin seslerinin dilde taklidi şeklinde oluşan ses yansımaları sözcüklerde dahi birtakım diller arası farklılıklar göze çarpmaktadır. Bu farklılıklar iki dilli sözlüklerde kaynak dildeki yansıma sözcüğün hedef dilde doğru eşdeğerliğini bulma yahut hedef dildeki yansıma sözcüğün kaynak dilde ne anlama geldiği konusunda bilgiye ulaşmada birtakım zorluklara sebebiyet vermektedir.

2.2. Yansıma Sözcüklerde Sesbirimlerin Anlam Ayırıştırıcı Özellikleri

Yansıma sözcükleri oluşturan ses birimlerin seçilişi ve dizilişi arasında dildeki diğer sözcüklere kıyasla daha sıkı bir ilişki vardır. Bu sözcüklerde dil dışı göndergelerin ses, yapı veya hareketlerinin karakteristik özelliklerine göre sesbirimler çeşitlenir. Buna göre hem kök biçimleri hem de eklerindeki sesbirimlerin anlam ayırıştırıcı özellikleri bulunmaktadır:⁴

⁴ Yansıma sözcüklerdeki sesbirimlerin anlam ayırıştırıcı özellikleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Zülfikar, 1995, s. 23-28; Demircan, 1996; 1997; 2007; İdo, 1999; Karahan, 2008, s. 140-148.

Demircan (1997) yansıma sözcüklerdeki sesbirimlerin anlamsal yönlerini incelediği çalışmasında, yansıma kök biçimlerin ünlü sesbirimlerinin geniş/dar, düz/yuvarlak veya kalın/ince olmalarına göre güçlü-zayıf (*tak/tık, çat/çıt, cart/cırt* vb.), düzenli-düzensiz (*takır takır/takır tukur, şap şap /şap şup gibi ikilemelerde*), sığ/derin (*fiş/foş, şırıl/şorul, vb.*); ünsüz sesbirimlerin ise patlamalı, akıcı veya sızıcı gibi özelliklerine göre sert/yumuşak (*pat, çat, şak/ fiş, şır, mışıl vb.*), katı/sıvı/gaz (*tak, dan/şır, foş/fıs, tıs vb.*), ani başlama/keskin bitiş/yineleme (*dan, vın/şak, çat/pat pat, dir dir vb.*) ve ötümlenme (*cız, gür/tın, güm vb.*) gibi anlam ayırıcı özelliklerinin olduğunu belirtmiştir.

Görüldüğü gibi yansıma sözcüklerin sahip oldukları sesbirimlerin anlam ayırıcı özelliklerinin neler olduğu bilgisine sahip olmak, sözcüğün karşıladığı anlam veya anlamlarının doğru bir şekilde tespit edilebilmesi bakımından önem arz etmektedir. Dolayısıyla bir yansıma sözcükteki her sesbirimin, sözcüğün anlamının anlaşılmasında ayrı bir önemi vardır. Buna göre dil dışı göndergelerin ayrıntılarına ve değerlendirilişine bağlı olarak bu sözcüklerde zengin varyasyonlar ortaya çıkmaktadır (Zülfikar, 1995, s. 6). Yansıma sözcüklerin bu özelliği, sözlük hazırlama esnasında dikkat edilmesi gereken konuların başında yer almalıdır.

3. YANSIMA SÖZCÜKLERİN SÖZLÜKBİRİMSEL GÖRÜNÜŞLERİ

Yansıma sözcüklerin sözlükbilimsel görünüşlerini tespitye yönelik çalışmalar henüz yeterli düzeyde değildir (Shestakova vd. 2016, s. 5178). Bu durum bizim dilimizde de geçerlidir. Türkçenin yalnızca yansıma sözcüklerinin yer aldığı bir sözlüğü henüz yoktur. Zülfikar'ın "Türkçede Ses Yansımali Kelimeler" (1995) adlı eserinin sonunda *Kavramlar Dizini* (s. 173-280) ve *Sözlük* (s. 291-695) kısımları yer almaktadır. Eserin *Sözlük* kısmı, her ne kadar bu konuda müstakil bir sözlüğümüz olmasa da içerdiği malzeme bakımından bu boşluğu doldurur niteliktedir. Zülfikar sözlüğü oluşturma biçimi hakkındaki verdiği bilgilere göre malzemesini basılmış metin yayınlarına dayandırmış, yabancı ses yansımalarını sözlüğün dışında tutmakla beraber yabancı ses yansımalarına benzetilerek analogi yoluyla ortaya çıkan bazı biçimleri sözlüğe dâhil etmiştir (1995, s. 283). Ayrıca sözlüğe günümüzde kullanılan yansıma söz varlığının dışında tarihî metin ve sözlüklerden derlenen yansıma sözcükler de eklenmiştir. Yer yer örnekli açıklamaların da bulunduğu bütün bu malzeme tanıklarıyla birlikte alfabetik bir biçimde düzenlenmiştir. Bu çalışma yansıma sözcükler bakımından her ne kadar zengin bir malzemeye sahip olsa

da sözlükteki verilerin günümüz modern sözlükbilimi ilke ve yöntemlerine uygun bir biçimde hazırlanmadığı aşikardır.

Zülfikar'ın yukarıda bahsedilen sözlük denemesinin dışında günümüzde yansıma sözcükleri birer sözlükbirimi görünüşünde bulabileceğimiz kaynakların başında Türkçenin genel sözlüklerini⁵ ve bu konuda bir hayli zengin malzemeye sahip kapsamlı bir ağız sözlüğü olan Derleme Sözlüğü'nü (DS) sayabiliriz. Ancak ses-anlam uyumu bakımından dildeki diğer sözcüklerden ayrılan yansıma sözcüklerin tanımlanmalarında tek dilli olarak hazırlanmış bu sözlüklerde dahi zaman zaman yetersizlikler göze çarpmaktadır.⁶ Bu durum Türkçedeki yansıma sözcükler hakkındaki en kapsamlı araştırmaya sahip olan Zülfikar'ın da gözünden kaçmamış, Türkçe Sözlük'teki (1968 bs.) *zangırda-*, *zingırda-*, *zangır zangır*, *zingır zingır* gibi sözlükbirimlerin tanımlanmalarını örnek göstererek bu yapılarıdaki ses varyasyonlarının anlamsal açıdan bir farklılığı belirttiğini dolayısıyla buna dikkat edilerek tanımlama yapılması gerektiğini vurgulamıştır (1995, s. 25-26).

Yansıma sözcüklerin sözlükbirimsel görünüşleri hakkında Demircan (1996) da yansıma sözcüklerin ses-anlam uyumunun vurgulandığı sözlükbilimsel tanımlamalarına ışık tutacak dokuz maddelik sözlük giriş karşıtlığı ölçütü oluşturmuştur:

1. ±bağımlı	4. ± yinelem	7. ± şiddetli
2. ± bileşik	5. ± kesikli	8. ± bıkkınlık
3. ± sürekli	6. ± düzenli	9. ± tek anlamlı

Yansıma ses dizgelerinde yer alan ses birimlerin bu dokuz maddede belirlediği anlamsal ölçütlere göre nasıl bir *sözlük giriş karşıtlığı* oluşturabileceklerini *sap- yansıma kökü ve türevlerini örnek göstererek belirtmiştir:

***sap-**: bağımlı, yansıma, yalın, dökülme ile ilgili mat bir ses.

***sapır-**: bağımlı, yansıma, bileşik, sürekli, dökülme sesi.

sapır sapır: bağımsız, yansıma, ikileme, yineleme, dökülme sesi.

⁵ Türkçenin genel sözlükleri için TDK Türkçe Sözlük (2011) , Ötügen Türkçe Sözlük (2007), Misalli Büyük Türkçe Sözlük (2011), Dil Derneği: Türkçe Sözlük (2012) örnek gösterilebilir.

⁶ Bu yetersizlikler hakkında çalışmanın ilerleyen bölümlerinde daha ayrıntılı bilgi verilecektir.

Sapır sapır döküldüler. (Demircan, 1996, s. 189)

Demircan'ın belirlediği *sözlük giriş karşıtlığı* ölçütleri, müstakil bir yansıma sözcükler sözlüğü oluşturulurken sözlüğün içyapısının düzenlenmesinde fikir verebilir niteliktedir. Ancak daha başka sözcük türlerinin de leksik veri olarak yer aldığı ve sözlüğün içyapısında eşdeğerliklerin verilmesinin ön planda tutulduğu iki dilli genel sözlüklerde böyle bir uygulama sözlük düzenini bozabilir.

Görüldüğü gibi yansıma sözcüklerin sözlükbirimi olarak ele alınması hem tek dilli sözlüklerde hem de iki dilli sözlüklerde uzman bilgisine ihtiyaç duyulan ve titiz bir çalışma gerektiren bir konudur.

3.1. Yansıma Sözcüklerin Bir Dilden Başka Bir Dile Çevirisi (Translation) Sırasında Karşılaşılan Zorluklar

Alanyazında yansıma sözcüklerin diller arası çevirisi (translation) ile ilgili yaklaşımlar ve problemlerin konu edildiği birçok çalışma bulunmaktadır⁷. Bu çalışmaların ortak noktası, yansıma sözcüklerin dilden dile değişen miktarı ile fonolojik, morfolojik ve semantik yönden birtakım farklı özelliklere sahip olduğu bilgisidir. Dolayısıyla konumuz açısından baktığımızda, bu farklılıklar sebebiyle yansıma sözcüklerin bir dilden başka bir dile çevirisi işleminde hem iki dilli sözlük hazırlayıcıları hem de kullanıcılarının birtakım zorluklarla karşı karşıya kalabileceği görülmektedir. Sözlük hazırlayıcıları iki farklı dildeki yansıma sözcükleri tanımlama veya eşleştirme (eşdeğerlik bulma) sırasında; sözlük kullanıcıları ise ana dilindeki bir yansıma sözcüğün başka bir dile neye karşılık geldiğini ya da başka bir dildeki bir yansıma sözcüğün ana dilinde ne olduğunu öğrenmesi esnasında bu duruma maruz kalır. Yansıma sözcüklerin iki dilli

⁷ Konuyla ilgili kaynak olarak bkz.: Bartashova, O. (2002). "The problem of the equivalent translation of the onomatopoeic vocabulary (on the example, computer jargon of mimetic origin)". St. Petersburg: *SPbSU*; Flyxe, M. (2002). "Translation of Japanese onomatopoeia into Swedish with focus on lexicalization". Stockholm: *Africa and Asia 2*, 54-73; Bartashova, O. and Sichinskiy, E. (2014). "Japanese-English Onomatopoeic and Mimetic Parallels: the Problem of Translatability." *Journal of Siberian Federal University. Humanities and Social Sciences* 2, 7, 222-229; Casas Tost, H. (2012). "Translating onomatopoeia from Chinese into Spanish: A corpus based analysis." *Perspectives: Studies in Translatology*, 22, 39-55; Azari, R. and Sharififar, M. (2017). "Translating onomatopoeia: An attempt toward translation strategies." *Review of Applied Linguistics Research*. 3. Autumn, 72-92; Ahmed, M.F. (2014). "The Linguistic and Translational Aspects of Onomatopoeia: English and Arabic as a Case in Point". *Kirkuk University Journal-Humanity Studies*. 9, 1-25 vb.

sözlüklerdeki sözlükbirimsel görünüşleri ile ilgili zorluklar aşağıda maddeler hâlinde açıklanmıştır:

3.1.1. Yansıma Sözcüğün Kaynak Dil ve Hedef Dilde Farklı Sesbirimlere Sahip Olması

Dilbiliminde yansıma sözcüklerin her ne kadar nedenli dil göstergeleri olarak gösterilmesi yaygın olsa da dil dışı göndergelerin fiziksel yapıları ya da hareketlerini betimleyen yansıma sözcüklerin dil dışı göndergenin sesini betimleyenlere oranla ses-anlam uyumu bakımından daha nedensiz olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla aynı kavramlar için farklı dillerdeki yansıma sözcükler eşleştirdiğinde - hayvan seslerini ifade eden yansıma sözcüklerin diğer yansıma sözcüklere oranla daha bir benzer olduğu görülse de - bu kavramların az veya çok farklı sesbirimlerden oluşan sözcüklerle ifade edildiği görülmektedir. Örneğin İngilizceden hiçbir ses değişikliğine uğramadan dilimize girmiş sınırlı sayıdaki yansıma sözcükleri hesaba katmazsak her iki dilin aynı dil dışı göndergeyi karşılayan yansıma sözcükleri arasında, dillerin fonolojik yapısına özgü birtakım sesbirimsel farklılıkların olduğu göze çarpmaktadır: **miyav** (*kedi sesi*) → **meow** (RBES), **cır cır** (*ötmek*) → (to) **chirr** (RBES), **gargara** (*yapmak*) → (to) **gargle** (RBES), **vız** [Böcek uçarken veya atılan bir şey hızla geçerken çıkan ses (TS)] → **buzz** (RBES), **kıkır** (*kıkır*) (*gülmek*) → (to) **giggle** (*gig 'il*) (*kıkır kıkır gülmek*) (RBES) vb. **cangıl** (*cungul*) [hayvanlara takılan çan veya madeni eşyanın çıkardığı ses (TS)] → **jangle** (*metalik ahenksiz ses çıkarmak*) (RBES) vb.

Ancak sesletimleri benzeyen bu gibi sözcüklerin dışında, dil dışı göndergenin fiziki yapısı yahut hareketlerini betimleyenlerine bakıldığında iki dil arasındaki benzer görünümner neredeyse tamamen ortadan kalkmaktadır: **kımıldamak** → (to) **budge** (RBES), **çimdikleme** → (to) **pinch** (*çimdikleme kısırmak*) (RBES); **zonklamak** [*vücutun bir yeri nabız atışı gibi, kesik kesik ağrımak veya sancımak* (TS)] → **throb** (1. *zonklamak*. 2. (*kalp*) *çarpmak*, *hızla vurmak*, *nabız gibi atmak*) (RBES); **parlamak** (1. *güçlü bir ışık çıkarmak*, *ışık saçmak*)(TS) → **shine** (1. *parlamak*, *ışık saçmak* ...) (RBES) vb.

3.1.2. Hedef Dildeki Bir Yansıma Sözcüğün Kaynak Dilde, Kaynak Dildeki Bir Sözcüğün Hedef Dilde Farklı Kavramları da Karşılması

Çok anlamlılık, yansıma sözcüklerde de sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Yansıma sözcükler bir dil dışı göndergenin aralarında ilişki kurulan sesbirimlerle betimlenerek dile kazandırılması şeklinde ortaya çıkan sözcükler oldukları için, **gösteren-gösterilen-gösterge** üçlüsü

bakımından diğer sözcüklere oranla daha bağımlı bir görüntü arz ederler. Ancak bu tür sözcüklerin birçoğu da tıpkı diğer sözcükler gibi zamanla yan anlamlar ve mecaz anlamlara sahip olarak çok anlamlı bir görüntüye kavuşmuşlardır.

Bir yansıma sözcük her iki dilde de bazen aynı doğrultuda mecazi anlamlara sahip olabilmektedir. Örneğin **parlamak** yansıma sözcüğünün Türkçede “*mevkisi yükselmek; ün, nam kazanmak*” (TS) gibi mecazi anlamları bulunmaktadır. Bu sözcüğün eşdeğerliği olan **shine** sözcüğünün ise İngilizcede parlamak temel anlamının dışında Türkçedeki mecazi anlamına paralel olarak “(biri) (belirli bir konuda) çok başarılı olmak” (RBES) anlamı bulunmaktadır.

Bazı yansıma sözcükler her iki dilde birbirinden farklı mecazi anlamlara sahip olarak anlam genişlemesine uğrayabilirler: Örneğin Türkçede “*zorlamak (gırtlakını yırtarcasına haykırırken ...); bir işi yapmaktan kurtulmak; köşeyi dönmek*” (TS) gibi mecazi anlamları bulunan **yırtmak** yansıma sözcüğünün İngilizcedeki eşdeğeri olan **rip** sözcüğü yırtmak temel anlamının dışında “*birine kazık atmak, birinden fazla para almak; bir şeyi aşırma/yürütmek/çalmak*” (RBES) gibi Türkçedekinden daha farklı anlamlara gelmektedir.

Bazı yansıma sözcükler de bir dilde sadece temel anlamı ile kullanılırken başka bir dilde eşdeğeri olan sözcük(ler) anlam genişlemesine uğramış olabilir: Örneğin Türkçede **hapşürmek / aksırmak** yansıma sözcüklerinin İngilizcedeki eşdeğeri sayılabilecek **sneeze** sözcüğü temel anlamı dışında “*birini / bir şeyi hor görmek, birini / bir şeyi küçümsemek*” (RBES) anlamına da sahiptir. Bir başka örnek Türkçede **çat** yansıma kökünden türemiş olan **çatır çatır** ikilemesi sözlükte “*sert bir şey kırılırken, yanarken, yerinden sökülürken veya sıkıştırılırken çıkan ses*” temel anlamının dışında “1. belli belirsiz, anlaşılmayan. 2. güçlük çekmeden: *İngilizceyi çatır çatır konuşuyor.* 4. Zor kullanarak, baskı yaparak: *Alacağımı çatır çatır alırım.* 5. kuvvetli, sert bir biçimde: *... çatır çatır tartışmaya başladılar*” gibi anlamlara gelmektedir. Bu yansıma ikilemenin İngilizcedeki karşılığına baktığımızda ise karşılık olarak “**çatır çatır**: (breaking) with a crack or a snap; (burning) with a crackle or a snap” şeklinde bir tanımlanmanın yapıldığını görüyoruz. İkilemenin Türkçedeki diğer anlamlarının İngilizcede olmadığını ise sözlükte eşdeğerlik yerine açıklamada bulunulmasından anlayabiliriz: güçlük çekmeden: *easily, with great ease*; Zor kullanarak, baskı yaparak: *by force*; çatır çatır (konuşmak): *to speak (language) fluently* vb.

3.1.3. Kaynak Dildeki Yansıma Sözcüğün Hedef Dilde ya da Hedef Dildeki Yansıma Sözcüğün Kaynak Dilde Eşdeğerliğinin Olmaması

Dil dışı göndergeler her dilde farklı miktardaki söz varlıkları ile dilde yer bulurlar. Bazen aynı dilin farklı lehçelerinde dahi kültürler arası farklılaşmalar, yaşanan coğrafya ve dünyayı algılayış biçimleri gibi türlü etkenlerin sözcüklerde ya da kavram alanlarında çeşitlenme meydana getirdiğine tanık olunabilir. Bu durumu yansıma sözcükler bakımından ele aldığımızda da bu tür sözcüklerin dilden dile miktarlarının değiştiği bilinmektedir. Yapılan araştırmalardan yola çıkılarak, yansıma sözcüklerin dünya dillerindeki durumuna bakıldığında Hint-Avrupa dil ailesinin aksine, Japonca, Korece, Batı Afrika ve Güneydoğu Asya dillerinde yansıma sözcük oranının yüksek seviyede olduğu anlaşılmaktadır (Svantesson, 2017, s. 2). Crystal (1987, s. 174), İngilizce ve Hint-Avrupa dillerinin yansıma sözcük kullanımını bakımından iyi örnek vermediği; Japoncanın İngilizceden üç kat daha fazla yansıma sözcüğe sahip olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla bu durum yansıma sözcüklerin başka bir dilde eşdeğerliğini bulmak konusunda zorluk meydana getirmektedir.

Örneğin Türkçenin ağızları yansıma sözcük bakımından bir hayli zengin malzeme sunmaktadır. Fakat ölçünlü Türkçeyi esas alan Türkçenin genel sözlüklerinde dahi bu sözcüklerin sadece belirli bir kısmı *halk dili* ibaresiyle yer almaktadır. Ölçünlü Türkçede yer bulamayan yansıma sözcüklerin İngilizce gibi başka bir dilde eşdeğerliklerinin olup olmadığı fikrini ise iki dilli sözlüklerde bu sözcüklerle karşılaşmadığımız için bilememekteyiz. Dolayısıyla burada vereceğimiz örnekler sadece sözlükte karşılaşılan yansıma sözcükleri kapsamaktadır. Buna göre diller arasında tam eşdeğerliği bulunabilecek yansıma sözcüklerin başında hayvan sesleri gelmesine rağmen İngilizcede “*fare sesi*” karşılığı olarak yer alan **squeak** ve “*domuz sesi*” olan **grunt** gibi yansıma sözcüklerinin tam eşdeğerlikleri Türkçe sözlüklerde bulunamamıştır. Türkçede “*kağıt, kumaş vb. yırtılırken çıkan ses*” (TS) anlamına gelen **cırt** ve yine aynı sesin bir türevi olan “sert bir şey yırtılırken çıkan ses” anlamındaki **cart** sözcüğünün İngilizcede tam eşdeğerliği sayılabilecek bir sözcük karşılaşılmayıp RBES’te “tearing noise, ripping noise (yırtılma sesi)” şeklinde bir açıklamada bulunulmuştur. Türkçede “ızgarada pişirilmiş köfte” anlamına gelen **cızbız** da yine bu sözlükte eşdeğerliği verilmeyip “grilled (meat ball)” şeklinde açıklanmıştır. Örnekler çoğaltılabilir.

3.1.4. Kaynak Dildeki Yansıma Sözcüğün Hedef Dilde Seçilen Eşdeğerliklerinde Bulanıklık

Yukarıdaki maddelerde görüldüğü üzere diller arası tam eşdeğerliği bulunabilecek yansıma sözcükler sınırlı sayıdadır. Yansıma sözcüklerin her dilde aynı miktarda bulunmaması ve farklı kavram alanlarına sahip olabilmesi, sözlük hazırlayıcılarını eşdeğerlik bulmada zorlayabilir nitelikte görünmektedir. Bir dilde tek bir sözcükle karşılanan kavram alanı, başka bir dilde aralarında çeşitli ayrımların bulunduğu farklı farklı sözcüklerle de karşılanabilir. Buna Türkçenin kendisi içinde örnek verecek olursak **ağlamak** sözcüğünün ağızlarda farklı özelliklerini vurgulayan çok sayıda yansıma sözcük⁸ bulunmaktadır: **böhsümek** “için için ağlamak”, **çenelemek** “Çocuk, sebepsiz ve uzun uzun ağlamak”, **cevkirmek** “Yeni doğan çocuk ağlamak”, **cıngıldamak** “Çocuk, yavaş sesle ağlamak”, **cırlamak** “İnce ses çıkararak ağlamak”, **cıvırmak** “Dövüne dövüne ağlamak”, **cöngürdemek** “Söylenerek ağlamak”, **dingıldamak** “Çocuk durmadan ağlamak”, **dırlanmak** “Çocuk mızızlanıp ağlamak”, **geydeleme** “Çocuk yerli yersiz ağlama”, **hönkürmek** “Hıçkırarak ağlamak”, **zırlamak** “Bağırarak ağlamak” vb. Eğer bütün bu sözcükler ölçünlü dilde de kullanılıyor olsaydı iki dilli bir sözlükte hedef dilde nasıl tanımlanırdı?

İki dilli sözlüklerde madde içeriğinde tanımlama veya açıklamadan ziyade sözcüğün eşdeğerliklerinin veya eşdeğerliği sayılabilecek sözcüklerin verilmesi yaygındır. Eğer sözlükbiriminin tam bir eşdeğerliği bulunamıyorsa yakın anlamlı karşılıklarının verilmesi sıklıkla yapılan bir uygulamadır. Ancak bu yöntem sözcüğün bağlamını öğrenebileceğimiz örnek cümlelerle desteklenmezse kullanıcının bu eşdeğerliklerden hangisine ihtiyacı olduğunu doğru kavrayabilmesi açısından güç bir durum oluşmaktadır.

Örneğin RBES’te **crunch** (kranç) yansıma sözcüğü, “f. 1. *çıtır çıtır yemek, ktır ktır yemek, katur kutur yemek, hart hurt yemek*. 2. *çatırtı ile ezmek*. 3. *çatırdamak*. i. 1. *çatırtı*. 2. *k. dili. güç durum*” şeklinde; **champ** (çâmp) yansıma sözcüğü “f. *katur kutur / ktır ktır / hart hurt / çıtır çıtır yemek*” olarak ve **munch** yansıma sözcüğü de “f. *ktır ktır yemek, hapır hupur yemek*” şeklinde tanımlanmıştır. Bu üç sözcüğün madde içeriklerinde görüldüğü gibi yakın anlamlı sayılabilecek aynı yansıma sözcükler eşdeğerlik olarak verilmiştir. Türkçede yakın anlama gelebilecek yansıma ikilemelerle tanımlanan bu sözcüklerin İngilizcede birbirinden farkı nedir? Şimdi de madde

⁸ Bu sözcükler Derleme Sözlüğü’nden (DS) alınmıştır.

içeriğinde kısmi eşdeğerlik niteliğinde değerlendirebileceğimiz bu ikilemelerin sözlüğün kaynak dil bölümündeki tanımlamalarına bakalım: **çıtır çıtır** (yemek): “(eating something) with a **crunch**”; **kıtır kıtır** (yemek): “with a **crackle** sound”; **kıtır kutur** (yemek): “with a **crunching** sound); **hart hurt** (yemek): “with a **crunching** sound”. Görüldüğü üzere kaynak dildeki yakın anlamdaki yansıma ikilemelerin tanımlanmasında eşdeğerlik olarak **crunch** ve **crackle** sözcükleri kullanılmış, **cahmp** ve **munch** sözlükbirimleri eşdeğerlik olarak alınmamıştır. Görüldüğü üzere bu tür bir madde içeriği düzeni kullanıcıya doğru eşdeğerleri bulmasında bulanık bir görüntü sunmaktadır. Bunun önüne geçilebilmesi hakkında Zgusta (1971, s. 315), bir yansıma sözcüğün hedef dildeki eşdeğerliklerini bulmada kaynak dilden hedef dile çevirinin (translating) daha doğru bir yol olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla sözcüğün hangi bağlamlarda kullanıldığı belirtilen bütün anlamları hedef dilde çeviri yoluyla verilmelidir. Ayrıca verilen eşdeğerler arasında bulanıklığın giderilmesi için örneklerle desteklenmesi de gerekmektedir.

SONUÇ

Yansıma sözcükler, sahip oldukları sesbirimlerin seçilişi ve dizilişi ile karşıladıkları kavramlar arasındaki doğal uyum bakımından dilin fonosemantik alt sisteminde yer almaktadırlar. Bu tür sözcükler, dilleri konuşanların toplumsal özellikleri, kültürleri, yaşadıkları coğrafya, iklim ve türlü etkenler neticesinde her dilde hem miktarları hem de dilbilimsel özellikleri bakımından farklılaşmaktadır.

Yansıma sözcüklerin her dilde fonolojik, morfolojik ve semantik yönden kendine özgü özelliklerinin bulunması bu tür sözcüklerin sözlük bilimsel değerlendirilmesinde uzman bilgisi ve titiz bir çalışmayı gerekli kılmaktadır. Sözlükte madde başı olarak yer alan bir yansıma sözcüğün dil dışı ne tür bir ses veya görüngüyü karşıladığının açık bir şekilde ifade edilmesi önemlidir. Ancak hem tek dilli hem de iki dilli sözlüklere bakıldığında özel bir bilgi gerektiren bu sözcüklerin sözlük hazırlayıcıları tarafından hafife alındığı tarafımızca düşünülmektedir.

Yansıma sözcüklerin iki dilli sözlüklerde sözlük maddesi olarak düzenlenmelerinde bu sözcüklerin diller arası farklı karakteristik özelliklere sahip olmalarının neden olduğu çeşitli zorluklar bulunmaktadır. Bu zorluklar, fonolojik bakımından farklılıklar (farklı sesbirimlere sahip olmaları), morfolojik bakımdan farklılıklar (farklı biçim ve türevlere sahip olmaları), semantik yönden farklılıklar (her iki dilde de anlamsal yönden farklı değişim ve gelişim: anlam değişmesi-anlam gelişmesi / çok anlamlılık / mecaz anlamlılık), dilin kullanıldığı topluma özgü yansıma sözcüklerin olması vb. farklılıklar

dolayısıyla doğru eşdeğerlik bulmak konusunda sıkıntılar doğurmaktadır. Bütün bu sıkıntıların aşılabilmesi için sözlük hazırlayıcıların üzerine çeşitli görevler düşmektedir. Örneğin iki dilli sözlük hazırlayıcılarının her iki dile de vâkıf bireylerden oluşması beklenir. Bu konu yansıma sözcükler bakımından ele alındığında ise bu iki dilde yetkin olmalarının yanı sıra yansıma sözcüklerin hedef dilde doğru tanımlanmaları için hazırlayıcılar arasında ayrıca uzmanlık bilgisine sahip birey(ler)in olması önem taşımaktadır.

Yansıma sözcüklerin sözlük maddesi olarak düzenlenmesinde ise şöyle bir yolun izlenmesini önermekteyiz: Öncelikle kaynak dildeki yansıma sözcüğün eşdeğer(ler)i hedef dilde de bulunabiliyorsa eşdeğerlikleri yazılmalıdır. Eğer sözlük maddesinin hedef dilde anlamları varsa bu bilgiler açıklama ve örnekleme yoluyla verilmelidir. İkinci olarak kültüre özgü yansıma sözcüklerde ise ilgili sözcüğün hangi durumlarda ne için kullanıldığı özlü ve net bir şekilde açıklanmalıdır. Yansıma sözcüklerin ana dil sözlüklerindeki tanımlamaları dikkate alınmalıdır. Eğer eşdizimlikleri varsa kullanıcıya sözcüğün hangi dil birlikleri ile kullanıldığını göstermesi bakımından fayda sağlayacağı için yer verilmelidir.

Yukarıda ifade edilen sebeplerden ötürü iki dilli sözlük hazırlanmasında yansıma sözcüklerin kaynak dilden hedef dile (ve de hedef dilden kaynak dile) tanımlanmalarında çok dikkatli olunmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akyıldız Ay, D. (2017). Ses sembolizmi ve ses-anlam uyumunun farklı bir sınıflandırma denemesi. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 57 (57) , 17-27.
- Atkins, S. and Rundell, M. (2008). *The Oxford guide to practical lexicography*. New York: Oxford University Press.
- Ayabakan İpek, M. (2019). *Türkçe Sözlük'te eş dizimli öğelerin sunumu ve görünümleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Boz, E. (2018). İki dilli sözlükler. *Prof. Dr. Halim Serarlan'a Armağan* (Dilek Ceran ve Derya Yıldız, Ed.), Konya, 95-99.
- Burkhanov, I. (1998). *Lexicography (a dictionary of basic terminology)*. Rzeszow, Poland.
- Crystal, D. (1987). *The Cambridge encyclopedia of language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Demircan, Ö. (1996). Türkçe yansımaların özüne doğru. *Dilbilim Araştırmaları*, 175-191.

- Demircan, Ö. (1997) *Türkçede nedenli göstergeler: yansımalarda anlamlama. VIII. Uluslararası Türk Dilbilimi. Konferansı Bildirileri 7-9 Ağustos 1996*, Ankara, 191-206.
- Demircan, Ö. (2007). *Genel fonetik*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Derleme sözlüğü* (2009). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Günay, V. D. (2007). *Sözcükbilime giriş*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Haas, M. R. (1967). What belongs in a bilingual dictionary. *Problems in Lexicography*. Bloomington: Indiana University.
- Hartmann, R. R. K. and James. G. (1998). *Dictionary of lexicography*. London: Routledge.
- Ido, S.G., (1999). Turkish mimetic word formation. *Asian and African Studies*, 8. 1. 67-73.
- Jackson, H. (2016). *Sözlükbilime giriş* (Mehmet Gürlek ve Ellen Patat, Çev.). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karahan, L. (2008). Tekrar gruplarında ünlü düzeni-anlam ilişkisi üzerine düşünceler. *Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun Armağanı* (Ekrem Arıkoğlu, Ed.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Koeva, A. and Blagoeva. D. (2013), The dictionary writing system lexit and its application in bilingual lexicography. *Cognitive Studies*. 13. Warsaw: Sow Publishing House.
- Kolukisa, A. A. (2015). İki dilli sözlüklerde görülen kavramsal sapmalar ve çözüm önerileri. *JASSS The Journal of Academic Social Science Studies*, 33, 147-162.
- Kolukisa, A. A. (2015). Yabancı dil öğrenim sözlükleri ve gerekliliği. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10 (3), 653-672.
- Piotrowski, T. (1994). *Problems in bilingual lexicography*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Redhouse *büyük el sözlüğü (İngilizce-Türkçe/Türkçe İngilizce)* (2013). İstanbul: Sev Yayınları.
- Saussure, F. de (1998). *Genel dilbilim dersleri* (Berke Vardar, Çev.). İstanbul: Multilingual Yayınları.

- Svantesson, J. O. (2017). Sound symbolism: the role of word sound in meaning. *WIREs Cognitive Scinece*, Wiley Periodicals.
- Svensén, B. (2009). *A handbook of lexicography*. Cambridge University Press.
- Türkçe sözlük* (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Zgusta, L. (1971). *Manual of lexicography*. Paris: The Hague.
- Zülfikar, H. (1995). *Türkçede ses yansımalı kelimeler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Makale Künyesi (Araştırma): Serrican Kabalcı, E. (2021). Osmanlı kadın dergilerinden *Seyyale* üzerine bir inceleme. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 89-105.

<https://doi.org/10.32321/cutad.890757>

OSMANLI KADIN DERGİLERİNDEN SEYYALE ÜZERİNE BİR İNCELEME

Ece SERRİCAN KABALCI¹

ÖZET

“Kadın” ve “kadınlık” konusunun tartışılmaya başlandığı Tanzimat döneminden itibaren, Türk kadınının eşitlik ve özgürlük mücadelesi içine girdiğini söylemek mümkündür. Kimliklerini yeniden tanımlama ihtiyacı duyan kadınlar, geleneksel kalıplardan sıyrılarak seslerini duyurmaya başlamış ve kadın hareketini başlatmıştır. Bu hareketin öncelikli hedefi, kadınların toplumsal hayatta yer alması, kadın ve erkeğin eşit olması, çok eşliliğin kaldırılması ve görücü usulü evliliğin engellenmesidir. Kadınlar bu taleplerini dile getirirken, erkek egemen basın dünyasına adım atarak kadın gazete veya dergilerinde yazılar kaleme almış, bu yayınları bizzat kendileri çıkararak daha geniş kitlelere seslenmiştir. II. Meşrutiyet döneminde yayımlanan, hem sahipleri hem de yazarları kadın olan Osmanlı kadın dergilerinden biri *Seyyale*'dir. 1914 tarihinde tek sayı çıkan dergide, eğitimli kadın ve kadın hakları konularına dair yazılara yer verilmiştir. Bu çalışmada, daha önce Latin harflerine aktarılmamış olan *Seyyale* dergisi hakkında bilgi verilmiş, dergide yer alan yazılar tanıtılmış ve derginin o dönem çıkan yayınlar içerisindeki önemi vurgulanmıştır.

Anahtar kelimeler: Osmanlı kadın hareketi, *Seyyale*, dergi, eğitim, haklar.

A SURVEY ON SEYYALE, ONE OF OTTOMAN WOMEN'S JOURNALS

ABSTRACT

It is possible to remark that Turkish women have entered into a struggle for equality and freedom since the Tanzimat period, when the issue of “woman” and “femininity” started to be discussed. Women who were in need of redefining their identities had started to increase their voice and started women's movements. The primary goal of this

¹ Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, Öğr. Gör. Dr. eceserrican@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3050-1717>

movement is to locate women into social life, to obtain the equality between men and women, to abolish polygamy and to prevent arranged marriage. While voicing these demands, women stepped into the male-dominated world of press, wrote articles in women's newspapers or magazines, and addressed wider audience by publishing these publications themselves. One of the Ottoman women's magazines published in the Second Constitutional Period, whose owners and authors were women, is *Seyyale*. The magazine, which was published in a single issue in 1914, included articles on educated women and women's rights. In this study, information is given about *Seyyale* magazine, which was not transferred to Latin letters before, the articles in the magazine are introduced and the importance of the magazine among the other publications of that period is emphasized.

Keywords: Ottoman women's movement, *Seyyale*, magazine, education, rights.

GİRİŞ

Olayların gerçekliğini belgeleyen, sağlıklı bilginin yayılmasını sağlayan, güncel haberleri yayan, belirli zaman aralıklarında çıkan gazete ve dergiler basını oluşturur. Avrupa'da 1450'ye doğru basımevleri önce haber yaprakları basmış, sonrasında 1605'te ilk süreli yayın ve 1660'ta ilk günlük gazete çıkmıştır. Basının gelişimi Osmanlı'da 1727 tarihinde İbrahim Müteferrika ve Sait Efendi tarafından ilk matbaanın kurulmasıyla başlamış, 1730'lu yıllarda yayınlar çıkmaya başlamıştır (Koloğlu, 1992, s. 7-8). 1727'den önce dışarıdan gelen kitapların dışında Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslimlerin -Musevi, Ermeni ve Rum- matbaalarında basılan kitaplar da vardır (Gerçek, 1939, s. 26).

Osmanlı Devleti'nde, Avrupa'dan çok sonra matbaanın kurulması, topluma ait bir kültür paydasının oluşmasını da geciktirmiştir. 1831'de İstanbul'da ilk Türkçe resmî gazete olan *Takvim-i Vakâyi* yayınlanmış, 1840'ta William Churchill'e verilen imtiyazla yarı resmî olarak *Ceride-i Havadis* çıkarılmış, 1860'ta özel girişimle ilk Türk gazetesi olan *Tercüman-ı Ahval* çıkarılmıştır. Fikir gazeteciliği prensibini benimseyen bu gazeteyi, İbrahim Şinasi tarafından çıkarılan *Tasvir-i Efkâr* izlemiştir (İnuğur, 2002, s. 192-193).

Türk basını, 1840 yılından itibaren yasaklarla tanışmış, hükümet tarafından uygulanan baskılar ve verilen cezalarla karşılaşmıştır. 1857'de yürürlüğe giren Matbaalar Nizamnamesi, 1858'de Ceza Kanunu'na eklenen maddeler, 1864'te Fransa'dan ithal edilen Matbuat Nizamnamesi ile yasaklar genişletilmiştir (İskit, 1943, s. 10). Yasaklarla yetinmeyen hükümet, 1867'de Âli Kararname'yi çıkararak

gazete kapatma yetkisini ele almış ve bu kararname 1909 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. 1876'da çıkan bir karamame ile gazetelere baskıdan önce kontrol şartı getirilerek basına yönelik ilk sansür uygulanmıştır (Topuz, 1973, s. 48). 1876'da II. Abdülhamit'in tahta çıkmasıyla birlikte sıkıyönetim ve basına yönelik sansür dönemi başlamıştır. 1878'de bir sansür heyeti kurularak iç ve dış basındaki gazete, dergi ve kitapların sansürüne girilmiştir. Dış basında yayımlanan ve gümrüğe gelen eserlerdeki yasak sözcüklerin oyulup çıkarıldığı, sayfaların dantela hâline geldikten sonra gümrükten geçtiği, zararlı görülen her türlü yayının satışının engellendiği bir dönem yaşanmıştır (Kudret, 1977, s. 32).

Basının elini kolunu bağlayan sansür dönemi, II. Meşrutiyetin (1908) ilanı ile sona ermiştir. II. Meşrutiyetle birlikte Osmanlı'da, Fransız Devrimi'nde olduğu gibi "basılı kelimenin demokratikleşmesi" dönemi başlamıştır (Brummett, 2003, s. 17). II. Meşrutiyetin ilanı siyasi alanda atılan bir adım olmasına rağmen toplumun her kesiminde etkileri görülen bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu dönemde, o zamana kadar II. Abdülhamit'in baskısı altında ezilen ve sansür nedeniyle susturulan basın faaliyetlerinde artış yaşanmıştır. Toplumun sözcülüğünü üstlenen gazete ve dergiler; hürriyet, eşitlik, adalet ve meşrutiyet kavramlarını yücelten yayınlarla eski olana eleştirmeye ve yeniyi yüceltmeye başlamıştır.

Toplumun yapısal ve kurumsal değişimler geçirmesi gerekliliği, her alanda olduğu gibi kadın ve erkek eşitliği ve bireylerin özgürlüğü konularını tartışmaya açmıştır. Dünya genelinde eğitim, hukuk, çalışma ve siyaset alanlarında hak eşitsizliğine uğradığına inanan kadınlar, yaşadıkları ülkenin koşullarına uygun olarak önlere çıkan engellere başkaldırmıştır. Kadınların konumunu tartışmaya açan bu başkaldırı giderek özgürlük ve eşitliği hedefleyen bir kadın hareketine dönüşmüştür. Bu dönüşümün yaşanmasında; toplumun köklü değişimler geçirmesi, eşitlik ve özgürlük ideolojisinin kadınlar söz konusu olduğunda uygulanmaması ve kadınların bireysel taleplerini giderek örgütlü birlikteliğe dönüştürmesi etkili olmuştur. Kadın, erkeğe nazaran kendi konumunu sorguladıkça yeni bir kadın tipi yaratmaya yönelik bir kurtuluş hareketi ortaya çıkmış ve kadın hareketi her ülkenin koşullarına uygun olarak değişiklik göstermiştir (Çakır, 2016, s. 58).

Osmanlı'nın yüzünü Batı'ya çevirdiği 19. yüzyıldan itibaren, Batı'daki aydınlanmanın bir benzeri Osmanlı toplumunda gerçekleştirilmiştir. Modernleşme çabaları genel hatlarıyla üç yönde gelişmiştir: Anayasal bir hükümetin oluşması, bürokrat kesimin yönetime ağırlığını koyması ve kadınların eğitilmesi. Kadınların

eğitilmesine yönelik reformlar; askerî, idari ve hukuki alanlarda gerçekleştirilen Osmanlı modernleşmesini destekleyecek en önemli adımlar olarak görülmüştür. Çünkü devlet içerisindeki gelişimin toplumsal alana da yansıtılması gereklidir. Bunun için de toplumun yarısını oluşturan kadınlar -toplumun diğer yarısının da eğitiminden sorumlu olan kadınlar- hedef alınmıştır. Batı medeniyeti ile bütünleşmenin sembolik göstergesi, kadının eğitimi ve kamusal hayata katılımı olarak kabul edilmiştir. Tanzimat dönemi aydınlarının medeniyet projesi olarak gördüğü kadının eğitimi ve toplumda erkekle eşit statüye sahip olması konusuna dikkat çekenler arasında Namık Kemal ve Şemseddin Sami gibi modern çizgide yer alan düşünürler bulunmaktadır (Çaha, 1996, s. 85-88).

Namık Kemal, “Terbiye-i Nisvan” başlıklı makalesinde, Osmanlı Devleti’nin medenileşme konusunda geri kalmasının nedenini kadının toplumdan soyutlanmasına bağlar. Namık Kemal, kadınların tek görevinin erkeklere hizmet etmek olmadığını belirterek akıl ve düşünce yönünden kadınların erkeklerden farklı olmadıklarını vurgular. Özellikle çocuk yetiştiren, yeni nesillerin kaynağı olan kadının bilgili olması gerektiğini savunur (Namık Kemal, 1862, s. 1-2).

Osmanlı toplumunda tartışılmaya başlanan “kadın” ve “kadınlık” konusunu ele alan Şemseddin Sami, *Kadınlar* risalesinde bu konu hakkındaki düşüncelerini dile getirir. Eserde; kadınların eğitimi, çalışması ve toplumsal hayattaki rolü hakkındaki düşüncelerini ayrıntılı bir şekilde ele alır. Sorunlara aranan çözümlerin İslam dininin emirlerine uygun olması gerektiğini, “ahkâm-ı İslâmiye’nin daire-i müsaadesi dâhilinde kadınlara hürriyet vermeli” diyerek belirtir (Karakoç, 2008, s. 19). *Kadınlar* risalesinde, kadınların eğitiminin önemini vurgularken konunun iki yönüne dikkat çeker:

“(...) Biri kadınların küre-i arz ahalisinin nisfı buldukları münasebetle, bunların terbiyesiyle nev-i beşerin yarısının terbiye olunacağı ve diğeri kadınların âdeta insan fabrikası hükmünde olmasıyla ve insanlar onlar tarafından dünyaya getirilip onlar tarafından terbiye oldukları münasebetle, kadınların terbiyesi evlatlarına geçeceğinden, kadınların terbiye olunmasıyla, istikbal için bütün nev-i beşerin terbiye edilmiş olacağı maddesidir” (Şemsettin Sami, 1879, s. 22).

“Eski” ve “yeni” arasındaki karşılaştırmaların merkezi olan Tanzimat döneminde, “eski ve yeni kadın”ın mercek altına alındığını, Türk kadınının da Batılı kadınlar gibi eşitlik ve özgürlük mücadelesi içine girdiğini söylemek mümkündür (Şahin, 2018, s. 88). II. Meşrutiyet Dönemi, Türk kadını için kendi kimliğini yeniden tanımlamaya başladığı bir dönüm noktasıdır. Tanzimat’tan sonra

Osmanlı'da kadınlar, sadece eş ve anne kimlikleriyle değil kendilerini ifade edecek yeni toplumsal rollerle de aktif bir konum elde etmek isterler. Bu nedenle, Osmanlı aydınları kadınları eğitime misyonunu üstlenirler (Keçeci Kurt, 2015, s. 1092). Tüm bu gelişmeler sonucunda yazın hayatına kadın dergilerinin girmesi kaçınılmaz olur. Tanzimat döneminde çıkan kadın dergilerindeki yazılar kadın eğitimi, kadın-erkek ilişkileri, aile kurumu, çocuk bakımı, moda ve sanat konularını içerir. Meşrutiyet ile birlikte yazılarda Batılı ve modern kadın imajı, kadının toplumsal hayattaki rolü ve kadın hareketleri yer bulmaya başlar. Bu değişimin nedenlerinden biri, başlarda erkekler tarafından kadınlar için çıkarılan süreli yayınların daha sonra yerini kadınlar tarafından yönetilen kadın dergilerine bırakmasıdır (Şahin, 2018, s. 92-93).

Kadınların eğitimi, onların okuma alanına giren yayınların gelişimini de etkiler. Bu yayınların ortak talepleri; ülke kalkınmasında eğitilmiş kadına yer verilmesi, çok eşliliğin kaldırılması ve kadın-erkek eşitliğinin sağlanması şeklindedir. Tüm bu talepler “kadın hakları” olarak ele alınır. Dergilerin hem yazarı hem okuyucusu olan kadınlar, geleneksel kalıpları kırmaya ve toplumsal yaşamda aktif rol almaya çalışırlar (Çaha, 1996, s. 89).

Yeni kadınlık ve yeni aile nasıl olmalı tartışmaları, Osmanlı modernleşmesinin önemli bir bölümünü oluşturur. Bu tartışmalarda dikkat çeken unsur, dönemin kadın dergilerindeki kadın yazarların da tıpkı erkek yazarlar gibi bir modern aile arayışında olmasıdır. Erkekler için aile, eğitilmiş anne ve onun yetiştireceği çocuk ile ilişkilendirilen bir kurumdur. Kadın yazarlar için aile, eşine saygı duyan ve ona sevgiyle yaklaşan bir kocadır. Mutlu ve modern bir ailenin tanımı yapılırken, kadın ve erkek yazarların ortak noktalarda birleştiği görülür. Buna göre; görücü usulü değil gönüllü evlilik yapılması, eşlerin yaşının ve kültür düzeyinin dengeli olması, çok eşliliğin reddedilmesi, erken yaşta evliliğe karşı çıkılması gibi konularda birleşirler (Sancar, 2012, s. 124).

Tanzimat döneminde çıkan on üç yayından ikisini kadınlar çıkarırken; Meşrutiyet dönemine gelindiğinde yirmi iki yayının dördünü kadınlar çıkarmaktadır. Yine bu yayınlar içerisinde erkeklerin çıkardığı dört yayında da kadınlar müdür ya da başyazar olarak görev yapar. Ayrıntılı bilgiye ulaşılamayan yayınlar da eklendiğinde Meşrutiyet döneminde yirmi yedi civarında kadın gazete veya dergisi çıkarıldığı görülmektedir. Bu durum, “kadın basını”ndaki yayınlarda bir artış olduğunu göstermektedir (Kurnaz, 1991, s. 95).

Yapısal bir dönüşüm içinde olan toplumda yer alan kadınlar; ev içinde anne ve eş rolleriyle sınırlandırılmalarına karşı çıkmış, farklı bir

statü kazanmak için taleplerde bulunmaya başlamıştır. Seslerini geniş kitlelere duyurabilecekleri en etkili alan da basın olmuştur. Kadınlar, bu dönemde çıkan yayınlarda sorunlarını ve beklentilerini dile getirerek kadınları bilinçlendirmeyi ve değişime hazırlamayı amaçlamışlardır. 1868'de çıkan *Terakki* gazetesi, imzasız olarak yayınlanan ve kadının konumuna dair eleştirilere yer veren üç mektup yayınlamıştır. İlk kadın dergisi olan *Terakki-i Muhadderât*, *Terakki* gazetesinin 1869'da çıkarmaya başladığı ekidir. 1875'te kadınlara yönelik hazırlanan *Vakit yahud Mürebbi-i Muhadderât* adlı yayını aynı tarihte çıkan *Ayine* takip eder. Kadınları pek çok konuda bilgilendirmeyi amaçlayan *Aile* dergisi 1880'de, *İnsaniyet* dergisi 1883'te çıkar. 1883'te çıkan *Hanımlar*'da kadın imzaları artmış, 1886'da yayımlanan *Şüküfezar*, sahibi kadın olan ve yazı kadrosunu tümüyle kadınların oluşturduğu ilk kadın dergisi olmuştur. Yazıları konu başlıklarına göre ayıran ilk dergi 1887'te çıkan *Mürüvvet*'tir. 1889 tarihli *Parça Bohçası* tek sayı yayımlanmıştır. 1895'te yayın hayatına başlayan *Hanımlara Mahsus Gazete*, en uzun süreli çıkan kadın dergisidir. Aynı yıl *Malumat Mecmuası*'nın eki olarak *Hanımlara Mahsus Malumat* adlı dergi yayınlanır. 1906 yılında Kırım'da İsmail Gaspıralı tarafından çıkarılan *Tercüman* gazetesinin eki olarak *Âlem-i Nisvan* çıkar. 1908'de ilan edilen II. Meşrutiyetle birlikte kadın yayınlarının sayısında artış yaşanır. 1908'de *Demet*, *Mehasin* ve *Selanik*'te çıkan ilk kadın dergisi olan *Kadın* yayınlanır. II. Meşrutiyetten cumhuriyete dek pek çok kadın dergisi yayın hayatına girer. Bu yayınları şu şekilde sıralamak mümkündür: *Musavver Kadın*, *Kadın* (İstanbul), *Kadınlar Dünyası*, *Erkekler Dünyası*, *Güzel Prenses*, *Kadınlık*, *Siyanet*, *Seyyale*, *Hanımlar Âlemi*, *Kadınlar Âlemi*, *Kadınlık Hayatı*, *Bilgi Yurdu Işığ*, *Türk Kadını*, *Genç Kadın*, *Kadın Duygusu*, *İnci*, *Diyane*, *Kadınlar Saltanatı*, *Hanım*, *Ev Hocası*, *Süs*, *Firuze*... (Çakır, 2016, s. 59-87).

Şüküfezar, *Kadınlar Dünyası*, *Siyanet* ve *Diyane* gibi hem sahipleri hem de yazarları kadın olan dergilerden biri *Seyyale*'dir. Kadın sesini ve kadın düşüncesini aracısız olarak ileten *Seyyale*, tek sayı çıkan bir dergi olmasına rağmen dönem içerisinde önemli bir yere sahiptir (Çakır, 2016, s. 85). Çalışmada, kadın dergilerinin gelişim çizgisinin bir parçasını oluşturan *Seyyale* dergisinin içeriği hakkında ayrıntılı bilgi verilmiş ve derginin kadın hareketlerine yönelik tutumu değerlendirilmiştir.

1. *Seyyale* Dergisinin Künyesi

"Hanımlara mahsus mecmua" olarak 22 Mayıs 1330/4 Haziran 1914 tarihinde çıkan *Seyyale* dergisi, tek sayı olarak yayımlanmış bir dergidir. Birinci sayfasında: "Genç kızlarımızla hanımlara mahsus

ilmî, fennî, edebî, ahlaki, felsefi, sinai, seyyahi musavver mecmuadır.” şeklinde yer alan açıklamayla derginin içeriği hakkında bilgi verilir.

İmtiyaz sahibi Adile Necati, müessisleri İskender Fahrettin ve Profesör H. Cevat, mesul müdürü Şekibe Ali, başyazarı Salime Servet Seyfi'dir. Fiyatı 1 kuruştur. Kapağında derginin senelik ve aylık ücretleri hakkında bilgi verilmiştir. Ancak dergi sadece tek sayı yayımlanabilmiştir.

Dergide yer alan yazılar ve yazarlar şu şekildedir:

Başlık	Yazar	Sayfa Numarası
Çocuk Terbiyesi: İlim ve İrfan Cenneti	Salime Servet Seyfi	1-4
Paris'te Bir Türk Kızının Hayat-ı Sefilânesi Münasebetiyle	Hayriye Aliye	4-6
İstanbul'da Gördüklerim: Türk Hanımları	Miss Juliet Edison	7-8
Vatan Elemleri (Şiir)	Şekibe Ali	8
Yavruma (Şiir)	Belkıs Ümid	8
Kadımlar Cihanında	Muhteşem Nevfel	8-10
Beşği Sallayan Eller Yüksülecek	İffet	10-11
Adab-ı Umümiyye	C. S.	11-13
Mesirelerde Rezalet	Bedia Güzin	13-14
Bilmece Halli ve Kazananların Listesi	-	14-15
İlanlar	-	16

2. Seyyale Dergisinde Kadın ve Eğitim

Derginin genel atmosferine bakıldığında millî değerleri ön plana çıkaran, kadın ve çocuk terbiyesi üzerine eğilen bir yayın olduğu görülmüştür. “Kadın” ve “vatan” meselesi üzerine dikkatini yoğunlaştıran ve kendi görüşlerini makalelerinde dile getiren Salime Servet Seyfi,

Seyyale'nin başyazarlığını üstlenen kişidir. Feminizm meselesi karşısındaki tavrı ile annelik rolünü yücelten Salime Servet, vatana asker yetiştirecek olan annelerin eğitimi üzerinde durur. Ona göre, topluma maddi ve manevi yönden etki edecek olan milliyetçi duygulara sahip olan iyi annelerdir (Coşkun, 2012, s. 271).

Onun üslubunun bir parçası olan hamasi ton, derginin ilk yazısı olan “Çocuk Terbiyesi: İlim ve İrfan Cenneti” başlıklı yazısında da görülür. “Hemşirelerimize” diyerek başladığı yazısında, vatan ve millet aşkıyla samimi bir şekilde dile getireceğini belirttiği fikirlerini çocuk terbiyesi üzerinde yoğunlaştırır. Bu konuyu seçmesinin önemini açıklarken, gelmiş geçmiş tüm önemli kişilerin bir zamanlar çocuk olduğunu ve onların bakımını üstlenenin de bir kadın olduğunu vurgular: “Hanımefendiler; şunu düşünmelisiniz ki: Bütün beşeriyet dahi henüz bir çocuktan başka bir şey değildir.” (Seyyale, 1330, s. 1) diyerek, insanoğlunun var oluşundan itibaren etkili olan gücün kadınlar olduğunu belirtir. Eğitilmiş kadınların aileye, cemiyete ve millete hizmet için gittikçe artan arzularının, toplum içinde buldukları yüksek mertebeden kaynaklandığını düşünür. Onların yetiştirdikleri çocukları ise, şu şekilde tanımlar:

“Vatan çocukları vatanın ümid-i istikbali, itimâd-gâhi, istinâd-gâhidir. Ve suret-i umûmiyyede mekteplerde tedris ve tahsil hususunda vâki' olan hizmetin celâlet-i şâni ile beraber henüz mektebe devam edecek sinne vasıl olmayan küçük yavruların evdeki terbiye ve talimleri daha ziyade hâiz-i ehemmiyettir. Çünkü: Çocuğun evde aldığı terbiye ve talimin müstakbeldeki tabiat ve teşebbüsâtını tayin ve takviyeye tesir-i azimi vardır” (Seyyale, 1330, s. 3).

Yazara göre, anne ve baba olmak, yeryüzünde kazanılacak olan bütün başarılardan ve şöhretlerden üstündür. Bununla birlikte ebeveynler çocuklarını yetiştirirken sadece kendi terbiye anlayışlarına bağlı kalamazlar, çünkü çocuklar doğrudan doğruya milletin malıdır. Çocuklar, ebeveynlerinin şahsi inanç ve düşüncelerine göre değil; millet için en büyük fayda temin edilecek şekilde terbiye edilmeli ve buna uygun eğitim verilmelidir. Çocuğun terbiyesinden sorumlu olan kişi ise, babadan ziyade annedir. Bu nedenle de, kadınların yeterli derecede eğitim alması şarttır. Salime Servet, yazının devamında ikinci kez “Hemşireler!” diyerek kadınlara hitap eder ve Osmanlı'nın namını dünyaya duyurmak için gerekli olan azmin kendilerinde bulunduğunu söyler. Bu azmi ortaya çıkaracak olan güç ise, kadınların kendilerine olan imanındır.

Hayriye Aliye imzalı ikinci yazı, İskender Fahrettin Bey'in “Paris'te Bir Türk Kızının Hayat-ı Sefilânesi” isimli piyesinin temsili hakkındadır. İskender Fahrettin (Sertelli), 1895 yılında doğmuş ve

Behlül Dâna takma ismiyle polisiye öyküler yazmış bir kişidir. Uzun yıllar *Akşam* gazetesinde başyazar olarak görev almış, tarihî roman akımının öncülerinden biri olarak millî şuuru uyandırmak adına eserler kaleme almıştır. Çok yönlü bir sanatçı olarak üreten ve halkı aydınlatmaya çalışan yazarın *Paris'te Bir Türk Kızı*, *Frengililer*, *Siyah Gölgeler*, *Dora*, *Anadolu Yıldızı*, *Kadınsız Dünya*, *Uyanan Kın* ve *Siyah Elmas* adlı oyunları bulunmaktadır (Köken ve Kösebulan, 2020, s. 7-8). Hayriye Aliye, yazısında *Paris'te Bir Türk Kızı* adlı oyunu hakkında bilgi vermiştir.

Üsküdar'da beşinci kez sahnelenen eser hakkındaki görüşlerini dile getiren yazar, piyeste özellikle Cizvit terbiyesi ile büyütülen çocuklar ve ailelerin hataları hakkındaki bölümleri ön plana çıkarır. Bu bölümlerde seyircinin de etkilendiğini gözlemlerine dayanarak anlatan yazar, son perdede yer alan sahneyi aktarır:

“(…) Pakize Paris'te Muhsin Bey'in odasında bi-rûh olarak yerde yatarken, kendisini himayesi altına almış olan sefâret kâtiplerinden Muhsin Bey'in “Memleketimizde daha kim bilir ne kadar evlat katili analar, babalar, ve kızlar var, lanet o ailelere ki kızlarını (Cizvit) terbiyesi ile büyütmekten bir zevk duyarlar. Fakat düşünmezler ki, Cizvit terbiyesi ile büyüten bir evladın akıbeti bundan başka bir şey olamaz” sözleri, bana: “Piyes muharririnin emrâz-ı mahfîyi tamamıyla keşfetmiş olduğunu ima ediyor ve adeta beni gaşy eyliyordu” (Seyyale, 1330, s. 4)!

1534 tarihinde “Yoksulluk ve Tanrı” için bekârlık yemini ile kurulan Cizvit Hristiyan Tarikatı, kurdukları kolejler ve eğitim kurumları sayesinde popüler hâle gelmiş bir oluşumdur. Eğitim kurumlarında benimsenen Cizvit pedagojisinin tamamlayıcı unsurlarından biri, ahlaki bir eğitimle eğlenceyi harmanlayan tiyatrodur. Cizvitler, tiyatro sayesinde dinî ve dünyevi olayları seyirciye aktarmışlardır. Tarikatın önem verdiği uygulamaların diğeri ise, bilinmeyen ülke ve kültürler hakkındaki bilgilerle insanları etkileyerek Hristiyan misyonunu dünyanın her köşesine yaymaktır. Osmanlı Devleti'nde Cizvit faaliyetleri 1583 yılında başlamıştır. Fransa'dan gelen beş Cizvit üyesinin çalışmalarıyla payitahtta St. Benoît Manastırı ve Kilisesi açılarak eğitim-öğretim faaliyetlerine başlamıştır. Kısa süre içerisinde Filistin, Suriye, Mısır, Kudüs, Halep, İzmir ve Adalar'da; azınlıkların en fazla olduğu Erzurum-Trabzon hattı arasında kalan bölgede misyonerlik çalışmalarına girişmişlerdir. Toplumla kaynaşmak adına sakal bırakmaya, şalvar giymeye, hasta ve muhtaçlara yardım etmeye başlamışlardır (İstek, 2019, s. 169-170).

Hayriye Aliye, piyes içinde Muhsin Bey'in söylediği sözleri onaylayarak çocuğun -özellikle de kızların- eğitiminde söz sahibi olan ebeveynlerin yanlış tutumlarını eleştirir. Türk ve İslam geleneğine

uygun bir terbiye dışında misyonerlik faaliyetleri yürüten Cizvit sistemini benimseyerek çocuğunu bu şekilde yetiştiren ebeveynlerin yaptığı yanlış vurgular. Toplumda saklı olan aksaklıkların ve yaşanan sorunların nedeninin söz konusu yanlış tutum olduğunu belirtir. Bu yönüyle, Salime Servet Seyfi tarafından yazılan ve kızların eğitimini vurgulayan ilk yazıya bir eklemeye yapmış olur. Yazara göre, kızlar eğitilmelidir, fakat bu eğitim maddi ve manevi değerlere bağlı kalmak üzere ilk olarak ebeveynler tarafından verilmelidir.

II. Meşrutiyet döneminde ortaya çıkan Türkçülük, Batıcılık ve İslamcılık olmak üzere üç kesimi içeren fikir akımları, dönemin ana tartışma konularından olan kadın konusuna da eğilmiştir. Türkçü kanat, eski Türk geleneklerini ön plana çıkarmıştır. Göçebe Türk geleneği içinde feminist bir eğilim olduğunu belirterek kadın ve erkeğin eşit bir çizgide bulunduğunu savunmuştur. Arap ve Fars gelenekleri bu yapıyı bozmuştur, bu nedenle maddi ve manevi olarak eski Türk geleneklerine dönmeli ve toplumun kalkınması için kadına sosyal statü verilmelidir. Batıcı aydınlar, Batı ülkelerindeki feminist düşüncelerin etkisi altında kalarak Batı'daki tüm uygulamaları tatbik etmeyi amaçlar. İslamcılar ise, toplumun İslami kurallara geri dönmesini ve kadının kamusal hayata girmesi yerine sağlıklı ve dindar nesiller yetiştirmesini hedefler. İslamcılar, feminist düşünceleri reddederek kadınları aile yaşamıyla sınırlandırmayı ister. Her üç kesimin de etkili olduğu tartışmalarda, destek gören ya da engelle karşılan kadınlar, bir süre sonra yaşananların odak merkezini oluşturmuş ve gidişatı belirleyen aktörler hâline gelmiştir (Çaha, 1996, s. 93-98). Meşrutiyet dönemindeki fikir akımları, Türk kadınının eğitilmesi konusunda hemfikirdir. Türkçü ve Batıcı aydınlar kadının aile hayatı dışında sosyal hayata da girmesini isterken, İslamcılar için kadının eğitimi iyi bir ev hanımı olabilmesi için gereklidir (Kurnaz, 1991, s. 77). Bu fikir akımlarına bakıldığında, *Seyyale*'de yer alan yazıların feminist hareketi desteklemeyen ancak Türkçü ve İslamcı akımların sentezini oluşturan yazılar olduğu görülür. Modern ve Müslüman Türk kadınının her zorluğun üstesinden geleceği ve sağlıklı nesiller yetiştireceği inancı dergide yer alan yazılarda hâkimdir.

Seyyale'de Şekibe Ali'nin "Vatan Elemleri" ile Belkıs Ümid'in cehalet yerine bilgiyi yücelten ve ilerlemek için çalışmayı öğütleyen "Yavruma!" başlıklı şiirleri yer alır. Şekibe Ali'nin millî duygularla yazdığı şiiri, vatan uğruna çekilen acıları anlatır. Şekibe Ali, Türk kadınların yükselişinde önemli bir aşama olan İnas Darülfünunu'na ilk giren ve birincilikle bitiren ilk Türk kızdır. Babası Fransız kökenli De La Grange adlı bir aristokrattır ve Müslüman olduktan sonra Ali adını almıştır. Ali Bey, çocuklarını Batı ve Doğu kültürüyle yetiştirmiş, Şekibe Ali de aldığı eğitim sayesinde öğretmenlik görevinde

bulunmuştur. Türk kadınlığının yüceltilmesini amaçlayan aydın bir Türk kadını olan Şekibe Ali, ablası Adile Necati ile birlikte *Seyyale* dergisini çıkarmıştır (Toros, 1998, s. 17-19).

“Sevgili “mektepli” hemşirelerime” hitabıyla başlayan “Beşiği Sallayan Eller Yüksülecek” başlıklı yazı, İffet imzasını taşır. Yazar, millet ve kadın arasında bağ kurarak kadınları yüksek mertebeye ulaşan milletlerin medeni yönden geliştiğini, kadınları değersiz gören milletlerin ise tarihten silindiğini vurgular ve şöyle devam eder:

“Bir millet hakkında bir fikir edinmek ister isek derhal kadınlarını tetkik edelim. Eğer kadınları yüksek ilim ve marifetle süslenmiş ise o millet müterakki ve mesuttur. Yok, eğer kadınları tahsilden mahrum, esir, cahil ise o millette saadet aramak abestir” (Seyyale, 1330, s. 10).

Avrupalı kadınlar özellikle İngiliz kadınlar, kendi milletlerinde ileri bir seviyeye ulaştıkları için mutludur. Ancak Türkiye’de durum aynı değildir. Çünkü Türk kızlarının eğitimine önem verilmemiş, “Okuyup da kâtip mi olacak!” diyerek eğitim hayatları sınırlandırılmıştır. Yazarın düşüncesine göre kadın, ev içi hayatı düzenlemeli ve çocuk bakmalıdır. Ancak bu görevlerin en iyi şekilde yerine getirilmesi için, kadının cahil değil okumuş olması gerekmektedir. Eğitimi olmayan cahil bir kadının yetiştirdiği çocuğun vatana hayrı dokunamaz. “İnsan yetiştiriyorum” zannıyla emeğini boşa harcayan bir annedense, eğitilmiş bir annenin yetiştirdiği çocuk vatanını müdafaa edebilecek bir donanıma sahip olur. Bu yüzden yazara göre:

“(…) Türkiye’yi kurtaracak kadınlardır, validelerdir. Öyle ise mektepli hemşirelerim! Biz vatanımıza pek büyük hizmetler edebileceğiz, fakat bunun için şimdiden epeyce çalışmamız, göreceğimiz işin usulüne ancak vakıf olmağımız için ilim ve marifetle tezyin-i zât etmemiz lazımdır. Çalışalım! İleride valide olduğumuz zaman vatanını, milletini sever, onlar için hiçbir fedakârlıktan çekinmez nesiller yetiştirelim de eski annelerimizin - bilmeyerek- ettikleri hataları, noksanları telafi edelim! Cenâb-ı Hak’ın inâyetiyle biz kızlar -istikbal valideleri- pek ziyade çalışalım, mütehasıs, faal, dindar nesiller -yetiştirelim de- çünkü felaketlerimizin en birinci sebebi dinsizliktir- biçare validelerimizin yetiştirdikleri korkak, hissiz adamların ettikleri zararlar telafi edilsin” (Seyyale, 1330, s. 11).

3. Biz ve Öteki: Türk ve Avrupalı Karşılaştırması

Batılı kadın seyyahlar, Türkiye’ye dair izlenimlerini aktarırken genelde didaktik, biraz kibirli, biraz da acıma duygusu ön planda yorumlar yaparlar. Bu kadın seyyahlar Türk kadınlarıyla bire bir iletişim kurmaya çalışmış, çoğu zaman ön yargıları kırmayı

amaçlamışlardır. Bu nedenle, Türkiye'ye seyahat etmiş kadınların izlenimlerinin genel olarak olumlu ve değişimi destekler nitelikte olduğunu söylemek mümkündür. Başta çarşaf ve ferace olmak üzere kıyafet reformu, kadının toplumsal hayata katılımı, eğitim ve iş imkânları Batılı kadın seyyahlara malzeme sunmuştur (Ezer, 2012, s. 55).

“Bir İngiliz Kızının Tahassüsâtı” tanıtımıyla çıkan “İstanbul'da Gördüklerimiz: Türk Hanımları” başlıklı yazı, Miss Juliet Edison tarafından gönderilen bir mektuptur. Mektup, ecnebi bir kadının bakış açısından Türk kadınlarının nasıl algılandığına yönelik izlenimleri içerir. Yazar, İstanbul'daki izlenimlerini Beyoğlu ile Topkapı, Fatih ve Edirnekapı civarlarında yoğunlaştırır. Beyoğlu'ndaki Türk kadınlarını serbest ve laubali bulurken; diğer semtlerde yaşayan kadınları kapalı, milletini seven ve asıl Müslümanlar olarak görür. İki sınıf arasında bir ayırım yaparak ilk grubu aydın ve serbest, ikinci grubu cahil ve mutaassıp olarak tanıtır. Yazının devamında Beyoğlu'ndaki izlenimlerini aktaracağını, göndereceği ikinci mektupta ise diğer grubu ele alacağını belirtir.

Miss Juliet Edison, İstanbul'da geçirdiği zaman süresince iki sınıf ile de görüştüğünü, Beyoğlu kesiminin nezaket sahibi olduğunu ve iyi bir şekilde İngilizce konuşan kadınların bulunduğunu anlatır. Ancak bu aydın kesimin üçte ikisinin Türk ahlakına, milliyete ve dine hürmetlerinin olmadığını söyler. Bu kadınların zekâ ve erdemlerini bu şekilde heba ettiklerine üzüldüğünü ekleyerek bir anısını aktarır. Aydın ve kibar bir Türk ailesine davet edildiğini ve evin hanımının eşi tarafından takdim edildiğini söyler. Bu durumu garip karşılayan yazar, diğer ailelerde de görülen bu tanışırma biçiminin, medeniyet ve ilerleme kelimelerinin anlamını tam olarak idrak edemeyenlerce sergilendiğini düşünür. Alafrangalık, serbestlik ve medeniyet kavramlarının bu hareketlere bağlı olduğunu düşünenleri eleştirir. Dinini ve milliyetini küçümseyen bu aileye, kurtuluşlarının ancak millî gelenek ve göreneklere bağlı kalmakla gerçekleşebileceğini söyler. Medeniyet ile bağdaşmayan, millî ve dinî hislere uzak düşen ve kötü sonuçlar doğuran serbestliğe boyun eğen Türk kadınlarına acır. Bu sınıfa daha önce aydın dediğini ancak bunun tam tersi olduklarını belirtir. İzlenimlerini Londra'daki kadınlar kulübünde anlatırken, orada bulunanların da milletini aşağılayan kadınların yükselemeyeceğine dair sözler söylediğini aktararak mektubunu bitirir.

Bu yazı, yazarın İngiliz olduğu vurgulanarak yayımlanmıştır. Aydın ve serbest olarak tanımlanan Türk kadınlarının durumu eleştirilirken, diğer mektupta Topkapı, Fatih ve Edirnekapı

civarlarında yaşayan cahil ve mutaassıp Türk kadınlarının anlatılacağı haber verilmiştir. Dergi tek sayı çıkmış olduğu için ikinci mektubun ne olduğu bilinmemektedir. Ancak ilk mektupta başlangıçta övülen sonra eleştirilen Avrupa medeniyetine özenen kadınların yerine diğer grubun seçileceği ve övüleceği düşünülmektedir.

Seyyale dergisindeki yazılarda açık imzalar kullanılmıştır. Sadece “Adab-ı Umûmiyye” başlıklı yazıda imza yerine “C. S.” harfleri yazılmıştır. Yazıda, Avrupa ve Türkiye’deki eğlence anlayışı ve sosyal yaşam karşılaştırılır. Avrupa’da belli bir süre bulunan her kişinin ağzından düşmeyen, “Biz mümkün değil Avrupa hayatına alışamayız. Bizde edep denilen bir şey vardır ki Avrupalılar onu asla bilmiyorlar!” sözü üzerinden eğlence anlayışı ele alınır. Türkiye’deki eğlencelerin kahve ve sigara ile sınırlı olduğu, dünya zevkinden el etek çekip her şeyi günah olarak görmenin makbul sayıldığı belirtilir. Avrupa’da ise, gazinolar vardır ve neşe dolu balolar düzenlenir. Kadın-erkek ilişkilerine gelince, Avrupa’da evlenmek için maddi durumu iyi olmayanlar eğlence düzenleyerek kadınlarla görüşebilir. Türkiye’de de gayrimüslimlerin Müslüman erkeklerle olan eğlencelerine ses çıkarılmaz. Ancak Türkiye’deki Müslüman kadınların erkeklerle görüşmesi suç sayılır. Bu ikilem göz önüne alındığında, “adab-ı İslamiye” ile “adab-ı umûmiyye”yi ayırmaya çalışmanın boşuna olduğu belirtilir. Çünkü Avrupa’da da “adab-ı umûmiyye” önemlidir. Avrupa’da da namus için cinayetler işlenir, erkek ve kadın birbirine karşı saygılıdır. Onların yaşayış tarzını beğenmeyip ahlak ve edep dersi vermek, memleket dışındaki herkese arsız ve namussuz olarak yaklaşmak yersizdir. Her millette olduğu gibi iyi ve kötü insan bizde de vardır ve kafes içinde, peçe altında birçok ahlak dışı şeyler yaşanabilir. Bu nedenle, Avrupa medeniyetini kötü göstererek ondan sakınılması gerektiğini söyleyenlerin eninde sonunda bu medeniyeti kabul etmekten başka çarelerinin olmayacağı vurgulanır.

4. Kadınların Ayak Sesleri: Haklarının Peşinde Koşan Kadınlar

Muhteşem Nevfel tarafından yazılan “Kadınlar Cihanında”, “Türklerin büyük kadını Nezihe Muhiddin Hanım’a” ithaf edilmiştir. Nezihe Muhiddin, Cumhuriyet’in ilk yıllarında görülen kadın hareketinin öncü isimlerinden biridir. Kadın hakları konusunun tam olarak ortaya çıkmadığı dönemlerde kadınlara seslenmiş ve kadınların haklarını kazanmaları için girişimlerde bulunmuştur. Bu konudaki çalışmalarıyla 1923 yılında Kadınlar Halk Fırkası’nı ve 1924’te Türk Kadınlar Birliği’ni kurmuştur. Onun önderliğinde toplanan feminist kadınlar, seslerini daha gür çıkarmaya başlamış; sosyal, ekonomik ve siyasi haklarının sağlanmasına çalışmışlardır (Balcı ve Tuzak, 2017, s.

46). Öncü bir kadın olan Nezihle Muhiddin'e ithaf edilen yazı, Türk kadınlarının duygu ve düşüncelerini Süheyla Necip ve Feride Vecdi arasında geçen diyaloglar üzerinden aktarır. Süheyla Necip, kadınların savunucusu konumunda yer alırken Feride Vecdi, kadınların ellerindeki haklarla mutlu olması gerektiğini savunur. Feride Vecdi için her gün çıkan kadın gazeteleri, kadınlığın ilerleyişi için yeterlidir ve medeniyetin Anadolu'ya ulaşması gerekli değildir. Süheyla Necip ise, bu yayınların sahte hisleri dile getirdiğini, memlekette kadınlığın bu tür gazete ve dergilerle ilerlemeyeceğini, bu düşüncenin boş bir hayal olduğunu belirtir ve ekler:

"(...) Gazeteler çıkar, dernekler kurulur, gruplar artar, cemiyetler teşkil eder. Fakat hepsi bu memleketin hüzüle sürüklenen kadınlığını değil başka şeyleri, başka emelleri takip eder. Ötede Anadolu'nun bakir sahralarında veremin müthiş pençesi kadınlar cihanında bir heykel-i memât rezk ederken, sefil, nâ-tüvân, aciz bir kütle surada inlerken onlara koşacak, onları tedavi edecek, onların yaralarını saracak bir şefkatli yürek çıkamaz. (...) İşte bunun içindir ki bu memlekette kadınlık yok diyorum. Kadınlık bu memlekette sefil bir gösterişin bâzîçesi olmaktan başka hiçbir ehemmiyeti haiz değil" (Seyyale, 1330, s. 9).

Süheyla Necip için ruhsuz karalamaları içeren kadınlara yönelik yayınlar, sadece gösterişten ibarettir:

"Haftalık çıkan gazeteleri karıştırınız. Hepsinin kabında en vahşi bir ihtiras ile gözleri süzğün, behimi, dudakları bir buse-i şehvet bekliyormuş gibi çılgın bir kadın resmi görürsünüz. Görürsünüz de kadınlığınızın bu kadar sefil düşmesine ağlamak istersiniz. Sonra Avrupa'nın taşıdığı ve taptığı ilmi fikirlerden doğan bir kadın gazetesi alırsınız. Orada dün mektebinden alkışlarla çıkmış bir kız, yarın kutuplara gidecek bir mütefennine, nadide bir şiir yazarın bir şaire, bir hatibe, en güzel sahifeleri resimleri yazıları ile işgal eder ve siz bu tezdâd-ı temessük altında gittikçe ezilir gittikçe erirsiniz, kendinizin alçaldığını duyarsınız. Bir tarafta fen en yüksek silahları ile acizleri ezer diğer tarafta acz en adi bir mağlubiyete diz çöker" (Seyyale, 1330, s. 9-10).

Yazar, hür ve mutlu bir şekilde yaşayan Avrupalı kadınları düşününce memlekette kadına dair bir hayatın olmadığından yakınır. Gayesiz ve temelsiz bir şekilde savrulan kadınların tek çıkış yolunun eğitim görmek ve çalışmak olduğunu söyleyerek düşüncelerine katılmayan Feride Vecdi ile vedalaşır.

Bedia Güzin tarafından yazılan "Mesirelerde Rezalet", bir erkeğin kadınlara yönelik sergilediği yüz kızartıcı hareketler için madalyonun diğer yüzünü gösteren bir yazıdır. Yazıda, yaz mevsiminin gelmesiyle birlikte eğlence yerlerini dolduran halk arasında bulunan edep ve terbiyeden yoksun kişiler eleştirilir. Mesirelere gezmek için değil de,

namuslu ailelere dil uzatıp rezillik çıkarmak için gelen erkeklerin kendi aralarındaki konuşmalarına şahit olan yazar, duyduklarını aktarır. Üç kadın ve bir çocuktan oluşan aileye tacizde bulunan bir erkek, hiçbirisinden yüz bulamamış, nihayetinde kendi çocuğunu düşünüp hareketinden utanmıştır. Bu tecavüzleri şeref sayan erkeklerin kadınları zor durumda bıraktığını söyleyen yazar, tüm kadınlar adına yaşananlara isyan eder:

“Biçare kadınlar! Biz, daha ne vakte kadar böyle esaret ve rezaletler içinde imrâr-ı hayat edeceğiz? Bu erkekler, acaba bilâ-tefrik, her önüne gelen kadına tecavüz etmenin bir cinayet demek olduğunu ne vakit idrak edecekler? O erkekler ki, valideleri, zevceleri, hemşireleri ve taallukatı vardır, utanmazlar mı ki âhirin validesine, zevcesine, hemşiresine tecavüzü reva görürler” (Seyyale, 1330, s. 14)!

Seyyale dergisinde yer alan ve yukarıda ayrıntılı olarak haklarında bilgi verilen yedi yazı ve iki şiirin devamında, derginin son iki sayfası bilmece çözümünün ilanına, kazananların listesine, yemek tarifi yarışmasına, yeni bir bilmeceye, *Mektepli* dergisinin nüshalarının idarehane tarafından satıldığına dair ilana, futbol ve hokey müsabakalarının duyurusuna ayrılmıştır.

SONUÇ

Uzun ömürlü olanlar ve tek sayı olarak çıkan kadın dergi veya gazeteleri, Osmanlı basını içerisinde önemli bir yer tutar. Bu yayınlar, dönemin tartışma konularını kadın bakış açısıyla sunması ve kadınların sadece ev hayatı içerisinde değil toplumsal hayatta da aktif rol oynamaları gerekliliğini vurgulamaları bakımından önem arz eder. Kadınların seslerini daha geniş kitlelere ulaştıran Osmanlı kadın dergilerinden biri de 1914 tarihinde tek sayı olarak çıkan *Seyyale*'dir. Dergi, eğitilmiş bir kadının vatana millete yararlı olacak bir nesli yetiştireceğine olan inancı destekleyen bir yayındır. Bu nedenle, dergide yer alan yazılarda geleceğin anneleri olan kadınların ilk vazifelerinin annelik olduğu ve çocuklarına iyi bir eğitim vermeleri gerektiği sık sık vurgulanır. Bu bakış açısı Türkçülük ve İslamcılık çizgisi korunarak bir yandan da Batı'nın modern ve medeni özelliklerini alma gerekliliği vurgulanarak dile getirilir. Feminist söylemden uzak düşen dergi, geleneksel bir anlayış içerisinde kadın haklarını savunur. Bu yüzden *Seyyale*'de yayımlanan yazıları, henüz radikal bir gelişme kaydetmemiş olan kadın hareketinin ilk adımları olarak yorumlamak daha doğrudur.

KAYNAKÇA

- Balcı, M. ve Tuzak, M. (2017). Cumhuriyet'in ilk yıllarında Nezihe Muhiddin özelinde Türk kadınlarının siyasi hakları için mücadelesi. *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 1, 43-51.
- Brummett, P. (2003). *İkinci Meşrutiyet basınında imge ve emperyalizm 1908-1911* (A. Anadol, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Coşkun, B. (2012). Savaşlar çağında yetişmiş bir kadın yazar: Salime Servet Seyfi. *Turkish Studies*, 7(2), 261-278.
- Çaha, Ö. (1996). *Sivil kadın-Türkiye'de sivil toplum ve kadın*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Çakır, S. (2016). *Osmanlı kadın hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Ezer, Ö. (2012). *Üç kadın seyyahımızın kaleminden Doğu, Batı ve kadın (1913-1930)*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Gerçek, S. N. (1999). *Türk matbaacılığı*. İstanbul: Devlet Basımevi.
- İnuğur, M. N. (2002). *Basın ve yayın tarihi*. İstanbul: Der Yayınları.
- İskit, S. (1943). *Türkiye'de matbuat idareleri ve politikaları*. Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları.
- İstek, G. (2019). Cizvit tarikatının liselerde verdiği eğitim ve buna karşı oluşan tepkiler: Avusturya örneği. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 14(2), 163-198.
- Karakoç, İ. (2008). *Bir elde iğne bir elde kitap.-Şemseddin Sâmî ve Osmanlı kadınları*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Keçeci Kurt, S. (2015). II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı kadın dergilerinde aile ve evlilik algısı. *Bellekten*, 286, 1073-1099.
- Koloğlu, O. (1992). *Osmanlı'dan günümüze Türkiye'de basın*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Köken, M. ve Kösebulan, B. (2020). *Makinelî kafa'nın hikâyesi-İskender Fahrettin Sertelli*. İstanbul: Karakarga Yayınları.
- Kudret, C. (1977). *Abdülhamit devrinde sansür*. Milliyet Yayınları.
- Kurnaz, Ş. (1991). *Cumhuriyet öncesinde Türk kadını (1839-1923)*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.

- Namık Kemal. (1862). Terbiye-i nisvan hakkında bir layihadır. *Tasvir-i Efkâr*, 457, 1-2.
- Sancar, S. (2012). *Türk modernleşmesinin cinsiyeti-erkekler devlet kurar, kadınlar aile kurar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Seyyale*, S. 1, 22 Mayıs 1330 (4 Haziran 1914).
- Şahin, E. (2018). Geçmişten günümüze kadın süreli yayımlarına karşılaştırmalı bir yaklaşım. *Türk ve İslam Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 16, 86-105.
- Şemsettin Sami (1879). *Kadınlar*. İstanbul: Mihran Matbaası.
- Topuz, H. (1973). *100 soruda Türk basın tarihi*. Gerçek Yayınevi.
- Toros, T. (1998). İstanbul Üniversitesi'nden diploma alan ilk kız. *Tarih ve Toplum*, 158, 17-19.

Makale Künyesi (Araştırma): Ördem, E. (2021). İkinci dili öğrenen yetişkinlerin özne-nesne konumundaki sıfat cümleciklerini edinimi. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 106-124.

<https://doi.org/10.32321/cutad.861485>

İKİNCİ DİLİ ÖĞRENE YETİŞKİMLERİN ÖZNE- NESNE KONUMUNDAKİ SIFAT CÜMLECİKLERİNİ EDİNİMİ¹

Eser ÖRDEM²

ÖZET

Sıfat cümleciklerinin edinilmesi, üretilmesi ve anlaşılması üzerine çalışmalar, son yıllarda önemli bir şekilde artmaktadır. Sıfat cümleciklerinin mekanizmasını ve dinamiklerini açıklamak için çeşitli modeller önerilmiştir. Sıfat cümleciklerinin görece karmaşık doğası, dilbilimciler ve bilişsel bilim alanında çalışan insanlar için önemli bir sorun olarak devam etmektedir. Bununla birlikte, bu modellerdeki ortak yönlerden biri, nesne konumundaki sıfat cümleciklerinin işlenmesinin, anlaşılmasının ve üretilmesinin özne konumundaki sıfat cümleciklerine göre daha zor olmasıdır. Bu çalışma, yetişkin öğrencilerin sıfat cümleciklerini edinmelerine odaklanmıştır. Özne-nesne konumundaki sıfat cümleciklerinin üretimi ve anlaşılmasına ilişkin verileri ortaya çıkarmak için dört veri toplama aracı geliştirilmiştir. Bu çalışmada Hamilton'un özne-nesne hipotezi test edilmiştir. Hamilton'a göre nesne konumundaki sıfat cümleciklerinin edinimi özne konumundaki sıfat cümleciklerinden daha zordur ve daha geçir. Çalışmaya Türkçe öğrenen beş uluslararası ve İngilizce öğrenen yedi Türk öğrenci katılmıştır. Sonuçlar, tüm katılımcıların özne konumundaki sıfat cümleciklerini nesne konumundaki sıfat cümleciklerine göre daha kolay ürettiklerini ve anladıklarını göstermektedir. Çalışmanın bulguları, nesne konumundaki sıfat cümleciklerinin işlenmesinin, üretilmesinin ve anlaşılmasının daha zor olduğu ilgili alan yazındaki bulguları desteklemektedir.

Anahtar kelimeler: Sıfat cümlecikleri, ikinci dil edinimi, dilbilimsel üretim, özne-nesne konumundaki sıfat cümlecikleri.

¹ This article was produced by receiving the fund from Science Fellowship and Grant Programmes Department, The Scientific and Technological Research Council of Turkey (TUBITAK), Postdoctoral Research Project coded 1059B191801034.

² Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, İngilizce Mütercim Tercümanlık Bölümü, Dr. Öğr. Üyesi. eserordem@gmail.com
<https://orcid.org.0000-0001-9529-4045>

THE ADULT SECOND LANGUAGE LEARNERS' ACQUISITION AND PRODUCTION OF SUBJECT- OBJECT RELATIVE CLAUSES

ABSTRACT

Studies on the acquisition, production and comprehension of relative clauses have been increasing dramatically in recent decades. Various models have been proposed to explain the mechanism and dynamics of relative clauses. The relative complex nature of relative clauses has been challenging linguists and cognitive scientists. However, one of the commonalities in these models is that object relative clauses are harder to process, comprehend and produce than subject relative clauses. This study aimed to focus on the adult learners' acquisition of relative clauses. Therefore, four tasks were developed to elicit the data regarding the production and comprehension of subject-object relative clauses. Hamilton's subject-object hypothesis was tested. Five international participants learning Turkish and seven Turkish individuals learning English were involved in the study. The results show that all of the participants produced and comprehended subject relative clauses more easily than object relative clauses. The findings of the study support those of the related literature in that object relative clauses are harder to process, produce and comprehend.

Keywords: Relative clauses, second language acquisition, linguistic production, object-subject relative clauses.

INTRODUCTION

Understanding the nature of relative clauses is a rather complex phenomenon in linguistics and cognitive sciences. In generative and cognitive linguistics, the embeddedness of a matrix and subordinate clause specifically pose a serious challenge for researchers and language learners as well. In this study, the term acquisition has not been limited only first language learners in a narrow scope. Rather, acquisition is also an inevitable part of new language learners. Various models have been proposed to explain and describe the processability, acquisition, production and comprehension of relative clauses. Therefore, studies regarding these clauses in first and second language acquisition as well as various linguistic theories such as structural, systemic-functional, generative, construction-grammar based and cognitive linguistic ones have been on the rise in recent decades (Andrews, 2007; Chomsky, 1965; Comrie, 1981; De Vries, 2002; Diessel, 2004; Diessel and Tomasello, 2005; Guasti, Vernice and Frank, 2018; Hamilton, 1995; Kornfilt, 1997, 2000a, 2000b; Lehmann, 1986; Ross, 1967; Smith, 1964; Wiechmann, 2015; Wilson, 1963; Young, 2018; Yun et al., 2015). From a Chomskyan

perspective, relative clauses can be assessed in wh-movement incorporating cleft-type constructions and wh-questions. In this tradition, Kornfilt (2000b) adopts Kayne's (1994) head-raising approach into Turkish and Turkic languages by proposing additional steps. The head noun and the whole IP are placed into Spec-CP position³. In generative grammar, a derivational view of relative clauses is adopted, and gradual or intermediate stages are rejected. However, in cognitive linguistics and usage-based grammar supported through corpus linguistics, the acquisition of relative clauses can be explained by various intermediary steps such as the extension of 'that' determiner. (Diessel, 2004; Diessel and Tomasello, 2005; Goldberg, 1995, 2006; Wiechmann, 2015). Klein and Purdue (1997) question the nature of simple and complex structures in second language acquisition and investigate whether the second language could be simpler. I also claim in this study that the acquisition of relative clauses might be composed of these gradual steps. The reason why Klein and Purdue (1997) ask this question is that complex constructions are not produced at the desired level in second language acquisition. Similar questions have been asked by different linguists who developed different models. Keenan and Comrie (1977) interpret the state of relative clauses in a hierarchical manner and maintain that some relative clauses are harder to process and produce. This model is called Noun Phrase Accessibility Hierarchy. In this hierarchy, a continuum from simple to complex processability is proposed. The findings in this model show that there are more examples and data regarding the production of subject relative clauses. In order to explain the relative difficulty of some constructions in adjective clauses, Hawkins (1999) and O'Grady, Lee & Choo (2003) claim that proximity can be a factor that leads to the processability problems. Thus, they approach the problem from the perspective of linearity. The more distant the head is from the gap, the harder it is to process them. This linear distance hypothesis predicts the relative complexity and difficulty of some adjective clauses by taking the proximity and intervening items into consideration (Tarollo & Myhill, 1983). O'Grady (2011) posits the idea that it is the structural distance that determines the difficulty of processing some types of relatives clauses based on certain boundaries between the head and the gap. MacDonald & Christiansen (2002) claim that if the structure is regular and is constructed matrix-clause-like, it is easier to process them. Thus, the relative ease and difficulty of relative clauses are related to word order. If the subordinate clause is a continuation of standard

³ IP in generative grammar refers to an inflectional phrase and Spec-CP to Specifier-Complementizer Phrase

word order, then it is highly likely that it will be easier to process them (Tabor, Juliano, & Tanenhaus, 1997). Since the acquisition of relative clauses is related to memory load, the locality seems to be a pivotal factor (Gibson, 1998). Therefore, syntactic prediction locality theory is important in that it can bring some explanations regarding the asymmetrical syntactic relations. Another hypothesis developed by Hamilton (1994, 1995) is that there are four variations regarding the processability. This hypothesis is called SO Hierarchy that proposes that subject relatives are easier to process, understand and produce. In recent years, usage-based hypothesis has also been effective in explaining the dynamics of relative clause constructions. This hypothesis postulates that frequency, salience, patterns, exemplars and schema are important factors that make the acquisition of relative clauses easy or hard (Bergen & Chang, 2005; Bod, 2006; Dessel 2007, Gennari & MacDonald 2008; Wiechmann, 2015). It is essential to work with more data to show which types of relative clauses are used in real life contexts. Wiechmann (2015) uses large corpora to show the frequent and less frequent usages of relative clauses. Different types of relative clauses are given below.

1. The woman that_ visited the museum (Subject RC)
2. The woman that the man missed _ (Object RC)
3. The woman that the man told the story to_ (Indirect Object RC)
4. The woman whom I am talking to_ (Object of a preposition)
5. The woman whose room was painted _ (Genitive RC)
6. The woman who the man is shorter than _ (Object of Comparison)
7. The woman I worked with _ (Zero Object RC)

Turkish is an agglutinative language rich in inflectional morphology and morphosyntactic constructions used with SOV word order (Aksu-Koc and Slobin, 1995; Goksel & Kerslake, 2004 Kornfilt, 1997a; Underhill, 1972; van Schaaik, 2020). Turkish uses two separate suffixes for subject and object relative clauses. Turkish uses *en/an* suffix for subject relatives and *dık/dik* for object relatives as well as *(y)acak* suffix for both subject and object relative clauses. English use much fewer inflectional morphology and has SVO word order. Most of wh-words are used in relative clauses and are called relativizers. In the English language, these relativizers except for *whose* can be omitted in object relative clauses. The omission of these relativizers is related to and depends on the level of entrenchment and frequency. If a construction is used at a high frequent, it is possible

that a relativizer may be left out. Based on the data obtained from the large corpora, Wiechmann (2015) emphasizes that zero relative clauses are highly frequent since they are also used in an entrenched manner. In the context of Turkey, research into relative clauses has been conducted by comparing Turkish with other languages, largely English and other European languages (Boran, 2018; Çağrı, 2009; Erdoğan, 2005; Goksel & Kerslake, 2004; Kocak, 2020; Kornfilt, 1997b; Ordem, 2017; Ordem et al., 2018; Özcelik, 2006; Paluluoğlu, 2017; Turan, 2012, 2018; Uzundag & Kuntay, 2019; van Schaaiik, 2020; Yas, 2016; Yumrutaş, 2009). This study aims to test the hypothesis developed by Hamilton (1994, 1995). SO hierarchy hypothesis proposes that subject relative clauses are easier to process, produce and comprehend.

METHOD

The study is quantitative in nature and aimed to investigate the acquisition of SO relative clauses in the adult learners of Turkish and English. Brown and Rodgers (2002) note that it is pivotal to use appropriate elicitation tasks to collect reliable data from language learners. Mackey and Gass (2015) also emphasize that in order to be able to measure the level of language learners, it is of central importance to focus on both comprehension and production elicitation tasks so that validity and reliability can be obtained. Since relative clauses are inherently complex in first and second language acquisition, designing various elicitation tasks is essential. The complexity of relative clauses has contributed to the emergence of different hypotheses proposed to explain this mechanism. This study specifically tested Hamilton's (1994) subject-object hierarchy. For this purpose, production-based sentences were created in the study, and the participants were asked to use relative clauses at different levels. Three different elicitation data tools were used for the production purpose. Only one of the tools, a grammatical judgement test, was designed to measure comprehension. Thus, four tasks in total were developed to understand the nature of the acquisition of relative clauses in Turkish and English. In order to lessen the burden of memory from a lexical perspective, the vocabulary was selected at elementary level. Thus, an emphasis on syntax was placed.

PARTICIPANTS

This study involved 12 adults, and a warm-up interview was made with the participants to familiarize them with the tasks, and the content of the study was also explained to them to decrease the confusion. It was found that the participants' adjective clause knowledge in Turkish and English was sufficient to conduct the study,

and that their grammar level was at least B2. The average age of the participants is 28. The average duration of their stay in the USA was 20 months. Five of the participants were people from different countries and seven of them were the Turkish individuals living in America. The foreign participants were those learning Turkish both in their own countries and in America. All of the foreign participants had Turkish friends and participated in various international events with the Turkish people. The Turkish participants did not know a third language and therefore the second language of all was English only.

DATA COLLECTION TOOLS

Four different tests were given to 12 participants. These tests consisted of tools that helped the participants to use inflectional suffixes correctly, translate, and combine independent sentences with adjective clauses and to judge the accuracy of sentences. Three of these data collection tools are designed for production and only one for comprehension. The sentences were lexically kept at an elementary and pre-intermediate level in their literal meaning to decrease the burden on the memory because the study aimed to measure the syntactic knowledge. The first data collection tool was composed of 16 sentences for the correct use of conjugation suffixes (Appendix A), the second an English-Turkish data set consisting of 50 sentences (Appendix, B). The last two tools were obtained based on the study by Baysal (2001). Thus, the third task was comprised of 12 sentences created to connect two sentences considering different situations (Appendix C), and lastly 20 sentences to measure grammaticality judgment of the related sentences (Appendix D).

FINDINGS

The overall findings of the study show that relative clauses that take prepositions in object position are more difficult to produce. In the translation task, it was found that the ablative and instrumental prepositions were more difficult to produce. Considering the task of combining independent relative clauses, it was observed that the relative clauses in the subject position were produced more easily in both languages, but the relative clauses in the object position were relatively more difficult. When the grammaticality of the sentences was judged, it was observed that the accuracy rate was higher in the sentences in the subject position than in the sentences in the object position.

Table 1. Correct use of inflections in FS

Subject and object relative clauses	%
Subject relative en/an suffix	95
Object relative dık/dik suffix	70

It is clear from Table 1 that the suffixes in the subject position are produced more easily in the target language. Considering that subject position is used more frequently in daily life and social practices, the result in Table 1 can be predicted. It is likely that object relative clauses are less frequently used in daily life. In addition, it can be thought that the use of prepositions in English affects the adjective clauses in the object position in Turkish.

Table 2. Correct use of the translated relative clauses

Subject and object relative clauses	% (TS)	% (FS)
Subject relative	92	90
Object relative	74	76

Considering the translations related to relative clauses, it is observed that the translations of the participants are more accurate in the subject position. It is clear that this is understandable in terms of cognitive linguistics depending on the frequency of use and entrenchment. Considering the usage-based linguistic studies, it is obvious that relative clauses in subject position are used more frequently. It can be said that the object position is relatively asymmetrical and it is produced less easily because there may be preposition / suffix transfer. In Table 2, the performance of both groups in the object position decreased when compared to the uses in the subject position.

Table 3. Results of the combined clauses

Subject and object relative clauses	% (TS)	% (FS)
Combining subject relatives	85	88
Combining object relatives	78	75

When the participants were asked to combine two independent clauses to produce a relative clause, they combined subject relative clauses at a higher percentage. Thus, when the independent sentences entailed a subject position, it was easier for the participant to produce. However, when the object position was required, the accuracy rate decreased significantly. Since the object location may be asymmetrical as mentioned before, it predicts that it may be more difficult to produce.

Table 4. Results of grammaticality judgment test

Subject and object relative clauses	% (TS)	% (FS)
Judgment of subject relatives	96	94
Judgment of object relatives	80	82

Participants were given an equal number of sentences in the subject and object position, and they were asked to judge the accuracy of these sentences. While the accuracy rate increased in subject relative clauses, it is observed that the accurate number in the object position was relatively lower. It is striking that it is easier to perceive and judge object relative clauses. A possible explanation as to why object relative clauses are harder to judge is that they contain a different subject, which makes them asymmetrical. In the subject position, subject refers only to the subject itself. Besides, it is also possible that typologically different languages affect each other at different levels. Thus, language transfer can be an important factor in that it could influence the performance of the participants.

DISCUSSION AND CONCLUSION

The emergence of different hypotheses and models regarding the acquisition, production and comprehension of relative clauses shows that more data are needed to explain the mechanism of these clauses. The variations pose a serious challenge to understanding the nature of relative clauses. In addition, it is important to determine which linguistic perspective is adopted to explicate the dynamics of relative clauses. Larsen-Freeman (1997) emphasizes that a foreign language is never learned in a linear and predictable manner. Rather, how even simple sentences and lexical knowledge are acquired is unpredictably an enigma. Therefore, considering the higher complexity state of relative clauses, it is hard to explain the chaotic nature of these clauses. Therefore, Larsen-Freeman and Lynne (2008) interpret the acquisition of a second language as complex systems in an entropic manner. It is maintained that following the emergence of complex

sentences such as relative clauses is highly unpredictable. Diessel (2004) and Wiechmann (2015) discuss that frequency, salience and entrenchment are strong factors that determine how complex sentences can be comprehended and produced. A pure syntax is not adopted in cognitive linguistics. Similarly, usage-based linguistic studies emphasize a continuum between lexical and syntactic elements with an entrenched interaction between word and structure (Reali & Christiansen, 2007; Reali, 2014). This study focused only on syntax. However, considering that cognitive linguistics and usage-based linguistics are in the background of the study, it is thought that the frequency factor in the related literature is important. In the study, it is possible that some typological difference may have played an important role in obtaining different results regarding subject and object relative clauses, and asymmetric structures may also cause this difficulty. Since subject relative clauses in English do not change the word order, it is possible that it is more accessible and comprehensible. However, in object relative clauses, this word order radically changes into an asymmetrical position. Therefore, it may be harder to process and comprehend. In Turkish, subject relative clauses are co-referential with one suffix, while object relative clauses taking relativizer and personal pronoun suffixes are layered, hierarchical and asymmetrical. Therefore, in both languages, object relative clauses are relatively harder to access and produce in second language learning. Therefore, Klein and Purdue (1997) problematize the nature of simplicity and complexity in second language learning because adult language learners tend to produce fewer complex and more simple sentences. From a cognitive linguistic perspective, this result is understandable in that encountering relative clauses is less frequent, and it is possible that fewer tasks are given to adult learners, which hinders them from practicing these complex constructions.

A degree of difficulty is addressed in the hypotheses regarding relative clauses. It is clear that there are certain factors that influence the binding of two independent clauses. The relatively difficult acquisition of relative clauses in object position can be explained by the fact that these structures are asymmetrical. Asymmetry refers to the movement in word order because a noun in object position is placed before the subject. This movement is called asymmetrical in relative clause constructions. Similar results were obtained in the studies of Kim and Won (2020) on relative clauses. Gutierrez-Mangado (2011) also found similar results in their study with children. It has been observed that relative clauses in object position are acquired later. Diessel (2007) and Diessel and Tomasello (2005), in their studies with children, show that relative clauses in object position are acquired later. These studies are in a position to support

Hamilton's Subject-Object hierarchy model. Croft (2001) mentions the importance of exposure to frequency in his radical construction grammar study.

Emphasizing that usage and frequency are very important and effective factors, Croft (2001) emphasized that such elements should be given importance in typological studies. Neath and Surprenant (2003) mentioned that some sentences or grammatical events are related to memory and cognitive load. In this study, it can be said that relative clauses in object form increase the cognitive load. Different models actually refer to such a cognitive load. Based on the data obtained through corpora, Wiechman (2015) shows that object relative clauses are used less than subject relative clauses. The more frequent use of relative clauses in the subject position in daily life contributes to the emergence of the fact that they can be processed more easily. This study also shows that relative clauses in the subject position are more easily accessible. The result of this study is in parallel with other studies in this sense (Diessel, 2007; Kim and Won; 2020; O'Grady, 2011; Wiechman, 2015; Young, 2018)

The results of the study show that the sentences in the object position are more difficult to acquire. Usage-based linguistic studies show that frequently used structures are comprehended and produced more easily. Subject relative clauses are used more frequently. This study shows that the productions in the subject position and relative clauses in accusative object position are produced more easily. It is clear from this study that the relative clauses in object position are more difficult to produce.

This study showed that it was easier to produce and comprehend subject relative clauses than object relative clauses. The findings confirm Hamilton's SO hierarchy hypothesis. It is possibly clear that subject relative clauses put fewer burdens on second language learners. Further studies should test Hamilton's hypothesis with various elicitation and comprehension tasks by using different languages.

REFERENCES

- Aksu Koç, A. A. and Slobin, D. I. (1985). Acquisition of Turkish. In (D. I. Slobin, Ed.) *The cross-linguistic study of language acquisition*, Vol. 1: The data. (839-878) Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

- Andrews, A. D. (2007). Relative clauses. In (T. Shopen, Ed.) *Language typology and syntactic description 2*, 206–236 (2nd ed.), Cambridge: Cambridge University Press.
- Baysal, A. (2001). A study on restrictive relative clauses with particular reference to data triangulation in ELT research. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 129-146.
- Bergen, B. and Chang, N. (2005). Embodied construction grammar in simulation-based language understanding. *Construction Grammars: Cognitive Grounding and Theoretical Extensions*, 3, 147-190.
- Bod, R. (2006). Exemplar-based syntax: How to get productivity from examples. *The Linguistic Review*, 23(3), 291-320.
- Boran, B. (2018). The role of context on processing of Turkish subject and object relative clauses. Unpublished master thesis, Hacettepe University, Ankara.
- Brown, J. D. and Rodgers, T. S. (2002). *Doing second language research*. Oxford: Oxford University Press.
- Cagri, I. M. (2009). Arguing against subject incorporation in Turkish relative clauses. *Lingua*, 119(2), 359-373.
- Chomsky, N. (1965). *Aspects of the theory of syntax*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Comrie, B. (1981). The formation of relative clauses. In (B. Lloyd and J. Gay, Ed.) *Universals of Human Thought: Some African Evidence*, 215–233. Cambridge: Cambridge University Press.
- Croft, W. (2001). *Radical construction grammar: Syntactic theory in typological perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- De Vries, M. (2002). The syntax of relativization. Unpublished doctoral dissertation. Utrecht, Netherlands Graduate School of Linguistics.
- Diessel, H. (2004). *The acquisition of complex sentences*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Diessel, H. (2007). Frequency effects in language acquisition, language use, and diachronic change. *New Ideas in Psychology*, 25(2), 108-127.
- Diessel, H. and Tomasello, M. (2005). A new look at the acquisition of relative clauses. *Language*, 81(4), 882-906.

- Erdoğan, A. G. V. (2005). Use of English relative clauses by Turkish learners: A study of errors. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2), 22-28.
- Gennari, S. P. and MacDonald, M. C. (2008). Semantic indeterminacy in object relative clauses. *Journal of Memory and Language*, 58(2), 161-187.
- Gibson, E. (1998). Linguistic complexity: locality of syntactic dependencies. *Cognition*, 69, 1-76.
- Goldberg, A. E. (1995). *Constructions: A construction grammar approach to argument structure*. University of Chicago Press.
- Goldberg, A. E. (2006). *Constructions at work: The nature of generalization in language*. Oxford University Press on Demand.
- Göksel, A. and Kerslake, C. (2004). *Turkish: A comprehensive grammar*. London: Routledge.
- Guasti, M., Vernice, M. and Franck, J. (2018). Continuity in the adult and children's comprehension of subject and object relative clauses in French and Italian. *Languages*, 3(3), 24.
- Gutierrez Mangado, M. J. (2011). Children's comprehension of relative clauses in an ergative language: the case of Basque. *Language Acquisition*, 18(3), 176-201.
- Hamilton, R. (1994). Is implicational generalization unidirectional and maximal? Evidence from relativization instruction in a second language. *Language Learning*, 44, 123- 157.
- Hamilton, R. L. (1995). The noun phrase accessibility hierarchy in SLA: Determining the basis for its developmental effects. In (F. Eckman, D. Highland, P. W. Lee, J. Mileham and R. Weber, Eds.) *Second Language Acquisition Theory and Practice*, 101–114. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Hawkins, J. (1999). Processing complexity and filler-gap dependencies across grammars. *Language*, 75, 244-285.
- Kayne, R. S. (1994). *The antisymmetry of syntax*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Keenan, E. and Comrie, B. (1977). Noun phrase accessibility and Universal Grammar. *Linguistic Inquiry*, 8, 63-100.
- Kim, J., and Won, E. (2020). Effects of inductive and deductive grammar instruction based on the noun phrase accessibility

- hierarchy: on Korean efl middle school students. *Language & Literature*, 46, 169-197.
- Klein, W. and Perdue, C. (1997). The basic variety (or: Couldn't natural languages be much simpler?). *Second Language Research*, 13(4), 301-347.
- Koçak, A. (2020). Turkish tertiary level EFL learners' recognition of relative clauses. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 16(4), 1637- 1655.
- Kornfilt, J. (1997a). *Turkish*. London: Routledge.
- Kornfilt, J. (1997b). On the syntax and morphology of relative clauses in Turkish. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 8, 24-51.
- Kornfilt, J. (2000a). Some syntactic and morphological properties of relative clauses in Turkish. In (A. Alexiadou, P. Law, A. Meinunger and C. Wilder, Eds.) *The Syntax of Relative Clauses*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 121-159.
- Kornfilt, J. (2000b). Locating relative agreement in Turkish and Turkic. In (C. Kerslake and A. Göksel, Eds.) *Studies in Turkish and Turkic languages*, 189-196. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Larsen Freeman, D. (1997). Chaos/complexity science and second language acquisition. *Applied Linguistics*, 18(2). 141-165.
- Larsen Freeman, D. and Lynne C. (2008). *Complex systems and applied linguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- Lehmann, C. (1986). On the typology of relative clauses. *Linguistics*, 24(4). 663-680.
- MacDonald, M. C. and Christiansen, M. (2002). Reassessing working memory: comment on Just and Carpenter (1992) and Waters and Caplan (1999). *Psychological Review*, 109, 35-54.
- Mackey, A. and Gass, S. M. (2015). *Second language research: Methodology and design*. Routledge.
- O'Grady, W. (2011). Relative clauses: Processing and acquisition. In (E. Kidd, Ed.) *The Acquisition of Relative Clauses: Processing, Typology, and Function*, 13-38. Amsterdam: John Benjamins.
- O'Grady, W., Lee, M. and Choo, M. (2003). A subject-object asymmetry in the acquisition of relative clauses in Korean as a second language. *Studies in Second Language Acquisition*, 25, 433-448.

- Örtem, E. (2017). Acquisition of Zero Relative Clauses in English by Adult Turkish Learners of English. *Journal of Education and Training Studies*, 5(1), 190-195.
- Örtem, E., Özezen, M. Y., Darancık, Y., Mavaşoğlu, K. and Hadutoğlu, K. (2018). Syntactic variation of zero object (non-subject) relative clauses: A cross-linguistic perspective. *International Journal of Language Academy*, 6(5), 391-401.
- Özçelik, Ö. (2006). Processing relative clauses in Turkish as a second language. Doctoral dissertation, University of Pittsburgh, PA, The United States of America.
- Paluloğlu, N. Ş. (2017). Syntactic processing differences and the effects of memory-load interference for object relative and subject relative clauses in Turkish. Unpublished master thesis, University of Yeditepe, İstanbul.
- Realı, F. (2014). Frequency affects object relative clause processing: Some evidence in favor of usage-based accounts. *Language learning*, 64(3), 685-714.
- Realı, F. and Christiansen, M. H. (2007). Word chunk frequencies affect the processing of pronominal object-relative clauses. *Quarterly Journal of Experimental Psychology*, 60(2), 161-170.
- Ross, J. (1967). Constraints on variables in syntax. Doctoral dissertation, MIT. Reprinted as *Infinite Syntax!* (1986). Norwood, New Jersey: ABLEx Publishing Corporation.
- Smith, C. (1964). Determiners and Relative Clauses in a Generative Grammar of English. *Language* 40(1), 37-52.
- Tabor, W., Juliano, C., and Tanenhaus, M. K. (1997). Parsing in a dynamical system: an attractor-based account of the interaction of lexical and structural constraints in sentence processing. *Language and Cognitive Processes*, 12(2), 211-272.
- Tarollo, F. and Myhill, J. (1983). Interference and natural language processing in relative clauses and wh-questions. *Studies in Second Language Acquisition*, 14, 39-70.
- Turan, C. (2012). Degree of access to universal grammar / transfer from L1 in the learning of relative clauses by Turkish learners of English. Unpublished master thesis, University of Hacettepe, Ankara.

- Turan, C. (2018). An eye-tracking investigation of attachment preferences to relative clauses in Turkish. Unpublished Doctoral dissertation, University of Hacettepe, Ankara.
- Underhill, R. (1972). Turkish participles. *Linguistic Inquiry*, 3, 87-99.
- Underhill, R. (1976) *Turkish grammar*. Cambridge, Massachusetts, London, England: The MIT Press.
- Uzundag, B. A. and Küntay, A. C. (2019). The acquisition and use of relative clauses in Turkish-learning children's conversational interactions: a cross-linguistic approach. *Journal of child language*, 46(6), 1142-1168.
- Van Schaaik, G. (2020). *The Oxford Turkish grammar*. New York: Oxford University Press.
- Wiechmann, D. (2015). *Understanding relative clauses: A usage-based view on the processing of complex constructions (Vol. 268)*. Walter de Gruyter GmbH and Co KG.: Berlin.
- Wilson, W. (1963). Relative Constructions in Dagbani. *Journal of African Languages*, 2(2), 139-144.
- Yas, E. (2016). Acquisition of English relative clauses by German L1 and Turkish L1 speakers. Doctoral dissertation, Südwestdeutsche Verlag für Hochschulschriften, Germany.
- Young, S. K. (2018). Relation between frequency and processing difficulty of English relative clauses by L2 learners: a learner corpus analysis. ■ ■ ■ ■ , 34(3), 491- 504.
- Yumrutaş, N. (2009). Acquisition of relative clauses in Turkish. *Unpublished MA thesis*, Boğaziçi University, Istanbul.
- Yun, J., Chen, Z., Hunter, T., Whitman, J. and Hale, J. (2015). Uncertainty in processing relative clauses across East Asian languages. *Journal of East Asian Linguistics*, 24(2), 113-148.

Appendix A

Conjugation suffix task

1. Ali eve geldi. Ali'yi tanıyorum.
2. Elif araba sürüyor. Elif'i Ali ile tanıştırdım.
3. Adam evini sattı. O şimdi çok mutlu.
4. Piraye'yi ziyaret ettim. Piraye Almanca öğreniyor.
5. Köpekler çok havlar. Köpekler zekidir.
6. Amerikan evleri çok büyüktür. Her gün Amerikan evlerine bakıyorum.
7. Kadın okulu başarıyla bitirdi. Şirket kadını işe aldı.
8. İstanbul'u görmek istiyorum. İstanbul'da yaşamak istiyorum.
9. Çocuk topla oynadı. Çocuğu izledim.
10. Herkes kedi sever. Kedi asil bir hayvandır.
11. Almanlar Türkçeyi öğrenmek istiyor. Türkçe bir Orta Asya dilidir.
12. Aşk güzel bir duygudur. Semra aşk yaşamak istiyor.
13. Atatürk iyi bir devlet adamıydı. Türkler, Atatürk'ü çok sever.
14. Dün Neslihan'ı gördüm. Ali, Neslihan'ı çok seviyor.
15. Yarın, müzeyi ziyaret edeceğim. Müzeyi uzun zamandır merak ediyordum.
16. Okulda öğrencileri iyi eğitiyoruz. Müdürler, öğrencileri destekliyor.

Appendix B

Translation Task

1. Okuduğum kitap çok güzel.
2. Satın aldığım araba çok rahattı.
3. Gelen insanlar yakın arkadaşım.
4. Sattığım telefon çok pahalıydı.
5. Hapse giren adam fakirdi.
6. Dokunduğum masa özeldir.
7. Yürüyen çocuk çok mutlu.
8. Terk ettiğimi üniversite çok büyük.
9. İzleyeceğim film beni heyecanlandırıyor..
10. Sevdiğim kadın evlendi.
11. Alacağım araba iyi çalışıyor.
12. Giydiğim elbise kırmızıydı.
13. Yemek yiyen çocuk açtı.

14. Türkiye'de yaşayan insanlar mutludur.
15. Uçan kuşu vurdular.
16. Çektiğim diş ağrıyordu.
17. Top oynayan çocukları tanıyordum
18. Tanıdığım çocuklara oyuncak verdim.
19. Destekleyeceğim insan iyi biri olmalı.
20. Sandalyede oturan adam düştü.
21. Geçtiğim sınav çok kolaydı.
22. Takip ettiğim adam zengindi
23. Mektup yazan öğrenciler zekiymiş.
24. Boyadığım oda çok küçük.
25. Gördüğüm orman çok güzel.
26. Yüzen insanlar kilo verir.
27. Gösterdiğim film güzeldi.
28. Verdiğim hediye pahalıydı.
29. Ofiste çalışan adam sandalyeye oturdu.
30. Bilgisayar kullanan adam çok para kazanıyor.
31. Herkesi kandıran adam kaçtı.
32. Her gün gözlemlediğim kuşlar beni mutlu ediyor.
33. Muayene ettiğim hasta iyileşti.
34. Transfer ettiğimiz futbolcu iyi oynadı.
35. Konferansı düzenleyen kadın çok güzel konuştu.
36. Kestiğim ekmeğin büyüktü.
37. Şirketi yenileyen kadın zengin oldu.
38. Şarkı besteleyen kadın ünlü oldu.
39. Araba ve eve sahip olan insanlar mutludur.
40. Öldürdüğüm kişi insan değildi.
41. Beslediğim kuşlar öldü.
42. Terk ettiğim insanlar beni sevmiyorlardı.
43. Kokladığım yemek lezzetliydi.
44. İnsanları dinleyen adam bilgeydi.
45. Araştırma yapan bilim insanları ödül aldı.
46. Açtığım kapı renkliydi
47. Göçmenleri istemeyen insanlar mutsuzdu.

48. Kapatacağım pencere çok farklı görünüyor.
49. Kansere neden olan şey sigaradır.
50. Sorduğum soru zordu.

Appendix C
Combining Task

1.
 - a. The man was fired by his boss.
 - b. He had forgotten to pay the salaries.
2.
 - a. I always visit the child.
 - b. I told my life story to the child.
3.
 - a. The man was taken to hospital.
 - b. His wife was killed in the accident.
4.
 - a. I found the bag.
 - b. I had hidden her present in the bag.
5.
 - a. I know the woman.
 - b. He offered the money to the woman.
6.
 - a. The idea was excellent.
 - b. My father suggested it.
7.
 - a. I spoke to the manager.
 - b. His hotel is at the seaside in Florida.
8.
 - a. I have a list of words.
 - b. They are not in the dictionary.
9.
 - a. We noticed the train.
 - b. I lost my bag on the train.
10.
 - a. He wants to see the student.
 - b. He interviewed them yesterday.
11.
 - a. Everyone respects the headmaster.

- b. I gave a present to the headmaster.
12.
a. John's colleague has left quite early.
b. He was present at the meeting.

Appendix D
Grammaticality Judgment Test

1. I found the taxi in whose I forgot my purse.
2. The woman whose dress was tom got very upset.
3. I cooked Italian food which actually tasted Indian.
4. The boss called the secretary who he employed last week.
5. Mary likes the children to whom she gives presents every week.
6. I love my girlfriend to whom i bought all the flowers in the city.
7. The girl who she had disappeared suddenly could not be found.
8. This is the diary in which I keep my memories.
9. Jane discussed with the woman whom child had stolen her bag.
10. One of my roommates whose father is a famous lawyer he will be a lawyer, too.
11. Our neighbour's son who had broken our window did not apologize.
12. The book which I am reading now was written by Stephen King.
13. That is the wall over which the athletes are going to jump tomorrow.
14. I broke the vase which Mary had bought me as a present.
15. I saw the bank manager to who I gave my cheque.
16. The little boy wanted the chair which I was keeping my books under it.
17. The journalist whose interview i watched yesterday has a program on TV.
18. The homework which our teacher had assigned it was rather difficult.
19. I bought a wonderful car which it is right at the comer.
20. I saw the man to whom the woman gave her ticket to.

Makale Künyesi (Araştırma): Karadağ Toprak, F. (2021). Tuva atasözlerinde geçen akrabalık adları üzerine bir inceleme. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 125-145.

<https://doi.org/10.32321/cutad.820930>

TUVA ATASÖZLERİNDE GEÇEN AKRABALIK ADLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Fatoş KARADAĞ TOPRAK¹

ÖZET

Atasözleri; toplumun bilgelliğini, deneyimlerini, dünya görüşünü yansıtan, kuşaktan kuşağa aktarılan yüzyıllarca yaşayabilen sözlerdir. Ait olduğu toplumun söz varlığı hakkında çok fazla veri barındırmaktadır. Akrabalık adları ise insanı merkeze alan temel söz varlığının önemli bir parçasıdır. Akrabalık kan yoluyla ya da evlilik yoluyla oluşan bağa verilen addır. Akrabalık adlarının kullanımı, azlığı çokluğu, toplumun kültürel yapısının dile yansımalarıdır. Tuvalar da zengin kültüre sahip ve bunu atasözlerine yansıtmış bir toplumdur. Bu çalışmada Tuvaların atasözlerindeki akrabalık adları incelenecek, atasözlerinde akrabalık adlarının ne şekilde ve ne sıklıkla kullanıldığı ortaya konulacaktır. Akrabalık adlarının atasözlerinde kullanımı tespit edilen örneklerle desteklenecektir.

Anahtar kelimeler: Tuvaca, Tuva atasözleri, akrabalık adları.

A STUDY ON KINSHIP NAMES IN TUVAN PROVERBS

ABSTRACT

Proverbs; are the words that reflect the wisdom, experiences and world view of the society and can live for centuries passed down from generation to generation. It contains a lot of data about the lexicon of the society to which it belongs. Kinship names are an important part of the basic lexicon that puts people in the center. Kinship is the name given to the bond formed by blood or marriage. The use of kinship names, the less and less, is the reflection of the cultural structure of the society on the language. Tuvans is a community with a rich culture and reflected this in proverbs. In this study, kinship names in proverbs of Tuvans will be examined, and how and how often kinship names are used in proverbs will be revealed. The use of kinship names in proverbs will be supported with examples identified.

Keywords: Tuvan, Tuvan proverbs, kinship names.

¹ Çukurova Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Arş. Gör. karadagfatos@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5019-3432>

GİRİŞ

Söz varlığının çekirdek yapısını temel söz varlığı oluşturmaktadır. Temel söz varlığının sınırları çizilirken insan merkeze alınır. İnsanın en yakınında bulunan en doğal gereksinimleri olan yeme, içme organları, en yakın kişileri gösteren akrabalık adları, sayı adları temel söz varlığı içerisinde yer almaktadır (Aksan, 2015, s. 34). Kişinin en yakın çevresinde aile ilişkileri ile ortaya çıkan; mensup olduğu milletin dünyaya bakış açısını, aile ve akrabalara verilen önemle şekil alan terim grubu akrabalık adlarıdır (Erdem, 2000, s. 187).

Akrabalık adları söz varlığının en arkaik katmanlarından biri olarak kabul edilmektedir. Bütün dillerde söz varlığının belirli bir bölümünü aile ve akrabalık isimleri oluşturmaktadır. İnsanlar günlük konuşma dilinde çok sayıda akrabalık terimi kullanırlar (Yazıcı Ersoy, 2001, s. 87). Tüm dillerin akrabalık terminolojisine sahip olması sebebiyle bu bileşen evrensel kabul edilir ancak toplumdaki topluma farklılık göstermektedir (Taşbaş, 2019, s. 72). Toplumun kültürü, yerleşim tarzı, sosyal yapısı gibi sosyolojik unsurlar doğrudan dile yansımakta ve söz varlığında yaşamaktadır. Bu çalışmanın da odak noktasını oluşturan akrabalık adları çeşitli açılardan pek çok araştırmacı tarafından da incelenmiştir².

² Grönbech, K. (1953). The Turkish system of kinship. *Studia Orientalia* Johanni Peterson. Copenhagen: 124-129; Talat T. (1960) “‘amca’ ve ‘teyze’ kelimeleri hakkında”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 283-294; Pokrovskaya, L. A. (1961). “Termini Rodstva v Tyurkskix Yazıkax”, *İstoriçeskoye Razvitiye Leksiki Tyurkskix yazıkov*, (Red. E. İ. Ubryatova), 11-81; Dankoff R. (1972). Kashgari on the tribal and kinship organization of the Trucs. *Archivum Ottomanicum* 4, 23-44. Caferoğlu, A. (1972) Kaşgarlı Mahmut’a göre akraba adları. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Ekim, C: XXVII, 253, 22-26; Gülensoy T. (1974) Altay Dillerindeki akrabalık adları üzerine notlar, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 283-318; Baştuğ, (1993). Kök Türitik kinship terminology: an omaha model. *Central Asiatic Journal* 37/1 1-19; Söng Y. L. (1999). Türk dillerinde akrabalık adları, *Simurg*, İstanbul; Erdem, M. (2000). Türkmen Türkçesinde akrabalık terimleri üzerine. *KÖK Araştırmalar Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*. II (1), 187-202; Gömeç, S. (2001). Köktürkçe belgelerdeki bazı akrabalık isimleri. *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, 173, 1-6; Gömeç, S. (2002). *Divanu Lügat-it- Türk’de akrabalık bildiren kelimeler*, *Türk Kültürü*, 39/464, 133-142; Biçe-ool, S. M. (2001). Tuvalılarda akrabalık sistemi”, *Bilgi-17, Bahar*, 107-116; Boikova, E. and Rybakov, R. B. (2006). Kinship in the Altaic world. *Proceedings of the 48th PIAC*; Güner Dilek F. (2008). *Altay Türklüğünde akrabalık*, Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun Armağanı, 541-563. Ergene, O. (2008). *Türkiye Türkçesinde akrabalık terimleri ve söz varlığındaki kullanımları*, *Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, 1583-16404. Yazıcı Ersoy H. (2011). Başkurt Türkçesinde aile ve akrabalık isimlerinde kullanılan -y biçim birimi. *Türkbilgi*, 2011(21), 87-

Akrabalık terimlerini anlamlandırabilmek için akrabalık sistemlerini anlayabilmek önemlidir. Akrabalık sistemleri 19. yy'ın sonunda ilk kez L. H. Morgan (1871) tarafından incelenmiştir. Akrabalık sistemleri Murdock (1949) tarafından Hawaii, Eskimo, Sudan, Iroquis, Omaha, Crow terminolojileri şeklinde altı başlıkta değerlendirilir (Taşbaş, 2020, s. 8). Sharon Baştuğ (1993), Köktürk Yazıtlarının akrabalık terminolojisini incelediği çalışmasında akrabalık terminolojik sisteminin, büyük olasılıkla antropologların Omaha dedikleri, ayrıntılı bir sistem olduğunu gösterdiğini belirtmektedir (s. 2). Omaha, babasoylu kökenli toplumlarda bulunan bir sınıflandırma sistemidir. Sistemin babasoylu karakteri, tanımlayıcı kategorilerde babasoylu sözcüklerin varlığı baskınken anne soylu terimler görece daha azdır (1993, s. 2). Bu sınıflamayı yapmak yalnızca kelime düzeyinde karşılaştırma değil sistematik olarak da benzerlik ve farklılıkları ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Taşbaş (2019) ise çok geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Türk dilinin belirli bir akrabalık sisteminin içine dâhil edilemeyeceğini ve yaşam biçimi, dil- kültür ilişkileri, bölgesel farklılıklar gibi sebeplerle heterojen bir görünümün ortaya çıktığını belirtmektedir (s. 8).

Türk dilinin akrabalık sistemini inceleyen ilk araştırmacılardan olan Grønbech (1953) aile yapısını yatay ve mutlak olarak değil, dikey ve göreceli olarak tanımlayarak adlandırmanın kronolojik olması gerektiğini yani belirleyici etmenin doğum sırası, tarihi olduğunu ifade etmektedir (s. 127). Türk dilinin akrabalık sistemini inceleyen son araştırmacılardan Taşbaş (2019) ise Türk dillerinin akrabalık terminolojisini çatallanma (iki kola ayrılma) yani anne tarafı, baba tarafı; teminat, miras yani aile bağı; nesil yani doğum tarihi; yaş ve cinsiyet başlıkları altında değerlendirmektedir (s. 246-250).

Güney Sibirya'da yaşayan Tuvaların akrabalık sistemi ise çeşitlilik gösteren bir yapıdadır. Tuvalar akrabalık bağlarına son

112; Emiroğlu, S. (2012). Türkçe sözlükteki akrabalık adlarının tasnifi. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume, 7(4), 1691-1710, Yavuz, S. (2013). Türkiye Türkçesi ağızlarında akrabalık adları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2), 71-91; Hirik, E. (2017). Türkiye Türkçesi atasözlerinde akrabalık bildiren kelimeler ve duygu değerleri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 1726-1746. Taşbaş, E. (2019). The Turkic kinship system. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hung.* 72(2), 245-258. Carlson, F. C. and Taşbaş, E. (2019). A typology of Turkic and Finno-Ugric kinship terms. *Altay Toplulukları Aile ve Aile Değerleri*, 105-112. Taşbaş E. (2020). Türk dillerinde 'kuzen' terminolojisi. Hacettepe Üniversitesi, Türkiye Araştırmaları Dergisi, 32, 7-22.

derce önem vermektedirler. Tuvalılar akrabalarını derinlemesine bilir, Eski Tuva'da kendisini tanıtırken babasının ve mensubu olduğu oymağının adı ile tanıtır (Kenin- Lopsan, akt. Tosun, 2019, s. 104). Biçe-Ool (2001) Tuvalarda baba tarafından akrabalığın beşinci göbeğe kadar anne tarafından akrabalığın dördüncü göbeğe kadar uzandığını ve doğrudan kan bağının ise dördüncü ve beşinci göbeğe kadar indiğini belirtmektedir. Ayrıca yakın akrabaların *çöök törel* genel olarak *törel bölük* olarak, yakın akrabalık dışında olanların *ırak törel* uzak akrabalar olarak isimlendirildiğini *han törel* ve *baar törel* gruplarından oluşan yakın akraba grubu içinden evlenmenin Tuvalarda mümkün olmadığını da eklemektedir (s. 109). Tuvalarda bu evlenme yaşının günümüzde üç kuşağa kadar indiği bilinmektedir.

Bu çalışmada akrabalık adlarının kullanımına dair incelenecek kaynak ise atasözleridir. Atasözleri toplumun ortak duyusunu, düşüncesini yansıtan kalıplaşmış sözlerdir. Toplumların karakteristik özelliklerinin bir anlamda söz varlığına yansımalarıdır. Toplumun bilgeliğini deneyimlerini, dünya görüşünü yansıtan yüzyıllarca yaşayabilen sözlerdir (Aksan, 2015, s. 41). Hem atasözleri hem de akrabalık adları söz varlığının önemli unsurları olup sosyolojik yapının dile yansımaları konusunda ortaklık oluşturmaktadırlar.

Tuvalar diğer topluluklar gibi sözlü kültür geleneği içerisinde atasözlerini kuşaktan kuşağa aktarmışlardır. Tuvalar atasözüne *üleger domak* ve *üleger sös* demektedirler (Ölmez, 2009, s. 53). Ayrıca bazı çalışmalarda *çeçen sös* ifadesi de kullanılmaktadır (Aça, 2013, s. 32). Ölmez, *çeçen sös* ifadesinde yer alan *çeçen* sözcüğünün Moğolca "akıllı, zeki" anlamında Tuvacada da "zarif, şık konuşan" anlamında olduğunu belirtmektedir (2007, s. 113). Sözlüklerde ise *çeçen* sözü için "açık, belagatlı" anlamı verilmiştir Böylelikle Tuva atasözleri "belagatlı, zarif söz" anlamına gelmektedirler (Aça, 2013, s. 32). Tuva atasözleri şekil bakımından genellikle iki dizeden oluşmaktadırlar. Atasözlerinde dizeler genellikle 4-5, 5-6, 6-7,-8, 8-9, 9-10, 11-12 heceden oluşmaktadır. Dize sayısı üç ve dört olan atasözleri de bulunmaktadır (Aça, 2013, s. 40). Bu farklılığın da görülmesi açısından çalışmada atasözlerinin Kiril harfli biçimi şekil yapısına sadık kalarak verilmiştir.

YÖNTEM VE ÖRNEKLEM

Çalışma kapsamında örneklem için seçilen metin *B. K. Büdüp*'ün *Tuva Üleger Domaktar Bolgaş Çeçen Söster* adlı çalışmasıdır. Büdüp'ün çalışması iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde daha önceki kaynaklardan taranan atasözleri alfabetik olarak verilmiştir. İkinci bölümde ise yine Büdüp tarafından derlenen daha önceki kaynaklarda yer almayan atasözleri yine alfabetik olarak sıralanmıştır.

Eserin ilk bölümünde 514, ikinci bölümünde ise 256 atasözü bulunmaktadır. Ayrıca atasözlerinin Rusça açıklamaları da eserde yer almaktadır. Bu çalışmada takip edilen yöntem eserde geçen atasözleri Türkiye Türkçesine aktarılarak akrabalık adlarına dair unsurların tespit edilmesi şeklindedir.

ATASÖZLERİNDE GEÇEN AKRABALIK ADLARININ İNCELENMESİ

Kan yoluyla ya da evlilik yoluyla kurulan bağ olan akraba kavramı Tuvacada *törel*, *dörgül- törel*, *elege*, *elege-esege* ve *haduyma* sözcükleri ile karşılanmaktadır (Tosun, 2019, s. 104).

Bu kavramların içinde *törel* sözcüğünün ön plana çıktığı görülmektedir. Moğolcada *törül* sözcüğü “doğum, yeniden dünyaya gelme, hısım akraba” anlamlarına gelmektedir. Sözcük Güney Sibirya Türk dillerinde akraba kavramını karşılamakta, Tuvacada da *törel* biçimiyle kullanılmaktadır (Li, 2019, s. 58). Ve bu kelime bazı atasözlerinde kullanılmaktadır.

- Аът багын мунуп билир,
Төрел багын кирип билир (s. 13/54).

A't bağın munup bilir./ Törel bağın kirip bilir.

“Atın kötüsünü binen bilir, akrabanın durumunu giden bilir.”

- **Төрел** багы — аал чуду,
Төл багы — өг чуду (s. 44/306).

Törel bağı — aal çudu, / Töl bağı — ög çudu.

“Akrabanın kötüsü köyün ayıblı çocuğun kötüsü ailenin ayıbdır.”

1.1.Kan Yoluyla Akrabalık Bildiren Sözcükler

Anne ile ilgili Sözcükler

Tüm Türk dillerinde olduğu gibi kutsal bir değer atfedilen anne ile ilgili sözler Tuva atasözlerinde de sık kullanıma sahiptir. Tuvacada anne kavramını karşılamak için *ava* ve *iye* sözcükleri kullanılmaktadır. Fakat bir kişi annesine seslenirken *ava* sözcüğünü kullanmaktadır. *İye* daha genel bir kullanım içindir.

Ava (Ава) “Anne”

Dîvânu Lugâti't-Türk'te yer alan *apa* “anne” sözcüğü Türk dillerinde “anne” ya da “nine” anlamında kullanılmaktadır. Tuvacada da *ava* biçimiyle “anne” anlamında varlığını sürdürmektedir. Bu kapsamda tespit edilen atasözleri şu şekildedir:

- **Авага** ажы-төлү артык,
Аңчыга алды-киш артык (s. 7/3).
Avaga aji-tölü artık, /Añçıga aldı-kiş artık.
“*Anneye çocukları kıymetli avcıya samur kıymetlidir.*”
- **Ава кижі** “төлүм” дээр,
Ажы-төлү “шөлүм” дээр (s. 7/4).
Ava kiji “tölüm” deer, /Aji-tölü “şölüm” deer.
“*Anne evlatlarım der, evlatlar tarlam der.*”³
- Булут аразындан хүн караа чылыг,
Улус аразындан **ава** караа чымчак (s. 18/92).
Bulut arazından hün karaa çılıg, /Ulus arazından ava karaa çımçak.
“*Bulutların arasında güneş ışınları daha sıcaktır, insanların arasında ise annenin gözleri daha yumuşaktır.*”
- Адазынга кызы чассыг,
Авазынга анай чассыг (s. 7/5).
Adazınga kızı çassıg, /Avazınga anay çassıg.
“*Babasına kızı nazlı, annesine oğlak nazlı.*”
- Ада чокта- чартык өскүс
Ава чокта- бүдүн өскүс (s. 8/13).
Ada çokta- çartık ösküs/ Ava çokta- бүдүн ösküs
“*Baban yoksa yarı öksüz annen yoksa bütünüyle öksüzsin.*”
- **Авазы** хүн болза,
Ачазы ай болур (s. 70/7).
Avazı hün bolza, /Açazı ay bolur.
“*Anne güneş olsa, baba ay olur.*”

İye (Ие) “Anne”

Ana ~ene sözcüğü ilk olarak Eski Uygur Türkçesinde kullanılmış sonrasında yerini *ög* sözcüğüne bırakmıştır (Li, 2019, s. 150). Çağdaş Türk dillerinde “anne, babaanne, kayınvalide” gibi anlamlarla varlığını sürdürmektedir. Tuvacada ise *ıye* biçimiyle “anne” anlamında yaşamakta ve kullanımına atasözlerinde *ava* sözcüğünden daha fazla rastlanmaktadır. Bunu da genel bir kullanım olması ile ilişkilendirmek mümkündür. Sözcüğün tespit edildiği atasözleri şunlardır:

- Ада көрбээнин оглу көөр,
Ие көрбээнин уруу көөр (s. 7/7).

³ Bu atasözü daha esnek bir çeviriyle “annenin gönlü çocuğunda çocuğun gönlü tarlada” şeklinde de anlamlandırılabilir.

Ada körbeenin oğlu köör, / İye körbeenin uruu köör.

“Babanın görmediğini (yaşayamadığını) oğlu görür, annenin görmediğini (yaşayamadığını) kızı görür.”

- **Иелиг** кыс шевер,
Адалыг оол томаанныг (s. 23/136).

İyelig kys sever, /Adalıg ool tomaannıg.

“Annesi olan kız hünerli, babası olan oğul hürmetkârdır.”

- Тоткан эник ээзин ээрер
Доруккан оол **иезин** чаңчаар (s. 44/304).

Totkan enik eezin eerer, /Dorukkan ool iyezin çañçaар.

“Karnı doyan enik sahibine havlar, büyüyen oğul annesine kızar.”

- Улус аразындан
Ие караа чымчак (s. 45/318).

Ulus arazından /İye karaа çıмчак.

“Kalabalık arasında annenin gözleri yumuşaktır.”

- Адазын дөзеер,
Ийезин уктаар. (s. 71/12).

Adazın dөzeer, /İyezın uktaар.

“İnsan babaya benzer, anneden öğrenir.”

- Адаң адаан адың
Иең адаан шолаң (s. 72/17).

Adañ adaan adıñ /İyeñ adaan şolañ

“Babanın verdiği adındır, annenin verdiği lakabındır.”

- Ада сөзүн ажырып болбас,
Ие сөзүн ижип болбас (s. 8/10).

Ada sözün ajırıp bolbas/ İye sözün ijip bolbas.

“Baba sözünü unutmı, anne sözüne hürmetsizlik etme”

- Ада сөзү — “амыдырал”,
Ие сөзү — “ажыл-иш” (s.72/21).

“Ada sözü -amıdıral / İye sözü -ajıl-iş .

“Baba sözü hayattır, anne sözü iştir”

- Ада төөгүзү — алдын,
Ие төөгүзү — мөңгүн (s. 72/23).

Ada töөгүzү — aldın, /İye töөгүzү — möңgün.

“Babanın mirası altındır, annenin mirası gümiştür.”

- **Иезин** “инээм” дээр,
Адазын “аьдым” дээр (s. 90/160).

İyezın “ineem” deer, /Adazın “adım” deer.

“Annesine ineğim der, babasına atım der.”

Baba ile ilgili Sözcükler

Atasözlerinin öğüt verici nitelikte olması neticesinde; babanın insan hayatındaki yeri, babaya gösterilmesi gereken saygı gibi sebeplerden ve toplumlarda bir babaya bir köke sahip olmanın insanın varlığını tamamladığı düşünüldüğünden baba kavramını karşılayan sözcükler atasözlerinde sık karşılaşılan akrabalık adlarındandır. Bu sözler sözcüğü “baba” anlamının yanı sıra “ata, dede kök” gibi anlamları da karşılamaktadır. Tuvacada *aadja, aça, açay, ada* sözcükleri “baba” anlamında kullanılmaktadır. Ancak yapılan taramada atasözlerinde çoğunlukla *ada* sözcüğüne ve *aça* sözcüğüne sadece bir kullanımına dair örnekler rastlanmıştır.

Ada (Ада) “Baba”

Ata sözcüğünün kullanımına ilk defa Eski Uygur Türkçesi döneminde rastlanmış sonrasında yerini *kañ* sözcüğüne bırakmıştır (Li, 2019, s. 139). Bu sözcük günümüz Tük dillerine “baba” ve “dede” anlamlarıyla kullanılmaktadır. Tuvacada da *ada* biçimiyle “baba” anlamıyla varlığını sürdürmektedir. Atasözlerinde akrabalığa dair en çok kullanılan atasözlerindedir. Bu bağlamda tespit edilen atasözleri şunlardır:

- **Адазынга кызы чассыг,**
Авазынга анай чассыг (s. 7/5).

Adazinga kızı çassıg./ Avazinga anay çassıg.
“Babasına kızı nazlı, annesine oğlak nazlı.”

- **Ада кижі оглун сактыр,**
Алдын-доос кудуруун сактыр (s. 7/6).

Ada kiji oglun saktır, /Aldın-doos kuduruun saktır.
“Baba oğlunu özler, tavus kuşu kıyruğunu özler.”

- **Адалыг оол томаанныг.**

Adalıg ool tomaannıg.
“Babası olanın sakin bir mizacı vardır”.

- **Адалыг кижі чоргаар** (s. 7/8)

Adalıg kiji çorğaar.
“Babası olan kişi gururludur.”

- **Ада сөзүн ажырып болбас,**
Ие сөзүн ижип болбас (s. 8/10).

Ada sözün ajırıp bolbas/ iye sözün ijip bolbas.
“Baba sözünü önemsiz görme, anne sözüne hürmetsizlik etme”

- **Ада чокта- эш чок,**
Аьды чокта бут чок дег (s. 8/12).

Ada çokta- eş çok./ A'dı çokta but çok deg.

“Baba yoksa arkadaşın yok atın yoksa ayağın yok gibidir.”

- **Ада** турда чон таныыр
Аът турда чер көөр (s. 8/11).

Ada turda çon tanıır /A't turda çer köör.

“Babası varsa insanlarla tanışır, atı varsa yer görür.”

- Ада чокта- чартык өскүс
Ава чокта- бүдүн өскүс (s. 8/13).

Ada çokta- çartık ösküs /Ava çokta- бүдүн ösküs

“Baban yoksa yarı öksüz annen yoksa bütünüyle öksüzün.”

- Аът өлүр — баглаажы артар,
Ада өлүр - оглу артар (s. 13/57).

A't ölüр — baglaajı artar./ Ada ölüр - oglu artar.

“At ölüр bağlandığı kazık kalır, baba ölüр oğlu kalır.”

- тараалыг кижн тодуг
адалыг кижн чоргаар. (s. 43/300).

Taraalıg kiji todug/ adalıg kiji çorgaar.

“Ekmeği olan kişi tok, babası olan kişi gururludur.”

- **Адазын** дөзеер,
Ийезин уктаар. (s. 71/12).

Adazın dözeer, /İyezın uktaar.

“İnsan babaya benzer, anneden öğrenir.”

- **Адаң** адаан адың
Иең адаан шолан (s. 72/17).

Adañ adaan adıñ /İyeñ adaan şolañ

“Babanın verdiği isim, annenin verdiği lakaptır.”

- **Ада** орнун оол салгаар,
Аът орнун кулун салгаар. (s. 72/18).

Ada ornun ool salgaar, /A't ornun kulun salgaar.

“Babanın yeri oğluna, atın yeri tayına kalır.”

- **Ада** сөзү — “амыдырал”,
Ие сөзү — “ажыл-иш” (s. 72/21).

Ada sözü — “amidıral”, /İye sözü — “ajıl-iş”.

“Baba sözü hayattır, anne sözü iştir”

- **Ада** сөзү — дашка баскан
таңма ышкаш (s. 72/22).

Ada sözü — daşka baskan /tañma işkaş.

“Baba sözü taşa basılan damga gibidir.”

- **Ада** төөгүзү — алдын,
Ие төөгүзү — мөңгүн (s. 72/23).

Ada töögüzü — aldın, / İye töögüzü — möñgün.

“Babanın mirası altındır, annenin mirası gümüştür.”

- Иезин “инээм” дээр,
Адазын “аьдым” дээр (s. 90/160).

İyezın “ineem” deer, /Adazın “adım” deer.
“Annesine ineğim der, babasına atım der.”

Aça (Ача) “Baba”

Tuvacada baba anlamında kullanılan *aça* sözcüğünün “ağabey, baba, büyükbaba” gibi anlamları da mevcuttur. Köken bakımından ise Eski Türkçedeki **aç*- kökü ile ilişkilendirilebilir. Eski Türkçedeki *acı*- fiili “birine üzölmek, vesayet etmek, merhamet vermek, hayırsverlik yapmak” gibi anlamlara sahiptir. *Aça* yani baba da bakım, vesayet, himaye vb. gösteren veya başka bir deyişle, kıdemli bir akrabayı karakterize eden eylemleri yapan kişidir. Buradan hareketle sözcük bu kök ile ilişkilendirilebilir (Tatarintsev, 2000, s. 156). *Aça* sözcüğü yalnızca bir atasözünde tespit edilmiştir.

- Авазы хүн болза,
Ачазы ай болур (s. 70/7).

Avazı hün bolza, /Açazı ay bolur.

“Annesi güneş olsa, babası ay olur.”

Çocuklar İle İlgili Kullanılan Sözcükler

Akrabalık adları içinde kullanımına en çok rastlanan sözcüklerden bir diğeri de çocuklara dair sözlendir. Çocuklar için *kıs* “kız” ve *ool* “oğul” sözcükleri kullanılmaktadır. Bir de daha genel bir adlandırma için *töl* “yavru, evlat”, *aji- töl* “evlat”, *urug* “çocuk”, *üren* “evlat” sözcükleri kullanılmaktadır. *Urug* sözcüğünün “evlat” anlamında kullanımını bağlam belirlemektedir. Bu sözcük aslında genel anlamda çocuk kavramını karşılamak için kullanılmaktadır.

Evlat İle İlgili Genel Sözcükler

Töl (төл) “Evlat”

Töl sözcüğü temelde “torun, soy” anlamına sahip iken daha sonraları anlam genişlemesine uğrayarak “çocuk, doğmamış çocuk” anlamlarında kullanılmıştır. İlk defa Eski Uygur Türkçesi döneminde “soy, döl” anlamında kullanılmıştır (Clouston, 1972, s. 490). Tuva Türkçesinde de *töl* “evlat” anlamıyla üç atasözünde tespit edilmiştir.

- Кижн төлүнгө ынак,

Ыт коданынга ынак (s. 27/176).

Kiji tölünge ынак, /It kodanınga ынак.

“İnsan yavrusunu sever, köpek sürüsünü sever.”

- Арга-ыяш аразындан шиви чараш,
Арат чон аразындан **төлү** чараш. (s. 76/52).

Арга-ыяш аразындан шиви чараş, /Арат чон аразындан төлү чараş.

“Dağ ormanı ağaçları arasından köknar güzel, halk arasından çocuğu güzel.”

- Кижиниң байы **төлүнде**. (s. 96/208)

Kijiniñ bayı tölünde.

“Kişinin zenginliği çocuklarıdır.”

Urug (Уруг) “Çocuk”

Urug sözcüğü esas olarak “tohum, çekirdek, tane” anlamına sahip iken mecazi olarak “soy, nesil” gibi anlamlara sahiptir. Orhon Türkçesinde “soyunu kurutmak” anlamında *uruğsırat-* eylemi bulunmaktadır (Li, 2019, s. 64). Tuvacayı söz varlığı açısından tesiri altına alan Moğolcada da “akraba” anlamında *uruğ* sözcüğü de yaşamaktadır (Lessing, 885b). Tuvacada ise *uruğ* sözcüğü genel olarak çocuk anlamında kullanılmaktadır. “Bir insanın çocuğu” anlamında ise tespit edilen bir atasözü örneği bulunmaktadır.

- Уялыг куш чаныган,
Уруглуг кижі кээргээчел. (s. 46/325).

Uyalıg kuş çanıgan, /Uruglуг kiji keergeeçel.

“Kuş yuvasını korur, çocuklu kişi yavrusuna merhamet eder.”

Kız Evlat İle İlgili Sözcükler

Atasözlerinde daha çok anne ile özdeş görülerek, anne tarafından biçimlenen bir karaktere sahip olduğuna vurgu yapılan kız çocuğu için Tuva atasözlerinde kullanılan akrabalık adları incelendiğinde sadece *kıs* sözcüğü tespit edilmiştir.

Kıs (Кыс) “Kız çocuk”

Kız sözcüğünü temelde “kız, evlenmemiş kadın” anlamına sahip iken “kız evlat, cariye gibi anlamlarda da kullanılmıştır (Clauson, 1972, s. 679). İlk kez Orhon Yazıtlarında “kız evlat” anlamıyla kullanıldığı görülmektedir. Tuvacada da *kıs* biçimiyle “kız evlat” anlamında kullanılmaktadır. Bu bağlamda tespit edilen atasözleri şunlardır:

- Даш каган черинге чыдар,

Кыс берген черинге олулар (s. 20/116).

Daş kaggan çeringe çidar, /Kıs берген çeringe оллар.

“Taş attığın yerde kalır, kız verdiğin yerde yaşar.”

- **Кыс** берген черинге олулар. (s. 32/211).

Kıs берген çeringe оллар.

“Kız verildiği yerde yaşar.”

- **Кыс** уруг ине-чүскүк дээр, (s. 32/212)

Оол уруг оттук-бижек дээр.

Kıs urug ine- çüskük deer, /Ool urug ottuk-bijek deer.

“Kız çocuk iğne yüksük ister, oğlan çocuk çakmak ile bıçak ister.”

- Кыс этке ынак,
Оол аътка ынак (s. 32/212).

Kıs etke inak, /Ool a'tka inak.

“Kız çocuğu varlığı ezuayı sever, oğlan çocuğu atı sever.”

- Кыштаг турда, мал белен,
Кыстыг турда, күдээ белен. (s. 32/214).

Kıştag turda mal belen/ Kıstıg turda küdee belen.

“Kışlak olduğunda mal hazır, kızlı olduğunda damat hazır.”

- **Оолдуг** кизи оя сөглээр,
Кыстыг кизи кыя сөглээр. (s. 35/236).

Oolug kiji oya sögleer /Kıstıg kiji kıya sögleer.

“Oğlu olan kişi doğrudan söyler, kıızı olan kişi nazla söyler.”

- Кижиниң оглу оол-биле дөмей,
Кижиниң **кызы** кыс-биле дөмей (s. 96/211).

Kijiniñ oglu ool-bile dömey, /Kijiniñ kıızı kııs-bile dömey.

“İnsanın oğlu, erkek yaşlarına benzer, İnsanın kıızı, kıız yaşlarına benzer.”

Erkek Evlat İle İlgili Sözcükler

Atasözlerinde kıymeti daha çok babası üzerinden şekillenen bir konumda olan erkek evlat için Tuva atasözlerinde *ool* sözcüğünün kullanılan tek akrabalık adı olduğu tespit edilmiştir.

Ool (Оол) “Erkek Çocuk”

Oğul sözcüğü Orhon Yazıtlarında “kıız ya da erkek evlat” anlamında kullanılmaya başlanmış aynı durum Eski Uygurcada da devam etmiştir (Li, 2019, s. 258). Tuvacada da “erkek evlat” anlamıyla kullanılmaktadır. Tuvacada iki ünlü arasında kalan /g/ sesinin büzüşmesiyle oluşan ikincil uzunluklar neticesinde sözcük *ool* biçimini almıştır (Koçoğlu Gündoğdu, 2018, s. 66). *Ool* sözcüğü iyelik eki aldığı *oglum* biçimine dönüşmektedir. *Ogul* sözcüğü

akrabalık adlarının atasözlerinde sık olarak kullanıldığını gösteren örneklerdendir. Bu bağlamda ortaya çıkan atasözleri şunlardır:

- Аьт өлүр — баглаажы артар,
Ада өлүр - **оглу** артар (s. 13/57).

A't ölü — baglaajı artar./ Ada ölü - oglu artar.

“A't ölü bağlandığı kazık kalır, baba ölü oğlu kalır.”

- Кыс уруг ине-чүскүк дээр,
Оол уруг оттук-бижек дээр. (s. 32/212)

Kıs urug ine- çüskük deer, /Ool urug ottuk-bijek deer.

“Kız çocuk iğne yüksük ister, oğlan çocuk çakmak ile bıçak ister.”

- Кыс этке ынак,
Оол аьтка ынак (s. 32/212).

Kıs etke inak, /Ool a'tka inak.

“Kız çocuğu varlığа eşуayı sever, oğlan çocuğu atı sever.”

- **Оолдуг** кижі оя сөглээр,
Кыстыг кижі кыя сөглээр. (s. 35/236).

Oolug kiji oya sögleer /Kıstıg kiji kıya sögleer.

“Oğlu olan kişi doğrudan söyler, kıızı olan kişi nazla söyler.”

- Тоткан эник ээзин ээер,
Доруккан **оол** иезин чаңчаар (s. 44/304).

Totkan enik eezin eerer, /Dorukkan ool iyezın çañçaar.

“Karı doyan enik sahibine havlar, büyüyen oğul annesine kızar.”

- Кижиниң **оглу** оол-биле дөмей,
Кижиниң кызы кыс-биле дөмей (s. 96/211).

Kijiniñ oglu ool-bile dömey, /Kijiniñ kıızı kııs-bile dömey.

“Oğlan çocuğu, erkek yaşıtlarına benzer, kıız çocuğu, kıız yaşıtlarına benzer.”

- Ада орнун **оол** салгаар,
Аьт орнун кулун салгаар. (s. 72/18).

Ada ornun ool salgaar, /A't ornun kulun salgaar.

“Babanın yeri oğluna, atın yeri tayına kalır.”

Kardeşler İle İlgili Sözcükler

Дуңма (Дуцма) “Küçük kız ya da erkek kardeş”

Genellikle Güney Sibirya’da konuşulan Türk dillerinde rastlanan *tuңma* sözcüğü kesin olmamakla birlikte *tuğ-* köküne dayandırılabilir. Sözcüğün Türk dillerinde “küçük kız kardeş, erkek kardeş, yeğen, kuzen” gibi anlamlarla kullanıldığı görülmektedir (Li, 2019, s. 212). Tuvacada *duңma* biçimiyle kullanılan sözcük “erkek kardeş” ya da

“kız kardeş” anlamında kullanılmaktadır. Yapılan taramada yalnızca iki atasözünde tespit edilmiştir.

- Кижиниң дуңмазы карааның огу,
баарының өдү болур (s. 96/209).

Kijiniñ duñmazı karaanıñ ogu, /baarınıñ ödü bolur.

“İnsanın kardeşi gözünün bebeği, ciğerinin parçası olur.”

- Дуңмалыг кижі дыш,
Уғбалыг кижі ус (s. 22/129).

Duñmalıg kiji dısh, /ugbalıg kiji us.

“Küçük kardeşi olan sakın, ablası olan hünerlidir.”

Ugba (Уғба) “Abla”

Ugba sözcüğünü dayandırdığımız *uba* sözcüğü büyük olasılıkla Yenisey Samoyedcesinin “kız kardeş” anlamına gelen sözcüğünden gelmektedir (Li, 2019, s. 189). Günümüz Türk dillerinin ikisinde “abla ve hala” anlamlarında yaşamaktadır. Bu diller Tuvaca ve Tofacadır. Bu çalışma kapsamında yapılan taramada sözcüğün yalnızca “abla” anlamında kullanıldığı iki örneğine rastlanmıştır.

- Дуңмалыг кижі дыш,
Уғбалыг кижі ус (s. 22/129).

Duñmalıg kiji dısh, /ugbalıg kiji us.

“Küçük kardeşi olan sakın, ablası hünerlidir.”

- Уғбалыг кижі ус (s. 45/312).

Ugbalıg kiji us.

“Ablası olan kişi ustadır, hünerlidir.”

Dayı, Amca, Hala ve Teyze İle Sözcükler

Atasözlerinde dayı, amca, hala, teyze gibi daha uzak akrabalık adlarının kullanımının az olduğu, hatta neredeyse hiç kullanılmadığı görülmektedir. Tuvacada “amca” anlamında *aka/akıy*, “dayı” anlamında *daay*, “teyze” anlamında *daay-ava*, “hala” anlamında *ugba* ya da *ugbay* sözcükleri kullanılmaktadır. Tekin (1988), *teyze* sözcüğünü açıklarken **tay-ezesi* ya da **tayı-ezesi* biçiminde açıklamakta ve “dayının ablası” gibi bir anlam vermektedir (s. 294). Aynı şekilde Tuvacada da *daay* “dayı” ve *ava* “anne” sözcüklerinin birleşimiyle benzer şekilde oluşmuştur. Bu sözcüklerin anlam sınırları keskin çizgilerle belirlenmemiştir. Bazen birbirlerinin yerine kullanıldıkları da görülmektedir. Bu çalışmada yalnızca *daay* “dayı” sözcüğünü örnekleyen bir atasözü tespit edilmiştir *Daay* “dayı” sözcüğü araştırmacılarca genellikle *tagay* sözcüğüne dayandırılrsa da Sertkaya (2008), bu sözcüğü Çince *tay* “büyük” sözcüğüne eklenen +y

küçültme ekinin üzerine gelen iyelik eki neticesinde oluştuğunu belirtmektedir (s. 156). Benzer durum Tuvacada da mevcuttur. Sonunda +y bulunduran ve akrabalık ilişkisini ifade eden sözler küçültme şekillerinden oluşmuş ve kullanıldığı sözcüğe *avay* “anneciğim” örneğinde olduğu sevgi anlamı katmaktadır (Palmbah & İshakov, 2019, s. 152.).

Daay (Даай) “Dayı”

Daay sözcüğüne kaynaklık eden *tağay* sözcüğü Eski Türkçede *tay* *ata*, *tay ene* gibi birlikler oluşturmuş ve ilk olarak Uygur Türkçesinde tespit edilmiştir (Li, 2019, s. 169). Sözcük yalnızca aşağıdaki atasözünde tespit edilmiştir.

- Даг көргенде, бөрү омак,
Даай көргенде, чээн омак (s. 19/103).

Dağ körgende, börü oмаk, /Daay körgende, çeen oмаk.

“Dağı görünce kurt sevinir, dayısını görünce yeğen sevinir.”

Yeğen, Kuzen İle İlgili Sözcükler

Atasözlerinde az rastlanılan akrabalık adlarından bir diğeri de yeğen, kuzen gibi sözcüklerdir. Tuva atasözlerinde bu bağlamda yalnızca bir atasözü kullanımı tespit edilmiştir.

Çeen (чээн) “Yeğen”

Yeğen sözcüğü Eski Türkçede asıl olarak “küçük kız kardeşin oğlu, erkek torun” gibi anlamlarla kullanılmış ve ilk olarak Uygurcada tespit edilmiştir (Li, 2019, s. 276). Tuvacada iki ünlü arasında kalan /g/ sesinin büzüşmesiyle ve söz başı /y-/ sesinin /c-/ sesine dönüşmesiyle *ceen* biçimini almıştır. Tespit edildiği yalnızca bir atasözü şu şekildedir:

- Даг көргенде, бөрү омак,
Даай көргенде, чээн омак (s. 19/103).

Dağ körgende, börü oмаk, /Daay körgende, çeen oмаk.

“Dağı görünce kurt sevinir, dayısını görünce yeğen sevinir.”

1.2.Evlilik Yoluyla Akrabalık Bildiren Sözcükler

Eşler İle İlgili Sözcükler

Evlilik yoluyla oluşan akrabalık adlarının temelinde karı koca için kullanılan sözcükler yer almaktadır. Fakat bu adların atasözlerinde nadiren kullanıldıkları tespit edilmiştir. Tuvacada *aşak* “koca” *kaday* “hanım, kadın”, *kattaş* “eş, hanım”, *aşaktıg* “evli kadın”, *kadaylıg*

“evli erkek” sözcükleri eşler için kullanılan akrabalık adlarındandır. Çalışmada yalnızca *kaday* sözcüğünü örnekleyen atasözlerine rastlanmıştır. Ayrıca eş için *kijinin kijisi* şeklinde bir örnekle de karşılaşmıştır.

- Кижиниң малы саарында таңмалыг,
кулаанда имниг.
Кижиниң кижизи салаазында билзектиг,
кулаанда сыргалыг (s. 96/210).

Kijiniñ malı saarında tañmalıg, / kulaanda imniğ. / Kijiniñ kijizi salaazında bilzektig, kulaanda sırgalıg.

“İnsanın malının üzeri damgalı, kulağı işaretli; insanın karısının parmağı yüzüklü, kulağı küpelidir.”

Kaday (кадай) “Eş, Hanım, Kadın”

Kaday sözcüğünü *kada* “yaşlı kadın” köktüne dayandırmak mümkündür. Katanov şüpheli de olsa *kada* sözcüğünün Samoyedçe olabileceğini düşünmektedir. *Kada* sözcüğünün modern Tuva sözlüklerinde bulunmaması dolayısıyla da *kaday* sözcüğü ile ilişkisi kurulamamıştır. Ayrıca Moğolcada da *gadam/hadam* “karı koca” için kullanılmaktadır (Tatarintsev, 2004, s. 36). *Kaday* sözcüğüne dair Tuva atasözlerinde yalnızca iki örnek tespit edilmiştir.

- Харам кадай - өг чуду (s. 49/342).

Haram kaday - ög çudu

“Cimri eş ailenin ayıbidir.”

- Калбак кезек -от чуду,
Харам кадай -өг чуду (s. 25/152).

Kalbak kezek -ot çudu, Haram kaday -ög çudu.

“Düz kütük ateşin ayıbı, cimri hanım evin ayıbı.”

Gelin ve Damat İle İlgili Kullanılan Sözcükler

Atasözlerinde gelin ve damada ilişkin söz varlığının sayısı çok olmadığı, tespit edilen atasözlerinden damat ile ilgili olanların daha fazla olduğu görülmektedir. Tuvacada “gelin” *kelin*, *kenetter*, “damat” için *küdee* sözcüğü kullanılmaktadır.

Küdee / Күдээ “Damat”

Küdee sözcüğü Eski Türkçede *küdegü* “güvey” sözcüğüne dayanmaktadır. **Küde*- “evlenmek” fiiline fiilden isim yapan -*gü* yapım ekinin eklenmesiyle oluşmuştur. (Doerfer, 1971, s. 298). Ayrıca sözcüğün etimolojisinin belirsiz olduğuna ya da **küy*- / **küd*-

olabileceği konusunda da görüşler bulunmaktadır (Tatarintsev, 2004, s. 336). Yapılan taramalarda sözcüğe aşağıdaki atasözlerinde rastlanmıştır.

- Кыштаг турда, мал белен,
Кыстыг турда, күдээ белен. (s. 32/214).

Kıştağ turda mal belen /Kıstıg turda küdee belen.

“Kışlak olduğunda mal hazır, kız olduğunda damat hazır.”

- Хүн херелдиг,
Күдээ дузалыг (s. 53/377).

Hün hereldig /Küdee duzalıg.

“Güneş ışık verir, damat fayda verir.”

- Хүрең-дайның маңын көөр,
Күдээзиниң күжүн көөр (s. 53/378).

Hüreñ-daynıñ mañın köör, /küdeeziniñ küjün köör.

“Kahverengi tayının hızını gör, damadının gücünü gör.”

Kelin /келин “Gelin”

Kelin sözcüğü *kel-* “gelmek” filinden türemiş bir isimdir. Gelinin aileye gelen kişi olmasından hareketle bu adlandırma yapılmıştır. İlk kez Orhon Türkçesinde kullanımına rastlanmıştır (Li, 2019, s. 420). Tuvacada da hiçbir değişikliğe uğramadan *kelin* biçimiyle aynı anlamda varlığını sürdürmektedir. Bir atasözünde kelin sözcüğü örneklenmiştir.

- Кежиглиг хемни үер үрээр,
Кежээ келинии хоп үрээр (s. 26/163).

Kejiglig hemni üer üreer, /Kejee kelinii hop üreer.

“Geçilebilecek nehirleri sel bozar, çalışkan gelinleri dedikodu bozar.”

Kayınvalide ve Kayınpeder İle İlgili Sözcükler

Katı (Каты) “Kayınpeder”

Tuvacada *katı* ve *kat* sözcükleri “kayınpeder” ve “kayınbirader” anlamlarına gelmektedir. Ayrıca Batı Moğolistan Tuvalarında, *kat-aja* ve *kat-ada* sözcüklerinin de kayınbirader anlamında kullanıldığı kaydedilmiştir (Tatarintsev, 2004, s. 126). Katı sözcüğünün etimolojisi *katı* < *katı* < **kadı* < *kadın*+ı < (*kadın* < **kādın*) şeklinde açıklanabilir (Li, 2019, s. 79). Tuva atasözlerinde bir adet atasözünde *katı* sözcüğü tespit edilmiştir.

- Катының ергинин артап,
Кат-ийезин арнын көрүп

таныжар (s. 94/190).

Katınıñ erginin artap, /Kat-ıyezin arnın körüp /tanıjar

“Kayınpederin eşiğini geçen kayınvalidenin yüzünü görüp tanışır.”

Kat- İyezi (Кат-ийези) “Kayınvalide”

Tuvacada *kat-ıyezi* sözcüğü “kayınvalide” ya da “büyük baldız” anlamlarında kullanılmaktadır (Tatarintsev, 2004, s. 126). Sözcüğü **kadın-ıye* “gelinin annesi” biçimine dayandırmak mümkündür (Li, 2019, s. 79). *Katı* sözcüğü ile birlikte aynı atasözünde yer almaktadır.

- Катының ергинин артап,
Кат-ийезин арнын көрүп

таныжар (s. 94/190).

Katınıñ erginin artap, /Kat-ıyezin arnın körüp /tanıjar

“Kayınpederin eşiğini geçen kayınvalidenin yüzünü görüp tanışır.”

Yenge İle İlgili Sözcükler

Tuva atasözlerinde evlilik yoluyla kurulan akrabalık adlarından bir diğeri yenge kavramını karşılayan sözlerdir. Tuvacada “yenge” için *çenge* ve *çaa ava* biçiminden gelişen *çaaava* sözcükleri kullanılmaktadır. *Çenge* sözü için bir atasözü tespit edilmiştir. Ancak *çaaava* sözcüğü tespit edilememiştir.

Çenge / (Ченге) “Yenge”

Yenge sözcüğü “babanın küçük erkek kardeşinin karısı” ve “ağabeyin karısı” anlamıyla Eski Türkçede bulunmaktadır. İlk olarak Uygur Türkçesi metinlerinde geçmektedir (Li, 2019, s. 364). Eski Türkçedeki söz başı /y-/ sesinin /ç-/ sesine dönüşmesiyle *çenge* biçiminde Tuvacada yaşayan sözcük bir atasözünde tespit edilmiştir.

- Ченнээш чокта, хол соок,
Ченге чокта, чем соок. (s. 57/417).

Çeñneeş çokta, hol sook, /Çeñge çokta, çem sook.

“Eldiven yoksa eller soğuk, yenge yoksa yemek soğuk.”

SONUÇ

Atasözleri toplumun geçmişten geleceğe inanışlarını, geleneklerini, kültürlerini taşıdıkları kalıplaşmış sözlerdir. Bu çalışma kapsamında incelenen Tuva atasözlerinde akrabalık adlarına dair şunlar tespit edilmiştir.

İnsanın yakın çevresinden uzağa akrabalık adlarının kullanımı ve sıklığı azalmaktadır. Bu durumun temel söz varlığının insanı merkeze

almasıyla ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Bu sebeple atasözlerinde en çok kullanılan sözcük “baba” anlamına gelen *ada* olmuştur. Elbette sözcüğün temel anlamının yanı sıra “ata, kök” gibi anlamları da bu sonuca etki etmiştir. Bu durum da babasoylu kökenli toplumlarda bulunan bir sınıflandırma sistemi olan Omaha’nın etkilerindedir. Biçe Ool (2001) “Tuvalıların akrabalık sistemi eski düal akrabalık bağlı egzogami normlardan, kuvvetli bir baba tarafından akrabalık ve baba tarafına odaklı sisteme doğru evrim geçirdi” demektedir (s. 114). Aslında baba odaklı akrabalık sistemi ve baba odaklı sosyolojik yapının atasözlerinin kelime varlığına yansımaları görülmektedir.

Baba sözcüğünden sonra en fazla bulunan sözler anneye dair olan *ıye* ve *ava* sözcükleridir. Bu da Tuvalıların anaerkil dönemine ait kalıntıların göstergelerindedir.

Tuva akrabalık sisteminde yaş önemli bir unsurdur. *Duyıma* “küçük kız ya da erkek kardeş” ve *ugba* “abla” sözcükleri de bu duruma tanık niteliğindedir.

Atasözlerinde *avazınıy avazınıy avazı* “babaanne” *eje*, *daay-eje* “anneanne” ve *ögbe* *adazınıy adazı* “dede” sözcükleri tespit edilememiştir. Bu durum bu sözlerin daha çok çocuk merkeze alındığında kullanılan, daha çok çocuk dilinde kullanılan akrabalık adları olması ile ilişkili olabilir. *Ada* “baba” ve *ıye* “anne” adları ise çocuk diline ait adlar olmasına rağmen kavram alanı geniş sözcüklerdir.

Kan yoluyla kurulan akrabalık adlarının evlilik yoluyla kurulan akrabalık adlarından daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Evlilik yoluyla kurulan akrabalık adlarına dair 9 atasözü, kan yoluyla kurulan akrabalık adlarına dair ise 59 atasözü tespit edilmiştir.

Çalışmada toplam 770 atasözü incelenmiştir. 52 farklı atasözünde akrabalık adları tespit edilmiştir. Aynı atasözünde genellikle birden fazla akrabalık adının varlığı tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Aça, M. (2011). Tıva atasözleri. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 3(12), 29-50.
- Aksan, D. (2000). *En eski Türkçenin izlerinde*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Aksan, D. (2007). *Her yönüyle dil ana çizgileriyle dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Aksan, D. (2015). *Türkçenin sözvarlığı*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Arıkoğlu, E. (2007). Tuva Türkleri atasözleri. *Türk Dünyası Edebiyat Metinleri Antolojisi*, 8, 257-262.
- Arıkoğlu, E. ve Kuular, K. (2003). *Tuva Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Baştuğ, S. (1993). Kök Türük kindship terminology: an omaha model. *Central Asiatic Journal*, 37(1), 1-19.
- Bıçe-ool, S. M. (2001). Tuvalılarda akrabalık sistemi. *Bilig* 17, 107-116.
- Büdüp, B. K. (2010). *Tıva üleger domaktar bolgaş çeçen söster*. Kızıl: Tıvanıñ Yu. Ş. Kyunzegeş Attıg Nom Ündürer Çeri.
- Erdem, M. (2000). Türkmen Türkçesinde akrabalık terimleri üzerine. *KÖK Araştırmalar*, 11(1), 187-202.
- Grønbech, K. (1953). The Turkish system of kindship. *Studia Orientalia Johanni Peterson. Copenhagen*, 124-129.
- İshakov, F. G. ve A. A. Palmbah (2019). *Tuva dili grameri ses ve şekil bilgisi*. Bengü Yayınları, Ankara.
- Kenin- Lopsan, M. (2019). *Tuvaların gelenekleri* (İlker Tosun, Akt.). Ankara: Bengü Yayınları.
- Koçoğlu Gündoğdu, V. (2018). *Tuva Türkçesi grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Li, S.Y. (2019). *Türk dillerinde akrabalık adları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ölmez, M. (2007). *Tuwinischer wortschatz mit alttürkischen und mongolischen parallelen*. Wiesbaden: Harrasowitz Verlag.
- Ölmez, M. (2009). Tuva atasözlerinden seçmeler. *Sibirya İncelemeleri*, 4(1), 51-128.
- Sertkaya, O. F. (1983). Çince tay “büyük” kelimesi ile yapılan damla, dayı, teyze ve dede kelimeleri üzerine. *Türk Dili*, XCVI, 680, 150-159.
- Taşbaş E. (2019). The Turkic kindship system. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hung.* 72(2), 245-258.
- Taşbaş E. (2020). Türk dillerinde ‘kuzen’ terminolojisi. *Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 32, 7-22.

- Tatarintsev, B. İ. (2000). *Etimologičeskiy slovar' Tuvinskogo yazıka tom I*. Novosibirsk. Nauka.
- Tatarintsev, B. İ. (2004). *Etimologičeskiy slovar' Tuvinskogo yazıka tom IV*. Novosibirsk. Nauka.
- Tekin, T. (1988). Amca ve teyze kelimeleri hakkında. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 283-294.
- Tosun, İ. (2019). Cinsiyet kategorisi bağlamında Tuva Türkçesinin söz varlığı. *Türk Bitig Türklük Bilimi Araştırmaları*, 99-122.
- Yazıcı Ersoy, H. (2011). Başkurt Türkçesinde aile ve akrabalık isimlerinde kullanılan -y biçim birimi. *Türkbilig*, 2011(21), 87-112.

Makale Künyesi (Araştırma): Tüm, G. (2021). Yabancılara Türkçe öğretiminde Türk soyadlarının kültürel ve dilbilimsel yönü. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 146-166.

<https://doi.org/10.32321/cutad.794700>

YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE TÜRK SOYADLARINININ KÜLTÜREL VE DİLBİLİMSEL YÖNÜ¹

Güliden TÜM²

ÖZET

Adbilim, çeşitli kültürlerarası araştırmaların odağı olmasına rağmen henüz tam olarak keşfedilmemiş yönleriyle dikkat çekmektedir. Bu araştırmanın amacı, tüm kültürlerin ortak parçası olan kişi adbiliminin bir unsuru, soyadlarının Türkçedeki biçimbirimsel ve kültürel yansımalarına ışık tutmak ve yabancı öğrencilerin dil öğrenme sürecinde soyadlarıyla ilgili görüşlerini belirlemektir. Araştırma, Türk nüfusunu temsil eden üç ad ve soyadı listesini (N. 12580) içeren derlemi, dilsel ve kültürel çeşitlilik açısından araştırmak için yapılmıştır. Soyadının çeşitliliğini ortaya koyan derlem, kavramsal ve dilbilimsel açıdan sınıflandırılmıştır. Bulgular, Türk soyadlarının çok yönlü bilişsel çeşitliliği yansıttığını ortaya koymaktadır. Çalışma, Türkçe öğrenen yabancı dil öğrencilerinin dikkatlerinin Türk soyadlarında somutlaşan anlambilimlere ve kültürel ipuçlarına yönlendirildiğinde yararlı olabileceği konusuna dikkat çekmektedir. Sonuçlar, yabancı öğrencilerin, sondan eklemeli bir dil olan Türkçenin bu zenginliğinden etkilendiğini ve öğrenimi kolaylaştırdığını göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Adbilim, kişiadbilim, Türk soyadları, kavramsal ve işlevsel çeşitlilik, kültür, kimlik, yabancı dil olarak Türkçenin öğretimi.

CULTURAL AND LINGUISTIC ASPECTS OF TURKISH SURNAMES FOR FOREIGN LEARNERS IN TURKISH LEARNING PROCESS

Onomastics is the focus of several studies that are considered as unearthed, yet. This paper aims to shed light into the cultural and morphological units in Turkish surnames, which are the most common

¹ Bu çalışma, Çukurova Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi tarafından desteklenmiştir: SBA2020-12630.

² Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, Doç. Dr. guldentum@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7790-0857>

parts in all cultures and determine the views of foreign learners of Turkish during their learning process. The study is conducted by classifying of three corpora (n=10.369) that reflect Turkish inhabitants and give cultural and linguistic details in-depth. Corpora bringing out cultural and linguistic diversity are classified in twofold: conceptual and linguistic aspects. This paper's findings reveal that Turkish surnames denote multifold cognitive diversity. The study draws attention to the point that when foreign learners of Turkish are guided towards surnames embodying contextual and linguistic elements, they could get benefit during learning Turkish. Results reveal that foreign learners are impressed by the richness of this diversity and grasp insights in their learning process.

Keywords: Onomastics, anthroponomy, Turkish surnames, contextual and linguistic diversity, culture, identity, teaching Turkish as a foreign language.

GİRİŞ

Diller; kimliğin, mirasın, ideolojinin, coğrafyanın, tarihin ve edebiyatın farklı bir şekilde yansıttığı büyük bir çeşitlilik oluşturur. Bu çeşitlilik arasında 'kimlik' ve 'miras' göze en çok çarpan unsurdur. Kimlik, topluma özgü dil, kültür ve fikirler gibi ortak paylaşımların göstergesi, 'miras' ise belirli bir toplumun kültürüne ait gelenekler, tutumlar ve davranışlar gibi özellikler anlamına gelir. Her ikisi de dilbilimsel, kültürel, sosyal, dinsel ve etnik konuların yanı sıra tarih, siyaset ve edebiyat bağlamlarında ipucu veren ve kimliği yansıtan önemli girdiler olarak kabul edilir (Aksholakova, 2014, s. 465). Bu çeşitlilik, yıllardır farklı kültürler ve toplumlar arasında araştırılan bir tartışma konusu olmuştur. Aslında, dillere yansıyan bu konuların, insanlar arasında karşılıklı bilinç ve merak uyandırdığı için engelleri ve karşılıklı önyargıları ortadan kaldıran unsurlar olduğu bilinmektedir. Bu nedenle, çoğunlukla adbilim bazı kültürlerarası çalışmanın odak noktası olmuş ve son zamanlarda tam olarak araştırılmamış bir konu olarak yeniden gündeme gelmiştir (Ainiala ve Östman, 2018, s. 11). Doğrusu, kültürler arasında anlayış köprüleri kurmaya yardımcı olan adbilim, 15. yüzyıldan beri bilim insanlarının ilgi alanı olmuştur. O zamandan bu yana, dünyanın değişik ülkelerinde antroponimi üzerine değişik çalışmalar yapılmıştır (Vascenco, 1975). Bunlardan bazıları; Gujarati dilindeki kişi adlarının yapısı ve çeşitliliği (Mistry, 1982); yaşlı ve genç yetişkinlerin kişi adlarını hatırlamada kullandıkları stratejiler (Brooks ve diğerleri, 1993); cins isimler ve kişi adlarının birbirinin yerine geçme durumları (Valentine vd., 1993); ana ya da babaya ait isimlerin Sardunya'daki durumu (Muru-Corriça 2000); kişi adlarının ve adbiliminin oluşması (Ngoc-My 2001); morfoloji ve anlambilim (Maduagwu, 2010); ad

vermede tarihi olayların etkisi (Sengani, 2018); 16. ve 17. yüzyılda adbilim ve evrim (Pau Jorda vd., 2018); söylemde adbilimsel yapılar (Anashkina ve Konkova, 2018); Rus, İngiliz ve Fransızların meslek içeren soyadları (Shokhenmayer, 2018); göçmenleri de kapsayan mevcut Rus nüfusunun soyadları (Yumaguzin ve Vinnik 2019) ve adbiliminde derlem temelli bir araştırma (Motschenbacher, 2020) olarak sıralanabilir.

Türkiye’de de 2 Temmuz 1934 tarihinde kabul edilen soyadı kanunundan sonra ad ve soyadlarının değişik açılardan incelendiği kişiadabilim çalışmalarına rastlanmaktadır. Örneğin, ilk yıllarda öz Türkçe soy adları (Turfan ve Bayar, 1935) ile öz Türkçe kadın ve erkek adları ve soy adları (Vural, 1935) çalışmaları görülmektedir. Fındıkoğlu (1941) tarafından yapılan *Çankırı’da Soyadı Kanunu’nun Tatbikatı* adlı çalışmanın yanı sıra öz ad, soyadı ve yaş düzeltme davaları (Tezmen, 1949) da dikkat çekmektedir. İnsan adları ve toplum (Başgöz, 1976), Türk kültüründe ad koyma folklorunun biçimbirimsel ve işlevsel yönleri (Acıpayamlı, 1992) de araştırılan konular arasındadır. Ayrıca Türk toplumunda ad verme geleneği (Uca, 2004; Kibar, 2005), isim kültürü (Çelik, 2005), güncel adlar ve ad verme (Sarıtaş, 2009) çalışmaları da dikkat çekicidir. Kamus-ı Türkî (Sami, 2010), 21. yüzyıl Türkiye’sinde kişi adları (Gülensoy, 2012), yabancı ırk ve millet isimlerinin soyadı olarak kullanılması (Turinay, 2012), Türkiye’de yeni ad verme yönelimleri (Sakallı, 2016), adbilim (Şahin, 2016), kişilik hakkı olarak soyadı (Tekvar, 2017), ad verme ve ulus oluşturma (Türköz, 2018), Atatürk Döneminde Soyadı Kanunu’nun Çankırı’daki Yansıması (Özcan ve Üzen, 2019) ve isimlere sosyolojik açıdan bakmak (Atlı, 2020) çalışmaları adbilimin değişik açılardan ortaya konmasının önemini göstermektedir.

Bu çalışmalardan da anlaşıldığı üzere, modern dilbilim, toplumdilbilim, sözedim ve söylem analizinde özel adlara olan ilgi hâlâ önemini korumaktadır. Ainiyala ve Östman (2018) adbilim araştırmalarının 40 yıldan fazla süredir yapıldığını, kişi adları üzerine çalışmaların hala dikkat çekmesinin nedeninin birçok alana neredeyse hiç değinilmemesinden kaynaklandığını söylemektedir. Eugenia vd., (2018) tarafından yapılan çalışmada, özel adların sözdizimsel açıdan tek yönlü olarak iç yapısız incelendiği vurgulanmaktadır. Bu araştırmacılar, özel adların sözdizimsel özelliklerinin pragmatik özellik teorisi içinde değerlendirildiğini, meta-dilbilimden yoksun ve özel isimlerin sözdiziminin yeni bir çalışma alanı olduğunu belirtmektedir (s. 10-13, 31). Motschenbacher ise adbilim araştırmalarında sadece isimlerin tanımlanmasına odaklanıldığını, işlevsel kullanım bağlamına dikkat çekilmediğini iddia etmektedir (2020, s. 9). Tse (2004), özel isimlerin dilbilimsel olarak ele

alındığında dil bilgisi yönünün çok az vurgulandığının altını çizmektedir. Kısaca, dil öğretimine yönelik yaklaşım ele alındığında, dil ve dilin gücüne odaklanılmadığı görülmektedir (Sengani, 2018). Luchtenberg, (2010) Sengani'nin dil ile ilgili tespitini destekleyerek kişi adlarının hedef dil farkındalığına dikkat çekmiş ve kişi adlarının yabancı dil öğrenimindeki önemini altını çizmiştir. Bu çalışmanın odak noktası da kişiadbiliminin dil öğrenimindeki katkısına yeni bir bakış açısı getirmektir. Alan yazında vurgulanan bu hususlar doğrultusunda, Türkçenin yabancı dil olarak öğretildiği çokuluslu sınıflarda, ad ve soyadların dilbilimsel veya kültürel açıdan araştırılmasının alana katkı sağlayacağı varsayılmaktadır. Zira Türkçe öğretimi üzerine yapılan güncel araştırmalar, yabancı öğrencilerin Türkçeyi öğrenirken zihinsel süreçlerini kullandıklarını ancak bu süreçte çabuk yorulduklarını (Biçer, 2016), Türkçenin sondan eklemeli bir dil olmasından dolayı farklı dil ailelerinden gelen yabancı öğrencilerin dil bilgisi ile ilgili zorluklar yaşadıklarını (Benzer, 2020; Gürbüz ve Güleç, 2016; Kardaş ve Koç, 2019) göstermektedir. Türkçenin dil bilgisine ilişkin en çok zorluk çekilen konular; sözcük türleri, çekim ekleri, fiillerde çatı, fiillerde kip, basit ve bileşik zaman, soru ekleri, bağlaçlar, sıfat fiil ekleri, vb. (Khomeniuk, 2020) olarak görülmektedir.

Tüm bunlara yabancı dil öğretimi açısından bakıldığında, bu çalışmanın amacı, Türk soyadlarının iki boyutunu a) kültürel ve dilsel kimlik açısından soyadı çeşitliliği ve b) Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin dil öğrenme sürecinde hedef dildeki soyadlarıyla ilgili görüşleri ve öğrenmelerine etkisini incelemektir. Bu çalışmanın, tümevarım yoluyla öğrenmeye dikkat çekmesi dolayısıyla alana katkıda bulunacağı varsayılmaktadır.

ADBİLİM, KİMLİK VE TÜRK SOYADINDAKİ YERİ

Adbilim, Yunanca *ada ait olan* anlamına gelen $\delta\nu\mu\alpha\sigma\tau\iota\kappa\acute{o}\varsigma$ (onomastikós), ile *ad* anlamına gelen $\delta\nu\mu\alpha$ (ónoma) sözcüklerinden oluşmaktadır. Adbilim; antroponimi (kişiadbilim), anemonimi (rüzgaradbilim), etnonimi (kökadbilim), toponimi (yeradbilim), astronimi (yıldızadbilim), dokümantonimi (belgeadbilim), fitonimi (bitkiadbilim), hrematonimi (eseradbilim), hrononimi (zamanadbilim), kozmonimi (uzayadbilim), mitonimi (mitadbilim), poreyonimi (araçadbilim), pragmatonimi (ürünadbilim), ergonimi (örgütadbilim), planetonimi (gökadbilim), urbonimi (kentlikadbilim) ve zoonimi (hayvanadbilim) gibi çok geniş bir sınıflandırmayı içermektedir. Bu çalışmada, adı ve dolayısıyla kimliği ifade eden antroponimi yani kişiadbilim odak noktasıdır. Zira kimlik ve kişiadbilim birbirinden ayrılmaz kavramlar olarak her zaman kültürlerarası çalışmanın odak

noktası olmuştur. Kimlik, birçok çeşitli kalıtım, gelenek ve dil değerlerini benimser. Bu bağlamda kişiadları toplumdaki kişisel nitelikleri, karakterleri ve hatta yeterliliği yansıtır. Dilsel ve kültürel kimlikleri ortaya çıkarır. Dilsel kimlik, "bir dilde yeterlilikten oluşan gruba ait insanların bir dizi dilsel özelliği" olarak tanımlanırken (Gubolgo, 2003; bkz. Aksholakova, 2014), kültürel kimlik "kültürel normların ve davranış kalıplarının, değerli yönelimleri ve dilin bilinçli bir kabulü" olarak kabul edilir (Sadokhin 2002; bkz. Aksholakova, 2014, s. 467). Adbilim-kültür yansımaları, dil, tarih ve miras yansımalarıdır. Araştırmacılara göre, insan ve toplumsal anlamların arkasındaki varlıkları tanımlamak için kişiadları birtakım sınıflandırmalar içerir (Ainiala ve Östman, 2018; Mistry 1982; Sengani, 2018). Bu durum, kişi adlarının nasıl verildiği ve hangi temel girdileri barındırdığına dair sorgulama yaratır. Bilindiği gibi bir çocuğun doğumunun kayıt altına alınması, verilen ad ve soyadı ile doğum belgesi alınması zorunludur (Hoffmann ve Toth, 2015). Türkiye Cumhuriyeti'nde soyadları resmi olarak 1923 yılında cumhuriyet tarihinden sonra verilmiştir (Türköz, 2007). 1926 yılında İsviçre Kantonu Neuchatel Medenî Usul Kanunu'ndan yola çıkarak kabul edilen Türk Medenî Kanunu ile kabul gören soyadlarının ilk fikri Kasım 1934'te Türkiye Cumhuriyeti Soyadı Kanunu (No. 2525) olarak TBMM tarafından 2 Temmuz 1934'te kabul edilmiş (N. 2741) ve resmi gazetede yayınlanmıştır. Bu yasanın özel şartları: 1) her Türk'ün kendi adına ek olarak soyadını da taşıması gerektiğini; 2) soyadı, imza atma, konuşma ve yazımda doğru adı taşımasını; 3) askerî rütbe, sivil memurluk, aşiretler, yabancı ırklar ve etnik kökene ait isimler ile adetlere uygun olmayan iğrenç veya gülünç soyadlarının yasaklanmasını öngörmektedir. Bu yasa sayesinde, "ulusal bir fikir görüntüsünde çok etnikli bir nüfus inşa edilmiştir" (Türköz, 2007, s. 893). Kısacası, bu kanun tüm Türk vatandaşlara ailelerinden gelen ve yerel olarak tanınan kalıtsal, sabit soyadlarını kullanmalarına izin vermiştir. Bununla birlikte, bazı vatandaşların aileleri zamanında isim bulmaya hazır olmadıkları ve soyadları zaten toplumdaki elit veya eğitimli kişiler tarafından daha önceden alındığı için kayıt süresi beklenenden fazla sürmüştür (Fındıkoğlu, 1941; bkz. Özcan ve Üzen, 2019). Özcan ve Üzen'e göre, soyadları vatandaşlar tarafından dört şekilde oluşturulmuştur. Bunlar: 1) Daha önce hiç soyadı olmadığı için yeni soyadı alanlar, 2) Bilinen eski adlarını kısaltanlar veya değiştirenler, 3) Eski soyadlarını bırakıp tamamen değiştirenler ve 4) Atalarının soyadını -oğlu biçim birimini alıp yeni soyadı oluşturanlar (2019, s. 137)". Anlambirimsel açıdan bakıldığında adlandırma sırasında bireylere verilen adlar pragmatik yönler olarak görünebilir. Bunun nedeni, adlandırma eylemlerinin doğası ve farklılıklarının, isim verenerin yaklaşımıyla belirlenmesidir (Hoffmann ve Toth, 2015).

İsim verenlerin tutumu ülkeden ülkeye değişir. Bir anlamda, bu tutum ülkenin eşsiz tarihi ve kültürel mirasının bilişsel girdileri olarak yansır. Bu yansıma, özellikle 21. yüzyılda, insanları dünyadaki çeşitli kültür ve diller hakkında meraklandırmaktadır.

Farklı kültürlerle ait insanların birbirine karşı merakı, hoşgörü ve anlayışı başarılı iletişim için hayati bileşenlerdir. Başkalarıyla duygudaşlık kurmakta, adbilimi hayatı bir rol üstlenir. Farklı kültürlerin anlayışlarını ortaya çıkarırken tarih, edebiyat, coğrafya, din ve bölge hakkında süper bir çeşitliliği içerisinde gizler. Son zamanlarda, Diller için Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi (CEFR), tanımlayıcı olan 'dilsel aracılık' kavramını genişletmiş ve yeni anlamlar oluşturmak, bunları uygun biçimlerde işlemek için dil yeterliliklerine odaklanmıştır. Bu nedenle, öğrencilerden anlam oluşturmaları, ayrıntılandırması ve belirli bilgileri aktarması için analizler yapması beklenmektedir (CEFR 2018, s. 106-107). Tüm bunlar, pragmatik dahil olmak üzere dilbilimsel yönlerin biliş ve uygulanmasının önemini ortaya çıkarır. Bu nedenle, herhangi bir yabancı dil öğreniminde adların ve soyadların kategorilere ayrılması sırasında özel isimlerin bilişsel temeli ve sözedim yönleri göz ardı edilmemelidir.

Sözcüklerin bilişsel temeli ve sözedim yönleri, Bilişsel-pragmatik Kuramı'nın yeterlilik-edim ayrımının da odağıdır. Kişiadbilim, 'Bilişsel pragmatik kuram' veya 'pragmatik yaklaşım' bakış açısından, morfolojik ve anlambilimsel yönler gibi dilbilimsel bilgiye odaklandığı için son derece önemlidir. Oller (1973), edimbilimin dil öğrenme teorileri ve dil öğretimi yöntemleri için kesin çıkarımlara sahip olduğunu vurgulayarak "Seçilen dil yapılarının, gözlemlenebilir örüntü ve anlamlı bağlamlarda sunulabileceğini" açıklar (s. 47-48). Bu ifade, soyadlarının 'Bilişsel-pragmatik Kuram' veya 'pragmatik yaklaşım' yoluyla nasıl gözlemlenebileceğini ortaya koyar. Örneğin, Coates (2009) pragmatik yaklaşımı *onimik ve anlamsal referanslar* olarak ayırır. Onimik referanslar uygun anlama ilişkilendirilirken, anlamsal referanslar doğrudan anlamla ilişkilendirilir. Kuşkusuz bu özellikler, her dile özgü kişi adlarında gözlemlenebilir. Türkçede ad ve soyadları; belirli isim sınıfları, filler, sıfatlar, zarflar, filimsiler, sayılar, belirleyiciler vb. gibi geniş dil bilgisi özelliği sergiler. Dilbilimciler için bu kuramsal çerçevenin her zaman araştırılması gereken bir konu olması, dil bilgisi ve kültürler arası farkındalığı (Luchtenberg, 2010, s. 23) ortaya çıkarmasından kaynaklanmaktadır. Başka bir anlatımla, bu kuramsal yaklaşım yabancı dil öğrenimi ve öğretiminde ad ve soyadlarının dilbilimsel açıdan gizli keşfini yapmak için yeni fırsatlar sunar.

TÜRK SOYADLARININ SINIFLANDIRILMASI

Aksan (1987, bkz. Sarıtaş, 2009, s. 422-423) adbilimini kavramsal ve dilbilimsel yönler olarak sınıflandırır. Kavramsal yönü, herhangi bir dilde anlamın kültürel değer ve çeşitlilikleri nasıl oluşturduğudur. Dilbilimsel yön ise çeşitli dilsel yapıların sözcük ve sözdizim bilgisine yönelik farkındalık yaratmasıdır.

Türk Soyadlarının Kavramsal Yönleri

Kavramsal soyadları; vatanseverlik, din, milliyet/etnik köken, kültür ve sanat, anatomik yapı, atmosferik doğa olayları, metal ve paha biçilmez taşlar, hayvan, çiçek ve bitkiler, renkler, meslekler, sayılar, şenlik, soyut isimler, duygu, bölgesel unsurlar, mevsim ve aylar, meyve ve sebzeler ile akrabalıklar gibi değişik temaları içerir (Aykut, 2017, s. 665). Kısaca soyadlarının kavramsal yönleri zengin bir çeşitlilik gösterir. Bunlar: vatanseverlik '*Bayraktar, Bölükbaş, Cihangiroğlu, Soyubelli, Soyupak*', din '*Müftü, Hocaoğlu, Ramazanoğlu*', etnik köken '*Tatar, Özbek, Türkmenoğlu*', kültür '*Zeybek, Kutlu, Kapıcıoğlu, Dervişoğlu, Baytorun*', anatomi, '*Demirbilek, Baş, Bilek, Koloğlu*', astronomi '*Ateş, Toprak, Gökahmetoğlu*' olarak ortaya çıkar. Doğa olayları '*Şimşek, Yıldırım, Yağmuroğlu*', değerli taş ve metaller '*Bakır, Zümrüt, Gümüş, İncioğlu*' görünür. Bunların yanı sıra, hayvanlar '*Kuzu, Şahin, Tokarlan, Arıoğlu*', bitkiler '*Çam, Kök, Güloğlu*', meslekler '*Madenci, Usta, Çavuşoğlu*', müzik '*Ozan, Eser, Tamburoğlu*', renkler '*Yeşilova, Sarier, Karamollaoğlu, Kırmızıaslan*', sayılar '*Yediveren, İkiz, Teksoyoğlu*', şenlik '*Bayram, Çelenk, Kutluoğlu*' de bu sınıflandırmada yerini alır. Ayrıca, soyut isimler '*Onur, Erdem, Faziletoğlu*', duygular '*Mesut, Mutlu, Şenlikoğlu*' ve bölgeler '*Adanalı, Dağlı, Giritli, Dağıstanlıoğlu*', '*Efendigil, Mersinligil, Yurtlugil, İbrahimgil veya Arpalıgil*' gibi aile veya gruba aitlik, çok sık olmasa da '*Dayı, Benlidayı ve Emmi*' gibi akraba terimleri karşılaşılan soyadlarıdır. '*Ağaoğlu, Varoğlu, Hisarcıkıoğlu* veya *Hanağası*' gibi tarihî veya ekonomik göstergelere rastlamak da olasıdır.

Görüldüğü gibi, soyadlarının verilmesinde çok yönlü seçenekler olabilmektedir. Bu çeşitliliği yansıtan kişiadilim seçimlerinin; yeradilim, kökadilim, yıldızadilim, rüzgaradilim, belgeadilim, bitkiadilim, eseradilim, zamanadilim, uzayadilim, mitadilim, araçadilim, gökadilim, hayvanadilim, örgütadilim, ürünadilim ve kentlikadilim gibi alanlar çerçevesinde yapıldığı görülmektedir. Soyadı Kanunu'nun tarihçesine bakıldığında ise soyadı verme ve kayıt altına almanın, ataların meslekleri, fiziksel görünümü veya kayıt yapanların deneyimlerinden oluştuğu görülür (Türköz, 2007). Örneğin

bir bölgede önerilen veya istenen herhangi bir soyadı daha önce başka bir aile tarafından talep edildiği için resmiyete dökülmüş ise aynı soyadına kayıt yapılamazdı. Bu tür durumlarda bürokrat, kayıt için yeni gelen ailenin adını kayıtlı soyadlarına ay-, ak-, er-, öz-, büyük-, kara-, boz-, küçük- vb. sözcükleri önekler ekleyerek yeni soyadları oluştururdu. Örneğin, Ay, başka bir soyadı olarak Aytekin şekline dönüşür, Ak-Akaslan, Er-Ergülü, Boz-Bozkurt, Öz-Özdemirkıran, Büyük-Büyükergen, Kara-Karakılıç, Küçük-Küçükdağ gibi anlamlı başka tamlamalar haline getirilirdi. Bazı durumlarda ise bu sözcükler sonek olarak da verilebilirdi (örneğin, Yeşildağ, Demirel, Gürsoy ve Altunöz vb.). Böylece Türk soyadları kavramsal olarak sınırsız sayıda çoğaltılabilmekte ve içerisinde kültürel ve dil yapıları girdileri de barındırabilmektedir. Bu çalışmanın amacı da yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde öğrencilerin öğrenmesini kolaylaştırabilecek bu unsurların önemine dikkat çekmektir.

Türk Soyadlarının Dilbilimsel Yönleri

Soyadlarında örtük olarak biçimbirim ve sözdizim yapıları çok sayıda bulunmakta ve işlevsel görevler üstlenebilmektedir. Bu özellik, Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde olumlu ve kalıcı öğrenime katkı sağlayabilir. Türkçenin sesbirimsel, biçimbirimsel, sözdizimsel ve anlambilimsel farklılıkları öğrenmede sorun olabilmektedir. Sesbirimsel açıdan Türkçede var olan bazı harflerin Latin alfabesi olmasına rağmen farklı sesletilmesi ya da Latin alfabesinde olmayan harflerin sesletilmesi sorunlar yaratabilmektedir. Biçimbirimsel, sözdizimsel ve anlambilimsel açıdan eklerin yapım ve çekim eki olarak anlamı değiştirmesi, isim tamlamaları, olumsuzluk birimleri, çoğulluk birimleri, çatı durumu, ad durum ekleri, fiillerin görünüşleri, sahiplik, sayılar, ad durum eklerinin kullanım, zarf, sıfat, ortaç, fiilimsi vb. soyadlarının işlevsel durumu da çeşitlilik göstermektedir. Örneğin, 'Av', *Avcı*'da olduğu gibi bir mesleğe dönüşürken aynı zamanda tarihi bir girdi sunar. 'Avcılar' örneği çoğulluk ile ilgili bilgi verirken *Avsever* geniş zamanı, *Avlamaz* olumsuzluk ögesi içerir. Benzer şekilde, *Tanrıverdi* söz diziminde uyumlu bir cümleye dönüşen bir soyadı olurken dini öğelerin sunumunda da kültürel girdi sağlar. *Sevimli* sıfat, *Yavrucağ* küçültme, *Yavaşça* zarf olarak karşımıza çıkar, *Kemersiz* eksikliği ifade ederken, *Korkut* ettirgen, *Anıl* ise edilgen yapının örnekleridir. Kanıtsal gerçeklikte *Görmüş* nadir de olsa rastlanılan soyadıdır. *Sakallı*, *Aksaçlı* fiziksel özellik veya sahiplik gösterirken bölgeye aitlikte *Dağlı*, *Köylü*, *Adanlı* vb. örnekler karşımıza çıkar. Sadece bu kadarla da kalmaz sayılar da sıklıkla karşılaşılan soyadlarıdır *Altıparmak*, *Dörtler*, *Ellidokuzoğlu*. Bunun yanı sıra soyadlarında *Ensonra*, *Pekdoğru* gibi üstünlük veya en üstünlük durumunu görmek de olağandır. Bulunma durumunda

Önde veya *Enönde* örnekleri de mevcuttur. Alan yazında Türkçenin dil bilgisine ilişkin en çok zorluk çekilen konular; sözcük türleri, çekim ekleri, fiillerde çatı, fiillerde kíp, basit ve bileşik zaman, soru ekleri, bağlaçlar, sıfat fiil ekleri, vb. (Benzer, 2020; Gürbüz ve Güleç, 2016; Kardaş ve Koç, 2019; Khomeniuk, 2020) olarak görülmektedir. Bu soyadlarına bakıldığında bu yapıların çoğunun soyadlarında örtük olarak bulunması hem ilginç hem de sezinlenerek dilsel yapıların keşfedilmesi bağlamında eğlenceli bir öğrenme yoluna dönüşebilir. Bu nedenle bu çalışma, aşağıdaki iki soruya ışık tutmayı amaçlamaktadır:

1. Türk soyadları kavramsal ve dilbilimsel açıdan ne tür bir çeşitlilik sunmaktadır?
2. Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin, dil öğrenme sürecinde Türk soyadlarıyla ilgili farkındalık düzeyleri nedir?

YÖNTEM

Türk soyadlarının çeşitliliğini ortaya koyan bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizi araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2013, 217). Veriler, Türk vatandaşlarının ad ve soyadlarını belgeleyen üç kuruma ait ad ve soyadı listeleri kullanılarak toplanmıştır: Türk Dil Kurumu (TDK) tarafından hazırlanan Türk Kişi Adları Sözlüğü (N. 9699), Türkiye Cumhuriyeti Meclis Üyelerinin 2020 yılı itibarıyla son dönem güncel milletvekilleri (MV) listesi (N. 589) ve rastgele seçilen bir devlet üniversitesindeki akademisyenlerin (AK) listesi (N. 2284). Kurumlardan kurumsal e-postaları yoluyla listeler istenmiş, çalışmanın amacı anlatılmış ve izin alınmıştır. Bu listeler çalışmanın derlemine oluşturmuştur. Her üç derlem bilgisayar ortamında yazılı halde depolanmış ve kavramsal ile dilbilimsel olarak sınıflandırılmıştır. Bu iki sınıflandırma diğer iki araştırmacı tarafından gözden geçirilerek güvenilirliği ve tutarlılığı saptanmıştır. Bu sınıflandırma: Kavramsal (vatansızlık, din, etnik köken, kültür, anatomi, astroloji, paha biçilmez taşlar, hayvanlar, bitkiler, renkler, meslekler, sanat, kutlama, duygular, bölgeler vb.) ve dil yapılarının çeşitliliğidir (isimler, fiiller, sıfatlar, ortaçlar, zarflar, soyut isimler, sayılar, vb.). Gruplandırma yapılırken çok fazla alanla karşılaşılmıştır. Bu nedenle sıklıkları göz önüne alınarak sınırlandırılmaya gidilmiştir. Sıklığı az olan soyadlarının nicel olarak gösterilmesi zor olacağı için "diğerleri" olarak kodlanmış ve Tablo 2'de bu şekilde gösterilmiştir. Bu süreçte, araştırmanın odak noktası soyadları olduğu için evli olan bayan bireylerin kızlık soyadları çalışma odağını gösteren sayının (N. 10369) dışında tutulmuştur. Türk nüfusunu temsil edenlerin (Türkiye İstatistik Derneği tarafından 2020 itibarıyla 83.154.997) çeşitlilik ve

güvenirliliğini sağlamak için Concordance Derlem Programı (SCP) ile tematik analiz yapılmıştır. Bazı adların soyadı bazı soyadlarının ad olarak Türkçede aynı olmasından dolayı ad ve soyadı derleminde soyadlarının atlanmaması için bu listeler manuel olarak da araştırmacı tarafından sayılmıştır. Diğer iki araştırmacıdan da onay alındıktan sonra tablolaştırılmıştır. Tablo 1'deki "Çalışma odağı" başlıklı sütunda verilen toplam sayılar (N. 9964) yalnızca TDK, milletvekilleri (MV) ve akademisyenlerden (AK) istatistiksel olarak toplanan soyadlarını içermektedir. Nicel toplanan veriler kavramsal ve dilbilimsel çeşitliliği ortaya koymak için analiz edilmiştir. Bunun yanı sıra, çalışmanın diğer odağı ise yabancı öğrencilerin Türkçe öğrenme sürecinde gerek ders ortamında gerekse sosyal ortamda karşılaştıkları soyadlarıyla ilgili görüşlerini ortaya koymak olduğu için üniversitede eğitimlerine devam eden 18 yabancı öğrenci araştırmanın katılımcısı olarak belirlenmiştir. Bu katılımcılara soyadları üzerine yapılandırılmış görüşmeler verilmiş ve Türkçenin sözcük ve dilsel yapısı ile ilgili verdikleri cevaplar kavramsal ve dil bilgisi olarak sınıflandırılarak analiz kısmında sunulmuştur.

BULGULAR

Tablo 1. Üç Kuruma Ait Kişi Ad ve Soyadları Listesi

Ad ve Soyad Derlemi	Ad	Soyad	Toplam	Odak*
TDK Kişi Adları Sözlüğü	4004	7091	9699	7091
Milletvekilleri Listesi (MV)	633	677	1310	589
Akademisyenler Listesi (AK)	2040	2601	5282	2284
Toplam	6677	10369	16291	9964

*TDK kişi, milletvekilleri (MV) ve akademisyenlerin (AK) soyadları

Tablo 1.'de görüldüğü gibi kişi ad ve soyadları değişik derlemlerden alınmıştır. Türk Dil Kurumu Kişi Adları Sözlüğünde toplam 6677 ad bulunmaktadır. Bunların 4004 adedi kişi adlarını, 7091 ise soyadlarını içermektedir (n=9699). Soyadlarının fazla görünmesinin nedeni, bazı kişi adlarının (örneğin Demir, Aytekin vb.) soyadı olarak da kullanılmasıdır. Milletvekilleri listesinde 633 ad ve 677 soyadı (n=1310), bir devlet üniversitesinden alınan akademisyen ad ve soyadı listesi ise 2040 ad ve 2601 soyadından oluşmaktadır (n=5282). Gerek MV gerekse AK listesinde soyadlarının fazla olmasının nedeni bayan milletvekilleri ve akademisyenlerin kızlık soyadlarını da kullanmakta olmalarıdır. Çalışmanın odağı (N. 9964) soyadları olduğu için evli kadınların kızlık soyadı çalışma dışında bırakılarak sınırlamaya gidilmiştir. TDK toplam çalışma odağı sayısı 7091, son dönem milletvekillerinin sayısı 589 ve akademisyenlerin sayısı 2284 çalışmanın odağını oluşturmaktadır. Elde edilen derlem ile

İlgili veriler kavramsal ve dilbilimsel yönleriyle Tablo 2.'de sunulmuştur.

Tablo 2. Türk Soyadlarının Kavramsal ve Dilbilimsel Yönlerinin Karşılaştırılması ve Analizleri

Türk soyadları	TDK		Milletvekilleri MV		Akademisyenler AK	
	N	f	N	f	N	f
<i>Kavramsal</i>						
Soyut isim	162	2.28	15	2.54	30	1.31
Anatomik yapı	147	2.07	12	2.03	51	2.23
Hayvan	178	2.51	21	3.56	110	4.81
Astronomi	349	4.92	43	7.39	83	3.63
Sanat	2	0.02	1	0.16	6	0.26
Kutlama	-	-	1	0.16	11	0.48
Kültür	248	3.49	14	3.37	51	2.23
Renk	295	4.16	36	6.11	84	3.67
Duygu	4	0.05	5	0.84	19	0.83
Etnik köken	22	0.31	1	0.16	33	1.44
Maden/taş	681	9.60	68	11.54	155	6.78
Doğa	302	4.25	26	4.41	98	4.29
Sayı	85	1.19	3	0.50	21	0.91
Vatansızlık	1045	14.73	57	9.67	218	9.54
Bitki/Çiçek	879	12.39	8	1.35	47	2.05
Anavatan/Bölge	53	0.47	21	3.56	40	1.75
Meslek	187	2.63	30	5.09	97	4.24
Din	489	6.89	7	1.18	23	1.00
<i>Dilbilimsel</i>						
Fil	1092	15.39	75	12.73	324	14.18
Sıfat	132	1.86	44	7.47	263	11.51
Diğerleri	734	10.35	53	8.99	389	17.03
Toplam	7091		589		2284	

Tablo 2., TDK, Milletvekilleri (MV) ve akademisyenlerin (AK) soyadlarının kavramsal ve işlevsel olarak ne oranda nüfusu temsil ettiğini göstermektedir. Ayrıca üç derlem arasında temsil edilen soyadlarının ne tür farklılığı içerdiği sunulmaktadır. En yüksek kavramsal konu ve oran içeren soyadları vatanseverlik olarak görünürken (TDK, %14.73; AK, %9.54), milletvekillerinde maden/değerli taş (MV, %11.54) ilk sırayı almaktadır. MV'nin vatanseverlik ile ilgili soyadlarının ikinci sıra (% 9.67) olduğu tespit edilmiştir. Maden ve değerli taşlar ise akademisyenlerde ikinci sırada görülmektedir (AK, %6.78). Kavramsal olarak en az yer alan soyadları olan sanat hem TDK (%0.02) hem akademisyenler (% 0,26) hem de MV (% 0.16) için düşük oranda görülmektedir. Kutlama ile ilgili soyadları konusunda TDK'da hiç örnek bulunmazken akademisyenlerde %0.48, milletvekillerinde %0.16 oranı dikkat çekmektedir. Soyadlarının işlevsel kullanımı göz önüne alındığında fiillerin yine yüksek oranda olduğu görülmektedir (TDK, %15.39; AK, %14.18; MV, %12.73). Sıfatlar konusunda ise gruplar arasında fark görülmektedir (AK, %11.51; MV, %7.49; TDK, %1.86). Üç derlem, kategorilere göre oransal olarak farklılıklar gösterse de, üç listede verilen tüm soyadlarının sonuçları, anlambilim ve biçimbirimin zenginliğini ortaya koymaktadır. Tablo 2.'de sunulan bilgiler toplumsal olarak soyadı kanunu kabul edildiğinde toplumun tercihini yansıtmaları açısından önemlidir.

Bu veriler ışığında bu soyadlarının sadece temsiliyet açısından değerlendirilmesi değil, Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin dil öğrenme sürecinde bu zengin çeşitliliği fark etmeleri de önemli bir kazanım olarak düşünülmelidir. Türkçeyi öğrenen yabancıların Türk soyadlarında yer alan kavramsal yönlerine farkındalık oluşturacak ilgili veriler aşağıda açıklanmaktadır.

Türk Soyadlarının Kavramsal Açından Analizi

Bu çalışmada veri olarak kullanılan üç derlemden elde edilen soyadları kavramsal olarak analiz edildiğinde; kişiadabilim, yeradabilim, kökadabilim, yıldızadabilim, rüzgaradabilim, belgeadabilim, bitkiadabilim, eseradabilim, zamanadabilim, uzayadabilim, mitadabilim, araçadabilim, ürünadabilim, hayvanadabilim, kentliadabilim ve gökadabilim gibi değişik örnekleri içerdiği görülmüştür. Ayrıca iki ismin yan yana gelerek tamlama oluşturduğu (örneğin, ay ve tekin-Aytekin, al ve bayrak-Albayrak, ak ve kılıç-Akkılıç, boz ve kurt-Bozkurt, er ve yılmaz-Eryılmaz, büyük ve yılmaz-Büyükılmaz, küçük ve er-Küçükter, gök ve demir-Gökdemir, kara ve göl-Karagöl, ve öz ve doğan-Özdoğan vb. ve kavramlar olarak öğrenmeye olumlu etki

yaratacak örneklere de rastlanmıştır. Böylece yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrencilerin en çok yaşadıkları sorunlardan birisi olan ekler, tamlamalar, farklı dil yapıları ders kitaplarında kişi ad ve soyadları olarak sunulduğunda onların rahatlıkla biçimbirimlerin sıralamasını algılamasına olanak sağlayabilecektir.

Türk Soyadlarının İşlevsel Açından Analizi

Sonuçlar, Türk soyadlarının değişik oranlarda da dilbilimsel açıdan çok yönlü (sesbirimsel, biçimbirimsel, sözdizimsel ve anlambilimsel) bilgi içerdiğini göstermektedir. Verilerin analizleri dil yapıları açısından değerlendirildiğinde, ekler (-cI, -cA, -dA, -dAn, -dI, -tI, -gII, -dAr, -sIz vb), tamlamalar, çoğulluk (-IEr) ve olumsuzluk (-mE) birimleri, fiillerin çatı durumu ve görünüşleri (-Ar, -dI, -mIş, -II, vb.), sayılar, ad durum eklerinin kullanımı (-I, -dE, -dEn, -E, -II), zarf (-cA), sıfat(-II, -sIz), ortaç (-En, -mEz, -dIk vb), fiilimsi (-An) vb. geniş bir yapıyı kapsadığını ortaya koymaktadır. Bunun ötesinde derin bilgi birikimine karşı bilinç ve duyarlılık yarattığı da söylenebilir. Bu sonuçlar Pau Jorda'nın (2018) aktardığı gibi Colantonio et al. (2003)'nun çalışmalarıyla uyumludur. Şüphesiz, dil yapılarıdaki değişik biçimbirimlerin soyadlarında yansımaları yabancı öğrencilerin soyadlarına baktıklarında sadece soyadı değil, anlamlı girdiler olarak bilişsel anlamda bilgiyi işleme ve kullanma kazanımlarıyla sonuçlanabilir.

Tablolarda sunulan sonuçlarda da gösterildiği gibi, kişi soyadları, yabancı dil öğrenenlerin bu çeşitliliği keşfetmelerine olanak sağlayarak sayısız göstereyi zihinsel sözlüklerinde saklamalarına imkân verir. Böylece sondan eklemeli bir dil olan Türkçenin sözcüklerde yansıyan sonekleri çeşitliliğinin görselleştirilmesine olanak sağlanır. Bu farkındalık sadece kültürel farklılıklara değil, 21. yüzyıl becerilerinden olan yaratıcılık becerisinin geliştirilmesi ve dil birimlerinin dil öğreniminde kullanılmasına da hizmet eder. Şu anda, dünyanın dört bir yanındaki olaylar milyonlarca insanı evlerinden diğer ülkelere göç etmeye ve kendilerini bilinmeyen bir kültüre uyum sağlamaya mecbur bırakmaktadır. Bu bakımdan, hedef dili ve kültürünü öğrenmek, etkileşimi sağlıklı bir şekilde sürdürmek, iletişimin her iki tarafı için de önyargısız olmayı gerektirir. 21. yüzyılda sağlıklı bir iletişim kurmanın temel unsurları hoşgörü, anlayış, birbirine karşı şeffaf olmaktır. Bunun farkına varmak için diğerleriyle duygudaşlık kurma ve adbilimin hayati bir rol oynadığı farklı kültürleri anlama önemlidir. Bu anlayış; gelenekler, tarih, edebiyat, sanat, coğrafya, din, bölge öncelikleri ve yerli, hedef ve dünya kültürleri arasındaki hoşgörü konusunda muazzam bir süper çeşitliliğin olmasıyla gerçekleşir. Aynı ülkede bile farklı kültürlerde

iletişimi sağlamanın tek bir anahtarı vardır; bu da kültür ve geleneklerdeki farklılıkları önyargısız olarak sezmek, takdir ve kabul etmektir. Aynı durum farklı ülkelerden Türkiye'ye gelen yabancılar için de geçerlidir.

Bu çalışmanın ikinci araştırma sorusu; yabancı öğrencilerin Türkçe öğrenme sürecinde Türk soyadlarının öğrenimlerine katkısı ortaya koymaya yöneliktir. Türkçe soyadlarına ilişkin algılarını anlamak için görüşülen on sekiz katılımcıya yarı yapılandırılmış görüşme soruları sorulmuştur. Sorulara açık ve anlaşılır cevaplar alabilmek için dil tercihleri sorulmuştur. Türkçe dışındaki dil tercihlerinin İngilizce olarak ifade edilmesi üzerine cevapları kaydedilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme, Türkçe isimlerin bağlamsal ve dilbilimsel yönlerinin farkında olup olmadıkları, bu isimlerle günlük ve akademik yaşamlarında karşılaşp karşılaşmadıkları, anadillerinde bu kadar çeşitlilik olup olmadığı, Türkçe ders kitaplarında yer alan ad ve soyadları, bu adların öğrenmelerindeki etkisi gibi altı sorudan oluşmaktadır. Aşağıda, katılımcıların (K1-K18) Türk soyadları ile ilgili görüşlerini yansıtan rastgele seçilmiş alıntılardan bazıları sunulmuştur.

K1: Yabancı dili öğrenmek, yerel ve hedef kültür arasındaki çeşitliliğin farkında olmayı gerektirir. Bu ders kitaplarında kültürel bilgi var. Değişik soyadları içinde morfolojik yapılar var ve bunlarla uğraşmak bir bulmaca gibidir. Örnek, Varış, Durhasan, Sezer, Korkmaz, Tanrıkulu

K7: Benim dilimde da sonu -oğlu ile biten soyadları var ancak babayla sınırlıdır. Türkçede hayvanlardan, astrolojiye, meyvelerden, gökyüzüne vb. değişik kavramlardan bahsederek baba adının çok ötesine geçebilirsiniz. Mesela, Beşkardeşoğlu, Kibaroğlu, Sadıkoğlu, Sinirlioğlu. Hayatı keşfetmek güzeldir.

K9: Türkçe sondan eklemeli bir dildir ve son ekleri anlamak çok zordur. Ben türetme veya çekim ekleri nasıl oluşur bilmiyordum. Ama soyadlarıyla ders kitaplarında (Dündü, Kuşcuoğlu, Cenkseven, Eryılmaz) ve market adlarında karşılaştıkça bilgimi genişletmem ve güvenimi kazanmam gerçekleşti.

K15: -oğlu soyadları hakkında sevdiğim şey, benim dilimde 'g' harfinin sesi üç şekildedir ve telaffuz değişiktir. Onlar /g/, /c/ ya da ağaç kelimesi gibi sessizdir. -oğlu kelimesi her yerde görünce 'g'yi sessiz olarak telaffuz etmek öğrendim. Benim için gerçekten dikkat çekici.

K12: *Türkçenin çok zor bir dil olduğunu düşündüm. Ama Türk arkadaşlarım Türkçe ad ve soyadlarının anlamları olduğunu anlattı. Ekleri öğrenmem kolay oldu. Elverdi, Güngördü, Kurtuldu vb.*

Katılımcı 17: *Sokaklarda, birkaç son eke sahip olan yaygın isimlerle karşılaşıyorum. Selçukluoğlu, Kısacık, Demir-ci-oğul-lar-ı, Özkardeşler vb. Bu, kültürel bilgi elde etmek kelimeleri anlamam yardımcı oluyor.*

Yarı yapılandırılmış görüşmelerin sonuçlarına göre, katılımcıların Türkçe soyadlarında örtük görünen bu yapıların kavramsal ve dilsel yönlerini yakalayabildikleri gözlenmiştir. Bazı katılımcılar soyadlarındaki ipuçlarının dil öğrenmeye olan güvenlerini artırabileceğini konusunu vurgularken, katılımcılardan birisi ders kitaplarında en çok dikkat çeken noktanın bu olduğunu belirtmiştir. Ders kitapları ortak ve hedef kültürün içinde barındıran kaynaklardır. McGrath (2013)'a göre, ders kitapları; sadece iletişimsel etkileşimi başlatan bir araç değil, aynı zamanda hedef dilin örnek ve bilgilerini sunan bir kaynaktır (s. 5). Tomlinson (2012) ise bir öğretme aracı olan ders kitaplarının beş işleve sahip olduğunu vurgular: öğrencilere hedef dille ilgili bilgi verdiği için *bilgilendirici*, dilin nasıl kullanılacağına yönelik rehberlik ettiği için *öğretici*, dilin kullanımını deneyimleme olanağı sunduğu için *deneysel*, dil kullanımına teşvik ettiği için *aydınlatici* ve hedef dil ile ilgili keşifler yapmaya imkân sağladığı için *araştırmacıdır*. Kısaca, materyallerin sadece programın kazanımlarına odaklanmak değil kültürel açıdan öğrencileri bilgilendirmek yönü de vardır. Türkçe ders kitapları soyadı formlarına gömülü kültürel bilgileri içerecek şekilde tasarlandığında, metnin anlaşılması daha kolay hale gelir. Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin öğrenme sürecinde daha tutarlı dil yapılarını üretebilmeleri sağlanabilir.

SONUÇ, TARTIŞMA, ÖNERİLER

Bu çalışmada, 10.369 Türk soyadı, kültürel, kavramsal ve işlevsel yönden sundukları çeşitlilik, gömülü bir dil girdisi ya da yapıları ile sunulmaları halinde Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenler için yararlarının ne olduğu araştırılmıştır. Araştırmanın analizleri, diğer dillerle kıyaslandığında soyadlarının, toplumun bireysel kimliklerini ve hatta tarih öncesi çağları (Akalin 1998: akt. Uca 2004), anatomiye, hayvanları, sanatı, ünlüleri, renkleri, kültürü, duyguları, etnik kökeni, ekonomik göstergeleri, madeni, doğayı, bitkileri, bölgeyi, dini vb. temsil eden bir stereotipi veren büyük bir bilgi dağarcığına sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, geçmiş yıllarda tarihteki önemli kişiliklerin hatırlanması ve saygının yanı sıra ebeveynlerin sosyal durumu, değerli taş isimlerine olan takdirleri, cesur ve cesur davranışlara dair düşünceleri ve hayvanlardan yola çıkarak cesur

davranışları çocuklarında isimlendirmek gibi bir olguyu da desteklemektedir. Hedef kültürdeki toplumsal yapıyı gün yüzüne çıkarmakta ve toplumun değerlerini ayna olarak yansıtmaktadır. Yani, yalnızca soyadlarını sunmak Türkçe biçimbirimleri açısından yabancı öğrenciler için tespit edilmesi zor bir yük olabilir. Bununla birlikte, bu tür soyadları yabancı öğrencilere değerli bir fırsat sunar ve soyadlarında yer alan belirli dilsel unsurları ayırsamayı kolaylaştırır. Dolayısıyla ders materyallerini hazırlayan veya tasarlayan birey ve/veya kurumların da öğrencilerin kazanımlarını en üst düzeye çıkarabilmek için kitapların bilgilendirici, aydınlatıcı ve araştırmacı yönüne daha çok ağırlık vermeleri sadece dil öğrenimi açısından değil 21. yüzyılın önemli becerilerinden olan iletişim açısından da gereklidir.

Son zamanlarda, adbilimler üzerine yapılan çalışmalar, tutarlılığı gerçekleştirmenin en iyi yolunun pragmatik uygulamalar olduğu fikrine dikkat çekmektedir (Ainiala ve Östman, 2018; Motschenbacher, 2020). Bu nedenle, adbilimi yabancı dil öğreniminde kritik dil bilinci olarak dikkate alınmalıdır. Bu çalışma, Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlere içgörü sağlamanın yanı sıra Türkçede belirli bir varlık olan soyadlarına ve yabancı dil öğretim kitaplarının kültürel, bilgilendirici, aydınlatıcı ve dilsel aktarıcı yönüne dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, bu araştırma, farklı ülkelerden, kültürlerden gelen öğrencilerin özgüvenli bir şekilde iletişim kurmaları için kolaylaştırıcı bir faktör olabilir ve bu da başarılı bir etkileşime yol açabilir. Bu hedefe ulaşmak için formül, kod çözümleme yani kelime dağarcığının, sözedimlerin farkına varma ve kültürler arası dillerde var olan engelleri adbilimi yoluyla çözebilme gibi görünmektedir. Bu formül, yeni bir anlamın özümsemesini veya daha önceki anlamın yerleşmesini içerir. Dolayısıyla, dil öğrenenler sonuçta bu çeşitliliği tespit eder ve Türkçede somutlaşan biçimbirim, anlambirim zenginliğini görselleştirerek öngörülerini genişletebilir. Sonuç olarak, biçimin benzersiz özelliklerini gizleyen adbilime ilgi, özellikle 21. yüzyılda, tüm bireyleri bir şekilde küresel olarak birbirine bağlayan, dil ve kültürel engellerin karşılıklı olarak aşılmasının kültürlerarası çeşitliliğine yönelik üst dil farkındalığının bir yolu olarak artmış görünmektedir.

KAYNAKÇA

- Ainiála, T. and Östman, J. A. (2018). Socio-onomastics and pragmatics. *Gender and Methodology in the Ancient Near East, Barcino Monographica Orientalia*, 10.
- Aksholakova, A. (2014). Proper name as a clue symbol of identity. *International Conference on Education & Educational Psychology 2013 (ICEEPSY, 2013). Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 112, 465- 471.
- Anashkina, I. A. and Konkova, I. I. (2018). Anthroponymic structures in discourse. *Art Human Open Acc J.*, 2(6), 345-347.
- Anttilla, R. (1989b). *Historical and comparative linguistics* (2nd rev. ed.). Amsterdam: John Benjamins.
- Atlı, C. S. (2020). İsimlere sosyolojik açıdan bakmak: 1923-2017 yılları arasında Türkiye’de verilen isimler. *DEU Journal of Humanities*, 7 (2), 387-406.
- Aykut, K. (2017). The influence of Turkish anthroponymy on the translation of the novel 100 by Başar Akşan. *Mavi Atlas*, 5(2), 663-677.
- Benzer, A. (2020). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde işlevsel dil bilgisi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Biçer, N. (2016). Yabancılara Türkçe öğretiminde motivasyona ilişkin öğrenci görüşleri ve sınıf içi gözlemler. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 4(1), 84-99.
- Brooks III, Friedman. J.O., Gibson, J. M. and Yesavage, J. A. (1993). Spontaneous mnemonic strategies used by older and younger adults to remember proper names. *Memory*, 1(4), 393-407.
- Coates, R. (2009). A strictly millian approach to the definition of the proper name. *Mind & Language*, 24(4), 433-444.
- Council of Europe (2018). Common European framework of reference for languages: learning, teaching, assessment. Companion volume with New Descriptors. Language Policy Programme, Education Policy Division, Education Department.
- Dunifa, L. (2019). Current trends in name giving practices of the buton people: the impact of globalisation on the anthroponymy of Southeact Sulawesi. *Voprosy Anomastiki*, 16(2), 259-268.

- Eugenia, E., Romanova, E.E. and Spiridonov, D.V. (2018). Syntactic features of proper names: the generativist approach(es) properhood. *Voprosy Anomastiki*, 15(3), 7-35.
- Gürbüz, R. ve Güleç, İ. (2016). Türkiye’de eğitim gören yabancı öğrencilerin Türkçeye ilişkin görüşleri: Sakarya Üniversitesi örneği. *Sakarya University Journal of Education*, 6,2:141-153.
- Kardaş, M. N. ve Koç, R. (2019). *Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesinde karşılaşılan başlıca sorunlar: Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Khomeniuk, A. (2020). Ukrayna’da yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ve karşılaşılan sorunlar üzerine bir inceleme. *International Journal of Teaching Turkish as a Foreign Language*, 3(1), 5-20.
- Luchtenberg, S. (2010). Proper names as a target of language awareness. *Language Awareness*. 1(1), 22-31.
- Maduagwu, G. (2010). Iglo personal names: a morpho-semantic study. *Language Matters*, 41(2), 315-324.
- McGrath, I. (2016). *Material evaluation and design for language teaching*. Edinburg: Edinburg University Press.
- Mistry, P. J. (1982). Personal names: their structure, variation and grammar in Gujarati. *South Asian Review*, 6(3), 174-190.
- Motschenbacher, H. (2020). Corpus linguistic onomastics: a plea for a corpus-based investigation of names. *Names*, 68(2), 88103.
- Murru-Corriga, G. (2000). The patronymic and the matronymic in Sardinia. *The History of the Family*. 5(2), 161-180, 2.2.2020 tarihinde erişildi <[https://doi.org/10.1016/S1081-602X\(00\)00034-8](https://doi.org/10.1016/S1081-602X(00)00034-8)>.
- Ngoc-My, G. (2001). Establishment of Vietnamese personal names. *Technical Services Quarterly*. 18(2), 15-29. 12.02.2020 tarihinde erişildi <https://doi.org/10.1300/J124v18n02_02>.
- Oller, J.W. (1973). Some psycholinguistic controversies, in focus on the learner: pragmatic perspectives for the language teacher (John Oller W. and Jack Richards C. Mass Ed.). Newbury House Publication.

- Özcan, M. Ş. ve Üzen, İ. (2019). Atatürk döneminde Soyadı Kanunu'nun Çankırı'daki yansıması. *ÇKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10, 129-152.
- Şahin, İ. (2019). *Adbilim* (4. bs.). Ankara: Pegem Akademi.
- Sartaş, S. (2009). Balıkesir Üniversitesi öğrencilerinin günümüzdeki adlar ve ad verme hakkındaki görüşleri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12(21), 422-433.
- Sengani, T. M. (2018). Some historical event-marking names in Tshivenda. *South African Journal of African Languages*, 38(1), 87-97.
- Shokhenmayer, E. (2018). Preliminary study of the most frequent Russian, French and German occupational surnames. *Onomastica Lipsiensia/OL* 13, 271-290.
- Tekvar, S. O. (2017). Kişilik hakkı olarak kadının soyadı: kadınların evlendikten sonra soyadının değişmesine yönelik eğilimleri ve algısı. *Toplum ve Demokrasi*, 11 (23), 209-221.
- Tezmen, N. (1949). *Öz ad soyadı ve yaş düzeltme davaları*. İstanbul: Şaka Matbaası.
- Tomlinson, B. 2012. Materials development for language learning and teaching. *Language teaching* 45, 143-179.
- Turfan, R. ve Bayar, C. (1935). *Öz Türkçe soy adları*. Yozgat: Vilayet Basımevi.
- Turinay, F. (2012). Yabancı ırk ve millet isimlerinin soyadı olarak kullanılması yasağı ve bir anayasa mahkemesi kararının incelenmesi. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 112, 29-54.
- Türköz, M. (2007). Surname narratives and the state-society boundary: memories of Turkey's family name law of 1934. *Middle Eastern Studies*, 43(6), 893-908.
- Türköz, M. (2018). *Naming and nation-building in Turkey: the 1934 surname law*. New York: Palgrave Macmillan.
- Uca, A. (2004). Türk toplumunda ad verme geleneği. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü* 23,145-150.
- Valentine, T., Moore, V., Flude, B. M., Young, A. W. and Ellis, A. W. (1993). Repetition priming and proper name processing. Do common names and proper names prime each other. *Memory*

1(4), 329-349. 01.06. 2020 tarihinde erişildi
<<https://doi.org/10.1080/09658219308258242>>.

Vascenco, V. (1975). Concerning the standard system of Romanian surnames, names. *Names: A Journal of Onomastics*, 23(2), 89-102. 08.01.2020 tarihinde erişildi
<<https://doi.org/10.1179/nam.1975.23.2.89>>.

Vural, M. Z. (1935). *Öz Türkçe kadın ve erkek adları ve soy adları: öz Türkçe dil değişimine armağan* (3. bs.). Bursa: Bizim Matbaa.

Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yumaguzin, V. and Vinnik, M. (2019). Surnames in modern Russia. *Annals of Human Biology*. 10. 01.2020 tarihinde erişildi.
<<https://doi.org/10.1080/03014460.2019.1685130>>.

Ek.1. Etik Kurulu Onayı

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ALANINDA
BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU

Toplantı Tarihi: 30.09.2020

Toplantı Yeri: Eğitim Fakültesi Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü

KARAR NO:1

Rektörlük Personel Dairesinin 10.09.2020 tarih ve E.26184 sayılı yazısı ekinde Çukurova Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Alanında Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kuruluna Doç. Dr. Gülden Tünn tarafından gönderilen "Türk Adbilimi: Kişi Soyadlarındaki Yansımaların Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimine Katkısı" başlıklı çalışma karalamazca incelendiği ve araştırmanın etik ilkelere uygun olduğu sonucuna varılmıştır.

Prof. Dr. Sedat UÇAR
Etik Kurul Başkanı

Prof. Dr. Kerem LOPCU
Etik Kurul Üyesi

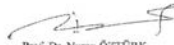
Prof. Dr. Birmur ERALDEMİR
Etik Kurul Üyesi

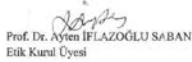
Prof. Dr. Meral ATICI
Etik Kurul Üyesi

Prof. Dr. Fatma BİLGİLİ
Etik Kurul Üyesi

Prof. Dr. Nuran ÖZTÜRK
Etik Kurul Üyesi

Prof. Dr. Ayten İFLAZOĞLU SABAN
Etik Kurul Üyesi

Makale Künyesi (Araştırma): Topçu, H. (2021). Servet-i Fünûn'un şiir anlayışı bağlamında Cenab Şahabeddin'in şiirlerindeki hasta kadınlar. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 167-183.

<https://doi.org/10.32321/cutad.918408>

SERVET-İ FÜNÛN'UN ŞİİR ANLAYIŞI BAĞLAMINDA CENAB ŞAHABEDDİN'İN ŞİİRLERİNDEKİ HASTA KADINLAR

Hayrunisa TOPÇU¹

ÖZET

Edebiyatın hastalık kavramı ile kurduğu yakın ilişki, 19. yüzyılın marazi ruh hâli tarafından desteklenir. Hastalık, Türk edebiyatının yenileşmesine dair radikal değişimlerin yaşandığı Servet-i Fünûn Dönemi'nin öne çıkan unsurlarından biri hâline gelir. Bu çalışmada Cenab Şahabeddin'in hastalığı kadınlar üzerinden işlediği *Bir Verem Kızın Hasbühâli yahud Yâd-ı Mâzî*, *Zavallı Hasta*, *Likâ-yı Hazân*, *İnkisâr-ı Bâzîçe*, *Vâlidemin Sesi*, *Büyük Vâlidemin Sesi*, *Yakazât-ı Leyliyye* ve *Hasta* isimli şiirleri tespit edilmiş, hastalık kavramı dönemin santimental yapısı ve şairin şiir anlayışı doğrultusunda değerlendirilmiştir. Adı geçen şiirlerdeki hastalık fikri doğa, aşk ve anne eksenlerinde tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Servet-i Fünûn şiiri, Cenab Şahabeddin, hastalık ve edebiyat, marazilik, verem.

SICK WOMEN IN THE POEMS OF CENAB ŞAHABEDDİN IN THE CONTEXT OF SERVET-I FÜNÛN'S UNDERSTANDING

ABSTRACT

Literature's close relationship with the concept of disease is supported by the morbid mood of the 19th century. The disease becomes one of the prominent elements of the Servet-i Fünûn Era, during which radical changes regarding the renewal of Turkish literature were experienced. In this study, Cenab Şahabeddin poems named *Bir Verem Kızın Hasbühâli yahud Yâd-ı Mâzî*, *Zavallı Hasta*, *Likâ-yı Hazân*, *İnkisâr-ı Bâzîçe*, *Vâlidemin Sesi*, *Büyük Vâlidemin Sesi*, *Yakazât-ı Leyliyye* and *Hasta*, in which he treated disease

¹ Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Dr. Öğr. Üyesi. nisa@hacettepe.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-2624-5148>

through women were determined, the concept of disease has been evaluated in line with the sentimental structure of the era and the poet's understanding of poetry. The idea of disease in the mentioned poems has been discussed in terms of nature, love and mother.

Keywords: Poetry of Servet-i Fünûn, Cenab Şahabeddin, disease and literature, morbidity, tuberculosis.

GİRİŞ

Servet-i Fünûn, Türk edebiyatında özgün şiire giden yolun taşlarının döşenmeye başladığı dönemdir. Şiir dilinde, biçiminde, hayal ve duygu dünyasında görülen arayış ve denemeler Türk şiirindeki radikal değişimin habercisidir. Servet-i Fünûn'un karakteristik isimlerinden olan Cenab Şahabeddin'in şiirleri üzerinden bu değişimin takip edilmesi mümkündür. Şairin tabiatla insan ruhu arasında kurduğu dinamik bağ, tabiat unsurları, sözcükler, biçim ve ölçü denemeleri aracılığıyla şiirde yarattığı ahenk, metindeki duygunun bu ahenkle örtüşmesiyle ortaya çıkan konu bütünlüğü ve telkin gücü, kadın ve aşk temalarını işlediği eserlerinde görülen estetik yönelim onun şiirde yaptığı yeniliklerden bazılarıdır.

Kadın temasının Tanzimat'tan Servet-i Fünûn'a geçirdiği dönüşüm, şairin şiirde yaptığı yenilikler hakkında da fikir verir. Cenab Şahabeddin'in şiirlerindeki kadın teması çoğunlukla aşk, ilham ve güzellik kavramları etrafında ele alınır. Hasan Akay (2015), Cenab Şahabeddin'in aşkı, sanatın ortaya çıkabilmesi temel kaynak olarak gördüğünden bahseder. Bu kaynak şairin yaratıcı gücünü, yani sanatkârlığını besler, hatta şiir sanatçının aşkı hâline gelir (s. 61-63). Aşkın onun şiirine kaynaklık eden, şiirinin varlık amacını temellendiren bir felsefesi olmakla birlikte beşerî yansımaları içeren bir tarafı da vardır. Kadın aşk teması aracılığıyla erotik, estetik ve ilham veren çağrışımlarla betimlenir. Bulduker (2011), kadının Cenab Şahabeddin'in şiirlerinde aşkın duygusal boyutuyla ilintili biçimde değil de arzu ve şehvet temaları etrafında ele alındığını söyler. Nitekim şairin çapkınlığıyla bilinen ve gönül eğlendirmek amacıyla kadınları kandıran halk kahramanı ile aynı adı taşıyan *Don Juan* isimli şiiri, onun şiirlerinde kadınlarla kurduğu havai bağlara delil olarak gösterilebilir (s. 385-386). Öte yandan kadın, şairin kalbindeki yaratıcı gücü harekete geçirecek bir ilham kaynağıdır. Tarık Özcan (2006), Cenab Şahabeddin'in şiirlerindeki kadın imgesini değerlendirdiği çalışmasında kadına ait çağrışımların giderek çeşitlendiğini, kadının özne konumuna yükseldiğini belirtir ve onu "şiir-kadın" sözcükleriyle ifade eder (s. 33). Çağırışım açısından hayli üretken olan kadın imgesi, şairin şiirindeki estetik tavrı da destekler. Kadın görüntüsüyle, sesiyle, hareketleriyle, bakışlarıyla, gençliğiyle Cenab Şahabeddin'in

şiiirindeki atmosferi tamamlar. Onun yaşama ve evrene dair izlenimlerini okura telkin edecek, duyumsatacak bir araca dönüşür. Bu aracın bir diğer boyutu da dönemin şiir anlayışını ve dünya görüşünü hastalık üzerinden yansıtmadır. Kadına dair yapılan fiziksel betimlemeler ve aşk, ayrılık gibi soyut kavramlar hastalık teması etrafında buluşarak dönemin santimental ruh hâlini beslerler. Bu çalışmada Cenab Şahabeddin'in şiirlerindeki hasta kadınların, Servet-i Fünûn şiiriyle ilişkisi tartışılacaktır. Hastalık kavramının sadece kadınlarla sınırlanmasından dolayı, yukarıda da söylendiği gibi kadının aşk ve doğa ile ilintili biçimde estetik, duygusal bir nesne ve çağrışım aracı olarak ele alınmasıdır. Dolayısıyla hastalık kavramı da özellikle kadının çok yönlü ve derinlikli çağrışım gücüne hizmet eder. Erkek ise çoğunlukla hastalığa yakalanan kadının ölümle mücadelesini gözlemleyen, sevdiğini kaybetmenin acısını yaşayan ikincil bir figürdür.

Hastalık hem ruhsal hem de fiziksel kapsamda değerlendirilebilir. Çıkla (2016), edebiyat eserlerine konu olan hastalıkları bireysel ve toplumsal olmak üzere ikiye ayırır. Bireysel hastalıkları ise üç başlıkta inceler. İlk başlıktaki hastalıklar fiziksel rahatsızlıklardır. Vehim, histeri gibi ruhsal rahatsızlıklar ikinci başlıkta yer alır. Huy ve inanç dünyasıyla ilgili olan kibir, hayâsızlık, yalan gibi manevi rahatsızlıklar da üçüncü başlığı oluşturur. İkinci gruptaki toplumsal hastalıklar ise haset, entrikacılık, tamahkârlık, adam kayırma, hurafecilik, tefecilik gibi davranış biçimleridir (s. 14-16). Ayrıca aşkı da hastalık olarak tanımlar ve hastalık olarak hem Tanzimat hem de Servet-i Fünûn dönemlerinde birçok esere konu edildiğini belirtir (s. 178). Bu çalışmada ise Cenab Şahabeddin'in şiirlerindeki kadınların fiziksel rahatsızlıklarına ve onların belirtilerine odaklanılacaktır. Nitekim bu rahatsızlıklar, aynı zamanda dönemin edebiyat anlayışını, bu anlayışın beslendiği ruh hâlini kavramak için de anahtar işlevi görürler. Yani her ne kadar fiziksel belirtilerle kendilerini gösterecek de şiirlerdeki ruhsal atmosferin de tamamlayıcısı durumundadırlar.

Servet-i Fünûn şiirinin karakteristik özelliklerinden biri, sanatçıların ve eserlerin taşıdığı melankolik ruh hâlidir. "Marazi", "santimental", "aşırı duygululuk" sözcükleriyle de ifade edilen bu hâl, intihar, ölüm, kaçış, hastalık gibi durumlardan beslenir. Böylelikle kişiyi bedbinliğe ve umutsuzluğa sürükleyen bu durumlar şiirin temel izlekleri hâline gelirler. Bahsedilen hassasiyetin Türk edebiyatının bir dönemine damga vurmasını Bilge Ercilasun (1996) üç nedene bağlar. Bunlardan ilki Batı'dan gelen tesirlerdir. Romantizmden gelen etkilerle aşırı duygulanma hâlinin "mal du siècle" (aşrın hastalığı) olarak kabul edilen bir görünüme kavuştuğunu söyler. *Genç Werther'in Acıları*, duygulardaki aşırılığın edebî düzlemde

dışavurumudur. Avrupa'da yayılan verem, veba, çiçek gibi bazı ölümcül hastalıklar da duyguların marazileşmesine zemin hazırlar. Yazar, ikinci olarak klasik kültürden gelen etkilerden bahseder. Doğu insanına has olan aşırı duygulu olma hâlini Divan ve halk edebiyatlarında özellikle aşk temalı birçok eserde görmek mümkündür. Bu duygular toplumun gerileme ve çökme dönemlerinde hastalıklı bir hâl almıştır. Son olarak sosyal ve siyasi nedenlerden bahsedilebilir. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti için dünyada yapılan hasta adam tanımlaması, aydınların ülkede yaşadıkları hapis hayatı duyguların sürekli karamsar ve umutsuz bir ruh hâlinde beslenmesine neden olur (s. 13-16). Böylelikle duygulardaki marazilik birçok farklı düzlemde kendisine yer bularak Türk edebiyatının 19. yüzyılda içerik ve üsluba ait özelliklerinden biri hâline gelir.

Cenab Şahabeddin'in şiirlerindeki hastalığın görünümleri romantizm ve romantizmin yaydığı marazilik ekseninde gelişir. Yücel (1981), Fransız İhtilali'nin ardından gelen kapitalist düzenin sanatçıyı yalnızlığa ittiğini söyler (s. 61-62). Aydınlanma Çağrı'nın ardından gelen modernleşme süreci de insanlardaki boşluk ve anlamsızlık hissiyatını kuvvetlendirir. Bu noktada sanatçılar yaşamı keder, endişe, acı, ölüm, intihar, kaçış gibi duygular eşliğinde yorumlarlar. Servet-i Fünûn edebiyatının Batı ile olan yakın ilişkisi, bu duygular eşliğinde oluşturulan temaların, imgelerin, çağrışımların ve alğının Türk edebiyatına girmesine neden olur. Ülkenin içinde bulunduğu siyasi ve toplumsal darboğaz da bu duyguların edebiyattaki varlıklarına zemin hazırlar. İşte bu süreç kapsamında romantizm eşliğinde şekillenen hastalık fikri, Cenab Şahabeddin'in şiirlerindeki ana unsurlardan biri hâline gelir. "Cenab'ın şiirlerinde ölüm, hasta, hastalık, öksürük, verem, can çekişen hasta çoktur" (Enginün, 2006, s. 134). *Servet-i Fünûn'un Şiir Anlayışı Bağlamında Cenab Şahabeddin'in Şiirlerindeki Hasta Kadınlar* isimli bu çalışmada şairin eserlerinde fiziksel hastalıklara yakalanmış kadınlar tespit edilecek, bunun şiirin üslubuna ve anlam boyutuna katkıları tartışılarak romantizm çerçevesinde değerlendirmesi yapılacaktır.

HASTALIK KAVRAMININ CENAB ŞAHABEDDİN'İN ŞİİRLERİNDEKİ YANSIMALARI

Edebiyatın hastalıkla kurduğu yakın ilişkinin temelinde "Sanat neden vardır?" sorusu yatar. İnsanlık var olduğundan beri sanat, insanın kendisini ve dünyayı tanımak / tanımlamak, anlamak, kavramak için yürüdüğü bir yol olmuştur. Sanat, insanın varoluşunun, arayışlarının, tereddütlerinin, çaresizliklerinin hem nedeni hem de sonucu olarak ortaya çıkan bir alan olmasının yanı sıra ondaki estetik tutkuya da hitap eder. Bu süreçte hastalığın gerek fiziksel gerekse

ruhsal ızdıraplara kaynaklık etmesi, edebiyatın bu kavramın insan ruhunun derinliklerini aydınlattığını keşfetmesine neden olur. Edebiyat eserlerine konu olan hastalıklara baktığımızda şüphesiz yüzlerceyle karşılaşmak mümkündür. Fakat bu taramayı 19. yüzyıl Türk edebiyatı ve romantizm çerçevesinde yaptığımızda bir hastalığın öne çıktığını fark ederiz: verem. Tüberküloz adıyla da bilinen ve bir bakterinin neden olduğu bu hastalık, milyonlarca yıldır varlığını sürdürse de veremin sanat eserlerinin başlıca teması hâline gelmesi romantizme dayanır. Sontag (2020), romantiklerden itibaren tüberkülozun aşk hastalığının bir çeşidi olarak görülmeye başladığını belirtir (s. 32). Özellikle aşk acısı ve kavuşamama ile ilişkilendirilen verem, kişinin tutkulu kişiliğinin bir göstergesi hâline gelir.

“Romantik ıstırap” diye bilinen edebî ve erotik tutumların birçoğu, tüberkülozdan ve onun metafor aracılığıyla dönüştürülmesinden ileri gelmektedir. Acı ve ıstırap, hastalığı haber veren ilk semptomların üslupçu bir anlatımla söze dökülmesi sonucu romantik bir hale kazanmış (sözgelimi, dermansızlık, mahmurluk şeklinde anlatılmış) ve böylece gerçek acı yok sayılmıştır. Sıksa, tahta göğüslü genç kadınlar ile rengi kaçmış raşitik genç erkekler, bu (o zamanda) en şifa bulmaz, insanı güçten düşürücü, gerçekten korkutucu hastalığa yakalanmaya aday kişiler olmak için birbirleriyle yarış halindeydiler (Sontag, 2020, s. 41).

Romantizmin marazi diye tanımlanan, acı çekmeye olan tutkusu da bu yarış destekler. Vereme yakalanan insanlar, okurun gözünde kırılğan ve duyarlı bir kimliğe bürünürler. Böylelikle verem, 19. yüzyılın genel görünümünü oluşturan aşırı duygululuk hâlinin nedenlerinden biri hâline gelir. Fiziksel bir rahatsızlık olmaktan çıktığı için Türk edebiyatında içeriğin aşk, ayrılık, ölüm, umutsuzluk, güçsüzlük gibi karamsar temalar etrafında çeşitlenmesini sağlar. Şiirde ise benzer temaların yanı sıra hastalığın fiziksel belirtilerinden yola çıkarak yeni bir duyuş tarzının, çağrışıma dayanan ifadelerin, hayal dünyasının önünü açar.

Yapılan taramalar sonucunda Cenab Şahabeddin'in *Bir Verem Kızın Hasbîhâli yahud Yâd-ı Mâzî, Zavallı Hasta, Likâ-yı Hazân, İnkisâr-ı Bâzîçe, Vâlidemin Sesi, Büyüik Vâlidemin Sesi, Yakazât-ı Leyliyye* isimli şiirlerinde ve *Hasta* isimli iki farklı eserinde hasta kadınları işlediği belirlenmiştir. Hastalık ile şiir arasındaki ilişki, doğa, aşk ve anne kavramları üzerinden işlenir. Aslında burada adı geçen şiirlerin çoğunda aynı anda hem doğa hem de aşk teması işlenir. Fakat inceleme kısmında şiirde görülen kavramın baskınlığı gözetilerek gruplandırma yapılmıştır. Doğa kavramı; ağaçlara, çiçeklere, bulutlara, mevsimlere, güneşe, aya dair betimlemelerle hastalığın insan yaşamındaki fiziksel ve ruhsal etkileri arasında kurulan bağ

üzerinden işlenir. Bu bağın duygusal yönünü ise aşk oluşturur. Ölmek üzere olan kadının hastalığı, sevdiğine doyamadan dünyadan gidecek olmasının acısını ve çaresizliğini okura sürekli hatırlatır. Şairin hasta ve ölmek üzere olan annesini ve büyükannesini anlattığı şiirlerinde ise hastalık, metinlerdeki melankolik, hüznü ve umutsuz atmosferi pekiştirir. İsimleri sıralanan şiirlerin birçoğunda verem de dahil herhangi bir hastalık adı zikredilmemiştir. Bu nedenle şiirlerin çözümlemesi öncelikle hastalık kavramı üzerinden yapılacaktır. Fakat şiirlerdeki ifade veya çağrışımların bütüncül bir değerlendirilmesi yapıldığında vereme işaret ettikleri tespit edilirse vereme işaret eden göndermelerin hem metne katkıları hem de dönemin edebiyat anlayışıyla ilişkisi tartışılacaktır.

Doğa Odağında Hasta Kadınlar

Likā-yı Hazân adından anlaşılacağı üzere hastalık kavramını sonbahar üzerinden işler. Bu mevsimin özellikleri ile kişinin ruh hâli arasında bağlantı kurar. “Zemin dü çeşmi yaşarmış kadın gibi muğber, / Semâ dudakını bükmüş çocuk gibi mahzûn, / Bütün cihân sarışın bir melâhate makrûn / İdi; bu hüsn-i tabiat verirdi kalbe keder./ (Cenab Şahabeddin, 2015, s. 104) dizeleriyle başlayan şiir, “yaşarmış, muğber, mahzûn, keder” sözcükleriyle karamsarlığı hissettirir. Devamında gelen “Sirişk-i ye’sini yaprak gibi dökerdi gusûn, / Zemine ferş ederek bir setîre-i asfer; / Semâya bahşederek hastalıklı bir peyker” (s. 105) dizelerinde ise ağaçların yapraklarını dökmesi keder gözyaşlarını dökmesiyle açıklanır. Böylelikle ilk mısradaki iki gözü yaşlı kadın betimlemesi pekiştirilmiş olur. “Setîre-i asfer” her ne kadar yeri kaplayan sarı sonbahar yapraklarını betimlese de sonraki dizedeki “hastalıklı bir peyker” ifadesiyle birlikte değerlendirildiğinde hasta bir kadının solmuş, sararmış yüzüne de işaret ettiği fark edilir. “Tazallüm eyler idi gökte sarsar-ı nâlân” (s. 105) mısrasında ise atmosferin karamsarlığı soğuk rüzgârla tamamlanır. Bu mısradaki hastalık fikri ile ilişkilendirilebilecek bir tamlama vardır: “sarsar-ı nâlân”. Üst dizelerdeki hastalıklı ve sararıp solmuş yüz betimlemesi, rüzgarın imlitsiyeli değerlendirildiğinde hastanın soluk alıp vermekte yaşadığı güçlük akla gelebilir. Nitekim rüzgârın çıkardığı sesin inilti anlamına gelen “nâlân” sözcüğüyle verilmesi, hasta kişinin fiziksel olarak da ızdırıp içinde olduğunu düşündürür. “Bakıp terahhum ile rûy-ı arz-ı pür-jenge / Soluk dudağı, soluk gözleriyle bir duhter / Verirdi tesliye berg-i hazân-ı bî-rence” (s. 105) dizelerinde ise sonbahar betimlemeleri hasta bir kadının etrafında toplanır. Burada geçen “soluk, berg-i hazân-ı bî-rence” ifadeleri hastalığın kızdaki fiziksel belirtilerini betimlerken, onun “terahhum ile rûy-ı arz-ı pür-jenge” bakması yaşamı ve evreni algımlarken hissettiği bıkkınlığı,

ümitsizliği ve hüznü de gösterir. Böylece kızın hastalığı sonbaharın renkleriyle ve hüznüyle tamamlanır.

Verem; öksürük, nefes darlığı, göğüs ağrısı, hâlsizlik, çabuk yorulma, iştahsızlık, ateş, gece terlemesi gibi belirtilerle kendini belli eder. Ateş, çoğunlukla sabah düşüp gece yükselir (2019, para. 7-9). *Likâ-yı Hazân* şiirinde verem sözcüğü geçmez. Fakat hâlsizlik ve güçten düşmekle açıklanabilecek solgunluk, iniltiyi benzeyen rüzgâr sesi benzetmesiyle nefes alıp vermedeki güçlük arasında kurulan ilgi fakat en önemlisi veremin yarattığı karamsarlığın Servet-i Fünûn şiirinde kazandığı edebî nitelik, bu şiire dayalı hastalık tahminlerinde veremi ilk olarak hatırlanmasına neden olur.

Hasta isimli şiir “Dâima oldu, dâima efzûn / Âh, o illet ki yok henüz ilâci, / Âh o illet ki saçlarından uzun, / Âh, o illet ki hasretinden acı...” (s. 248) dizeleriyle başlar. Şairin bu dizelerde hastalığı illet sözcüğüyle adlandırdığı görülür. Ayrıca hastalığın çaresi olmaması, kişiye acı vermesi ve kronik hâle gelmesi gibi özellikleri sevgiliye duyulan özlemle birleştirilerek anlatılır. Sonraki dizelerde mevsimler ile sevgilinin hastalık nedeniyle büründüğü görünüm arasında ilgi kurulur. “Her yere bez-i ömr ederken yaz / Sende reng-i hayat azalmıştı; / Hüsnünün yâdigâr-ı şi’ri biraz / Yalnız saçlarında kalmıştı” (s. 248). Dizelerde bu sefer sonbahar manzaralarına değil yaz mevsiminin canlılığı ile sevgilinin solgunluğunun yarattığı zıtlığa odaklanılır. Hayat renginin azalması sevgilinin giderek gücünü kaybettiğine, solgun bir görünüm kazandığına işaret eder. Buna karşılık yaz, tabiatı uyandırmış, adeta her yere ömrü ve canlılık bahşetmiştir. Sevgilinin solgunlaşan yüzünde güzelliğine ve geçmiş günlerin canlılığına işaret eden tek yeri saçlarıdır. Şair sevgilinin saçlarını şu şekilde betimler: “Saçların bir gurûb eden kamerin / Solgun bir envâr-ı mevce-dârıydı; / Bir remâd-ı nazardı her nazarın, / Gözünün sanki sonbaharıydı...” (s. 248). Burada sonbaharın, doğadaki canlılığın bitmesine denk gelen zaman dilimi olması ile sevgilinin hastalığının giderek ağırlaşması arasında bir ilişki kurulmuştur. Sevgilinin bakışlarının “remâd-ı nazar”a dönmesi, saçlarının, güzelliğini hatırlatan tek unsur olarak kalsa bile, batmakta olan ayın solgun aydınlığına benzemesi aslında onun yaşasının da tükenmekte olduğunu ima eder. “Bakışın bir vedâ idi her dem / Berk-i rûhun sukûtu beklerdi; / Ruhlerin, leblerin yetime-i dem, / Dâima incelen çiçeklerdi...” (s. 248). Cenab Şahabeddin şiirin bu kısmında önceki dizelerde verilen hastalığın neden olduğu ayrılık fikrini pekiştirir. Kadının bakışlarıyla veda etmesi, ayrılığı dolayısıyla da ölümü yeniden hatırlatır. “Berk-i sukût” ifadesiyle, sonbahar mevsimini tamamlayan yağmurlu ve şimşeklerin çıktığı atmosfer kadının ruhu üzerinden anlatılır. Yanağının dudağının giderek

incelmesi ve “yetîme-i dem” tamlamasıyla nitelenmesi, yüzündeki solgunlukla birlikte nefesinin de yavaşlamaya başlamasına işaret eder. “İncelmek” sözcüğü de bu tükenmişlik hâlini destekler. Çiçek ise sonbaharda değil, yazın veya ilkbaharda açar. Çiçeğe benzetilen yanakların ve dudakların incelmesi sonbahar-ilkbahar / yaz karşıtlığı üzerinden ölümle yaşam arasında gidip gelen kadın imajını güçlendirir. Bu şiirde hastalık adı zikredilmediği gibi sevgilinin cinsiyetine yönelik bir ifade de yoktur. Fakat güzelliğinden dem vurulması, uzun saçlarını anlatmak için kullanılan “envâr-ı mevce-dâr” tamlaması, yanağının ve dudaklarının çiçekle nitelenmesi onun kadın olduğu ihtimalini kuvvetlendirir. Söz edilen hastalığın ise ilacının olmaması, giderek artması, kişiyi takatten düşürmesi ve nefes alıp verirken sıkıntı yaşatması yine veremi akla getirir. Bu şiirde doğa; sonbahar- ilkbahar / yaz karşıtlığı etrafında, ayın solgun ışıkları, çakan şimşekler ve çiçekler ifadeleri eşliğinde işlenmiştir. Doğa algısına eşlik eden, kadının öleceğinden duyulan korku, aynı zamanda ona duyulan özlemdir.

Cenab Şahabeddin'in *Hasta* ismiyle yazdığı ikinci bir şiiri ise tamamlanmamış şiirleri arasında değerlendirilir ve bazı kısımlarında bir önceki şiiriyle aynı dizeleri barındırır. Örneğin “Dâima oldu, dâima efvûn / Âh, o illet ki yok henüz ilâci, / Âh o illet ki saçlarından uzun, / Âh, o illet ki hasretinden acı...” (s. 460) dizelerine bu şiirde de yer verilir, böylelikle bu şiirdeki hastalık da önceki şiirde anılan özelliklerle betimlenir. Sevgilinin saçlarını anlatmak için yine aynı ifadeler kullanılır. “Saçların bir gurûb eden kamerin / Solgun bir envâr-ı mevce-dârıydı; / Bir remâd-ı nazardı her nazarın, / Gözünün sanki sonbaharıydı...” (s. 460). Solgun nitelemesi tekrarlanmış olur. Bu eserde, bir önceki eserden farklı olarak sevgiliyle hastalık arasında daha fazla fiziksel özellik üzerinden ilişki kurulur. “Hüs-n-i metbû'ana edince temâs / oldu dest-i verem de san'atkâr / Çeşmine verdi lem'a-i elmâs, / Rûyunu etti ma'kes-i gülzâr..” (s. 460) dizelerinde sevgilinin yakalandığı hastalığın verem olduğu görülür. Şair verem nedeniyle hastanın ateşinin çıkmasını, yanaklarının kızarmasını onun güzelliğiyle ilişkilendirir. Veremin sanatçı ruhlı, acı çeken, hassas insanların yakalandığı bir hastalık olarak görüldüğünden daha önce bahsedilmişti. Bu dizelerde sevgilinin yüzündeki pembelik ve parlaklığın nedeni, kadının güzelliğinden etkilenen veremin bir sanatçıya dönüşerek onun yüzüne canlılık vermesi olarak açıklanır. Böylece dolaylı yoldan da olsa verem ve sanat / sanatçı arasındaki ilişki anımsatılmış olur. Fakat şair bu canlılığın içinde yine de solgunluk ve güçsüzlükten vazgeçemez. “Fildişinden soluk, elin asabî / Şimdi vaz-ı duâdan âcizdi;” (s. 460) derken kadının solgun elleri dua etmek için gökyüzüne kalkacak gücü dahi kendinde bulamaz. Bir önceki şiirle benzerlik gösteren “Bakışın pür-vedâ idi her dem; / Berg-

i ömrün hazânı beklerdi. / Ellerin, gözlerin -yetîme-i dem,- / Ne kadar nâzenin çiçeklerdi..." (s. 461) dizelerinde kadının ömrünün, sonbaharında olması ve tıpkı yaprak dökmeye hazırlanan ağaçlar gibi ölümü beklediği görülür. Sonbahar ilkbahar zıtlığı bu kez "nâzenin çiçekler" ifadesiyle sağlanır ve kadının geçmiş, sağlıklı günlerine de gönderme yapılır. Yine bir önceki şiirle aynı olan "Her yere bez-i ömr ederken yaz" (s. 461) dizesi kullanılarak da sonbaharın karşısına ilkbahar da eklenmiş olur. Ne var ki yazın bu canlılığı içinde sevgiliyi bekleyen yine ölümdür. "Aktı parmaklarından âb-ı şebâb; / Kalmadı ellerinde bûy-ı hayât; / her elin bir sahife şi'r-i türâb, / Dondu üstünde sanki dest-i memât!" (s. 461) Cenab Şahabeddin'in tamamlanmış şiirlerinden olan *Hasta*, tamamladığı fakat yayımlanmayan ilk *Hasta* şiirinden daha ayrıntılı betimlemelere ve zıtlıklara yer verir. Doğa yine sonbahar ve ilkbahar-yaz karşıtlığı etrafında kullanılır. Sonbaharda yapraklarını döken ağaçlarla kadının ölmek üzere olan hâli arasında ilişki kurulur. Yaz ve ilkbahar ise akıp giden gençliğini sembolize eder. İlkbahar sözcüğün çağrışımı ise "nâzenin çiçekler" ifadesiyle desteklenir.

Zavallı Hasta şiirinin değerlendirilmesine geçmeden önce şu hatırlatmanın yapılmasında fayda vardır. Bu şiirde hasta kişinin kadın mı erkek mi olduğuna işaret eden herhangi bir ifade veya gönderme bulunmaz. Fakat Cenab Şahabeddin'in bu başlık altında değerlendirilen diğer şiirlerinde hastalıkla ilişkili göndermeleri, kadını zarif, estetik, kırılğan ve tabiat unsurlarıyla betimleyen tavrı dikkate alındığında bu şiirdeki hastanın da kadın olabileceği varsayımından hareketle *Zavallı Hasta* şiirine bu çalışmada yer verilmesi uygun görülmüştür.

Eserin başlığından itibaren Cenab Şahabeddin eserdeki ana motifin hastalık olduğunu okuyucuya duyurur. Şiirdeki "Zavallı hasta yazın kendi kendine: 'Bu hava / Bu germî-i nefes-efrûz ömrümü, hayfâ!" (s. 100) dizelerindeki "germî-i nefes-efrûz" ifadesi hastanın nefesinin yakıcılığına işaret eder. "Hazân likâsını almıştı çehre-i zerd; / Dedi: 'Şu bād-ı harîfî eder beni ifnâ!" (s. 101) dizeleri hastanın çehresinin solgunluğuna, sarılığına işaret eder. Bu görüntü sonbahar mevsiminin tabiatta oluşturduğu sarı renkle de desteklenir. "Harîfî" sözcüğüyle sonbahara işaret edildiği gibi, onun rüzgarından bahsedilmesi hastanın soluk alıp verişleriyle de ilişkilendirilebilir. Böylelikle önceki dizelerde bahsi geçen hastanın soluk alıp verirken duyumsadığı sıcaklık hissiyatı da tamamlanmış olur. "Şitâ gelince dedi: 'Mutlaka şu berf-i sefid / Mezârımın olacaktır setire-i sâfî!" (s. 101) dizeleriyle sonbaharın ardından gelen kış mevsiminden bahsedildiği gibi, hastanın durumunun ağırlaştığı da ima edilir. "Bahâr fashî ile geldi hastaya bir ümîd;" (s. 101) dizesi, bahar mevsimiyle

yenilenen umutları hatırlatır. Ne var ki bu geçici bir iyiliktir. "Dirig!.. Aldanıyormuş: Bütün tuyûr-ı bahâr / Zavallı hastaya kazdı terânelerle mezâr!" (s. 101) dizeleri hastanın sonunu okuyucuya duyurmaktadır.

Zavallı Hasta şiirinde verem sözcüğü geçmez, fakat hastanın sarıya çalan yüz rengi, nefesinin sıcaklığı ve onu bekleyen ölüm bu hastalığın verem olduğunu düşünmemize neden olur. Üstelik ilkbahar mevsimi ve kuşlarla sembolize edilen geçici iyilik hâli, hastalığın seyirindeki düzelmeye de işaret eder. Bu şiirde metnin odağında hastalık bulunurken, mevsimler ve doğa onun tamamlayıcı unsurudurlar. Hastanın hararetinin yaz mevsimiyle anlatılması, sonbaharın fiziksel olarak solgunluğa, sarılığa, ruhsal olarak da çaresizliğe işaret etmesi, "şitâ", "berf-i sefid" ifadelerinin kışla ve ölümlle ilişkilendirilmesi, baharın ise hastanın bir an hastalıktan kurtulacağı umuduna kapılmasını sağlaması, yine bu mevsimin yarattığı algının "ümîd" ve "tuyûr-ı bahâr" ifadeleriyle desteklenmesi şiirdeki kuvvetli doğa izleğinin kanıtlarıdır. Akay (1998a), şiirdeki bahar hazân zıtlığının, kış ve sonbaharın birden fazla mısra da ifade edilmesine rağmen, baharın yarattığı ümidin tek mısra da tekrar edilmesinin şiire bütünlük ve ahenk kattığını söyler (s. 51). Böylelikle *Zavallı Hasta*, hastalığı mevsimlerin yarattığı zıtlık ve bu zıtlığın insan ruhundaki etkileri üzerinden ele alır. Ayrıca doğa başlığında incelenen şiirlerin tamamında Servet-i Fünûncular da görülen ortak tabiat algısı göze çarpar. Tabiatın yalnızca betimlemelerde kullanılacak estetik bir fon veya sınıllanacak mekân olma algısının yerini, şairin izlenimleri eşliğinde şekillenen çok yönlü bir mekân almıştır. Hasan Akay (1998b) da Servet-i Fünûn edebiyatının özelliklerini anlatırken onların tabiat algısına ayrı bir başlık altında değinir. Tabiatın sanatçı için hayâli bir âlem olmaktan çıkarak yaşanılan bir âleme dönüştüğünü ve sembolist bakış açısıyla tabiatın ruhu ve evrenin ruhu kavramlarının ortaya çıktığını söyler (s. 173). *Doğa Odağında Hasta Kadınlar* başlığında değerlendirilen şiirlerde ise tabiat, hastalığın ve aşkın verdiği acıyla yorumlanır.

Aşk Odağında Hasta Kadınlar

Cenab Şahabeddin'in aşk odağında hastalığı ve hasta kadınları işlediği şiirlerinde aşkın insan ruhunda yarattığı etkiler, ayrılık acısı ve kavuşamama vardır. Hastalık bazen aşkıları ayıran bir neden olarak bazen de ayrılığın bir sonucu olarak karşımıza çıkar. Ama her iki durumda da hastalığın verdiği fiziksel ızdırap aşk acısıyla birleşir.

Bir Verem Kızın Hasbîhâli yahud Yâd-ı Mâzî isimli şiir, bir erkekle kadının tanışıp aşık olmalarını, ardından kadının vereme yakalanarak ölmesini ve geride kalan sevgilisinin acısını anlatır. Eser, şairin hazırlanıp evden çıkmasıyla başlar. Tabiat da şairin keyifli

hâline eşlik eder. “Bülbülleri, gülleri şen ettim / Derken oturup kenâr-ı cûya / (...) / Birdenbire bir de âh ettim / Bir gonce-i nev-bahâr oturmuş / Bir dilber-i işvekâr oturmuş / Karşımda hazin hazin gülümser” (s. 29) dizelerinde şair aşık olacağı genç kızla karşılaşır. Eserin bundan sonraki bölümleri genç kızın güzelliğine ayrılmıştır. Bu betimlemelerde yine doğa unsurlarının kullanıldığı dikkati çeker. “Aylar dolaşdı behçetinden / Ârızları mihr ü mâh-ı gül-pûş / Güllebleri bir hezârı hâmûş / Envar doğardı çehresinden / Ezhâr düşerdi çehresinden” (s. 29) dizeleri bu betimlemelere örnek olarak verilebilir. Bu bölümlerde vurgulanan genç kızın güzelliği, canlılığı, yaşam enerjisi şiirin son bölümlerinde vereme yakalanıp güçten düşecek olmasının sonucunda ortaya çıkacak zıtlık açısından dikkate değerdir. Ne yazık ki kadınla erkek arasındaki mutlu aşk veremle gölgelenir. Şair, sevgilisinin verem olduğunu okuyucuya duyurmadan önce onun ölümünden duyduğu ızdırabı anlatır. “Gitti o dem-i bahâr gitti / Geldi haber-i mezâr-ı geldi / Bir leyle-i gam-nisâr geldi... / (...) / Ey aşk beni bu hâle koydun! / Sevdâ-zedeyi yedin de doydun! / (...) / Âşıklara iftirâk çoktur / Bî-dillere iştiyâk yoktur” (s. 32-33) dizelerinde şairin özlemi bir isyana dönüşürken, şiirin son bölümünde bu isyan hastalığa yönelir. “Bu dâ’-ı verem ne müdhiş illet / Bir gamla gece kederli devlet... / Ey derd çekil! Nedir bu kahrın / En a’zamısın belâ-yı dehrin” (s. 33) dizelerinde verem illet ve hastalık anlamına gelen “dâ’ ” sözcükleriyle anılır. Şair veremi yeryüzünün en büyük derdi olarak görür, keder ve gece sözcükleriyle bu tanımı pekiştirir. Kendisi ise çaresi olmayan bu dert karşısında acizdir. “Bir nemleye çok değil mi cevrin? / Sâbit misin? Âh yok mu devrin?” (s. 33) dizeleri hem şairin acizliğini hem de veremin tedavisi bir türlü bulunamayan bir hastalık olduğunu anlatır. Şiir, şairin sevgilisine kavuşmak için Tanrı’ya yakarıyla sona erer. “Allah! Bana inâyet eyle / Bir öksüzünü himâyet eyle / Al canımı da nigârı buldur / Ukbâ boş ise benimle doldur” (s. 33). Hayli uzun bir şiir olan *Bir Verem Kızın Hasbîhâli yahud Yâd-ı Mâzî*’de bir çift arasındaki aşkın gelişimi adım adım anlatılır. Genç kızın güzelliği, neşesi, canlılığı ve erkeğin kalbine uyandırdığı heyecan şiirin büyük bir kısmında dile getirilir. Şiirin girişindeki coşkuyu, kadının vereme yakalanıp ölmesiyle duyulan acı izler. Böylelikle şiirdeki aşk teması bu zıtlık üzerinden işlenir. Hem aşkın coşkulu günleri hem de kadının ölümü ardından duyulan acı verem teması etrafında gelişir. Mutlu günler, sağlığa işaret ederken acı günler veremin getirdiği gam ve kasaveti çağırır.

İnkisâr-ı Bâzîçe isimli şiir, küçük bir kızın çocukluktan gençliğe geçişini, bir erkekle tanışıp duygularını keşfetmesini ardından yaşadığı kalp kırıklığıyla vereme yakalanıp vefat etmesini anlatır. Bu şiirde önceki eserin aksine hastalık, ayrılığın sonucunda ortaya çıkar. “Hayâtı sevgilisi infîâl edip, açtı / Onun serâçe-i şevkinde bir harâb-

âbâd!" (s. 120) dizeleriyle başlayan hayal kırıklığı "Açıldı kalbi için bir harâbe-i tenhâ" (s. 120) dizeleriyle artar. Şair kadının hayal kırıklığını derinleştirmek için "harâbe", "hazîn" sözcüklerinin çağrışımlarından faydalanır. Kadının "Bu derde istedi vermek o kızcağız pâyân: / Bir ibtisâm-ı tevekkül dudağı üstünde / Küşâde eyledi bir fecr-i kâzib-i nisyân!" (s. 120) dizeleriyle kalp kırıklığının acısını unutmaya, ayrılığı kabullenmeye çalıştığını görürüz. Fakat bastırmaya çalıştığı duyguları hastalık olarak kendisine dönecektir. Şiirin "Dururdu muntazir enzârî gizli bir derde; / Bu tesliyet, bu nümâyîş, bu zâhiri nisyân / Ederdi bir marazı gizli gizli perverde!.." (s. 121) dizelerinde, kadının "maraz" sözcüğüyle verilen hastalığa yakalanma nedeni anlatılır. Acımın, kederin, unutamamanın gölgesinde serpilip gelişen bu hastalık Çıkla'nın "aşk veremi" (s. 190) diye adlandırdığı hastalıktır. Nitekim kaçınılmaz son gerçekleşir. "Gurûba yaklaşan eyyâm-ı nevbahâr gibi / O neş'eli sarışın kızcağız sararmış iken" (s. 121) dizelerinde önceki pek çok şiirde olduğu gibi ilkbaharın bitmesi ve kızın yüzünün sararması arasında bağlantı kurulur. "O mübtesim başı altındaki ipek yastık / Dökerti cebhe-i bitâbına soluk yaşlar: / O yastığın o uçuk rengi derdi: 'Vâh..yazık!'" (s. 121) ifadelerinde kızın hem yüzü hem de yastığın rengi soluktur. Bu tekrar aslında kızın solgunluğunu vurgular. Şiirin, "Dokundu bir gece efsürde bir dudak serine: / yavaş yavaş çekilip şu'le-i nizâr-ı hayat / Memâtın indi o muzlim cenâhı bisterine!" (s. 121) kısmında "efsürde bir dudak", "şu'le-i nizâr-ı hayat" ifadeleriyle önceki kısımdaki solgunluk ve güçsüzlük görüntüsü sürdürülür. Böylelikle verem sözcüğünün yer almadığı şiirde yine onun fiziksel belirtilerinden yola çıkılarak hastalık sezdirilir. Bu şiirde veremin en kuvvetli tamamlayıcısı aşktır. Öyle ki verem aşkın sonucudur. Böylelikle güçlü duyguların etkisiyle insanları pençesine düşüren ve onları soldurarak öldüren, hatta insanların ölümüne yaklaştıkça büründüğü solgun, zayıf, güçsüz görünüme sanatkârane bir anlam yükleyen verem, dönemin anlayışına paralel biçimde işlenmiş olur.

Yakazât-ı Leyliyye Cenab Şahabeddin'in müzikalite ve ahenk bakımından tipik eserlerindedir. Bu şiirde hem biçim hem de içerik açısından görülen müzikaliteye eşlik eden hasta bir kadın vardır. Önce, "ihûzâ-ı pest", "nâzenîn bir ses", "figân-ı tîz-heves" tamlamalarıyla gecenin derinliklerinden gelen piyano sesi kalın ve ince ses zıtlığıyla betimlenir. Şiirin ilerleyen kısımlarında bu zıtlığın yalnızca piyanonun sesine işaret etmediği görülür. "Sonra tedricen alçalıp solarak / O kadar pest olur ki öksürerek / Zannedersin tebâh olup gidecek.." (s. 192) dizelerinde kadının nefes alışlarının yavaşlaması, ardından öksürük krizine girmesi ve bu durumun gücünü ne denli tükettiği anlatılır. "Sonra baygın, kesik sükût eyler; / Mûsikî-i sükûtu okşayacak / Bir enîn-i hafî kalır ancak.." (s. 192) ifadelerinde

ise kadın geçirdiği öksürük krizinin ardından yorgun düşer. Gizli inilti onun belli belirsiz aldığı nefesi çağrıştırır. Bunun için “enîn” sözcüğünün kullanılması ise kadının yaşadığı fiziksel ve ruhsal ızdırabı akla getirir. Şiirin son bölümünde yer alan “Gâh mestâne bir şetâretle / Bâd-ı pür-gûyu eyliyor taklid / Uçuyor cevve pür-hayâl ü ümîd.. / Gâh bir muşşiyâne hâletle / İnliyor muntazır, zebûn u harâb; / Oluyor can-be-leb tuyûra cevâb...” (s. 192) mısralarında “mestâne” ve “muşşiyâne”, “pür-hayâl ü ümîd” ve “zebûn u harâb” zıtlıklarıyla veremin yarattığı çaresizlik hissettirilir. Ayrıca hülyalı ve ümitli hâlin ardından gelen harab olmuşluk, hastalık esnasındaki geçici iyilik hissini ardından gelen kaçınılmaz sona işaret eder. İnleyen, canı dudağında kuşlar ifadeleri ölmek üzere olan kadını çağrıştırır. Şiirde verem sözcüğü geçmemekle birlikte şair veremin kişinin nefes alış verişinde yarattığı düzensizliği müzik terimlerinden, piyano seslerinin betimlemelerinden yola çıkarak anlatır. Ayrıca öksürük krizleri, piyanonun “hazan hevâsıyla” (s. 190) çalınması da hastalık çağrışımlarını güçlendirir. Bu şiirdeki aşk teması *Bir Verem Kızın Hasbîhâli yahud Yâd-ı Mâzi ve İnkisâr-ı Bâziçe* şiirlerindeki kadar net değildir. Şiir, gecenin derinliklerinden gelen piyano sesini “Gel bu akşam da ser-be-ser güzelim, / İhtizâzât-ı leyli dinleyelim:” (s. 190) diyerek dinlemeye başlayan bir çiftle başlar. Fakat piyanoyu çalan kadın sevgilisinden ayrıldığı için vereme mi yakalanmıştır, yoksa yalnızca piyano seslerinin artması, azalması veya tereddütlü olmalarıyla veremli hasta arasında ilişki mi kurulmuştur? Şiirdeki bu soruların yanıtları belirsizdir. Aslında bu soruların yanıtları okurun çağrışımları, ruh hâli ölçüsünde şekillenecektir. Bu eserde aşk baskın bir tema olmaktan çok müzikle birleşen bir fona dönüşür. Fakat müzikteki hüznün, inleyişler, iniş çıkışlar ve bunu dinleyen çiftin varlığı şiirdeki hastalık ve aşk temalarını aynı eksende buluşturur. Bu şiirde ve bu başlık altında incelenen diğer şiirlerde verem aşkın, ayrılığın, terk edilmenin nedeni veya sonucu olarak ortaya çıkabilir. Bu nedenle de aşk veremi olarak anılır. Çünkü veremin fiziksel belirtileri aşk acısının verdiği ruhsal ızdırapla bütünleşir. Böylelikle hasta aşın duygulu, umutsuz ve güçsüz bir ruh hâliyle betimlenir, tükenerek ve inilti içinde ölür.

Anne Odağında Hasta Kadınlar

Cenab Şahabeddin, *Vâlidemin Sesi* ve *Büyük Vâlidemin Sesi* isimli iki şiirinde hastalık fikrini annesi ile büyükannesinin sesleri etrafında geliştirir. Çünkü her ikisinin de sesleri hastalık nedeniyle, güçsüz, ürkek ve yer yer inilti doludur. Bu şiirlerde hastalık fikri önceki şiirlerdeki kadar belirgin değildir, hastalık şiirdeki derin duygular olarak değil de şiirin hüznünlü atmosferini tamamlayan, annenin ve

büyükannenin içinde bulunduğu durumlardan biri olarak karşımıza çıkar.

Vâlidemin Sesi şiiri, şairin, annesiyle ilgili izlenimlerini ve hislerini anlatmasıyla başlar. Cenab Şahabeddin, “Nedir bu ses ki eder dâimâ serimde duâ, / Ki leyle-i gam içinde eder küşâde bana / Bir âşiyân-ı tesellî, bir âşiyân-ı seher?” (s. 137) sözleriyle annesinin sesini betimler. Fakat bu betimleme, sesin kulağa nasıl geldiğinden çok şaire hissettirdikleriyle alakalıdır. Annesi, “leyle-i gam içinde” onun için bir teselli yuvasıdır. Annesinin sesi “Nedir bu ses ki sarar kalbe lifâfe-i ter” (s. 137) dizesiyle şairin yaralı kalbini onarır. Bu ses, aynı zamanda “Benim.. Benim dil-i nevmîdimin meded-residir” (s. 137) mısrasıyla şaire ümitsizliğe dayanma gücü verir. Eserin son dizesinde annesinin hasta olduğunu söyler. “Ki hasta vâlidemin girye-nâk olan sesidir!” (s. 137). Bu hastalığın ne olduğunu veya hangi belirtilerin görüldüğünü bilemeyiz. Fakat dönemin karamsar dünya görüşü, hastalık fikriyle birlikte şiirde yer alan “gam, hüzn, nevmîd, girye-nâk” kelimeleriyle pekiştirilir. Bu kasvet içerisinde şairin yüreğini ferahlatan tek şey ise annesinin sesidir. Ne var ki o da hasta bir insana aittir. Bu şiirde hastalığın kadın üzerinde yarattığı fiziksel ve ruhsal etkilerden çok, dönemin melankolik ruh hâli içerisinde temsil edildiğini ve bu ruh hâlini pekiştirmekte kullanıldığını görürüz. .

Büyük Vâlidemin Sesi isimli şiir, ses ile hastalık arasında kurulan ilişkiyi yukarıdaki şiire göre daha açık ifade eder. Bu eserde hastalık sadece sesi tanımlayan bir sıfat değil, hayatın sonlanışına da işaret eden bir özellik olur. Şair sesi “Bu ses ki inliyor altında bir uzun asrın?” (s. 137) dizesiyle tanımlarken inlemek sözcüğü sesin sahibinin hastalığına işaret eder. Dizelerin devamındaki “Bu ses ki sem’ime eyler, harâb bir kasrın / Suhûr-ı sâkitesinden, fekâheler ityân” (s. 137) ifadelerinde de büyükannenin ileri yaşıyla, kasrın haraplığı arasında ilişki kurulur. “Bu savt-ı çeşme-i efsürde, savt-ı ra’şe-künân” (s. 137) dizesindeki solgun anlamına gelen “efsürde” sözcüğü hastalık fikriyle örtüşür. Fakat hasta büyükannenin sesiyle ilgili ayrıntılı çağrışımlar şiirin sonundaki şu bölümde: “Sadâ-yı hasta, sadâ-yı ramak, sadâ-yı dü-tâ / Ki elvedâ-ı hayâtı eder, duru terfil? / Bu ses ki lâyük olur dense: Elvedâ-ı sadâ?” (s. 138). Büyükanne “sadâ-yı ramak” ifadesinde görüldüğü gibi neredeyse son nefesini vermektedir. İki kat, kambur anlamlarına gelen “dü-tâ” sözcüğü, yaşlı kadının iki büküm olmuş görüntüsüne işaret ettiği gibi, hastanın sesinin güçsüz biçimde, zorlukla çıktığını da ima eder. Nitekim o ses artık bir elveda sesine benzemektedir: “Bu ses ki lâyük olur dense: Elvedâ-ı sadâ?” (s. 138). Kadın adeta bu dünyadan ayrılmaya hazırlanmaktadır. Sesin büyükannenin boğazından güçlükle çıkışı ile müzik aletinin kırık telleri arasında bağlantı kurulur. “Bu lahn-ı târ-ı şikeste, bu savt-ı

habl-i alif" (s. 138) mısrasında kırık tellerin çıkardığı tereddütlü, düzensiz sesler, hasta kişinin boğazındaki ses tellerinin sessizliği ile bir arada verilir. Böylelikle şairin büyükannesinin aslında hastalık nedeniyle konuşmakta güçlük çektiği, bu güçlüğü yer yer titrek seslerle, yer yer de sessizlikle kendini belli ettiği ifade edilir. Bu şiirdeki hastalık algısı büyükannenin sesiyle ilgili özellikler etrafında işlenir. *Vâlidemin Sesi* şiirinin aksine bu eserde şairin izlenimlerinden veya duygularından çok hasta kadının sesinin tezatlar ve çağrışımlar aracılığıyla betimlenmesi vardır. Ses ve sessizlik tezadı şiirin ana eksenini oluşturur. Şiirin neredeyse her bölümünde geçen sessizlik, ses çıkarmayan anlamına gelen kelimeler çoğunlukla görme duyusuyla algılanabilecek özellikleri taşır, böylelikle duyular arası aktarım yapılır. "Savt-ı çeşme-i efsürde", "savt-ı ra'şe-künân", "suhûr-ı sâkîte" tamlamaları buna örnek olarak verilebilir. Ayrıca sesle ilgili çağrışımları desteklemek için "Bu ses ki sem'ime eyler", "sımâh-ı cân" gibi ifadelere de yer verilir. Bu eserde hastalık kavramı öne çıkmaz, görsel ve işitsel unsurlarla örülmüş çağrışımların içinde sesin özelliklerinden biri olarak yer alır.

SONUÇ

Servet-i Fünûn'un Şiir Anlayışı Bağlamında Cenab Şahabeddin'in Şiirlerindeki Hasta Kadınlar isimli bu çalışmada şairin şiirlerindeki hastalık kavramının, kadınlar üzerinden dönemin ve sanatçının şiir anlayışıyla ilişkisi sorgulanmıştır. Bu kavramın özellikle doğa, aşk ve anne temalarıyla bağlantılı biçimde işlendiği tespit edilmiştir. İncelenen *Bir Verem Kızın Hasbühâli yahud Yâd-ı Mâzî*, *Zavallı Hasta*, *Likâ-yı Hazân*, *İnkisâr-ı Bâziçe*, *Vâlidemin Sesi*, *Büyük Vâlidemin Sesi*, *Yakazât-ı Leyliyye*, *Hasta* isimli şiirlerinin birçoğunda aşk ve doğa temalarının iç içe geçtiği görülür. Doğa başlığında öne çıkan mevsimlerin özellikleri ile sağlıklı ve hasta insanın görüntüsü ve ruh hâli arasında bağlantı kurulur. Yaz ve ilkbahar mevsimlerinin tabiatta yarattığı, canlılık, güneş ışıklarının enerjisi, çiçeklerin açması, kuşların ötmesi sonbahar ve kışla birlikte yerini kara, yapraklarını dökmüş ağaçlara ve sararmış manzaralara bırakır. Bu zıtlıkta Servet-i Fünûn Dönemi'nin şiir anlayışını oluşturan ve romantik etkilerden ilham alan insan ruhu ile tabiat arasında bağ kurulması hadisesi vardır. Cenab Şahabeddin buna bir de hastalığın ruhta ve bedene yarattığı tahribatı ekler. Döngüsel bir seyir izleyen mevsimler aracılığıyla sağlıklı insanın hastalığa yakalanması sonucunda hissettiği çaresizlik ve kötümserlik anlatılır. İlkbaharın ve yazın canlılığı genç kadınların enerjisi ve güzelliğiyle sembolize edilirken, ağaçların kuruyup yapraklarını dökmesi, karnın altında doğanın görünmez olması hastalığın kişiye verdiği solgun görünüm ve güçsüzlükle ilişkilendirilir. Ayrıca mevsimlerin birbirini takip eden

döngüsü zaman zaman hastalara gelen geçici iyilik veya rahatlama hâliyle de temsil edilir. Fakat şiirin sonunda hastanın kaçınılmaz sonu ölümdür. Onun ölümüne bazen çiçekler, bazen kuşlar şairle birlikte isyan eder. Aşkın baskın tema olduğu eserlerde hastalık, çiftlerden birinin -genellikle kadının- ölümüyle ya aşıkların ayrılmasına neden olur ya da aşkına karşılık bulamayan veya herhangi bir nedenle sevgilisinden ayrı düşmüş kadın hastalığa yakalanır. Bu noktada “aşk veremi” ifadesinin 19. yüzyılı tanımlarken kullanılan anahtar kavramlardan biri olduğunu hatırlamak gerekir. *Vâlidemin Sesi, Büyük Vâlidemin Sesi* şiirlerinin dışında kalan yedi şiirde konu edilen hastalığın verem olduğu tespit edilmiştir. Hastalığın adı bazen açıkça zikredilmiş, çoğunlukla da hastalığa fiziksel belirtiler aracılığıyla işaret edilmiştir. Neredeyse her şiirde yer alan bu belirtiler solgun görüntü, hararet, güçsüzlük, nefes alıp vermekte zorlanma ve öksürüktür. Şiirlerde hastalığın kendisi ve belirtileri “illet, derd, alfil, maraz, efsürde, tebâh olmak, germ, soluk, öksürük, bitâb” sözcükleriyle ifade edilir. Bu hastalığın aşkla ilişkilendirilmesinin temelinde ise 19. yüzyılda insanların aşk acısını veremin nedenlerinden biri olarak görmeleri yatar. İşte bu nedenle de “aşk veremi” diye bilinen ve veremin ruhsal boyutuna işaret eden bir tabir kullanılır. Cenab Şahabeddin'in şiirlerindeki kadınlar da veremin fiziksel belirtilerini taşımalarına rağmen aşk vereminden muzdariptirler. Hastalığın içinde büyüdüğü karamsar atmosfer ve aşkla olan ilişkisi ise “keder, gam, leyl, girye, harâb, nevmîd, zebûn, enîn, nâlân, inilti, hazîn, hüzn” sözcükleriyle verilir. Yani, Cenab Şahabeddin'in şiiri aynı zamanda kendine özgü, işlediği temaları ve duyguları çağrışımlar aracılığıyla güçlendirecek bir söz varlığı da oluşturur. Ayrıca şiirlerde geçen “enîn-i hafî”, “leyle-i gam-nisâr”, “sarsar-ı nâlân” gibi tamlamalar da sözcüklerin görme, işitme, dokunma duyularını çağrıstran özelliklerin bir arada kullanılarak alışmamış bağdaştırmalar yapıldığını gösterir. Cenab Şahabeddin hastalığı işlerken hem kelimelerin müzikal değerlerinden, hem anlamlarından hem de çeşitli kelimelerin bir araya gelerek yarattığı soyut, telkine dayanan, kapalı çağrışımlardan yararlanır. Bu nedenle hastalık, onun şiirlerinde sadece tema olarak kalan bir düşünce biçimi değildir. Aynı zamanda üslubu da şekillendirir, şiirin içeriği ve biçimle kurduğu derin bağlardan dolayı kavrama dönüşür.

KAYNAKÇA

- Akay, H. (1998a). *Cenab Şahabeddin'in şiirleri üzerinde stilistik bir araştırma*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Akay, H. (1998b). *Servet-i Fünûn şiir estetiği*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Akay, H. (2015). *Cenab Şahabeddin*. İstanbul: Şule Yayınları.
- Bulduker, G. (2011). Tevfik Fikret ve Cenab Şahabettin'in şiirlerinde "aşk ve tabiat" anlayışı. *Uluslararası Hakemli Akademik Sosyal Bilimler Dergisi*. 1(1), 376-387.
- Cenab Şahabeddin. (2015). *Bütün şiirleri*. M. Kaplan, İ. Enginün, B. Emil, N. Birinci ve A. Uçman (Haz.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Çıkla, S. (2016). *Edebiyat ve hastalık*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Enginün, İ. (2006). Cenab Şahabettin. İ. Parlatır (Ed.), *Servet-i Fünûn edebiyatı* (103-206). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ercilasun, B. (1996). Edebiyatımızda marazilik. *Prof. Dr. Umay Günay armağanı* 13-20 (Ö. Çobanoğlu ve M. Özarslan, Ed.). Ankara: Feryal Matbaacılık.
- Özcan, T. (2006). Cenab Şahabettin'in şiirlerinde şiir-kadın imgesi. *Türk Dili Dergisi*. 20 (115), 30-38.
- Sontag, S. (2020). *Metafor olarak hastalık Aids ve metaforları*. (O. Akınhay Çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Tüberküloz Hastalığının Belirtileri Nelerdir* (2019). <https://www.sagligim.gov.tr/tuberkuloz/90-t%C3%BCberk%C3%BCloz-verem-hastal%C4%B1%C4%9F%C4%B1n%C4%B1n-belirtileri-nelerdir.html> (Erişim tarihi: 14.04.2021).
- Yücel, T. (1981). Fransız coşumculuğu. *Türk Dili Yazın Akımları Özel Sayısı*. 349, 59-67.

Makale Künyesi (Araştırma): Kolunsağ, İ. (2021). Mecmuanın gölgesinde divan okumak Mecmua-i Burhân. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 184-221.

<https://doi.org/10.32321/cutad.917808>

MECMUANIN GÖLGESİNDE DİVAN OKUMAK MECMUA-İ BURHÂN

İbrahim KOLUNSAĞ¹

ÖZET

Müftî-zâde Burhân Mehmed Reşid Efendi 18. yüzyıl sonu ile 19. yüzyıl başlarında yaşamış bir divan şairidir. Burhân'ın şiirleriyle ilgili Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde kayıtlı bir nüshadan hareketle bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. İlgili teze konu olmayan ve Süleymaniye Kütüphanesi'nde mecmua başlığıyla kayıtlı başka bir yazma daha mevcuttur. Yalnızca Burhân'ın şiirlerini içeren ve şiirler üzerindeki çeşitli karalamalar, düzeltmeler ve derkenar notlarla bir divan taslağı niteliğinde olan bu yazma, iki nüsha arasındaki farklara değinme imkânı oluşturarak bu makaleye zemin hazırlamıştır. Yazmanın içerdiği ilk elden verilerden hareketle Burhân'ın şiir yazım süreçlerini incelemeyi ve bu yolla bir divan şairinin, şiirini yazarken nasıl bir yol izleyebileceğine dair fikir vermeyi amaçlayan bu makalede, Burhân'ın kısa biyografisi verildikten sonra ilgili nüsha tasvirleri ve nüshalar arasında görülen farklara dair tespit ve değerlendirmeler yapılmıştır. Sonuçta, Burhân'ın, şiirleri üzerindeki tasarruflarıyla klasik şiir geleneğinin kabulleri arasındaki paralellikler ve taslak mahiyetinde olan benzer nüshaların tenkitli neşir çalışmalarına önemli katkılar sağlayacağı vurgulanmış, makale Topkapı nüshasına yansımamış şiirlerin başka bir ifadeyle Burhân'ın bilinmeyen şiirlerinin yayımıyla tamamlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Burhân, divan, mecmua, nüsha.

READING A DIVAN IN THE SHADOW OF THE MECMUA MECMUA-İ BURHÂN

ABSTRACT

Müftî-zâde Burhân Mehmed Reşid Efendi is a divan poet who lived in the late 18th and early 19th centuries. A master thesis was

¹ İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Dr. Öğr. Üyesi. i.kolunsağ@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4632-2964>

prepared based on a manuscript registered in Topkapı Palace Museum Library about Burhân's poems. There is another manuscript that is registered in the Süleymaniye Library with the title *mecmua* and is not the subject of the thesis. This manuscript, which contains only Burhân's poems and have the characteristics of a divan draft with various scribbles, corrections and notes on the poems, has set the ground for this article by providing the opportunity to mention the differences between the two copies. The purpose of this article is to examine Burhân's poetry writing processes based on the original data contained in his manuscript and thus to give an idea what stages a tradition poet went through while writing poetry. For this purpose, after the short biography of Burhân was given, two manuscripts were described and the differences between them were identified and evaluated. As a result, it was emphasized that the similarity between Burhân's arrangements on his poems and the acceptances of the classical poetry tradition. It has also been stated that similar copies, which are in draft form, will provide important contributions to critical manuscript studies. The article was completed with the publication of the poems that were not reflected in the Topkapı copy, in other words, the unknown poems of Burhân.

Keywords: Burhân, divan, mecmua, copy.

GİRİŞ

Mecmua, Arapça cem mastarından (dağınık nesneyi biriktirmek) meful babında türeyen mecmu kelimesinin (şuradan buradan birikmiş nesne) müennes (dişil) şeklidir (Asım Efendi, 2013, s. 3297). Toplanmış, bir araya getirilmiş, tanzim ve tertip edilmiş anlamlarını içeren mecmua, bir veya birkaç ilimle ilgili seçilmiş şeylerin yazıldığı defterlerin; ilim, sanat ve edebiyatla ilgili çeşitli konulardan bahseden süreli yayınların adıdır (Sâmî, 1317, s. 1293; Nâcî, 2009, s. 390; Salâhî, 2019, s. 321). Kelime edebî bir terim olarak “genelde bir veya daha fazla yazar yahut şaire ait çeşitli şekil ve hacimlerdeki dinî, din dışı nesir ya da şiirlerden oluşan derleme kitaplar” (Uzun, 2003, s. 265-268)² şeklinde tanımlanabilir. Biçim ya da içerik bakımından belirli kurallarla sınırlı olmayıp derleyicisinin kişisel zevki ve ilgi alanlarına göre şekillenen mecmualar, verilen tanımlardan da anlaşılacağı üzere, oldukça geniş ve yaygın bir alanda üretilmiş eserlerdir. Yapılan çalışmalar ışığında farklı kıstas ve bakış açılarıyla tasnif edilen bu eserler içinde klasik Türk şiiri araştırmalarının odak noktası şiir mecmualarıdır. Bu mecmualarda şairlerin birbirine nazire olarak söylediği şiirler; belirli şairlerin şiir ya da divanları; gazel, kaside, müstezat, matla vb. nazım şekilleriyle yazılmış şiirler; tarih,

² Mecmuanın ortaya çıkışı ve tarihsel gelişim süreçleri hakkında ilgili kaynağa başvurulabilir.

naat, muamma, methiye vb. konular etrafında oluşturulmuş şiirler; belli bir zümre ya da coğrafyaya ait şairlerin şiirleri bir araya getirilir (Gürbüz, 2018, s. 3-7).³

Derleme niteliğinin ön plana çıktığı tanımlamalara ilaveten mecmua/şiir mecmuası kavramının “divan” anlamında kullanıldığı, metin merkezli bazı araştırmalardan da anlaşılmaktadır. Örneğin Kurnaz ve Çeltik (2013), mecmua kelimesinin geçtiği çeşitli beyitlerin anlamlarından hareket ettikleri çalışmalarında, şairlerin bu kelimeyi divan veya divan oluşturmadan önce kendi yazdıkları şiirleri topladıkları eser, defter anlamında da kullandıklarını tespit etmiştir. Yıldız (2018) ise, antolojik nitelikte bir tezkire olan *Zübdeü'l-Eş'âr* ve ona yazılan *zeyller* üzerine yaptığı araştırmasında, mecmua ve mecmû'a-i eş'âr kavramlarının, bilinen terim anlamının dışında şairin kendi şiirlerini topladığı müsvedde hâlindeki defter/divan anlamında kullanıldığını belirlemiştir. Mecmua kelimesinin her zaman derlemeleri karşılamadığına dikkat çeken Köksal, özellikle son dönem şairlerinin “gayr-ı mürettep” divanlara da mecmua adını verdiğini, bazı el yazmalarında bulunan ibare ve notların şahitliğinde ifade etmiştir (Köksal, 2012, s. 86-87).

Mecmua ve divan arasındaki bu anlam ilgisi, şiir mecmualarının önemi, edebiyat tarihi ve bilgilerine katkıları konusunda yapılan tespitlerin mecmua adıyla kayıtlı divan nüshaları için de geçerli olduğu sonucunu doğurabilir. Kaynaklarda adı geçmeyen şairlerin şiirlerine, bilinen şairlerin bilinmeyen şiirlerine, şairlerin divanlarında yer alan şiirlerin farklı şekillerine ya da şairlerin biyografisiyle ilgili ipuçlarına⁴ derleme mecmualarda rastlamak mümkün olduğu gibi mecmua adı altında ortaya çıkabilecek bilinmeyen bir divan ya da bilinen bir divanın başka bir nüshası benzer verileri sağlayabilir.

Şiir mecmualarının önemine paralel olarak klasik Türk şiiri sahasında yapılan çalışmalarda son yıllarda önemli bir artış gözlenmektedir. Büyük bir çoğunluğu metin neşri ve içerik dökümünden oluşan bu çalışmalar alana katkı sağlamakta, daha kapsamlı çalışmalara zemin hazırlamaktadır.⁵ Öte yandan, yukarıda bahsedilen mecmua-divan ilgisi bağlamında anılabilecek bazı çalışmalar, bu araştırmanın konusuyla daha yakından ilgilidir. Örneğin

³ Mecmua kavramının tanımı, kapsamı, tasnifi vb. konularda ayrıntılı bilgi için ayrıca bk. Levend, 2015, s. 166-176; Kut, 1986, s. 170-173; Aydemir, 2001, s. 147-156; Kılıç, 2012, s. 77-96.

⁴ Mecmuaların önemi hakkında daha fazla ayrıntı için bk. Köksal, 2012, s. 88-91.

⁵ Şiir mecmuaları hakkında yapılan çalışmalar için bk. Gıynas, 2011; Süngü, 2020.

Üstüner, manzum-mensur metinlerin ve birçok şairin yer aldığı bir mecmuada, Silahşor İbrahim Yâver'in şiirlerinin yayımına odaklanmış; tekraren yazılmış manzumelerin, bazı kelimelerdeki düzeltmelerin, çok sayıda kısa hacimli parça ve beyitlerin varlığı gibi verilerden hareketle de mecmuadaki şiirleri divan tertibinin ilk adımları olarak yorumlamış ve bu sebeple çalışmasına "divan müsveddesi" ifadesini eklemiştir (2015, s. 278-311). Başka bir çalışmada Koncu, Said Paşa'nın müsvedde şiir defterlerinden birini tanıtmış, bu müsvedde üzerindeki karalama ve düzeltmelerin şairin şiir çalışmalarının bir göstergesi olduğunu belirtmiş, müsvedde ile divan arasında görülen farklılıklara değinmiştir (2016, s. 63-85). Her ne kadar farklı bir nazım şekli üzerine olsa da temel yaklaşımının uygunluğu açısından anılabilecek başka bir örnek Gözitok'un araştırmasıdır. Araştırmacı, Şeyh Galip'in *Hüsn ü Aşk* mesnevisiyle ilgili çalışmasında mesnevinin müellif hattı nüshasını incelemiş, bu müsvedde nüsha ile eserin kadim nüshalarını karşılaştırmış ve buradan mesnevinin yazım süreçlerine dair elde edilecek bilgilerle Şeyh Galip ve diğer gelenek şairlerinin şiir anlayışına dair çıkarımların yapılabileceğine değinmiştir (Gözitok, 2020, s. 531-562). Bu bağlamda son olarak Dilçin'in *Fuzulî Divanı Üzerine Notlar* (2001) isimli eserini anmak gerekir. Dilçin, kendisinden önce yapılmış birçok çalışmanın ortaya koyduğu bilgi birikiminden faydalanmış, klasik şiir geleneğinin özellikleri ve Fuzulî'nin üslubundan hareketle nüshalar arasında görülen farklılıklarda şairin nasıl söylemiş olabileceğini sebepleriyle açıklamıştır. Dilçin'in eserinin, bir şairin üslup özelliklerine odaklanıp tamamen nüsha farklarıyla ilgili yorumları içermesi bakımından, benzer çalışmalar arasında ön plana çıkan bir örnek olduğu söylenebilir.

Müellifinin kaleminden çıkan, müsvedde özelliği gösteren ve nüshalar arasındaki farklara değinme imkânı sağlayan yazmalar, şairlerin şiir yazım süreçlerine ışık tutup onların şiir anlayışına ve dolayısıyla klasik şiir geleneğine dair bilgiler sunmaktadır. Her bir yazmanın kendine has özelliklerinin inceleme konusu olabilmesine ilaveten bu eserler üzerindeki araştırmaların artması, metinlerle ilgili birinci elden verilere ulaşmayı mümkün kılmaktadır. Bu çalışmanın konusu olan yazma, Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi Bölümü 743 numarada, "mecnû'a-i eş'âr/Burhan" şeklinde kayıtlı ve ilk bakışta derleme niteliğinde mecmua izlenimi veren bir eserdir. Yalnızca Burhân'ın şiirlerinden oluşan ve *zahriyede* "mecnû'a-i Burhân" ifadesi yer alan eser, şiirler üzerindeki çeşitli karalamalar, düzeltmeler ve derkenar notlarla bir divan taslağı ya da müsveddesi niteliğindedir. *Divan*'ın bir yüksek lisans tezine konu olmuş (Bakht, 2011), Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H. 918 numarada kayıtlı başka bir nüshası daha vardır. *Burhân Mecmuası*'nın, taslak özellikleri

üzerine odaklanılarak Topkapı Sarayı nüshası ile karşılaştırılacağı bu çalışmada öncelikle Burhân'ın kısa biyografisi verilecek, ardından her iki nüsha tavsif edilecek, görülen nüsha farklarından hareketle şairin şiir yazım süreçlerine dair dikkati çeken konular üzerinde değerlendirmelerde bulunulacaktır. Karşılaştırma ekseninde kafiye ve nazım şekilleri gibi şiir tekniğiyle ilgili değişiklikler tespit edildikten sonra *Burhân Mecmuası*'nda diğer nüshaya göre farklılık içeren kimi tarihi ve biyografik bilgiler ortaya konacaktır. Son olarak Topkapı nüshasına yansımamış şiirlerin başka bir ifadeyle Burhân'ın bilinmeyen şiirlerinin metni çalışmaya eklenecektir.

1. BURHÂN'IN KISA BİYOGRAFİSİ

Burhân Mehmed Reşid Efendi hakkında tezkirelerde yalnızca, Müftü-zâde olarak bilinen şerefli bir zat ve mesleğinin müderris olduğu bilgisiyle şiirlerinden örnekler yer alır (Öztürk, 2018; Kılıç, 2017, s. 57-59). Bunlara ilaveten *Sicill-i Osmanî*'de II. Mahmud Dönemi (1808-1839) sonlarına yettiği ve şair olduğu kayıtlıdır (Akbayar, 1996, s. 376). Topkapı Sarayı nüshasının müstensihisi İhyâ Yahyâ Efendi'nin⁶ bu nüshaya yazdığı dibacede şair hakkında daha ayrıntılı bilgiler mevcuttur. Buna göre, peygamber soyundan gelen Seyyid Burhân aslen İstanbulludur. İlk eğitimi Babası Müftü-zâde Hoca Efendi'den almıştır. Ardından Süleyman Neşet Efendi'den ders almış; Hâfız, Şevket, Sâib vb. Fars şairlerini ve özellikle *Mesnevi*'yi öğrenmiştir. Kasımpaşa Mevlevihanesi Şeyhi Seyyid Muhammed Çelebi huzurunda tövbe ederek Mevleviliğe intisap eden Burhân, İhyâ Efendi'nin ifadelerine göre olgun, derviş yaradılışlı, itikadi temiz ve üç dilde şiir söylemede akranlarından üstün birisidir. Ancak dibacenin yazıldığı zamana kadar vaktini çeşitli ilimleri elde etmek için harcadığından şiir sanatında fikirleri netice bulmamıştır. Yani İhyâ Efendi'ye göre Burhân'ın, üslubunu oluşturma aşamasında olduğu söylenebilir (1b-4a).

Kaynaklar ve manzumelerinden 18. yüzyıl sonu ile 19. yüzyıl başlarında yaşadığı anlaşılan şairin doğum ve ölüm tarihi ile ilgili net bir kayıt bulunmamaktadır. Bununla birlikte İhyâ Efendi, Burhân'la ilgili övgü dolu ifadeleri arasında Burhân'ın henüz otuz üç yaşında, kırk günlük çilesini tamamlamadan üstün nitelikleri haiz olduğunu - babasının hayır duası sayesinde- söylemiştir.⁷ Dibacenin H. 1205

⁶ Galata'da Arap Cami İmamı olan İhyâ Efendi, Şefkat'in ifadelerine göre aynı zamanda maharetili ve nüktedan bir şairdir. 1228 / 1813 tarihinde vefat etmiştir (Kılıç, 2017, s. 37-39). Burhân ve kendisine nazire yazdığı İhyâ Efendi, Hoca Neşet etrafında oluşan edebî çevrede yer alan şairlerdir (Bakht, 2011, s. 49).

⁷ "Henüz sinn-i sa'âdetleri otuz üçe bâliğ olup tekmil-i çille-i erba'in itmeden bu merbeste kesb-i kemâl ve beyne'l-emsâl hüner ü ma'ârif ile ma'rûf ve derviş-

tarihinde yazıldığı göz önüne alındığında, Burhân'ın H. 1172 tarihinde doğduğu ve *Sicill-i Osmanî*'deki bilgi de hesaba katıldığında yaklaşık 80 yıllık bir ömür sürdüğü sonucuna ulaşılabilir.

2. NÜSHA TAVSİFLERİ

İhyâ Efendi, yukarıda bahsi geçen dibacede Burhân'ın biyografisine dair detayların ardından Topkapı Sarayı nüshasının yazılış süreciyle ilgili bilgilere de yer vermiştir. Buradaki ifadelerden İhyâ Efendi'nin Hoca Neşet'in yetiştirdiği şairlerle ilgili bir tezkire yazma arzusunda olduğu, bu durumdan haberi olan Burhân'ın kendisine bazı şiirlerini gönderdiği anlaşılmaktadır. Bu esnada sultanın yakınlarından biri Burhân'a şiirlerini toplayıp sultana sunmak üzere bir divan tertip etmesini tenbih etmiştir. Ancak Burhân, kendi şiirleriyle sultanın adının bir arada anılmasının edebe uygun olmayacağı düşüncesinde olunca⁸ İhyâ Efendi, bu düşünceye uyarak sultana sunulmak üzere değil de Burhân'ın şairlik tabiatının örnekleri olmak üzere bu nüshayı yazmıştır (3b-4a). Dibacedeki bu bilgilerden -ve nüshanın içeriğinden- Topkapı Sarayı nüshasının mürettep bir divan olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H. 918 numarada kayıtlı nüshanın katalog bilgilerine göre telif ve istinsah tarihi yoktur. Ancak yazmanın müstensihisi İhyâ Efendi, esere yazdığı dibaceyi 24 Şevval 1205 tarihi ile sonlandırmıştır (4a). Aharlı kâğıda talik hatla yazılmış 13 satırlı 59 yapraklık bu nüshanın ölçüleri 225x135 milimetredir. Serlevha müzehhep, cetveller yaldızlı, etrafı siyah deri ve kapakların ortası ipekli kumaştır. Bu nüshada 14 kaside, 10 kıta, 108 gazel, 1 tahmis, 3 şarkı, 15 nazım, 2 rubai ve 19 müfret olmak üzere toplam 172 manzume bulunmaktadır (Bakht, 2011, s. 106-108).

Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi Bölümü 743 numarada “mecmû'a-i eş'âr/Burhan” adıyla kayıtlı, üzerinde Abdürreşid Muhammed Sünbül İbn-i Feyzüddin tarafından vakfedildiğine dair bir mühür olan ve bu araştırmanın temelini oluşturan yazma, 153x91 milimetre ölçülerinde ve talik hatla yazılmış bir nüshadır. Kütüphane katalog bilgilerine göre 115 yaprak, sonradan yapılan numaralandırmaya göre ise 51 yaprak olan nüshada birçok kopma olduğu anlaşılmaktadır. Belli bir düzeni olmayan bu nüsha üzerindeki birçok karalama, çeşitli notlar, derkenar düzeltmeler, sayfalarda ve

nihâd ü pāk-i'tikâdlık ile mevsûf olmaları hakkâ ki eser-i du'â-yı peder-i âlî-güherleridir” (2b-3a).

⁸ Bu tevazu ifadesiyle ilgili olarak, İhyâ Efendi'nin de söylediklerinden hareketle, Burhân'ın padişaha sunmak üzere nitelik ve nicelik açısından yeterli şiirlere henüz sahip olmadığı düşünülebilir.

şiiirlerde yer alan bazı boşluklar yazmanın müellif hattı bir divan taslağı olduğuna işaret etmektedir.

Nüşanın taslak oluşuyla ilgili başka bir ipucu beyit numaralandırmalarıdır. Klasik şiir geleneğinde anlamın beyitte tamamlandığı, bütününe değil de parçanın önemsendiği görüşünü tekrar düşündürecek şekilde rakamla ve kelimelerle beyit sıralamalarında yapılan değişiklikler (bk. 38b, 39b) Topkapı Sarayı nüshasında aynen gözlenmektedir.

Yine bir taslak özelliği olarak Burhân, mecmuasında birçok yaprağa “yazıla”, “yazıldı”, “böyle tarh oluna” şeklinde notlar koymuştur. Bu notlardan “yazıldı” olarak verilen şiirlerin birçoğu diğer nüshada (Topkapı Sarayı) yer almış ancak bazıları “yazıldı” notu olmasına rağmen diğer nüshaya yansımamıştır. Müellifin “yazıla” dediği kimi şiirler için de aynı durum söz konusudur. Bazı durumlarda ise iki nüsha arasındaki rabita takip edilebilmektedir. Şairin bazı beyitlerin üzerini çizip hemen yanına “böyle tarh oluna” yazdığı ve bunların diğer nüshada yer almadığı örnekler mevcuttur.

Üzeri çizilmiş kelimeler, kelime grupları, dizeler ve beyitler de bir taslak özelliği olarak nüshada çokça yer almaktadır. Bunlar bazen düzeltildiği şekliyle ve yanına yazılan farka uygun olarak, bazen de üzeri çizilmiş olmasına rağmen herhangi bir fark olmadan, mevcut şekliyle diğer nüshaya yansımaktadır. Kimi durumlarda ise nüshada hiçbir belirti olmadan diğer nüshada farklar görülebilmektedir.

Özetle, Süleymaniye nüshasında görülen tüm bu özelliklerin sistemli bir şekilde Topkapı Sarayı nüshasında takip edilememesi, şairin temize çektiği bir başka nüsha üzerinde bazı ekleme ve çıkarmalar yaparak çalışmalarını sürdürdüğünü düşündürmektedir. Dolayısıyla Topkapı Sarayı nüshasının bugün için elimizde olmayan bu muhtemel nüshadan istinsah edildiği söylenebilir.

3. NÜSHA FARKLARI

Karşılaştırmaya konu olan Süleymaniye nüshasının (S) bir taslak, Topkapı nüshasının (T) da -müstensihinin ifadelerinden ve içeriğinden anlaşıldığı üzere- Burhân’ın şiirlerinden bir seçme niteliğinde oluşu, nüshalardan birinin esas alınıp tespit edilen tüm farkların buna göre açıklanamayacağı sonucunu doğurmuştur. Dolayısıyla nüshalar arasındaki farklara dair yapılacak değerlendirmelerde tek yönlü bir tercih söz konusu olmamıştır: Kimi durumlarda Süleymaniye, kimi durumlarda ise Topkapı nüshasının tercih edilebileceği örneklerle rastlamak mümkündür. Nüsha farkları ile ilgili değerlendirmelerde asıl amaç, şiir yazım süreçlerine işaret etmek ve bu yolla Burhân

örneğinde bir gelenek şairinin nasıl yazdığına dair fikir vermektir. Bunun sonucunda ortaya çıkan ve ancak bir teklif olarak değerlendirilebilecek hükümler, yazmadaki ipuçlarından hareketle ve klasik şiir geleneğinin belirlediği esaslar göz önünde bulundurularak verilmeye çalışılmıştır. Aşağıdaki tasnifte, klasik şiirin birbirinden ayırlamayacak iki unsuru olan söz ve anlama ilgili değerlendirmeler bir arada anılmış, nüsha farkları; beyit, dize, kelime grubu, kelime ve ek olmak üzere gruplandırılarak verilmiştir. Bunlara ilaveten şairin benzer söyleyişleri ve dalgınlık sonucu yaptığı hatalarla ilgili düzeltmeleri de örneklenmiştir.

3.1. Kelime Grubu, Dize ve Beyit Farkları

S nüshasında

Şehensâh-ı muzaffer pâdişâh-ı ma'delet-güster
Zamânı n'ola olsa gıpta-hôr-ı ahd-i Nüşîrvân (1a)

şeklinde kayıtlı ve üzerinde herhangi bir işaret/düzeltilme bulunmayan beytin ikinci dizesi T nüshasına

Değil meşhûd asrında hele hûn-rîzî-i Keyvân (17b)

olarak geçmiştir. Beytin ilk dizesinde sultanın muzaffer ve adaletli olması söz konusudur. Klasik övgülerde adalet kavramı geçtiğinde ya da şair böyle bir kurgu oluşturduğunda hemen daima bu kavramın sembol ismi Nüşîrvân/Nüşîrevân anılır. Dolayısıyla şair, övdüğü sultanın zamanı ile Nüşîrvân zamanını adalet ekseninde -gelenekte sıkça görüldüğü üzere- karşılaştırmıştır. Şair, S'deki ikinci dizede lafzen andığı Nüşîrvân'a aslında İlk dizede, özellikle *pâdişâh-ı ma'delet-güster* ifadesinde, zimnen yer verdiği için Nüşîrvân yerine T'de Keyvân'ı beyte dâhil etmiş olmalıdır. Böylece Keyvân ilgisiyle geçen kan dökücülüğün yani zalimliğin memduhun zamanında görülmemesini de beyte ekleyerek S'de adalet bağlamında yalnızca Nüşîrvân kıyasıyla gerçekleştirdiği tek yönlü övgüyü T'de zenginleştirmiştir.

S nüshasında,

Şehensâh-ı mu'azzam pâdişâh-ı heft-kışver kim
Ki Hâkân bârgâh-ı kadrinin bir peyk-i rehvarı (3a)

şeklinde kayıtlı ve üzerinde herhangi bir işaret/düzeltilme bulunmayan beytin ikinci dizesi T nüshasında

Akâlîm-i seb'ada bahr u berde hükmüdür cârî

olarak kayıtlıdır (9a). İlk dizede klasik bir açılış söz konusudur. Yedi iklimin (heft-kişver)⁹ padişahı (III. Selim), muazzam olarak nitelenmiştir. Oldukça geniş bir coğrafyada/insanların yaşadığı her yerde hüküm süren böyle bir padişahın makamında, habercilik ve muhafızlık yapan yani sultanın emrinde olan asker (peyk) ise Hâkân'dır. Klasik şiir geleneğinde Tatarların haberci/postacı yerine kullanılması sebebiyle buradaki Hâkân, Tatar hükümdarı anlamındadır. Ayrıca Hâkân genel anlamıyla Türk hükümdarlarının - Tatarlar da dâhil- unvanıdır. Dolayısıyla S'de şair, övdüğü sultanın postacısının sıradan biri değil habercilerin yani Tatarların Hâkân'ı olduğunu, bir başka ifadeyle Hâkân'ın, şairin övdüğü sultanın ancak postacısı olabileceğini söyleyerek klasik methiye tarzına uygun bir beyit yazmıştır. Ortak olan birinci dizenin doğal sonucu gibi okunabilecek T'deki ikinci dize ise, ilk dizenin farklı kelimelerle ifade edilmiş hâli gibidir: *akâlim-i seb'a, heft-kişverin* Arapçasıdır; *bahr u ber* ile de yakın anlam verilmiştir. "Seb'a" kelimesinden kaynaklı vezin aksaklığı da göz önüne alındığında, S nüshasındaki varyantın diğerine tercihi mümkündür.

S nüshasında, aynı şiirin içerisinde yer alan ve yukarıdaki beyti de ilgilendiren

Muzafferdir ne semte eylese atf-ı inân el-hak
Semend-i himmetine hiç irer mi peyk-i rehvarı (3b)

şeklinde kayıtlı ve üzerinde herhangi bir işaret/düzeltilme bulunmayan beytin ikinci dizesi T nüshasında

Hümâ-yı himmetine çarhun irmez uçaş tayyârı (9a)

şeklinde. İlk dizede, memduhun hangi tarafa dizginlerini çevirse galip olacağı belirtilmiştir. Farklı olan dizelerde ise bu hüküm benzer bir kompozisyonla desteklenmiştir. Sultanın vasıflarından biri olan himmet kavramının Hüma ile somutlanması durumunda himmetin derecesi, gökyüzünün en hızlı uçucusunun bu Hüma'ya ulaşamayacağı şeklinde aktarılmıştır. Devlet, talih ve saltanatın sembolü olduğundan sultanla ilişkilendirilen ve mitolojik bir kuş olan Hüma, inanışa göre havada yaşar, Kaf Dağı'nda bulunur ve ele geçirilemez. Bu bakımdan sultanın ulaşılabilir bir lütfâ sahip olduğunu aktarmak için beyitte yerini almıştır. Aynı kavramın süratli ve çevik bir at (semend) şeklinde somutlanması durumunda ise *peykin* (Osmanlı Devleti'nde hızlı koşucular olarak eğitilmiş, haber taşıyan ve muhafızlık yapan

⁹ Eski coğrafya anlayışına göre dünya dört kısma ayrılır ve bu dört kısmın birinde insan yaşadığı farz edilirdi (rub'-ı meskûn). Dörtte birin yediye ayrılmasına da yedi iklim denirdi (Onay, 2007, s. 203).

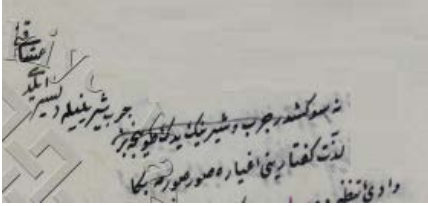
askerler) ata yetişememesi, yine sultanın erişilmez lütfuna işaret eder. Bu söyleyiş, ilk dizedeki dizgin kelimesi ile uyum da (tenasüp) sağlamıştır. Ayrıca bir insanın ata yetişememesi, hayatın akışına uygun düştüğünden cevabı belli olan bir soru (tecahülüarifane) şeklinde düzenlenen dize, klasik estetiğe daha uygun, sanatlı bir ifade oluşturmuştur. Ancak anlam olarak tercih edilebilecek bu dizinin sonundaki kafiye, yukarıdaki beyitle aynıdır ve S nüshasında dört beyit ardından tekrar etmiştir. Klasik kafiye kabullerine göre bir kusur olarak nitelenebilecek bu durum yazmanın bir taslak oluşuyla açıklanabilir.

S nüshasında şair,

*Ne söğüşdür cerb ü şîrînin yedik toyınca biz
Lezzet-i güftârını ağıvâra sor sorma bana (15b)*

şeklinde yazdığı beytin ilk dizesinin üstünü çizmiş ve yanına

Cerb-i şîrîn-ile dil-sîr eyledi uşşâkı

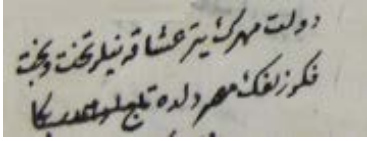

dizesini yazmıştır. Bu değişiklik T nüshasına aynen yansımıştır (26b). Şair, öncelikle *atf vavı* ile birbirine bağlanan *cerb* ve *şîrîn* kelimeleri üzerinde tamlama değişikliği yapmıştır. Ancak yazma metinlerde *atf vavının* bazen izafet kesresi yerine kullanılması bazen de unutulması/yazılmaması gibi durumlara sıklıkla rastlanıldığından bu ifade *cerb [ü] şîrîn* şeklinde de okunabilir. Yağlı/semiz anlamına gelen *cerb* ve tatlı/sevimli anlamına gelen *şîrîn* kelimelerinin oluşturduğu ikileme, bir sofranın en kıymetli yiyecekleri karşılığında kullanılan bir ifade olarak düşünülebileceği gibi (yağlı ballı, baklava börek vb.) sevgili tipinin tavrını tanımlayan bir klişe olarak da anlamlandırılabilir. Bu bağlamda gelenekte yiyecek-içeceklerin kullanılma eğiliminin olduğu, sevgilinin yüzünün âdetâ bir meyve bahçesi olarak da hayal edilmesi, iki dost arasındaki dargınlıktan kinaye olarak *şeker-âb* adlandırmasının kullanılması (Onay, 2007, s. 70) gibi örneklerden hareketle söylenebilir. Benzer şekilde *cerb ü şîrîn* de sevgilinin ağza alınmayacak kötü sözlerle aşığa davranmasından kinaye olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim şair, *cerb-i*

şîrin ya da *cerb ü şîrin* ifadesini söğüş olarak nitelemiştir. Söğüş, *Türkçe Sözlük*'te “soğuk olarak yenen haşlanmış et” anlamıyla yer alır (2005, s. 1799). Yemek fiili etrafında, *cerb ve şîrin* kelimeleriyle tenasüp hâlinde anılan bu kelime söğmek fiil köküne isim yapım eki getirilerek söğme eyleminin ismi olarak düşünüldüğünde -kelimeler üzerindeki bu tür tasarruflar geleneğin en temel özelliklerindendir-sevgilinin kötü sözüyle ilişkilidir. İlk bakışta negatif bir anlam taşıyan söğmek fiili, âşık penceresinden aynı zamanda bir tür iltifat olarak da görülür.¹⁰ Böylece “Senin tatlı sözün nasıl (güzel) bir söğüşdür (söğüş gibidir), doyunca(ya kadar) yedik” anlamının yanında “bu nasıl bir sövmektir” çağrışımı da beyte dâhil olmuştur. Sonuç olarak dizedeki en önemli değişiklik *Ne söğüşdür* ifadesinin çıkarılmasıdır. Değişikliğin temel sebebi bu ifadenin yarattığı vezin aksaklığı olmalıdır. *Ne* hecesine denk gelen *imale*, T nüshasındaki dizeyle ortadan kaldırılmış, daha rahat bir ritmik yapı sağlanmıştır. Ayrıca düzeltilmiş hâliyle, “tatlı sözle âşıklarının gönlünü doyurdu, sözünün lezzetini rakiplere sor, bana sorma” şeklinde günümüz Türkçesine çevrilebilecek beyitte, âşıklar zümresine dâhil olamamış kırılğan bir ruhun ifadesi yer almış, söğüş kelimesinin yukarıda bahsi geçen olumsuz çağrışımı dışarıda bırakılarak daha zarif bir söyleyişe ulaşılmıştır.

S nüshasında,

Devlet-i mihrin yeter uşşâka neyler taht u baht
Fikr-i zülfün mısır-ı dilde tâc-ı Edhem'dir bana (16a)

şeklinde kayıtlı beyit, T nüshasına

Devlet-i mihrin yeter neyler hevâ-yı taht u baht
Başda zülfün arzusu tâc-ı Edhem'dir bana (26a)

¹⁰ Şiirlerinde kelimelerin anlam bağlantıları ve yeme-içmeyle ilgili konulara özel bir yer alan Sabit'in şu iki beyti konuyu açıklar niteliktedir.

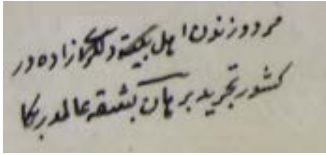
“Cerb-i şîrini yiyüp âşık ider hamd ü senâ / Hisse yok mı o söğüşden bize bir pâre meded”

“Ol lüknet ile agzına söğse fütâdenin / Şîrin gelürdi cerbi dahi Eksî-zâdenün” (Karacan, 1991, s. 382, 566)

şeklinde yansımıştır. S’de yalnızca *tâc-ı Edhem’dir bana* ifadesinin üzeri çizilmiş, başka bir düzeltme/işaret koyulmamıştır. Hayatı ve kişiliği hakkında birçok menkıbenin İslam edebiyatlarına yansıdığı İbrahim Edhem ile ilgili rivayetlerin ortak noktası, ilahi bir işaretle malını mülkünü bırakıp dervişlik yolunu seçmesidir (bk. Albayrak, 2000, s. 295-296). Tâc-ı Edhem de edebî metinlerde taç ve tahtını terk eden, fakirlik yolunu tutan İbrahim Edhem’in istiğna hâlini ifade eden bir tabirdir (Uludağ, 1994, s. 421). Üzeri çizilmesine rağmen bu tabirin diğer nüshada yerini koruması, şairin muhtemelen İbrahim Edhem merkezli bir kurgulama yaptığını göstermektedir. İkinci dizeden çıkarılan *mısr* kelimesi, ülke anlamıyla (gönül ülkesi) beyitte yer alabilmekte fakat özel isim olarak düşünüldüğünde (Mısır) -çok güçlü bir şiir unsuru olmakla beraber- İbrahim Edhem ile ilgisi kurulamaktadır.¹¹ Beyti oluşturan kelimeler arasındaki bağlarla ilgili olan bu durum diğer değişikliklerde de gözlenmektedir. Birinci dizede yer alan *hevâ* kelimesiyle ilgili olarak ikinci dizede *ârzû* kelimesine yer veren şair, *hevânın* istek, arzu anlamlarının yanında beyitte kullanılmayan *rüzgâr*, esinti anlamıyla zülüflerin arasından geçmesini çağırıştır (ihâm-ı tenâsüb). Ayrıca *ârzû* kelimesindeki *medle*, zülfe olan isteğin gücünü ve kararlılığını vurgulayan şair, bir yandan da zülfün uzunluğuna işaret etmiş, söz ve anlam bakımından daha güçlü bir beyit oluşturmuştur.

S nüshasında,

Merd ü zenden ehl-i beyte dilleri âzâdedir
Kışver-i tecrid Burhân başka âlemdir bana (16a)

şeklinde kayıtlı beytin ilk dizesi T nüshasına

Terk ile cân u cihâm uzlet üdim ihtiyâr

olarak yansımıştır (26a). S’de yalnızca *beyte* ve *dilleri* kelimelerinin üzeri çizilmiş, başkaca bir fark yer almamıştır. Şair, tecrit ehlinin, kadın-erkek ailenin bütün fertlerine gönüllerinde yer vermediğini

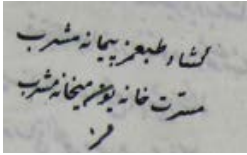
¹¹ İbrahim Edhem’in biyografisinde Mısır, yalnızca defnedildiği yerle ilgili olarak -birçok başka yerle beraber- zikredilmekte ancak kabrinin Şam’da olduğu kabul edilmektedir (Öngören, 2000, s. 293-295).

söylemiş, ardından yaptığı değişiklikle tecrit kavramıyla ilgili olarak bekârlık vurgusu yaptığı bu dize yerine klasik estetiğe uyumlu, daha geniş bir tasavvufi bağlam yakalamıştır. Mahlasın yer aldığı dizede geçen *tecrit*, mal mülk sahibi olmayı düşünmeme, Tanrı'dan başka her şeyi gönülden çıkarma anlamında, tasavvufi bir kavramdır (Uludağ, 2001, s. 347). Halka karışmamak, günaha girmemek ve daha çok ibadet edebilmek için toplumdaki ayrılmak anlamındaki *uzlet* kavramı da (Uludağ, 2001, s. 364) *tecritle* ilgili olarak kullanılmış böylece anlam bakımından uyum sağlanmıştır. Yani tecrit ülkesinin kendisi için başka bir âlem olduğunu söyleyen şair, ilk dizede canı ve cihanı terk edip uzleti seçtim diyerek aradaki rabıtayı kurmuştur. Şairin ilk dizede önce kelimeler üzerinde bir değişiklik düşünmesi fakat bunun yerine dizeyi yeniden yazması, muhtemelen bugün elimizde olmayan, temize çekilmiş başka en az bir nüshanın varlığı ve düzeltmelerin bu nüsha üzerinden T'ye yansıdığı fikrini desteklemektedir.

3.2. Ek ve Kelime Farkları

Yukarıda yer alan kelime grubu, dize veya bir beytin tümüyle ilgili değişikliklerden başka kimi zaman bir ek kimi zaman da yalnızca bir kelime üzerindeki tasarruflara da rastlanır. Bunlar beytin söz ve/veya anlam tarafıyla ilgili olabilmekte ve şairin, eseri üzerindeki dikkatini göstermektedir. S nüshası 18a'da kayıtlı gazel art arda sıralanan beyitleri ile bu tespiti örnekler niteliktedir. Şair, gazelin ilk beytini,

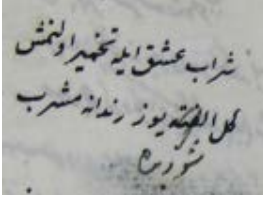
Küşâd-ı tab'imız peymâne-meşreb
Meserret-hâneyiz meyhâne-meşreb

şeklinde yazdıktan sonra *Meserret-hâneyiz* birleşik yapısındaki bildirme ekinin üzerini çizmiş, bunu çokluk birinci şahıs iyelik eki olarak (*Meserret-hânemiz*) düzeltmiş ve bu düzeltme T nüshasına yansımıştır (28a). Bu küçük fark, dizeler arasında sağlanan paralellik ve aynı söyleyiş kalıbının arka arkaya tekrarıyla (*küşâd-ı tab'imız = meserret-hânemiz / peymâne-meşreb = meyhâne-meşreb*) anlamın pekişmesini ve beyitteki ahengin artmasını sağlamıştır (ayrıntı için bk. Dilçin, 2000).

Aynı gazelin ikinci beytini,

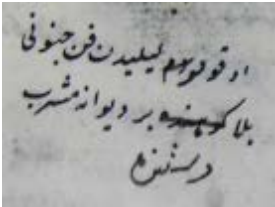
*Şarâb-ı aşk ile tahmîr olunmuş
Gül-i âlüfteyüz rindâne-meşreb*

olarak kaydeden şair, daha sonra *âlüfte* kelimesinin üzerini çizerek yerine *şûrîde* yazmış ve bu değişiklik T nüshasına yansımıştır (28a). Burada aşk şarabıyla mayalanmış rint meşrepli bir gül olduğunu söyleyen şair, gülün sıfatı ile ilgili bir değişikliğe gitmiştir. Böylece *şarâb*, *şûrîde* ve *meşreb* kelimeleri arasında “ş” ve “r” seslerinin yarattığı ahengi, mayalanan şarabın ekşi olmasıyla *şûrîde* kelimesinin ilk hecesinin (*şûr*) kekremsi anlamı arasındaki bağlantıyı ve yine *şarâbım* ilahi aşk anlamıyla *şûrîdenin* tasavvufi olarak “ilahi cezbeyle kapılıp kendinden geçen âşık” anlamı arasındaki çağrışımı beyte eklemiştir.

Bir sonraki beyit ise

*Okudum Leylî’den fenn-i cünûnî
Belâ kühında bir divâne-meşreb*

şeklinde yazılmış, üzerleri çizilerek ilk dizede okudum > okuruz, ikinci dizede de *kûh* (dağ) > *deşt* (çöl) düzeltmeleri yapılmış ve bunlardan yalnızca ikincisi T’ye geçmiştir (28a). İlk fark her iki hâliyle de beyitte yer alabilir ancak çokluk birinci şahıs ekinin kullanılması gazelin ilk iki beytiyle daha uyumlu olacaktır. İkinci fark ise, beyitte *Kûh* kelimesi kullanılsaydı âşıklığın sembol isimlerinden Ferhat’a işaret edilmiş olacağından, şairin yaptığı bir düzeltme olarak

nitelenebilir. Zira beyitte Leylâ vesilesiyle Mecnun'u telmih vardır ve Mecnun, Leylâ'dan delilik ilmini dağda değil çölde okumuştur.

Gazelin son beyti ise daha çok vezinle ilgilidir.

*Zihî Burhân künc-i köhne-i dil
Ma'ârif gencidir vîrâne-meşreb*

şeklinde kayıtlı beytin üzeri çizilmiş fakat herhangi bir fark yazılmamıştır. Bu beytin ilk dizesi T'de

Gönül künci hârâb ammâ ki Burhân

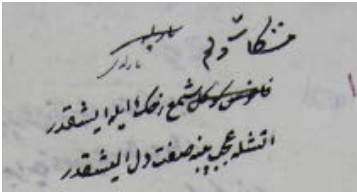
olarak kayıtlıdır (28a). S'deki varyantta mahlastaki “-ân” hecesine denk gelen *med*, uyulmayan örnekleri çok olmakla birlikte, aruzda bir kusur olarak geçer. Dolayısıyla dizenin T nüshasındaki hâli daha rahat bir söyleyiş sağlamaktadır. Ayrıca şair yaptığı değişikliklerle, aynı şekilde yazılan *künc* ve *genc* kelimelerinin birbirlerinin yerine okunabilmesine müsait bir beyit oluşturmuştur. Böylece

*Gönül künci hârâb ammâ ki Burhân
Ma'ârif gencidir vîrâne-meşreb*

şeklindeki beyti “Gönül genci... Ma'ârif künci...” biçiminde okumayı da ihâm etmiş, geleneğe daha uygun bir tercihte bulunmuştur.

Şair, S nüshasında,

*Fânûs-ı gönül şem-i ruhun ile ışıkdır
Âteşle aceb penbe-sıfat dil alışıkdır (24b)*

beytinde *fânûs-ı gönül* tamlamasının üzerini çizmiş, düzeltme olarak *mişkât-ı dilim* yazmış ve bu değişiklik T nüshasına geçmiştir (31a). Güzellik unsurlarından yanakla mum arasında, divan şiirinde sıkça rastlandığı üzere, benzerlik ilgisi kuran şair, ilk önce gönül bir *fânûs* olarak nitelemiştir. Mum vb. ışık kaynaklarının etrafına geçirilen, ışığın dışarı aksetmesini, rüzgâr gibi dış etkilerden korunmasını sağlayan ve camdan (Gönül, ilahi tecellilerin aksettiği bir ayna ve sevgili karşısında kırılğan oluşuyla da camdır.) imal edilen *fânûs*la

(Sâmî, 1317, s. 979; Nâcî, 2009, s. 149) mum arasında bir iç-dış ilişkisi vardır. *Fânûsu* ışıklandıran mum, gönlü ışıklandıran da sevgilinin yanağının nurudur. *Fânûs* mumu, gönül de sevgilinin yanağı mumunun alevini/aşkı içine alır. Şair, ikinci dizede gönlün ateşe, âdeta bir pamuk gibi, şaşırtıcı derecede, alışıktığını belirtmiştir. Burada pamuk benzerliği kurulan dil kelimesi, gönlü işaret ettiği gibi tüm yönleriyle insan için bir metafor olan mumla da ilgilidir. Divan şiirinde mumun gövdesi, insanın bedeni; alevi, insanın yüzü; fitili, insanın canı; eriyen damlaları, insanın gözyaşı; dumanı, insanın ahı olarak hayal edilir (bk. Batıslam, 2020). Benzer bir kişileştirmeye mumun pamuktan imal edilen fitili yani yanan kısmı da dildir. Dolayısıyla ateşle “acep” alışıktır. Gönül de ateşle yani aşkla tıpkı bir pamuk/mumun fitili gibi son derece alışıktır. Alışık kelimesinin beyitte kastedilmeyen anlamı ile (alışmak: alevlenip tutuşmak) *şem*, *ruh*, *ışık*, *âteş* ve *penbe* kelimelerinin ilgisi de düşünülünce (ihâm-ı tenâsüb) beyitte tüm unsurların yerli yerinde olduğu söylenebilir. Yapılan değişiklik ise, *fânûs* kelimesinin yukarıda verilen tanımına ilaveten divan şiirinde geniş bir anlam alanına işaret etmesi,¹² şairin bu kelimeyi güçlendirecek başka bir unsura beyitte yer vermemesi ile ilgili olmalıdır. Değişen kelime *Mişkât*, lügat anlamıyla, duvara açılan kör pencere, yağ ve fitilin içine koyulup yakıldığı kap, fitilin koyulacağı kandil ortasındaki çukur yer demektir (Ahterî, 2009, s. 662). *Fânûs* ile arasında beyitteki işlevi bakımından büyük bir fark olmamakla birlikte bu kelimenin şair tarafından beytin anlam dairesine -bahsi geçen iç-dış ilgisine- daha uygun olduğu için tercih edildiği düşünülebilir.¹³

3.3. Dalgınlık Sebebiyle Oluşan Hataların Düzeltilmesi

S nüshasında, dalgınlık sonucu imlaya yansımış olan birtakım hataların düzeltildiği örnekler de vardır. Bunlar muhtemelen şairin,

¹² Birçok farklı hayale konu olan *fânûs* kelimesi, *fânûs-ı hayâl* şeklinde de sıklıkla beyitlerde yer almaktadır. *Fânûs-ı hayâl* (hayal feneri), iki tabakalı bir fener cinsidir. İçteki fenerin üzerinde, dönünce hareket ediyormuş gibi görünen ve boyalarla renklendirilmiş resimler vardır. İçeride yanan mumun ışığıyla resimler dıştaki fenere akseder. Fenerin üst kısmındaki delikler sıcaklığın dışarı çıkmasını ve hava sirkülasyonunu sağlar. Böylece kendi kendine dönüyor izlenimi yaratan bu ışıklı resimler hayranlık uyandırır. *Fânûs-ı hayâl*, dünyadan da kinayedir (Şentürk, 1993, s. 179-180; Onay, 2007, s. 155).

¹³ Ayrıca şairin, *Mişkât* isimli eseri hatırlatmak istediği (telmi) de düşünülebilir. *Mişkât*, Ferrâ el-Begavî'nin (ö. 1112) güvenilir hadis kaynaklarından derlediği hadisleri içeren *Mesâbihü's-Sünne* adlı eseri tamamlamak için Hatîb el-Tebrizî (ö. 1340) tarafından yazılan eserin isimdir (Hatiboğlu, 2004, s. 258-260).

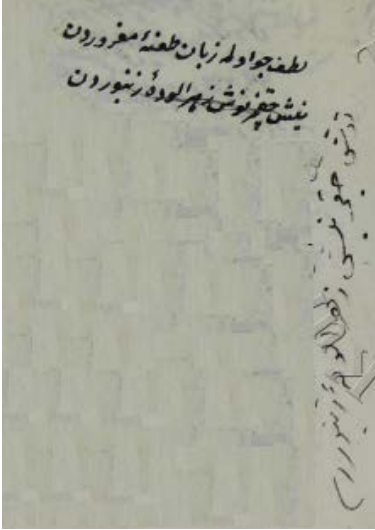
metni ilk oluşturduğu zamanlarda gözden kaçırdığı, kontrolü sırasında fark ettiği unsurlardır. Örneğin 27b'de,

*Teşnegân-ı nazmı irvâ eyleyip Burhân dil
Cüy-bâr-ı çeşme-i hayvâna menba gösterir*

olarak kayıtlı beyitte *teşnegân* kelimesi Arap harfleriyle önce (تشنه کان) şeklinde yazılmış ardından (تشنگان) olarak düzeltilmiş ve T nüshasına geçmiştir (32a).

Bir başka örnekte,

*Lutf-cû olma zebân-ı ta'ne-i mağrûrdan
Niş çıkmaz nûş-ı zehr-âlûde-i zembûrdan (39a)*

beytinin ikinci dizesinin üzeri çizilmiş ve dize kenara tekrar yazılmıştır. Düzeltmedeki tek değişiklik *nîş* (iğne, zehir) ve *nûş* (tatlı, bal) kelimelerinin yer değişikliği (taksim-tehir) olup bu şekliyle T nüshasına yansımıştır (41b). Düzeltilmiş hâliyle, günümüz Türkçesine “Kibirli olanların yeren dilinden lütuf bekleme. Nitekim arının zehre bulaşmış iğnesinden bal çıkmaz.” şeklinde aktarılabilecek beyitte, arı örneğinden hareketle (irsâl-i mesel) “kötüden iyi çıkmayacağı” fikri işlenmiştir. Kelimelerin yerleri değişmeseydi bu fikre zıt bir ifade oluşacağından düzeltmeyle temel bir mantık hatası giderilmiştir.

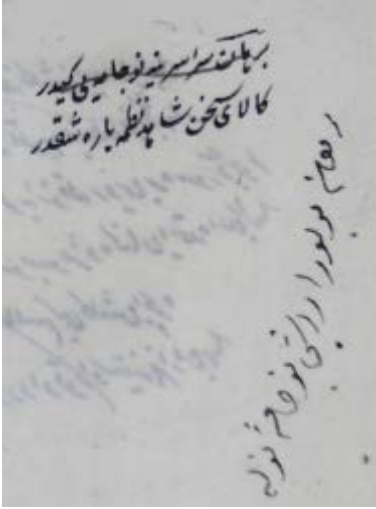
3.4. Yakın Anlamlı Söyleyişlerle İlgili Farklar

Nüshalar arasındaki farkların tamamı herhangi bir hatanın düzeltilmesi, kafiye ve vezin gibi şiir tekniği ile ilgili unsurlar ya da daha iyi bir söyleyiş veya anlama ulaşma çabası ile ilgili değildir. Şair, yaptığı düzeltmelerle kimi zaman yakın anlamlı söyleyişlere yer vermiş ve daha önce bulduğu fikri başka şiirde/şiiirlerde kullanmıştır. Bu durum, teknik detaylarda gösterileceği üzere, şairin “şiir malzemesi” üzerindeki işçiliğinin yansımaları olarak okunabilir. Örneğin S nüshasında,

*Burhân ser-â-ser yine nev-câmeyi giydir
Kâlâ-yı sühan şâhid-i nazma yaraşıktır*

olarak kayıtlı beytin ilk dizesini çizen şair,

Burhân bulur ârâyiş-i nev câmeye n'ola (24b)

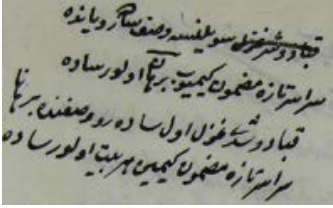
dizesini derkenar etmiş ve bu düzeltme T nüshasına yansımıştır (31b). Değişmeyen dizede şiiri bir güzele, sözü de kumaşa benzeten ve bu kumaşın güzele yakışacağını belirten şair ilk dizinin S'deki varyantında, fahriye amacıyla, şiir güzeline baştan başa yeni elbiseyi giyirdiğini “yine” zarfıyla ifade etmiştir. Böylece daha önce de bu eylemi yaptığını, yeni elbise giydirmeye konusunda (şiirde yeni anlam bulma, yeni bir tarza sahip olma...) tecrübeli olduğunu ima etmiştir.

Dizenin yeniden yazılmış şeklinde ise “Burhân elbiseye yeni süs bulur.” cümlesiyle fikri ilerleten şair, bu durumun kendisi için çok da zor olmadığını “ne ola” diyerek belirtmiştir. Söz-kumaş-süs ilişkisini farklı yerlerde kullanan¹⁴ şair için düzeltme sonrasında beyitte yer almayan dizenin ilk hâli ise artık hazır bir fikir hâline gelmiştir. S nüshasının başka bir yerinde,

*Kaba düşer gazel söylense vasf-ı sâde-rûyânda
Ser-â-ser tâze mazmûn giymeyen Burhân olur sâde*

beytinde “Kaba düşer gazel.” cümlesinin üzerini çizerek

*Kaba düşdi gazel ol sâde-rû vasfında Burhânâ
Ser-â-ser tâze mazmûn giymeyen her beyt olur sâde (43a)*

şeklinde beyti tekrar yazan şair, yaptığı düzeltmeyle, vezin gereği *düşer* kelimesinin ilk hecesine denk gelerek aruzda aksaklığa sebep olan imaleyi *düşdi* kelimesinin ikinci hecesine aktarıp daha makul bir söyleyiş yakalamıştır. T nüshasına da yansıyan (48a) beytin bu son yazımında şair, ilk dizede ifadeyi genelden (sâde-rûyân) belirli bir kişiye yöneltilmiş (sâde-rû), ikinci dizede de daha önceki hazır fikrini kullanmıştır: *ser-â-ser nev-câme giymek* > *ser-â-ser tâze mazmûn giymek*. Şairin şiir anlayışına göre baştan başa taze mazmun giydirilmeyen beyit sade, yani süssüz ve dolayısıyla kaba¹⁵ olacaktır.

4. TEKNİK DETAYLAR

Nüshalar arasında görülen bazı farklar doğrudan şiir tekniğiyle ilgilidir. Bunlar, kafiyeye kullanımında ve nazım şekillerindeki değişiklikler olarak sınıflandırılabilir. Kafiyeye ile ilgili verilebilecek

¹⁴ Şairin divanından bir başka örnek beyit: *Ne zib câme bezl eylerdi tab'ım şâhid-i nazma / Eğer nakş-ı kumâş-ı tâze tarza râğbet olsaydı* (Bakht, 2011, s. 331)

¹⁵ *Kabâ* kelimesinin beyitte yer alan nezaketsiz, özensiz, çirkin gibi anlamları yanında kaftan anlamı da ihâm edilmiştir.

aşağıdaki örnekte şair, S nüshasında yazdığı kimi tamlama veya dizeleri T nüshasında aynı şiirin farklı yerlerinde kullanmıştır.

T Nüshası	S Nüshası
Habbezâ lutf-ı Hudâvend-i Kerîm (1) Bârekallâh feyz-i Rahmân-ı Rahîm	Habbezâ lutf-ı Hudâvend-i Alîm (1) Bârekallâh hoşâ feyz-i amîm
Müntezir oldu cihâna hayr-ı mahz (5) Rûşen itdi dehri bu feyz-i amîm	Müntezir oldu cihâna hayr-ı mahz (5) Şimdiden oldu vücûd-ı şerr adîm
Bu idi bâdî-i gam-fersâ-yı dil (6) Mahz-ı eltâf-ı Hudâvend-i Kerîm	Bu idi bâdî-i gam-fersâ-yı dil (6) Bârekallâh feyz-i Rahmân-ı Rahîm
Öyle bir sultân-ı âli-şân kim (8) Re'yine dil-beste efkâr-ı hakîm	Öyle bir sultân-ı zî-şân kim odur (8) Hem edîb ü hem erîb ü hem fehîm
	İbn-i Sînâ aklına hayret-resân (9) Fehmine dil-beste efkâr-ı hakîm

Tablonun ilk sütununda, T nüshasında (16b) Sultan III. Selim'in cülusu için yazılmış tarih manzumesinden alınmış beyitler, ikinci sütununda ise S nüshasında (1b) herhangi bir başlık koyulmamış ama aynı niyetle yazılmış ve aynı tarihi işaret eden şiirin beyitleri (her iki sütunda, ayrıç içinde numaraları verilerek) yer almaktadır. Tabloda kalın dizilmiş yerler incelendiğinde şairin S'de birinci beytin kafiyesini oluşturan tamlamayı T'de beşinci beyitte; S'nin altıncı beytinin ikinci dizesini T'nin ilk beytinin ikinci dizesi; S'de dokuzuncu beytin ikinci dizesini, bir kelime farkıyla, T'nin sekizinci beytinin ikinci dizesi olarak kullandığı görülmektedir.

Bu şiir, S nüshasında 15 beyit, T'de ise 13 beyittir. İki nüsha arasında görülen beyit sayısı farkı S nüshasının bir taslak oluşuyla ilgili olmalıdır.¹⁶ Nitekim tabloda, S'de sekizinci beytin ilk ve dokuzuncu beytin ikinci dizelerinin bir araya gelerek T'deki sekizinci beyti oluşturduğu görülmektedir. Ayrıca S'deki on birinci beyit T'ye yansımamıştır. Bu iki beyitte, T'ye yansımayan içeriğe bakıldığında dokuzuncu beyitte İbn-i Sina ve on birinci beyitte de Eflatun'un anılmış olması şairin bu şiirde tarihî şahsiyetlerle sultan arasında kıyas mekanizması kurmayı tercih etmediğinin göstergesi olarak yorumlanabilir. Tamamen şiirin düzenlenmesiyle ilgili görülen bu değişiklikler; şairin şiir üzerinde çalıştığını, düşündüğünü ve şiiri yeniden yazdığını, dolayısıyla da onun için şiir yazımının çabaya dayalı olduğunu göstermektedir.

¹⁶ Burada T nüshasının S'deki kimi düzenlemeler sonucu ortaya çıkmış daha tercih edilebilir bir nüsha olmadığı fikri hatırlanmalıdır. Zira T nüshasında birinci beytin ilk dizesinin altıncı beyitte -lutf kelimesinin çoğulu kullanılarak tekrar edildiği görülmektedir. Bu durum klasik kafiye kabullerine göre bir kusur olarak nitelenebilir.

Şairin yazdığı bir ifadeyi, dizeyi veya beyti başka şiirlerde kullanmasını/değerlendirmesini gösteren örnekler yanında bu “şiir malzemeleri” üzerinde muhtemelen değerlendirme ve çeşitli elemeler yaptığı (ya da bunların T nüshasına yansımadağı) anlaşılmaktadır. Böyle şiirler T nüshasında farklı nazım şekilleri olarak kayıtlıdır. Örneğin S nüshasında kayıtlı (19a) beş beyitlik gazelin matla beyti haricindeki beyitlerin üzeri çizilmiş ve yalnızca matla beyti T nüshasında müfredat bölümünde yer almıştır (57b). Benzer bir örnek S nüshası, 25a’dadır.

Burada

Ârız-ı gülgünesi gülzâr şeklin gösterir
Ayn-ı yârin nergisi ezhâr şeklin gösterir

matlası ile başlatılan gazel,

Bâğ-ı hüsn içre birer ejder olup her birisi
Halka-i zülf-i dil-ârâ mâr şeklin gösterir

beytiyle devam etmiş, arada bir beyitlik boşluktan sonra yazılan iki beyitle tamamlanmıştır. Bu gazelde son iki beytin üzeri çizilmiş ve bunlar T’ye yansımamıştır. Yukarıdaki beyitlerden ilkinin ikinci ve ikincisinin de ilk dizisinin üstü çizilmiş ve

*Ârız-ı gülgünesi güzlâr şeklin gösterir
Halka-i zülf-i dil-ârâ mâr şeklin gösterir*

şeklinde yalnızca bir beyit olarak T nüshasında, müfredatta yer almıştır (57b).

Yine S nüshası, 27a'daki başka bir gazel, ilk önce beş beyit olarak yazılmış, ikinci ve üçüncü beyitlerin üzeri çizilerek bunların yerine iki beyit derkenar edilmiş, şiirin bir ve üçüncü beyitlerinden oluşan manzume T nüshasının rubailer kısmında -rubai vezninde olmamasına karşın- yer almıştır (55b). Konuya son bir örnek olarak S nüshasındaki (41a) şiir gösterilebilir. Yarım kalmış bir gazel görünümündeki üç beyitlik bu şiirin ikinci beyti çizilmiş, diğer beyitler T nüshasına rubai olarak -rubai vezninde olmamasına karşın- yansımıştır (56b).

5. TARİHÎ/BİYOGRFİK DETAYLAR

Teknik detaylar kısmında görülen kelime, dize ya da beyit, herhangi bir şiir parçasının başka şiirlerde kullanılması, tarihi/biyografik bilgiler içeren şiirlerde de sıkça karşılaşılan bir durumdur. Aşağıda görüleceği üzere, çeşitli tarih manzumelerinde rahatlıkla birbirinin yerine kullanılan bu şiir parçaları -bir taslak olan S nüshasının muhtemelen daha eski olmasından da hareketle- divanın yazım süreçleriyle ilgili veriler sağlamaktadır. Klasik Türk şiirinde, özellikle kaside ve tarih manzumelerinde, belli klişeler üzerinden gerçekleşen ve kişiye özel olmayan bir övgü tarzının var olduğu yorumunu da destekleyen bu tür şiirler, bir yandan da mecmua çalışmalarının katkılarına bir örnek olarak şairin biyografisine ya da yaşadığı dönemle ilgili kimi tarihî hadiseler/mimari yapılara dair bilgiler barındırmaktadır.

Örneğin S nüshasında, herhangi bir başlık koyulmamış bir şiir, tarih dizesi (H. 1198) ve içeriğinden anlaşıldığı üzere, I. Abdülhamid Dönemi'nde açılan İstihkâm Okulu (Mühendis-hane) için yazılmıştır.¹⁷ Bu okula düşülen tarih manzumesi T nüshasında, *Tarih-i Kasrı Selimî Der-Saray-ı Cedîd* başlığı ve H. 1204 tarihi ile kaydedilerek III. Selim'in Yeni Saray'da (Topkapı Sarayı) kendisi için yaptırdığı daireye uyarlanmıştır (bk. Uğurlu, 2012, s. 217-224). İki nüsha karşılaştırıldığında beş beyitlik bu şiirin ikinci ve üçüncü beyitlerinin aynı olduğu, ilk beyitte sultanın adı anılarak başlanılan

¹⁷ Halil Hamid Paşa'nın sadrazamlığı zamanında Fransa'dan De laffite Klave ve Moniye isimli iki istihkâm uzmanın getirilmesinin ardından açılan okul, Osmanlı ordusunun çağın teknik usulleriyle yetişmesi amacıyla açılan Mühendishane-i Bahr-i Humayun'un devamıdır (bk. Uzunçarşılı, 1988, C. V, s. 482-483).

övgünün bu beyitlerde devam ettiği görülmektedir. Dördüncü beyitte tarihe konu olan yapı ile ilgili değişiklik yapılmış (*mühendis-hane* kelimesi yerine *kâh* (kasır) kullanılmış) ve son beyitte yalnızca tarih düşürülen ikinci dizede yine aynı kelimeler üzerinden düzenleme yapılmıştır.¹⁸ Aşağıda gösterilen bu değişiklikler şairin farklı iki mimari yapı için şiirin kompozisyonunda köklü bir değişikliğe gitmeden yaptığı uyarlamaları ve dolayısıyla şiir yazımındaki esnekliği örnekler mahiyettedir.

T Nüshası (18b)	S Nüshası (6b)
Cenâb-ı Hazret-i Sultân Selîm-i zıll-ı Sübhânî Şeh-i mesned-nişin-i taht-ı vâlâ-baht-ı Osmânî (1)	Şehensâh-ı cihân Abdü'l-hamîd-i dâd-pîrâ kim Vücûd-ı nâzenini iftihâr-i âl-i Osmânî (1)
Husûsâ eyledi bu kâh-ı vâlâ-yı felektâki Bu tarh üze binâ tab-ı şehensâh-ı cihân-bânî (4)	Husûsâ bu mühendis-hâneyi deryâ-yı cûdından Çıkardı tarh-ı ra'nâ sâhile tab-ı cihân-bânî (4)
Görenler kıt'a-i sîmîni dir târîh için Burhân Budur kasr-ı Selîmî tarh-ı nev-îcâd-ı sultânî (5)	Görenler kıt'a-i sîmîni dir târîh için Burhân Zihî bâlâ mühendis-hâne-i nev-tâk-ı sultânî (5)

T nüshasında (17b) kayıtlı, III. Selim'in cülusu için yazılan bir tarih manzumesinin S nüshasından âdetâ bir yapboz gibi bir araya getirilme aşamaları, bu tarz şiirlerde kullanılan benzer övgü kalıplarının şaire nasıl bir hareket alanı sağladığını gösteren başka bir örnek olarak değerlendirilebilir. T'de dokuz beyit olan bu şiir, S'de (1a) ilk önce beş beyit olarak tasarlanmış gibidir. Diğer dört beyit ise yine S nüshasındaki başka bir şiirden alınmıştır. Yazmanın farklı bir yaprağında (8b) kayıtlı olan bu şiir, sultanın adının geçtiği ilk beyit ve

*Husûsâ şimdi de bir duhter-i pâkîze-ahterle
Müşerref eyledi mecd ü yümünle Hazret-i Sübhân*

şeklinde kayıtlı beyitten anlaşılacağı üzere I. Abdülhamit'in kızının doğumuna tarih düşürmek için planlanmıştır. Ancak şair, bugün için bilinmeyecek bir nedenle bu doğuma tarih düşürmekten muhtemelen vazgeçmiştir. Tarih dizesi olmadığından I. Abdülhamit'in hangi kızı için yazıldığı anlaşılamayan bu manzume, parça parça III. Selim için yazılan tarihte kullanılmıştır. Tüm aşamaların görülebilmesi için bahsi geçen şiirler aşağıda verilmiştir.

¹⁸ Bu şiirin ilk beytinin ikinci dizesi ve ikinci beyti (sonunda küçük bir farkla) aynı zamanda T nüshası 17b'de tekrar edilmiştir.

S nüshası 1a (S1)

- 1- Şehenşâh-ı muzaffer pâdişâh-ı ma'delet-güster
Zamânı n'ola olsa gıpta-hôr-ı ahd-i Nûşirvân
- 2- Meh-i burc-i sa'âdet âftâb-ı maşrik-ı devlet
Süreyyâ-pâye çarh-menzilet şâhenşeh-i devrân
- 3- Hudâ tahtında dâim eyleyip mecd ü sa'âdetle
Zilâl-i şevketin memdûd ide ol Hazret-i Mennân
- 4- O hurşid-i cihânın gûş idince tahta teşrifin
Düşüp hep vâdi-i târihe şevk-ile sühan-sencân
- 5- Düşüp bâ-feyz-i Hak mısra-ı târihin didim Burhân
Sa'd-ıla yümn-ile Sultân Selîm oldı şeh-i devrân

S Nüshası 8b (S8)

- 1- Cenâb-ı Hazret-i Abdü'l-hamîd-i ma'delet-perver¹⁹
Der-i adlinde ednâ bendesi İskender-i devrân
- 2- Zamân-ı devletinde hamd ola her rûz-ı firûzî
Zuhûr-ı nev-be-nev hayr ile âlem olmada handân
- 3- Husûsâ şimdide bir duhter-i pâkîze-ahterle
Müşerref eyledi mecd ü yümünle Hazret-i Sübhân
- 4- Hudâ şîrâze-bend-i sıhhat itsün izz ü devletle
Tarâvet-yâb ide evrâk-ı ömrün dâ'imâ Yezdân
- 5- O hurşid-i cihânın gûş idince kevne teşrifin
Ser-â-ser fikr-i târih eyler iken cümleten irfân
- 6- Gubâr-ı dergeh-i devlet-me'âbı abd-i memlûki
Çerâg-ı âstân-ı devleti ednâ kuli Burhân
- 7- Du'â güne didi fâl-i hüsünle tâm târihin²⁰

T Nüshası (17b)	Açıklamalar
Şehenşâh-ı muzaffer pâdişâh-ı ma'delet-güster Değil meşhûd asrında hele hûn-rîzî-i Keyvân	Bu beytin ilk dizesi, S1'in ilk dizesidir.
Meh-i burc-i sa'âdet âftâb-ı maşrik-ı devlet Süreyyâ-pâye çarh-menzilet şâhenşeh-i devrân ²¹	Bu beyit, S1'in ikinci beytidir.

¹⁹ Bu dize, *Şehenşâh-ı cihân Abdü'l-hamîd-i dâd-pîrâ kim* olarak kayıtlı dizenin üzeri çizilerek yazılmıştır. Üzeri çizilen dize de S nüshası 6b'deki şiirin ilk dizesi (bir önceki tabloda yer alan şiir) olarak kullanılmıştır.

²⁰ Yazmada bu dizeden sonra gelmesi gereken tarih dizesinin yeri boştur.

Vücüd-ı nâzenîni iftîhâr-ı âl-i Osmânî ²² Der-i adlînde İskender sezâdır olmağa der-bân	Bu beytin ikinci dizesi, yakın anlamla S8'in ikinci dizesidir.
Zamân-ı devletinde hamd ola her rûz olup bir ıyd Zuhûr-ı nev-be-nev hayr ile âlem olalar handân	Bu beyit, yakın anlamla S8'in ikinci beytidir.
Hudâ tahtında dâim eyleyip mecd ü sa'âdetle Zılâl-i şevketin memdûd ide ol Hazret-i Mennân	Bu beyit, S1'in üçüncü beytidir.
Hemân şîrâze-bend-i sıhhat olsun izz ü devletle Tarâvet-yâb edip evrâk-ı ömrün dâ'imâ Yezdân	Bu beyit, yakın anlamla S8'in dördüncü beytidir.
O hurşîd-i cihânın gûş idince tahta teşrîfîn Düşüp hep vâdî-i târihe şevk-ile sühan-sencân	Bu beyit, S1'in dördüncü beytidir.
Gubâr-ı dergeh-i devlet-me'âbı abd-i memlûkî Çerâğ-ı âstân-ı devleti ednâ kulu Burhân	Bu beyit, S8'in altıncı beytidir.
Düşüp bâ-feyz-i Hak mısra-ı târihin dedi ol dem Sa'd-ıla yümn-ile Sultân Selîm oldı şeh-i devrân	Bu beyit, S1'in tek kelime farkıyla son beytidir.

Yukarıdaki veriler incelendiğinde şairin, yaptığı değişiklikler konusunda bilinçli bir tercih ortaya koyduğu anlaşılmaktadır. T nüshasının son beytinde *Burhân* yerine *ol dem* ifadesinin geçmesi bir önceki beytin mahlasla birlikte T nüshasından yansmasıyla ilgili olmalıdır. İki beyitte üst üste mahlas geçmemesi için vezne göre *Burhân* ile aynı değerde olan *ol dem* tercih edilmiştir.

O hurşîd-i cihânın gûş idince kevne teşrîfîn

dizesinde ise *kevn* yerine *taht* kelimesi kullanılarak, *hurşîd-i cihân* ifadesinin sultan kızı ya da sultanın kendisi için hazırlı bir "övgü malzemesi" olmasının da yardımıyla, konu bir hamleyle doğum hadisesinden padişahın tahta çıkmasına çevrilmiştir.

Aynı şiirin farklı tarihî hadiselerle adapte edilmesinin bir başka örneği ise S nüshasında (10a) Muhadiye Muharebesi²³ için yazılan tarih manzumesinin (H. 1202), T'de (18a) *Târih-i Münhezim Şüden-i Sefâin-i Küffâr Der-Bahr-i Siyâh* başlığı ve H. 1204 tarihi ile kaydedilerek Karadeniz'de Osmanlı donanmasının Rus donanmasına

²¹ Bu beyit, aynı zamanda, ikinci dizesinin sonundaki tamlama değişikliği ile S nüshası 6b'deki şiirin ikinci beytiyle aynıdır.

²² Bu dize, aynı zamanda, S nüshası 6b'deki şiirin ikinci dizesi olarak kayıtlıdır.

²³ 1787-1792 yılları arasında Osmanlı, Rus ve Avusturya savaşları sırasında, Avusturya cephesinde, Osmanlı ordularının hücumundan kaçıp Lazarethane istihkamlarına, ardından sarp bir boğaz olan Muhadiye'ye çekilen Avusturya ordusunun mağlup edildiği savaş. Temeşvar Eyaleti için kilit konumda olan Muhadiye, 30 Ağustos 1788'de (H. 1202) zapt edildi (ayrıntı için bk. Uzunçarşılı, 1988, C. V, s. 519-595).

verdiği zarar için kullanılmasıdır.²⁴ Her iki nüshada da on yedi beyit olarak kayıtlı bu şiirde S nüshasındaki

Bihamdillâh Muhâdiy feth olunup lutf-ı Hakk-ıla

dizesi T nüshasına

Bihamdillâh sürüp a'dâ-yı dîni bahr-i esvedden

olarak ve

*Bu feth e bendeniz bir tâm mısra'la didim târih
Muhâdiy fethi şimdi cümleye tyd-ı cihân oldı*

şeklindeki tarih beyti de

*Bu târih oldı tab'a feyz-i kudsi şühbesiz ilhâm
Sürer yelken kürek a'dâyı lutf-ı Hak vezân oldı*

şeklinde yansımış, iki kritik yere yapılan müdahale ile konu değiştirilmiştir.

S nüshasındaki (8a) bir başka tarih manzumesi; H. 1204 kaydı,

Virdi zât-ı pâki sadr-ı Anatoli'ya şeref

dizesi ve adının geçmesinden anlaşıldığı üzere Abdullah Efendi'nin (Tatarcık) Anadolu kazaskerliği için kaleme alınmıştır.²⁵ Bu şiir, T'de (19b), *Târîh-i Sadr-ı Rûm Şüden-i Abdullah Efendi* başlığı ve

Virdi zât-ı pâki sadr-ı Rûm'a bir rütbe şeref

dizesiyle aynı yılda Abdullah Efendi'nin Rumeli kazaskerliğinde görevlendirilmesine uyarlanmıştır. Dönemin aktüel gelişmelerinin şiire yansımaları olarak da okunabilen bu durum, şair ve memduhın biyografisine dair bilgi içermektedir.

²⁴ Osmanlı-Rus savaşları sırasında, Mayıs 1790 tarihinde, Giritli Hüseyin Paşa kumandasında Karadeniz'e çıkıp Rus donanmasını arayan Osmanlı donanması, Kırım sahillerini dolaşıp Anapo'ya geldikten sonra Rusların Kerç yakınlarında bulduklarını öğrenmiş, burada onların yedi adet fırkateynini batırmıştır (1790 Temmuz / H. 1204). Ancak bu olaydan sonra Ruslar, 1790 Eylül'ünde Osmanlı donanmasını mağlup etmiş ve Karadeniz'de hâkimiyet sağlamıştır (ayrıntı için bk. Uzunçarşılı, 1988, C. V, s. 563-567).

²⁵ Devlet teşkilatının islahatı ile ilgilenen Abdullah Efendi, III. Selim'e sunduğu askerî, ilmi ve idari konulardaki tespit ve tekliflerini içeren layihasıyla tanınır. Çeşitli kadınlık görevlerinden sonra 1790 (H. 1204) yılında önce Anadolu ve ardından aynı yıl Rumeli kazaskerliğine getirilmiştir (İpşirli, 1988, s. 99-100).

SONUÇ

Bu çalışmada Burhân'ın şiirlerini içeren iki nüsha karşılaştırılmış ve nüshalar arasındaki farklar *Burhân Mecmuası*'nın taslak özelliklerine odaklanılarak incelenmiştir. Nüsha farklarıyla ilgili yapılan değerlendirmeler eşliğinde şairin söz ve anlam bakımından yaptığı iyileştirmelere, dalgınlık sonucu ortaya çıkan hatalarını düzeltmesine, oluşturduğu bir hayali/fikri başka şiirlerinde kullanmasına dair örnekler tespit edilmiş, şiirin teknik kısmını ilgilendiren kafiye ve nazım biçimlerinin diğer nüshada nasıl şekillendiği gösterilmiş ve tarih manzumelerinde şiirlerin farklı kişi, yapı veya olaylara uyarlanma aşamaları belirtilmiştir. Özetle şairin, yaptığı düzeltmelerde nasıl hareket ettiği, bu değişikliklerin ardında yatan sebeplerin neler olabileceği yazmadaki ipuçlarından hareketle değerlendirilmiş, şiir yazım süreçlerine ışık tutulmaya çalışılmıştır.

Burhân'ın şiir anlayışı ile ilgili ipuçları barındıran verilerin, geniş bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde klasik şiir geleneğine dair bilgiler de sunduğu söylenebilir. Şekli unsurlardan kafiyenin, şiir yazımında şairin muhayyilesiyle birlikte belirleyici olması, şiirlerin genelinde ve nazım şekilleri üzerindeki tasarrufların şairin kendi şiirleriyle ilgili değerlendirme ve elemeler yaptığını göstermesi bunlardandır. Övgülerde kişiye, yapı veya olaya özel bir tavrın yerine kimi klişelerden hareket edilmesi, yazılan övgünün yapılan küçük müdahalelerle tekrar düzenlenip rahatlıkla bir başka kişi, yapı veya olay için kullanılması, bir diğer örnek olarak anılabilir. Gelenek tarafından sınırları belirlenmiş kurallara bağlı kalınarak birbirlerinin yerine kullanılabilen şiir unsurlarının şaire bir hareket alanı kazandırdığı, bu esnekliğin dikkate, düzenleme ve yeniden üretime dayanan bir şiir yazım faaliyetini yansıttığı da belirtilebilir. Tüm bu özellikler bir divan şairinin, divanını oluştururken yaşadığı muhtemel süreçler için uygulamalı birer örnek olarak okunabilir.

Mecmua çalışmalarının katkılarına bir örnek olarak, Burhân'ın şiirlerini içeren ve şairle ilgili yapılan divan çalışmasında karşılaştırmaya konu olmayan Süleymaniye nüshasının (*Burhân Mecmuası*) tespiti, incelenmesi ve buna bağlı olarak şairin bilinmeyen şiirlerinin yayımlanması, bu çalışmanın temel sonucu olarak değerlendirilebilir. Şairin yaşadığı dönemle ilgili tarihi detaylara dair bazı bilgilere ulaşılması da bu bağlamda anılabilir. Mecmua çalışmalarının bir başka katkısı da metin tenkidine ve edebî değerlendirmelere zemin hazırlamasıdır. Bu durum birçok şairin yer aldığı bir mecmuada gerçekleşebileceği gibi Burhân örneğinde görüldüğü üzere tek bir şairin şiirleri için de söz konusudur.

Yazma eser kütüphanelerinde *Burhân Mecmuası*'na benzer, taslak mahiyetinde olan nüshalarla karşılaşılması ihtimal dâhilindedir. Böyle nüshaların, tenkitli neşir çalışmalarına önemli katkılarda bulunacağı bu makaleden hareketle ortaya konulduğu söylenebilir. Bu düşünceyle, Süleymaniye nüshasında mevcut olup Topkapı Sarayı nüshasında yer almayan müstakil manzumeler²⁶ makalenin eki olarak yayımlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Ahterî, M. (2009). *Ahterî-i kebir*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akbayar, N. (1996). *Sicill-i Osmanî*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Albayrak, N. (2000). İbrâhim b. Edhem. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXI, 295-296.
- Asım Efendi, M. (2013). *Kâmûsu'l-muhît tercümesi*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu.
- Aydemir, Y. (2001). Şiir mecmuaları ve metin teşkilinde mecmuaların rolü. *Bilgi*, 19, 147-156.
- Bakht, K. (2011). *Seyyid Burhân divanı ve incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Batıslam, H. D. (2020). Divan şiirinde mum ve Cem Sultan'ın şem' (mum) gazeli. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 24, 108-136.
- Dilçin, C. (2000). *Fuzulî'nin şiiri üzerine incelemeler*. İstanbul: Kabcacı Yayınları.
- Dilçin, C. (2001). *Fuzulî divanı üzerine notlar*. Harvard University.
- Grynaş, K. (2011). Şiir mecmuaları hakkında yapılan çalışmalar bibliyografyası. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 25, 245-260.

²⁶ Bu ifadeden kasıt şairin yapısal bütünlük arz eden ve aruz vezniyle yazılmış Türkçe şiirleridir. Süleymaniye nüshasında, kafiyeleri Topkapı Sarayı nüshasında kullanılmış yani kısmen farklı olan bir adet Farsça (bk. S, 22b; T, 31a) ve T'ye yansımamış bir adet Arapça (S, 32b) şiir mevcuttur. Bunun dışında kelime, dize ve beyit düzeyinde birçok farktan da bahsedilebilir. Tüm bunları eksiksiz bir şekilde sunmak makalenin kapsamı dışındadır.

- Gözütok, M. A. (2020). Yazımdan yayıma Hüsn ü Aşk'ın serencâmı - II. *Türkiyat Mecmuası*, 30(2), 531-562.
- Gürbüz, M. (2018). *Sultân-ı hûbâna münasib eş'âr*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Hatiboğlu, İ. (2004). Mesâbihu's-Sünne. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXIX, 258-260.
- İpşirli, M. (1988). Abdullah Efendi (Tatarcık). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, I, 99-100.
- Karacan, T. (1991). *Bosnalı Alaeddin Sabit divanı*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Kılıç, A. (2012). Mecmua tasnifine dair. *Mecmûa: Osmanlı edebiyatının kırkambarı* 77-96. İstanbul: Turkuaz Yayınları.
- Kılıç, F. (2017). *Şefkat tezkiresi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Koncu, H. (2016). Vardır söyleyecek çok sözüm sana - Sa'îd Paşa'nın bir şiir defteri üzerine bazı düşünceler. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 63-85.
- Köksal, M. (2012). *Eski Türk edebiyatında tenkit ve teori*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Kurnaz, C. ve Çeltik H. (2013). Şairlerin gözüyle mecmua. *Turkish Studies*, 8(1), 21-49.
- Kut, G. (1986). Mecmua. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, VI, 170-173. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Levend, A. S. (2015). *Türk edebiyatı tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Nâcî, M. (2009). *Lügat-i Nâcî*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Onay, A. T. (2007). *Açıklamalı divan şiiri sözlüğü*. İstanbul: Birleşik Yayınları.
- Öngören, R. (2000). İbrâhim b. Edhem. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXI, 293-295.
- Öztürk, F. (2018). *Tezkire-i Silâhdâr-zâde*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Salâhî, M. (2019). *Kâmûs-ı Osmânî*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu.

- Sâmî, Ş. (1317). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Süngü, Z. (2020). Şiir mecmuaları hakkında yapılan yeni çalışmalar bibliyografyası ve mestap. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (25), 917-1056.
- Şentürk, A. A. (1993). Klâsik Osmanlı edebiyatı ışığında eski adetler- I. *Türk Dili*, 495, 174-188.
- Türkçe Sözlük*. (2005). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uğurlu, A. H. (2012). *III. Selim'in İstanbul'u: siyâsî ve askerî dönüşümler ışığında imar faaliyetleri*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Uludağ, S. (1994). Edhemiyye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, X, 421.
- Uludağ, S. (2001). *Tasavvuf terimleri sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Uzun, M. İ. (2003). Mecmua. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXVIII, 265-268.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı tarihi V*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Üstüner, K. (2015). Bir divan müsveddesi: Silahşor İbrahim Yâver'in şiirleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, VIII(37), 278-311.
- Yıldız, A. (2018). Mecmû'a ve mecmû'a-i eş'âr kavramlarının Zübdetü'l-Eş'âr ve zeyllerindeki kullanımları üzerine. *Bilig*, 86, 169-181.

**EK: Süleymaniye Nüshasında Mevcut Olup Topkapı Nüshasına
Yansımamış Şiirler²⁷**

mefû'îlün mefû'îlün mefû'îlün mefû'îlün (5a)

Cenâb-ı Mîr Ahmed ol edîb-i kâmilîñ hayfâ
Telef kıldı vücûdın gerdiş-i çarh-ı sitem-reftâr

Bulunmaz mişli bir mîr-i kerîmü'l-aşl idi hayfâ
Füyüzât-ı ilâhiden ola müstağrak-ı envâr

Kemâl-i hüsn-i hulûk-ıla müsellemler pâk-zât-idi
Hulûş-ı kalb-ile ma'lem muhibb-i zümre-i ebrâr

İlâhî seyyi'âtin 'afv-ile ihsâna mazhar kııl
Hesâb-ı naqd-i a'mâlin Hudâyâ eyleme düşvâr

Güher-bâr oldı hâmem intikâlinde bu târihi
Resûl-i Haqq'a hem-hâl ide bu Ahmed Beg'i Gaffâr (Sene 1204)

**Tarih-i Rümili Şüden-i Muştafâ Beg Li-nâmîkihi el-Faķır
zâde-i Müftî-zâde Burhânü'l-Mevlevî (7b)**

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Menba'-ı 'ilm ü fazîlet ma'den-i kân-ı edeb
Âb-rüy-ı ma'rifet ser-çeşme-i fehm-i zekâ

Mebde'-i cüy-ı 'inâyet reşha- mâ'-i kerem
Maķsem-i erzâķ-ı 'âlem maķzen-i şîr-i şehâ

Maķberî mîzâb-ı seyl-âb-ı semâhat bi-kese
Hâmedânî lü'lü'-i âb-ı zülâl-i pür-nemâ

Zat-ı pâki âb [u] tâb-ı şevket ü şân u şüküh
Nuţķ-ı luţfi şerbet-i şîrîn-i câvid-i şifâ

Ya'nî hem-nâm-ı Hâbîb-i Haķ Muhammed Muştafâ
Dergehî devr itme[de] çarh-ı felek şubh u mesâ

Mevce-baķş-ı merhametdir âb-ı cûdi sũ-be-sũ
Ebr-i nîsân-ı kerem enfâs-ı ķudsi dâ'imâ

²⁷ -Metin neşrinde klasik transkripsiyon sistemi kullanılmıştır.

-Tarafımızca yapılan müdahaleler köşeli parantez içinde verilmiştir.

-Vezin gereği çıkarılması gerektiğini düşündüğümüz yerler parantez içine alınmıştır.

-Okumada tereddüt yaşanan yerlere parantez içinde soru işareti konulmuştur.

-Şairin metin üzerindeki tasarruflarından doğan farklar dipnotta gösterilmiştir.

Şadr-ı Rûm'a eyledi teşrif mecd ü yümn-ile
Zât-ı pâki Rûmili'ye elverir 'izz ü 'alâ

Hâr [u] hâşâk-i ğamı sürdi 'adem deryâsına
Jende-rû[yı](?) ħalb-i 'âlem buldı şafvet incilâ

Hâk Te'âlâ devlet ü iclâline virsün devâm
Eylesün te'yîd idüp zâtını te'bîd Hudâ

Ey kerem kâni 'inâyetli veliyyü'n-ni'metim
V'ey kerâmetli 'atâfet menba'ı kân-ı 'atâ

'Afv kııl evşâf-ı zî-şânında noħşânım benim
Elbet 'âcizdir seniñ medħinde zîr[â] ezkiyâ

Ben degil Şâhî vü Şâ'ib Şevket ü 'Örfî Zâhîr
İdemezler vaşf-ı şânında kemâli iddi'â

Çoħ şudûra mahremiyyet şöyle tu[r]sun görmedim
Mişliñi hiç yazmamış 'âlemde târiħ-âşinâ

Midħatinde biñ kaşide 'arzı kâbildi velî
Lîk taşdı' itme ħavfından kaçır tab'im şehâ

Bir du'âdır maħşadım yoħsa efendim bende tek
Meşrebimde iddi'â-yı ma'rîfet 'ayn-ı ħaħâ

Bendegânıñ her biri bir vâdî-i şî're akup
Ĥavza-i târiħe câri oldı ammâ mâ-cerâ

Söyledi Burhân ħuluñ bir mışra'-ı târiħ-i tâm
Oldı vâlâ zîb-dih-i Rûmili şer'-i Muştafâ (sene 1204)

**Târîħ-i Kethüdâ-yı Kâ'im-maħâmî Şüden-i Ĥayın Emin Paşa
Çelebi Efendi Li-nâmıħihi Burhânü'l-Mevlevî (9a)**

meħâ 'îlün meħâ 'îlün meħâ 'îlün fe 'ülün

Müşîr-i pür-kerem dâdâr-ı ekrem Kethüdâ Beg
O zâta ger virilse kâf-ı devletden sezâ deg

Emîn-i dîn [ü] devlet ħârîs-i erkân-ı şevket
Kemâl-i 'adl-ile devrinde olur bu cihân geñ

'Aceb mi emrolup tevħîke dense feyz-i Ĥâk'dan
O zâta hem-dem ol yâverlik eyle yûri baş eg

Bula 'ömr-i ebed mecd ü sa'âdet ile rif'at
Hezâr iħbâl ü yümn-ile ola günden günü yeg

Mücevher mısra‘-ı târih-i teşrifin di Burhân
Rikâba sa‘d ola kâ‘im-makâm-ı Kethüdâ Beg (sene 1204)

fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün (11a)

Hânedân-ı ehl-i sünnet Muştafâ Ağa ki Hâk
Hüsni-ı hulkın eylemiş halk-ı cihânı mâdiha

Kesb-i şem‘i olmağın ‘azm-i edâ-yı hacc idüp
Beyt-i Hakk‘ı eyledi rüşen o zât-ı sâmiha

Olıcağ müstağrak-ı sırr-ı tarikat ‘aşk-ıla
Vaşl-ı Hakk‘a cân u dilden olmuş-idi bâriha(?)

Cân atup oldı civâr-ı rahmet-i Hakk‘a revân
Güş-ı hüşa “irci‘i” emri olunca lâyiha

Göricek dir zâ‘irân-ı ravzası târihini
Rûh-ı pâk-i Muştafâ-çün okuyun el-Fâtiha (sene 1204)

mef‘ûlün mef‘ûlün fe‘ûlün (20a)

Hilâli şüret [ü] şemşir Mirrih
Nücüm hâlidir [ü] şeb-gir Mirrih

Görince necm-i gîsüdâr-ı zülfün
Yürür çarh içre der-zencir Mirrih

Yüzine şemsi itmiş âftâbe
O meh-rüyü idüp taşvir Mirrih

Ziyâ‘ü‘d-dîn-i Şâmî hıdmetinde
İder dâmânını teşmîr Mirrih

İdüp şeb-revligi imâ kemâle
Sülûk erbâbına tedbîr Mirrih

Felekde müşteri olmağla Burhân
İder bu nazımını tanzir Mirrih

mef‘ûlü fâ‘ilâtü mef‘ûlû fâ‘ilün (26b)

Bahş-i meyânı ol güzeliñ kıl ü kâllidir
Hüsni metâ‘ı pek bahâlî alma âllidir

Bezm-i hayâle sürmelidir dâ‘im ol mehi
Müjgâna meyli elbet olur iktihâllidir

Bulsa cezâ yeridir aña dil veren göñül
Nâm-âveri-i milket-i fes başı şâllidir

Şanma harâmî-zâde durur sâde-rû ‘arâk
Pîr-i muğâna duhter-i rez bil helâllidir

Dün gice toğdı başıma ol mâh-ı yek-şebe
Bildim görince çarh-ı cemâli hilâllidir

İtme hadeng-i ğamzeye bu sîneyi kemân
Ok gibi câna işlemesi ihtimâllidir

İnşâf u dîni az olur elbet güzelleriñ
Şanma o kâfir ‘aşıkına infi ‘âllidir

Dikġat olınsa ehl-i dil eyler mi ihtiyâr
Zâl-i ‘arûs-ı dehr-i deni köhne sâllidir

Tanzîr iderse şi‘rime Burhân olur sened
Mîr-i kelâm Hâzret-i Nâşid kemâllidir

fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilârün fâ‘ilün (29a)

Âftâb-ı şehr o mâhiñ bende-i meh-rûsıdır²⁸
Çarh-ı hüsnüñ şâm-ı zülfi halka-i ġisüsıdır²⁹

Bülbül-i gülzâr-ı ma‘nâ âhuvân-ı çeşmidir
Hânde-rîz-i zaġm-ı ğamze ġonçe-i gül-rûsıdır

Uçmaġa pervâz urur murġ-ı hümâ-yı tal‘ati
Şeh-per-i hüsnüñ o ġisûlar iki tâvûsıdır

Nesh-i küfr it deyr-i hüсне itme ta‘liġ-i nazar
‘Âşıkânıñ halka-i zülfi celi “Yâ Hû”sıdır

Gerçi kim âteş-perest ammâ sevâd-ı çeşmimiz
Hâne-perverde dil-i ‘uşşâġ olan Hindûsıdır

Ma‘bed-i hüсни durur büt-hâne-i deyr-i mecâz
Kıble-i ehl-i dil ammâ küşe-i ebrûsıdır

Mâ-sivânıñ neylesün Burhân kudüm-ı mazharın
‘Aşık-ı Mevlânâ derüni âfet-i dil-cûsıdır

mefâ‘îlün mefâ‘îlün mefâ‘îlün mefâ‘îlün (29b)

Açıl ey ġonçe-fem maġşûd gülşende ġüşâyışdır
Hezârñ gül yüzine hüsn-i şüretle nümâyışdır

²⁸ meh-rû: ġisû

²⁹ şâm-ı zülfi halka-i ġisû: şâm-ı zülfünde ruġı meh-rû

Amân ey şehriyâr-ı taht-ı istiğnâ gönül yıkma
Buyût-ı hâtır-ı ‘uşşâkı ta‘mîr it nûvâzişdir

Mizâcın âb u âteş eylemiş ol âfetin bâde
O gül-rüyü şorudmuşdur velî pür âb u tâbişdir

Güzer eylersen ey bād-ı seher kûy-ı dil-ârâdan
Yüzün sür hâk-pây-ı yâre bizlerden sipârişdir

Dime ol gönçe güş eyler mi güft ü güyum ey bülbül
İder te‘şîr bir gün tırma baş feryâd u nâlişdir

Seniñ ey sifle-perver çarh-ı kecdir dâ‘imâ devriñ
Biraz da ehl-i diller semtine meyl it nümâyişdir

Belîğâne gâzel tarh itmeden mu‘ciz-edâ Burhân
Sühân-sencân-ı ‘aşra kaçdımız bir ‘arz-ı dânişdir

mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün (37b)

Şafâ-yı revnağ-ı bahşâyîşiñ meh-rûda gördüm ben
O pür-gü âhuvânın nergis-i dil-cûda gördüm ben

Güzer kıldıkça dilden düşmesin mi nâfe-i âhu
Şabânîñ misk büyün zülf-i ‘anber-bûda gördüm ben

Mey-i gül-reng neyler meclis-i vaşlında ey sâkî
Zülâl-i câm-ı la‘lîñ şun anı leb-teşne³⁰ gördüm ben

İder taşdıķ sehâr ‘arz ide âyât-ı i‘câzın
Mesihâ sihr-i Hâķķ’ı gâmze-i cādûda gördüm ben

Dil-i ‘irfânı şî‘rim behcet-efzâ eyledi Burhân
Bu rengin tarz[ı] zîrâ h’âce-i hoş-güda gördüm ben

fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün (43a)

Meclis-i ‘aşķda geçer(?) yâr-i gül-i ter gönçe
Şahn-ı ‘işretde ne hoş hem-dem-i sâğar gönçe

Bülbüli mest idüben vâlih ü hayrân komada
Bezm-i gülzârda bir sâkî-i dil-ber³¹ gönçe

Gül şehensâh-ı çemen bülbül-i güyâ ki nedîm
Şahn-ı gülzâra komış taht-ı mücevher gönçe

³⁰ leb-teşne: bî-hüde

³¹ dil-ber: server

Getürüp bād-ı şabâ irdiği dem mest eyler
Şöyle bir düde-i hoş-büy-ı mu'anber gönçe

Dilde Burhân nihân rāz-ı hezārı keşfe
Şem'-i pür-nür-ı ziyā-güster-i hoş-fer gönçe

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün (45a)

Sāde vaşlın kâz-ı hicr-ile kesüp biçdikse de
Tār-ı rahmin süzen-i cevri söker kec dikse de

Baħr-i hicriñde yetiş batdık piyāde fırkate
Sāhil-i vaşlın kürekle çekdirüp geçdikse de

Hırmen-i 'aşkıñ sürüp gündüm dükendüm 'ākıbet
Toħm-ı mihriñ mezra'-ı dile eküp biçdikse de

Hokka-bāz-ı çarħa bak bir gün yuvarlar güm ider
Āsmāniñ çenberin ey dil görüp geçdikse de

Fark olunmaz perdeli bu Karagöz ile hayāl
Dür-bin-i vaşlın takrīb idüp seçdikse de

Müşmir olmaz luşfını cevri hizānı kurıdır
Tāk-i rahmin bāğ-ı dilde sevdiğim kıç dikse de

Şimdi mestiz bir şarāb-ı la'l-ile Burhân veli
Sāğar-ı 'aşkıñ muqaddem şerbetin içdikse de

mefā'İlün mefā'İlün mefā'İlün mefā'İlün (45b)

Borü-yı mehteriniñ zehre-i zehrāyı çatlatdı
Nefir-i hicriñ 'üd-ı 'āşık-ı şeydāyı çatlatdı

Ķudüm-ı sūrına bir Şāh Mañşūruñ girift olmuş
Efendi gel çığırta Mevlevīyi nāyı çatlatdı

Maķas kesmez iken zülfün ucundan göz diküp hayyāt
Peşin gördükde rüyuñ gül güli kemħāyı çatlatdı

Direklendi sütün-ı ra'd u berķ-i nāle vü zārım
Bu ezrak-fām çarħ-ı kubbe-i 'ulyāyı çatlatdı

Körüklerken hevā-yı 'aşkıñ iksir-i muħabbetle
Leħib-i āteş-i dil püte-i mīnāyı çatlatdı

Bu vādide piyāde menzil aldık at sürüp bizler
Nice kaçmı sūvārı tab'-ı esbāsāyı çatlatdı

İdince maқта'-ı maẓmûn-ı tanzîrim alem-tırâş
O dem Burhân zebân-ı kilk-i ma'nâ-nâ-zâyı atlatdı

fe'ilatün mefâ'ilün fe'ilün (46b)

Ey şeh(enşâh)-i taht-ı zer-nigârim 'Alî
Mîlket-i hüsne şehriyârim 'Alî

Yed-i kudret ile müzehhebdir
Muşaf-ı hüsni pür-nigârim 'Alî

aşlarıñ yayına kiriş olahı
amzeñ oqlarına şikârim 'Alî

Hokka-i la'liniñ derününde
Dür-i dendâni şâhvârim 'Alî

Düldül-i tab'a hayderî 'aşkıñ
Ebruvâniñda zü'l-fekârim 'Alî

Gülşen-i hüsne gonçe-fem hûbân
Sensiñ 'âlemde gül-'izârim 'Alî

'Alevî oldı pîr-i 'aşkıñla
Şeyh ü şâb içre iştihârim 'Alî

amıñ ile içek ıkardı zemîn
Lâle-ruhsâr u nev-bahârim 'Alî

mef'ülü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün (49a)

İtdi gurûb haтта ruhı oldı muhtefî
Der-zîr-i ebr ü şeb olıca mihr olur hafî

ünkü icâbet-i da'avât âhîr-i leyâl
Areb şabâh-ı vaşla bütânıñ müzellefi

Ebruları ki (âr-)tâk-ı serâyı cemâlidir
Tahte's-semâ-yı hüsniñ o cây-ı müşerreffi

Nâkış zenân hatı sülüş-i tâmdır cevân
Bir sehm-i hüsni-mâde zeriñ bil muzâ'afî(?)

Zer kimyâveş âdemi Burhân 'azîz ider
Nâm-ı şerîfi anıñ için oldı eşrefî

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün (51a)

Şi'r ile sürdük ricâl-i devletiz dîvânımız
Düşümüzda hil'at-i şâh-ı rûsul Burhân'ımız

fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün (51b)

Lenger-endâz-ı vişâl oldı gönül firqatesi
Yâr-ile çekdiricek tâ-be Harem İskelesi

mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün (51b)

O mâhî şayd için bâb-ı havuzda olta eylerken
Hevâ-yı zülfî-le mâhî-i cânım oltaı yutdı

Makale Künyesi (Araştırma): Çöltü, İ. (2021). Canan Tan ve Nur İçözü'nün bellek romanlarında göç ve aşk mübadelesi üzerine bir karşılaştırma. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 222-246.

<https://doi.org/10.32321/cutad.823699>

CANAN TAN VE NUR İÇÖZÜ'NÜN BELLEK ROMANLARINDA GÖÇ VE AŞK MÜBADELESİ ÜZERİNE BİR KARŞILAŞTIRMA

İlker ÇÖLTÜ¹

ÖZET

Göç etmek zorunda bırakılmış insanların yaşadıkları travmalardan biri de uğruna her şeyin göze alındığı ve pek çok şeyin feda edildiği sevgiliden, belki bir daha hiç görüşmemek üzere ayrılmasıdır. İnsanın doğup büyüdüğü ve bahçesinde koştugu evi terk edip oraları bir daha görememesi, en yakınlarından ayrılması da diğer bir travmatik yaşantıdır. Bu çalışmada Türk kadın yazarlardan Canan Tan'ın "Hasret" ve Nur İçözü'nün "Hürriyet" adlı anıya dayalı bellek romanları karşılaştırılmaktadır. Her iki yazarın eseri, 1900'lü yılların başında gerçekleşen Balkan Savaşları ile Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nda yaşanan zorlukları, travmaları, ekonomik çöküntüyü, göç etme mecburiyetini, güç kaybını ve yabancılışmayı dile getirir. Savaş sonrası Lozan mübadelesi ile göç etmek zorunda kalan Türk ve Yunan diyesi Rum halkının göç sonrası karşılaştıkları hoşgörü yoksunluğu ele alınmaktadır. Her iki eserde de birbirlerine bir türlü kavuşamayan Rum ve Türk aşıkların hazin aşk hikâyeleri göç unsurunun yıkıcılığı bağlamında irdelenip aşkın mübadelesinde sevginin farklı dil, din veya ırk tanımadığı konusuna eleştirel bakış açısı sunulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Sevgi, göç, yabancılışma, aşk, mübadele, bellek romanı.

A COMPARISON OF MIGRATION AND LOVE EXCHANGE IN MEMORY NOVELS, CANAN TAN AND NUR İÇÖZÜ

ABSTRACT

One of the traumas experienced by people who have been forced to migrate is to leave the lover, for whom everything has been taken

¹ Çukurova Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Dr. Öğr. Üyesi.
icoltu@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4568-3610>

for granted and so much has been sacrificed, perhaps never to meet again. Another traumatic experience is the inability of a person to leave the house in which he was born, grown up and run in his garden without seeing there again and leave their closest relatives. In this study, memory novels based on the memoir, "Hasret" by Turkish female writer Canan Tan and "Hürriyet" by Nur İ oz , are compared. The works of both authors express the difficulties experienced during the Balkan Wars, the First World War and the War of Independence in the early 1900s, traumas, economic collapse, the need to migrate, loss of power and alienation. The lack of tolerance faced by the Greek and Turkish people who had to immigrate with the Lausanne exchange after the war is discussed. In both works, the heart-breaking love stories of Greek and Turkish minstrels, who could not meet each other, are examined in the context of the destructiveness of the migration factor, and a critical perspective is presented to the issue that love does not recognize a different language, religion or race in the exchange of love.

Keywords: Affection, immigration, alienation, love, exchange, memory novel.

GİRİŞ

Siyasi, ekonomik veya din  amaçlara ulaşmak için ger ekleşen savaşlar dünya tarihinde binlerce yıla dayanır. Savaş, insanlık tarihi boyunca değişir, savaş araçlarının gelişmesi ile savaşın kapsamı genişler ve böylece insan yaşamını etkileyen yıkıcılık artar. Önceleri iki devlet arasında gerçekleşen savaşlar özellikle 1900'l  yılların başında artık birçok ulusun dahil olduğu bir biçimde kendini gösterir. Birinci Dünya Savaşı (1914-1918), kendi ülkemiz de dahil olmak üzere farklı ulusların katılımı ile meydana gelir. Çok uluslu gerçekleşen bu savaşın sonucunda yıkıcılık da yüksek boyutlara ulaşır. Bu yıkıcılığı anımsamak ve savaşın olumsuzluğunu gelecek nesiller için adeta kayıt altına almak açısından mimari, görsel ve yazınsal sanat dallarının ortaya koyduğu eserler insanlara farklı bakış açıları sunar. Anıtlar, film ve tiyatrolar ile edebiyat bu sanatlar arasında yer alır. Savaşın yıkıcılığını anımsama yönünde diğer sanat dallarına oranla edebiyatın çok daha fazla  ne çıktığı görülür. Savaş sonrası sosyolojik durum ile toplumsal-tarihsel bağlar da dikkate alınarak gelişen anı veya bellek romanları savaşların yıkıcılık boyutu farklı konular açısından ele alıp aktarır. 1900'l  yılların başındaki savaşların kendi coğrafyamız açısından en önemlileri ise Balkan Savaşları (1912-1913), Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) ve Kurtuluş Savaşı (1919-1923) dır. Bu savaşların en önemli yıkıcılık boyutu ölüm temasından sonra insanların yaşadıkları g  lerdir. G ç unsurunun zaten insanlık tarihi kadar eski olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda öncelikle g ç unsuruna değinmek gerekir.

1. G Ç

İlk insanların g çbe yaşam tarzları avcılık ve toplayıcılık üzerine kurulmuştur. Ateşin bulunması, toprağın işlenip ekilmesi ve bazı hayvanların evcilleştirilmesi ile artık yerleşik hayata geçen insan daha büyük topluluklar kurmaya başlar. İnsan her ne kadar da yerleşik hayata geçmiş denirse bile g ç ve g çbe yaşamını coğrafi ve yaşamsal gerekçelerden dolayı sürdürür. İnsan gücü bazen bireyin kendi isteğine bağlı olsa da çok büyük oranla belirli bir zorunluluk sonucu gerçekleşir. Marshall (2003, s. 685) g ç olgusunu; “Bireylerin ya da grupların sembolik veya siyasi sınırların ötesine, yeni yerleşim alanlarına ve toplumlara doğru kalıcı hareket içeren bir davranış” şeklinde; Yıldırım (2017, s. 228) ise, “sosyolojik açıdan ekonomik, toplumsal veya siyasi sebeplerle bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi” olarak tanımlar. İsteğe bağlı g ç genelde eğitim alma, iyi bir kariyer yapma, akraba ve aynı kültürdeki insanlarla beraber olma, ticaret yapma gibi gerekçelerden dolayı gerçekleşir. Zorunlu g ler ile bireylerin yaşantılarındaki sorunların çözümü neredeyse imk nsız hale gelmesi durumunda karşılaşılır. Kişinin vatanından sürgün edilmesi, iltica sonucu mülteci veya savaş mağduru olması gibi gerekçeler bunlar arasında sayılır.

Tarihin dönüm noktalarını oluşturan ve yine tarihe yön veren olayların en önemlilerinden biri de yaşanan savaşlardır. Tarihsel süreçte ve farklı coğrafyalarda neredeyse savaşın olmadığı bir döneme rastlamak belki de pek mümkün görünmez. G  unsurunun gerçekleşmesine yönelik sıralamış olduğumuz gerekçeler içerisinde en yıkıcı olanlardan biri de savaştır. Savaş tanımlarından biri, “ lkeler, halklar veya kabileler arası silahlı ihtilaf” (Wahrig, 1992, s. 793) olarak verilir. Savaşların gerekçeleri kimi zaman ekonomik, kimi zaman siyasi veya kültürel, kimi zaman ise dini anlaşmazlıklar biçiminde sıralanır. Savaş kaynaklı g ler sonucunda kurulu bir düzeni olan ailelerin parçalandığı, sevenlerin ayrıldığı, aile bireylerinin sonsuza kadar yok oldukları görülür.

2. AMAÇ

Bu çalışmanın amacı Nur İ oz  ve Canan Tan'ın bellek romanlarında g  olgusunun toplum ve bireyler üzerinde yıkıcı etkisini göstermektir. Yakın tarihimizde gerçekleşen Balkan Savaşları ile Kurtuluş Savaşı çerçevesinde konulaştırılan romanlardaki g  olgusu ile yerlerinden zorla edilen aileler ve bu ailelerin yaşadıkları trajik kaderleri karşılaştırılmaktadır. Bu karşılaştırma ile bireylerin veya ailelerin etnik kökenlerinden dolayı dışlanmaları, birbiri seven aşıkların aşıklarına kavuşamamaları, göç edenlerin yabancılaşması,

aşkların yalnızlık çekip obsesyon geliştirmeleri gibi konu başlıklarını incelemek diğer amaçlar arasındadır.

3. YÖNTEM

Her iki eserin içeriği, yazarların yakın tanıdıklarının yaşantıları ele alınarak gerçeğe dayalı yazılmış bellek eserlerdir. Bu araştırmada ele alınan eserlerde ortak konu olarak göç, aşk ve travma izleklerinin etkileri incelenmiştir. Yöntemimiz karşılaştırmalı yazın bilimin inceleme yöntemlerinden biri olan metne bağlı inceleme (alm. Werkimmanent) (Aytaç, 2016, s. 104) ile yazınsal eseri öz ve biçim bakımı ile yorumlayıcı incelemedir (alm. Hermeneutik) (Aytaç, 2016, s. 106). Ayrıca nitel araştırma yöntemlerinden olan doküman incelemesi kullanılarak yapıtlar değerlendirilip göç, aşk ve travma izlekleri bilişsel ve duygusal işlevler açasından örnekler verilerek açıklanıp anlatımlar bu biçimde belirlenmiştir. Çalışmada, toplumsal davranış, yapı, işleyiş ve değerler gibi öğelerin analizini de yansıtan ve nitel incelemenin desenlerinden olan kültür analizi (Yıldırım vd. 2016, s. 67) üzerinde de durulmuştur.

4. BELLEK

4.1. Jan Assmann ve Kültürel Bellek

Bir diğer adı anlam aktarımı biçiminde belirlenen “kültürel bellek” ile insan belleğinin dış boyutu kastedilir [...] yani dış koşullar, toplumsal ve kültürel çerçevenin koşulları kültürel belleği oluşturur [...] kültürel belleğin oluşması ise yazının bulunması ile söz konusu olur [...] Yazı sayesinde kaydedilen haber ve bilgiler canlanıp beklenmedik ölçüde yaygınlaşma sağlarlar (Assmann, 1997, s. 25-28). Yukarıda da değinildiği gibi kültürel bellek daha çok yazınsal eserlerin aracılığı ile günümüze aktarılır.

4.2. Maurice Halbwachs'a Göre Geçmişin Sosyal Yapısı

Fransız sosyolog Maurice Halbwachs özellikle bellek konusu üzerinde yapmış olduğu çalışmalar ve ileri sürmüş olduğu fikirlerle belleği bireysel ve toplumsal olarak değerlendirir. Halbwachs'ın temel düşüncesi belleğin sosyal koşullara bağlı olduğunu gösterir. Yani bir şeyler iyi veya kötü hatırlanacaksa bu olaylar belirli bir zaman ve mekân dâhilinde sosyal koşullar içerisinde yaşanmış ve belirli bir dönemin toplumunu etkilemiş olmalıdır. Assmann'ın (1997, s. 40-47) Halbwachs'tan yapmış olduğu bireysel ve toplumsal bellek kavramına yönelik alıntıda; belleğin insanın sosyalizasyon sürecinde oluştuğunu, belleğin bireysel olmasına rağmen toplumsal olduğunu, en kişisel anıların bile sadece sosyal grupların iletişimi ve etkileşimi üzerinden oluşacağını ve başkalarının anlattıkları, anlamlı diye vurguladıkları ve

yansıtıklarını da hatırlayacağımızı [...] sadece ortak ve belirli bir gruba özgü “somut kimlikli” belleğin olacağını, bunun da zaman ve mekânla sınırlı bir gruba ait olacağını vurgular. Halbwachs ayrıca toplumsal anımsama için söylenmiş olan bir Şeyin hatırlanması, okunan bir yazı veya çizilen bir tablo ve resmin bile yeterli olacağını belirtir (Erl, 2005, s. 141)

4.3. Toplumsal Anımsamada İletişim Aracı Olarak Yazınsal Eserler ve Bellek

Toplumsal anımsamaya kütüphane, müze, sanat anıtı gibi mekân ve yerler ile tablo, fotoğraf, film gibi iletişim ve yayım araçlarının yanı sıra sosyal bilimlerin bir dalı olan edebiyat da yazılı olması açısından son derece katkı sağlar. Yazınsal eserler insanların duğu ve düşünce boyutunu ortaya koyar. Farklı metin türlerinden oluşan yazınsal eserler, kimi zaman okuru bilgilendirmeyi, kimi zaman geçmiş ve geleneklere bir köprü kurmayı, kimi zaman ise rol model oluşturarak belirli yaş grubundaki bireylere yaşantı kazandırma isteğini amaçlar. Bu amacının yanı sıra okurda estetik kazanımı ve dilsel beceri zenginliğinin oluşumuna katkı sağlar. Yazınsal eserler, psikoloji, din, sosyoloji, tarih, felsefe vs. gibi disiplinleri de içererek birçok konuda metinler türettiği için ister gerçek ister ise kurgusal olsun kendisine anımsama alanında da yer edinir. Yazınsal eserler toplumsal olayları da farklı açılardan irdelediği için toplumsal bellek oluşumuna katkı sunar. Böylelikle anımsama edebiyatı olarak adlandırdığımız bu edebiyat kuramının en önemli oluşum dayanağı  yk lemedir. Erl'e (2005, s. 145-147) göre  yk leme süreçleri roman, nuvel, balad gibi yazınsal metin türleri ile sağlanır [...] özellikle gelişim romanı, tarihsel roman ve macera romanlarının yanı sıra seyahatnameler de toplumsal bellek ve anımsama kültüründe önemli yer edinir.

Halbwachs ve Assmann'ın toplumsal bellek kavramlarından yola çıkılarak irdelenen eserlerde toplumsal olayların temelini yaşanılan dönemde gerçekleşmiş olan savaşlar oluşturur. Eserlerde toplumsal anımsama bakımından savaşın ne denli gereksiz olduğu, dönüşü olmayan bir yola girildiği ve insanlarda onarılmaz travmalar bıraktığı eleştirilmektedir. İncelenen eserleri daha iyi analiz edebilmek açısından 1900'l  yılların başında Osmanlı İmparatorluğu'nun etnik yapısına ve toprak bütünlüğüne kısaca değinilmelidir.

5. OSMANLI İMPARATORLUğU DÖNEMİNDE FARKLI HALKLARIN BİR ARADA YAşAMASI

Osmanlı Devleti'nin 1299 yılında kurulup 1922 yılında ortadan kalkmasına kadar geçen süre içerisinde nice halklara ev sahipliği yaptığı bilinir. Osmanlı İmparatorluğu bu süreç içerisinde

Anadolu'nun yanı sıra Asya, Avrupa ve Afrika olmak üzere üç kıtaya yayılarak dünya tarihinde kurulan en büyük imparatorluklar arasında yer alır. Bunca toprağa hükmeden Osmanlı aynı zamanda birden fazla milletin de sorunsuzca bir arada yaşamasına olanak sağlar. Osmanlı'da yaşayan farklı millet ve azınlıkların hangi şartlar altında hayatlarını sürdürdüklerini kimi zaman nesnel kimi zaman ise öznel bir bakış açısıyla belgeleyen kişiler elçiler ve seyyahlardır. Avrupalı elçi ve seyyahlar yazmış oldukları rapor, mektup veya seyahatnameler ile Anadolu'yu gezerken Osmanlı topraklarında yaşayan farklı etnik kökene sahip halkların olduğunu ve bu halkların nasıl huzur içerisinde bir arada yaşıyor olmasından bahseder. Bu bağlamda 1893 yılında İstanbul'dan Mardin'e kadar altı aylık bir seyahat sürdüren Dr. Edmund Naumann, özellikle İstanbul'un 1900'lü yılların başına doğru geldiğinde sahip olduğu etnik yapıdan şöyle bahseder:

"Avrupa'nın ve ön Asya'nın her yerinden, hatta kuzey Afrika'dan bile insanlar farklı yapıda, giyimde ve gelenekte olmak üzere bu şehre gelmelerinden dolayı fiili olarak böyle bir ismin verilmesini hak etmektedir. Nüfusun ana yapısını Türkler, Yunanlılar ve Ermeniler oluşturmaktadır. Bunları ise Bulgarlar, eski Venedikli ve Cenevizilerin son nesli olan ve Perot olarak adlandırılan İspanyol Yahudileri, Arnavutlar, Yugoslav Karadağlılar, Hırvatlar, Ulahlar, Sırlar, Çingeneler, Dürziler, Kürtler, Çerkezler, İranlılar, Gürcüler, Araplar, Sudanlılar ve diğer başka sayısız ırkların temsilcileri takip etmektedir" (Naumann, 1893, s. 11-12).

Bu aktarım ile Osmanlı İmparatorluğu'nda farklı halkların bir arada ve huzur içinde yaşadıkları görülür. Ancak 1900'lü yılların başında savaşların hız kazandığı ve her halkın bağımsız olma arzusu milliyetçilik düşüncelerine ivme katar, söz konusu halklar Osmanlı İmparatorluğuna karşı isyan ederler.

6. SAVAŞLARI VE ARDINDAN GELEN ANTLAŞMALARINI DEVLETLER YAPAR BEDELİNİ HALK ÖDER

Eserlerin anlatım zamanı iki farklı savaş dönemini kapsar. Nur İçözü'nün "Hürriyet" adlı eserindeki "Hürriyet" ana karakteri ve ailesi Selanik'ten Anadolu'ya göç ederken Balkan Savaşları; Canan Tan'ın "Hasret" adlı eserinin ana karakterlerinden Tacettin'in nikâhsız eşi "Patricia, oğlu Ali ve kayınvalidesi Omorfia'nın" Anadolu'dan tersine Selanik'e yapmış oldukları göç esnasında Birinci Dünya Savaşı ve onu müteakiben Kurtuluş Savaşı gerçekleşir. Her ne kadar da savaşların sonunda devletler kendi aralarında barış antlaşmaları imzalasa dahi antlaşmaları devletler yapar fakat bedelini halk öder düsturundan yola çıkarak savaş sonrası sivil halk mağduriyet ve travma yaşar. Bu bağlamda hem Balkan hem de Birinci Dünya Savaşı ile Kurtuluş Savaşlarını hatırlamak gerekir.

6.1. Balkan Savaşları

Farklı nedenlerden dolayı gerçekleşen Balkan Savaşları, Birinci Balkan ve İkinci Balkan savaşları olarak ikiye ayrılır. Boray (2010, s. 245) Birinci (1912) ve İkinci Balkan Savaşları (1913) sonucunda Osmanlı'nın Türk tarihinde binlerce şehit ve yaralı vermesinin yanı sıra, yine Osmanlı'nın 500 yıldır sahip olduğu güney Avrupa topraklarının kilometrelerce karesini kaybettiğini, on binlerce Türkün Anadolu'ya göç etmek zorunda kaldığını belirtir. Yine Boray (2010, s. 223-225) "bu dönemi "PAN" hareketi, yani coğrafi bölge ve dil grubu, millî ırk veya din itibarıyla birleşmeyi hedefleyen toplumsal hareket olarak tanımlar [...] Rusya'nın desteği ile Slav kökenlilerin bir araya gelebilmesi için Pan Slavizm ortaya çıkmıştır. Batılı tarihçiler genel anlamıyla bu türdeki halka dönük anarşik hareketler gösteren toplumsal çalışmalara daha çok milliyetçilik öncesi milliyetçilik denemesi adını verir."

Yıldırım (2006, s. 147), 1897 Türk-Yunan Savaşı nedeniyle göçmen açısından asıl darbenin Balkanlar'daki Müslüman nüfusa vurulduğunu, Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı arasında geçen sürede Batı Trakya ve Makedonya'dan İstanbul'a ve Anadolu'ya göç edenlerin sayısını 413.000 ile 640.000 arasında olduğunu savlar. İşte bu savaşların en sıkıntılı döneminde Hürriyet ve ailesi Selanik'ten Anadolu'ya göç etmek zorunda kalır.

6.2. Mübadele

Eski dilde değiş tokuş (Püsküllüoğlu, 1997, s. 753) anlamına gelen mübadele kelimesi bu çalışmada genel ifade ile zorunlu nüfus değişimi olarak anlaşılır. Zorunlu nüfus değişimi birçok coğrafyada ağırlıklı olarak silahlı mücadelenin sonucunda meydana gelen kitlesel halk göçleridir. Kurtuluş Savaşı sonrasında Lozan Antlaşmasına göre halklar arasında nüfus mübadelesi yapılması gerekliliğini ileri süren kişi ise Norveç asıllı Dr. Fridtjof Wedel-Jarlsberg Nansen olmuştur. Yıldırım (2006, s. 75-76), Nansen'in adının neredeyse Türk-Rum mübadelesi ile özdeş bir hale geldiğini belirtir [...] Türk- Rum nüfus mübadelesinden önce Osmanlı hükümetinin Bulgaristan'la 15 Kasım 1913 tarihinde nüfus mübadelesi antlaşması ile Bulgaristan bölgesindeki 48.570 Müslüman ile Doğu Trakya'dan 46.764 Bulgar'ın mübadelesi gerçekleşir.

6.2.1. Kurtuluş Savaşı Sonucunda Lozan Antlaşmasına (Lozan Sulh Muahednamesi) Göre Türk-Rum Nüfus Mübadelesi

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Osmanlı Devleti savaşta birlikte hareket etmiş olduğu ülkelerle beraber yenik sayılır. Savaşın

hemen sonrasında Milletler Cemiyeti Dr. Fridtjof Nansen'i m lttecilerin durumu ile ilgilenmesi koşuluyla bölgeye atar. Osmanlı Devleti çok fazla askeri ve sivil kayıplara uğrar. Savaş sonrası yapılan antlaşmalardan biri olan 1918 tarihli Mondros Ateşkes hükümlerine uymayan düşman kuvvetleri zor durumdaki Osmanlı Devleti'nin zaafından faydalanmak istercesine Adana, Urfa, Antep, Antalya, Konya olmak üzere birçok ili işgal eder. Bu illeri işgal eden İtalyanlar 17.400, Fransızlar 49.000 ve İngilizler 41.500 asker ile yurdu talan eder (Tarih IV, 1934, s. 30). Osmanlıya gelenek, görenek, anane ve dil bakımından bir İngiliz, Fransız veya İtalyan'a oranla bir Rum k kenlinin yaşam tarzı çok daha yakındır. Yüzyıllardan beri Osmanlı'nın birçok şehrine yerleşmiş olan Rum kökenliler yaşadıkları yerlerde Osmanlılar ile birlikte aynı sevinci paylaşmış aynı kederde h z nlenmiştir.

Anadolu topraklarındaki insanların Rumlara karşı bu kadar saygılı ve hoşgörülü olması Yunan ordusunun 15 Mayıs 1919 da İzmir'e çıkması ile son bulur. Diğer yabancı ülkelerin yanı sıra Yunanlıların da Osmanlı topraklarına göz koymasını kabul edilemez ve yabancıların işgalinden kurtulabilmek için Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde başlayan Kurtuluş Savaşı zafer ile sonlanır. Savaş sonrası Mudanya Ateşkesi ve Lozan Antlaşması'yla yeni Türk Devleti varlığını tanıtır. (Tarih IV, 1934, s. 131)

Kurtuluş Savaşı sonrası gerçekleşen ve 21 Kasım 1922'den 24 Temmuz 1923 tarihine kadar süren Lozan Konferansı yeni kurulan Türk Devletinin kendisini müttefiklere kabul ettirme antlaşmasıdır. Bu antlaşma üzerinde müzakereler devam ederken konferans sürecinin bir bölümünde ve antlaşma henüz tamamlanmadan Yunanistan ile Türkiye arasındaki meselelere  z m bulmak amacı ile 30 Ocak 1923 tarihinde Türk- Rum nüfus mübadelesi sözleşmesi devreye girer (Tarih IV, 1934, s. 125). Artık herkes kendi "anavatanına" dönmek zorundadır. Yıldırım (2006, s.148), savaş esnasında batıdan g cenlerle Anadolu içinde i  g ç yaşayanların 900.000 civarında olmasının yanı sıra doğudan yani  rneğin Azerbaycan'dan, Ermenistan ve Gürcistan'dan yaklaşık olarak toplam 243.000 civarında muhacirin Anadolu'ya göç ettiklerini bildirir.

7. ESERLERİN OLAY ÖRGÜLERİ

Her iki eserde anıya dayalı olgu kuruluşu içerisinde ele alınmıştır. Anıya dayalı olgu kuruluşu içerisinde yazılan romanda, romanın barındırdığı kurmaca yapı, kronolojik bakımdan genellikle ileriye doğru bir seyir izler. Anlatıcının içeriği aktarma zamanı da çoğunlukla olaylar zincirinin bitişinden sonraki bir kesitte yer alır. Yaşananlar

bitir, geçmişte kalır; sıra bu yaşantı dizisini anlatmaya gelir. Anlatılan yaşantı akışı geriye dönüş tekniği (Sazyek, 2013, s. 23) ile aktarılır.

7.1. “Hürriyet” Bir Sevda Masalı

Selanik'te yaşamakta olan Ahmet Asım Bey ve ailesi Balkan Savaşları'nın sonlarına doğru savaştan etkilenen ve zorunlu göçe maruz kalan binlerce aileden biridir. Silah ticareti yapan Ahmet Asım Bey, ailesi ile birlikte son derece varlıklı bir yaşam sürer. 1912 yılının ortasında ve de Balkan Savaşlarının cereyan ettiği bir dönemde Bulgar çeteleri Türk ve Müslüman ailelere saldırmaya başlar. Bu saldırılardan Ahmet Asım Bey ve ailesi de etkilenerek can güvenlikleri açısından yurtlarını terk etme mecburiyetine düşerler. Ahmet Asım Bey ve eşi Rabia Hanım çuvallar dolusu altın, mücevher ve değerli eşyalarını bir gecede arkalarında bırakarak sadece Muvaffak, İradet ve Hürriyet adlı üç çocuklarını yanlarına alıp göç etmek zorunda kalır. Serez-Selanik'ten hareket eden aile uzun çabalar sonucunda İstanbul'a ulaşır. Bu göç, ailenin ilk göçü olarak kabul edilmelidir. Zira söz konusu aile bundan sonraki göçlerini Anadolu'nun farklı illerine iç göç olarak gerçekleştirir. Artık Ahmet Asım Bey ve ailesi gibi binlerce aile kabileler halinde doğup büyüdüğü yerleri terk eder. Göçün yaratmış olduğu olumsuz şartlara daha fazla dayanamayan ailenin en küçük çocuğu İradet seyahat esnasında ateşlenip hastalanır ve birkaç gün sonra vefat eder. Ahmet Asım ve ailesi böylelikle ilk acıları ile karşılaşmış olurlar.

Aile, İstanbul'a geldikten sonra kendilerini geçindirebilecek bir iş bulabilme amacıyla önce Manisa'ya daha sonra sırasıyla Giresun, İzmir, Isparta ve Adana'ya göç eder. İstanbul'da kaldıkları müddet içerisinde Hürriyet'in abisi Muvaffak hukuk fakültesinde okumaya başlar. Günün birinde sınıf arkadaşı İsmail'i eve davet eder. İsmail ile karşılaşan 15 yaşındaki Hürriyet'in aşkı alevlenip sonsuzlaşır. Hürriyet, gelecekteki mutlu günlerin hayalini kurarken, İsmail'in ailesi Hürriyet'i gelinleri olarak kabullenmek istemez. Oğullarını evlendirmek için başka bir kız istedikleri gün aşkına kavuşamayacağını anlayan İsmail, Hürriyet ve Hürriyet'in babasına vermiş olduğu sözü tutamamanın utancı ile intihar eder. Hürriyet bu travmayı atlatabilir ve saplantılı bir hayat sürmeye başlar. Hürriyet yıllar sonra kendisinden yaşça küçük olan Ahmet adlı bir gence kaçar. Bu sefer de Ahmet'in ailesi ve özellikle de kayınvalidesi tarafından kabul görmez, sefalet içinde yaşar ama öleceği güne kadar kalbi kavuşmadığı ilk aşkı İsmail için çarpar.

7.2. Hasret

Hasret adlı eser tıpkı Hürriyet adlı eser gibi anıya dayalı olgu kuruluşu içerisinde anlatılan bir romandır. Romanımızın konusu Ankara'nın Keskin ilçesinde başlayan, zaman açısından Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet öncesi dönemde yaşanan ve birbirlerine kavuşamayan âşıkların ölümsüz aşkıdır. Eser kahramanları Cerid Aşiret Beyi Hacı Ali Bey'in oğlu Tacettin ile meyhane işleten Rum asıllı Omorfia'nın kızı Patricia'dır. Tacettin, Patricia'yı görür görmez âşık olur. Ancak dönemin sosyolojik ve kültürel yapısı Müslüman bir genç ile Gayrimüslim bir kızın birlikte olmasını, hatta evlenmesini asla kabul etmez. Tacettin aşkını gizlice yaşamak zorundadır.

Bu aşkın meyvesi olarak oğulları Ali dünyaya gelir. Dünyaya gelen torunları dahi Tacettin'in anne ve babasının yüreğini yumuşatamaz. Kurtuluş Savaşı sırasında Yunanistan'ın İzmir'i işgal etmesi Keskin'de Rumlara farklı bir gözle bakılmasına neden olur. 1923 yılına gelindiğinde Lozan Barış Antlaşması ile Türk topraklarına yerleşmiş olan Rum Ortodokslar ile Yunan topraklarına yerleşmiş olan Müslüman Türklerin zorunlu mübadelesine başlanır. Tacettin her ne kadar da ailesini ikna etmeye gayret gösterse de onlara Patricia'yı gelinleri olarak kabul ettiremez. Omorfia, Patricia ve Ali zorlu bir yolculuk sonucu doğup büyüdükleri topraklardan ayrılarak Selanik'e varır ve oraya yerleşirler. Tacettin ise saplantılı bir biçimde aşkını yüreğine gömüp yaşamaya devam eder. Yıllar sonra başka bir kadın ile evlenir, bir kızı ve bir oğlu olur. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Yunan askeri olarak savaşıp yaralanan Ali, Tacettin'in eski bir arkadaşı tarafından tanınır ve böylelikle Ali'ye tüm gerçekler anlatılır. Savaşın sonra gün gelir Ali'nin yolu artık emekli olmuş babası Tacettin'i görmek için Keskin'e düşer. Tacettin ağlayarak oğluna neler yaşadığını anlatır ve Patricia'ya hala âşık olduğunu söylemesini Ali'ye tembihler. Tekrar ne zaman görtüşecekleri ise meçhuldür.

8. ESERLERDE KARŞILAŞTIRILAN İZLEKLER

8.1. Göç Yolları

Eserlerdeki ilk karşılaştırma, eser kahramanlarının yapmış oldukları göç güzergâhı açısından değerlendirilir. Hürriyet'in ailesi Birinci Balkan Savaşı döneminde Selanik'ten günümüz Türkiye'sine göç eder, Tacettin'in nikâhsız eşi Patricia, oğlu Ali ve kayınvalidesi Omorfia, Lozan antlaşması (1923) ile gerçekleşen mübadele sonucunda Türkiye'den Selanik'e yol alır. Böylelikle her iki eserin göç güzergâhı birbirlerinin ters istikametindedir. Hürriyet ve ailesinin Serez'den ayrılmalarının haklı sebepleri vardır. Eserde toplumsal yaşantı şöyle aktarılmaktadır:

Serez'de yaşam giderek işkenceye d n şuyordu. İşgalin daha ilk günlerinde asıl hedefin Türkler olduğu anlaşılmıştı. Konağa yeni bir katliam haberinin gelmediği gün yok gibiydi. Bulgar komitacıların ve askerlerinin ilk işi, camilerden birkaçının minaresini yıkarak kiliseye çevirmek olmuştu. Kentlerde sarkıntılık, tecavüz olayları her geçen gün artıyordu [...] Korkulan baskın bir gece yarısı gerçekleşti [...] Yorgo, Ahmet Asım Bey'e Bulgar çetelerin baskın yapacağını bildirdi [...] Ahmet Asım Bey ve ailesi onca zenginlik ve altınları geride bırakarak sebep ne olursa olsun, bu güce yalnızca belindeki kesede kalan birkaç altın ve paltosunun cebindeki bir avuç gümüş mecdiyeyle çıkıyordu (İ oz , 2012, s. 59- 66).

Gücün tersi bu sefer Patricia için geçerli olacaktır. Yunan ordusunun İzmir'e çıkması Osmanlı topraklarının her karışında olduğu gibi Keskin beldesinde de infial yaratır. Bu durum Rumlara karşı farklı gözle bakılmasını sağlar. Yunanlılar sadece İzmir'i işgal etmekle kalmaz, Anadolu'nun i lerine doğru ilerleyerek neredeyse Kütahya'ya varırlar. Keskin'e ulaşan her kötü haber yıllarca kardeş gibi yaşayan Rum ve Türkleri karşı karşıya getirmeye yeter de artar bile.

“Huzursuzdu insanlar. Türk' , Rum'u, Ermeni'si, tüm Keskinli umutsuzdu, öfkeliydi, kırılıandı. Eski günler geride kalmış gibiydi. Kuşkuyla, endişeyle bakıyorlardı birbirlerine. Türkler, memleketi işgal edenlerle aynı kanı taşıdıkları için azınlıklara kinleniyor, İzmir'de Türk tabiiyetindeki bazı Rum gençlerinin Yunan ordusuna katıldığı haberlerine isyan ediyorlardı” (Tan, 2013, s. 72).

Azınlıkta kalan Rumlardan alışveriş yapılmıyor, Yunan askerlerinin yaptıklarının hesabı adeta Keskin'de yaşayanlardan sorular olmaya başlanır. Asırlardır bilinen beraber yaşama ve dayanışma dengeleri bozulur. Mustafa Kemal Atatürk ve ordusu düşmanları yendik ce Anadolu'da bayram havaları esmeye başlar ve Yunanlılar yenildik ce Keskin'deki sosyal yaşam değişime uğrar.

“Tacettin kazanılan zaferlerle delicesine seviniyor, ancak çevresindeki Rumların, özellikle de Patricia ve Aris'in çaresiz çırpınışlarına da aynı derecede üzülüyordu. Patricia, Yunan askerleri için, “Yerimizi dar ettiler” diyor, “Buralardan s r lmemiz yakındır” diye korkularını dile getiriyordu. “Kimseler yüzümüze bakmıyor vre Tacettin” diye sızlanıyordu Aris. “Bu gidişle seninle de yollarımızı ayırmak zorunda kalacağız” (Tan, 2013, s. 91-92).

Keskin'de veya Anadolu'nun diğer illerinde düşmanların yenilip yurdumuzdan kovulmaları elbette Türk halkına sonsuz mutluluk verir. Ancak uluslararası hukukun getirmiş olduğu birtakım sorumluluklar da Anadolu insanının omuzuna y k olur. Lozan antlaşması ile devreye giren Türk- Rum mübadele sözleşmesi Tacettin ve Patricia için yeni

bir dönüm noktasıdır. Savaşın bittiğine ve artık her şeyin eskisi gibi olacağına hatta kendilerini daha güzel günlerin geleceğine inandıran Tacettin, mübadele sözleşmesinin getirmiş olduğu yükümlülüklerin karşısında çaresizdir. Sözleşmenin henüz 1. maddesi Tacettin'in hayallerini yıkar. Bu madde; Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyruklarıyla Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak, zorunlu mübadelesine (Exchange obligatoire) girişilecektir. Bu kimselerden hiçbiri, Türk Hükümeti'nin izni olmadıkça Türkiye'ye ya da Yunan Hükümeti'nin izni olmadan Yunanistan'a dönerek orada yerleşmeyecektir" (Tan, 2013, s. 98) ifadesini taşımaktadır. Böylelikle mübadele edilen Rumların ve Türklerin her ne suretle olursa olsun tekrar eski yerlerine yerleşmeleri yasaklanır. Artık Patricia ve Tacettin için "göçün tek yönlü bir yolculuk olduğu ve geri dönecek bir "yuva"nın olmadığı" gerçeği" (Hall, 1987, s. 44) ile yüzleşmeleri kaçınılmazdır. "Omorfia son kez treni beklerken çıplak ayakla memleket toprağına bastı [...] çok iyi biliyordu ki, yaşadığı o anın asla tekrarı olmayacaktı (Tan, 2013, s. 140). Göçenler asla geri dönemeyecekler, gittikleri yerde ise ne "buralı" ne de "oralı" olamayacaklardır. Patricia ile oğlu Ali, Tacettin'in elinden kayıp gider, gösterdiği bütün gayretler boşa çıkar.

8.2. Göç ile Yaşanan Maddi ve Manevi Kayıplar ve Buna Bağlı Gelişen Yas

Bir bilinmeyene doğru zorunlu göç eden insanların manevi kayıplarının yanı sıra en önemli kayıpları da maddi varlıklarıdır. Hürriyet, manevi kayıp olarak arkasında kardeşi İradet ve sevdiği olan İsmail'i, Omorfia ise rahmetli kocası Dimitri'yi Anadolu topraklarında bırakır. Maddi kayıplar ise yıllarca emek harcanan mal ve mülkün yok pahasına elden çıkarılması biçimindedir. Hürriyet'in babası Ahmet Arif Bey güzelim köşkünü öylece bırakıp giderken, Omorfia tavernasını değerinin çok altında devreder. Hem Hürriyet hem de Tacettin kendi canlarından çok sevdiklerini sonsuza kadar kaybeder, kendi iç dünyalarına kapanır ve adeta yasa bürünürler. Schmitt ve Mees (2000, s. 209) yas kavramını, bir kişinin veya birden fazla kişinin kendisine çok yakın hissettiği birini veya birilerini ağır veya geri dönülemez bir biçimde kaybetmesi veya vazgeçilmesi gereken önemli yaşam hedeflerinin, sosyal rollerin veya sahip olunan maddi şeylerin kaybı sonucunda göstermiş olduğu acı dolu tepkisi [...] Yasta olmayı ise, bezginlik, bir şeye katılım sağlamama, sosyal ortamlardan çekilme, yıkılmışlık duygusu gibi belirtiler vasıtasıyla ortaya çıkan durum olarak ifade ederler. Yaşamış oldukları bu yoğun üzüntü sonucu her iki eserin ana karakterlerinde belirli saplantıların oluşması kaçınılmaz olur.

8.3. Manevi Kayıplar Saplantıları Doğurur

Eserlerdeki ana karakterler daha önceden de belirtildiği gibi aşklarına kavuşamazlar. Hürriyet'in sevgilisi olan İsmail intihar ederken, Tacettin'in nik hsız eşi Patricia ve ondan doğan oğlu Ali Yunanistan'a g ç eder. Her iki ana karakter aşklarına kavuşamamanın vermiş olduğu duygusal acının sonucunda aşklarına karşın obsesif davranışlar geliştirir. Yaşadıkları bunalımların sonucunda saplantılı birer hayat sürmeye başlarlar. Budak (2009, s. 630) saplantıyı, "istenmeyen, bunalıcı olan ve bastırmaya, unutmaya yönelik çabalara rağmen istemsizce ve tekrar tekrar bilin c düzeyine sızarak kendini gösteren inatçı bir düşünce, dürtü veya imaj" olarak tanımlar. Hürriyet, yaşanan ve sonu neredeyse gelmeyecek gibi görünen bütün olumsuzlukların sonucunda hayatını monotonlaştırır ve sabahın ilk saatlerinden başlayıp akşama kadar her gün sadece ev temizliği yaparak sürekli aynı şarkıyı söyler.

"İşte seni seven benim
Senin aşkınla  lenim
Biliyorum en sonunda
Beni sen  ld receksin..." (İ oz , 2012, s. 286)

Hürriyet'in ağzından düşmeyen şarkı kendi özü olur, kendini hep bu şarkıda bulur. Her gün yapmış olduğu ve saatlerce süren temizlik takıntısı ile bir saplantı geliştirir. Hürriyet artık obsesif kompulsif bir durum yaşar. Hürriyet'in söylediği bu şarkı kendi zihninin monoloğu haline alır. Tacettin ise, Patricia ve Ali'yle bir fotoğraf çektirir ve ondan iki adet hazırlatır. Birini giderken Patricia'ya vermek ister ancak fotoğraflar zamanında hazırlanamadan Patricia, oğlu Ali ve kayınvalidesi Omorfia, Keskin ilçesini terk etmek zorunda kalırlar. İşte Tacettin'in saplantısı veya obsesyonu bu fotoğrafların basılmasından sonra başlar.

"Tacettin ise iyice içine kapanmıştı. Gerek işte gerek evde gün boyunca ağzından çıkan kelime sayısı gitgide azalıyordu. Patricia'yla Ali'nin yanı sıra Aris'le Artin'i, onların dostluklarını da delice  ztl yordu. Akşamları düzeni bozmamak için sofranın bir köşesine ilişiyor, iki  c lokma bir şeyler atıştırıp odasına çıkıyordu. Ancak orada c z l yordu dili.  ekmecedan çıkardığı fotoğrafın karşısında gülüyordu yüzü. Saatlerce konuşuyordu Patricia'yla. Masallar anlatıyordu Ali'ye. Bakışlarıyla dokunarak okşuyordu ikisini de. Uykuya teslim olurken, göğsünde uyutuyordu onları da. Kimseler bilmiyordu ama, biricik saadeti buydu Tacettin'in..." (Tan, 2013, s. 201).

Böylelikle Tacettin'in saplantısı, her akşam yatağının başucundaki kcomedin çekmecesinden Patricia ve Ali'nin fotoğrafını çıkarıp onlarla dertleşmek, onlara karşı yaptığı yanlışlarını itiraf

etmekten ibaret olur. Eserlerdeki ana karakterlerden her biri “nesne kaybı” (Budak, 2009, s. 509) yani sevilen kişinin ölüm, hastalık, terk vb. gibi nedenlerle kaybedilmesini yaşarlar. Her iki ana karakter yaşamış oldukları ayrılık travmasından sonra hem toplum hem de aile içi ortamda kendilerini geri çeker adeta etraflarına birer koza örerler. Neredeyse dış dünyadan tamamen izole olur ve yalnızlığa itilirler. Psikolojik olarak da ayrılık ve yalnızlık çekerler. Bu bağlamda Freud, yas sürecinin dinamiklerini tanımlarken “yalnızlık yaşantısını kaybedilene duyulan özlem ve kendisini zamansız bırakıp gidene duyulan öfke olarak” dile getirir (Hilal, 2001, s. 40).

Freud'un bu ifadesinden yola çıkınca Tacettin'in elinden yitirdiği eşi ve oğluna özlem duyması ile Hürriyet'in kendisini zamansız bırakıp giden İsmail'e aslında özlemle beraber öfke duyuyor olması verilen tanımla birebir örtüşür. Hürriyet, her ne kadar bu öfkesinden ötürü kendisi de intihar etmeyi düşünse bile ailesine ve abisine karşı vermiş olduğu sözden dolayı bunu başaramaz. Gerçi bir defasında intihar etmeyi dener ancak başaramaz. Hürriyet iç monolog ile intiharı etmek istediğini şöyle dile getirir.

“Boğuluyorum! Boğuluyorum Allahım! Bu duvarlar beni boğuyor! Duvarlar üstüme üstüme geliyor! Ah İsmail! İsmail beni de niye yanında götürmedin? Hep anam yüzünden! Bitecekti bu iş, bitecekti geçende [...] Engel oldu. Cesaretim mi kalmadı? Var, hem de eskisinden de daha cesurum. Ama abim [...] yüreği yaralı abime kıyamam. İsmail'den bana kalan tek hatıra. Söz verdim ona! Bir daha böyle bir şey yapmayacağıma söz verdim. Yoksa çok kolay, Seyhan kimleri yutmamış ki beni almasın! Hemen şuracıkta. Bir koşu gittim mi herkes huzura erer. Ama söz verdim. Abime söz verdim [...] Canıma kıymayacağım” (İçöz, 2012, s. 308).

8.4. Göç Edenler Vardıkları Yerde Yabancılaşır

Yabancılaşma kavramına göç olgusu açısından bakılırsa bunu bir bireyin hem yeni geldiği “çevreye” hem de “kendi kendine” yabancılaşması olarak değerlendirilir. Yabancılaşma kavramı Rousseau, Goethe, Fichte, Hegel gibi Fransız ve Alman düşünürleri tarafından ele alınmış ve üzerine düşünce yazıları yazılmış olmasına rağmen, yabancılaşma kavramının daha çok Yahudi asıllı Alman filozof Karl Marx'da vücut bulduğu görülür. Marx'ın yabancılaşma teorisi sosyolojik boyutu ile öz ve yabancı kavramları açısından yeni varılan yerde diğeri tarafından dışlanmak biçiminde ele alınır (Marshall, 2003, s. 788). Dolayısıyla yukarıda da bahsedildiği gibi göç etmiş olan bireylerin doğup büyüdükleri çevreden belirli gerekçelerden ötürü istemeden ayrılmaları sonucunda yeni vardıkları yerde her açıdan yabancılaşırlar.

İçöz'ü ve Tan'ın eserlerinin farklı bölümlerinde özellikle sosyolojik ve psikolojik yabancılaşma örnekleri aşağıdaki alıntılarla karşılaştırılabilir. Hem İçöz'ü'nün hem de Tan'ın eserinde anlatılan göçmen aileler, göç etmiş oldukları yerde ilk önceleri huzur bulamazlar. Yeni bir çevre, yeni bir yaşam ve hatta yeni insanlar yadırgar onları. Bu aileler, yeni vardıkları yerde yaşayanlarla aynı kökene tabii olsalar dahi bir müddet dışlanır ve hor görülürler. İçöz'ü'nün eserindeki Hürriyet karakteri ailesi ile adeta iç göç yaşar. Hürriyet'in abisi memuriyeti dolayısıyla birçok yere tayin edilir. O neredeyse aile de oradadır artık. En son yerleştikleri il Adana'dır. Adana'da Hürriyet'in yolu daha sonra kaçıp evleneceği Ahmet ile kesişir. Hürriyet'in kaçtığı ve eşi olacak olan "Kontena" lakaplı Ahmet'in ailesi de Müslüman olmalarına rağmen Girit'ten göç ettikleri için belirli bir süre "gâvur" ithamı ile karşılaşır. Bu kaba ve alaycı ifade mahalledeki diğer komşuların çocukları tarafından söylenir Ahmet'e.

"Gavur tohumu...Gavur...Gavur...Gavur Ahmet! Defol git! Gelme yanımıza!" [...] Ahmet, ilk defa o gün yabancı hissetmişti kendisini. Babası anavatan diyordu, oysa bilmediği topraklarda, bilmediği bir dili konuşan insanların arasında kendisini nasıl vatanında hissedebilirdi?" (İçöz, 2012, s. 269-271)

Aynı sıkıntıları Selanik'e vardıklarında kendileri gibi Rum olan mahalle sakinleri arasında Omorfia ve Patricia da yaşar. "Zaman her şeyin ilacıdır" [...] Omorfia ve ailesi yeni bir düzen kurar [...] Ama ne zorluklarla [...] Kendi kanlarından olan insanların aşağılamalarına maruz kalır, dışlanırlar. Anadolu'dan gelmiş, Türkçe konuşan, adetleri, tavırları hatta tipleri bile kendilerine benzemeyen bu yabancıları yadırgamıştı yerli ahali (Tan, 2013, s. 208-209).

Bu bağlamda her iki eserde de eser kahramanları kendi soydaşları tarafından yabancılaştırılırlar. Yabancılaşmaya verilebilecek bir diğer örnek ise Tacettin'in kendisine yabancılaşmasıdır. Patricia ve Omorfia Selanik'e gittikten sonra kimsenin yanında barınamayan Tacettin yalnız kalmıştır. "Tacettin evsizdi, barksızdı, gidecek yeri, sığınacak kimsesi yoktu" (Tan, 2013, s. 109).

8.5. Aile ve Toplum Baskısından Kaynaklanan Mazideki Günahlar

İnsanoğlu sosyolojik açıdan tek başına yaşayamayan, muhakkak bir toplum içerisinde hayatını sürdürmesi gereken bir varlıktır. Dolayısıyla içinde yaşadığı toplumun kurallarına uyma mecburiyeti doğar. Eserlerdeki ana karakterlerin geleneksel toplum tipinin içerisinde sıkıştıkları görülür. Doğan (2014, s. 94) geleneksel toplum tipini; "yüz yüze ilişkilerin egemen, toplumsal değerlerin ve

alışkanlıkların baskın, akrabalıkların önemli, bireyin yerine toplum (cemaatin) menfaatlerinin önde olduğu" şeklinde tanımlar. Bu tür toplumlarda daha çok ailenin sözü geçerlidir. Eserlerde de aile adına sözü geçen karakterler anne ve hatta kayınvalidedir. Anne karakterleri toplumun yapısına göre davranır, gelenek ve göreneklere bağılı kalmayı tercih ederler. Fakat bu tercihlerinde çocuklarının hayat akışını değıştirdiklerinin farkına varamazlar. Eserlerdeki anne sembolü, ana karakterlerin hayat seyirlerini ve kaderlerini belirleyen olur. Bu bağlamda öncelikle annelerin toplumdaki baskın gücünden bahsetmeden önce kadının toplumdaki yerinden bahsetmek gerekir.

8.5.1. Kadın

Kadın; semavi veya semavi olmayan dinlerde, mitolojide ve tarih boyunca ortaya çıkmış olan farklı uygarlık ve medeniyetlerde kutsallığı, üremeyi, dişiliğı, hayatın sürmesini ve bereketi simgeleyerek saygı görür. Ancak saygı gördüğü kadar, değışen toplumsal yapılara göre erkeğe bağılı kılınır, yerine göre horlanır, ezilir, cinsiyet ayrımına, baskıya ve acıya maruz kalır. Kadına bu denli olumsuzlukları sadece erkeklerin değıl kendi hemcinsleri olan başka kadınların da yaşattıkları bilinen bir gerçektir. Bu denli ruhsal çöküntüleri yaşatanlar kadının bizzat kendi annesi, kayınvalidesi veya kız kardeşidir.

8.5.2. Bazı Günahları Çocuklarını Çok Sevdiklerini Söyleyen Anneler İşler

8.5.2.1. Anne

İnsanoğlunun doğurgan cinsi olan kadının bedeninde yeni bir can taşıyarak kendisinden bir parçayı dünyaya getirmesinden sonra en kutsal varlıklar arasına girerek "anne" sıfatını kazanması, her toplumda saygı ile karşılaşılan bir durumdur. Temel anlamda "çocuğı olan kadın" (Hançerlioğılu, 1986, s. 17) ile ifade edilebilen anne kavramı aynı zamanda "bütün bir yaşam, bereket, koruma, besleme ve toprak prensiplerini de sembolize" (Gardin vd. 2014, s. 38) eder. Butzer ve Jacob (2012, s. 284) yazınsal eserlerde karşımıza çıkan anne sembolünü; "yaşamın, doğurganlığın ve sevginin sembolü olmanın yanı sıra yıkım, tahribat ve ölümün de sembolüdür [...] olumlu bakış ile yaşamı başkasına aktaran, doyuran ve bakım sağılayan, affeden, çare bulan ve iyileştiren [...] olumsuz bakış ile fiili veya manevi zehirleyen, kördüğüüm eden, tahrip eden ve öldürendir" olarak tanımlarlar.

Türk toplumu açısından bakıldığında, anne sembolüne gösterilen hürmet sadece biyolojik anneye değıl aynı zamanda ikinci bir anne

statüsünde olan kayınvalideye de gösterilir. Őark ve Türk toplumlarında anneye olan saygı, değerler eğitimi sonucunun yanı sıra daha çok gelenek- göreneklerin yanı sıra İslamiyet inancının etkisi ile pekiştirilir. İslamiyet her fırsatta anne ve babaya saygılı olmayı ve onlara itaat etmeyi vurgular. Kur'an- Kerim'in Lokman suresinin 14.-15. ayetinde "Biz insana, ana-babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir.  nk  anası onu nice sıkıntılara katlanarak taşımıştır. Sütten ayrılması da iki yıl içinde olur. (İşte bunun için)  nce bana, sonra da ana-babana Őkret diye tavsiyede bulunmuşuzdur" ifadesi annelerin İslam inancı açısından kutsallığını ortaya koyar. Keza "Cennet anaların ayağının altındadır" ifadesi de annelerin ne denli kutsal olduğunu hatırlatır. Her iki eserde de ana karakterlerin sevdikleri insanları kabullenmek istemeyen, onları anlamakta zorlanan ve onlarla empati kuramayan kişiler annelerdir, diyesi kayınvalidedir. Ancak karşılaştırdığımız her iki eserde de mağdur duruma düşen kadın figürleri yaşadıkları veya yaşamak istedikleri aileler içerisinde destek beklemedikleri diğer kadınlardan hiç de beklenilmeyen tutum ve davranışlar g r rl r.

8.5.2.2. Hemcinslerin Düşmanlığı

8.5.2.2.1. Hürriyet'in Hayat Seyrini Değiştiren P r zat ve İfakat Hanımlar

Yukarıda aktarılan ifadeler doğrultusunda Hürriyet'in hayat seyrini değiştiren iki kadın ile karşılaşılır. Bunlardan ilki İsmail'in annesi P r zat ve ikincisi ise kaçarak evlendiği Ahmet'in annesi yani Hürriyet'in kayınvalidesi İfakat Hanımdır. P r zat Hanım gönülsüzce de olsa Hürriyet'in ailesi ile tanışır. İlk ifadesi "Toy  ocuk! Ailelerimiz arasındaki derin uçurumu görmek için, Şu evlere bakmak bile yeterli" (İ oz , 2012, s. 178) biçimindedir.

P r zat Hanım daha sonra oğlu İsmail'i başka bir gelin adayı ile nişanlamak istemesi üzerine nişan günü İsmail intihar eder. İsmail'in intiharı Hürriyet'in de hayat akışını değiştirmiştir. Hürriyet, İsmail'in ölümünün üzerinden geçen birkaç yıl sonra Ahmet'e kaçarak onunla evlenir. Ancak bir kadının hemcinsi olan başka birine yaşatabileceği zorlukları Hürriyet bu sefer kayınvalidesi olan İfakat Hanım tarafından görür. Hürriyet kaçarak evlendiği Ahmet'ten altı yaş büyüktür. Bu bile İfakat Hanımı  ileden  ikarmaya yetmişken, aynı etnik kökene mensup olmalarına rağmen İfakat Hanım Hürriyet'i dışlar. İfakat Hanım oğlu Ahmet'e;

"Olmaz!... Girit mahallesinde sana kız mı yok...Soylarını
soplarını adetlerini biliriz...Ne demeye hiç tanımadığımız,

bilmediğimiz insanlarla karşılaştırmaya çalışırsın bizi” der (İçözü, 2012, s. 302)

Ancak İfakat Hanım Hürriyet ile oğlu Ahmet'in evlenmesini engelleyemez, fakat Hürriyet'e manevi ve fiziksel şiddete varan baskılar uygular.

“Gerdek sabahı fes renginde kadife elbisesiyle sofrada kocasının yanına diz çöktüğünü gördüğü anda cinleri yine tepesine çıktı. “Ooooh maşallah! Gelin aldık artık kösemize çekiliriz diyorduk, tam tersi, izzetükram beklemekte hanımefendi! [...] Gelin hanım ne öyle misafir gibi oturmaktasın [...] hadi kalk şöyle bir dolanda, eve gelin aldığımızı anlayalım.” (İçözü, 2012, s. 361).

8.5.2.3. Tacettin'in Hayat Seyrini Değiştiren Fatış Hatun

Kadın dayanışmasını sonuna kadar hissetmek isteyen Patricia, Tacettin'in annesi Fatış Hatun'dan kayıncıvalide yakınlığı göremez. Fatış Hatun'un yaşadığı dönemdeki sosyal ortam anne otoritesini koruması gerektiğini gösterir. Kendine özgünlüğü yaşayıp son sözü söyleyecek olan kişi olma isteği ile kendisi hakkında yaratmış olduğu bu imge, oğlu Tacettin'in mutluluğuna gölge düşerse de, toplum tarafından olumsuz yargılanmamak için katı tavrından vaz geçmez. Tacettin'in Patricia ile yaşamış olduğu tutkulu aşkın sonunda ismini Ali koyacağı bir oğlu olur. Yeni doğan bu çocuk ile kendi ailesi arasındaki dargınlığın son bulmasını ve Patricia'yı gelinleri olarak kabul etmelerini uman Tacettin, söz konusu güzel haberle baba evine varır.

“Hoş gelmişsin oğul! diyerek sessizliği bozdu Hacı Ali Bey [...] Bir oğlum oldu baba! dedi Tacettin [...] Hayırlı olsun evlat! diyebildi Hacı Ali Bey. Gözleri Fatış Hatun'un üzerindeydi Tacettin'in. Cansız, ruhsuz, taştan bir heykelden farkı yoktu anasının [...] Sen de hayırlı olsun demeyecek misin anacığım? dedi. Fatış Hatun'un asık suratı daha da ekşidi. Zehir gibi bir bakış fırlattı Tacettin'e, başını hışımla ters yöne çevirdi. Yılmadı Tacettin, anasının elini tutmak için ani bir hamle yaptı. Fatış Hatun ateşe değmiş gibi, sertçe geri çekti elini. “Günahsız bir sabi o” dedi Tacettin. Senin torunun! Ağlamaklıydı sesi. Tacettin'in yüzüne bile bakmadan, “Doğrudur” dedi Fatış hatun. Hasbelkader torunun oldu. Evet, günahsız ve henüz tertemiz bir sabi. Söyleyeceğim odur ki, gavurların elinde daha fazla kirlenmeden ya onu buraya getirirsin...” Durdu soluklandı bir an. “Ya da” diye devam etti, benim Tacettin adında bir evladım yok der, bağırma taş basarım” (Tan, 2013, s. 80-82).

Tacettin sevdiği kadını ailesine ve bilhassa annesine kabul ettirebilmek için her türlü yolu denese de annesi Fatış Hatun'u inadından vaz geçiremez. Fatış Hatun Patricia'yı gelin olarak kabul

etmez. Yaşanan birtakım olaylar ve duygusal baskılar sonucu Tacettin en sonunda baba evine döner. Elbette buna en çok sevenen Fatış Hatun olur.

“Fatış Hatun’un etekleri zil çalıyordu sevincinden. Oğlu, Tacettin’i yuvasına dönmüştü sonunda. “Tıptı tıptı gelecek demedim mi sana ben? diyordu Ümüş Hatun’a. Geldi işte! Sıra mürüvvetini görmekte. Helal süt emmiş, ailemize yaraşır bir kız bulduk mu o da olacak evelallah” (Tan, 2013, s. 200).

Fatış Hatun, Ümüş Hatun’a kuma gelmiş olmasına rağmen zamanla birçok konuda sözünü geçirmesini bilmiş ve kendince bir otorite kurmayı başarmıştır. Günümüzde bile yaşanan sosyolojik bir sorun olan “erkek evlatların yaşlılıkta anne ve babaya bakar” düşüncesi Fatış Hatun’u bir türlü terk etmez ve Tacettin’i sürekli olarak dizinin dibinde görmek ister.

9. GÖÇ KENDİSİ İLE BİRLİKTE YENİ BAŞLANGIÇLAR GETİRİR

Sigmund Freud’a göre yas çeken biri, zaman içerisinde bu yası “sağlıklı ve normal” bir biçimde tamamladıktan sonra söz konusu kaybına karşın çevrenin de etkisi ile bir geri çekilme yaşar. Bu ise yeni ilişkiler kurmanın ön koşullarından biridir (Schmitt ve Mees, 2000, s. 210). Bu tanımdan ve Freud’un da psikoanalitik bakış açısından yola çıkıldığında hem Hürriyet’in hem de Tacettin’in yaşamlarında içlerindeki acı her ne kadar da sönmemiş olsa bile yaşadıkları sosyal çevrenin etkisi, ailenin müdahalesi veya aile yaşamında dönüm noktası olan gelişmelerin sonucunda karşı cins ile yeni bir ilişkiye adım atarlar. Hürriyet karakteri Adana’da kendinden yaşça küçük Ahmet’e kaçarken, Tacettin kiracısının kızı Behire ile evlenir. Her iki ana karakterin yapmış oldukları evlilik gerçek aşk üzerine kurulmamıştır. Yeni bir aile kurmuş olmalarına rağmen yüreklerindeki ilk aşk bir türlü silinmez, aşk acıları, yaşları sürekli olarak devam eder.

10. AŞKIN MÜBADELESİ

Her iki eserin ana karakteri ilk aşklarına kavuşamamanın ıstırabı içerisinde yaşamlarını sürdürür ve istemeseler dahi başka insanlarla evlenerek hayatlarına devam ederler. Hürriyet’in aşkı, İsmail’in intihar etmesi, Tacettin ve Patricia’nın aşkı ise mübadele mecburiyetinden ötürü tamamlanamamıştır. İsmail aşkının mübadelesini hayatı ile öder, Hürriyet ise “aşkın” mübadelesini bilinçaltındaki sorunları öteleme amacıyla Ahmet’e kaçıp evlenerek gerçekleştirir. Ancak Hürriyet Ahmet’e âşık değildir. Sadece içinde bulunduğu ve artık psikolojik olarak kaldıramayacağı ortamı terk

etmek istemesinden ötürü Ahmet'e kaçar, ancak ömür boyu çekeceği manevi ıstırap bugüne kadar yaşamış olduklarından kat be kat fazla olur. Hürriyet, zengin ve görgülü İsmail ile evleneceğine kaba saba, okumamış, şiddet uygulayan Ahmet ile evlenmek zorunda kalır. Fakat son nefesini verirken bile kocasına vasiyeti İsmail'in yanına gömülmeştir. Hürriyet'in kızı, Hürriyet'in ölümünde çeyiz sandığında eski bir resmi bulup resimdeki kişinin kim olduğunu sorar babasına.

"Yanına gidip eski bir fotoğrafı gösteriyorum. Bu kim? Gözleri doluyor. Adem olması birkaç kez inip çıkıyor. Duyulur duyulmaz bir sesle, "Annenin ilk nişanlısı "diyor. Sonra daha kısık, "İlk ve son sevdiği", diye mırıldanıyor. Son nefesini verirken bile, "Beni onun yanına gömün" dediği...Uzun ince boyuyla iki gündür dimdik ayakta duran bu seksenlik adamın omuzları ilk kez çöküyor. "Götüreme dim...Götüreme dim..." sözcükleri dudaklarından dökülüyor." (İçözü, 2012, s. 15)

Hürriyet, Ahmet ile evlenmiş ve ondan altı çocuk doğurmuş olmasına rağmen hâlâ ilk aşkı olan İsmail'in fotoğrafı ile avunur. Vasiyetinde İsmail'in yanına gömülme varken, eşi onu oraya elbette gömemez. Fakat eserin anlatıcısı annesinin vefat toprağını yanında taşıyıp İsmail'in mezarına döker. "Artık annemin huzura kavuştuğunu biliyorum" (İçözü, 2012, s. 398) diyerek eser son bulur.

Aynı durum Tacettin için de söz konusudur. O da ilk aşkını bir türlü unutamaz, ancak çevre ve aile baskısı ile yeniden evlenmek zorunda kalır. Tacettin'in aşk mübadelesi tayini Keskin'e çıkmış olan ve Tacettin'in evini kiralayan Albay İhsan Beyin kızı Behire ile gerçekleşir. Her ne kadar da önceleri Behire ile evlenmek istemese de ailesinin onu ikna etmesi sonucu Behire ile evlenmek için ilk adım nişan töreni ile atılır.

"Hacı Ali Bey takacaktı yüzükleri. Kırmızı kadife elbisesinin içinde gelincikleri kıskandıracak güzellikteki Behire'ye, her zamankinden de yakışıklı görünen kara yağız oğluna hayranlıkla baktı [...] Yüzüklerden birini alıp Behire'nin parmağına geçirdi önce. Diğer yüzüğü de Tacettin'in parmağına taktı, hayırlı uğurlu olsun dilekleriyle, "Bu yüzükler saadet getirsin size" diyerek [...] Gözlerinin içi ışıklydı Behire'nin. Mesut görünüyordu [...] Tacettin'in duyguları ise karmakarışık. Behire'nin yüzüne bakamayı maheubiyetinden ya da bu ortamda yakışık almayacağını düşündüğünden değildi. Suçlu hissediyordu kendini. Hem Behire'ye hem de Patricia'ya karşı (Tan, 2013, s. 274-275).

Tacettin her ne kadar da yeni hayatına alışmış gibi görünse de ilk aşkıdan bir türlü vaz geçemeyerek gizli de olsa onu ve oğlunu kalbinde yaşatmaya devam eder. Yukarıda da bahsedilen obsesyon Tacettin'in evlenmesinden sonra da ara vermeden sürer ve Tacettin'in

kişiliği iki farklı kutba ayrılır. Birinci kişiliği yeni evlendiği Behire'ye karşın toplumsal rol gereği kocalığını sürdürmesi, ikinci kişiliği ise her gece çalışma odasına çekilerek belirli bir iş yapıyormuş görüntüsü altında ekmecesindeki Patricia ve Ali'nin fotoğrafı ile buluşması Şeklinde gerçekleşir.

“Evet, her gece “gizli mabedim” dediği o odaya kapanıp Patricia ve Ali'yle buluşmaktan kendini alamıyordu Tacettin. Gerdek gecesi dışında hiç aksatmamıştı bu buluşmaları [...] İkiye ayrılmıştı ruhu. Duyduğu ezikliğin tesiriyle Behire'ye olabildiğince sıcak davranıyor, her istediğini anında yerine getiriyor, ilk gece söylediği gibi karısını mesut edebilmek için elinden gelen çabayı gösteriyordu... Bir adım geride duran ikinci kimliği, ancak bu gizli mabette ortaya çıkıyor, Patricia'nın tutkulu aşkı, Ali'nin biricik babası olarak onlarla hasret gideriyordu...Beraber ektirdikleri fotoğraflar, çalışma masasının kilitli çekmecesinde her akşam sabırsızlıkla onun gelişini bekliyordu. Aynı sabırsızlık gün boyu Tacettin'in iini de yakıyor, Patricia ve Ali'ye kavuşmak için dakikaları sayıyordu.” (Tan, 2013, s. 293-294)

Tacettin'in yaşantısı yıllarca böyle sürer, Behire gün gelip gerçekleri öğrenir belirli bir süre kocasına küser, ama sonra tekrar yuvasına döner. Özünde Tacettin aslında Behire'yi duygusal yönden aldatmıştır. Tacettin ve Behire'nin Doğan adında oğlu, Beyhan adında da bir kızı olur. Her ne kadar da ailesi ve çocukları için sorumlu bir baba ve sevgili bir eş olarak ailesine karşın görevlerini yerine getirse de ilk aşkını ve ilk göz ağrısı olan oğlu Ali'yi unutamaz. Tacettin yıllar sonra emekli olur, oğlu Doğan İstanbul'da hukuk eğitimi alırken kızı Beyhan ise liseye devam eder. Anneleri Behire Hanım çocuklarının yanında olmak için İstanbul'da onlarla birlikte yaşar. Tacettin emekli olarak Keskin'de yalnız kalır. Günün birinde oğlu Ali'nin ansızın ıkagelmesi Tacettin'in içinde k llenen ateşi yeniden canlandırır.

“Tacettin bahçede çalışırken demir parmaklıklı bahçe kapısının sesiyle irkildi [...] Kimi aramıştınız? diye sordu...Tacettin Bey'le g r recektim dedi. Tacettin benim! Belli belirsiz g l msemse dolandı geç adamın yüzünde. “Adım Andoni” dedi. Ama Ali desem, belki daha iyi tanırırsınız [...] Ali? Elindeki bahçe makasını fırlattı Tacettin. Ali'm diye haykırdı. Yer gök inledi sesinden. Yılların katmerleşmiş hasreti dudaklarında feryat, boğazında hikırık, gözlerinde sel olmuştu [...] oğluna sarılan Tacettin, anlat! dedi tüm susamışlığıyla, Patricia'ya anlat bana. Anneni anlat! Nerede? Ne yapıyor, nasıl? [...] Ali annesinin antika ve gümüş üzerine bir d kk n açtığını, kendisinin ise onunla beraber çalıştığını, evlendiğini ve Teodor adında bir oğlunun olduğunu anlattı...Tacettin dilinin ucuna gelip de bir türlü soramadığı soruyu sona bırakmıştı. Patricia...dedi. Sustu [...] Evlendi mi Patricia? [...] Hayır dedi Ali. Evlenmedi annem. Gerçekleri öğrendikten sonra anladım ki, ömrü boyunca yüreğinde taşımış seni. Sana ve aşkına sadık kaldı annem. Gözlerinden s z len yaşlar bir kez

daha sel olup taştı Tacettin'in [...] İşlediği büyük cürmü itiraf eden bir suçlu gibi, "ben evlendim" diyerek başını  ne eğdi. "Bir oğlum, bir kızım oldu" ...Evlendim ama Patricia'yı asla unutmadım ben! diye haykırdı. "Yüreğim ve ruhum ona aitti. Hep sevdim onu, her geçen saniye azalacağına çığ gibi büyüdü sevgisi [...] Tacettin fotoğrafları getirerek "Sizin yokluğunuzda bunlar yaşattı beni" diyerek fotoğraflardan daha yıpranmış olanını Ali'ye uzattı. şu gördüklerin gözyaşlarının izidir. Götür ver Patricia'ya. Kendisini görecektir o izlerde. Diğeri bende kalacak. O fotoğrafların da yeni izlerle yol yol olacağını söyle ona (Tan, 2013, s. 341-344).

Verilen bu alıntılarla, her iki eserin ana karakterlerinin aşkın mübadelesi diye betimlemek istenilen zorunlu duygu göçünün ne denli iz bırakarak yaşandığı görülür.

SONUÇ

Savaşların yıkıcılığı insanların belleklerine kazınır. Bu yıkıcılığın unutulmamasını sağlayan ve hatırlatıcı bir görev üstlenen araçlardan biri ise yazınsal eserlerdir. Yazınsal eserlerin bir türü olan romanlar yine kendi içinde işledikleri konulara göre  eşitlendirilirler. Toplumsal olayları ve ilişkileri genelde gerçeğine yakın yansıtılmak isteyen romanlar çoğu zaman da kurgusal olarak yazılmaktadırlar. Bu çalışmada ele alınan eserler toplumsal bir olay olan Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı olmak üzere tarih sayfasında iki önemli olay çerçevesinde anlatılmaktadır. Eserler anıya dayalı bellek romanları biçiminde yazılmış ve toplumsal ve kültürel çerçevenin koşullarını yansıtılmıştır. Eserlerde işlenen her iki Savaş da henüz Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından önce dönemin Osmanlı topraklarında gerçekleşir, savaşların yıkıcılığı farklı halklarda onarılmaz acılar bırakır. Savaşların yıkıcılığı asker kaybının yanı sıra en çok sivil halkı etkiler. Savaşların gerçekleşmesine değin geçen sürede farklı halklar huzur içinde yaşarken, savaşların başlaması ile halkların birbirlerine karşı yaklaşımları da olumsuz bir h l alır. Eserlerde yıllardan beri neredeyse kardeşlik bağı ile beraberce yaşan Rum ve Türk halkları savaşın etkisi ile kendi isteklerinin dışında birbirlerinden ayrılmak zorunda kalırlar. Öncelikle savaşın etkisi daha sonra ise Lozan Barış anlaşmasından kaynaklı mübadele sonucunda mübadiller can güvenliği endişesi içinde g ç etmelidirler. Ele alınan ve karşılaştırılan eserler ile savaşın sonuçlarından biri olan g ç unsuruna, elde edilen bulgular doğrultusunda gücün sebeplerine ve sonuçlarına değinilir. G ç unsuru ayrılmak zorunda kalınan yere belki de hiçbir zaman geri d nememeyi de beraberinde getirir. Ayrıca g ç esnasında hastalıklar ve ölümler de gerçekleşir. Ahmet Asım Bey ve ailesi Selanik'ten ayrılıp İstanbul'a varma çabasında iken, gücün yaratılmış olduğu olumsuz şartlara daha fazla dayanamayan ailenin en kütük çocuğu

İradet seyahat esnasında ateşlenip hastalanır ve birkaç gün sonra vefat eder. Göç unsurunun bir diğer olumsuz yanı insanın sevdiğinden ayrılma travmasıdır. Zoraki göç yaşamış olan birinci eserin ana karakteri Hürriyet ile mübadele sonrası sevdiği kadını ve oğlunu göç etmekten alıkoymayan ikinci eserin ana karakteri Tacettin aradıkları sevgi ve mutluluğu bulamaz, geride bıraktıklarını sürekli anarak obsesif davranışlar geliştirirler. Yaşadıkları ayrılık travması onlarda kalıcı obsesyonlar gelişmesine neden olur. Böylelikle manevi kayıp yaşayan ana karakterler psikolojik saplantılara maruz kalırlar. Hürriyet sabahtan akşama kadar temizlik yapar, Tacettin ise her akşam sevdiği kadın ve oğlunun resmi ile saatlerce sohbet eder. Göç edenler ayrıca göç ettikleri yerde yabancılaşırlar. Bu yabancılaşma hem yeni çevreye yönelik hem de bireyin kendisine yönelik gelişir. İnsanlar aynı etnik kökenden dahi olsalar vardıkları yerde yine de yabancı olarak algılanmakta ve uzun süreci uzun bir zaman almaktadır. Yabancıyı kabullenmeme ve yabancıyı dışlama her iki eserde genç kadınların kaderini değiştirmektedir. Hürriyet ilk önce sevdiği İsmail'in ailesinden daha sonra da kaçarak evlendiği Ahmet'in annesinden bir türlü istediği desteği göremez, horlanır ve sürekli dışlanmaya çalışılır. Tacettin'in sevdiği ve oğlunun annesi olan Patricia'da kayınvalidesi olmasını beklediği Fatiş Hatundan istenilen desteği görmeyince hayat seyri değişerek göç etmek zorunda kalır. Oysa ki bu genç kadınlar hemcinslerinden sevgi ve yakınlık görmüş olsalar idi, belki de Pürüizat Hanım oğlu İsmail'in intiharını, Fatiş Hatun ise Tacettin'in ömür boyu mutsuzluğunu engelleyebileceklerdi. Eserlerdeki anne karakterleri otoriter aile yapısına sahip geleneksel tarzda düşünce yapısını savunan ebeveynlerdir. Çocuklarını çok sevdiğine inanan ve onların iyiliği için birtakım kararlar alan anneler aslında belki bilmeden en büyük günahları işlerler. Eserlerdeki annelerin toplumsal bakış açılarına göre görücü usulü ile ve kendilerinin arzuladığı gelin veya damat adayı ile evlenilmeli, sevginin ise evlendikten sonra zaten kendiliğinden yeşereceği savunulur. Her iki ana karakter sevdiğine kavuşamadıkları için ömür boyu süren hasretler yaşar. Farklı insanlarla evlenseler, onlardan çocukları olsa bile hep kahrolur, vicdan azabı çeker ve bir yanları eksik kalır.

KAYNAKÇA

- Armstrong, K. (2017). *Tanrı'nın tarihi* (3. bs.) (O. Özel, H. Koyukan ve K. Emiroğlu, Çev.). İstanbul: Pegasus.
- Assmann, J. (1997). *Kültürel bellek* (Ayşe Tekin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Aytaç, G. (2016). *Karşılaştırmalı edebiyat bilimi*. Ankara: DoğuBatı.

- Boşay, E. F. (2010). *Öncesi ve sonrasıyla cumhuriyet tarihi 2*. İstanbul: Kum saati.
- Budak, S. (2009) *Psikoloji sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat.
- Butzer, G. and Jacob, J. (2012). *Metzler lexikon literarischer symbole*. 2. Erweiterte Auflage. Stuttgart: J.B. Metzler.
- Doğan, İ. (2014). *Sosyoloji, kavramlar ve sorunlar* (13. bs.). Ankara: Pegem.
- Erl, A. (2005). *Kollektives gedächtnis und erinnerungskulturen*. Stuttgart: J.B. Metzler.
- Gardin, N., Olorenshaw, R., Gardin, J. ve Klein, O. (2014). *Larousse semboller sözlüğü* (B. Akşit, Çev.). İstanbul: Bilge.
- Hall, S. (1987). Minimal selves. *Post- Modernism and the Questions of Identity* (L. Appignanesi, Der.). London: ICA Documents 6.
- Hançerlioğlu, O. (1986). *Toplumbilim sözlüğü*. İstanbul: Remzi.
- Harenberg, B. (1983). *Chronik der Deutschen*. Dortmund: Harenberg Kommunikation Verlag.
- Hilal, R. (2001). *Psikanaliz yazıları*. Yalnızlık, 40. İstanbul: Bağlam.
- İçözü, N. (2012). *Hürriyet - bir sevdada masalı*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Marshall, G. (2003). *Sosyoloji sözlüğü* (A. Osman ve K. Derya, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat.
- Naumann, E. (1893). *Vom Goldnen Horn zu den Quellen des Euphrat*. München und Leipzig: Oldenburg.
- Püsküllüoğlu, A. (1997). *Arkadaş Türkçe sözlük*. Ankara: Arkadaş.
- Sazyek, H. (2013). *Roman terimleri sözlüğü*. Ankara: Hece.
- Schmitt, A. and Mees, U. (2000). *Emotionspsychologie*. (Jürgen H. O., Harald A. E, Mandl, H., Ed.), *Trauer 209*, Weinheim: Beltz.
- Tan, C. (2013). *Hasret*. İstanbul: Doğan.
- Tarih IV. (1934). *Türkiye Cumhuriyeti*. T.T.T. Cemiyeti tarafından yazılmıştır. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Wahrig, G. (1992). *Deutsches wörterbuch*. München: Bertelsmann Lexikon.

- Yıldırım, A. (2017). *Yeni Türkçe sözlük*. 19. basım. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Yıldırım, O. (2006). *Türk-Yunan mübadelesi'nin öteki yüzü: diplomasi ve göç*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi yayınları 150.

Makale Künyesi (Araştırma): Akkuş, M. (2021). Halaç Türkçesi ağızlarının algoritmik uzaklığı: Levenshtein uzaklık algoritması tabanlı bir çözümleme. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 247-267.

<https://doi.org/10.32321/cutad.897079>

HALAÇ TÜRKÇESİ AĞIZLARININ ALGORİTMİK UZAKLIĞI: LEVENSHEIN UZAKLIK ALGORİTMASI TABANLI BİR ÇÖZÜMLEME

Mehmet AKKUŞ¹

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı İran'da konuşulan ve yok olma tehlikesi altında bulunan Halaç Türkçesi ağızlarını niceliksel ağız ölçüm tekniklerinden Levenshtein Uzaklık Algoritması (LUA) temelinde incelemektir. Bilgisayar programlamasında sıklıkla kullanılan bir algoritma olan LUA temel olarak ikili kodların (binary codes) *silme*, *ekleme* ve *tersinim* ile birbirlerine olan uzaklığının saptanabilmesi için geliştirilmiş bir algoritmadır (Levenshtein, 1966). Algoritmanın sonucu bir sayısal değerdir ve bu sayısal değer iki sözcükten birinin diğerine benzeşmesi için yapılması gereken işlem sayısını veya maliyetini vermektedir. Sayısal değer düşük olması daha az değişiklikle benzeşmenin gerçekleşeceği anlamına gelmektedir. Değerin büyük olması ise sözcükler arasındaki benzeşimin işlem maliyetinin fazla olduğu ve söz konusu ikili kodun sayısal değer oranında birbirlerinden uzak olduğunu ifade etmektedir. Doerfer (1998), Halaç Türkçesinin ağızlarını yön temelli olarak yediye ayırmıştır: (i) batı, (ii) kuzey, (iii) kuzeydoğu, (iv) güney, (v) merkez, (vi) merkezi doğu ve (vii) temel ağız. Bu çalışma sonucunda ağız farklarının sözcüksel bağlamı algoritmik temelde incelenmiş ve ağız farklarını oluşturduğu belirlenen sözcüklerin sesbilgisel uzaklıklarının Halaç dil ekolojisi içerisindeki dağılımı saptanmıştır. Sonuç olarak ise üç ağzın Doerfer'in sınıflandırma ölçeğiyle uyuşma oranı belirlenmiş ve istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı saptanmıştır.

Anahtar kelimeler: Halaç Türkçesi, Levenshtein uzaklık algoritması, ağız, ikili kod.

¹ Artvin Çoruh Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü,
Dr. Öğr. Üyesi. mehmetakkus@artvin.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-9604-1418>

ALGORITHMIC DISTANCE OF KHALAJ TURKIC DIALECTS: AN ANALYTICAL NOTE ON LEVENSHTEIN DISTANCE ALGORITHM

ABSTRACT

This study aims to examine the dialects of a highly endangered language spoken in Iran, namely Khalaj Turkic, on the basis of the Levenshtein Distance Algorithm (LUA), which is one of the quantitative dialect measurement techniques in the relevant literature. *LUA*, an algorithm being frequently used in computer programming, is basically an algorithm developed to determine the distance of binary codes by deletion, addition, and reversal (Levenshtein, 1966). The cost of the algorithm is a numerical value, and this numerical value gives the number or cost of operations to make one of the two items look like the other. The lower the numerical value means that the similarity occurs with fewer changes. If the value is high, it means that the transaction cost of the similarity between items is high and the binary code is far from each other at the rate of numerical value. Doerfer (1998) classifies the Khalaj Turkic dialects into seven on a directional basis: (i) western, (ii) northern, (iii) northeastern, (iv) southern, (v) central, (vi) central eastern, and (vii) basic dialect. This study examined the lexical basis of the dialect differences on an algorithmic basis. As a result, dialectal differences pertaining to phonological distances were revealed and thus the rate of congruence with the classification of Doerfer was compared.

Keywords: Khalaj Turkic, Levenshtein distance algorithm, dialect, binary code.

GİRİŞ

Tehlike altındaki bir dil olan Halaç Türkçesi İran'da az sayıda konuşur tarafından sınırlı bir dil ekolojisi içerisinde kullanılmaktadır (Bosnalı, 2016; Jamrasi, 2016; Rahimi, 2020; Ragagnin, 2020). Halaç Türkçesi konuşurları, toplumsal olarak baskın İran ve diğer Türk dilli topluluklar ile etkileşim sonucunda söz konusu dillerden tek yönlü olarak etkilenmiş görünmektedir.

Doerfer, Tezcan, Hesche ve Scheinhardt'ın 1968-1973 yılları arasında yapmış oldukları alan çalışmaları sonucundaki keşfine dek Halaç Türkçesi, Türk dilinin Güney-Batı (Oğuz) grubu içerisinde sınıflandırılmaktaydı. Söz konusu keşiften sonra ise, Halaç Türkçesinin eskicil özellikler gösterdiği saptanınca yeni bir sınıflandırma yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Tekin'in (1989) dillik veriler ışığında hazırlanmış ve *Türk Dil ve Dialektlerinin Yeni Bir Tasnifi* başlığıyla yayımlanmış olduğu tasnifte Halaçça *hadaç* grubu içerisinde sınıflandırılmıştır.

Bu tasnifte Halaç Türkçesinin Türk lehçeleri arasındaki yeri konusunda en belirleyici özelliği belki de Ana Altayca */p/ sesinin devamı sayılan Ana Türkçe varsayımsal */h/ sesbirimini yaşıyor olmasıdır. Bu veriyi dikkate alan Tekin, Halaç Türkçesini *hadaç* grubu içerisinde sınıflandırmıştır. Bu ses, Türk lehçelerinde dağınık olarak görülmekteyse dahi düzenli olarak yaşadığı tek Türk lehçesi Halaç Türkçesidir. Bu nedenle ayırt edici bir dilik ölçüt olarak değerlendirilmiştir.

Doerfer (1971) ile Ölmez (1995) Halaç Türkçesini, Kâşgarlı Mahmûd'un *Divânu Lüğâti't-Türk*'te işaret ettiği Eski Argu diyalektinin bir devamı saymaktadırlar. Bu bağlamda Kâşgarlı Mahmûd *Divânu Lüğâti't-Türk*'te Arguların dili ile ilgili olarak şunları belirtmektedir:

“Ortada ve sonda bulunan bütün ye'leri Argular nun'a çevirir. Açıklaması: Türkler “koyun”a kōy, onlarsa kōn derler. Türkler “fakir”e çığa.y, onlar çığa.n derler. Türkler “hangi şey” anlamında ka.yu nēŋ, onlar nun'la ka.nu derler” (DLT, 2015, s. 13).

Kaşgarlı Mahmûd'un belirtmiş olduğu bu sesbilgisel kayıtlar, bugün Halaç Türkçesinin birçok ağzında önemli ölçüde korunmaktadır (bkz. Doerfer, 1971).

1. HALAÇ TÜRKÇESİNİN ESKİCİL SUI GENERIS ÖZELLİKLERİ

Yukarıda işaret edildiği üzere, Halaç Türkçesinin Türk lehçeleri arasındaki yeri konusunda en belirleyici özelliği belki Ana Altayca */p/ sesinin devamı sayılan Ana Türkçe varsayımsal /h/ sesbirimini yaşıyor olmasıdır.

AT **hadaç* 'ayak' = Hal. *hadāk*

AT **hürk*- 'ürk-' = Hal. *hirk*- (Tekin, 1995, s. 79).

Halaç Türkçesinin sesbilgisi açısından bir diğer eskicil özelliği ise, bugün çoğu Türk lehçelerinde /y/ sesine dönüşen Eski Türkçe sözcük içi (word-initial) ve sözcük sonu (word-final) /d/ sesini korumasıdır:

ET *ğudruk* 'kuyruk' = Hal. *ğudruk*

Eski Türkçede çok heceli sözcüklerin sonunda bulunan /ğ/ ünsüzü ile sözcük-içinde, ek başındaki /ğ/ ünsüzü Oğuz grubu lehçelerinde düşerken diğer Türk lehçelerinde ya korunmuş ya da farklı seslere dönüşmüştür. Halaç Türkçesinde eskicil bir özellik olarak sözcük sonu /ğ/ sesbirimleri korunmuştur:

ET *ağrığ* 'ağrı, sızı' = Hal. *hağrığ*

Eski Türkçede /ɲ/ sesbirimi, Halaç Türkçesinde /n/ olarak korunmuştur:

ET. *koñ* 'koyun' = Hal. *kon*

Halaç Türkçesi, Ana Türkçede var olduğu kabul edilen birincil (asli) uzun ünlülerin (primary vowel length) ya korunduğu ya da ikizleştiği bir Türk lehçesidir (Ölmez, 1995). Yakut Türkçesi ve Türkmen Türkçesinin yanında birincil uzun ünlülerin düzenli olarak korunduğu bir diğer Türk lehçesi Halaç Türkçesidir.

2. HALAÇ TÜRKÇESİNİN SES BİLGİSİ

2.1. Halaçça Ünlü Sistemi

Halaççanın, Ana Türkçede var olduğu kabul edilen asli uzun ünlülerin (primary vowel length) ya korunduğu ya da ikizleştiği bir Türk lehçesi olduğu belirtilmektedir (Ölmez, 1995).

Şçerbak (1997, s. 472), aşağıda ünlü sistemini tanıtan tablolarda belirtildiği üzere, Halaççada ikizünlülerden ziyade uzun ünlülerin bulunduğunu ileri sürmektedir. Bu minvalde Tablo 1 Halaçça ön ünlüleri göstermektedir:

Tablo 1. Halaçcadaki ön ünlüler (Şçerbak, 1997, s. 472)

	ÖN			
	Düz		Yuvarlak	
	Kısa	Uzun	Kısa	Uzun
<i>Kapalı</i>	/i/	/i:/	/y/	/y:/
<i>Orta</i>	/e/	/e:/	/œ/	/œ:/
<i>Açık</i>	/æ/	/æ:/		

Halaç Türkçesinin ünlü sisteminde düzlük-yuvarlaklık, kısalık-uzunluk ve kapalı-orta-açık olma durumuna göre on ön ünlü ses /i, i:, y, y:, e, e:, œ, œ:, æ, æ:/ bulunmaktadır.

Tablo 2'de Halaççada orta ve art ünlülerin nitelik ve niceliksel özellikleri sunulmuştur:

Tablo 2. Halaçcadaki orta ve art ünlüler (Šcerbak, 1997, s. 472)

	ORTA		ART	
	Kısa	Uzun	Kısa	Uzun
<i>Kapalı</i>	/u/	/u:/	/u/	/u:/
<i>Orta</i>			/o/	/o:/
<i>Açık</i>	/a/	/a:/		

Halaçça orta ve art ünlülerin nicelik ve nitelik açısından ön ünlülerle aynı nitelik ve niceliklere sahip olduğu görülmektedir.

2.2. Halaçça Ünsüz Sistemi

Halaççanın ünsüz yapısı, Doerfer'e göre (1971), Eski Türkçeye büyük oranda benzer -belki Ana Türkçedeki yapıyla aynıydı. Bunun istisnası, kökeni */p/ sesidir. Bu minvalde Halaççada /p/ sesinin izine rastlanmaktadır: /p/ sesi çoğunlukla /n/ sesine evrilmiştir. Halaççada /n/ sesi Eski Türkçede ([kyn] 'gün' <[ky:n] örneğindeki gibi) /n/ ve ([qo:n] 'koyun' < [qo:p] örneğindeki gibi) /p/ sesine denk gelmektedir. /f/ sesi Halaççada yabancı kökenli sözcüklerde bulunmaktadır. Eski Türkçe sözcük sonu -/b/ sesi Halaççada /v/ sesine dönüşmüştür. Halaçça /h/ ünsüzü Eski Türkçede tanımlanmamış olsa da muhtemelen daha eski bir Türkçeye bağlanabilecek özel bir ses olarak tanımlanmaktadır (Doyerfer, 1971). Genel olarak, Halaççanın ünsüz düzeni açısından Eski Türkçeye çok yakın olduğu belirtilebilir. Tablo 3 Halaççanın ünsüz envanterini sunmaktadır:

Tablo 3. Halaçça Ünsüzler (Doyerfer, 1971)

	Dudak		Dişyuvasıl		Damak		Artdamak		Küçükdil		Gırtlak
Patlamalı	p	b	t	d	tʃ	dʒ	k	g	q	g	
Sürtünücü	f	v	s	z	ʃ	ʒ	x	ɣ			h
Genizsil		m		n				ŋ			
Çarpmalı				r							
Yanünsüz				l							
Sürtünmesiz						j					

Tabloda gösterilen ünsüzlerden bazılarının niteliksel tanımlamaları belli durumlarda zor olabilmektedir (Doyerfer, 1971, s. 139). Örneğin; /k/ ve /q/ ötümsüz artdamaklı sert patlamalı seslerdir. /k/ ve /q/ seslerinin (her ikisi de hafif veya biraz daha yoğun soluklu)

ayırt edilmesi çok zor olduğu belirtilmektedir (Doerfer, 1971, s. 139-40). Diğer bir söyleyişle, ötümsüz sert patlamalı öndamaksıl ve artdamaksıl seslerin ayrımının yapılması oldukça zordur.

3. HALAÇ TÜRKÇESİ DİYALEKTOLOJİSİ

Halaç Türkçesi diyalektolojisi üzerine sistemli, kuşatıcı ve betimleyici bir dilbilimsel çalışma henüz yapılmamıştır (Bosnalı, 2016, s. 280). Bosnalı (2016) bu bağlamda Minorsky'nin (1940) çalışmasını ve Doerfer'in (1971) *Khalaj Materials* ve aynı yazarın *Lexik und Sprachgeographie des Chaladsch* adlı çalışmalarını saymaktadır. Bu çalışmalardan ilkinin yapan Minorsky, 1906 ve 1917 yıllarında Halaç Türklerinin yaşadığı Kondürüd, Sultanâbâd ve Fou^ucerd (Boucerd) adlı yerleşim yerlerinden derlediği metin ve verileri 1940 yılında *Bulletin of the School of Oriental Studies* dergisinde *The Turkish Dialect of the Khalaj* başlığıyla yayımlamıştır. Ancak yayımlanmış olduğu söz konusu metinlerden sadece birinin Halaç Türkçesine ait olduğu anlaşılmaktadır.

Doerfer (1971) ise *Khalaj Materials* adlı çığır açan çalışmasını, Üç Diyalekten (Dil) Unsurlar(ı) (Materials of Three Dialects) olarak çevrilebilecek bölümünde Tälhab, Mânsurâbâd ve Hält-âbâd diyalektlerinden Halaç Türkçesi sözcüklerini, Moghaddam'in (1939) *Guyeşhâ-ye Vafs wa Âstiân wa Tafreş* isimli çalışmasındaki sözcük listesiyle (bkz. Şekil 2) karşılaştırarak incelemiştir.

Şekil 1. Guyeşhâ-ye Vafs wa Âstiân wa Tafreş'te verilen Halaçça sözcük listesinin bir bölümü (Doerfer, 1971)

دغی آستیان ککک آتزو زند فیت خلیج ترکی									
داهَا	دیکچک	دیت	دین	دیک	دین	دیک	دین	دیک	دین
داو	-	ا	ل	ج	ج	=	=	=	=
دَن	-	-	-	-	-	-	-	-	-
دین	-	=	=	=	=	=	=	=	=
دین	-	=	اول	بیا	بیز	=	=	=	=
دین	-	=	=	=	=	=	=	=	=
دین	-	تیک	=	=	=	=	=	=	=
دین	-	هوی	آر	ل	ل	ل	ل	ل	ل

Doerfer (1971) yön temelli bir sınıflandırmanın izlerini bırakmasına rağmen tüm malzemeyi incelememiş olduğu için bir sınıflandırma geliştirerek Mânsurâbâd diyalektini güney grubu;

Hältäbäd diyalektini ise kuzey diyalekti olarak işaretlemiştir. Doerfer sonrasında dil coğrafyasını incelediği *Lexik und Sprachgeographie des Chaladsch* (1987) isimli çalışmasını temel alarak söz konusu sınıflandırmasını gözden geçirip Halaç diyalektolojisi bağlamında daha geniş yeni bir sınıflandırma önermiştir (1998, s. 276). Bu sınıflandırma ışığında, Halaç Türkçesinin ağız dağılımı şu şekilde revize edilmiştir:

I. Batı Halaç diyalekti: Borzäbäd ve Hältäbäd

II. Kuzey diyalekti: Vaşkan, Mehr-e Zemin, Çahək

III. Kuzey doğu diyalekti: Muşekiye, Espit, Ahmedabad, Bag-e

Yek ve Selefçegan,

IV. Güney diyalekti: Şane

V. Merkez diyalekti: Herrab

VI. Merkezi doğu diyalekti: Moujan, Sorkhadeh, Mänsuräbäd

VII. Özgün Halaç diyalekti: *karişık diyalektler*’den oluşur.

Ayrıca Doerfer (1998) Batı Halaç diyalektinin diğer Halaç Türkçesi konuşurları tarafından çok anlaşılmadığını, dolayısıyla konuşurların bu diyalekti Halaç Türkçesi olarak kabul etmediklerini belirtmektedir. Ancak bu diyalektin anlaşılma nedenlerinin üzerinde durmamaktadır. Bu durum ise farklı araştırma sorularının sorulmasına neden olmaktadır. Örneğin, anlaşılabilirliği etkileyen söz konusu durumun oluşumunda temas kaynaklı dil değişiminin etkisinin bulunup bulunmadığı yanıt aranması gereken bir soru olarak dilbilimcilerin önünde durmaktadır. Batı Halaç diyalektinin konuşulduğu belirtilen Borzäbäd ve Hältäbäd’da toplumdilbilimsel durumun diyalektin bugünkü durumuna etkisinin olup olmadığı da cevaplanması gereken önemli bir araştırma sorusudur. Ancak bu çalışma Halaç Türkçesinin dil ilişkileri sonucunda geçirmekte olduğu olası dil değişiminden ziyade ağız ölçüm (dialectometry) temelinde diyalektolojisini incelemeyi amaçladığı için söz konusu araştırma soruları, bu çalışmanın kapsamı dışındadır.

4. HALAÇÇA SES DİZGESİNDE DİL ETKİSİ

4.1. Azerbaycan Türkçesi Etkisi

Halaçça Orta İran’da komşusu olan Azerbaycan Türkçesinin geçirmiş olduğu belirgin değişiklikleri geçirmemiştir (bkz. Doerfer, 1971). Halaçça sadece Azerbaycan Türkçesi etkisine girdiği bölgede /k/ sesini Telhab’da /g/ e.g. [kyn] ‘gün’ (Az. [gyn]); /t/ sesini /d/ sesine: [til] ‘dil’ (Az. [dil]) evirmiştir. Ayrıca /i, u/ sesinden önce /k/

sesinin Telhab'da [ˈil] 'yıl' (Az. [il]) sözcük başında bulunduğu tanıklanmıştır. Ancak güney ve merkez/ana ağızlarda büyük ölçüde ötümsüz sesler korunmaktadır.

4.2. Farsça Etkisi

Halaçça söz varlığında Farsça etkisinin çok güçlü olduğu belirtilebilir (Doerfer, 1971, 1987, 1988). Ancak Farsçanın etkisi özellikle bazı ağızların ses dizgesinde de bulunmaktadır. Örneğin Eski Türkçe /a:, a/ sesleri Farsça etkisindeki bazı ağızlarda yuvarlaklaşarak /ɔ:, ɒ/ olmuştur: [ba:] 'baş' > Hal. [bɔ:]; [at] 'at' > Hal. [hɔt].

Bununla birlikte, ünlü sisteminin tam anlamıyla Farsça etkisinde olduğu söylenemez. Ünlü niceliğinin ve en azından kuzey lehçelerinde /œ, y/ ünlülerinin korunmuş olması kesinlikle Farsça özellikler değildir. Halaçça ünsüz sistemine gelince, bu sistemde Farsça etkisinin olmadığı görülmektedir. Bu bilgiler ışığında Halaçça ağızlarında var olan farklılıkların niceliksel durumu belirgin değildir denebilir.

Bu sebeple ilgili alan yazında dil yitimi üzerine yapılan çalışmalar, ölmekte olan birçok dilde gözlemlenen birkaç temel özelliği ortaya koymaktadır (Dressler, 1972; Dorian, 1989; O'Shannessy, 2011; Palosaari ve Campbell, 2011): (i) biçimsel büzülme, (ii) kısaltma / basitleştirme, (iii) artan değişkenlik ve (iv) hızlı değişim.

Etkileşim kaynaklı dil değişimi nedeniyle hızlı bir dil yitimi sürecinde olduğu belirtilen Halaççanın ağızlarında yukarıda işaret edilen hızlı değişim, dolayısıyla artan bir değişkenlik gözlemlendiği belirtilmektedir (Doerfer, 1971, 1987, 1988). Ancak bu değişimin ağızlar arasındaki uzaklığa etkisi ilgili alanyazında henüz ayrıntılı bir biçimde araştırılmamış bir konudur. Bu nedenle, bu çalışma güncel diyalektometri alanyazınında kullanılan yöntemler ışığında niceliksel temelde Halaçça ağızları arasındaki uzaklığı tespit etmeyi amaçlamaktadır.

5. YÖNTEM

Levenshtein Uzaklık Algoritması

Bilgisayar bilimlerinde, Levenshtein uzaklık algoritması ikili kod arasındaki farkı veya benzeşmeyi ölçmek için oluşturulmuş olan bir metriktir. Diğer bir deyişle, bir algoritma olan LUA temel olarak ikili kodların (binary codes) *silme*, *ekleme* ve *tersinim* ile birbirlerine olan uzaklığının saptanabilmesi için geliştirilmiş bir algoritmadır (Levenshtein, 1966). Algoritmanın sonucu bir sayısal değerdir ve bu

sayısal değer iki dizgi, sözcük veya tümce gibi yapıların birinin diğerine benzeşmesi için yapılması gereken işlem sayısını veya maliyetini vermektedir. Sayısal değer düşük olması daha az değişiklikle benzeşmenin gerçekleşeceği anlamına gelmektedir. Değerin büyük olması ise sözcükler arasındaki benzeşimin işlem maliyetinin fazla olduğu ve söz konusu ikili kodun sayısal değer oranında birbirlerinden uzak olduğunu ifade etmektedir. Levenshtein uzaklığı, düzenleme uzaklığı olarak da adlandırılmaktadır. Dilbilimde özellikle karşılıklı anlaşılabilirlik çalışmaları ve algisal çok dillilik temelinde de kullanılan bir metrik olan LUA, dil yakınlığı (language proximity) veya iki dil değişkesi ve ağız arasındaki yakınlık/uzaklık durumunu ölçmek için kullanılmaktadır. Bu algoritma, ağız varyantlaşmasının saptanmasında dünya üzerinde birçok dile başarıyla uygulanmıştır: Hollandaca (Nerbonne vd., 1996; Heeringa, 2004; Wieling vd., 2007), Sardunyaca (Bolognesi ve Heeringa, 2002), Norveççe (Gooskens ve Heeringa, 2004), Almanca (Nerbonne ve Siedle, 2005), İngilizce (Nerbonne, 2015) ve Bulgarca (Osenova vd., 2009). İki dizilim arasındaki (uzunluğun) Levenshtein uzaklığı (sırasıyla) Şekil 2’de sunulan algoritma ile saptanmaktadır:

Şekil 2. Levenshtein uzaklık algoritması

$$\text{lev}_{a,b}(i, j) = \begin{cases} \max(i, j) & \min(i, j) = 0 \text{ ise} \\ \min \begin{cases} \text{lev}_{a,b}(i-1, j) + 1 \\ \text{lev}_{a,b}(i, j-1) + 1 \\ \text{lev}_{a,b}(i-1, j-1) + 1_{(a \neq b)} \end{cases} & \text{diğer türlü.} \end{cases}$$

Şekil 2’de yazılmış olan algoritmada görüldüğü üzere, Levenshtein uzaklığının birkaç alt ve üst sınırı vardır. Bu sınırlar, en az iki dizginin farkı olarak bulunmaktadır. En fazla ise uzun dizginin uzunluğuna denk gelmektedir. Sadece iki dizgi birbirine eşitse sayısal değer sıfır olarak saptanmaktadır. Aynı dizgiler birbirine denkse ekleme, silme ve değiştirme işlemlerinden herhangi biri işlem değeri olarak kabul edilmemektedir. Ekleme, silme veya değiştirme gibi işlemlerin gerçekleştirildiği her bir adımda ise uzaklığın sayısal değeri 1 artmaktadır. Basit algoritmik işlemler açısından örneğin “[atar]”, “[eter]” dizgileri arasındaki uzaklık 2’dir çünkü ilk ve ikinci /a/ sesleri /e/ sesleri ile değişmiştir. “[atar]”, “[atar]” dizgileri arasındaki uzaklık

ise 0'dır çünkü birbirinin aynı ses ve biçim özelliklerine sahip bu iki sözcük arasında herhangi bir işlem yapılması gerekmemektedir. Dolayısıyla Levenshtein uzaklık algoritmasına göre bu iki dizgi arasında herhangi bir uzaklık bulunmamaktadır. Bununla birlikte, aşağıda örneklendirildiği gibi, birtakım sözcükler arasındaki işlem farkları daha karmaşık olabilmektedir. Levenshtein algoritması, değişim değerini saptamak üzere iki boyutlu bir dizi temelinde sözcüklerin değişik olan sesleri için sayısal değer artırımına gitmektedir. Bu bağlamda örnek olması için, Tablo 4, [t̪adur] dizgisi ile [t̪akur] dizgisi arasındaki uzaklığın LUA temelinde çözümleme yolunu sunmaktadır.

Tablo 4. [t̪adur] ve [t̪akur] dizgilerinin çözülmesi

		/t̪/	/a/	/d/	/w/	/r/
	0	1	2	3	4	5
/t̪/	1	0	1	2	3	4
/a/	2	1	0	1	2	3
/k/	3	2	1	1	1	2
/w/	4	3	2	2	1	2
/r/	5	4	3	3	2	1

Bu iki dizgi arasındaki uzaklık /d/ sesiyle /k/ sesinin 1 değişim işlemi ile hesaplanmaktadır. Dizgi (matris) içerisindeki sayılar o andaki sütuna veya satıra kadar olan ses topluluklarının eş düşmeleri için gerekli işlem sayılarını içermektedir. Sağ alt köşedeki sayısal değer ise iki dizgi arasındaki uzaklığın sonucunu göstermektedir. Bu işlem sonucunun sayısal değeri $lev_{([t̪adur], [t̪akur])} = 1$ olarak saptanmıştır. Bu işlemin sonucu tamamen farklı iki dizgi arasındaysa artmaktadır.

Tablo 5. [uɫgur] ve [kœktyrk] dizgilerinin çözümlenmesi

		/k/	/œ/	/k/	/t/	/y/	/r/	/k/
	0	1	2	3	4	5	6	7
/u/	1	1	2	3	4	5	6	7
/ɫ/	2	2	2	3	4	5	6	7
/g/	3	3	3	3	4	5	6	7
/u/	4	4	4	4	4	5	6	7
/r/	5	5	5	5	5	5	5	6

Tabloda, örnek olarak, [uɫgur] dizgisinin [kœktyrk] dizgisi ile olan uzaklığı saptanmaya çalışılmıştır. Bu iki dizgi arasındaki uzaklığın ölçülmesi için silme, ekleme ve değiştirme işlemleri yapılması gerekmektedir. Bu örnekte işlem sonucunun sayısal değeri $lev_{([uɫgur], [kœktyrk])} = 6$ olarak hesaplanmıştır. Bu metrik işlem bilgisayar program dilinde C# tarafında bir *Extension Method* içerisine dahil edilip kodlanarak işlemlenebilmektedir.

Programın çalışma zamanındaki çıktısı Şekil 3'te sunulmuştur. Bu işlemin sonucunun, formülle hesaplanan Levenshtein uzaklık algoritması ile aynı ($lev_{([uɫgur], [kœktyrk])} = 6$) olduğu belirtilmelidir.

Şekil 3. Programın çalışma zamanındaki çıktısı

```
C:\Users\Hp\Desktop\Levenshtein\Mesafesii\Levenshtein\Mesafesii\bin\Debug\Levenshtein\Mesafesii.exe
uygur vs köktürk
Mesafe: 6
  0  1  2  3  4  5  6  7
  1  1  2  3  4  5  6  7
  2  2  2  3  4  5  6  7
  3  3  3  3  4  5  6  7
  4  4  4  4  4  5  6  7
  5  5  5  5  5  5  5  6
```

İkili kod içerisinde ekleme, silme ve değiştirme işlemleri gerçekleşmesinden dolayı işlem sonucu yüksek çıkmıştır. Bu çalışma kapsamında ikili kod üzerine işlemlenen dizgisel uzaklık belirleme yöntemi kullanılarak Halaççanın göreceli olarak birbirine uzak olduğu belirtilen üç ağız bölgesinin (kuzey, güney ve kuzeydoğu) söz varlığı içerisinde bir örneklem oluşturulmuş ve örnekleme oluşturan maddeler sözcüksel bağlamda diyalektometrik olarak ölçümlenmiştir.

6. ÖRNEKLEM

Halaççanın (bazı ana ağızlarla birlikte) kuzey, kuzeydoğu ve güney ağızlarından ayrıntılı sesbilgisel çözümlenmeleri raporlanmış olan sözcükler (Doerfer, 1971, 1987) bu çalışmada diyalektometrik ölçüm için kullanılmıştır. Tablo 6'da Halaççanın güney, kuzey ve kuzeydoğu ağız bölgelerindeki varyantları ile birlikte örneklemedeki sözcüklerin fonolojik çözümlenmeleri Uluslararası Fonetik Alfabe (IPA) simgeleriyle sunulmuştur:

Tablo 6. Halaççanın güney, kuzey ve kuzeydoğu ağızlarının söz varlığından oluşturulan örneklem (Doerfer, 1971; Doerfer, 1987)

	Tütü	Güney	Kuzey	Kuzeydoğu
1	baba	[bɔbɔ]	[dædæ]	[dædæ]
2	baş	[bɔʃ]	[baʃ]	[baʃ]
3	bugün	[beʎın]	[bœʎyn]	[bœʎyn]
4	düyü	[diʎi]	[dyʎy]	[dyʎi]
5	etmek	[etmek]	[ʎietmek]	[ietmek]
6	ön	[eʎ]	[œʎ]	[œʎ]
7	iki	[ækki]	[ikki]	[ikki]
8	eşek	[æʃgæ]	[æʃkæ]	[æʃkæ]
9	konuşmak	[haʎmaq]	[danuʃmaq]	[haʎmaq]
10	öldürmek	[hielærmæk]	[hœlærmæk]	[hœlærmæk]
11	ölmek	[helmæk]	[hœlmæk]	[hœlmæk]
12	ak, beyaz	[hirin]	[hyryn]	[hyrin]
13	içeri	[iʃgær]	[iʃʎær]	[iʃʎær]
14	üç	[iʃ]	[yʃ]	[yʃ]
15	üst	[ist]	[yst]	[yst]
16	göz	[kez]	[kœz]	[kœz]
17	kıç, göt	[ket]	[kœt]	[kœt]
18	gün	[kin]	[kyn]	[gyn]
19	gündüz	[kindiz]	[kyndyz]	[gyndüz]
20	görmek	[kermæk]	[kœrmæk]	[kœrmæk]
21	güç	[kiʃ]	[kyʃ]	[kyʃ]
22	göstermek	[kirsæt-mæk]	[kœrsæt-mæk]	[kœrsæt-mæk]
23	gece	[ketʃæ]	[kieʃæ]	[kieʃæ]
24	gövmek	[kekærmæk]	[kiekærmæk]	[kiekærmæk]
25	yumurta	[numurxa]	[ʎumurqa]	[numurqa]
26	öz, kendi	[ez]	[œz]	[œz]
27	azan	[qazqan]	[qazan]	[qazan]

28	sağ	[bod]	[saq]	[saq]
29	dışarı	[taf̄qar]	[duf̄qar]	[taf̄qar]
30	dört	[tert]	[tœ:rt]	[tœ:rt]
31	düşmek	[tīfmæk]	[tȳfmæk]	[tȳfmæk]
32	yük	[Áik]	[Áyk]	[Áyk]
33	yüz	[Áiz]	[Áyz]	[Áyz]
34	yürek	[Áiræk]	[Áyræk]	[Áyræk]

Tablo 6’da sunulmuş olan sözcüklerin kuzey, kuzeydoğu ve güney ağızlarındaki sesletimlerinde belirli farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar arasında en belirgin olanı kuzey, kuzeydoğu ağızlarında (ve ana ağızlardan bir kısmında) ön yuvarlak ünlü seslerin /œ, y/ güney ağızlarında düzleşmesidir /e, i/. Buna ek olarak, güney ağzında düz ünlü /a/ sesinin yuvarlaklaşma /b/ eğiliminde olduğu tanıklanmıştır.

7. BULGULAR

Çalışmada kullanılan veritabanı ağızlar arasındaki uzaklığın bilgisayar ortamında hesaplanan LUA işlem sonucu, hizalama uzunluk hesabı ve bu iki bağıntı arasındaki işlemlenin sonucunu gösteren bir tabloya dönüştürülmüştür (bkz. Tablo 7).

Tablo 7. Halaççanın güney ve kuzey ağızlarının söz varlığından oluşturulan örneklem

Güney	Kuzey	LUA	Hizalama	İşlem sonucu
[bɔbɔ]	[dædæ]	4	4	1
[bɔʃ]	[baʃ]	1	3	0.33
[beʃin]	[bœʃyn]	2	5	0.40
[diʃi]	[dyʃy]	2	4	0.50
[etmek]	[ʃietmek]	2	7	0.29
[eʃ]	[œʃ]	1	2	0.50
[ækki]	[ikki]	1	4	0.25
[æʃgæ]	[æʃkæ]	1	4	0.25
[haʃmaʃ]	[danuʃmaʃ]	4	8	0.50
[hielærmæk]	[hœlærmæk]	2	9	0.22
[helmæk]	[hœlmæk]	2	6	0.33
[hirin]	[hyryn]	2	5	0.40
[iʃgær]	[iʃʃær]	1	5	0.20
[iʃ]	[yʃ]	1	3	0.33
[iʃt]	[yʃt]	1	3	0.33
[kez]	[kœz]	1	3	0.33
[ket]	[kœt]	1	3	0.33
[kin]	[kyn]	1	3	0.33
[kindiz]	[kyndyz]	2	6	0.33
[kermæk]	[kœrmæk]	1	6	0.17
[kiʃ]	[kyʃ]	1	3	0.33
[kirsætæk]	[kœrsætæk]	1	9	0.11

[ketʃæ]	[kietʃæ]	1	5	0.20
[kekærmək]	[kiekærmək]	1	9	0.11
[ʃumurqa]	[numurta]	2	7	0.29
[ez]	[œz]	1	2	0.50
[qazqan]	[qazan]	1	6	0.17
[bod]	[saq]	3	3	1
[taʃqar]	[duʃqar]	2	6	0.33
[tert]	[tœ:rt]	2	5	0.40
[tiʃmək]	[tyʃmək]	1	5	0.20
[ʃik]	[ʃyk]	1	3	0.33
[ʃiz]	[ʃyz]	1	3	0.33
[ʃiræk]	[ʃyræk]	1	5	0.20
Toplam				Σ = 11.82

Tablodan anlaşıldığı üzere Halaççanın kuzey ve güney ağızlarından oluşturulan örneklemdaki sözcüklerin işaret ettiği işlemin sonucu $\Sigma=11.82$ olarak hesaplanmıştır. Bu işlemde Levenshtein Uzaklık Algoritması kullanılarak elde edilen işlem sonuçları ile hizalama bağıntısı sonuçları kümelenebilir suretiyle kullanılmıştır. Bu işlem sonucunun $\{Dist=\Sigma_{norm}/T_{intoto}\}$ formülasyonu ile oranlanması sonucu elde edilen uzaklık oranı ise **0.347** olarak hesaplanmıştır. Bu netice Halaç Türkçesinin kuzey ve güney ağızları arasındaki algoritmik uzaklığın yaklaşık **%35** olduğuna işaret etmektedir. Bu sonuca binaen Halaççanın kuzey ve güney ağızları arasındaki ağız yakınlığının (dialect proximity) ise **%65** civarında olduğu belirtilmelidir.

Halaççanın kuzey ve kuzeydoğu ağızları arasındaki uzaklık sözcüksel temelde Tablo 8’de hesaplanmıştır:

Tablo 8. Halaççanın kuzey ve kuzeydoğu ağızlarının uzaklığı

Kuzey	Kuzeydoğu	LUA	Hizalama	İşlem sonucu
[dædæ]	[dædæ]	0	4	0
[baʃ]	[baʃ]	0	3	0
[bœʃyn]	[bœʃyn]	0	5	0
[dyʃy]	[dyʃi]	1	4	0.25
[ʃietmek]	[ietmek]	1	7	0.14
[œʃ]	[œʃ]	0	2	0
[ikki]	[ikki]	0	4	0
[æʃkæ]	[æʃkæ]	0	4	0
[danuʃmaq]	[haʃmaq]	4	8	0.50
[hœlærmæk]	[hœlærmæk]	0	9	0
[hœlmæk]	[hœlmæk]	0	6	0
[hyryn]	[hyrin]	1	5	0.20
[itʃlær]	[itʃlær]	1	5	0.20
[ytʃ]	[ytʃ]	0	3	0
[yst]	[yst]	0	3	0

[kœz]	[kœz]	0	3	0
[kœt]	[kœt]	0	3	0
[kyn]	[gyn]	1	3	0.33
[kyndyz]	[gyndyz]	1	6	0.17
[kœrmæk]	[kœrmæk]	0	6	0
[kytʃ]	[kytʃ]	0	3	0
[kœrsætæk]	[kœrsætæk]	0	9	0
[kietʃæ]	[kietʃæ]	0	5	0
[kiekærmæk]	[kiekærmæk]	0	9	0
[numurta]	[numurqa]	1	7	0.14
[œz]	[œz]	0	2	0
[qazan]	[qazan]	0	6	0
[saq]	[saq]	0	3	0
[duʃqar]	[taʃqar]	2	6	0.33
[tœ:rt]	[tœ:rt]	0	5	0
[tyfmæk]	[tyfmæk]	0	5	0
[ʎyk]	[ʎyk]	0	3	0
[ʎyz]	[ʎyz]	0	3	0
[ʎyræk]	[ʎyræk]	0	5	0
Toplam				Σ = 2.26

Tablo 8’de görüldüğü üzere Halaççanın kuzey ve kuzeydoğu ağızlarından oluşturulan örneklerdeki sözcüklerin işaret ettiği algoritmik uzaklık işleminin toplamı $\Sigma=2.26$ olarak hesaplanmıştır. Bu işlemde de Levenshtein Uzaklık Algoritması kullanılarak elde edilen işlem sonuçları ile hizalama bağıntısı sonuçları kümelenebilir suretiyle kullanılmıştır. İşlem sonucunun $\{\text{Dist}=\Sigma_{\text{norm}}/T_{\text{intoto}}\}$ formülasyonu ile oranlanması sonucu elde edilen uzaklık oranı **0.066** olarak belirlenmiştir. Bu sonuç Halaç Türkçesinin kuzey ve kuzeydoğu ağızları arasındaki algoritmik uzaklığın yaklaşık **%7** olduğunu göstermektedir. Diğer bir deyişle, Halaççanın kuzey ve kuzeydoğu ağızları arasındaki ağız yakınlığı yaklaşık olarak **%93** olarak saptanmıştır.

Halaççanın güney ve kuzeydoğu ağızları arasındaki uzaklık ise sözcüksel temelde karşılaştırmalı olarak Tablo 9’da hesaplanmıştır:

Tablo 9. Halaççanın güney ve kuzeydoğu ağızlarının uzaklığı

Güney	Kuzeydoğu	LUA	Hizalama	İşlem sonucu
[bœbœ]	[dædæ]	4	4	1
[bœʃ]	[baʃ]	1	3	0.33
[beʃin]	[bœʃyn]	2	5	0.40
[diʃi]	[dyʃi]	1	4	0.25
[etmek]	[ietmek]	1	6	0.17
[eʃ]	[œʃ]	1	2	0.50
[ækki]	[ikki]	1	4	0.25
[æʃgæ]	[æʃkæ]	1	4	0.25

[haʎmaq]	[haʎmaq]	0	6	0
[hielærmæk]	[hœlærmæk]	2	9	0.22
[helmæk]	[hœlmæk]	1	6	0.17
[hirin]	[hyrin]	1	5	0.20
[it̪gær]	[it̪ʎær]	1	5	0.20
[it̪]	[yt̪]	1	3	0.33
[ist]	[yst]	1	3	0.33
[kez]	[kœz]	1	3	0.33
[ket]	[kœt]	1	3	0.33
[kin]	[gyn]	2	3	0.67
[kindiz]	[gyndyz]	3	6	0.50
[kermæk]	[kœrmæk]	1	6	0.17
[kiʎ]	[kyʎ]	1	3	0.33
[kirsæt̪mæk]	[kœrsæt̪mæk]	1	9	0.11
[ket̪jæ]	[kiet̪jæ]	1	5	0.20
[kekærmæk]	[kiekærmæk]	1	9	0.11
[ʎumurqa]	[numurqa]	1	7	0.14
[ez]	[œz]	1	2	0.50
[qazqan]	[qazan]	1	6	0.17
[bod]	[saq]	3	3	1
[taʎqar]	[taʎqar]	0	6	0
[tert]	[tœ:rt]	2	5	0.40
[tiʎmæk]	[tyʎmæk]	1	5	0.20
[ʎik]	[ʎyk]	1	3	0.33
[ʎiz]	[ʎyz]	1	3	0.33
[ʎiræk]	[ʎyræk]	1	5	0.20
Toplam				Σ = 10.62

Tablodan anlaşıldığı üzere Halaççanın güney ve kuzeydoğu ağızlarından oluşturulan örneklemdaki sözcüklerin işaret ettiği işlemin sonucu $\Sigma=10.62$ 'dir. Bu işlem sonucunun $\{\text{Dist}=\Sigma_{\text{norm}}/T_{\text{intoto}}\}$ formülasyonu ile oranlanması sonucu elde edilen uzaklık oranı **0.312** olarak çıkmıştır. Bu sonuç Halaç Türkçesinin güney ve kuzeydoğu ağızları arasındaki algoritmik uzaklığın yaklaşık **%31** olduğuna işaret etmektedir. Bu sonuca istinaden Halaççanın güney ve kuzeydoğu ağızları arasındaki ağız yakınlığının (dialect proximity) **%69** civarında olduğu belirtilmelidir.

Ağızlar arasındaki farklılığın istatistiksel olarak *anlamli* olup olmadığını test etmek amacıyla çalışmada kullanılan örneklemin boyutu nedeniyle parametrik olmayan testlerin tercih edilmesi durumunda kalınmıştır. Bu yöntemler arasında ise *chi-square* (kikare testi) istatistiği en uygun test olarak öne çıkmıştır. Üç ağız arasındaki işlem sonuçlarının *chi-square* istatistik testi sonucu $X^2 = 2101.1178$, $df = 1$, $p < .05$ olarak belirlenmiştir. Bu sonuç ise Halaççanın kuzey, kuzeydoğu ve güney ağızları arasındaki farklılığın *istatistiki olarak anlamli* (: statistically significant) olduğuna işaret etmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma kapsamında yok olma tehlikesi altındaki bir dil olan Halaç Türkçesinin kuzey, kuzeydoğu ve güney ağızları arasındaki uzaklık ağız ölçümsel (diyalektometrik) ve algoritmik yöntemler ışığında tartışılmıştır.

Bir dilin yitim sürecinde (i) biçimsel büzülme, (ii) kısaltma / basitleştirme, (iii) artan değişkenlik ve (iv) hızlı değişim gibi tepkiler gelişebilir. Çevresindeki toplumsal olarak baskın diller (Farsça, Azerbaycan Türkçesi, belki bazı köylerde Tati vb.) nedeniyle Halaçça üzerindeki baskı ağızlar arasındaki değişkenliği ve varyantlaşmayı hızlandırma eğiliminde olabilir. Her ne kadar Halaççanın ağızları arasında belli başlı farklar olduğu alanyazında Doerfer (1971, 1987) tarafından belirtilmiş olsa da ağızların birbirlerinden farklılaşma düzeyleri ve olası uzaklık ölçümleri diyalektometrik olarak etraflıca tartışılmamıştır.

Muhtemelen temas kaynaklı olarak Halaççanın ses yapısı içerisinde meydana gelen varyantlaşmanın ise ağız farklılaşması açısından önemli sonuçlar doğurduğu belirtilebilir. Bu bağlamda, örneğin Halaç Türkçesinin kuzey ve kuzeydoğu ağızları *sui generis* Türkçe bir ses olan ön yuvarlak /y/ ünlüsünü koruma eğilimindeyken, söz konusu bu ünlü [hirin], [ist], [kin] ve [kindiz] örneklerinde saptandığı üzere güney ağızlarında büyük ölçüde düzleşme eğilimindedir. Bu durumun kuzey ve kuzeydoğu ağızlarının uzaklığının istatistiki olarak sıfır hipoteze yaklaştırdığını göstermektedir. Aynı şekilde Halaççanın ünlü dizgesi bağlamında -bu sesi koruyan Azerbaycan Türkçesiyle temas halinde olan- kuzey ve kuzeydoğu ağızlarında ön yuvarlak /œ/ sesi de büyük oranda korunmaktadır. Ünlü envaterinde /œ/ sesi bulunmayan Farsça ile temas halinde olan Halaççanın güney ağızlarında ise bu nedenle bu ön yuvarlak ünlü ses güçlü Farsça etkisinin bir sonucu olarak düzleşmiştir. Bu durum ise güney ile kuzey ve kuzeydoğu ağızları arasındaki uzaklığı etkilemiş görünmektedir. Bu ses özelinde kuzey ve kuzeydoğu ağızları yakınsarken güney ağızı ayrıksı bir görünüm sergilemektedir.

Halaç Türkçesinin ses yapısında meydana gelen bu varyantlaşmanın ağız uzaklığına etkisinin niceliksel olarak önemli sonuçlar doğurduğu bu çalışma kapsamında yapılan algoritmik ağız ölçümü ile ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Halaççanın kuzey ve güney ağızlarının uzaklık oranı LUA analizlerinin $\{Dist = \sum_{norm} / T_{intoto}\}$ formülasyonu ile kümelenmesi sonucu 0.347 olarak çıkmıştır. Bu sonuç ise Halaç Türkçesinin söz konusu ağızlarının algoritmik uzaklığının yaklaşık %35 olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte

Halaççanın kuzey ve kuzeydoğu ağızları arasındaki ölçüm analizlerinin kümelenmesi ile elde edilen sonuç 0.066 olarak çıkmıştır. Bu sonuç Halaç Türkçesinin kuzey ve kuzeydoğu ağızları arasındaki algoritmik uzaklığın oldukça düşük olduğuna işaret etmektedir. Kuzey ve kuzeydoğu ağızlarında /y/ ve /œ/ ünlülerin korunmuş olması bu iki ağız arasındaki uzaklığı düşük kılan bir etken olabilir. Keza kuzeydoğu ve güney ağızları arasındaki oranlama da bu görüşü desteklemektedir. Söz konusu iki ağız arasında yapılan çözümlenmelerle elde edilen sonuç (0.312) uzaklığın nispeten yüksek olduğunu kanıtlamaktadır. Bu sonuç ise Halaç Türkçesinin güney ve kuzeydoğu ağızları arasındaki algoritmik uzaklığın yaklaşık %31 olduğuna işaret etmektedir. Tüm bu çözümlenmeler temas kaynaklı dil yitim sürecinin varyantlaşmayı artırdığı kuramını da desteklemektedir.

İlaveten, Halaç Türkçenin ölçünlü bir yazı dili olmamasının yoğun bir ağız varyantlaşmasını tetikleyen bir süreçte sebebiyet verebileceği de göz ardı edilmemesi gereken bir amildir.

Son olarak, Doerfer (1971) diğer ağız konuşurlarının Heltabad ve Borzabad'da konuşulan batı ağızını anlamakta güçlük çektiğini belirterek bu ağızın en ayırksı Halaç ağızı olabileceğini belirtmiştir. Ancak bu bölgeden veriler sınırlı olduğu için bu durumu istatistiki olarak test etmek bu çalışma kapsamında mümkün olmamıştır. Bu durum ise Halaçça ve ağızlarının hâldeki durumu ve alansal dağılımı ile ilgili alanda yeni alan çalışmalarının yapılması gerekliliğini vurgulaması açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda yok olma tehlikesi altındaki bir Türk dili değişkesi olan Halaççanın oldukça sınırlı bir coğrafi bölgede göreceli olarak az bir nüfus tarafından konuşulan ağızlarının güncel dil atlasının oluşturulması (etkileşim kaynaklı) dil değişimi ve dil sürdürümü (language maintenance) konusunda kuramsal bilgilerimizi derinleştireceği gibi Halaççanın belgelenmesi ve korunması açısından önem arz etmektedir.

KISALTMALAR

çev.	: Çeviren
Dist.	: Distance (: Uzaklık)
Ed.	: Editör
ET.	: Eski Türkçe
Hal.	: Halaçça
IPA	: International Phonetic Alphabet
lev.	: Levenshtein

LUA : Levenshtein Uzaklık Algoritması

TüTü : Türkiye Türkçesi

Yay. Haz. : Yayıma Hazırlayan

KAYNAKÇA

- Bolognesi, R. and Heeringa, W. (2002). De invloed van dominante talen op het lexicon en de fonologie van Sardische dialecten. D. Bakker, T. Sanders, R. Schoonen ve P. van der Wijst (Eds). *Gramma/TTT: Tijdschrift voor taalwetenschap* (45–84). Nijmegen: Nijmegen University Press.
- Bosnali, S. (2016). The Khalaj people and their languages. *Tehlikedeki Türk Dilleri II A-Örnek Çalışmalar 1*, 1-74 (S. Eker ve Ü. Ç. Şavk, Haz.), Astana: Uluslararası Türk Akademisi ve Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi.
- Doerfer, G. (1971). *Khalaj materials*. Bloomington: Indiana University Publications.
- Doerfer, G. (1987). *Lexik uns sprachgeographie des Chaladsch*. Wiesbaden: Wiesbaden: Otto Harrassowitz Verlag.
- Doerfer, G. (1988). *Grammatik des Chaladsch*. Wiesbaden: Wiesbaden: Otto Harrassowitz Verlag.
- Doerfer, G. (1998). Turkic languages of Iran. (L. Johanson ve É. Á. Csátó, Haz.) *Turkic Languages* (273-282). London and New York: Routledge.
- Dorian, N. C. (Ed.) (1989). *Investigating obsolescence: studies in language contraction and death*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dressler, W. (1972). On the phonology of language death. P. M. Peranteau, J. N. Levi and G. C. Phares (Eds.), *Papers from the Eighth Regional Meeting of the Chicago Linguistics Society* (448-457). Chicago: Chicago Linguistic Society.
- Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2014). *Kâşgarlı Mahmûd Dîvânü Lugâti't-Türk giriş-metin-çeviri-notlar-dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gooskens, C. ve Heeringa, W. (2004). Perceptive evaluation of Levenshtein dialect distance measurements using Norwegian dialect data. *Language Variation and Change*, 16(3), 189–207.

- Heeringa, W. (2004). *Measuring dialect pronunciation differences using Levenshtein distance*. Unpublished PhD Thesis. Groningen: University of Groningen.
- Jamrasi, A. A. (2016). Causes of Khalaj Turkish assimilation in Iran (N. İsmail ve C. Karini, Çev.) (S. Eker ve Ü. Ç. Şavk, Haz.). *Tehlikedeki Türk Dilleri III Disiplinlerarası Yaklaşımlar Cilt 4* (233-252). Astana: Uluslararası Türk Akademisi ve Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi.
- Levenshtein, V. I. (1966). Binary codes capable of correcting deletions, insertions, and reversals. *Soviet Physics Doklady*, 10 (8), 707-710.
- Nerbonne, J. (2015). Various variation aggregates in the LAMSAS South. Pages. M. Picone ve C. Davis (Eds). *New Perspectives on Language Variety in the South: Historical and Contemporary Approaches. (LAVIS III)* (369–382). Tuscaloosa: University of Alabama Press.
- Nerbonne, J. and Siedle, Ch. (2005). Dialektklassifikation auf der grundlage aggregierter ausspracheunterschiede. *Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik*, 72(2), 129–147.
- Nerbonne, J. and Wieling, M. (2018). Statistics for aggregate variationist analyses (Ch. Boberg, J. Nerbonne ve D. Watt, Eds.). *The Handbook of Dialectology* (400-414). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
- Nerbonne, J., Heeringa, W., van den Hout, E., van de Kooij, P., Otten, S. and van de Vis, W. (1996). Phonetic distances between Dutch dialects (G. Durieux, W. Daelemans ve S. Gillis Eds.). *CLIN VI: Proc. of the Sixth CLIN Meeting* (185–202). Antwerp: Centre for Dutch Language and Speech (UIA).
- O’Shannessy, C. (2011). Language contact and change in endangered languages (P. K. Austin ve J. Sallabank, Eds.). *The Cambridge Handbook of Endangered Languages* (78-99). Cambridge: Cambridge University Press.
- Osenova, P., Heeringa, W. and Nerbonne, J. (2009). A quantitative analysis of Bulgarian dialect pronunciation. *Zeitschrift für Slavische Philologie*, 66(2), 425–458.
- Ölmez, M. (1995). Halaçlar ve Halaçça, *Çağdaş Türk Dili*, 84, 15-22.
- Palosaari, N. and Campbell, L. (2011). Structural aspects of language endangerment (P. K. Austin ve J. Sallabank, Eds.). *The*

- Cambridge Handbook of Endangered Languages* (100-119). Cambridge: Cambridge University Press.
- Ragagnin, E. (2020). Major and minor Turkic language islands in Iran with a special focus on Khalaj. *Iranian Studies*, 53(3-4), 573-588.
- Rahimi, M. (2020). Dil canlılığı bağlamında Halaç Türklerinin durumu. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*. 17(2), 131-145.
- Ščerbak, A. M. (1997). Xaladžckij jazyk [Khalaj language]. E. R. Teniŝev (Ed.). *Tjurkskie jazyki [Turkic Languages]. Jazyki mira [Languages of the World]* (in Russian) 2 (470–476). Moscow: Indrik.
- Tekin, T. (1989). Türk dili diyalektlerinin yeni bir tasnifi. *Erdem*, 5(13), 141-168.
- Tekin, T. (1995). *Türk dillerinde birincil uzun ünlüler*. Ankara: Simurg Yayınları.
- Wieling, M., Heeringa, W. and Nerbonne, J. (2007). An aggregate analysis of pronunciation in the Goeman-Taeldeman-van Reenen-Project data. *Taal en Tongval*, 59(1), 84–116.

Makale Künyesi (Araştırma): Gün, M. ve Bala Eryılmaz, G. (2021). Yunus Emre Enstitüsü a2.1 ve a2.2 kitaplarının 11-15 yaşlarındaki Suriyeli öğrencilerin seviyelerine uygunluğunun değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 268-287.

<https://doi.org/10.32321/cutad.825613>

YUNUS EMRE ENSTİTÜSÜ A2.1 VE A2.2 KİTAPLARININ 11-15 YAŞLARINDAKİ SURİYELİ ÖĞRENCİLERİN SEVİYELERİNE UYGUNLUĞUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Mesut GÜN¹

Gözde BALA ERYILMAZ²

ÖZET

Ülkemizde yabancı dil öğretimine dair üretilen içeriklerin daha çok yetişkin bireyler üzerine olduğu göz önüne alındığında son dönemde Ortadoğu'da yaşanan üzücü olaylar neticesinde ülkemizde misafir ettiğimiz Suriyeli sığınmacıların, özellikle de çocuklarının maruz kaldığı dil problemlerini, toplumsal yaşantıya entegre süreçlerini ve Türk eğitim sistemine entegre süreçlerinin toplumsal ve global bazdaki öneminden yola çıkılarak alandaki eksikliklere dikkat çekmek adına bir bilimsel çalışma yapılmasına karar verilerek bu araştırma planlanmıştır. Çalışmada Yunus Emre Enstitüsü Türkçe Öğreniyorum A2.1 ve A2.2 ders ve çalışma kitaplarındaki kazanımların çerçeve programa uygunluğu ve 11-15 yaş öğrencilerin sahip olması planlanan ve hayat boyu öğrenme genel müdürlüğüne revize edilen kazanımlara uygunluğu değerlendirilmiştir. Bu çalışmadaki temel dayanak noktası 11- 15 çocuklarının psikososyal gelişim durumları, algı düzeyleri, bilişsel gelişim düzeyleri, hazırlanmışlıkları, onlar için dili öğrenmede kolaylık sağlayan ve zorluk yaratan durumları tespitinde sığınmacıların sosyal ve Türk eğitim sistemine entegrasyonu için yürütülen projede kullanılan ilk kitaplar olan Türkçe Öğreniyorum serisi kitaplarından faydalanmaktadır. Çalışma verilerine ulaşmak için betimsel analiz tekniklerinden doküman analizinden yararlanılmıştır. Araştırma sonunda elde edilen verilerin somutlaştırılarak daha rahat anlaşılabilmesini sağlamak için ilgili veriler tablolar hâlinde verilmiş, değerlendirilmiş ve araştırma kapsamında incelenen kaynakların öğrencilerin seviyelerine

¹ Mersin Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, Doç. Dr. mesutgun@mersin.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-9663-1066>

² Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi. balaeryilmaz@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7994-2436>

uygunluğu değerlendirilmiştir. Araştırmacıların çalışma verileri ışığında hazırladıkları önerilerin alana ve bundan sonra hazırlanacak benzer ders materyallerine katkı sunması umut edilmektedir.

Anahtar kelimeler: Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi, Yunus Emre Enstitüsü ders kitapları, Avrupa ortak başvuru metni, uygunluk.

THE EVALUATION OF YUNUS EMRE INSTITUTE A.2.1 AND A.2.2 LEVEL TEZTBOOKS FOR THE LEVEL OF SYRIAN STUDENTS AGED 11-15

ABSTRACT

Given that the content produced in our country is mainly on adult individuals, Syrian asylum seekers, especially their children, which we have visited in our country as a result of the recent sad events in the Middle East. This research was a plan to draw attention to the shortcomings in the field based on the social and global importance of the language problems, processes integrated into the social life, and integrated processes. In the study, Yunus Emre Institute Turkish Learning A2.1 and A2.2 course and by students aged 11-15 years workbooks were evaluated by the framework program and the appropriateness of the gains renewed by the general directorate of lifelong learning, which is plan. The main premise of this study is to help from the Turkish learning series books, which are the first books used in the project for the integration of asylum seekers into the social and Turkish education system in identifying psychosocial development statuses, perception levels, cognitive development levels, readiness, and difficulties in learning the language for 11-15 children. To access the study data, document analysis was used in deceit analysis techniques. To make the data obtained at the end of the research more comfortable to be understood by embodied, the relevant data were given in tables, evaluated and the appropriateness of the resources examined within the scope of the research was evaluated to the levels of the students. It is hoped that the recommendations ready by the researchers in light of the study data will give to the field and similar course materials to be prepared there.

Keywords: Teaching Turkish as a foreign language, Yunus Emre institute textbooks, European common application text, conformity.

GİRİŞ

Türk dilinin yazılı eserlerle takip edilebilen dönemlerinden beri Türkçenin yabancılarla öğretildiği bilinmektedir. Ancak Türkçe öğreniminin tarihçesine bakıldığında 1950'lere kadar sistemli bir uygulamaya rastlamak mümkün olmamakla birlikte bu süreç üniversitelerde ve yetişkin bireylerle sürdürülmüştür.

Her dil, evreni kendine özgü bir biçimde algılar, kendine özgü bir biçimde yorumlar. Her dilin dünyayı anlama ve anlatmada tuttuğu yol birbirinden farklıdır. Çocuk gözünü, kendisini çepeçevre kuşatan bir dil içinde açar. Bu onun ana dilidir. O dilin ses dizgesini edinir, o dilin anlama, anlatma yoluyla bilinci uyanır (Adalı, 1983, s. 31).

Avrupa ülkelerinde dil öğretimi ve öğreniminin amaçlarının ortak bir gayeye hizmet etmesi fikrinden yola çıkılarak Avrupa Ortak Çerçeve Metni oluşturulmuştur. Yabancı dil öğretiminin gerekleri, kazanımları, aşamaları bu metinle beraber sistemli bir şekil almış ve uygulanmaya başlamıştır. Fakat bu anlamda yapılan çalışmaların sınırlı olması alan üzerine eğilmemiz için temel dayanak noktalarımızdandır.

Bugünün dünyasında yaşamın her alanında olduğu gibi eğitimde de hızlı bir değişim ve dönüşüm görülmektedir. Bunun doğal bir sonucu olarak insanlar kendilerini küresel bir etkileşim çemberinin içinde bulmaktadırlar. Bu durum bir yabancı dil öğrenme ihtiyacını doğurmaktadır. Bu küresel etkileşim içerisinde etkin olan ulusların dilleri de doğal olarak önem kazanmaktadır. Bu bağlamda Türkiye ve Türkçenin öneminin artması Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminin önemini ortaya çıkartmaktadır (Göçer ve Moğul, 2011).

İkinci dil, yabancı dil ve ana dil kavramlarının farklılığı öğretim noktasında belirgindir. Fakat ülkemizde misafir ettiğimiz Suriyeli bireylerin çocuklarına Türkçe eğitimi verme anlamında yaşanan sıkıntılar alanda 11-15 yaş çocuklarının dilsel, psikolojik, bedensel ve bilişsel gelişimlerinin göz önüne alınarak yeni çalışmaların yapılması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

“Yabancı dil öğrenmek, bir dünyayı, yabancı bir kültürü de anlamak demektir” (Bölükbaş ve Keskin, 2010, s. 228).

Dünya zihnimizde ana dilimize göre şekillenir. Biz etrafımızda olup bitenlere ana dilimizin penceresinden bakar; varlıkları, olayları, durumları da ancak ana dilimizin anlama ve anlatma yolundan giderek kavrayıp dile getirebiliriz. Dilin taşıdığı büyük önem ve işlev Türkçe öğretimine ne kadar önem verilmesi gerektiğini göstermektedir (Özbay, 2002, s. 116).

Günümüz dünyasında ikinci dil / yabancı dil büyük bir önem kazanmıştır. İnsanlar hangi sektörde çalışıyor olurlarsa olsunlar bir yabancı dil hatta ikinci bir yabancı dil öğrenme ihtiyacını duymaktadırlar. Bir yabancı dil bilmenin ayrıcalık olmaktan çıkıp, herkesin sahip olması gereken bir özellik olduğu günümüzde yabancı dil eğitiminin önemi de artmıştır (Göçer, 2009b, s. 28).

Bu çalışmada yukarıda belirtilen görüşlerden de yararlanılarak Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi alanında hazırladığı temel ders materyalleriyle büyük bir eksikliği gerek yurt içinde gerek yurt dışında gideren Yunus Emre Enstitüsü'nün 11-15 yaş grubu Suriyeli sığınmacılarına yönelik hazırladığı A2.1 ve A2.2 seviye ders kitapları incelenmiştir. Bu değerlendirme çalışması yapılırken ilgili kitaplarındaki kazanımların çerçeve programa uygunluğu ve 11-15 yaş öğrencilerin sahip olması planlanan ve hayat boyu öğrenme genel müdürlüğüne revize edilen kazanımlara uygunluğu dikkate alınmıştır. Söz konusu değerlendirme yapılmadan önce ana dil, hedef dil ve ikinci dil gibi araştırma konusuyla ilgili temel kavramlara kısaca değinilmiştir.

1.1. Ana Dil

Ana dili, dilbilimciler tarafından çoklukla bir kişinin içinde doğup büyüdüğü aile ya da toplum çevresinde ilk öğrendiği dil olarak tanımlanmaktadır. Bireyin çocukluk çağında tanıştığı ilk dil olması nedeniyle ana dilin öğrenilmediği; edinildiği ya da kazanıldığı hep tekrar edilir (Vardar, 1988, s. 20). Ana dilin bir ulusa bağlılığı sağlamada gösterdiği kazancın büyük olması, dikkatleri onun öğretiminin üzerine çeker. Bununla birlikte ülkemizde ana dili ve ana dil kavramları birbiri ile karıştırılmakta ve bir biri yerine kullanılmaktadır. Hâlbuki ana dil birden fazla dile kaynaklığı bulunan, kendinden akraba diller türeten dil olarak tanımlanmaktadır (Sinan, 2006).

Yaşayan dillerin öğretimi, ana dilini, yani yaşadığı çevrenin dilini aşamalı olarak edinen çocuğun davranışlarıyla bir yabancı dili öğrenmeye yönelen öğrencinin davranışları arasında tam bir koşutluk olmasa da birtakım benzerliklerin olduğunu öngörür. Tüm öğrenmelerin daha genel bir bütün içerisinde benzerlik taşımaları gibi bu iki davranış bazı yönleriyle birbirlerine benzerler (Kara, 2004.)

1.2. Hedef Dil

İnsanlar, toplumlar ve milletler arasında kişisel, kurumlar arası ve devletler seviyesinde çeşitli ilişkiler bulunmaktadır. Bilim, siyaset, askerlik, eğitim, turizm, kültür, sanat, ticaret ve iletişim alanlarındaki bu ilişkilerin sağlıklı olarak yürütülebilmesi için ana dilden başka milletler arası ortak olan dillerin öğrenilmesi gerekmektedir (Barın, 2004, s. 20). Bu sebeplerden dolayı ana dil hariç başka dillere de bireyler gereksinim duymaktadır. Ülkemizde yaşanan göç olgusu Suriyeli bireylere ve bilhassa çocuklara yeni bir hayat ve bir gelecek kurma fırsatı tanınması açısından önemlidir. Suriyeli sığınmacılar için

hedef dil veya ikinci dil öğrenimi zorunlu bir süreç hâline gelmektedir.

Yaşadığı topluma ayak uydurmak ve bir parçası olmak adına veya her şeyin ötesinde birey olarak kendi kültür ve yaşamıyla ayakta durabilmesi adına dil edinimi zorunludur. Ancak ülkemizde atılan adımlar neticesinde bu husus isteklilik ve ivedilik kazanmıştır. Bu durumun temel gerekçelerinden biri ise yüzyıllardır bir arada yaşamış birbirine çok da uzak olmayan toplumların ortak değerler dairesinde buluşmasına dayanır.

İkinci dil öğrenirken yapılan yanlışların nedeni, ana dilinden yapılan olumsuz aktarımlardır. Hedef dil ile anadil arasında karşıtıl çözümlene yapılarak öğrencilerin yapacakları olası yanlışlar önceden kestirilip ona göre önlemler alınabilir. Bu da daha az yanlış yapılmasını sağlar (Bölükbaş, 2011).

1.3. İkinci Dil

Farklı toplumların bir arada yaşama zorunluluğu, dil ilişkilerinin temelini oluşturur. Farklı dilleri konuşan insanlar, göç, savaş, ticari faaliyetler gibi sebeplerle bir arada yaşamak zorunda kaldıklarından dilleri birbirinden etkilenmiştir. Günümüzdeki teknolojik gelişmelere bağlı olarak iletişim araçlarının yaygınlaşması dil ilişkilerini hızlandırmıştır (Yılmaz, 2014).

Dünyadaki her insan toplumunun, yazılı olmasa bile, bir sözlü dili olduğu bilinmektedir. Sözlü dili olmayan hiçbir topluluk olmadığı hâlde, ikinci bir ana dili olan toplulukların sayısı hemen hemen yok gibidir. Olanlar da, birer ana dili bulunan iki topluluğun bir tek toplum hâlinde, bir arada yaşama zorunluluğundan çıkmıştır. İki dillilik kavramı durağan bir yapıda olmadığı için ilgili alan yazında bu kavram ile ilgili farklı tanımlamalar ve görüşler mevcuttur.

“Kimi tanımlar dilsel unsurları öne çıkarırken (her bir dili bilme düzeyi, bir dilin değerine etkisi vs.) başka tanımlar toplumsal unsurları dikkate almaktadır (ikinci dil hangi amaçla öğrenilir, ne zaman kullanılır vs.) Tüm tanımlar kişinin birden fazla dili bilmesi ve kullanması gerçeğinde birleşir.” (Yılmaz, 2014).

İki dilin birbiri yerine düşünme ve sözlü üretim noktasında kullanım pratikliğine iki dillilik denir ve bunu gerçekleştiren kişiye de iki dilli denir (Akt. Molali, 2005, s. 6; Weinrich, 1968) .

İki dilliliğin belirlenmesinde bir ölçüt olarak Bloomfield, her iki dilin de iyi bir şekilde kullanılabilmesi gerektiğini belirtirken; aksine bir fikirle Haugen, karşı dilde anlamlı ifadeler ortaya koyabilmek

noktasında iki dilliliğin başladığını belirtir (Akt. Rezzagil, 2010, s. 22).

Özetle aynı kişinin iki veya daha fazla dili yaklaşık ya da eşit düzeyde kullanımına iki dillilik denilmektedir.

2. ÇALIŞMANIN KAPSAMI

2.1. Problem

Son yıllarda Ortadoğu da yaşanan üzücü olaylar sonucunda ülkemizde sığınmacı konumunda bulunan komşu devletlerin bireyleriyle ortak bir yaşam alanı kurmak amacıyla yapılan maksatlı çalışmaların niteliksel olarak incelenmesi bir ihtiyaç hâline gelmiştir. Bu bağlamda bu çalışma ağırlıklı olarak A2 seviyesi ve 11-15 yaş çağı çocukların Milli Eğitim Bakanlığımızca yürütülen proje kapsamında Türk eğitim sistemine entegrasyonlarının desteklenmesi sürecinin çıktılarının doğru tespit edilmesi ve alanda tespit edilen eksikliklerinin saptanması araştırmanın temel problemidir.

2.2. Amaç

Bu çalışmanın amacı 11-15 yaş grubundaki sığınmacı çocukların Türkçe öğrenmesi için Avrupa Ortak Başvuru Metni (CEFR) kazanımları dikkate alınarak hazırlanmış A2.1 ve A2.2 seviye Yunus Emre Enstitüsü Türkçe Öğreniyorum kitaplarının Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü tarafından yenilenen *11-15 YAŞ A2 Programına* uygunluğunu belirlemektir.

2.3. Araştırma Kaynağı

Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesi hususunda ülkemizde yapılan çalışmaların AOBM'nin kazanımlarını karşılayıp karşılamadığının alanda kullanılan içeriklerle yapılacak bir çalışma neticesinde ortaya konması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda araştırma verisi olarak kullanılan kaynaklar olan 'Yunus Emre Enstitüsü Türkçe Öğreniyorum Seti Ders Kitabı A1.1, A1.2 ve Türkçe Öğreniyorum Seti A1.1, A1.2 Çalışma Kitaplarının çerçeve programına uygunluğuna yönelik bilgiler aşağıda yer almaktadır.

Avrupa Ortak Başvuru Metni belli yaştaki bireylerin bilişsel, kişilik ve dil gelişim düzeylerine göre geliştirilmiş bir çerçeve metindir. Bu yaştaki çocuklarda görülen temel problemin başarılı olmaya karşı yetersizlik hissi olduğu bilinmektedir. Bu durum yaratılacak materyalin sınıf düzeyi ve seviyesine uygunluğu açısından büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda kitapları incelerken dikkat edilecek ilk husus bireylerin hazırbulunuşluk düzeyleri, ilgi ve

ihtiyaçları doğrultusunda hazırlanacak ekonomik ve pragmatik materyallerin çerçeve niteliği taşıyıp taşımadığıdır. Belli yaş (11-15) bireylerinin yaşantılarının birbirinden çok farklı yaşantılar olma ihtimali düşüktür. Bu sebeple ortak bir gaye ile dikkat çekici materyaller eşliğinde geçmiş yaşantıları dikkate alarak ortak bir yaşantıya varmak, aidiyet hissi ile beraber ortak bir kültür ortamı yaratacak ve paylaşımı arttıracaktır. Fakat Türkçe'nin yabancı dil olarak öğretiminde temel dayanak noktası olarak görülen AOBM kazanımları bu hususta temel çerçeveyi çizecektir. Bireylerin ortak yetenek düzeyleri AOBM'de verilmiştir. Bunun yanı sıra Dil Pasaportu kavramı güncel ve gerekli bir kavram olmakla birlikte geçmiş öğrenmelere dönük bir portfolyo olmasından ötürü alanda uygulanması zor fakat veri toplama açısından da bir o kadar gereklidir.

Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğünce belirlenmiş A2 kullanıcısının sahip olması gereken temel yeterlilikler Tablo1 de verilmiştir.

Tablo 1. Hayat Boyu Öğrenme Müdürlüğüne Göre A2 Seviyesinde Temel Yeterlilikler ve Dil Kullanıcılarının Dil Becerileri

A2 Temel Yeterlilikleri

Temel kişisel bilgiler, aile bilgileri, alışveriş, yakın çevre ve iş gibi doğrudan öncelik alanlarıyla ilgili cümleleri ve sıklıkla kullanılan deyimleri anlayabilir. Basit ve doğrudan bilgi alışverişini gerektiren basit ve bildik etkinlikler çerçevesinde, bilindik ve alışlagelmiş konular üzerinde iletişim kurabilir. Kendi öz geçmiş ve yakın çevresini basit bir şekilde betimleyebilir, temel gereksinimlerine denk düşen konuları anlatabilir.

Dinleme

Temel kişisel bilgiler, aile bilgileri, alışveriş, yakın çevre ve iş gibi kendisini yakından ilgilendiren konulara ilişkin anlatımları ve sıklıkla karşılaşılan kelime dağarcığını anlayabilir. Kısa, net ve basit mesajların ve duyuruların ana noktalarını anlar.

Konuşma

Karşılıklı Konuşma: Bilindik ve alışlagelmiş konularda, basit ve doğrudan bilgi alışverişini gerektiren sıradan iş ve görevlerde iletişim kurabilir. Genel olarak bir konuşmayı kendi başına sürdürebilecek kadar anlamasa da çok kısa olan sosyal bilgi alışverişleriyle başa çıkabilir.

Sözel Üretim: Ailesini, başka kişileri, yaşam koşullarını, eğitim geçmişi, şu andaki veya en son işini basit bir şekilde betimlemek için bir cümle dizisinden ve anlatımdan yararlanabilir.

Okuma

Çok kısa ve basit metinleri okuyabilir. Reklam, prospektüs, menü ve tarife gibi

gündelik belgelerde belirli özel bir bilgiyi bulabilir, kısa ve basit kişisel mektupları anlayabilir

Yazma

Temel ihtiyaçlar ile ilgili basit ve kısa not ve mesajlar yazabilir. Çok basit kişisel bir mektup, örneğin bir teşekkür mektubu yazabilir.

Avrupa Ortak Başvuru Metni kazanımları hazırlanarak belirlenmiş Dil Pasaportunda ise A2 Kazanımları ve yeterlilikleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 2. Avrupa Ortak Başvuru Metni Dil Pasaportunda A2 Kazanımları ve Yeterlilikleri

Anlama		Konuşmak	
Dinleme	Okuma	Bir Konuşmaya Katılmak	Sözlü Olarak Kesintisiz Konuşmak
Beni yakından ilgilendiren konulara ilişkin anlatımları ve sıklığı son derece yüksek bir dağarcığımı anlayabilirim. Gazete ilanlarının yalın ve basit anlatımlarını anlayabilirim.	Kısa ve çok yalın metinleri okuyabilirim. Reklam prospektüs, menü ve tarife gibi gündelik belgelerde öngörülen özel bir bilgiyi bulabilir, kısa ve yalın kişisel mektupları anlayabilirim.	Bildik konu ve etkinliklerde yalın ve dolaysız bilgi alışverişinden başka bir şey gerektirmeyen basit ve alışlagelen, etkinlikler sırasında iletişim kurabilirim. Genel olarak bir konuşmayı yeterince anlamasam da çok kısa iletişim alışverişinde bulunabilirim.	Ailemi ve öteki kişileri, yaşam koşullarımı, eğitimimi ve güncel ya da yakın mesleki etkinliğimi yalın öğelerle betimlemek için bir dizi cümleden ya da anlatımdan yararlanabilirim.

Tablo 3. HBOGM tarafından Avrupa Ortak Başvuru Metni kazanımları revize edilerek oluşturulmuş A2 programının hedefleri.

Konular	Süre (Ders Saati)
Giriş	24
Alışveriş	24
Sağlık ve Spor	24
Günlük Hayat ve Etkinlikler	24
Serbest Zaman Etkinlikleri	24

Hava Durumu ve İletişim	24
Kutlamalar ve Tatil	24
Toplam	168

Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü A2 programındaki, hedeflenen amaçlar da tablo 4 te belirtilmiştir.

Tablo 4. Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü A2 Programının Amaçları

Programın Amaçları
Ürünlerin isimlerini bilmeleri ve fiyatlarını sorarak alışveriş yapmaları, Sağlık ve spor ile ilgili kelimeleri bilmeleri, Sevdiği ve yaptığı sporlar hakkında konuşmaları, Şu anda yaptığı ve yapmadığı işleri söylemeleri, Yer yön tarifi yapabilmeleri ve anlamaları, Dilekçe form veya mektuplara adreslerini yazabilmeleri, Yapmaktan hoşlandığı veya hoşlanmadığı etkinliklerden bahsetmeleri, Hobileri ve fobileriyle ilgili konuşabilmeleri, Kabiliyetlerini ve alışkanlıklarını ifade etmeleri, Zorunluluk bildiren durumları ifade edebilmeleri, Hava durumuna ilişkin ifadeleri anlamaları, Günlük hayatta kullanılan iletişim araçlarını tanımaları, Resmî ve millî bayramlar, kutlamalar gibi özel günleri bilmeleri, Özel günlerde kutlama yapabilmeleri, Tatil ve seyahate ilişkin temel kelimeleri kullanarak yaptıkları tatil planlamasını söylemeleri, Okuduğu, dinlediği ve izlediğinden hareketle, söz varlığını zenginleştirerek dil zevki ve bilincine ulaşmaları; duygu, düşünce ve hayal dünyalarını geliştirmeler. Türkçe Okuma ve yazma sevgisi ile alışkanlığını kazanmaları amaçlanmaktadır.

3. ARAŞTIRMANIN MODEL VE YÖNTEMİ

Araştırmada nitel araştırma yöntemi temele alınarak tarama yöntemi ile belirtilen ders materyalleri incelenmiştir. Nitel araştırma insanların yaşam tarzlarını, öykülerini, davranışlarını, örgütsel yapıları ve toplumsal değişmeyi anlamaya dönük bilgi üretme süreçlerinden biridir (Strauss ve Corbin, 1990). İstatistiksel veriye dayalı nicel araştırmanın aksine nitel araştırma, insanların olaylara ne tür anlamlar yükledikleri, diğer bir deyişle olayları nasıl niteledikleri sorusuna cevap aramaktadır (Özdemir, 2010). Nitel araştırmalar kesin veriler

vermeyebilir. Ancak bir olguyu daha iyi tanımaya ve anlamaya yardımcı olacak sonuçlar sağlayacak örnekler, açıklamalar ve deneyimler ortaya koyabilir. Bu yönüyle hem bilimsel literatüre hem de uygulamaya önemli katkılar sunabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 75).

3.1. Araştırmanın Yöntemi

Nitel araştırma yöntemi ve betimsel analiz temele alınarak doküman incelenmesi yöntemi ile belirtilen ders materyalleri incelenmiştir.

Betimsel analiz, çeşitli veri toplama teknikleri ile elde edilmiş verilerin daha önceden belirlenmiş temalara göre özetlenmesi ve yorumlanmasını içeren bir nitel veri analiz türüdür. Bu analiz türünde temel amaç, elde edilen bulguların okuyucuya özetlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde sunulmasıdır (Özen ve Hendekçi, E.A.2016).

3.2. Veri Kaynağı

Araştırmada uygun örneklem yöntemiyle belirlenmiş PİCTES 'te çalışan 15 öğreticinin kitaplar ve program hedefleri arasındaki uygunluk hakkındaki görüşleri alınmış ve hedeflere ulaşmada kitapların yeterliliği öğreticilerin deneyimleri ve program hedeflerinin karşılaştırılması sonucu aktarılmıştır.

3.3. Verilerin toplanması

Verilerin toplanmasında Literatür Taraması yöntemi uygulanmıştır. Bu bağlamda Yunus Emre Enstitüsü Türkçe Öğreniyorum Ders Kitabı A2.1 VE A2.2, Yunus Emre Enstitüsü Türkçe Öğreniyorum A.2.1 VE A.2.2 Çalışma Kitabı incelenmiştir.

3.4. Verilerin Analizi

Yunus Emre Enstitüsü Türkçe Öğreniyorum Ders Kitabı ve Çalışma Kitabı A2.1 ve A2.2 Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğünce Hazırlanmış Öğretim Programı kazanımları ve CEFR kazanımları dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

4.BULGULAR

A2.1 Türkçe Öğreniyorum 3

Kitap'taki dil bilgisi konularının sıralaması tablo 6'daki gibidir.

Tablo 6. Yunus Emre Enstitüsü Türkçe Öğreniyorum 3- A2.1 Dil Bilgisi Konuları

Ünite	Dil Bilgisi Konuları
Oyun	Bağlaçlar, Edatlar(-(y)A), İlgî Eki (-ki, -dAki)
Haydi Alışverişe	Bağlaçlar (Bu yüzden, çünkü)
Gelecek	Gelecek Zaman, İsim Cümleleri, Edatlar (-dAn önce, -dAn sonra)
Dünyamız	Edatlar (gibi, kadar)
Bir Varmış Bir Yokmuş	Duyulan Geçmiş Zaman
Geçmiş Olsun	İsim Cümlelerinde Geçmiş Zaman

HBOGM bünyesinde hazırlanmış programa bakıldığında ilk ünite kazanımlarına geçilmeden önce bir önceki seviyenin 10 saatlik bir tekrarı ve verilen ara sonucunda öğrencilerin güdülenmesi ile ilgili bir hazırlık bölümü bulunmaktadır lakin üçüncü kitapta öğrenime hiç ara verilmemiş olduğu varsayılarak doğrudan *oyun* ünitesi ile ve bir metin ile başlangıç yapılmıştır.

Karşılıklı konuşma şeklinde soru cevap ile oyunun özellikleri anlatılmış, geleneksel çocuk oyunlarının görselleri verilerek görsel ile isimlerin eşleştirilmesi istenerek sürece devam edilmiştir. Daha sonra bağlaçlar konusuna oyun ve ulaşım araçları ile bağlacın görevine vurgu yaparak görsel desteği ile aktarım yapılmıştır. Daha sonra aynı etkinlik geleneksel Hacivat- Karagöz konuşması şeklinde tekrarlanmış ve pekiştirme hedeflenmiştir. Daha sonra da öğrencinin bağlacı ses uyumu ile yazabilme becerisi ölçümlenmiştir.

Kaynağa bireysel açıdan baktığımızda etkinliklerin yetersiz olduğu görülmüştür lakin çalışma kâğıtları ile takviyesi yapılabilecek bu eksiklik problemleri görülmemiştir. Lakin HBOGM programına bakıldığında ise ilk ünite ile benzerlik olmadığı, programda yer alan giriş bölümünün atlandığı göze çarpmıştır. Program hedefleri doğrultusunda geliştirilecek bir ara etkinlik grubu ile sorunun çözümlenebileceği düşünülmektedir.

İkinci ünite de program ile konu açısından bir benzerlik sağlanmıştır. Alışveriş ünitesinde ilk konu olarak bayram alışverişini metni ile başlanmış öğrencilere kendi ülkelerindeki bayramları ve Türkiye'deki bayramları karşılaştırma fırsatı verilmiştir. Daha sonra para konusuna değinilmiş ve para, para üstü, bozuk para gibi kavramların öğretimi planlanmıştır. Bir sonraki etkinlikte ulusal ve uluslararası bedenler, kıyafet ölçüleri verilmiştir. Kıyafet isimleri ile yazlık-kışık kıyafet kavramları verilmiştir. Daha sonraki etkinlikte bağlaçların öğretimi yapılmış ancak alışveriş bağlamına uygun örneklemeler sunulmamıştır. Daha sonrasında da yine bağlamdan bağımsız olarak şehir ve köy hayatının karşılaştırması yapılmıştır. Öğrenci için konuşma ve yazma etkinlikleri planlanmıştır. Ancak HBOGM programında alışveriş ünitesinde daha çok gündelik yaşam

üzerine bilgi ve beceriler edinilmesi hedeflenmiştir. Kıyafet, para, beden kavramları yanında sebze-meyve alışverişleri, pazar ve market diyaloglarına yer verilmiştir. Kitapla bağımsız değilse de birbirini net olarak karşıladığı da söylenememektedir. İkinci üniteadaki eksiklikler düşünüldüğünde çocukların gündelik yaşantılarını kolaylaştırmaya ve bir birey olarak toplumsal yaşantılarını idame ettirmeye yönelik daha fazla etkinlik ve metne yer verilmesi gerekliliği göze çarpmaktadır.

Gelecek ünitesinde kitapta ilk olarak karşılıklı bir gelecek zaman diyalogu verilmiştir. Doğru-yanlış etkinliği ile diyalogun öğrenciler tarafından anlaşılıp anlaşılmadığı saptanmaya çalışılmıştır. Daha sonra meslek grupları ile gelecekte kavramı öğrencilere verilmiştir. Daha sonraki etkinlikte karışık verilen kelimelerde zamana uygun cümleler kurmaları istenmiştir. Daha sonraki etkinlik dinleme metni olarak hazırlanmıştır. Son etkinlikte ise bir günlük zaman çizelgesi verilmiş ve öğrenciden bunu kendine uygun olarak doldurması istenmiştir. Yalnız programdaki üçüncü ünitenin gramer konusu ek fiil ve anlamsal bağlamı da sağlık ve spordur. Program ile kitap birbiri ile uyumlu olarak bu üniteye gitmemektedir.

Dördüncü ünite olan ‘Dünyamız’ ünitesinin gramer konusu “gibi ve kadar” edatları ile karşılaştırma ve üstünlük anlamı veren –dAn daha ve en’dir. Hayvanat bahçesini anlatan bir okuma metni ve okuma anlama sorularıyla başlayan ünitenin ikinci etkinliği görseller yardımıyla gramer konusuna giriş yapmıştır. Daha sonraki etkinlikte ise ünite bağlamı ile ilgili bir diyalog ve okuduğunu anlama soruları yer almaktadır. Yazma etkinliği olarak öğrencilerden son olarak gezdikleri yerleri anlatmaları istenmiştir. Bir diğer etkinlikte Türkiye’nin en büyük üç şehri demografik özellikler bakımından karşılaştırılmıştır. Daha sonraki etkinlikler dünya bağlamında devam etmiş ve son etkinlikte astroloji ve burçlarla alakalı bilgiler verilmiş ve karşılaştırma - üstünlük bildiren kelimelere vurgu yapılmıştır. Programın dördüncü ünitesinde ise gramer olarak şimdiki zaman ve iyelik eklerinin öğretimi planlanırken anlamsal bağlam olarak günlük aktiviteler ile ilgili kazanımlara yer verilmiştir. Dil bilgelik olarak paralellik olmasa da ünitelerdeki günlük yaşam kullanımı ile ilgili bir yakınlık olduğu lakin birbirini karşılamadığı sonucuna varılmıştır.

Altıncı ünite ‘Bir Varmış Bir Yokmuş’ ünitesinin gramer konusu duyulan geçmiş zamandır. Bir bisiklet kazasını anlatan metin üzerinden geçmiş olsun kalıbını öğrenciye öğretmeyi hedefleyen bir diyalog metni ile başlamıştır. Etkinlik olarak okuduğunu anlama soruları yöneltilmiş ve doğru yanlış ve uzun cevaplı olarak iki ayrı okuduğunu anlama etkinliği planlanmıştır. Daha sonra uyarı levhaları tanıtılmıştır. Daha sonraki etkinliklerde görseller ile görülen ve

duyulan geçmiş zaman arasındaki farka dikkat çekilmiştir. Daha sonraki etkinlikler için iki tane okuma metni verilmiş ve yine okuduğunu anlama etkinliği gerçekleştirilmiştir. Bir diğer etkinlikte ise geçmiş zaman ile sıklıkla kullanılan ekler vurgulanmıştır. En son etkinlikte ise hastalıklar ile bağlantılı meslekler tanıtılmış ve kitap bu şekilde tamamlanmıştır. Programda ise altıncı ünite iletişim konusu ve gramer olarak dilek şart kipi ve ile bağlacının öğretimi gerçekleştirilmiştir. Ayrıca program yedi ünite olarak tasarlanmıştır ve son ünite bağlam olarak kutlamalar ve tatil teması işlenmiş. Gramer olarak da gelecek zaman, yönelme hâl eki ve –A kadar kalıbı hedeftir.

A2.2 Türkçe Öğreniyorum 4

Kitaptaki temalar ve dil bilgisi konuları sıralı olarak tablo 7 de verilmiştir.

Tablo 7. Türkçe Öğreniyorum 4- A2.2 Dil Bilgisi Konuları

Ünite	Dilbilgisi Konuları
Yolculuk Nereye?	-Diktan Sonra, -Madan Önce
Hayvanlar Âlemi	-İp, -Araç, -A...-A
Hobiler	Geniş Zaman
Komşu Komşunun Külüne Muhtaç	Zaman Zarfları, -Ca, -A Göre
Başarının Anahtarı	-Abil- (Yeterlilik)
Hem Okudum Hem De Yazdım	Bağlaçlar (Hem... Hem, Ne... Ne, Ya... Ya, İster... İster, Belki... Belki)

Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanmış olan A2 programındaki tema ve hedefler ise tablo sekizde verilmiştir.

Tablo 8. Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü A2 Programı Tema ve Hedefleri

Tema Sıralaması	Temalar
1.Tema	Kişisel Bilgiler ve Tanıtım
2.Tema	Çevrem
3.Tema	Günlük Hayat ve Rutinler
4. Tema	Boş Zaman ve Eğlence
5. Tema	Alışveriş
6. Tema	Eğitim ve Çalışma Hayatı
7. Tema	Geçmiş
8. Tema	Gelecek, Özel Günler Ve Kutlamalar
9. Tema	Güncel Konular
10. Tema	Ülkeler ve Seyahat

HBOGM tarafından hazırlanan programın birinci temasında duygular, dış görünüş ve tanışma konuları yer almaktadır. Yunus Emre Türkçe Öğreniyorum 4 kitabında ise ilk ünite olan ‘Yolculuk Nereye?’ de gramer konusu olarak –DiktAn sonra ve –mAdAn önce kalıpları kazanım olarak alınmıştır. Okuma etkinliğinde bir günün saatleri ile öncelik sonralık ilişkisi verilerek önce ve sonra kavramlarına vurgu yapılmıştır. Etkinlik olarak görsel okuma ile okuma anlama etkinliği yapılmıştır. Daha sonra ise açık uçlu sorular yardımı ile aynı beceri ölçülmeye çalışılmıştır. Daha sonraki metinde Büyükkada tanıtılmış ve “en” kavramı verilmiştir. Gramer kuralının öğretimi etkinlikler ve görseller yardımı ile pekiştirilmeye çalışılmıştır. Daha sonraki okuma metni bağlamla ilintili ancak gramerden bağımsız olarak verilmiştir.

İkinci ünite de kitapta ‘Hayvanlar Âlemi’ bağlamı ele alınmıştır. Gramer konusu olarak ise zarf fiil eklerinden üç tanesi seçilmiştir. Davetsiz Misafir okuma metni ile başlayan ünite de ilk okuma metni hem bağlamla hem de gramer konusu ile ilişkilidir. Dinleme metni olarak yaş grubunun altında bir etkinlik olarak Ali Babanın Çiftliği şarkısı dinletilmiştir. Daha sonra yine bağlama uygun olarak hayvanlar ile ilgili bir metin verilmiş ve okuduğunu anlama soruları verilmiştir. Daha sonraki görsellerde gramer konusuna uygun olarak ancak bağlamdan kopuk örnekler vermişlerdir. Takip eden etkinliklerde bağlam ile uygun devam edilmiştir. Programda ise çevremiz bağlamında sahiplik ekleri ve yer bildiren edatları kullanır kazanımları verilmiş. Kitap ve program arasında bir birlik görülememiştir.

Üçüncü ünite de geniş zaman kalıbı hobiler bağlamında aktarılmıştır. İlk okuma metni olarak diyalog verilmiş ve hobilerle geniş zaman kalıbı kullanılarak aktarılmıştır. Daha sonra hobi kavramını açıklayan bir okuma metni daha verilmiş ve okuma anlama soruları ile durum tespiti yapılmıştır. Daha sonra metin bağlamındaki örneklerden oluşan cümlelerin olumlu, olumsuz ve soru biçimlerini öğrencinin tamamlamasını isteyen bir etkinlik yapılmıştır. Daha sonraki etkinliklerde de yine bağlama ve geniş zaman kalıbına uygun etkinlik ve metinler kullanılarak ünite tamamlanmıştır. Programdaki hedef kazanımlar gündelik yaşam ve geniş zaman kalıplarıdır. Programdaki bağlamla kitap bağlamı birbirinden farklı olsa dahi gramer anlamında bu ünite için birbiri ile uyumludur.

Dördüncü ünite de zaman zarfları ve –cA, -A göre kalıpları “komşuluk” bağlamı içinde verilmiştir. İlk metinde bağlama uygun bir okuma gerçekleştirilmiş, metnin etkinliği olarak da çoktan seçmeli bir etkinliğe gidilmiştir. Daha sonra çocukların konuşmasını isteyen bir

komşuluk ve çevre ile ilgili etkinlik tasarlanmıştır. Daha sonra boşluk tamamlama etkinliği ile sürece devam edilmiştir. Görsel ve günlük kullanım ile ilgili örnekler verilerek konuların pekişmesi amacı güdüldüğü düşünülmektedir. Daha sonraki iki metinde düğün konusu ile ilgili metin ve diyalog yapılmıştır ve daha sonraki etkinliklerde çocuklardan kendi ülkelerindeki düğünleri yazılı olarak anlatmaları istenerek süreç tamamlanmıştır. Programda ise dördüncü ünite; etkinlikler, hobi, müzik bağlamından hareketle geniş zaman grameri verilmiştir.

Beşinci ünite -Abil yeterlilik fiili ‘başarının anahtarı’ bağlamı içinde verilmiştir. İlk metinde diyalog şeklinde bir fabl vardır. Daha sonraki etkinlikte görseller ile yapabilir ve yapamaz kavramlarının karşılaştırmasına imkân verecek görseller ve etkinlikler vardır. Başarı kavramı ile özdeşleşmiş bir sporcu ile röportaja yer verilmiş, milli olan ve başarıyı simgeleyen özelliklerden örnekler verilmiştir. Programda ise beşinci bölümde alışveriş ve yiyecek içecek bağlamlarına yer verilmiştir. Programda dilbilgisi bağlamında dilek kipinin ve soru zarflarının öğretimi günlük ihtiyaçlar ile ilgili olarak verilmiştir.

Altıncı ve son ünite ‘hem okudum hem yazdım’ ünitesi içerisinde bağlaçlar konusu işlenmiştir. İlk okuma metninde kütüphane ile ilgili bir metin diyalog şeklinde verilmiştir. Metnin etkinliği olarak açık uçlu okuduğunu anlama sorularına yer verilmiştir. İkinci etkinlikte görsel yardımı ile bağlaçlar somutlaştırılarak verilmiştir. Diğer metin gramer kalıbı ile alakalı olmamakla birlikte bağlama uygun olarak hazırlanmıştır. Farklı bağlaçlar için farklı metin ve etkinlikler tasarlanmış bağlaçların somutlaştırılması için görsel kullanılmıştır. Daha sonrasında öğrencilere bağlam ile alakalı bağlaç içerebilecek düzeyde sorular sorulmuş ve yazılı olarak belirtmeleri istenmiştir.

Program hedefleri 10 tema üzerinden verilmiş ve dil bilgisi öğretiminin sürece yayılarak sezdirme biçiminde verilmesi hedeflenmiştir. Kitap geneline baktığımızda ise altı tema üzerinden gidilmiş ve dil bilgisi konularının tema sayısı ile de bağlantılı olarak daha yoğun verildiği görülmüştür.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Gelişen teknoloji ve yenedünyanın getirisi olarak insanlar ana dillerinden farklı dilleri de öğrenmeye ihtiyaç duymuşlardır. Bu ihtiyacı karşılamak için de gelişmekte olan bir alan olan yabancı dil öğretimi ortaya çıkmıştır.

Yabancı dil öğretim yöntemleri incelendiğinde görülmektedir ki yabancı dil öğretiminde kullanılan birincil materyal ve öğreticinin yardımcı kaynak kitaplarıdır bu sebeple ki kaynak kitapların amaca, duruma ve yaş grubuna hizmet etmesi süreci daha etkili ve verimli kılmakla birlikte süreç anlamında da daha kısa sürede yol alınmasını sağlamaktadır.

Yabancılar Türkçe öğretimi alanında kullanılmak üzere hazırlanacak ders malzemeleri, Türkçe öğretiminde takip edilecek müfredatın belirlenmesi ve sınırlandırılması açısından önemli bir rol oynayacaktır. Bu nedenle, bu malzemelerin yazarları, öğrenme ve öğretme tekniklerine ve bu malzemeleri kullanacakların şartlarına aşına olmalı; başarıyla uygulanabilecek bir içerik sunabilmelidir. Başka bir deyişle, öğretmenler ve onların deneyimleri, ders malzemesi üretiminde ve bu malzemelerin sınıfta kullanımında çok önemli bir role sahiptir. Bu yüzden, yabancılar Türkçe öğretimi alanındaki en iyi yazarlar, muhtemelen alandaki öğretmenler arasından çıkacaktır (Özdemir, 2013).

Çalışmada A2 kurunda devam eden 3. ve 4. kitapların 1. ve 2.'ye göre daha detaylı ve kapsamlı hazırlandığı görülmüştür. Ancak sonuç ve program bağlamındaki eşleşmelere bakıldığında kitap ve programın hedeflerinin birbiri ile net olarak eşleşmediği, programın günlük yaşam ve iletişim konularını daha fazla önemserken kitabın, sosyal yaşamdan ziyade kültür ve gramer öğretimi ile ilgili kaygılar taşıdığı görülmektedir.

“Öğrenilecek dilin ana diline benzerliği, öğrencinin yabancı dili öğrenmesini kolaylaştırır. Öğretim, diller arası benzerlikler ve farklılıklara dayanarak yapılırsa daha verimli sonuç alınabilir. “Araplara Türkçe”, “Almanlara İngilizce” gibi ana dili odaklı öğretim daha etkilidir.” görüşünden hareketle Arapça ve Türkçe arasında kültürel benzerliklerin varlığı ve alfabe yönünden yoğun farklılıklar olduğu aşikârdır. Lakin ortak kelimelerin ve ortak kültür materyallerinin daha fazla tercih edildiği bir öğrenme materyali daha etkili sonuçlar verecektir.

Bir diğer husus ise; ilk okuma yazma öğretimini Arap alfabesiyle gerçekleştirmiş olan çocuklarda özellikle sesli harflerin yazımının unutulduğu ya da yanlış yazıldığıdır. Öğreticiler ve alandaki araştırmalarca tespit edilmiş olan bu eksikliği gidermek için alfabe öğretiminden itibaren sesli harfler üzerinde daha fazla durulması ve görsel-işitsel materyal destekli okuma ve yazma etkinliklerine yer verilmelidir.

MEB yürütücülüğünde gerçekleştirilen proje kapsamında eğitim öğretime katılan 11-15 yaş aralığındaki sığınmacıların, ana dili yeterlilikleri ve dil bilinçlerinin yeni yeni oluşmaya başladığının kabul edilmesi gereklidir. Ayrıca bu bireylerin yaşamlarının büyük bir kısmını sığınmacı olarak geçirdiklerini de hesaba kattığımızda bu gruptaki öğrencilere uygun ve özel olarak hazırlanmış kitaplar ile eğitim verilmesi gerekliliği görülmektedir. Alan yazını tarandığında 6-10 yaş grubu için MEB tarafından hazırlanmış materyaller bulunmaktadır. Yine üniversiteler bünyesinde hazırlanmış materyallere erişimi bulunan ve bilişsel düzey olarak bu materyaller ile eğitim görebilecek olan 15 yaş üzeri Türkçe öğrenmek isteyen bireylerin de imkânları bulunmaktadır. Ancak alan yazını ve ülkemizde hem üniversiteler bünyesinde hem de MEB bünyesinde yazılmış olan kitaplara ve görsel- işitsel materyallere bakıldığında 11-15 yaş grubu yani ortaokul seviyesinin ihmal edildiği gözle çarpılmaktadır.

Sahada kullanılan kitapların Bosnalı çocuklara Türkçe öğretmek amacıyla yazılmış olduğu ve Suriyeli sığınmacıların Türkçe öğrenmelerinin ihtiyaç olması sebebiyle sahaya destek amacıyla yönlendirildiği düşünüldüğünde kitapların ortak bir müfredat takip etme açısından projeye destek olduğu da açıktır.

Ülkemizde yeni bir alan olarak görülen yabancı dil olarak Türkçe öğretime yönelik materyal eksikliğinin olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda sadeleştirme dışında yazılacak AOBM kazanımlarını karşılayacak dil seviyeleri göz önüne alınarak oluşturulacak kaynakların sayıca az olması dil öğretimi adına büyük bir noksanlıktır. Bu hususta Yunus Emre Enstitüsünün ve üniversitemiz bünyesinde yer alan TÖMER'lerin yetişkin alanla birlikte çocuklara yabancı dil olarak Türkçe öğretime yönelmeleri de önemli bir adım olacaktır (Gün ve Günay, 2018).

Araştırma kapsamında incelenen kitapta eğitim öğretime hiç ara verilmeden devam ediliyor algısı; öğrencilerin seviyeler arasındaki programın öngördüğü tekrar ve hazırlık evrelerini ortadan kaldıracığı gibi her öğreticinin kendine has bir tekrar müfredatı oluşturmasına neden olabilir.

Öğreticilerle yapılan görüşmelerde de öğreticilerin programlar konusunda ikiliğe düştüğü ve bazı kazanımlar üzerinde fazlaca durulurken günlük yaşamı etkileyen kazanımların yeterince üzerinde durulmadığını dolayısı ile farklı kaynaklardan aynı anda yararlandıklarını ve tek bir kitabı kullanmadıklarını ifade etmeleri dikkat çekicidir. Bu durumun, dil öğretiminde tek kaynak kitap kullanımının

dil öğretim süreci için öğrenci ve öğretim elemanlarında yetersizlik algısı oluşturduğu söylenebilir.

Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi alanının henüz istenilen düzeyde gelişmemesine alan yazındaki bazı çalışmalarda değinilmiştir. Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde program eksikliğine değinen Er, Biçer ve Bozkırlı'nın (2012) ortak araştırmasında "Yabancılar için hazırlanan Türkçe öğretimi programlarının öğrencilerin ana diline, yaşına, eğitim düzeyine ve kültürüne göre hazırlanmaması Türkçe öğretiminin sorunlarından biri olarak ifade edilmektedir. İlgili alan ile ilgili program sorununa yaş ve seviye gözetilerek Maarif Vakfı ve MEB tarafından ortak hazırlanmış olan yeni program çözüm olabilir. Hazırlanan yeni programın ilgili alandaki aksaklıkları büyük oranda ortadan kaldıracığı ve Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesindeki standartlaşmaya destek olacağı öngörülebilmektedir.

Sonuç olarak bu konuda alanda ikilikler olsa da kaynak kitaplar hazırlanırken dil öğretilen kitlenin sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik ve psiko-sosyal durumları ile bilişsel ve gelişimsel durumları göz önüne alınarak kitle için özel olarak yazılmış programlara ve programlar ışığında hazırlanmış kitaplara ihtiyaç bulunmaktadır. Bu kitapların hazırlanmasında dil öğrencilerinin ve öğretim ortamlarının şartlarının da göz önüne alınarak kitapların oluşturulması gerektiği sonucuna ulaşılması bu çalışmanın en önemli tespitlerinden biri olarak düşünülebilir. Yetişkin ve kendi isteği ile Türkçe öğrenmek isteyen bir birey ile dil bilinci oluşmamış ve savaş şartları dolayısıyla zaruretten Türkçe öğrenen bir çocuğun beklenti, algı ve dil öğrenme yetenekleri aynı olmayacağı ortadadır. Buna binaen Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenmek isteyenlerin yaşları, dil öğrenme amaçları, hazırbulunuşluk seviyeleri gözetilerek daha detaylı araştırmalara ve konuyla ilgili daha verimli çeşitlilikte öğrenme materyallerine ihtiyaç duyulduğu söylenebilir. Bunların yanı sıra hazırlanacak kitaplarda Türkçe öğreneceklerin dil aileleri arasındaki yatkınlıklar, alfabe farklılığı ya da benzerliği gibi değişkenler de dikkate alındığında daha sağlıklı kitaplar hazırlanması, Türkçe öğrenenlerinin kısa sürede ve daha etkili dil öğrenebileceği Türkçe öğretim kaynakları oluşturmak mümkün olabilir.

Öneriler

- İlgili seviyede kullanılacak kitaplarda somutlamlardan kaçınılmamalı öğrencilerin soyut işlemler dönemine yeni geçtiği bilgisi ile hareket edilmelidir.
- İlgili seviyede kullanılacak kitaplar savaş ve

çağrışımından uzak; daha çok barış ve mutluluk öğeleri barındıran içeriklerle hazırlanmalı ve kültürel öğeler ortak kültüre de hitap edecek şekilde tasarlanmalıdır.

- Kitaplarda uygulanabilirliği yüksek olan etkinlikler planlanmalı, sınıftaki öğrenci sayıları önemsenmeli ve özellikle dinleme/izleme etkinlikleri için öğretim ortamları yeniden düzenlenmelidir.
- Kitaplarda A1 ve A2 seviye için iletişim ağırlıklı bir dil öğrenme modeli benimsemeli, hazırlanacak kitaplar günlük yaşam ve Türk eğitim sistemiyle uyumlu olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Adalı, O. (1983). Ana dili olarak Türkçe öğretimi üstüne. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 379, 31-35.
- Barın, E. (2004). Yabancılara Türkçe öğretiminde ilkeler. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, 1, 19-30.
- Bölükbaş, F. (2011). Arap öğrencilerin Türkçe yazılı anlatım becerilerinin değerlendirilmesi. *Electronic Turkish Studies*, 6(3).
- Bölükbaş, F. ve Keskin, F. (2010). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde metinlerin kültür aktarımındaki işlevi. *Electronic Turkish Studies*, 5(4).
- Er O., Biçer, N., ve Bozkırlı, K. Ç. (2012). Yabancılara Türkçe öğretiminde karşılaşılan sorunların ilgili alan yazını ışığında değerlendirilmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitimi (Teke) Dergisi*, 1(2), 51-69.
- Göçer, A. (2009). Türkiye’de Türkçeyi yabancı dil olarak öğreten öğretmenlerin uygulamalarına yönelik nitel bir araştırma. *Dil Dergisi*, 145, 28-47.
- Göçer, A. ve Moğul, S. (2011). Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi ile ilgili çalışmalara genel bir bakış. *Electronic Turkish Studies*, 6(3).
- Gün, M. ve Günay, C. Ö. (2018). Yunus Emre Enstitüsü Türkçe öğreniyorum a1.1 ve a1.2 seviye ders ve çalışma kitaplarının avrupa ortak başvuru metni (cefr)’e ve 6-10 yaş grubu öğrencilerin seviyelerine uygunluğunun değerlendirilmesi. *Route Educational And Social Science Journal*. 5(14), December 2018.
- Kara, Ş. (2004). Ana dil edinimi ve erken yaşta yabancı dil öğretimi.

- Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 17(2), 295-314.
- Lado, R. (1957). *Linguistics across cultures: applied linguistics for language teachers*. Michigan: The University Of Michigan Press.
- Molali, N. (2005). *Romanya Türk toplulukları örneğinde iki dillilik*. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özbay, M. (2002). Kültür aktarımı açısından Türkçe öğretimi. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 602, 112-120.
- Özdemir, C. (2013). Yabancılara Türkçe öğretiminde ders malzemelerinin önemi ve işlevsel ders malzemelerinin nitelikleri. *Electronic Turkish Studies*, 8(1).
- Özdemir, M. (2010). *Nitel veri analizi: sosyal bilimlerde yöntemsel sorunları üzerine bir çalışma*. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(1), 323-343.
- Özen, F. ve Hendekçi, E. A. (2016). Türkiye’de eğitim denetimi alanında 2005–2015 yılları arasında yayımlanan makale ve tezlerin betimsel analizi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 6(11), 619-650.
- Rezzagil, M. (2010). *5-8 yaş iki dilli çocukların Türkçe artikülasyon özelliklerinin ses bilimsel (fonolojik) süreçler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sinan, A. T. (2006). *Ana dili eğitimi üzerine bazı düşünceler*. <http://turkoloji.cukurova.edu.tr/DILBILIM/Ahmet_turan_sinan_ana_dili%20egitimi_dusunceler.pdf> Erişim Tarihi: 29.05.2021.
- Strauss, A. and Corbin, J. (1990). *Basics of qualitative research*. Sage Publications.
- Uzun N. E. (2018). Dil öğretiminde dil tipolojisinin yeri üzerine. *Yabancılara Türkçe Öğretimi El Kitabı* (Mustafa Durmuş, Alpaslan Okur, Ed.). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Vardar, B. (1988). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. ABC Kitabevi, İstanbul.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (6. bs.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, M. Y. (2014). İki dillilik olgusu ve Almanya’daki Türklerin iki dilli eğitim sorunu. *Electronic Turkish Studies*, 9(3).

Makale Künyesi (Araştırma): Sönmez, M. (2021). *-çIr-* ve *-şIr-* eklerinin yapıları ve işlevleri üzerine. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 288-297.

<https://doi.org/10.32321/cutad.911334>

-çIr- ve -şIr- EKLERİNİN YAPILARI VE İŞLEVLERİ ÜZERİNE¹

Mesut SÖNMEZ²

ÖZET

Çalışmanın konusu olan fiilden fiil yapım ekleri *-çIr-* ve *-şIr-* daha önceki çalışmalarda genellikle birbirlerinin varyantı olarak değerlendirilmişlerdir. Tespit edilebilen mevcut çalışmalarda bu iki ekın aynı ek olduğu görüşü yaygındır fakat bu eklerin yapısı ve işlevi konusunda bir görüş birliği olduğunu söylemek zordur.

-şIr- eki *-(I)ş-* ve *-(I)r-* eklerinden oluşan bir birleşik ektir. *-şIr-* eki en sık olarak *tap-* “bulmak”, *yap-* “örtmek, kaplamak” ve *teg-* “değmek, varmak” fiilleri ile birlikte Eski Uygur Türkçesi döneminden günümüz lehçelerine kadar kullanılmagelmiştir. Bu biçimi ile hem işteşlik hem ettirgenlik içeren bir işleve sahiptir.

-çIr- eki *-çI-* ve *-(I)r-* eklerinden oluşan bir birleşik ektir. *-çIr-* ekının ilk kullanımına ise Eski Uygur Türkçesi döneminde *kül-* “gülmek” fiili üzerinde *külçir-* “gülümsemek” biçiminde rastlanmaktadır. Bu kullanım Çağatay Türkçesi dönemine kadar devam etmiştir. Karahanlı Türkçesi döneminde ise *tamçir-* “damlamak” biçiminde *tam-* fiili üzerinde kullanımı mevcuttur. *-çIr-* ekının bu biçimiyle, *kül-* “gülmek” > *külçir-* “gülümsemek” örneğinde olduğu gibi, fiilin köküne yakın bir anlam türeten işlevde kullanıldığı söylenebilir. *-çIr-* ekının birinci kısmını oluşturduğunu düşündüğümüz, genellikle pekiştirme eki olarak değerlendirilen *-çI-* eki bu biçimiyle veya *-şI-* biçimiyle bugün bazı çağdaş Türk lehçelerinde de görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Yapım eki, birleşik ek, külçir-, tapşur-.

¹ Bu makale, 07-09 Kasım 2019 tarihleri arasında Niğde’de düzenlenen “1. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi”nde bildiri olarak sunulan metnin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş şeklidir.

² Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Arş. Gör. mstsnmz38@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-4048-5757>.

UPON THE STRUCTURES AND FUNCTIONS OF THE -çIr- AND -şIr-

ABSTRACT

Verb derivational affixes from the verb, which are the subject of our study, -çIr- and -şIr- were generally considered as variants of each other in previous studies. The opinion that these two suffixes are the same is common in present studies, but it is difficult to say that there is a consensus on the structure and function of these suffixes.

The suffix -şIr- is a combination of -(I)ş- and -(I)r-. The addition of -şIr-, tap- “find”, yap- “covering” and teg- “touching” verbs have been used from the Old Uighur Turkish period to the present dialects. In this form, it has a function that includes both co-operative function and causativisation.

The suffix -çIr- is a combination of -çI- and -(I)r-. The first use of the -çIr- suffix was found in the form of *külçir-* “smile” in Old Uighur Turkish. This usage continued until the period of Chagatai Turkish. During the Karahanlı Turkish period, it was used as a *tamçir-* “drip”. It can be said that the suffix -çIr- derives a meaning close to the root of the verb, as in the case of *kül-* “laugh” > *külçir-* “smiling”. The suffix -çI- that we think constitutes the first part of the suffix -çIr- and which is generally considered as a reduplication suffix, is also seen in some contemporary Turkish dialects in this form or in the form of -şI-.

Keywords: Derivational affix, compound suffixes, *külçir-*, *tapşur-*.

GİRİŞ

Tarihî ve çağdaş Türk lehçeleri ile ilgili yapılan çalışmalarda genellikle birbirinin varyantı imiş gibi verilen veya üzerinde pek durulmayan -çIr- ve -şIr- ekleri birbirinin varyantı olmayıp yapıları ve işlevleri birbirinden farklı iki ayrı ektir.

Bahsedilen eklerle ilgili bazı araştırmacıların çalışmalarında rastladığımız bilgiler şöyledir:

Clauson, Türkçenin 13. yüzyıla kadar kullanılan kelimelerinin değerlendirdiği çalışmasının eklere yer verdiği kısmında -şur- / -şür- ekini de vermiş ve ekin nadiren -çur- / -çür- biçiminde görüldüğünü, -şur- / -şür- eklerinin -ş- ve -ur- eklerinden oluştuğunu belirtmiştir (1972, s. xlvii).

Şinasi Tekin, -çIr- ekini, *fonsiyonu kesin olarak bilinmeyen ve aşağı yukarı kökün manasına gelen ekler* başlığı altında değerlendirmiş ve bu başlığa uygun gördüğü *külçir-* örneğini vermiştir (1976, s. 160).

Marcel Erdal, *külçir-* ve *yunçır-* örneklerini vererek bu ekin taklidi seslerden fiiller türettiğini ve birleşik ek olabileceğini belirtmiştir (1991, s. 538). Fakat Marcel Erdal'ın örnek olarak verdiği *yunçır-* fiilinin kök ve ekleri dikkate alındığında, bu örneğin konu ile ilgili olmadığı söylenebilir.

Esra Gül Keskin ise *-çIr-*, *-çUr-* ekinin *-ç-* ~ *-ş-* fiilden fiil yapma eki ve *-Ir-*, *-Ur-* fiilden fiil yapma ekinin birleşmesinden meydana geldiğini belirtmiştir (2017, s. 87).

Bazı araştırmacılar da *-çIr-* ekini, yapısı ve işlevi üzerinde durmayarak sadece fiilden fiil yapma eki olarak vermişlerdir.

Ahmet Bican Ercilasun, eke *külçir-* örneği ile birlikte fiilden fiil yapım ekleri kısmında yer vermiştir (2014, s. 67). Kemal Eraslan, fiilden fiil yapım ekleri kısmında yer verdiği ek hakkında Şinasi Tekin'in ve Marcel Erdal'ın görüşlerini vermiş ve kendisi yorumda bulunmamıştır (2012, s. 109). Burhan Paçacıoğlu da fiilden fiil yapım ekleri kısmında *külçir-* örneğiyle birlikte *-çir-* ekine yer vermiştir (1995, s. 10).

Tespit edilebilen mevcut çalışmalarda bu iki ekin aynı ek olduğu görüşü yaygındır fakat bu eklerin yapısı ve işlevi konusunda bir görüş birliği olduğunu söylemek zordur.

1. -çIr- ve -şIr- EKLERİNİN KULLANIMLARI

Tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde *-çIr-* ve *-şIr-* eklerinin eklendiği bazı fiiller dikkatle incelenip eklerin geldiği tabanlarla eklerin tabanlara kattığı anlam göz önünde bulundurulduğunda, bu eklerin birbirinin varyantı olmadığı, birbirinden farklı ekler olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Aşağıda verilen örnekler de bu durumu destekler niteliktedir.

-şIr- ekinin eklendiği, Eski Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi, Harezmi-Kıpçak Türkçesi ve Çağatay Türkçesi dönemlerine ait bazı fiil örnekleri:

täğşür-: ulaştırmak, getirmek, eriştirmek, sevk etmek (Caferoğlu, 1968, s. 231).

taşur-: tenbih ve teslim etmek (Caferoğlu, 1968, s. 225).

taşur-: getirmek, vermek, ısmarlamak, teslim etmek, emanet etmek, (Üşenmez, 2006, s. 389; Ünlü, 2012a, s. 752; Ünlü, 2012b, s. 713; Ünlü, 2012c, s. 567; Ünlü, 2013, s. 1079).

yapşur- : yapıştırmak, başlamak, dolamak, tutturmak, iliştiirmek (Caferoğlu, 1968, s. 285; Ünlü, 2012a, s. 947; Ünlü, 2012c, s. 661).

Yukarıdaki bazı fiil tabanları üzerinde ekin -çur- biçiminde görüldüğü örnekler:

Aşağıdaki örneklerde fiil tabanına eklenen ekin yalnızca ilk ünsüzünün farklı olduğu, ekin fiile kattığı anlamın ise yukarıdaki örneklerle aynı olduğu görülmektedir.

tapçur-: getirmek, vermek (Ünlü, 2012a, s. 752).

yapçur-: yapıştırmak, yamamak (Ünlü, 2012a, s. 947; Ünlü, 2012b, s. 844).

-şIr- ekinin eklendiği, Kazak Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Özbek Türkçesi, Yeni Uygur Türkçesi, Tatar Türkçesi, Başkurt Türkçesi, Kumuk Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Hakas Türkçesi gibi çağdaş Türk lehçelerinde kullanılan bazı fiil örnekleri:

tapşır-: 1. bir işi bir kimseye verme, yükleme, sorumluluğuna verme, 2. teslim etmek, vermek (Koç, Bayniyazov ve Başkapan, 2019, s. 549).

tapşır-: teslim etmek, tevdi eylemek, elden ele vermek (Yudahin, 2011, s. 709).

topşır-: 1. görevlendirmek, 2. teslim etmek (Yusuf, 1993, s. 329).

tapşur-: teslim etmek, vermek, emanet etmek, sunmak, havale etmek (Necip, 2016, s. 490).

tapşır-: vermek, iletmek (Ganiyev vd., 1997, s. 298).

tapşır-: 1. hakkını vermek. 2. bir işe vermek, vazife yüklemek. 3. birinden alıp başkasına vermek. 4. iletmek, ulaştırmak, bildirmek. 5. Allah'a havale etmek (Özşahin, 2017, s. 579).

tapşur-: 1. havale etmek, görevlendirmek, vermek, 2. sunmak, vermek, teslim etmek (Pekacar, 2011, s. 321-322).

tapşır-: 1. ısmarlamak, emanet etmek, 2. sipariş etmek, yaptırmak (Akdoğan, 1999, s. 717).

yapşır-: yapıştırmak, 2. yamamak, perçinlemek, 3. gösterişli giyinmek (Koç vd. 2019, s. 171).

capşır-: yapıştırmak (Yudahin, 2011, s. 178).

çapşır-: yapıştırmak (Arıkoğlu, 2005, s. 79).

Yapılan taramalarda -şIr- ekinin ulaşılabilen en eski kullanımının Eski Uygur Türkçesi döneminde olduğu, bazı kullanım biçimlerinin o dönemden başlayarak çağdaş Türk lehçelerinde hâlâ devam ettiği görülmüştür. Bazı çağdaş Türk lehçelerinde ekin ilk ünsüzünde -ş- > -s- değişmesi olmuştur.

Yukarıda verilen bilgiler göz önünde bulundurulduğunda, bu eklerden -şIr- ekinin tarihî Türk lehçelerinden günümüz Türk lehçelerine kadar kullanımı devam eden biçiminin çoğunlukla *tap-* “bulmak” (Üşenmez, 2006, s. 388), *yap-* “örtmek, kaplamak” (Ünlü, 2013, s. 1230) ve *teg-* “değmek, dokunmak, ermek, erişmek, varmak” (Ünlü, 2012a, s. 769) fiil tabanları ile birlikte olduğu görülmektedir. Eklerin bu fiillere eklenmesi sonucu oluşan yeni fiiller tarihî süreç içinde fiilin temel anlamıyla da bağlantılı olarak çeşitlenmiş ve sık kullanılır duruma gelmiştir.

-şIr- ekinin *tap-* ve *yap-* fiili üzerinde -çIr- biçiminde görüldüğü örnekler de mevcuttur. Bu durum için “Divanü Lugati’it Türk”te: *tapçurdum* maddesine “men oğulni anasınga tapçurdum” örnek cümlesi verildikten sonra “buradaki ج harfi ش den çevrilmiştir. Başkası da böyledir” şeklinde bir açıklamaya yer verilmiştir (Atalay, 1985a, s. 175). -çIr- ekinin *tap-* ve *yap-* fiilleri üzerindeki kullanım örnekleri yalnızca Karahanlı Türkçesi dönemi eserlerinde nadiren yer almaktadır. Bu fiillerin -şIr- eki ile kullanımı ise Eski Uygur Türkçesi döneminden günümüze kadar uzanmaktadır. -şIr- ekinin *tap-* ve *yap-* fiili üzerinde -çIr- biçiminde görüldüğü örneklerin yalnızca Karahanlı Türkçesi döneminde nadir bir şekilde görülüyor olması, fiile kattığı anlamın aynı olması ve bu konu ile ilgili “Divanü Lugati’it Türk”te verilen bilgi göz önünde bulundurulduğunda, bu iki fiil üzerindeki -çIr- ekinin aslının -şIr- olduğu, bu ekin ses değişimine uğramış bir biçimi olduğu söylenebilir.

-şIr- ekinden farklı bir ek olarak kabul ettiğimiz -çIr- ekinin ise eklendiği fiiller -şIr- ekinin eklendiği fiillerden farklıdır ve eklendiği fiil sayısı -şIr- ekinin eklendiği fiil sayısına kıyasla daha azdır. -çIr- ekinin en sık olarak *kül-* “gülmek” ve *tam-* “damlamak” (Üşenmez, 2006, s. 297) fiilleri ile kullanıldığı ve bu kullanımların tarihî lehçeler döneminde olduğu görülmektedir. Bu örneklerin tarihî Türk lehçeleri ile ilgili sözlüklerdeki biçimleri ve anlamları şöyledir:

külçir-: gülmsemek (Caferoğlu, 1968 s. 121; Üşenmez, 2006, s. 297; Ünlü, 2012a, s. 515; Ünlü, 2012b, s. 483; Ünlü, 2013, s. 681).

tamçır- / tamçur-: damlamak, sepelemek (Ünlü, 2012a, s. 729).

2. -çIr- ve -şIr- EKLERİNİN YAPILARI VE İŞLEVLERİ

-çIr- ve -şIr- ekleri iki ekten oluşmuş birer birleşik ektir. -şIr- ekinin yapısı şu şekildedir: (fiil)+(I)ş+(I)r. En sık olarak eklendiği; *tap-*, *yap-* ve *teg-* fiillerine bakıldığında bu üç fiilin ortak bir özelliğinin olduğu görülür. Üç fiilin karşıladığı eylem hareketlerinde; *tap-* “bulmak” (Üşenmez, 2006, s. 388) arayanın ve bulunanın birbiriyle buluşması, iki nesnenin birbirine kavuşması, birleşmesi söz konusudur. Aynı şekilde “örtmek, kapatmak” (Ünlü, 2013, s. 1230) anlamındaki *yap-* fiilinin gerçekleşme hareketinde de iki nesnenin birleşmesi durumu vardır. Üçüncü olarak *teg-* “değmek, dokunmak, ermek, erişmek, varmak” (Ünlü, 2012a, s. 769) fiilinin hareketinde de yine aynı şekilde iki nesnenin birbirine değmesi, birbirine ulaşması durumu vardır. Bu üç fiil ve -şIr- ekinin eklendiği burada yer almayan diğer fiillerin işlenişinin gerçekleşmesi için iki nesnenin var olması gerekmektedir. Bu duruma dayalı olarak işteşlik işlevi olan (Tekin, 2003, s. 95; Eraslan, 2012, s. 112; Hacıeminoğlu, 2008, s. 142; Argunşah, 2018, s. 136) -(I)ş- ekini aldıkları görülmektedir. Bu fiillerin -şIr- eki ile kullanımlarının yanı sıra yalnızca -(I)ş- eki ile kullanım örnekleri de mevcuttur: *tegiş-* “vuruşmak, bir yere değmek” (Ünlü, 2012a, s. 770), *tapış-* “karşılaşmak, rast gelmek” (Ünlü, 2012b, s. 712) *yapış-* “yapışmak, bağlanmak” (Ünlü, 2012a, s. 947) gibi. Fiillerin işteşlik eki almış biçimleri (tegiş-, tapış-, yapış-) üzerine ettirgenlik işlevi olan (Tekin, 2003, s. 95; Eraslan, 2012, s. 111; Hacıeminoğlu, 2008, s. 140; Argunşah, 2018, s. 136) -(I)r- eki de eklenmiştir. Bu ekin eklenmesi kelime kökünden sonraki hecenin ünlüsünden vurguyu kaldırmış ve üzerinden vurgu kalkan ünlü düşmüştür. Bu vurgusuz orta hece ünlüsünün düşmesi iki ayrı ekin tek bir hecede kullanılmasına sebep olmuş, bu da aynı hecedeki iki ekin tek bir ek gibi algılanmasını beraberinde getirmiştir. Neticede ek, söz konusu fiiller üzerinde -şIr- biçimini almıştır ve hem işteşlik hem ettirgenlik işlevini barındırarak kullanımı günümüze kadar süregelmiştir.

-çIr- ekinin *kül-* fiili ile kullanımı Eski Uygur Türkçesi döneminden Çağatay Türkçesi dönemine kadar devam etmişken *tam-* fiili ile kullanımı Karahanlı Türkçesi dönemiyle sınırlı kalmıştır. Günümüz Türk lehçelerinde ise -çIr- biçimindeki bir kullanımına rastlanamamıştır. -çIr- ekinin yapısı ise şu şekildedir: (fiil)+çI+(I)r. Fiil üzerine, pekiştirme işlevi de olan -çI- eki (Korkmaz, 2005, s. 12; Çağatay, 1967, s. 46) ve onun üzerine de fiilden fiil yapım eki olan -(I)r- eki gelmiştir. Çağatay, bu ekin kullanımının göze çarpmayacak kadar az olduğunu bildirmiştir (1967, s. 46).

-çI/- ekinin birinci kısmını oluşturduğunu düşündüğümüz, genellikle pekiştirme eki olarak değerlendirilen -çI/- eki bu biçimiyle veya bugün bazı çağdaş Türk lehçelerinde de görülen -şI/- biçimiyle “Divanü Lugatî it Türk”te *tewçi-* “bir şeyi seyrekçe dikmek” (Atalay, 1985b, s. 276); *tamşı-* “damla damla su içmek, damla damla şarap içmek” (Ünlü, 2013, s. 1079) fiillerinde karşımıza çıkmaktadır. *tewçi-* fiilinin kökünün *tew-* “şişe geçirmek, dizmek” (Atalay, 1985a, s. 15) şeklinde olduğu da yine “Divanü Lugatî it Türk”te görülmektedir.

Yer yer fiil pekiştirme işlevini de koruyarak kullanılan -çI/- eki ve yine bu ekin ses değişimine uğramış biçimi olan -şI/- biçimine çağdaş Türk lehçelerinin gramerleri ile ilgili bazı çalışmalarda yer verilmiştir: Çengel, bu eki -çI/- biçiminde fiilden fiil ekleri arasında değerlendirmiş ve *çapçı-* “ön ayağıyla, tırnağıyla yere vurmak” örneğini vermiştir (2017, s. 148-149). Coşkun, işlek olmayan bir ek olduğunu belirterek *qırçi-* “kırmak, ezmek, kemirmek” örneğiyle birlikte eki -çI/- biçiminde vermiştir (2017, s. 77). Ergöneç Akbaba, geldiği fiilin anlamını pekiştirdiğini belirterek -şI/- biçimiyle ve *arşı-* “temizlemek” örneğiyle vermiştir (2007, s. 633). Çağdaş Türk lehçelerinde bu ekin kullanıldığı diğer bazı fiillere şunlar örnek olarak verilebilir: *arı-* “temizlemek, temiz olmak” (Ünlü, 2012a, s. 46; Ünlü, 2013, s. 50) fiili üzerinde; *arşı-* “1. soymak, 2. temizlemek, yolunu açmak, 3. aklanmak, temize çıkmak” (Koç vd. 2019, s. 49), *arşı-* “1. temizlemek, 2. gönül kirini temizlemek, gönlünü kötü şeylerden arındırmak” (Uygur, 2019, s. 29). *Ör-* “1. örmek, 2. dağılmak, yayılmak” (Koç vd. 2019, s. 459; Uygur, 2019, s. 441; Yudahin, 2011, s. 614) fiili üzerinde; *örşi-* “1. şiddetlenmek, hız almak, 2. dalmak, yayılmak” (Koç vd. 2019, s. 49), *örşi-* “çoğalmak, artmak, büyümek, gelişmek” (Uygur, 2019, s. 443), *örçü-* “üremek, gelişmek” (Yudahin, 2011, s. 614). *Tın-* “dinlenmek, rahat etmek” fiili üzerinde; *tinçi-* “rahat etmek, sükûnet bulmak, sütliman olmak” (Yudahin, 2011, s. 731).

Hem tarihî Türk lehçelerinde hem de günümüz Türk lehçelerinde -çI/- ekinin eklendiği fiillerin ortak bir özelliği dikkat çekmektedir. Bu fiillerin işlenişinde bir sürerlik veya benzer hareketlerin tekrar edilmesi durumu vardır: *kül-* “gülmek” fiilinde art arda kahkaha atmak ve eylemin bir süreci kapsaması; *tam-* “damlamak” fiilinde damlamanın tekrarlanması; *tew-* “şişe geçirmek, dizmek” fiilinde aynı hareketin tekrar edilmesi; *çap-* “hızlı koşmak” (Yudahin, 2011, s. 251) fiilinde aynı ayak ve vücut hareketlerinin tekrarlanması; *tin-* “dinlenmek, rahat etmek” fiilinin bir süreci kapsaması (Yudahin, 2011, s. 731) gibi özellikler dikkat çekmektedir. Bu bilgilere dayanarak -çI/- ekinin genellikle tek heceli, işlenişinde bir sürerlik veya aynı hareketin tekrar edilmesi özelliğini taşıyan fiillere geldiği,

ayrıca ekin fiilin kök anlamını pekiştirdiği veya yakın anlamlı fiil türettiği sonucuna ulaşılmaktadır. -çI/- ekini oluşturan eklerden ikincisi olan -(I)r/- ekinin ettirgenlik işlevini yitirerek -çI/- ekiyle birleşik bir biçimde sınırlı sayıda kullanımının yerleştiği söylenebilir. *Külçir-* fiilinde “gülme” anlamına yakın “gülümsemek” fiilini türettiği ve Eski Uygur Türkçesi döneminden Çağatay Türkçesi dönemine kadar bu fiil üzerinde kullanımının sürdüğü, *tamçur-* veya *tamçur-* fiillerinde, Karahanlı Türkçesi dönemiyle sınırlı olmak üzere, kökün anlamını pekiştirir bir işlevde kullanıldığı söylenebilir.

SONUÇ

-şI/- ekinin ilk kullanımına, yaygın olarak *teg-*, *tap-* ve *yap-* fiilleri üzerinde, Eski Uygur Türkçesi döneminde rastlanmaktadır. Bu fiillerden *tap-* ve *yap-* fiilleri ile kullanımı günümüz Türk lehçelerinde hâlâ devam etmektedir. Günümüzdeki kullanımları fiillerin temel anlamlarıyla bağlantılı olarak çeşitlenmiştir. Ek, iki fiilden fiil yapım ekinin birleşiminden oluşmuştur. Bunlardan birincisi; işlevi işteşlik olan -(I)ş/- ve ikincisi; işlevi ettirgenlik olan -(I)r/- ekidir.

-çI/- ekinin ilk kullanımına ise Eski Uygur Türkçesi döneminde *kül-* fiili üzerinde rastlanmaktadır. Bu kullanım Çağatay Türkçesi dönemine kadar devam etmiştir. Karahanlı Türkçesi döneminde ise *tam-* fiili ile kullanımı mevcuttur. -çI/- eki, fiil pekiştirme işlevi de olan fiilden fiil yapım eki -çI/- ve fiilden fiil yapım eki -(I)r/- eklerinin birleşiminden oluşmuştur. -çI/- eki tek heceli ve işlenişinde sürerlik veya tekrar olan fiillere gelmektedir, çağdaş Türk lehçelerinde de örnekleri görülmektedir. Bahsedilen iki farklı unsurun birleşmesinden oluşan -çI/- eki de -çI/- ekinin işlevine yakın olarak fiili pekiştirme veya kök anlamına yakın bir anlam türetme işlevinde kullanılmıştır. *Tap-* ve *yap-* fiilleri üzerindeki -çI/- eki bu ek değil, -şI/- ekinin ses farklılığı görülen biçimidir.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, Y. (1999). *Azerbaycan Türkçesi'nden Türkiye Türkçesi'ne büyük sözlük*. İstanbul: Beşir Yayınevi.
- Argunşah, M. (2018). *Çağatay Türkçesi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Arıkoğlu, E. (2005). *Örneklilik Hakasça-Türkçe sözlük*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Atalay, B. (1985a). *Divanü Lûgat-it-Türk tercümesi 2*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Atalay, B. (1985b). *Divanü Lûgat-it-Türk tercümesi 3*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi sözlüğü*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Clauson, S. G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. Oxford: Oxford University Press.
- Coşkun, M. V. (2017). *Özbek Türkçesi grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Çağatay, S. (1967). Pekiştirilmiş fiiller. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1966*, 39-50.
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2014). *Kutadgu Bilig grameri* (2. bs.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Erdal, M. (1991). *Old Turkic word formation I, II*. Wiesbaden: O. Harrassowitz.
- Ergönenç Akbaba, D. (2007). Nogay Türkçesi. *Türk lehçeleri grameri* (A. B. Ercilasun, Ed.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ganiyev, F. (1997). *Tatarca-Türkçe sözlük*. Kazan-Moskova: İnsan Yayınevi.
- Hacıeminoğlu, N. (1996). *Karahanlı Türkçesi grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kasapoğlu Çengel, H. (2017). *Kırgız Türkçesi grameri (Ses ve Şekil Bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Keskin, E. G. (2017). *Türkçede birleşik ekler*. Yayımlanmamış doktora tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Koç K., Bayniyazov A. ve Başkapan V. (2019). *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2005). Türkçede ok/ök pekiştirme edatı üzerine. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar-I*, 12-84.
- Necip, E. N. (1995). *Yeni Uygur Türkçesi sözlüğü* (İklil Kurban, Çev.). Ankara: TDK Yayınları.
- Özşahin, M. (2017). *Başkurt Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Paçacıoğlu, B. (1995). *Orta Türkçe*. Sivas: Dilek Ofset Matbaacılık.
- Pekacar, Ç. (2011). *Kumuk Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, Ş. (1976). Eski Türkçe. *Türk Dünyası El Kitabı* 142-192. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Tekin, T. (2003). *Orhon Türkçesi grameri*. Ankara: Sanat Kitabevi.
- Uygur, C. V. (2019). *Karakalpak Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ünlü, S. (2012a). *Karahanlı Türkçesi sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Ünlü, S. (2012b). *Doğu ve Batı Türkçesi Kur'an tercümeleeri sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Ünlü, S. (2012c). *Harezmi Altınordu Türkçesi sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Ünlü, S. (2013). *Çağatay Türkçesi sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Üşenmez, E. (2006). *Karahanlı Türkçesi sözlüğü*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Yudahin, K. K. (2011). *Kırgız sözlüğü* (Abdullah Taymas, Çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yusuf, B. (1993). *Türkçe Özbekçe ve Özbekçe Türkçe sözlük*. Taşkent: Özbek-Remaksa.

Makale Künyesi (Araştırma): Dinç, M. (2021). Youtube platformundaki "... için çal / söyle / oku" etiketli video içerikleri üzerine folklorik bir inceleme. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 298-334.

<https://doi.org/10.32321/cutad.795577>

YOUTUBE PLATFORMUNDAKİ "... İÇİN ÇAL / SÖYLE / OKU" ETİKETLİ VİDEO İÇERİKLERİ ÜZERİNE FOLKLORİK BİR İNCELEME

Mustafa DİNÇ¹

ÖZET

Kitle iletişim araçları içerisinde yediden yetmişe herkesin yoğun bir temas hâlinde olduğu internet, ortaya çıktığı temel amaç olan askeri haber alma vasfından oldukça farklılaşarak günümüzde bireylerin günlük rutinleri içerisinde en çok vakit geçirdikleri, kendi duygu ve düşünce dünyalarına uygun çeşitli içerikleri ürettikleri, paylaştıkları veya takip ettikleri bir sosyal ortam hâline gelmiştir. Sosyal medya adı verilen internet platformları aracılığıyla meydana gelen bu dönüşüm yeni medya ortamlarını takip eden kitlelerin beğenileri, ilgileri, eğilimleri doğrultusunda kısa zaman içerisinde birbirinden farklı akımların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Genellikle Amerika ve Avrupalı kullanıcılar arasında ortaya çıkan ve benzer kurgudaki fotoğraf ve videoların paylaşılmasına dayanan bu akımlardan biri de öncülü 2002 de Kıta Amerika'sında görülen; Türkiye sahasında ise 2009 yılından itibaren "...İçin Çal/ Söyle/ Oku" etiketleri ile yaygınlaşan video içerikleridir. *YouTube* başta olmak üzere çeşitli platformlarda paylaşılan bu etikete sahip içerikler zamanla pek çok konu ve amaç doğrultusunda çeşitlenmiş ve çok farklı işlevleri yerine getirir bir hâl almıştır.

Çalışmada, internet ve sosyal medya kavramları üzerinde kısaca durulmasının ardından bu ortamlarda Türkiye sahası kullanıcılar tarafından ilgiyle karşılanan ve 2020 yılının ikinci yarısına değin *YouTube* platformunda paylaşıldığı tespit edilen 300'ü aşkın "...İçin Çal/ Söyle/ Oku" etiketli video içeriği, isim, yüklenme tarihi, süre, müzikal-sözel-görsel doku, yayıncı, görüntülenme sayısı, konu-amaç ve link bilgileri ile fişlenerek içerik çözümlemesi yöntemi ile tek tek ele alınmış, ayrıca bunların ortak noktaları ve farklılıkları üzerinde durularak bu içeriklerin işlevleri yorumlanmıştır. Bu doğrultuda, başlangıç olarak *sosyal sorumluluk düşüncesi* ile oluşturulan içeriklerin, *kutlama, tanıtım-reklam, protesto, mesleki-kültürel birlik*

¹ Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Ana Bilim Dalı, Dr. Öğr. Üyesi. mustafadinc@comu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-5639-4876>

beraberlik gibi amaçlarla da hazırlanarak paylaşıldıkları ve zamanla folklorun işlevleri ile orantılı olarak *eğlence, ticari-ekonomik, sosyal, kültürel, eğitimsel* ve *protesto* yönlerinden bazı işlevler kazandıkları ve değişen şartlar altında, güncel olaylara uygun biçimde yeni konu, işlev ve bağlamlarla çeşitlenerek yaygınlaştıkları tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: YouTube, sosyal medya, folklor, müzik, ...için çal/söyle/oku.

A FOLKLORIC REVIEW ON THE VIDEO CONTENTS TAGED "PLAY/ SAY/ READ FOR..." ON YOUTUBE PLATFORM

ABSTRACT

Rather than military intelligence, which is the main purpose for which it emerged, the internet, in which everyone from seven to seventy has an intense contact in the mass media, has become a social environment where individuals spend the most time in their daily routines, produce, share or follow content that is suitable for their own emotions and thoughts. This transformation, which has taken place entirely through internet platforms called social media, has also enabled the emergence of different trends in a short time in line with the likes, interests and trends of the masses following these new media environments. One of these trends, which generally emerges between American and European users and is based on sharing photos and videos in similar fiction are the video contents tagged "Play/ Say/ Read for..." and which have become a trend in Turkey since 2009 and emulated from their predecessor videos from the Continental America that commenced in 2002. The contents with this tag shared on various platforms, especially YouTube, have diversified over time for many subjects and purposes and fulfilled very different functions.

In the study, after pondering briefly on the internet and social media concepts, this environment in Turkey area met with interest by the user and until the second half of 2020, determined to share the *YouTube* platform more than 300 "Play/ Say/ Read for..." tagged video contents, name, upload date, duration, musical-verbal-visual texture, publisher, number of views, subject-purpose and link information, and handled individually by content analysis method. In addition, the functions of these contents were interpreted by emphasizing their common points and differences. In this direction, the contents created with the idea of social responsibility at the beginning are shared with the purposes such as celebration, promotion-advertisement, protest, professional-cultural unity, and over time, in proportion to the functions of folklore, entertainment, commercial-economic, social, cultural, educational and protest It has been determined that they have acquired some functions in their aspects and become widespread under changing conditions by diversifying with new topics, functions and contexts in accordance with current events.

Keywords: YouTube, social media, folklore, music, play/ say/ read for.

GİRİŞ

Çağımızda önu alınmayan bir hızla gelişen bilimsel ve teknolojik altyapı, tüm kültür bilimleri şubelerinin bu gelişmelerin açtığı yeni saha ve konulara odaklanmalarını sağlamıştır. Dünyada ve Türkiye’de bu durumdan önemli ölçüde etkilenecek dijital kültür, netlore, netnografi, internet folkloru, ağ folkloru, sanal folklor, internetlor, computerlore, computer folklore, virtual folklore, cyberlore, e-folklor, dijital folklor (Alekseyevskiy, 2015, s. 202-203)² vd. gibi çeşitli kavramlar çerçevesinde meseleye yaklaşan pek çok güncel çalışmanın³ oluşturulduğu alanlardan biri de kültür bilimlerinin önemli paydaşlarından biri olan folklorudur. “Her yeni iletişim aracı, folklorun iletilmesi için yeni bir yoldur” diyen De Vos’a (2013, s. 246) ek olarak, Mehmet Özdemir’in de belirttiği gibi (2019, s. 24) folklorun geleneksel yapısının olduğu şekilde dijital ortama aktarılması mümkündür ve bu durum sözlü ve yazılı kültüre ait özelliklerin dijitalleşmesi şeklinde de açıklanabilir. Bu doğrultuda Bakı Nalcioglu’nun (2020, s. 188-189);

“Günümüzde bilgi edinme ve iletişim aracı olmanın yanı sıra toplumun pek çok ihtiyacına da hizmet eder hâle gelen internet; insanların sohbet edebilecekleri bir ortama, araştırma yapabilecekleri bir kütüphaneye, alışveriş yapabilecekleri bir mağazaya, film izleyebilecekleri bir sinemaya, bankacılık hizmetlerini kullanabilecekleri bir bankaya ya da oyun oynayabilecekleri bir oyun salonuna dönüştürerek folklorun pek çok üretim ve tüketim bağlamını içselleştirdiği söylenebilir.”

ifadeleriyle dile getirdiği ve çok sayıda güncel halk bilimi araştırmasında da bu perspektif çerçevesinde yeni bir mecra olarak incelenen internet, Ong’un (2014, s. 23-24) birincil ve ikincil sözlü kültür ortamları olarak ele aldığı kültür ortamlarından ikincisine tekabül etmektedir. Nebi Özdemir’in (2015, s. 389) *kitle iletişim araçlarının bileşkesi* olarak doğru ve yerinde bir tespitle nitelendirdiği internet, yine ona göre günümüz dünyasında başlı başına bir kültürel bağlam ve önceki kültürel ortamlarda yaratılan sözlü ve yazılı kültür ürünlerinin yaratıldığı, aktarıldığı, paylaşıldığı ve değiştirildiği bir

² Atilla Bağcı tarafından Türkiye Türkçesine çevrilen çalışmasında Alekseyevskiy sözü edilen kavramları kullanan araştırmacıları da zikretmektedir.

³ Bu makalede sözü edilen çalışmalarla ilgili tafsilatlı bilgi verilmemiş, tekrara düşmemek ve giriş bölümü için gereğinden fazla uzun olacağı düşünülmüş folklor ve internet kavramlarına doğrudan odaklanan önemli güncel çalışmaların anılması yeğlenmiştir. Bu anlamda Türkiye sahasındaki örnek çalışmalar için bk. Güvenç, 2014; Bars, 2018; Çobanoğlu, 2018; Gülüm, 2018; Oğuz vd. 2019; Özdemir vd. 2020; Gülüm, 2020.

temel yaşam alanı olarak kabul edilmektedir. Bu itibarla folklor penceresinden bakıldığında internet, alana hem yeni bir yaratım, kayıt ve aktarım olanağı sunmakta hem de yaygınlığı ile folklor ürünlerinin geniş kitlelere ve farklı kültür çevrelerine ulaşma fırsatını da doğurmaktadır.

Temel çıkış noktası olarak sınırlar üstü bir iletişim aracı olmasının yanında yukarıda kısaca üzerinde durulduğu gibi günümüz dünyası için yeni bir kültürel ortam hâline gelen internetin dünyadaki gelişimine bakıldığında 1969 yılında ABD Savunma Bakanlığı'nda ARPANet'in kurulması ile askeri bir amaçla başladığı, sonraki süreçte de bu askeri amaca ek olarak uzak mesafelerdeki sivil iletişimi sağlayan bir duruma evrildiği görülmektedir. Türkiye'de ise 1980'leri takiben Ege, Bilkent, Ortadoğu Teknik, İstanbul Teknik ve Yıldız Teknik Üniversiteleri aracılığıyla çeşitli altyapı denemeleri yapılmış ve 12 Nisan 1993'te ODTÜ tarafından ilk internet bağlantısı gerçekleştirilmiştir (Saka, 2019, s. 4-6). We Are Social ve Hootsuite platformlarının yayınladıkları rapora göre, 2020 yılının ikinci çeyreği itibarıyla dünyada internet 4.57 milyar, sosyal medya 3.81 milyar, mobil cihazlar ise 5.16 milyar kullanıcı rakamına ulaşarak dünya nüfusunun yarısından fazlasının hizmet aldığı bir düzeye ulaşmıştır (URL-1).

Çalışmamızda üzerinde durduğumuz ve günümüz internet kullanıcılarının, günlük rutinlerinde en çok içinde buldukları, bu yönüyle internetin iletişim, haber - bilgi edinme vd. yönlerinden daha fazla önemstedikleri bir olgu olarak *sosyal medya* ise, en anlaşılır biçimde içinde *sosyal ağlar (facebook vs.)*, *bloglar*, *wikiler*, *podcastler (iTunes vd)*, *forumlar*, *içerik toplulukları (YouTube, Flickr)* ve *mikrobloglar (Twitter)* bulunan ve *katılımcılık*, *açıklık*, *konuşmacılık*, *topluluk olma ve bağlantılılık* gibi temel özellikleri olan yeni bir çeşit çevrimiçi medya ortamıdır (Mayfield, 2008, s. 5-6). Ertürk ve Ertem Eray'ın tespitlerine göre (2015, s. 75), 1989 yılında Bruce ve Susan Albenson çiftinin, çevrimiçi günlük yazan kişileri "Open Diary" isimli bir internet sitesi etrafında toplamaları ile başladığı düşünülen sosyal medya olgusunun mevcut durumuna bakıldığında ise, en alt tabakadan en üstüne kadar hemen her internet kullanıcısıyla çeşitli biçimlerle belirgin bir temas içinde bulunduğu görülmektedir.

Günümüz internet kullanıcılarının sosyal medyayla ilgili tutumlarında çok önemli bir yer işgal eden, 2020 verilerine göre 2 milyar aktif kullanıcısı bulunan (URL-2) ve kullanıcılarının hem üretici hem de tüketici olarak rol bulabildikleri platformların en önemlisi *YouTube*'dur. *YouTube*, "çipliklik veya cinsellik, şiddet,

siber zorbalık, taciz, nefret söylemi, spam-yanıltıcı meta veriler, dolandırıcılık” barındıran içerikler (URL-3) dışında her türlü görüntülü içerik veya konseptin kişilerce izlenebileceği, paylaşılabilirliği veya sergilenebileceği bir video paylaşım ortamıdır.

“Herkesin, kendisini özgürce ifade edebilmesi, fikirlerini paylaşabilmesi ve başkalarının da katkıda bulunduğu bir diyalog ortamını destekleyebilmesi; bilgiye kolayca ve sorunsuzca erişebilmesi; keşfedilme, işletme kurma ve kendi değerleri doğrultusunda başarıya ulaşma şansı tanınması; birbirine destek olan, engelleri aşan, sınırların ötesine geçen ve ortak ilgi alanları ile tutkuları etrafında topluluklar bulabilmesi gerektiğine inanıyoruz.” (URL-4)

misyonu ile 2005 yılında Chad Hurley, Steve Chen ve Jawed Karim isimli girişimciler tarafından kurulan platform, 2006 yılında ise Google tarafından satın alınmıştır (Ying, 2007, s. 29). Tanıtımlarındaki ifadeleriyle, düşünce ve paylaşım özgürlüğünü öncelleyen misyonuyla ortaya çıkan *YouTube* zaman içerisinde kullanıcıların *farklı deneyimler yaşama, etkileşime girme, popüler olanı takip etme, bilgilenme, eğlenme,* (Arklan ve Kartal, 2018, s. 950-952) gibi pek çok amaç veya eğilimine cevap veren bir alan hâlini almıştır.

Yukarıda sosyal medya ve video içerikleri kavramlarının ekseninde sunulan girişin ardından incelememizin odaklandığı husus ise 2009 yılından beri *YouTube* platformu üzerinde Türkiye sahasında bir akım hâlini alarak pek çok içeriğin oluşturulduğu “...İçin Çal/ Söyle/ Oku” etiketli içeriklerdir. Pek çok farklı özellik, etki ve işleviyle günümüz halk bilimi çalışmalarının eğildiği bir olgu olarak görsel materyal çözümlenmeleri her ne kadar Yolcu'nun dikkat çektiği gibi (2017, s. 534) henüz emekleme aşamasında olsa da, sahadaki bu tarz çalışmaların veya görsel okumaların, hem halk bilgisi ürünlerinin kayıt altına alınması bakımından hem de kültür ürünlerinin ekonomi, turizm, medya gibi alanlardaki görünürlüğü bağlamlarında önemli fikirler ortaya çıkarabileceği düşünülmektedir. Bu doğrultuda, “...İçin Çal/ Söyle/ Oku” etiketli video içerik projelerinin; konuları-amaçları, sözel, görsel ve müzikal dokuları, benzerlikleri-ayrılıkları, işlevleri ve etkileri gibi pek çok değişken üzerinden değerlendirildikleri takdirde çok önemli bulguları ihtiva ettikleri görülebilecektir. Bu önerme çerçevesinde oluşturduğumuz incelemizde ise yukarıda belirtilen her bir etiket öncelikle ilgili video içerik platformunun arama kısmında aranarak içinde bu ifadelerin geçtiği her paylaşım; *isim, yüklenme tarihi, süre, müzikal-sözel doku, görsel doku, yayıncı, görüntülenme sayısı, konu-amaç ve url linki* bilgileriyle fişlenmiştir.

Filşilen bu videolar, içerik özmlemesi yöntemi ile tek tek ele alınış ve neticede tespit edilen bulgular yorumlanmıştır.

KONU ve AMAÇLARI BAKIMINDAN "... İÇİN ÇAL/ SÖYLE/ OKU" ETİKETLİ İÇERİKLER

Dünyanın çeşitli ülkelerine mensup sanatçılar tarafından 2002 yılında *dünyanın tüm yönleriyle yaşanabilir bir hle getirilmesini* amaçlayan bir misyonla kurulan "Playing for Change" (Değişim İçin al) isimli aktivist hareketin (URL-5) ok çeşitli coğrafya, görüntü, müzik ve enstrümanlarla seslendirdikleri şarkıları kayıt etmelerinden etkilenilerek, 2 Ekim 2009'da Fırat avaş ve Vildan zfenerci'nin önderliğinde ve -kendi ifadeleriyle- *küresel iklim değişiklikleri, seller, taşkınlr, buzulların erimesi, kıyıların deniz tarafından yutulması ihtimali, kuraklık, GDO'lu ürünler, denetimsiz tarımsal ilaçlama, sakıncalı katkı maddeleri, enerji savaşları, temiz su savaşları* gibi sorunlara müzik yoluyla dikkat çekmek amaçıyla kurulan ve bir ağaçlar.net projesi olarak başlatılan "Doğa İçin al" organizasyonu (URL-6) yukarıda bahsedilen ve incelememizin odaklandığı "...İçin al/ Söyle/ Oku" içeriklerinin Türkiye'deki öncülü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir Karadeniz Türküsü olan "Divne Aşık Gibi" isimli türkünün çok farklı meknlarda birbirinden farklı yorumcular, ses sanatçıları, enstrmanistler tarafından parça parça seslendirilerek montajlanması suretiyle oluşturulan ilk video ieriėi⁴, kısa zamanda büyük beğeni toplayarak bir sosyal sorumluluk projesi biçiminde hemen tüm haber bültenlerine çıkış ve toplumun algısında önemli bir yer işgal ederek bu akımın doğmasını sağlamıştır. Öyle ki 2020 Ağustos ayı sonu itibarıyla sadece *YouTube* platformu üzerinde (diğer video içerik platformlarına bakılmaksızın) ve her video içeriğinin en fazla izlenen sayısına ulaşan kopyası baz alındığında (ki pek çok video içeriğinin birden fazla kişi veya kullanıcı tarafından yüklenmesi de söz konusudur) "...İçin al/ Söyle/ Oku" etiketleri ile gösterime giren/paylaşılan içeriklerin sayısı 300', toplam izlenmeleri de 300 milyondan ařmıřtır⁵.

⁴ Söz konusu video içeriğinin ilk gösterimi de 02/10/2009 tarihinde yapılmıştır.

⁵ Ekte sunulan çizelgeden de anlaşılacağı üzere 28.08.2020 tarihi itibarıyla ilgili etiketlerle Türkiye sahasından kullanıcılar tarafından sadece *YouTube* platformunda 313 içerik oluşturulduğu; izlenme sayılarının (sadece en yüksek izlenen ve ilk kez paylaşılan örnekleri göz ntnde bulundurulurarak) ise 300.121.716 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre bu içeriklerin farklı kullanıcılar tarafından yüklenmeleri ve diğer video paylaşım platformlarında sunulanları da göz ntnde bulundurulduğunda, hem paylaşım hem de izlenme sayılarının bu rakamların olduğa üzerinde olduğu kesindir.

YouTube platformunda sözü edilen etiketlerle paylaşılan videoların açıklama kısımlarından anlaşılabilceği üzere, konuları ve/veya amaçları bağlamında dünyadaki ve ülkemizdeki ilk örneklerinin, dünyanın bozulan doğal dengesine dikkat çekmek olduğu ve bu yönleriyle ilk olarak bir sosyal sorumluluk ana konu/amacı çerçevesinde ortaya çıktıkları tespit edilmiştir. Sosyal sorumluluk düşüncesinin ilgili etiketlere sahip video içeriklerinde doğa ile ilintili örneklerin yanında zaman içerisinde, *engelli bireyler konusunda farkındalık yaratma, ölümcül hastalıklara yakalanmış bireylere destek verilmesi, sağlıkta artan şiddet olaylarına karşı çıkılması, güvenlik kuvvetlerine saygı ve minnet ifadesi, futbolda fair play anlayışına dikkat çekilmesi* gibi pek çok alt konuyla çeşitlendirildiği görülmektedir.

Sosyal sorumluluk konu-amacı öncülüğünde ortaya çıkan söz konusu video içeriklerinin, günümüze gelene değin aynı zamanda hem bu konu veya amacı içerdikleri hem de bundan farklı anlamları yüklenerek de karşımıza çıktıkları dile getirilebilecek ikinci bir husustur. Nitekim konuyla ilgili olarak yapılan işleme çalışmalarında Türkiye'nin 81 ilinin hemen hepsiyle alakalı olarak, önderlik veya finansörlüğünün valilikler, belediye başkanlıkları, Milli Eğitim Müdürlükleri veya diğer kurumlar tarafından üstlenilen ve il merkezinin, ağırlıklı olarak ise ilçelerin tanıtıldığı videoların hazırlandığı, konu-amaç bağlamında ortaya çıkan diğer bir tespittir. Bu bakımdan "...İçin Çal/ Söyle/ Oku" etiketleri ile *YouTube* platformunda paylaşılan video içeriklerinin ikincil konu-amaç boyutunun ise doğal, tarihî, kültürel ve turistik değerlerin tanıtılması fikri çerçevesinde oluşturulduğu ifade edilebilir.

Konu ve amaçları bağlamında "...İçin Çal/ Söyle/ Oku" etiketli video içeriklerinin kümelendiği bir diğer önemli başlık özellikle eğitim kurumlarının faal oldukları belirli gün ve hafta kutlamaları ve anmalardır. Bu konu-amaç dairesinde özellikle 18 Mart Çanakkale Zaferi ve Şehitleri Anma Günü ile Öğretmenler Günü gibi belirli günler münasebetiyle çok sayıda video içeriğinin paylaşıldığı göze çarpmaktadır ki Çanakkale Zaferinin 100. yılı olan 2015 yılında bu içeriklerin sayısal olarak bir hayli arttığı görülmektedir. Genellikle eğitim kurumlarının personel ve/veya öğrencileri ile hazırlanmakta olan bu konu/ amaçlı içeriklerin dışında daha az örnekle de olsa, 19 Mayıs Atatürk'ü Anma Gençlik ve Spor Bayramı, Engelliler Haftası, 12 Mart İstiklal Marşının Kabulü ve Mehmet Akif Ersoy'u Anma Günü, Mahalli Kurtuluş Günleri (Şanlıurfa, Gaziantep, Vakfıkebir), Açılış Yıldönümleri gibi önemli günleri ele alan örnekler de yer almaktadır. Bu konu-amaçla ilgili olarak örneğin Aksaray İl Kültür ve Turizm Müdürlüğünün "Aksaray'ın İl Oluşunun 25. ve 30. Yılları ile

Bağdat Fatih Aksaraylı Genç Osman'ın Şehadeti'nin 381. Yılı" anılarına hazırlanmış olduğu üç içerik ise hayli spesifik örnekler olarak tespit edilmiştir (URL-7, URL-8, URL-9). Buna mukabil, Mersin Atatürk Anadolu Lisesi personel ve öğrencilerinin hazırlanmış oldukları "Ozanlarımız İçin Çal (Aşık Veysel, Karacaoğlan, Mahzuni Şerif, Pir Sultan Abdal)" video serisi (URL-10, URL-11, URL-12, URL-13, URL-14); Ahmet Ünal Kız Anadolu İHL ekibinin hazırlanmış oldukları "Veysel İçin Çal" (URL-15); Kırşehir Neşet Ertaş Güzel Sanatlar Lisesi tarafından hazırlanan "Neşet Ertaş İçin Çal" (URL-16); Afşin Belediyesi tarafından paylaşılan, Afşin İçin Çal-2 (Hayati Vasfi Taşyürek Anısına) (URL-17) ve Ülkü Ocaklı Gençler tarafından hazırlanan "Fırat Yılmaz Çakıroğlu İçin Söyle" (URL-18) etiketli video içerikleri gibi paylaşımların ise bu konu-amacın "anmalar" kısmında değerlendirilmesi mümkündür.

Sözel veya müzikal altyapıları itibarıyla her ne kadar *sosyal sorumluluk ve belirli gün ve hafta kutlamaları ve anmalar* başlıkları ile de ilişkili olsalar da, özellikle görsel dokularından çıkarılacağı ve çalışmanın ilerleyen aşamalarında üzerinde durulacağı üzere kısa süre içerisinde bir PR⁶ faaliyetine de dönüştüğü görülen kurumsal tanıtım ve reklam konu-amaçlı içerikler ise kurumların olanaklarını göstermek maksadıyla hazırladıkları video paylaşımları olarak karşımıza çıkmaktadır. Sözel ve/veya müzikal altyapılarında böylesine bir amacın açıkça belirmediği bu tipteki video içeriklerinde, amaç daha ziyade görsel dokuda sunulanlardan çıkarılmaktadır. Zira bu amaçla oluşturulan içeriklerin görsel temsillerinde kurumların sosyal, fiziki, idari vd. olanakları ağırlıklı olarak yer almaktadır. Bu şekilde başka özel eğitim kurumları olmak üzere, anaokulundan üniversiteye hemen her düzeyde eğitim kurumunun, gençlik-kültür merkezinin, diğer resmi kurumların paylaşımlarına incelediğimiz 300'ü aşkın video içeriğinde rastlamak mümkündür.

İncelenen videolar içerisinde bazılarının ise aynı mesleği yapan kişilerce hazırlanarak paylaşıldığı tespit edilmiştir. Bir mesleki örgütlenmenin sorunlarına dikkat çekmek, aynı mesleğe mensup bireylerin sosyal becerilerini gözler önüne sermek veya yukarıda sayılan diğer konularla az çok ilişkili olarak, bu mesleği paylaşan kişilerin hep birlikte bir sosyal sorumluluk, kutlama, anma yahut tanıtım gibi düşüncelerine hizmet eden bu tipteki videolar ise mesleki beraberlik ve dayanışma konu veya amaçlı video içerikleri olarak değerlendirilebilir. Bu manada amacı etiketinde de açıkça belli olan Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi hekimlerinin 2014 yılında hazırladıkları "Sağlıkta Şiddete Karşı Çal" etiketli video

⁶ Public Relations: Halkla İlişkiler.

(URL-19) bariz bir örnek olmasının yanında; sözgelişi, Düzce İl Jandarma Komutanlığı personelinin (URL-20), Ankara İl Sağlık Müdürlüğü personelinin (URL-21), Sağlık Bilimleri Üniversitesi hekimlerinin (URL-22, URL-23), Hakkâri İl Emniyet Müdürlüğü personelinin (URL-24), İstanbul Emniyeti Çevik Kuvvet polislerinin (URL-25), Çanakkale, Konya ve Antalya Barolarına mensup avukatların (URL-26, URL-27, URL-28) İnşaat Mühendisleri Odası İzmit Şubesi üyelerinin (URL-29) veya sadece öğretmenlerin yukarıdaki diğer konu veya amaçlarla da ilişkili olarak hazırladıkları videoların aynı zamanda mesleki beraberlik ve dayanışma konu/amacıyla örtüşen içerikler olduğu dile getirilebilir.

Birlik ve beraberlik fikrinin mesleki düzlemde daha geniş biçimde bir kültürel ve millî birlik düşüncesiyle oluşturulduğu bazı videolarda Türk kültür dairesinin paydaşları olan ülkelere mensup bireylerin, Türk kültürünün hemen her cephesinde bilinen eserleri/marşları icra ettikleri görülmekte, bu tipteki videolar ise kültür ve dil birliği konu veya amaçlı video içerikleri olarak düşünülmektedir. Bu bağlamda Yurtdışı Türkler Birliği (URL-30) veya Kırgızistan Türkiye Türkçesi Öğretim Merkezi (URL-31) gibi kuruluşların hazırladıkları içerikler bu konu veya amaçla oluşturulmuş en önemli örneklerdendir.

İncelenen videolar içerisinde protesto konu/amacını paylaşan bazı içeriklerin de oluşturulduğu son olarak tespit edilmiştir. Bunlardan ilki Karadeniz bölgesindeki hidroelektrik santrallere karşı çıkan aktivistlerce oluşturulan "Direnen Karadeniz-Karadeniz İçin Çal" etiketli içerik iken (URL-32), ikincisi tarihe 1938 Dersim İsyanı olarak geçen olaylarda devlet uygulamalarını protesto eden "Bir Halk İçin Söyle-Piya Va 38 (Kurmanci&Zazaki)" etiketli videodur (URL-33). Protesto konu-amaçlı son örnek ise 2017 Referandumu sürecinde Eskişehir Nar Kadın Dayanışması tarafından hazırlanarak paylaşılan "Hayır İçin Çal-Eskişehir Nar Kadın Dayanışması-Hayır De" etiketli video içeriğidir (URL-34). Sayıca az olmalarına rağmen bu tipteki içeriklerde sanatın protesto işlevinin kısmen sürdürüldüğü dile getirilebilir.

SÖZEL, MÜZİKAL ve GÖRSEL UNSURLARI BAKIMINDAN "... İÇİN ÇAL/SÖYLE/ OKU" ETİKETLİ İÇERİKLER

"...İçin Çal/ Söyle/ Oku" etiketi ile yayınlanan/paylaşılan video içeriklerinin, konu ve amaç bağlamlarındaki sınırlarının belirlenmesinin ardından üzerinde durulması gereken bir diğer nokta, bu içeriklerin her birinin "sözel, görsel ve müzikal" bakımdan üçlü bir kombinasyona dayanılarak hazırlanmış olduğudur. Bir diğer ifadeyle bahse konu etiketlerle paylaşımı yapılan video içerikleri sözel,

müzikal ve görsel anlamda somut bazı ortaklıklar veya benzerlikler içermektedir. Buna göre, ilk olarak video içeriklerinde yukarıda sunulan konu ve amaçlarla örtüşen sözel ürünlerin tercih edildiği görülebilecektir. Ağırlıklı olarak türkü türündeki eserlerin icra edildiği "...İçin Çal/ Söyle/ Oku" etiketli videolarda, sözgelisi sosyal sorumluluk amaçlı veya doğal, kültürel tarihi ve turistik değerlerin tanıtıldığı örneklerde, videonun hazırlandığı yörenin türkülerinin; belirli gün ve hafta kutlamaları ve anma konulu paylaşımlarda epik bazı şiirlerin, türkü ve marşların tercih edildiği tespit edilmiştir. Sözel dokuları türkülerden oluşan paylaşımlarda, özellikle anonim karakterde ve popüler türkülerin seçildiği görülmüştür ki bu noktada hem herhangi bir fikri mülkiyet problemi ile karşılaşılmasının önüne geçilmek istendiği, hem de türkünün popüler olmasından hareketle izlenme-ulaşılabilme sayısının artmasının amaçlandığı açıktır. Zira *YouTube* platformunda, özellikle son dönemlerde telif hukukuna son derece riayet edilmekte, konuya aykırı içerikler derhâl sistemden kaldırılmaktadır. Bu bağlamda, özellikle "Çanakkale İçinde" isimli türkü ile her ne kadar telif bir eser olsa da hak sahibinin bir itirazı olmadığı bilinen Aysel Cihan Kahraman'a ait "Benim Adım Öğretmen" isimli şiirin çok sayıda içeriğin sözel zeminini oluşturduğu tespit edilmiştir.

Çanakkale İçinde türküsü, öncelikle ve genellikle 18 Mart Çanakkale Deniz Zaferi ve Şehitleri Anma Günü temalı içeriklerde (birkaç istisnada da okul-kurum tanıtımlarında); "Benim Adım Öğretmen" ise Öğretmenler günü kutlama maksatlı içeriklerde yinelenmiştir. Bu mantık dâhilinde seçilen sözel ürünler (türküler) videoda görev alan icracılar tarafından her bir dizesi-bölüğü farklı farklı kişilerce seslendirilmek ve sonrasında birleştirilmek suretiyle kayıt edilmekte ve montajlanmaktadır.

Sözel doku çerçevesinde ele alınabilecek bir diğer durum ise bazı video içeriklerinin sözel dokularının Türkçe dışında farklı dil veya lehçelerle de oluşturulmasıdır. Örneğin, Bingöl Belediyesi ve Bingöl İl Millî Eğitim Müdürlüğü tarafından 18/02/2017 tarihinde paylaşılan "Zazaca İçin Söyle 2017" etiketli tanıtım videosunun sözel içeriğini "Dilo Dilo" isimli Zazaca bir eser (URL-35); Fırat Kalkınma Ajansı, Bingöl Belediyesi ve Bingöl İl Millî Eğitim Müdürlüğü ortaklığında hazırlanarak 23/03/2019 tarihinde paylaşılan "Bingöl İçin Söyle 2019 (3 Dil 1 Memleket)" etiketli videonun sözel içeriğini ise "İna Kenek Kümca Ra Wa" isimli eser (URL-36); 05/04/2012 tarihinde "Bir Acayip Adam" takma isimli kullanıcı tarafından paylaşılan ve 1938 Dersim İsyanını konu alan "Bir Halk İçin Söyle Piya Va 38 (Kurmanci&Zazaki)" etiketli videonun sözel içeriğini ise Kürtçenin Kurmanci ve Zazaki lehçelerinden oluşan bir manzume

oluşturmaktadır (URL-33). Bu örneklerde görüldüğü gibi doğrudan farklı dildeki sözel unsurların kullanılmasının yanında bazı video içeriklerinde de Türkçe sözlü türkülerin parça parça olmak suretiyle farklı dillerde okunması da gündemdedir. Bu minvalde 11/03/2018 tarihinde Eyüpsultan Belediyesi tarafından hazırlanarak yayımlanan içerikte "Çanakkale İçinde" türküsü, "Türk, Arnavut, Arap, Kürt, Gürcü, Boşnak, Laz, Çerkez, Makedon" dillerinde (URL-37); 04/07/2019 tarihinde Poll Production tarafından yayınlanan ve İstanbul Emniyet Müdürlüğü Çevik Kuvvet Korosunun icra ettiği "Çanakkale İçinde" türküsü ise "Kürt, Laz, Boşnak, Arap ve Türk" dillerinde (URL-25); 15 Mart 2019 tarihinde Gaziantep Amerikan Kültür Koleji tarafından paylaşılan içerikte ise yine "Çanakkale İçinde" türküsü "Peştu, Endonez, Rus, Alman, Tacik, İngiliz, Hollanda, Fransız, Kürt, Arap ve Türk" dillerinde okunmaktadır (URL-38). Son olarak bir Siirt türküsü de 18.04.2020 tarihinde paylaşılan içerikte Siirt Emniyet Müdürlüğü polis ve mahalle bekçileri tarafından "Türk, Kürt ve Arap" dillerinde icra edilmiştir (URL-39). Video içeriklerinin sözel unsurlarının farklı ülkelerden kişilerce Türkçe okunması da konuyla ilgili son tespit olarak karşımıza çıkmakta, bu tipteki içerikler ise Türk dilinin bütünleştiriciliği bağlamında, kültür ve dil birliği amaçlı örnekler olarak düşünülmektedir. Bu anlamda, 2011 Van Depreminin hemen ardından deprem bölgesine yardım amacıyla hazırlanarak 25.11.2011 tarihinde paylaşılan "90 Ülkeden 90 Sanatçı Van İçin Şarkı Söyledi: Bizim Eller" isimli içerikte Bizim Eller türküsünün (URL-40); Erzurum Sivil Toplum Destekleme Derneği tarafından 17.12.2014 tarihli paylaşımında Sarı Gelin Türküsü'nün (URL-41); Sakarya Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencilerinin "Türkçe İçin Söyle" isimli grupları tarafından 12.06.2016 ve 29.05.2017 tarihli paylaşımlarda ise Yunus Emre ilahilerinin (Gel Gör Beni ve Severim Ben Seni) yabancı bireyler tarafından Türkçe okudukları görülmektedir (URL-42, URL-43).

Tespit edilen video paylaşımlarında müzikal doku ise içerikleri meydana getiren üçlü bağlamın (söz-müzik-görsellik) ikinci unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu manada konuyla ilgili ilk içerik olan "Doğa İçin Çal" serisinden bugüne, aşağı yukarı aynı müzikal örneği çerçevesinde hareket edildiği görülmektedir. Çok çeşitli enstrüman ve müzikal tarzların birleştirildiği videolarda, seçilen eserler bu farklı müzikal altyapılarla her bir ölçüsü, farklı yorumcular / enstrümanistler tarafından parça parça okunarak / icra edilerek oluşturulmaktadır. Ağırlıklı olarak türkü formunun icrasında kullanılan, halk müziğine ait geleneksel müzikal altyapı ve enstrümanların kullanıldığı çalışmalarda, yanı sıra, pop, rock, klasik Batı müziği, rap, opera, jazz, acapella gibi tarz, enstrüman veya vokal tekniklerinin de bu dallara

menesp icracılar tarafından kullanıldığı tespit edilmiştir. Videoların başlangıcında türkülerin müzikal dokusunun sözü edilen geleneksel enstrüman icraları ile açılışı yapılmakta; temponun artırıldığı, değiştirildiği veya coşkulandırıldığı yerlerde ise enstrüman ve tarz değişiklikleriyle altyapı çeşitlendirilmektedir. Bu manada video içeriklerinin müzikal ve enstrümantal alt yapıları gelenekselden çağdaşa, ulusaldan evrensele, hemen her yaş, eğitim, ilgi düzeyine ve müzik zevkine hitap eden bir üslupla birleştirilip sunulmaktadır.

Video içeriklerinin iç unsurları olarak tespit edilen son bağlam, videoların görsel dokuları ile ilgilidir. Bu doğrultuda ilk olarak dile getirilmesi gereken husus, çok çeşitli konular veya amaçlar çerçevesinde oluşturulan videoların, sadece sözel veya müzikal olarak zenginleştirilmesi ile yetinilmediği, hatta bunlardan daha fazla olarak görsel unsurların çok daha önemsenerek ele alındığıdır. Sözel ve müzikal anlamdaki tespitlerde olduğu gibi, görsel sunumlarda da videoların oluşturulma konu ve amaçlarıyla örtüşen bir görsel arka plan kullanıldığı görülmüştür. Örneğin, doğal, kültürel, tarihi ve turistik değerlerin tanıtılması konu/amaçlı video içeriklerinde, içerik sahibi yerleşim yerlerinin turizm faaliyetlerine konu olan, *coğrafi-doğal harikaları, tarihi mekânlarının yanı sıra geleneksel el sanatları, mutfak kültürleri, halk oyunları, düğün-dernek-halk tiyatrosu örnekleri* gibi kültürel-folklorik birikimleri ile ilgili kısa çekim pasajlarına yer verilmektedir. Bu görsel malzeme aracılığıyla, yörenin turistik ve kültürel çeşitliliği gözler önüne sunulmakta, izleyici kitle için çekici bir tanıtım materyali oluşturulmaktadır. Bu konu ve amaçlı videoların görsel dokusuyla ilgili bir diğer nokta ise, videonun çekildiği yöreyle ilişkisi bulunan sanatçıların, ekran yüzlerinin, tanınmış simaların görüntülerde yer almaları, bu sayede görünürlüğün artırılmasının amaçlandığı hususudur. Bu anlamda sözgelisi, "Bingöl İçin Söyle 3 Dil 1 Memleket" isimli içerikte tiyatro sanatçısı Ali Sürmeli (URL-36); "Efeler İçin Söyle-2" isimli içerikte Denizlili Sanatçı Necatî Karadayı (URL-44); "Ferit Kinol Sanat Merkezi İçin Çal" isimli içerikte, Mesut Akusta, Sadık Gürbüz, Brilliant Dadaşova (URL-45); "Lüleburgaz İçin Çal" isimli içerikte, Rumeli Ekrem (URL-46); "Muş İçin Çal" isimli içerikte Cengiz Özkan (URL-47); "Ordu İçin Çal-2" isimli içerikte, Soner Arıca ve Çetin Akdeniz (URL-48); "Sivas İçin Söyle" isimli içerikte, Aydın Sarman, Serdar Kılıç, Burç Kümbetioğlu ve Sivasspor futbolcuları (URL-49); "Bir Nefes Erciş Türküleri" isimli içerikte Erdal Erzincan, Hüseyin Turan (URL-50); "Eleşkirt İçin Söyle" isimli içerikte Prof. Dr. Erol Parlak (URL-51) gibi tanınmış isimler yer almıştır. Buna mukabil, video içeriklerinde ünlü isimlerin kullanılmasına yönelik en bilindik örnek şüphesiz "Doğa İçin Çal" etiketli seridir. Ancak bu seri, çıkış noktası

olarak bir tanıtım faaliyetinden ziyade, ünlülerin görünürlükleri aracılığıyla bir sosyal sorumluluğu hedeflenmektedir.

Kurumsal tanıtım-reklam içerikli paylaşımlarda ise görsel malzemenin daha ziyade kurumun fiziki altyapısı, personel ve donanım zenginlikleri bağlamında şekillendiği görülmektedir. Nitekim özellikle özel eğitim kurumlarının çok sıklıkla yeğlediği bu tipteki içeriklerde, genel görsel planlar, okul veya kurum binasının bahçe, sınıf, kütüphane, spor-konferans salonları gibi eğitim öğretim faaliyetleri ile ilgili birimlerinde çekilmekte, bu birimlerde öğretmen ve idari personelin eserlerin pasajlarını seslendirdikleri görülmektedir. Durumun bir üst boyutu olarak üniversitelerin hazırladıkları içeriklerde de salt bir eğitim binası yerine, yerleşke görüntülerinin dokuya dâhil olduğu gözlemlenmektedir. Kurum tanıtımı ve reklam içerikleri ile aşağı yukarı aynı görsel tutum, belirli gün ve hafta kutlamaları-anma konulu/amaçlı video içeriklerinde de karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda sunulduğu üzere bu içerikler de daha ziyade eğitim kurumları tarafından üretilmektedir. Çok önemli bir yekünü 18 Mart Çanakkale Deniz Zaferi ve Şehitleri Anma Günü ve Öğretmenler Günü kutlamaları çerçevesinde gerçekleştirilen bu tipteki içeriklerde, kurum tanıtım ve reklamlarındaki görsel unsurlardan daha fazla bir şekilde öğrenciler ve öğretmenler icracı konumunda olmaktadır. Bir başka ifadeyle, kurum tanıtımı ve reklamlarında kurumun fiziki olanakları ve personeli göz önündeyken, belirli gün ve hafta kutlamaları-anma konulu/amaçlı videolarda ise görsellik öğrenci ve öğretmenler üzerinde odaklanmaktadır. Bu tipteki video paylaşımlarında görsel doku aynı zamanda siyah beyaz Atatürk ve savaş görüntüleri ile zenginleştirilmektedir. Bunun yanında diğerlerine göre daha az örneğin oluşturulduğu günümüz olaylarına izafeten hazırlanan içeriklerde de konuyla ilgili görsel malzemenin kullanıldığı tespit edilebilmektedir. Örneğin 15 Temmuz darbe girişiminde yaşananları konu alan video içeriklerinde darbe gecesi veya sonrasında televizyon ekranlarına yansıyanlar; anma konulu/amaçlı videolarda ise içeriğin anısına hazırlandığı kişilerin fotoğraf veya görüntüleri görsel dokuyu oluşturmaktadır.

"Sağlık İçin Çal, Sağlıkta Şiddete Karşı Çal, Meram Tıp Fakültesi Sağlık İçin Çal" gibi etiketler ile sağlık çalışanlarının hazırladıkları içerikler ise aynı mesleği paylaşan kişilerce, mesleki beraberlik ve dayanışma amaçlı içerikler olarak katılımcıları ve görsel dokusu tıp çalışanları ve hastaneler olan grup videolardır (URL-19, URL-21, URL-22, URL-23). Benzer şekilde katılımcı ve görsel dokusu aynı mesleği paylaşan kişilerden oluşan diğer örneklerden ilki 14/06/2014 tarihli "Türkülerde Gönüllerde Jandarma-Düzce İçin Söyle Çift Jandarma" etiketiyle Düzce İl Jandarma Komutanlığı personeline

hazırlanmış ve türlü rütbe ve birimlerdeki askeri personelin görüntülerde yer aldığı bir video iken (URL-20), diğeri aynı zamanda Türk Polis Teşkilatının Yıldönümü olan 10 Nisan tarihine yakın bir zamanda 07/04/2020 tarihinde Hakkari İl Emniyet Müdürlüğü personeli tarafından hazırlanarak paylaşılan "Polis İçin Söyle" etiketli videodur (URL-24). Dolayısıyla bir anma amacının da açık olduğu görülen bu videoda da asayiş, trafik, genel hizmet, çocuk, çevik kuvvet, özel harekât vd. emniyet birimlerine mensup emniyet personeli çalışma alanlarında görüntülenmektedir. Buna mukabil, güvenlik güçlerinin birer çalışması olarak, yukarıda sözünü ettiğimiz "Çevik Sesler Korosu (Çevik Kuvvet)-Çanakkale Türküsü" ile 23/04/2015 tarihli "TSK'dan Muhteşem Çanakkale Türküsü Klipi" de birer belirli gün ve hafta kutlaması, anma videosu olmasının yanında, güvenlik kurumlarımızın reklam-tanıtım bağlamlarında değerlendirilebilecek örneklerdir (URL-25, URL-52). Öyle ki, özellikle son örnek olarak zikredilen, "TSK'dan Muhteşem Çanakkale Türküsü Klipi" Deniz Kuvvetleri Komutanlığının yurt içindeki üslerinden, personelinden, bot, gemi, denizaltı, helikopter vd. araç ve gereçlerinden görüntüler içermesi bakımından hayli zengin bir içerik olarak karşımıza çıkmaktadır (URL-52).

İncelememize örneklem olarak aldığımız videolarda tespit edilen diğer amaç veya konular olan, sosyal sorumluluk, protesto ve kültür ve dil birliği hususlarında ise yine amaçlananlar ile görsel dokunun uyumlu olduğu tespit edilmiştir. Sözel, Darıca Fen Lisesi idareci, öğretmen ve öğrencileri tarafından 24/05/2019 tarihinde paylaşılan "Ertuğrul Berk Kara İçin Çal-Darıca Fen Lisesi" etiketli videoda, lösemi hastası olan Ertuğrul Berk Kara isimli öğrencinin, arkadaşlarının ve öğretmenlerinin umut dolu görüntüleri (URL-53); protesto içerikli "Hayır İçin Çal-Eskişehir Nar Kadın Dayanışması Hayır De" etiketli videoda video sahibi kadın örgütünün eylem ve gösterilerinden görüntüler (URL-34); "Bir Halk İçin Söyle Piya Va 38 (Kurmanci&Zazaki)-2012" etiketli videoda 1938 Dersim isyânı olaylarına tanıklık eden kişilerin görüntüleri (URL-33); Türk kültür dairesinde birlik ve beraberliği amaçlayan ve "Atayurt Marşı TTEÖMER İçin Çal" etiketli videoda ise Kırgızistan'ın Bişkek kentinden çeşitli görüntülerin sunulduğu görülmektedir (URL-31). İçeriklerin görsel yönüyle ilgili tespitlerde son olarak bazı videolarda işitme engelli bireylerin istifade etmesine yönelik sağ alt köşede işaret dili tercümanı aracılığıyla videoda geçen sözlerin aktarıldığı göze çarpmaktadır.

İŞLEVLERİ BAKIMINDAN "... İÇİN ÇAL/ SÖYLE/ OKU" ETİKETLİ İÇERİKLER

Sözlüklerde, *bir nesne veya ürünün iş görme yetisi, fonksiyon* olarak kısaca tanımlanan işlev, tanımından hareketle daha ziyade somut varlıklara atıfta bulunmaktaysa da, özellikle sosyal bilimciler tarafından daha detaylı ve geniş bir perspektiften ele alınmakta ve tanımdaki somut düşüncenin yanı sıra, soyut, manevi durumların, tutum ve davranışların, inançların da belirli işlevlerinin bulunduğu fikri üzerinden işlevsel yaklaşımlar geliştirilmektedir.

Folklor ürünlerinin işlevleri bağlamında ise Türkiye sahasındaki pek çok çalışmada temel referans olarak W. Bascom'un (2010, s. 71-83) öne sürdüğü "eğlence-hoş vakit geçirme, değerlere-toplumsal kurum ve törelere destek verme, eğitim-kültürün genç kuşaklara aktarımı, sosyal kontrol-toplumsal baskıdan kurtulma" ve Başgöz'ün (1996, s. 2) Marksist folklor araştırmalarından yola çıkarak söz ettiği "protesto" açık işlevlerinden yararlandığı tespit edilmektedir. Ancak gerek bu araştırmacılara, gerekse alan içerisinde yapılan pek çok diğer çalışmanın ortaya sunduklarına göre folklor ürünlerinin işlevlerinin anılan bu beş işlevle sınırlanmayacak kadar geniş bir düzlemde ele alınması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bu durum aynı zamanda folklor ürünlerinin bu açık işlevlerinin yanında örtük çok sayıda işleve de cevap verdiğini ifade etmektedir.

Bu manada araştırmamıza konu olan video içeriklerinin ne işe yaradığının ortaya konması, sözü edilen içeriklerin işlevleri ile ilgili fikirlerin de açığa çıkmasına olanak sağlayacaktır. Araştırma sürecinde incelediğimiz 300'ü aşkın video içeriğinde, paylaşımların oluşturulmasına neden olan konu veya amacın video içeriğinin tüm yönlerinde olduğu gibi, işlevlerinde de belirleyici saik olduğu öncelikle dile getirilebilecek bir durumdur. Bir başka deyişle, video içeriklerinin işlevleri de konu ve amaçlarıyla orantılı bir şekilde gelişmiştir. Konu ve amaçlarla ilgili tespitlerden yola çıkıldığında takdirde videoların folklor alanında sayılan açık ve örtük pek çok işleve yönelik örnekler içerdiği göze çarpmakta, içeriklerin incelenmesi neticesinde *eğlence işlevi, ticari-ekonomik işlev, sosyal işlev, kültürel işlev, eğitimsel işlev, protesto işlevi* gibi birtakım işlevlerin tespit edilmesi mümkün olmaktadır.

Birer sosyal medya ürünü olmaları hasebiyle sunumları, sözel-müzikal ve görsel unsurları dikkate alındığında yukarıda ele alınan belli konu ve amaçlar doğrultusunda hazırlanarak paylaşılan içeriklerin ilk işlevinin sunulduğu ortam bağlamında bir *eğlence, hoş vakit geçirme işlevine* matuf olarak yaygınlaştığı ve bu anlamda Bascom'un fikirleriyle uyum sağladığı tespit edilmiştir. Sosyal medya

ortamları günümüz toplumunun tüm bireylerinin vakitlerinin önemli bir kısmını ayırdıkları alanlar olmaları nedeniyle bir anlamda "eğlencelik" mecralar olarak görülmekte, bu mecralardaki paylaşımlar da öncelikle bu işleve hizmet eder mahiyette hazırlanmaktadır. Özellikle hareketli yöresel ezgilerin görsel dokuyula harmanlanarak sunulduğu içeriklerin çok daha yaygınlaştığı tespit edilebilmektedir.

"...İçin Çal/ Söyle/ Oku" etiketli video içeriklerinin ticari-ekonomik işlevi ise doğrudan doğruya bu içeriklerin tanıtım veya reklam malzemesi olarak kullanılmasıyla ilgili bir işlemdir ki özellikle özel öğretim kurumları tarafından hazırlanan bu tipteki videolarda kalıcı bir reklam-tanıtım faaliyetinin gerçekleştirildiği göze çarpmaktadır. Görsel doku ile ilgili incelemelerde üzerinde durulduğu gibi, eğitim kurumunun fiziki ve insan kaynakları donanımının ekrana yansıdığı video içeriklerinde hemen tüm internet kullanıcılarının aktif olarak takip ettikleri *YouTube* platformu aracılığıyla geniş kitlelere daha kolay biçimde ulaşılması öngörülmektedir. Videolar aracılığı ile yapılan reklam-tanıtım faaliyetleri, hâliyle daha çok kitleye daha az bir masrafla ulaşma fırsatı doğurmakta, dolayısıyla diğer reklam faaliyetlerinden (TV, Radyo, Yazılı Basın vd.) nispeten daha ucuza mal olmaktadır. Zira bir kez emek verilerek hazırlanan video içeriği, herhangi bir telif sorunu olmadığı takdirde, uzun yıllar ilgili platformda gösterime devam etmektedir. Özel eğitim kurumlarının belirgin bir reklam faaliyeti olarak kullanmaya başladıkları *YouTube* içeriklerinin yanında *doğal, tarihi, kültürel ve turistik değerlerin tanıtılması* konu-amaçlı içeriklerde de benzer durumun nispeten güdüldüğü, sonrasında ise meselenin farklı aktörlerin katılımlarıyla özellikle 2010'lu yılların ikinci yarısından itibaren geliştiği üzerinde durulması gereken bir diğer noktadır. Zira, ilgili platform üzerinde benzer kurguya sahip video içeriklerinin yaygınlaşması ve reklam-tanıtım öngörüsüyle konuya valilik, kaymakamlık, belediye başkanlıkları ve diğer resmi kurumların da dâhil olması aynı zamanda bu işi sektörel olarak üstlenen bazı prodüksiyon firmalarının sahaya girmesini sağlayarak ekonomik işleve bir boyut daha kazandırmıştır. Özellikle 2015 yılından itibaren hız kazanan video içeriklerinde kurum ve kuruluşlar, zaman içerisinde platform üzerindeki bu paylaşımların gücünün farkına vararak prodüksiyon hizmetlerini, profesyonel yardımla gerçekleştirmişlerdir. Nitekim, incelediğimiz videolar içerisinde 141 binin üzerinde görüntülenmeye ulaşan "Çevik Sesler Korosu (Çevik Kuvvet) – Çanakkale Türküsü" etiketli içerik tanınmış yapım firmalarından Poll Production'a yaptırılmış; Çanakkale kaynaklı Kuzey Kumsal Prodüksiyon ise başlangıçta Çanakkale özelinde yerel bazı projeler gerçekleştirmesinin ardından, sözgelişi Edirne, Şanlıurfa, Aksaray gibi illerimizde valiliklerin, belediyelerin, diğer resmi kurumların video içeriklerinin çekim ve

prodüksiyon hizmetlerini yürütmüştür. Bunun dışında Türkiye'nin çeşitli illerinde yerel bazda hizmet veren Fees Prodüksiyon, Sağlık Prodüksiyon, Giresound Production, Taşkın Müzik Prodüksiyon, Ezgi Prodüksiyon, 845 Productions, Üç Ka, Aktaşlar Medya Prodüksiyon, NetD Müzik, Yüksekova Production, Birsal Güçlü Production, AKM Prodüksiyon gibi müzik organizasyon veya prodüksiyon şirketleri içerik üretimi noktasında oluşan ekonomik çevrenin içerisinde yer almışlardır. Ayrıca bazı içeriklerde içeriğin oluşturulduğu şehrin marka firması, görüntüleri yahut logosu içeriğin sponsoru (destekçisi) olarak bulunmuştur. Dolayısıyla hem içeriği yaptıran-hazırlayan hem de içeriği üretenler için amatör bir heyecanlı başlayan "...İçin Çal/ Söyle/ Oku" etiketli video içerikleri oluşturma serüveninin, zaman içerisinde karşılıklı kazanca dayanan ekonomik bir mecra hâlini alarak, kültür endüstrisinde yeni bir pencere daha açtığı, konunun ticari-ekonomik işlevi noktasında ifade edilebilir.

İnternet dünyasındaki ilk örneklerinden itibaren, bireysel yaratmalar olmayıp, bir işbirliği şeklinde hazırlandığı görülen "...İçin Çal/ Söyle/ Oku" etiketli video içeriklerinin, hem hazırlanma aşamalarındaki bu kolektif yönle hem de ortaya çıkan ürünü takip edenlerle fikri veya duygusal anlamda bir ortaklık oluşmasıyla belirgin bir sosyal işlevinin olduğu gerçeği ise asla yadsınamayacak bir diğer durumdur. Bu sosyal işlev, aynı sorunlara duyarlılık, aynı mesleki örgütlenmeye üyelik, aynı yöreye mensubiyet, aynı tören-anma faaliyetini gerçekleştirmek gibi ortaklıklar etrafında içeriği hazırlayanlarla içeriği takip eden, paylaşan, gören veya yayanları çağımızın en önemli iletişim alanı olan sosyal medyada bir araya getirerek bir kurumsal – yöresel – duygusal - düşünsel aidiyet ortamı, bir kitle kültürü oluşturmaktadır. İletişim sürecinin temel paydaşları olan kaynak ve alıcı rolleriyle, video içeriğinde rol alanlar ve bu video içeriğini beğenerek paylaşanlar arasında kurulan düşünsel ve duygusal bağ, izlenme sayılarına, videolara yapılan yorumlara, videoların diğer sosyal medya ortamlarındaki (Facebook, Twitter, Instagram vd.) paylaşımlarına yansiyarak her iki tarafın da hem kendi içlerinde, hem de karşılıklı olarak sosyal bir ortam içinde bulunmalarını doğurmaktadır. Bu sosyal ortam aynı zamanda belirgin bir toplumsal dayanışma anlayışına da hitap etmektedir ki, başta *mesleki beraberlik ve dayanışma* konulu içerikler olmak üzere, örneğin 2011 Van depremi ardından oluşturulan 90 Ülkeden 90 Sanatçı Van İçin Şarkı Söyledi: Bizim Eller" (URL-40) ve "Ertuğrul Berk Kara İçin Çal-Darıca Fen Lisesi" (URL-53) gibi içeriklerde sosyal işlevin toplumsal dayanışma mantığı üzerinden de canlandırıldığı ifade edilebilir. Sosyal işlevler noktasında son olarak temel misyonları sanatçılık, enstrümanistlik, icracılık vd. gibi profesyonel görevler olmayan öğrenci, öğretmen veya diğer mesleklerden kişilerle, yörelerinde yerel

bazda icralar yapan müzisyenlerin, enstrümanistlerin içeriklerlerinde yer aldıkları düşünülürse bu "amatör" bireylerin tanınarak, sosyalleşebilecekleri de belirtilebilir.

Video içeriklerinin işlevleri bağlamında üzerinde durulması gereken bir diğer bağlam ise *doğal, tarihi, kültürel ve turistik değerlerin tanıtılması* konulu içeriklerde özellikle tespit edilen kültürel işlevdir. Yukarıda da üzerinde durulduğu gibi son zamanlarda resmi kurum ve kuruluşların eliyle ve profesyonel çabalarla hazırlanan bu video içeriklerinde görsel doku, ilgili yörenin kültürel zenginliklerine temas etmekte, yörenin gelenek-görenekleri, el sanatları görsel materyal olarak kullanılmaktadır. Bu anlamda videolar yörelerin kültürel birikimleri için belirgin bir kayıt ve aktarım işlev veya görevini de üstlenmektedir. Bir diğer dikkat çekici husus olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerimizdeki il veya ilçelerle ilgili hazırlanan video içeriklerine bakıldığında ise bunların yerel, etnik kimliklerin temsiline imkân tanıyan bir alan olarak da ortaya çıkmakta oldukları tespit edilebilmektedir. Bu kültürel kimlik temsili, öncelikle ve genellikle görsel dokunun çeşitliliği ile sunulmakla birlikte, aynı zamanda ilgili yörelerde konuşulan yerel dil ve lehçelerin sözel-müzikal unsurlara yansımalarıyla da verilmektedir. Bu temsillerle ülkemizdeki kültürel çeşitlilik bu yöndeki pek çok videonun paylaşıldığı *YouTube* platformunda "ben de varım, benim coğrafyam, kültürüm ve kimliğim de fark edilmeli" düşüncesiyle tanıtılmakta, kayıt altına alınmaktadır.

Kültürel işlevleriyle orantılı olarak sunulabilecek bir diğer tespit ise video içeriklerinin sözel-müzikal ve görsel dokularına yansıyanlar bağlamında canlı bir toplumsal hafıza oluşturmasıdır. *Doğal, tarihi, kültürel ve turistik değerlerin tanıtılması ve belirli gün ve hafta kutlamaları ve anmalar* konulu videolar bu tespiti destekler mahiyettedir. Zira yöreye özgü bir türkünün icra edilmesi, yörenin doğal, tarihi, turistik mekânları ile geleneklerine ilişkin görüntülerin kullanılması; tarihi olayların, önemli şahsiyetlerin anılması ile belli bir tarihi, mekânsal ve sosyal hafıza oluşturulmakta, bu hafıza her zaman ulaşılabilir ve tazelenabilir bir hâlde sosyal medya ortamında yer bulabilmektedir. Anılan video içeriklerinin folklorun toplumun ritüel ve kurumlarını meşrulaştırma işlevi ile birlikte düşünülmesi de yerinde olacaktır. Connerton'a göre tören etkinliklerinin, özel yerlerde, bilinen zamanlarda gösterilme durumu ve zaman ve uzam içerisinde belli sınırları bulunan törenlerin, bu sınırlardan taşıdığı da görülebilir ve bu durum her hâlükârda bir toplumun tüm yaşamı açısından anlamlı bulunur (1999, s. 71-72). Bu bakımdan özellikle *belirli gün ve hafta kutlamaları ve anma* konulu içerikler aracılığıyla kalabalık insan topluluklarının, öğrenci gruplarının meydanlarda

gerçekleştirdikleri törenlerin sosyal medya ortamına taşınarak, içeriklerin görsel, müzikal ve sözel altyapılarıyla farklı bir boyuta da ulaştığı, böylece toplumsal organizasyonlara destek verici bir işlev daha kazanarak devamlılığın sağlandığı ifade edilebilir.

Belirli gün ve hafta kutlamaları ve anmalar konu-amaçlı video içerikleri başta olmak üzere incelediğimiz pek çok videonun her kademedeki öğrenci ve öğretmenin görev almalarıyla hazırlanmış oldukları yukarıda üzerinde durulan bir husustu. Bu bağlamda, özellikle öğrencilerin bu videoların oluşturulmasında görev almaları, bu çekimlerde kısa pasajlarla da olsa yer bulmaları onların pedagojik anlamda gelişmelerine olumlu katkılar sağlayacak bir eğitimsel işlevi de yerine getirdiği tespit edilen bir başka noktadır. Eğitim öğretim faaliyetlerinin sınıf dışında da devam ettiği, dolayısıyla aynı zamanda yeni bir eğitim ortamı olarak da nitelendirilebilecek bu tipteki video içeriklerinin hazırlanmasında öğretmenleri ile birlikte yer alan öğrenciler, hem günlük hayatta en çok temas içinde buldukları sosyal medyada kendilerinin olduğu bir işin içinde bulunmaktan zevk duyarak projelere istekle katılabilecekler hem de görev ve sorumluluk alma, iletişim gibi becerilerini geliştirme; müziğe olan ilgilerini artırma gibi olanaklar edinebileceklerdir. Bu manada özellikle Bayburt Özel Eğitim Uygulama Okulu'nun 16.03.2017 tarihli paylaşımı oldukça önemlidir. Zira bu paylaşımında okulda eğitim gören zihinsel engelli öğrencilerimizin Çanakkale Türküsünü büyük bir başarıyla seslendirdikleri, icra ettikleri görülmektedir (URL-54). Eğitim işlevi doğrudan doğruya yukarıda dile getirildiği gibi bir pedagojik fayda taşımakla birlikte, folklorik anlamda da geleneğe ait değerlerin, sözgelisi türkülerin, halk müziği ezgilerinin, kültürel ve tarihsel belleğin genç kuşaklara aktarılması suretiyle de gerçekleşmektedir.

İncelenen video içeriklerinin işlevleri noktasında sayıca az olsalar da bazılarının doğrudan doğruya hâkim ideoloji ya da siyasi iktidara muhalefet sahası olarak hazırlanıp paylaşıldığı, bu bağlamda belirgin bir protesto işlevini yerine getirdiği görülmektedir. Karadeniz Bölgesinde yapılan hidroelektrik santrallere, mevcut siyasi iktidara karşı çıkarılan veya geçmiş dönemlerde yaşanmış tartışmalı olaylara dikkat çekilen bu video içeriklerinde doğrudan karşı kuptan bir bakış göze çarpmaktadır. Protesto düşüncesinin açıkça tespit edilebildiği bu video içeriklerinin yanında örtük de olsa sosyal sorumluluk fikrindeki pek çok videoda da bazı protest göndermelerin olduğu göze çarpmaktadır. Bu durum altında akımın Türkiye'deki öncülü olan "Doğa İçin Çal" serisinin misyonunda ifade edilen, ekolojik dengenin insan eliyle bozulması eleştirisinden çıkarılabileceği gibi, sözgelisi, sağlık çalışanlarına şiddeti konu edinen veya terör olaylarına karşı güvenlik güçlerine destek verilen mesleki

beraberlik ve dayanışma konulu içeriklerde de görülebileceği üzere karşılaşılan olumsuzlukların dolaylı olarak protesto fikriyle örtüştürülerek sunulduğu da ifade edilebilir.

SONUÇ

Günümüz internet kullanıcılarının hemen hepsinin ilgi duyduğu sosyal medya ortamlarında görsel içerik oluşturma ve paylaşma bağlamında zaman zaman pek çok akımın doğduğu görülmektedir. Birçoğunun yurt dışı merkezli olarak ortaya çıktığı tespit edilebilecek sosyal medya akımlarından ülkemizde oldukça yaygınlaşan bir örneği ise yine yurt dışındaki bir öncü örnekten uyarlanarak 2009 yılından günümüze *YouTube* platformu başta olmak üzere video içerik paylaşım ortamlarında yayınlanan "...İçin Çal/ Söyle/ Oku" etiketli içeriklerdir. Başat oluşturulma amacı olarak *sosyal sorumluluk* fikrinin güdüldüğü tespitlerden anlaşılacağı üzere, zaman içerisinde *doğal, tarihi, kültürel ve turistik değerlerin tanıtılması, belirli gün ve hafta kutlamaları ve anmalar, kurumsal tanıtım ve reklam, mesleki beraberlik ve dayanışma, kültür ve dil birliği, protesto* gibi amaç ve konularda çeşitlendiği görülen bu içeriklerin ayrıca folklor ürünlerinin işlevleri ile de örtüşür mahiyette "*eğlence, ticari-ekonomik, sosyal, kültürel, eğitimsel ve protesto*" gibi pek çok işlevi de yerine getirdiği tespit edilmiştir.

Görsel, sözel ve müzikal bağlamları ile hemen hemen ortak bir anlayışla oluşturulduğu tespit edilen ilgili video içeriklerinin, Türkiye sahasında 2009 yılındaki ilk görünüşleriyle 2020 yılının ikinci yarısındaki görünüşleri kıyaslanacak olursa çekim, dublaj ve montaj özellikleri bağlamlarında ilk zamanlarındaki amatör vasıflarından zaman içerisinde sıyrılmış ve prodüksiyon şirketlerinin de konuya dahil olmalarıyla teknik anlamda profesyonelleşerek bir kültür endüstrisi malzemesi hâlini almıştır. Kullanılan görsel ve işitsel malzemelerin hepsinin birer kültür ürünü olduğu düşünülürse bu tespit yerinde bir tespit sayılmalıdır. Zira tüm video içeriklerinde folklorik ve kültürel verimler bir yeni ortam içerisine dâhil olmakta ve bu yeni üretim ortamı artık önemli bir ekonomik döngü de ortaya çıkarmaktadır. Çünkü bu içeriklerin hazırlanmasına, kamu kurum ve kuruluşlarınca destek veriliyor olması; valiliklerin, kaymakamlıkların, belediye başkanlıklarının, kalkınma ajanslarının maddi ve manevi yardımlarla bir içerik oluşturma yarışına girmiş olmaları, bu içeriklerde profesyonelleşen prodüksiyon firmalarının çoğalması, "...İçin Çal/ Söyle/ Oku" akımını bir kültür endüstrisi bakışıyla değerlendirmemizi de sağlamaktadır. Bu bakımdan görünürlük faaliyetlerinin bireysel veya kurumsal kimliğin oldukça önemli bir aktörü hâline geldiği düşünülürse, süreç içerisinde daha pek çok

konuda, daha farklı işlevleri de yerine getirir mahiyette çok sayıda video içeriğinin de hazırlanacağı ve paylaşılacağı öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

- Alekseyevskiy, M. D. (2015). Folklorlarda internet mi, internet folkloru mu? Çağdaş folkloristik ve sanal gerçeklik (Atilla Bağcı, Çev.). *Uluslararası Türk Dünyası Kültür Araştırmaları Dergisi*, 1, 199-219.
- Arklan, Ü. ve Kartal, N. Z. (2018). Y kuşağının içerik tüketicisi olarak *YouTube* kullanımı: kullanım amaçları, kullanım düzeyleri ve takip edilen içerikler üzerine bir araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6 (2), 929-965.
- Baki Nalcıoğlu, Z. S. (2020). Folklorun elektronik bağlamı: internet. *Gazi Türkiyat Dergisi*, 26, 187-205.
- Bars, M. E. (2018). İnternet folkloru: netlore. *Türk Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, (15), 160-179.
- Bascom, W. (2010). Folklorun dört işlevi (F. Çalış, Çev.). *Halkbiliminde Kuram ve Yaklaşımlar 2* (Selcen Gülçayır, Ed.). 1-86. Ankara: Geleneksel.
- Başgöz, İ. (1996). Protesto: Folklorun beşinci işlevi (fonksiyonu). *Folkloristik Ümay Günay Armağanı* (Özkul Çobanoğlu ve Metin Özarslan, Ed). Ankara: Akçağ.
- Connerton, P. (2014). *Toplumlar nasıl anımsar* (Alaeddin Şenel, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Çobanoğlu, Ö. (2018). Halkbiliminde yeni paradigmalar bağlamında internet folkloru. 9. *Milletlerarası Halk Kültürü Kongresi Bildirileri 1 Genel Konular* 121-127, Ankara.
- De Vos, G. A. (2013). Folklor ve internet: netlore (Nurulhude Baykal, Çev.). *Milli Folklor Dergisi*, 25 (97), 246-250.
- Ertürk, Y. D. ve Ertem Eray, T. (2015). Arama motorları ve sosyal paylaşım ağları üzerinden kullanıcı tutumlarına göre internet reklamları. *Yeni Medya ve Reklam* 67-109 (Abdullah Özkan, Nilnur Tandaçgüneş ve Betül Önay Doğan, Ed.). İstanbul: Derin.
- Gülüm, E. (2018). Dijital iletişim teknolojileri aracılı bir folklorik deneyim alanı olarak sanal ortam. *Milli Folklor Dergisi*, 119, 127-139.

- Gülüm, E. (2020). *Sanal ortam folkloru*. Ankara: Grafiker.
- Güvenç, A. Ö. (2014). İnternet folkloru üzerine önerilen bir terim: e-folklor. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(2), 31-46.
- Mayfield, A. (2008). *What is social media*, iCrossing e-book. https://www.icrossing.com/uk/sites/default/files_uk/insight_pdf_files/What%20is%20Social%20Media_iCrossing_ebook.pdf (Erişim tarihi: 30/07/2020).
- Oğuz, M. Ö. vd. (Haz.) (2019). *İnternet folkloru: netlore ve netnografi*. Ankara: Geleneksel.
- Ong, W. J. (2014). *Sözlü ve yazılı kültür sözün teknolojileşmesi*. (Sema Postacıoğlu Banon, Çev.). İstanbul: Metis.
- Özdemir, M. (2019). Kültürün dönüşümü veya dijitalleşme. *Dijital Kültür – Tradijital – Medya – İnternet - Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları* (Mehmet Özdemir, Ed.), Ankara: Arı Sanat.
- Özdemir, N. (2015). *Medya kültür ve edebiyat*. Ankara: Grafiker.
- Saka, E. (2019). Giriş: Türkiye’de internet. *Yeni Medya Çalışmaları V Türkiye İnternet Tarihi* 4-65 (Erkan Saka, Der.). İstanbul: Alternatif Bilişim.
- Ying, H. (2007). *YouTube video paylaşımı sayesinde para kazanmak ve ücretsiz olarak reklamını yapmak*. İstanbul: Pegasus.
- Yolcu, M. A. (2017). Derin kökler belgesel serisinde Ankara. V. *Uluslararası Halk Kültürü ve Sanat Etkinlikleri Sempozyumu Bildirileri* içinde 534-540 (Fatma Nur Başaran, Ed.). Ankara: Kahraman Kazan Belediyesi.

İnternet Kaynakları

- URL-1: “2020 Dünya İnternet, Sosyal Medya ve Mobil Kullanım İstatistikleri-2.Çeyrek” <https://dijilopedi.com/2020-dunya-internet-sosyal-medya-ve-mobil-kullanim-istatistikleri-2-ceyrek/> (Erişim tarihi: 30/07/2020).
- URL-2:“2020YouTubeKullanıcıİstatistikleri” <https://dijilopedi.com/2020-dunya-internet-sosyal-medya-ve-mobilkullanimistatistikleri/#:~:text=2020%20YouTube%20Kullan%C4%B1c%C4%B1%20%20statistikleri&text=YouTube'un%202%20milyar%20kullan%C4%B1c%C4%B1ya,kullan%C4%B1c%C4%B1%20say%C4%B1s%C4%B1n%C4%B1n%20fazla>

%20oldu%C4%9Funu%20g%C3%B6rmekteyiz. (Erişim tarihi: 10.08.2020)

- URL-3: "Topluluk Kuralları",
<https://www.YouTube.com/intl/tr/about/policies/#community-guidelines> (Son Erişim :31.07.2020).
- URL-4: "Hakkımızda", <https://www.YouTube.com/intl/tr/yt/about/>
(Son Erişim: 31.07.2020).
- URL-5: "About Playing for Change"
<https://playingforchange.com/about/> (Son Erişim: 31.07.2020).
- URL-6: "Doğa İçin Çal Facebook Hesabı"
https://www.facebook.com/pg/dogaicincal/about/?ref=page_internal (Erişim tarihi 31.07.2020).
- URL-7: "Aksaray İçin Çal Gelin Tanış Olalım"
<https://www.YouTube.com/watch?v=3PdEd1SeGmE> (Son Erişim: 28.08.2020).
- URL-8: "Aksaray İçin Çal 2 Saffet Efendi Şerif Hanım Naciye"
<https://www.YouTube.com/watch?v=iJ6vqniJbZQ> (Son Erişim: 28.08.2020).
- URL-9: "Aksaray İçin Çal 3 Bağdat Fatihî Genç Osman"
<https://www.YouTube.com/watch?v=JtMsprzyn8> (Son Erişim: 28.08.2020).
- URL-10: "Ozanlarımız İçin Çal 1 Aşık Veysel- (Mersin Atatürk Anadolu Lisesi)"
https://www.YouTube.com/watch?v=F_wrrV_8n6M (Son Erişim: 28.08.2020).
- URL-11: "Ozanlarımız İçin Çal 2: Neşet Ertaş (Mersin Atatürk Anadolu Lisesi)"
https://www.YouTube.com/watch?v=F_wrrV_8n6M (Son Erişim: 28.08.2020).
- URL-12: "Ozanlarımız İçin Çal 3: Karacoğlan (Mersin Atatürk Anadolu Lisesi)"
https://www.YouTube.com/watch?v=_sYyT73aDWY (Son Erişim: 28.08.2020).
- URL-13: "Ozanlarımız İçin Çal 4: Mahzuni Şerif (Mersin Atatürk Anadolu Lisesi)"
<https://www.YouTube.com/watch?v=5LuuGUCz5IA> (Son Erişim: 28.08.2020).

- URL-14: "Ozanlarımız İçin Çal 5: Pir Sultan Abdal (Mersin Atatürk Anadolu Lisesi)"
<https://www.YouTube.com/watch?v=8CiSd4HQJ4s> (Son Erişim: 28.08.2020).
- URL- 15: "Veysel İçin Çal – Kara Toprak – Ahmet Ünal KAİHL"
<https://www.YouTube.com/watch?v=0BSNegzeifc> (Son Erişim: 28.08.2020).
- URL-16: "Neşet Ertaş İçin Çal (Kendim Ettim Kendim Buldum, YalanDünya)AcSesi.com"
<https://www.YouTube.com/watch?v=zeEPTOteDlo> (Son Erişim: 28.08.2020).
- URL-17: "Afşin İçin Çal 2- Hayati Vasfi Taşyürek Anısına"
<https://www.YouTube.com/watch?v=zI6SyC-kxvE> (Son Erişim: 28.08.2020).
- URL-18: "Fırat Yılmaz Çakıroğlu İçin Söyle"
<https://www.YouTube.com/watch?v=u-LJRjbbox4> (Son Erişim: 28.08.2020).
- URL-19: "Sağlıkta Şiddete Karşı Çal"
<https://www.YouTube.com/watch?v=e3Z990PchPI> (Son Erişim: 28.08.2020).
- URL- 20: "Türkülerde Gönüllerde Jandarma-Düzce İçin Söyle Çift Jandarma"
<https://www.YouTube.com/watch?v=GKMbVMLrZQ4> (Son Erişim: 28.08.2020).
- URL-21: "Sağlık İçin Çal"
https://www.YouTube.com/watch?v=d6JyitcJ3_Y (Son Erişim: 28.08.2020).
- URL-22: "Sağlık İçin Çal-Çarşambayı Sel Aldı"
<https://www.YouTube.com/watch?v=s1RxD4xPwrY> (Son Erişim: 28.08.2020).
- URL-23: "Sağlık İçin Çal-Arpa Buğday Daneler"
<https://www.YouTube.com/watch?v=ZntLq3Q0fUY> (Son Erişim: 28.08.2020).
- URL-24: "Polis İçin Söyle"
<https://www.YouTube.com/watch?v=gkrKW3bj3I> (Son Erişim: 28.08.2020).

- URL-25: "Çevik Sesler Korosu (Çevik Kuvvet)-Çanakale Türküsü"
<https://www.YouTube.com/watch?v=Hlesd1krTIQ> (Son Erişim: 28.08.2020).
- URL-26:"Çanakale Barosu Çanakale Türküsü"
<https://www.YouTube.com/watch?v=alfeVZfm0Uc> (Son Erişim: 28.08.2020).
- URL-27:"Konya İçin Çal-Entarisi Aktandır, Şu Silleden Gece Geçtim"
<https://www.YouTube.com/watch?v=5ed2dTRPUvU> (Son Erişim 28.08.2020)
- URL-28: "Antalyalı Avukatlar Şehitler İçin Söyledi - Antalya Barosu 90.Yılı"
<https://www.YouTube.com/watch?v=GQc7APSCroc> (Son Erişim 28.08.2020).
- URL-29:"İMO - İzmit İçin Çal"
<https://www.YouTube.com/watch?v=CD5Np72WH1s> (Son Erişim 28.08.2020).
- URL-30:"Uluslararası Öğrencilerden Çanakale Türküsü"
<https://www.YouTube.com/watch?v=8cwC5Gu3n7o> (Son Erişim 28.08.2020).
- URL-31:"Atayurt Marşı TTEÖMER İçin Çal"
https://www.YouTube.com/watch?v=WwtiV_YVINI (Son Erişim 28.08.2020).
- URL-32:"Diren Karadeniz-Karadeniz İçin Çal"
https://www.YouTube.com/watch?v=AWF-Y_tdsk8 (Son Erişim 28.08.2020).
- URL-33: "Bir Halk İçin Söyle Piya Va 38 (Kurmanci&Zazaki)-2012"
<https://www.YouTube.com/watch?v=s9HPGWDY11w> (Son Erişim 28.08.2020).
- URL-34:"Eskişehir Nar Kadın Dayanışması- Hayır De"
<https://www.YouTube.com/watch?v=aS1upmFbSmw> (Son Erişim 28.08.2020).
- URL-35:"Zazaca İçin Söyle 2017"
<https://www.YouTube.com/watch?v=AgvVjYZS6pM> (Son Erişim 28.08.2020).
- URL-36:"Bingöl İçin Söyle 2019 (3 Dil 1 Memleket)"
<https://www.YouTube.com/watch?v=i9MO4BGN4BU> (Son Erişim 28.08.2020).

- URL-37: "9 Dilde Çanakkale Türküsü-Eyüpsultan Kaymakamlığı-Gönülden Gönüle Müzik Topluluğu"
<https://www.YouTube.com/watch?v=EclhrhNbQUw> (Son Erişim 28.08.2020).
- URL-38: "11 Dilde Çanakkale İçinde Türküsü (Gaziantep AK Koleji Öğretmen ve Öğrenci Orkestrası)"
<https://www.YouTube.com/watch?v=yz4WxsHxdxQ> (Son Erişim 28.08.2020).
- URL-39: "Siirt İçin Çal - Polis ve Bekçiler Türkçe, Kürtçe ve Arapça klip" <https://www.YouTube.com/watch?v=IPHXfUQ1KvI> (Son Erişim 28.08.2020).
- URL-40: "90 Ülkeden 90 Sanatçı Van İçin Şarkı Söyledi: Bizim Eller" <https://www.YouTube.com/watch?v=SsyrPj5pTIY> (Son Erişim 28.08.2020).
- URL-41: "Erzurum İçin Çal-Sarı Gelin / Müzikle Anlaşmak-To Talk Via Music" <https://www.YouTube.com/watch?v=QyZ1UpgupvI> (Son Erişim 28.08.2020).
- URL-42: "Türkçe İçin Çal Türkçe İçin Söyle"
<https://www.YouTube.com/watch?v=8-Vjriy7HrU> (Son Erişim 28.08.2020).
- URL-43: "Türkçe İçin Söyle 2- Severim Ben Seni"
<https://www.YouTube.com/watch?v=6GN4qywPwVk> (Son Erişim 28.08.2020).
- URL-44: "Efeler İçin Söyle - 2"
https://www.YouTube.com/watch?v=9q2x1_ZS-5I (Son Erişim 28.08.2020).
- URL-45: "Ses Ver Gaziantep-Ferit Ginol KSM"
<https://www.YouTube.com/watch?v=B3hZ3de7YLU> (Son Erişim 28.08.2020).
- URL-46: "Lüleburgaz İçin Çal-Dere Geliyor Dere-Ah Tren Kara Tren" <https://www.YouTube.com/watch?v=QbkLlBSFk-k> (Son Erişim 28.08.2020).
- URL-47: "Muş İçin Çal Projesi"
<https://www.YouTube.com/watch?v=4S0BSs5jgg0> (Son Erişim 28.08.2020).

- URL-48: "Ordu İçin Çal 2"
<https://www.YouTube.com/watch?v=uMQI3wgyU9Y> (Son Erişim 28.08.2020).
- URL-49: "Sivas İçin Söyle"
https://www.YouTube.com/watch?v=7zcMFS_OcJ4 (Son Erişim 28.08.2020).
- URL-50: "Bir Nefes Erciş Türküleri"
<https://www.YouTube.com/watch?v=vCbnKF8gaO0> (Son Erişim 28.08.2020).
- URL-51: "Eleştirt İçin Söyle"
<https://www.YouTube.com/watch?v=4b301bchFPg> (Son Erişim 28.08.2020).
- URL-52: "TSK'dan Muhteşem Çanakkale Türküsü Klipi"
<https://www.YouTube.com/watch?v=CfhopA4WON8> (Son Erişim 28.08.2020).
- URL-53: "Ertuğrul Berk Kara İçin Çal- Darıca Fen Lisesi"
<https://www.YouTube.com/watch?v=vbYLPUR9Ldc> (Son Erişim 28.08.2020).
- URL-54: "Çanakkale İçin Çal Bayburt Özel Eğitim Uygulama Okulu"
<https://www.YouTube.com/watch?v=LQg2tW0qUZ4> (Son Erişim 28.08.2020).

EK. Youtube Platformunda 28/08/2020 Tarihi İtibarıyla Bulunan "... için çal / söyle / oku" Etiketli Tüm İçerikler Tablosu

No	Video Etiketleri	İzlenme sayısı	URL
1	Doğa İçin Çal 1 - Divane Aşık Gibi	16911204	https://www.YouTube.com/watch?v=r3OwxXw0v9c
2	Doğa İçin Çal 2 - Uzun İnce Bir Yoldayım	17912164	https://www.YouTube.com/watch?v=2UebHrcFN7c
3	Doğa İçin Çal 3 - Gesi Bağları, Çemberimde Gül Oya, Çayeli'nden Öteye	28910005	https://www.YouTube.com/watch?v=MbPOFdvOZk
4	Doğa İçin Çal 4 - Selvi Boylum Al Yazmalım, Çiçek Abbas, Devlerin Aşkı	15150798	https://www.YouTube.com/watch?v=hJ-icfN0Ag0
5	Doğa İçin Çal 5 - Bitlis'te Beş Minare	13037349	https://www.YouTube.com/watch?v=zJzqNbC5IEQ
6	Doğa İçin Çal 6 - Çökertme, Ateş Attım Samana (Gmıldan)	27284480	https://www.YouTube.com/watch?v=Qc8cGLUPtHE
7	Doğa İçin Çal 7 - Havada Bulut Yok (Yemen Türküsü)	17714735	https://www.YouTube.com/watch?v=t4DBc0z7ki4
8	Doğa İçin Çal 8 - Hayde	45386951	https://www.YouTube.com/watch?v=Hu97HK8MT8U
9	Doğa İçin Çal 9 - Hey Onbeşli	28965394	https://www.YouTube.com/watch?v=Hu97HK8MT8U

				tch?v=80aWAOrE4GQ
10	Doğa İçin Çal 10 - İki Keklik, Dere Geliyor Dere	33515355	https://www.YouTube.com/watch?v=u2kBNb79bN8	
11	Doğa İçin Çal 11 - Çarşamba'yı Sel Aldı	6306114	https://www.YouTube.com/watch?v=4C010aOLw4I	
12	Adana İçin Çal Farabi Anadolu Lisesi Yüreğir Adana- Yenice Yolları-Adana Köprübaşı	37143	https://www.YouTube.com/watch?v=p4hrrSGDR8	
13	Adıyaman İçin Çal	635098	https://www.YouTube.com/watch?v=39a_WRohVnk	
14	Adıyaman Biz Çaldık Biz Söyledik (Adıyaman Üniversitesi) Neşet Ertaş-Neredesin Sen	478593	https://www.YouTube.com/watch?v=iP607stHsw	
15	Adıyaman İçin Çal - 2 Altın Yüzüğü Kırıldı	412054	https://www.YouTube.com/watch?v=WkCuMgmHfhs	
16	Besni İçin Çal	116665	https://www.YouTube.com/watch?v=v5BldDa75ME	
17	Karahisar Kalesi Türküsü - Afyon Kocatepe Üniversitesi (Afyon İçin Çal)	579302	https://www.YouTube.com/watch?v=BnhoCwGk3Fo	
18	Eleştirt için Söyle	50368	https://www.YouTube.com/watch?v=4b301bchFPg	
19	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Söylüyor (Ağrı İçin Çal)	217334	https://www.YouTube.com/watch?v=9kSP-IKqPbw	
20	Amasya Güzel Sanatlar Lisesi İçin Çal (La İsla Bonita)	11468	https://www.YouTube.com/watch?v=osXqkoEK8RY	
21	Öğretmen İçin Çal Gümüşhacıköy	32214	https://www.YouTube.com/watch?v=LebAOE1TUFo	
22	Minik Öğrenciler Amasya İçin Söyledi	2103	https://www.YouTube.com/watch?v=jXm69BFECWM	
23	Keçiören İçin Söyle (Ankara)	6799	https://www.YouTube.com/watch?v=G71Rx2YaqDA	
24	Her Şey Antalya İçin	8578	https://www.YouTube.com/watch?v=Lgp3VnCbXQ	
25	Drama Köprüsü-Aksu İçin Söyle (Antalya)	245705	https://www.YouTube.com/watch?v=WSZn2uj_Mg	
26	Antalyalı Avukatlar Şehitler İçin Söyledi - Antalya Barosu 90.Yıl	3728	https://www.YouTube.com/watch?v=GQc7APScroc	
27	Güneş İçin Çal (7-12 yaş Öğrenciler) Cemilem	5241	https://www.YouTube.com/watch?v=gdl-9vMKCY	
28	Karadeniz İçin Çal 2 (Artvin)	78958	https://www.YouTube.com/watch?v=c6G62S6xe-s	
29	Şavşat İçin Söyle-Şavşat Belediyesi	40522	https://www.YouTube.com/watch?v=UW_saTSpPzA	
30	Artvin Atatürk Ortaokulu	9515	https://www.YouTube.com/watch?v=Ebd4ufX6L5k	
31	Şavşat İçin Söyle 2	9669	https://www.YouTube.com/watch?v=L_ql59VtHk	
32	Gençlerimiz 19 Mayıs Atatürkün Samsuna Çıkışının 101. Yılında Artvin İçin Söylediler	7879	https://www.YouTube.com/watch?v=HfiqmVDdJgw	
33	Yusufeli İçin Çal	90041	https://www.YouTube.com/watch?v=TzuHPJpOr4	
34	Getma 1080	9645	https://www.YouTube.com/watch?v=VOK_DL_oD54	
35	Aydın İçin Çal-Eklemedir Koca Konak Türküsü	1388191	https://www.YouTube.com/watch?v=86APJ5Bma7U	
36	Efeler İçin Söyle - 2	1770	https://www.YouTube.com/watch?v=9q2x1_ZS-5I	
37	Yörtük Ali Efe (Nazilli İçin Söyle)	837495	https://www.YouTube.com/watch?v=m1spyDwMH8	
38	Aydın Yüksel Yalova GSL Çoksesli Korosu Harmandalı	1001	https://www.YouTube.com/watch?v=oJAIfbv2ajQ	
39	Kuşadası İçin Çal 1 Ada Sahillerinde Bekliyorum	34505	https://www.YouTube.com/watch?v=WPdaD0uJ5bU	
40	Cumhuriyet Çanakkale İçin Söylüyor	71592	https://www.YouTube.com/watch?v=...	

			tch?v=vA590Mly6dQ
41	Balıkesir Lisesi İki Keklik Türküsü	9366	https://www.YouTube.com/watch?v=80nBXr8Z4A8
42	Edremit Anadolu Lisesi Çanakkale İçin Söylüyor (Çanakkale Türküsü)	14447	https://www.YouTube.com/watch?v=mDL8ewA0iPM
43	Cumhuriyet Şehitler İçin Söylüyor (Şehit-Murat Evgin Cover)	17263	https://www.YouTube.com/watch?v=vuVFYba42i8
44	Çanakkale Türküsü ve Savaştepe Öğretmenleri	28697	https://www.YouTube.com/watch?v=bghGBc7uH68
45	Bilecik İçin Söyle (Payton Geldi Ağlama Çakırım)	439525	https://www.YouTube.com/watch?v=1OOT354Hhb4
46	Bilecik İçin Söyle 2 (Yandı da Lefke- Mavili-Kayabaşına)	153313	https://www.YouTube.com/watch?v=MOwB0Vdohal
47	Bingöl İçin Söyle 2019 (3 Dil 1 Memleket)	1947282	https://www.YouTube.com/watch?v=i9MO4BGN4BU
48	Zazaca İçin Söyle 2017	1314499	https://www.YouTube.com/watch?v=AgvVjYZS6pM
49	Bingöl İçin Söyle 1	563440	https://www.YouTube.com/watch?v=E51mkzy-mJE
50	Adilcevaç İçin Çal-Benim Adım Öğretmen-24 Kasım Özel	27182	https://www.YouTube.com/watch?v=n7Uwwl0-Pgc
51	Şu Burdur'un Çalgısı	508508	https://www.YouTube.com/watch?v=7oQjghwelQ
52	Bursa Tanıtım Filmi (2015) (iki ayrı paylaşım daha var)	145602	https://www.YouTube.com/watch?v=2BZIKv6uGDc
53	Gelenekselden Evrensele Bursa	8920	https://www.YouTube.com/watch?v=foA4R-YjKvU
54	Çanakkale İçin Çal - Çanakkale Türküsü 2013	543106	https://www.YouTube.com/watch?v=lvstTRv3yOU
55	İki Keklik-Kaz Dağları İçin Çal	11421	https://www.YouTube.com/watch?v=YfII16j_NWI
56	Karyolamın Demiri 2013	1767359	https://www.YouTube.com/watch?v=DQPaqCx6N64
57	Çanakkale Koleji İçin Çal-Söyle	9866	https://www.YouTube.com/watch?v=hAVRMITtIC8
58	Evrensel Koleji Çanakkale İçin Çal	4636	https://www.YouTube.com/watch?v=ShweUrO8UZY
59	Çanakkale İçin KAL-Çanakkale Türküsü	35294	https://www.YouTube.com/watch?v=8X09owx2Yik
60	Çanakkale Türküsü-Çanakkale İçin Söyle 100. Yıl Özel Klipi	314647	https://www.YouTube.com/watch?v=Y4R5qGnebaI
61	Çanakkale İçin Çal Söyle (Gölcük AKV Mes. Lis)	7208	https://www.YouTube.com/watch?v=OZ1B-k3Gs6I
62	Çanakkale Türküsü İçin Dünya Bir Araya Geldi	16577	https://www.YouTube.com/watch?v=v0QXowhYCXa
63	Çanakkale İçin Çal Hacıbektaş Veli Öğrencileri	1299	https://www.YouTube.com/watch?v=CtIjL5DJB4
64	Çanakkale İçin Çal Bayburt Özel Eğitim Uygulama Okulu	18417	https://www.YouTube.com/watch?v=LQg2tW0qUZ4
65	Çanakkale İçin Çal (İskele Ortaokulu)	5956	https://www.YouTube.com/watch?v=IUt6IXcmZTc
66	Çanakkale İçin Çal -Mesavip 18 Mart 2019	3085	https://www.YouTube.com/watch?v=pclnpg5fTA
67	Çanakkale İçin Çal Karapınar (Şule Başoğlu-Uğur Göktaş)	5128	https://www.YouTube.com/watch?v=g6PdEvyW3jU
68	Çanakkale İçin Çal - Yüksekova / Hakkari	14097	https://www.YouTube.com/watch?v=895QzYG0DNc
69	Bülbülüm Altın Kafeste-Troya İçin Çal	19276	https://www.YouTube.com/watch?v=utQmxr_k7WI
70	Tuzburgazı Ortaokulu İçin Çal (Tuzburgazı&Doğanbey) 18 Mart Özel	22717	https://www.YouTube.com/watch?v=9albkUi-PNk
71	Çanakkale İçin Çal-My Kolej Karabük	4072	https://www.YouTube.com/watch?v=9albkUi-PNk

				tch?v=IB5FxElD8E
72	TSK'dan Muhteşem Çanakkale Türküsü Klipi	699451		https://www.YouTube.com/watch?v=CfhopA4WON8
73	Çanakkale İçin Çal	74		https://www.YouTube.com/watch?v=yTd-t5xKeLo
74	Yüksekova İçin Çal / Çanakkale Türküsü	25596		https://www.YouTube.com/watch?v=uPSd8CUASoQ
75	İkra Koleji Çanakkale İçin Çal	2270		https://www.YouTube.com/watch?v=kzMflzK1Q1M
76	Uluslararası Öğrencilerden Çanakkale Türküsü	11603		https://www.YouTube.com/watch?v=8cwC5Gu3n7o
77	Hazerbey Okulları / Çanakkale İçin Çal	2119		https://www.YouTube.com/watch?v=UPf97okPpX0
78	Şehitler için Çanakkale Türküsünü seslendirdiler	2068		https://www.YouTube.com/watch?v=BxLfl6hmcUY
79	Necmi Asfuroğlu Anadolu Lisesi Çanakkale İçin Söyle Projesi	21144		https://www.YouTube.com/watch?v=OYocNk_odwU
80	Çanakkale İçinde Vurdular Beni...	2310452		https://www.YouTube.com/watch?v=bOu1SP-oXBo
81	Okul İçin Çal #7 Çanakkale Türküsü (18 Mart Özel)	712		https://www.YouTube.com/watch?v=oHkChdgoiW8
82	Çanakkale Tekirdağ'dan Başlar	5319		https://www.YouTube.com/watch?v=3Bml0zls5Y4
83	Afşin Anadolu Lisesi Çanakkale Türküsü Klipi	11817		https://www.YouTube.com/watch?v=ndzTGI7AxY
84	Çanakkale Anısına Birecik Söylüyor	7719		https://www.YouTube.com/watch?v=Mg7C8BRrkZI
85	KoüMüzik-Çanakkale Türküsü	35475		https://www.YouTube.com/watch?v=TnQX-4r9eWQ
86	Beysukent Koleji-Çanakkale Türküsü	3301		https://www.YouTube.com/watch?v=svNNTCrRhS8
87	Batman Anadolu Lisesi 18 Mart 2015 Özel Klipi-Çanakkale İçinde Aynalı Çarşı	11715		https://www.YouTube.com/watch?v=LAKaFyP7u5c
88	Çanakkale İçin Söyle-Hilvan Anadolu Lisesi	7356		https://www.YouTube.com/watch?v=KvudSEHl1wo
89	Çanakkale Şehitleri İçin Söyle (Çanakkale Türküsü) Bir Öğretmen Bir Öğrenci Bir Türkü	2968		https://www.YouTube.com/watch?v=XEOTocJQrws
90	Çevik Sesler Korusu (Çevik Kuvvet)-Çanakkale Türküsü	141832		https://www.YouTube.com/watch?v=Hlesd1krTIQ
91	MEB Yurtdışı / Gürcistan Batum Türk Okulu Çanakkale Türküsü	2666		https://www.YouTube.com/watch?v=Juj5pgfZdpQ
92	Çanakkale Barosu Çanakkale Türküsü	3909		https://www.YouTube.com/watch?v=alfeVZfm0Uc
93	18 Mart Çanakkale Zaferi-Akçansa Güzel Sanatlar Lisesi Öğrencilerinden Çanakkale Türküsü	22024		https://www.YouTube.com/watch?v=3R2yFiiAPY
94	Bükdere Köyü Çanakkale İçin Söyledi	5537		https://www.YouTube.com/watch?v=3Qs7WHaheIE
95	Güngören Anadolu Lisesi Çanakkale İçin Sen de Söyle Video Müzik Klipi	7151		https://www.YouTube.com/watch?v=v-cwDLwgEs
96	Çanakkale İçin Söyle (Çanakkale Şiiri)	1053		https://www.YouTube.com/watch?v=d8pY4M0KAL4
97	Mehmetçik Vakfı-Çanakkale Klipi	698		https://www.YouTube.com/watch?v=kloogGyoTys
98	Çanakkale Türküsü - Koyulhisar	11167		https://www.YouTube.com/watch?v=1LgnNGmemQ0
99	Elbistan Anadolu Lisesi Çanakkale İçin Söylüyor	7207		https://www.YouTube.com/watch?v=ONYtmVdaGE
100	18 Mart İçin Çal-Kozan Özel Çukurova Okulları	1826		https://www.YouTube.com/watch?v=Ph976Z-ggI0
101	ÇOMU İlahiyat 2018 Mezunları Çanakkale Türküsü	2423		https://www.YouTube.com/watch?v=EH82Y-k2vBg

102	9 Dilde Çanakkale Türküsü-Eyüpsultan Kaymakamlığı-Gönülden Gönüle Müzik Topluluğu	36249	https://www.YouTube.com/watch?v=EclhrhNbQUw
103	11 Dilde Çanakkale İçinde Türküsü (Gaziantep AK Koleji Öğretmen ve Öğrenci Orkestrası)	3609	https://www.YouTube.com/watch?v=yz4WxsHxdxQ
104	Çanakkale İçin Çal Ordu Korgan	822	https://www.YouTube.com/watch?v=EWWSBIYcYKQ
105	Boyabat Yaşar Topçu YBO-Şehitler İçin Söyle	932	https://www.YouTube.com/watch?v=dAz7jxt_cRk
106	Pazarcık Çanakkale İçin Söylüyor	6787	https://www.YouTube.com/watch?v=X9FTNqfWabc
107	Silopi İçin Çal-Çanakkale Türküsü	38195	https://www.YouTube.com/watch?v=v0W9G2jqVCU
108	18 Mart Çanakkale Şehitlerine Hürmet ve Minnetle	1651	https://www.YouTube.com/watch?v=2vEfgoMFypM
109	Eskişehir Toki Şehit Savaş Kubaş Anadolu Lisesi-Çanakkale Türküsü	14266	https://www.YouTube.com/watch?v=OPyZ_-n9RKE
110	Çorum İçin Çal	64994	https://www.YouTube.com/watch?v=opTsuLtg40U
111	Hattuşa İçin Çal	32075	https://www.YouTube.com/watch?v=saHkbbigNM
112	Alaca İçin Çal Öğretmenim	6399	https://www.YouTube.com/watch?v=DWKG00Tj0lw
113	İskilip İçin Çal	10594	https://www.YouTube.com/watch?v=f-3LryphDlk
114	Denizli İçin Söyle	160415	https://www.YouTube.com/watch?v=SE9kkXHTcF1
115	Acıpayam İçin Söyle	478848	https://www.YouTube.com/watch?v=Jt2-mgvRAwY
116	Diyarbakır İçin Çal - Suzan Suzi	2027144	https://www.YouTube.com/watch?v=RcZTSZ3LDg
117	Edirne İçin Çal-Bülbülüm Altın Kafeste 2015	202409	https://www.YouTube.com/watch?v=oeQBzRaDs_g
118	Elazığ İçin Çal- (HD Official)	389905	https://www.YouTube.com/watch?v=Tg17O20OGgc
119	Erzincan İçin Çal	75066	https://www.YouTube.com/watch?v=Fxds-HXSLkE
120	Erzincanlı Türküler - 100. Yıl (Keklik Gibi Kanadım Süzmedim)	122731	https://www.YouTube.com/watch?v=T0Yv4xwLv5k
121	Erzurum İçin Çal-Sarı Gelin / Müzikle Anlaşmak-To Talk Via Music	672926	https://www.YouTube.com/watch?v=QyZ1Ugppuv1
122	Erzurum İçin Söyle Öğretmenim / Sarı Gelin /Pınar Başından Bulanır/Öğretmenler Günü/Doğa İçin	9358	https://www.YouTube.com/watch?v=nnU8q4Bz1JQ
123	Sarı Gelin-Hadi Gel Erzurum'a Gel (Ata Üni Vet Fak Sanat ve Yayımlar Kulübü)	22868	https://www.YouTube.com/watch?v=N5Gff6Hb88g
124	Bayrak İçin Çal	5258	https://www.YouTube.com/watch?v=qVOFjnzpkkA
125	Anadolu İçin Türkünü Söyle - Anadolu Üniversitesi	5673	https://www.YouTube.com/watch?v=q0RJSLOg49o
126	Eskişehir Atatürk Ortaokulu İçin Söyle (Halkalı Şeker)	43737	https://www.YouTube.com/watch?v=1FrNmXZhpLI
127	Eskişehir Toki Şehit Savaş Kubaş Anadolu Lisesi-Karadır Kaşların	8811	https://www.YouTube.com/watch?v=gnhcPe5wLwE
128	"Hayır" İçin Çal-Eskişehir Nar Kadın Dayanışması- Hayır De	16137	https://www.YouTube.com/watch?v=aS1upmFb5mw
129	Melahat Ünüğür İçin Söyle- Sultan Seccadesi	15888	https://www.YouTube.com/watch?v=9FMoxqQl6w0
130	Hayat Sevince Güzel "Barış ve Sevgi Dolu Bir Gelecek İçin Şarkım Söyle"	9648	https://www.YouTube.com/watch?v=FzI88a4_0aM
131	Gaziantep İçin Çal Haşıl Türküsü	637781	https://www.YouTube.com/watch?v=ogexzN1VHEI

132	Gaziantep Üniversitesi İçin Çal-Kına Yürüdüğü & Bahçalarda Zerdali	129740	https://www.YouTube.com/watch?v=k-p3t5KxQ8M
133	Ses Ver Gaziantep-Ferit Ginol KSM	177832	https://www.YouTube.com/watch?v=B3hZ3de7YLU
134	Gaziantep İçin Söylediler	216516	https://www.YouTube.com/watch?v=YK5hONQQWkg
135	Gaziantep Simya Koleji Antep İçin Söyle 25 Aralık	1169	https://www.YouTube.com/watch?v=9FU3agOo134
136	Ali Tiryakioğlu MTAL Antep İçin Söyle	7086	https://www.YouTube.com/watch?v=c5sMFhZIDTk
137	Araban İçin Çal, Neşet Ertaş İçin Söyle	68322	https://www.YouTube.com/watch?v=Ep93uCuXpj4
138	Araban İçin Çal, Neşet Ertaş İçin Söyle -2	7713	https://www.YouTube.com/watch?v=IX27WLQIs-8
139	Gaziantep İçin Çaldık Bahçalarda Mor Meni & Bir Daldaki Kiraz	2811	https://www.YouTube.com/watch?v=X91YyWHUZS4
140	Giresun İçin Çal-1	17633	https://www.YouTube.com/watch?v=BFsPTOW9b-g
141	Giresun İçin Söyle Benim Adım Öğretmen	313988	https://www.YouTube.com/watch?v=KRXqws6sXw
142	Tirebolu İçin Söylüyoruz (Giresun İçinde İki Sokak Arası)	61044	https://www.YouTube.com/watch?v=iesC-EpNFg8
143	Gümüşhane İçin Söyle 1-Bir Başkadır Gümüşhane	656468	https://www.YouTube.com/watch?v=ITMQ62wgDk
144	Kelkit İçin Söyle	22203	https://www.YouTube.com/watch?v=cQUA3BscRA
145	Köse İçin Söyle	9364	https://www.YouTube.com/watch?v=a5U2sG5rU6g
146	Hakkari Çukurca Ergün Pala Çavreşamın, Karadir Kaşların	257655	https://www.YouTube.com/watch?v=sgj4RG08Gk
147	Hakkari İçin Çal	6042	https://www.YouTube.com/watch?v=J_2z3W7LGM
148	Hakkari İçin Söyle-2016	48906	https://www.YouTube.com/watch?v=aQLFdPqYdE
149	Hakkari Çukurca Ergün Pala Şirinamm, Sabahın Seherinde, Yüksek Yüksek Tepelere,	64898	https://www.YouTube.com/watch?v=ICD6kCC68UY
150	Öğretmen İçin Çal Şemdinli	34039	https://www.YouTube.com/watch?v=nWqluwbndc
151	Ayletme Beni-Doğa İçin Söyle-Yüksekova Esendere ÇPAL	17426	https://www.YouTube.com/watch?v=vQoRz9p9gcM
152	Talat Ersoy-Hatay'dan Dünya'ya Türkiye İçin Çal Aynı Toprağın Çocukları	151425	https://www.YouTube.com/watch?v=7zTkD0_6G2M
153	Isparta İçin Çal-Evlerinin Önü Mersin	436393	https://www.YouTube.com/watch?v=i-c53fhXpTE
154	Isparta/Şarkıkaraağaç İçin Çal-Erik Dalı Gevrek Olur, Çayır Çimen Geze Geze	36410	https://www.YouTube.com/watch?v=Z140-CqgEcc
155	İmam Hatip İçin Söyle (Isparta İl MEM)	350359	https://www.YouTube.com/watch?v=D862j4gxADw
156	Mersin İçin Çal-Su Dağların Yüksekliğine Erseler-Mezitli İçin Çal-Mersin	42635	https://www.YouTube.com/watch?v=iwGQzCSojQY
157	Ozanlarımız İçin Çal 1 Aşık Veysel- Mersin Atatürk Anadolu Lisesi	51691	https://www.YouTube.com/watch?v=F_wrrV_8n6M
158	Ozanlarımız İçin Çal 2: Neşet Ertaş (Mersin Atatürk Anadolu Lisesi)	10246	Kaldırıldı
159	Ozanlarımız İçin Çal 3: Karacoğlan (Mersin Atatürk Anadolu Lisesi)	7008	https://www.YouTube.com/watch?v=sYyT73aDWY
160	Ozanlarımız İçin Çal 4: Mahzuni Şerif (Mersin Atatürk Anadolu Lisesi)	6020	https://www.YouTube.com/watch?v=5LuuGUCz5IA
161	Ozanlarımız İçin Çal 5: Pir Sultan Abdal (Mersin Atatürk Anadolu Lisesi)	5578	https://www.YouTube.com/watch?v=8CISd4HJ4s
162	Mut İçin Çal	13015	https://www.YouTube.com/watch?v=xelaBCPLa4

163	Bozyazı İçin Söyle-Bozyazı Kaymakamlığı	18801	https://www.YouTube.com/watch?v=FxkkTrAZVVY
164	Gülnar İçin Söyle	43419	https://www.YouTube.com/watch?v=c_pyb6Cga0g
165	Öğretmen İçin Çal (Mersin İl Milli Eğitim Müdürlüğü)	461	https://www.YouTube.com/watch?v=AIKz35n7B88
166	Üsküdar İçin Çal	28965	https://www.YouTube.com/watch?v=GvnmJcz2VY
167	Maltepe Üniversitesi İçin Çal-Söyle Akşam Olur Karanlığa Kalırsın, Çubuğuna Lüleylim	38676	https://www.YouTube.com/watch?v=dZnHkZpKofAE
168	İzmir İçin Çal	1057	https://www.YouTube.com/watch?v=Jbd1IpSCe24
169	Torbali İçin Çal	30781	https://www.YouTube.com/watch?v=WfQXHNi0IE
170	Sarıkaş İçin Söyle-Sarıkaş Üstünde Kar	7176	https://www.YouTube.com/watch?v=qT1c5VQpAL8
171	Ahşap İçin Çal / Kastamonu Yaş Nane Kuru Nane Türküsü (Ahşabın Ritmi)	2189	https://www.YouTube.com/watch?v=uMnfUhoas4
172	Kastamonu Sanat Kurulu Korosu-Kastamonu Korosu (Official Video)	42833	https://www.YouTube.com/watch?v=TtY6KpSXYKw
173	Kayseri İçin Çal-Bir Of Çeksem, Yekte, Erkiyet Güzeli	623797	https://www.YouTube.com/watch?v=Quc2jCQadoM
174	Kayseri İçin Çal Gesi Bağları	46267	https://www.YouTube.com/watch?v=liRfpmquy8Y
175	Türküler İle Kayseri- Yekte (Erciyes Dağı)	116092	https://www.YouTube.com/watch?v=at-f8bNNSDQ
176	Kırklareli İçin Çal	9919	https://www.YouTube.com/watch?v=aoCWbzJLTSk
177	Çeşitli Sanatçılar-Umutlu Yarınlar (Kırklareli Umutlu Yarınlar İçin Söylüyor)	14659	https://www.YouTube.com/watch?v=77gg6uLRJSY
178	Lüleburgaz İçin Çal-Dere Geliyor Dere-Ah Tren Kara Tren	405710	https://www.YouTube.com/watch?v=QbKLbSFx-k
179	Kırşehir İçin Çal	551838	https://www.YouTube.com/watch?v=21UMDSu-XMc
180	Neşet Ertaş İçin Çal (Kendim Ettim Kendim Buldum, Yalan Dünya) AcSesi.com	57580	https://www.YouTube.com/watch?v=zeEPToteDlo
181	Boztepe İçin Çal	150254	https://www.YouTube.com/watch?v=XN4ccsCDKDM
182	Mucur İçin Çal	5356	https://www.YouTube.com/watch?v=Yyr3v0PFI0
183	Engelsiz Kocaeli İçin Çal (Play for non-disabled Kocaeli)	73365	https://www.YouTube.com/watch?v=VWb_1dxlyqI
184	İMO-İzmit İçin Çal (inşaat mühendisleri odası)	7596	https://www.YouTube.com/watch?v=CD5Np72WH1s
185	Gebze Anadolu Lisesi İçin Çal-İki Keklik	173929	https://www.YouTube.com/watch?v=rZiAV70AJqU
186	Ertuğrul Berk Kara İçin Çal- Darıca Fen Lisesi	73191	https://www.YouTube.com/watch?v=VbYLPu9Ldc
187	Konya İçin Çal-Entarisi Aktandır, Şu Silleden Gece Geçtim	210768	https://www.YouTube.com/watch?v=5ed2dTRPUvU
188	Kütahya İçin Söyle-Dumlupınar Üniversitesi 2018	91350	https://www.YouTube.com/watch?v=yP2_iYeAyE
189	Simav İçin Çal-Kütahyanın Pınarları	32770	https://www.YouTube.com/watch?v=RtRV0L-7YA
190	Kütahya İçin Söyle-Kütahya Devlet Hatun MTAL Benim Adım Öğretmen	19578	https://www.YouTube.com/watch?v=llml1BLEgHc
191	Malatya İçin Söyle-Aşağıdan Gelir Omuz Omuz	473611	https://www.YouTube.com/watch?v=Nr9leJDXrmE
192	Battalgazi İçin Çal	2889	https://www.YouTube.com/watch?v=3WwNi4TA9o0
193	Öğretmenin Dilinden	134726	https://www.YouTube.com/watch?v=BfdeFJ75xL8

194	TED Malatya Koleji İçin Söyle	7386	https://www.YouTube.com/watch?v=7BgVAPkSqsqg
195	Bir Nefeste Arguvan	133422	https://www.YouTube.com/watch?v=QkqGft4-rU
196	Ateş Attım Samana	346218	https://www.YouTube.com/watch?v=BH3f7-47C4
197	Salihli İçin Çal-45 Yürek Salihli İçin Atıyor	205233	https://www.YouTube.com/watch?v=1zTcTv4viSc
198	Şehidin İçin Oku Salihli	524	https://www.YouTube.com/watch?v=DtPHrVWYXrI
199	Drama Köprütisi-Demirci Akıncıları İçin Söyle	3328146	https://www.YouTube.com/watch?v=3e_FBCY-nrw
200	Philadelphia'dan Alaşehir'e	247090	https://www.YouTube.com/watch?v=PHAVwPwGzml
201	Saruhanlı Söylüyor-Saruhanlı İçin Çal denizin dibinde hatçam-azimem-gımlıdan	53912	https://www.YouTube.com/watch?v=osYWUfQHYZE
202	Yunus Emre İçin Çal Söyle-Dertli Dolap	22295	https://www.YouTube.com/watch?v=A_oFkKS9Io
203	Yunus Emre İçin Çal Söyle-Gel Gör Beni	108267	https://www.YouTube.com/watch?v=Mo-O4L2VB6g
204	Muallim-Manisa Sargöl Atatürk Ortaokulu	43060	https://www.YouTube.com/watch?v=cMqHS73GGnc
205	Kahramanmaraş Atatürk Anadolu Lisesi İçin Çal, Suya Gider Allı Gelin&Gönlüm Ataşlara	54838	https://www.YouTube.com/watch?v=nLtePkwXmks
206	Kahramanmaraş Atatürk Anadolu Lisesi İçin Çal 2& Karaçadır Düzdedir, Dam Başında Sarı Çiçek	13806	https://www.YouTube.com/watch?v=AjYxsUv9gk
207	Afşin ve Mahzuni Şerif İçin Çal	418131	https://www.YouTube.com/watch?v=zI6SyC-kxvE
208	Afşin İçin Çal 2- Hayati Vasfi Taşyürek Anısına	58918	https://www.YouTube.com/watch?v=5qqilfatJ8
209	Elbistan İçin Çal-Elbistan'ın Sesleri	15501	https://www.YouTube.com/watch?v=ZeZ6_0rJXY
210	Öğretmenler İçin Çal göksun	25764	https://www.YouTube.com/watch?v=RdMKbqp5OYU
211	Pazarlık İçin Söyle	121768	https://www.YouTube.com/watch?v=5Av0HHIPb_s
212	Öğretmenler İçin Çal Klip 2	10907	https://www.YouTube.com/watch?v=qKaIS54Sdpg
213	Mardin'in Sesleri Sounds Of Mardin	2324061	https://www.YouTube.com/watch?v=S6sybft_vCM
214	Muğla Gazi Anadolu Lisesi İçin Çal: Deniz Üstü Köprüdür (Ula Türküsü)	54124	https://www.YouTube.com/watch?v=WZ8PGKq4tYc
215	Muş İçin Çal Projesi	180182	https://www.YouTube.com/watch?v=4S0BSs5jgg0
216	Kasidelerle Muş-Muş İçin Çal 2	130656	https://www.YouTube.com/watch?v=T3rYm3Td5I
217	Gençlik İçin Çal Nevşehir	23694	https://www.YouTube.com/watch?v=jcnefdCsuA4
218	Kapadokya İçin Çal-Dam Başında Sarı Çiçek (Feridem)	46456	https://www.YouTube.com/watch?v=vrj1fISgJQ
219	Türkülerle Nevşehir Belediyesi	1062	https://www.YouTube.com/watch?v=0B13N7w3ZkK
220	Uluslararası Hacı Bektaş Veli Hoşgörü ve Barış Sempozyumu-Hoşgörü ve Barış İçin Caldık	8667	https://www.YouTube.com/watch?v=y1Sp8BFDME
221	Benim Adım Öğretmen Altunhisar	32824	https://www.YouTube.com/watch?v=dqSi0zHQAYS
222	Ordu İçin Çal 1	368927	https://www.YouTube.com/watch?v=fYdiAhjPQ70
223	Ordu İçin Çal 2	75919	https://www.YouTube.com/watch?v=uMQI3wgyU9Y
224	Vona İçin Çal	21955	https://www.YouTube.com/watch?v=...

			tch?v=MRHoHBbGaV8
225	Ulubey İçin Çal	6271	https://www.YouTube.com/watch?v=L8gAFbdHBoU
226	Gürgentepe İçin Çal	8667	https://www.YouTube.com/watch?v=pcC3nR8_bA
227	Çayeli İçin Çal-Çayelinden Öteye	46644	https://www.YouTube.com/watch?v=tKTEGPWGTUI
228	Çayeli İçin Çal-Öğretmen Marşı	1778	https://www.YouTube.com/watch?v=olfAv2TnZwQ
229	Sakarya İçin Çal	36861	https://www.YouTube.com/watch?v=vT2dFXPYX9c
230	Türkçe İçin Çal Türkçe İçin Söyle	106806	https://www.YouTube.com/watch?v=8-Vjrjy7HrU
231	Türkçe İçin Söyle 2- Severim Ben Seni	25944	https://www.YouTube.com/watch?v=6GN4qywPwVk
232	Benim Adım Öğretmen Sakarya	6976	https://www.YouTube.com/watch?v=avHq4yxF2Q4
233	Öğretmen-Samsun İçin Çal	6080	https://www.YouTube.com/watch?v=mjSX5wcK96s
234	Çarşamba İçin Çal	18474	https://www.YouTube.com/watch?v=bBqVOF0khW1
235	Samsun Ayyağık MAE Ortaokulu Benim Adım Öğretmen	11252	https://www.YouTube.com/watch?v=j6lFYxpHF-E
236	Siirt İçin Çal - Polis ve Bekçiler Türkçe, Kürtçe ve Arapça klip	298	https://www.YouTube.com/watch?v=IPHXfUQ1KvI
237	Eruh İçin Söyle	41253	https://www.YouTube.com/watch?v=KZ36jYIya-o
238	Durağan İçin Çal	45211	https://www.YouTube.com/watch?v=n2TjeldDZ2M
239	Sivas İçin Söyle	227873	https://www.YouTube.com/watch?v=7zcMFS_QcJ4
240	Biz de Cumhuriyet Üniversitesi İçin Çaldık	374337	https://www.YouTube.com/watch?v=tCCu1tZX0I
241	Sivas Cumhuriyet Anadolu Lisesi-Şu Kışlanın Kapısına	7814	https://www.YouTube.com/watch?v=Hm5r5DoF7Bs
242	Benim Adım Öğretmen-Sivas	24111	https://www.YouTube.com/watch?v=ITC5xDJhI8U
243	Sivas Lisesi İçin Çal-130.Yıl Özel	4595	https://www.YouTube.com/watch?v=wdtnLUHFRzQ
244	Tekirdağ İçin Çal 2018	145626	https://www.YouTube.com/watch?v=SiON-guRohs
245	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi İçin Çal	23355	https://www.YouTube.com/watch?v=ILYAENIGpds
246	Çorlu İçin Çal, Söyle, Oyna-Bahçalarda Börülce	112542	https://www.YouTube.com/watch?v=Oxgb4xRs-MA
247	Tekirdağ Sosyal Bilimler Lisei Gençlik İçin Söyle	13612	https://www.YouTube.com/watch?v=OXoxNRHPD8g
248	Hey Onbeşli Türküsü	13702	https://www.YouTube.com/watch?v=_8Jeln_I7A
249	Tokat İçin Çal 2	14324	https://www.YouTube.com/watch?v=bRCLBd82f8
250	Trabzon İçin Çal	29453	https://www.YouTube.com/watch?v=vYfmFo-PBHA
251	Vakıfkebir İçin Çal	13230	https://www.YouTube.com/watch?v=MYVJr0IM7IE
252	Hayde Dernekpazarı-1 (Trabzon-Dernekpazarı İçin Çal)	901	https://www.YouTube.com/watch?v=HcI8NMtTLLc
253	Fair Play İçin Çal	4488	https://www.YouTube.com/watch?v=_P22ztI2zRY
254	Sokak İçin Çal 1- Nazende Sevgilim, Darıldın Mı Gülüm Bana, Beyoğlunda Gezersin	645468	https://www.YouTube.com/watch?v=MoAa8xP9Hng
255	Sokak İçin Çal 2-Mavi Yelek Mor Dügme,	565289	https://www.YouTube.com/watch?v=...

	Gökte Yıldız Ay Mısın, Tabancamın Sapını Gülle Donatacağım		tch?v=PrVx-8zBeBQ
256	Tonya İçin Çal	27701	https://www.YouTube.com/watch?v=MxId_lh-Ww
257	Bir Halk İçin Söyle Piya Va 38 (Kurmancı&Zazaki)-2012	380183	https://www.YouTube.com/watch?v=s9HPGWDY11w
258	Urfa'nın Kurtuluşu İçin Çal / Söyle (Urfa Kurtuluş Türküsü)	392241	https://www.YouTube.com/watch?v=JQxDFP8xBQ8
259	Urfa İçin Çal Urfa İçin Söyle-Urfanın Etrafı	371292	https://www.YouTube.com/watch?v=_85IzkBurDs
260	Şanlıurfa İçin Söyle MEMleket için Oku	25920	https://www.YouTube.com/watch?v=hnTjvCIYyYQ
261	Uşak İçin Söyle (Bu Bir Aşk Projesidir)	166682	https://www.YouTube.com/watch?v=oAvhNnDlozg
262	Uşak İçin Birlikteyiz Klibi Uşaklı Çılğın Davulcu	2350	https://www.YouTube.com/watch?v=txz5Eek4r6M
263	Öğretmen İçin Çal Uşak	4082	https://www.YouTube.com/watch?v=lumNXPS7H7s
264	Bizim Eller Van Türküleri Klibi	413976	https://www.YouTube.com/watch?v=Z689G07HaOE
265	Van İçin Çal	5455	https://www.YouTube.com/watch?v=tLst6cbVml4
266	Bambaşka Gürpınar İçin Çal	23434	https://www.YouTube.com/watch?v=UyMU8rCQDBA
267	90 Ülkeden 90 Sanatçı Van İçin Şarkı Söyledi: Bizim Eller	62714	https://www.YouTube.com/watch?v=SsvrPj5pTIY
268	Erciş İçin Çal	18734	https://www.YouTube.com/watch?v=PFGiDp9iUtQ
269	Bir Nefes Erciş Türküleri	288190	https://www.YouTube.com/watch?v=vCbnKF8ga00
270	Vatan İçin Söyle Official Video-Güllümse Anne-Kerküğün Zindanı-15 Temmuz Marşı	13083	https://www.YouTube.com/watch?v=wzesYjEKIBU
271	Yozgat İçin Söyle (Sürmeli)	99313	https://www.YouTube.com/watch?v=15aJv4QvpTw
272	Mikrofon Sarıkaya'da Kerküğün Zindanı	8749	https://www.YouTube.com/watch?v=YZRDOEVFGHE
273	Aksaray İçin Çal Gelin Tanış Olalım	266461	https://www.YouTube.com/watch?v=3PdEd1SeGmE
274	Aksaray İçin Çal 2 Saffet Efendi Şerif Hanım Naciye	86346	https://www.YouTube.com/watch?v=I6vqniJbZQ
275	Aksaray İçin Çal 3 Bağdat Fatih Genç Osman	80071	https://www.YouTube.com/watch?v=JtMsprznyn8
276	ASÜ İçin Çal Yalan Dünya Bahça Duvarından Aştım (2016)	962322	https://www.YouTube.com/watch?v=Y6YmmyQslwE
277	ASÜ İçin Çal -Neredesin Sen	74474	Kaldırıldı
278	Güzelyurt İçin Çal-Güvercinim Süt Beyaz	12063	https://www.YouTube.com/watch?v=8PwPWktc_I
279	Gençlik Bayburt İçin Çalıyor (Bayburt İçin Çal)	519046	https://www.YouTube.com/watch?v=RFbtpSoUHPE
280	Gençlik Bayburt İçin Çalıyor 2 (Bayburt İçin Çal 2)-Can Maral	33834	https://www.YouTube.com/watch?v=6g5rYwdmwuc
281	Çoruh Türkü Söyler Bayburt'a (Bayburt İçin Çal 3)	197652	https://www.YouTube.com/watch?v=VsmBzUmxUQ
282	Öğretmen İçin Çal-ERMENEK	37519	https://www.YouTube.com/watch?v=3j9SqtiaOM
283	Kırıkkale İçin Çal 2017	229150	https://www.YouTube.com/watch?v=MFfteOwDZSk
284	Kırıkkale Üniversitesi İçin Çal	28421	https://www.YouTube.com/watch?v=mgQhChYoylg
285	Kırıkkale İçin Çal	10524	https://www.YouTube.com/watch?v=L7amjn6NDSS
286	Batman İçin Söyle-Uzun İnce Bir Yoldayım-	9373	https://www.YouTube.com/watch?v=...

	2017 Official Video		tch?v=zkRsCmj0wg
287	Batman Raman İçin Çal-Suya Gider Allı Gelin	400356	https://www.YouTube.com/watch?v=4TSm9LGHZ0c
288	Türkiye İçin Çal 3 Batman İçin Çal 3	281	https://www.YouTube.com/watch?v=SPkaPjGoEgc
289	Tüpraş Batman Rafinerisi Çalışanlarımızdan Aşık Veysele'ye Saygıyla	5587	https://www.YouTube.com/watch?v=VT9CsWDS2AA
290	Şırnak İçin Çal-Bayek-Gelmış Bahar-Burçak Tarlası (Official Video)	79565	https://www.YouTube.com/watch?v=0rEluroLoCM
291	Şırnak İçin Çal 2019	244884	https://www.YouTube.com/watch?v=OYaSTnb3eCc
292	Muallim Klip Şırnak TOBB	4945	https://www.YouTube.com/watch?v=V_RalSeYbvQ
293	Öğretmen İçin Çal Ardahan	1718132	https://www.YouTube.com/watch?v=RkzSCW2q8Jg
294	Öğretmen İçin Çal 2 Ardahan	85725	https://www.YouTube.com/watch?v=dHKIVlpT614
295	İğdır'ın Al Alması Öğretmenler Türkiye İçin Söylüyor	5919	https://www.YouTube.com/watch?v=K6IDpU74UKM
296	Kardelen İçin Çal 1- Uzun İnce Bir Yoldayım	2965	https://www.YouTube.com/watch?v=A6lcp_gH3vM
297	Kardelen İçin Çal -Ne Ağlarsın Benim Zülfü Siyahım	3100	https://www.YouTube.com/watch?v=pnm42Lx8P2I
298	Kardelen İçin Çal-Sallasana Sallasana Mendilini	2033	https://www.YouTube.com/watch?v=3HX8q-İJ904
299	Biz Karabük Üniversiteler Türkiye İçin Söyledik	548526	https://www.YouTube.com/watch?v=VjmuN5TdA
300	Karabük Üniversitesi Türkümüz Bizim	114278	https://www.YouTube.com/watch?v=r-Yo-PqHJbw
301	Öğretmen İçin Çal Karabük	8654	https://www.YouTube.com/watch?v=Tb9mNvnQLK8
302	Kilis İçin Söyle-Zeytin Yaprağı Yeşil	38428	https://www.YouTube.com/watch?v=tmvp-q_LPaU
303	Osmaniye İçin Söyle	2579	https://www.YouTube.com/watch?v=5Ax-eNmKTBA
304	Türkülerde Gönüllerde Jandarma-Düzce İçin Söyle Çift Jandarma	568687	https://www.YouTube.com/watch?v=GKMbVMLRZQ4
305	Atayurt Marşı TTEOMER İçin Çal	303490	https://www.YouTube.com/watch?v=WwtiV_YVINI
306	Sağlık İçin Çal	304448	https://www.YouTube.com/watch?v=d6JyiteJ3_Y
307	Sağlık İçin Çal-Çarşambayı Sel Aldı	36214	https://www.YouTube.com/watch?v=s1RxD4xPwY
308	Sağlık İçin Çal-Arpa Buğday Daneler	40946	https://www.YouTube.com/watch?v=ZnlLq3Q0UUY
309	Meram Tıp Fakültesi Sağlık İçin Çal	48758	https://www.YouTube.com/watch?v=hS3DjbpirBo
310	Sağlıkta Şiddete Karşı Çal	25650	https://www.YouTube.com/watch?v=e3Z990PchPI
311	Polis İçin Söyle	16686	https://www.YouTube.com/watch?v=gkrKW3bj3Jg
312	15 Temmuz Şehitleri İçin Çal İAÜ Müzik Kulübü	570676	https://www.YouTube.com/watch?v=mCUkt3Xv6W4
313	Fırat Yılmaz Çakıroğlu İçin Söyle	21608	https://www.YouTube.com/watch?v=u-LJRjbbbox4
TOPLAM İZLENME SAYISI		300121716	(28/08/2020 itibarıyla)

Makale Künyesi (Araştırma): Mengi, N. (2021). Sait Faik'in yalnızlığı: Öyle Bir Hikâye. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 335-344.

<https://doi.org/10.32321/cutad.911400>

SAİT FAİK'İN YALNIZLIĞI: ÖYLE BİR HİKÂYE

Nesrin MENGİ¹

ÖZET

"Öyle Bir Hikâye", gerçeküstü unsurların gerçeklikle iç içe oluşuyla okuyucuda farklı bir etki yaratırken aynı zamanda edebiyatta sıkça işlenen yol öykülerinden biridir. Anlatıcı, kendi yalnızlığını gidermek için aynı toplumsal kesimden seçilmiş figürlerin olduğu öyküler üretir. Sait Faik'in yalnızlığı belli bir insanın yaşadığı, aşksızlıktan ya da kimsesizlikten kaynaklanan bir yalnızlıktan çok modern kent yaşamının birey üzerindeki yalnızlaştırıcı etkisidir. Onun bütün öykülerinde olduğu gibi "Öyle Bir Hikâye" öyküsünde de insan sevgisi esastır; ancak, sevginin varlığı insanın yalnızlığını ortadan kaldırmaya her zaman yeterli olamaz. Bu öyküde "yeterli olmama" durumunun modernizmin sonucu olduğunu fark eden bir yazar tavrıyla karşılaşılır.

Burada Sait Faik'in yeni biçimler denediği *Alemdağ'da Var Bir Yılan* kitabındaki öykülerden biri olan "Öyle Bir Hikâye" öyküsü, biçim özellikleri ve "yalnızlık" izleğinin işlenişindeki özgün tavrı bakımından değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: Öykü, yalnızlık, gerçeküstü.

THE LONELINESS OF SAİT FAİK: ÖYLE BİR HİKÂYE

ABSTRACT

"Öyle Bir Hikâye" creates a different effect on the reader by the intertwining of surreal elements with reality. It is also one of the frequently handled road stories in literature. The narrator produces stories in which figures selected from the same social segment in order to dispel her loneliness. The loneliness of "Sait Faik" is the isolating effect of modern urban life on the individual rather than a

¹ Mersin Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Doç. Dr. ncanbek@mersin.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-7834-9347>

loneliness caused by lovelessness or desolation where a certain person lives. As in all of his stories, human love is essential in the story "Öyle Bir Hikâye"; However, the presence of love is not always sufficient to eliminate man's loneliness. In this story, an attitude of the writer is encountered who realizes that "not being enough" is the result of modernism.

Here, the story of "Öyle Bir Hikay", one of the stories in the book "Alemdağ'da Var Bir Yılan" in which "Sait Faik" tried new forms, will be evaluated in terms of its stylistic features and the original attitude in the processing of the "loneliness" theme.

Keywords: Story, loneliness, surreal.

GİRİŞ

Cumhuriyet dönemi yazarlarından Sait Faik Abasıyanık (1906-1954), edebiyat yaşamı boyunca öykü, roman, şiir, deneme gibi türlerde eser vermekle birlikte, öykücü kimliğiyle öne çıkar. Sait Faik öyküsü, olaya dayanmayan yapısıyla var olan öykü kurallarını dışlarken samimi bir duyarlılıkla ele aldığı insan gerçeğini farklı inceliklerle dile getirir.

"Öyle Bir Hikâye", yazarın sağlığında, son dönem öykülerinin bir arada olduğu ve 1954'te yayımlanan *Alemdağ'da Var Bir Yılan* adlı kitabında yer alır. Kitap; "Öyle Bir Hikâye", "Alemdağ'da Var Bir Yılan", "Yalnızlığın Yarattığı İnsan", "Panco'nun Rüyası" dışında "Yani Usta", "Kafa ve Şişe", "Çarşıya İnemem", "Hişt, Hişt!..", "Dülger Balığının Ölümü", "Yılan Uykusu" gibi öykülerin de içinde olduğu toplam on altı öyküden oluşur. Bu kitaptaki öyküler, gerçeküstü yaklaşımlara ve sembolik anlatımlara dayalı biçim özellikleriyle Türk öykücülüğünde "çılgır açmış"tır.

Selim İleri, Türk öykücülüğünde Sait Faik'in "*boyuna gencelen bir yazar olduğunu*" söyler (İleri, 1975, s. 17). Sait Faik, Sabahattin Ali'yle birlikte kendilerinden sonra gelen öyküçüleri etkilemişlerdir. Birçok genç öykücü kendi öykü anlayışlarını bu iki yazara bakarak belirlemeye çalışmıştır. Sabahattin Ali, Ömer Seyfettin, Refik Halit, Yakup Kadri gibi yazarların oluşturduğu memleket gerçekliği çizgisi ile sonra gelen yeni arayışlar arasında sağlam bir köprü kurar. Sait Faik ise, 1934'te *Varlık* dergisinde yayımlamaya başladığı öykülerinde sıradan insanın sorunlarını, mutluluklarını, yoksunluklarını, yaşam sevinçlerini anlatırken klasik öykü kalıplarının ve anlayışının değiştirilmesine öncülük eder (Gümüş, 2001, s. 46-74). Başka bir ifadeyle Sait Faik, öykünün yapısında ve içerikte gerçekleştirdiği yeniliklerle, öncesindeki edebiyat geleneğiyle ilişkisiz olduğu ve birinci kişi anlatıcının anlatma isteğiyle biçimlendiği

hissedilen özgün öykücülük anlayışıyla, öykünün yazınsal bir tür olarak önem kazanmasında büyük bir rol oynar (Dirlikyapan, 2007, s. 64). Özellikle 1950 kuşağı öykücülerinin çoğu, *Alemdağ'da Var Bir Yılan* kitabının, o yıllarda öykücülükte yaşanan yeniliklerin başlatıcısı olduğu konusunda ortak düşünceye sahiptir. Örneğin, dönemin öykü yazarları arasında yer alan Demir Özlü, *Yeni Ufuklar* dergisinin 1967 yılında hazırladığı bir soruşturmada Sait Faik'in *Alemdağ'da Var Bir Yılan* adlı kitabıyla kalıplaşmış rasyoneli yıktığını, kendilerine duyusun, bireyliğin ve yaratmanın yollarını açtığını ifade eder (Özlü, 1967, s. 67). Ferit Edgü ise 1950 kuşağıyla Sait Faik arasında ilişki kurarken "Dostoyevski'nin, 'Hepimiz Gogol'un Paltosundan geliyoruz' dediği gibi, ben de, benim kuşağımın öykü yazarlarının büyük bir çoğunluğu da, Sait Faik'ten geliyoruz." (Edgü, 2003, s. 27) sözleriyle Sait Faik öykücülüğünün kuşağın inşasındaki yerini belirginleştirir:

Bizler, öngördüğümüz, özlediğimiz, duyumsadığımız ama tam olarak ne menem bir şey olacağını kestiremediğimiz yeniliğin tohumlarını, Alemdağ'daki öykülerde buluvermiştik. Alemdağ'da Var Bir Yılan'la birlikte, sanki önümüz açılmıştı. Sait Faik, bu öyküleriyle, o dönemin Türk yazınındaki yalınkat ya da güdümlü gerçekçilik anlayışına sırtını dönüyor ve bizlere yeni bir yol öneriyordu. Etik ve estetik değerler; toplumsal ve bireysel gerçeklik birbirini zedeledikten, tam tersine, birbirinden güç alarak var olabiliyorlardı" (Edgü, 2003, s. 27).

Alemdağ'da Var Bir Yılan, yazarın 1951 yılında yayımlanan *Havuz Başı* ile başlayan değişim sürecinin son aşamasıdır. Başka bir ifadeyle, *Alemdağ'da Var Bir Yılan* kitabı hem onun öykücülüğünün zirvesi hem de Türk öykü dünyasında büyük bir yeniliktir. Çehov tarzını sürdüren, hatta onu aşan öyküler barındırır. Sait Faik buradaki öykülerle o güne kadar süregelen öykü realitesinin "çanlarını bozmuş"tur.

Bu yenilik ve değişimleri şu şekilde sıralamak mümkündür: "Hikâyenin merkezine yazarın bir birey olarak kendini ve kendisiyle ilgili sorunları yerleştirerek, anlatıcı-yazar-hikâye kişisi arasındaki mesafenin kaldırılması", "hikâyede gerçeküstü olay ve durumlara yer verilmesi", "olay merkezli hikâyeden uzaklaşarak hikâyenin; duygular ve izlenimler etrafında kurulması", "toplumsal temalardan uzaklaşarak bireyin varoluşu, yalnızlık, ölüm ve umutsuzluk temalarının ele alınması", "serbest çağrışımlarla gelişen bir anlatım dilinin oluşturulması", "hikâyenin anlatımının alegori ve imgelerle örülmüş bir dille kurulması", "dil kullanımında yapısal ve anlamsal sapmalara yer verilmesi" ve "farklı hikâyeler arasında ortak motifler aracılığıyla metinlerarası ilişkilerin kurulması." (Kurt, 2011, s. 1466).

“Öyle Bir Hikâye”, “Alemdağ’da Var Bir Yılan”, “Yalnızlığın Yarattığı İnsan” ve “Panco’nun Rüyası” öyküleri birbiriyle bağlantılıdır. “Ancak bu bağlantı, bir olay bütünlüğü sağlamaktan çok, ‘ben’ anlatıcının kentin sokaklarında gezinirken yaşadıklarının ve gerçeklik düzeyinde belirsiz sınırlara sahip olan ‘Panco’yla kurduğu ‘hayali-gerçek’ ilişkisinin öykülere yayılmasıyla ifadesini bulur.” (Dirlikyapan, 2007, s. 69).

BİÇİME DAİR BİRKAÇ SÖZ VE “YALNIZLIK” İZLEĞİ

“Öyle Bir Hikâye”, gerçeküstü unsurların gerçeklikle iç içe oluşuyla okuyucuda farklı bir etki yaratırken aynı zamanda edebiyatta sıkça işlenen yol öykülerinden biridir ve karşılaşmaları içerir. Öyküde adı verilmeyen anlatıcı, kendi yalnızlığını gidermek için aynı toplumsal kesimden seçilmiş figürlerin yer aldığı öyküler üretir.

Yağmurlu bir gecede sinemadan çıkan anlatıcı bir dolmuşa atlar, Şişli’den Atikali’ye gelir. Atikali’ye neden geldiğini bilmediğimiz anlatıcı sokakta yürümeye başlar. Dostu Panco’nun rüyasında futbol oyunlarını gördüğünden, pişpirik oynadığından söz ederken bir süre sonra “Panco rüya da görmüyor, demince attım” (Abasıyanık, 2011, s. 9) diyerek üstkurmaca tekniğini kullanır. Anlatıcı yürümeye sürdürürken evin birinden bir adam fırlar ve hiç tanımadığı anlatıcıya “Dostumu öldürdüm abi! Sakla beni” (Abasıyanık, 2011, s. 9) diye seslenir. Anlatıcı, Hidayet adındaki bu yabancıya hemen cebine girmesini söyler ve o da cebe girip kaybolur. Anlatıcının Hidayet’in cebine girmesini istemesi okuyucuda beklenmedik bir etki yaratır. Yazarın amacı okuyucuyu metne yabancılaştırmaktır. Hidayet, dostu Pakize’yi neden öldürdüğünü anlattığı sırada birisinin gelmesiyle paltonun cebinde bir susam tanesi gibi büzülür. Anlatıcı, geri kalan kısmı kendisinin uyduracağını söyleyerek Hidayet’in susmasını ister. Hidayet bu kez pire olur ve “Fatih Camii avlusunun çitlembik ağacının dibine doğru” (Abasıyanık, 2011, s. 11) fırlayıp gider. Anlatıcı, Hidayet’in öyküsünü Panco’ya anlatmak için “uydurmaya” başlar ve bu yeni öyküyü tamamladığında kendisini rahatlamış hisseder. “Bir oh çektim. Rahatlamıştım. Keyiflenmiştim. Panco domuzuna bir hikâye anlatacaktım.” (Abasıyanık, 2011, s. 11).

Anlatıcı bir süre sonra Fatih parkında, ıslak yerde oturan bir adamla karşılaşır ve onun yaşama sevincine dair düşündüklerini dinler. Adam konuşmasını bitirdiğinde, o da tıpkı Hidayet gibi, anlatıcıdan kendisini “Panco’ya anlatmasını ister. Sanki herkes Panco’ya-bir anlamda okura-anlatılacak hikâyeleri yaratmak ve anlatıcı da-tıpkı Sait Faik gibi-bu öyküleri derlemek için sokaklardadır.” (Dirlikyapan, 2007, s. 70).

Ardından anlatıcı köprüde sarhoş, genç bir zamparaya rastlar. Genç adam ona çok içtiğini söylediğinde, “İçmeli delikanlı, içince çok içmeli” der. Genç, anlatıcıya “sen de çok mu içerdin?” diye sorduğunda nasıl bir tavır takındığını anlatırken “Alt dudağımı üst dudağıma adamaklı yapıştırıp sağ elimle de havaya hafiften iki-üç tokat salladım. Panco, sen de yap böyle, ne demek istediğimi anlarsın.” (Abasıyanık, 2011, s. 17) sözleriyle seslenilen kişi birdenbire değişir ve Panco olur. Ancak Panco'nun tek bir kişiyi temsil ettiğini ya da yalnızca hayalî bir arkadaşı olduğunu düşünmek doğru olmaz. Nitekim, okur da anlatıcının söylediği hareketi yaparak onun demek istediğini anlamaya çalışacaktır. Dolayısıyla tek boyutta ele alınamayacak olan Panco, Sait Faik'in sokaklarda gezinerek anlatacak öyküler aradığı okur olarak da düşünülebilir (Dirlikyapan, 2007, s. 70). Kaldı ki, anlatıcı öykünün en başından itibaren her fırsatta Panco'ya seslenir. Her duyduğu öyküyü Panco'ya anlatacağımı tekrarlayıp durur. Her karşılaşmada yeni bir öykünün izini sürerken Panco'ya sesini duyurmak ister. Panco'yla iletişim kurmak için onun mahallesine gider. “Panco hep kabahat sende. Sen ettin bu işi bana. Gece yarısı senin hesabına dolaşıyorum. Sen ettin bu işi.” (Abasıyanık, 2011, s. 16).

Sait Faik, özellikle son dönem öykülerinde akıl ve sıra dışı olanı kurgusal gerçekliğin bir parçası hâline getirir. Anlatıcının her şeyden önce Panco gibi hayalî bir muhatap üretmesi onun metinlerindeki yeni bir gerçekliğin habercisidir. Bu hayalî muhatap kimi zaman okurun yerine konulurken kimi zaman da Sait Faik'in ikinci bir kimliği gibi görünür. Bu ikinci kimlik, Sait Faik'e/anlatıcıya kendi durumunu gösteren bir ayna gibidir (Kurt, 2011, s. 1470).

Sait Faik, öykülerinde kendini saklamayan bir yazardır (Uyguner, 1968, s. 237). Kurmaca ve otobiyografinin iç içe geçtiği, aradaki sınırların kalktığı bir öyküdür “Öyle Bir Hikâye”. Yazar, yalnızca otobiyografiye ait özellikleri değil, başka türlere ait biçim özelliklerini de öyküye taşır. Bunları öyküye dâhil ederek türün olanaklarını genişletir. Örneğin, denemeye yaklaşan, okurla sohbet eden, “müdahil yazar tavrıyla adeta okurla birlikte öyküyü kurgulamıştır.” (Tosun, 2013, s. 61).

Yukarıda da ifade edildiği gibi, bu öykü edebiyatta işlenen yol öykülerinden biridir. Bir edebî metinde yazar, eğer kahramanı dışarı çıkartıyorsa öykünün kahramanı mutlaka birileriyle karşılaşır ve bu karşılaşmalar aynı zamanda temayı oluşturur. Burada da asıl öykü, anlatıcının gece sinemadan sonra bindiği dolmuştan inip yürümesiyle başlar. Gece gezintisi sırasında önce sevgilisini öldüren Hidayet'le, sonrasında parkta oturan yaşlı adamla, köpekle ve çapkın arabacıyla

karşılaşır. Gecenin sonunda anlatıcı Panco'nun evine kadar gelir. Öyküyü dikkat çekici kılan özellik, anlatıcının tesadüfen bir araya geldiği insanlar, onlarla olan ilişkisi ve bu karşılaşmalarda ortaya çıkan üst gerçekliktir.

Bu öyküde güvenilir bir anlatıcı tipolojisi söz konusudur. Başka bir ifadeyle, okura oyunlar kuran, onu şaşırtmaya çalışan bir anlatıcı vardır. Öykü, “Sinemadan çıktığım zaman yağmur yine başlamıştı. Ne yapacağım? Küfrettim. Ana avrat küfrettim. Canım bir yürümek istiyordu ki...” (Abasıyanık, 2011, s. 8) cümleleriyle başlar. “Sinemadan çıktığım zaman yağmur yine başlamıştı.” cümlesindeki “yine” ifadesi ya da “Ne yapacağım?” sorusu daha önceden okurla - Panco'yla- başlayan bir sohbetin devam ettiğinin göstergesi gibidir. Okur, daha öncesinde de yağmurun yağdığından haberdardır. Devamında “Gider miyim Atikalî'ye gecenin bu saatinde, giderim. Atladım şoförün yanına. Dere tepe düz gittik. Otomobilin buğulu, damlalı camlarında kırmızı, sarı, yeşil, türlü ışıklar görerek, bir renk dalgası içinde Atikalî'ye vardık.” (Abasıyanık, 2011, s. 8) bölümündeki “Dere tepe düz gittik” cümlesi bir masal kalıbıdır ve öyküde bilinen kalıpların dışına çıkılacağını sezdirir. Bir başka yerde, “İşte bu minval üzere Panco geldim sizin mahalleye, yağmur yine başladı. Tam sizin evin önünde bir küp kırılmış, yarısı paramparça, yarısı sapasağlam. Küpün içine oturdum. Başladım anlatmaya Atikalîpaşa'ya bir gece yarısı nasıl gittiğimi, Hidayet'in cebime nasıl girdiğini, Fatih parkında yatan adamı, sokak köpeğini ve Yahudi karısının arabacı zamparasını. Sen uyuyordun.” (Abasıyanık, 2011, s. 19) derken yine, bir masal ögesi olan “küp” evin önünde kırılmış, üstelik anlatıcı küpün içine oturmuştur. Dolayısıyla öykünün ilk cümlesinden başlayarak bizi şaşırtan bir anlatıcıyla karşılaşırız. Anlatıcı Hidayet'i tanımazken, Hidayet Panco'yu tanımaktadır. Burada olup bitenler gerçekliğe aykırı bir durumdur ve anlatıcıya olan güveni sarsar. Ancak öykü ilerledikçe “Bu öyküde her şey mümkündür, olmayacak şey yoktur.” düşüncesi egemen olmaya başlar. Böylesi bir durum, öykü dünyasındaki gerçekliğin ne kadar değişken olabileceğini gösterir; anlatıcı, Hidayet anlatmasa da Hidayet'in öyküsünün devamını getirir. Karşılaştığı adamın yanına oturduğu yeri ıslak ve soğuk olduğu halde rahat bulur ya da gece vakti gökyüzünden sarışın sarışın, esmer esmer bulutlar geçer, kibrit konuşur ve yağmura rağmen yanmaya devam eder. “Fatih parkının demirine dayalı uyuyan adam” da Panco'yu tanıyıp anlatıcının Faik Bey'in oğlu olduğunu bilir. Dolayısıyla Sait Faik, insan aklının sapsamalarını, bilinç akışını öyküye aktarır. Bilinçli, kontrollü bir anlatıcıdan söz etmek güçleşir:

Hidayet Pakize'nin ta kalbine bir vuruşta kocaman bir çivi saplamıştı. Başka çaresi yoktu. Susam helvaları yiyen çocuklar, kadınlar Hidayet'ten bu hikâyeyi beklemezlerdi. Susam helvası karın doyurmazdı. Pakize susam helvacıya da varamam a, demişti. Seviyormuş... Sevgi karın doyurur mu? Hidayet o akşam süslenmiş, Taksim'e çıkmıştı. On sekiz lira otuz yedi kuruş parası vardı. Bir meyhaneye girdi içti de içti. İçtikçe Hidayet'e koydu. Artık minareye baktığı zaman minarenin aleminin göğe doğru yükselişini Pakize ile bir bulutsuz ay mehtaplı gecede seyretmeyecekti, demek. Hırkaşerif e bu yol mu gider diye bir kadıncağız sorduğu zaman Hidayet kafasının içinde, sarı yün kazağı altında kaybolmuş, Pakize'ye aynı suali sorup da: "Bu yol mu gider, öteki mi, ben ne bileyim Fatma Hanım!" derse, o da kadıncağızın şaşırılmış yüzüne gülümseyerek aynı şeyleri söyleyemeyecekti, ha.

Başım tüyler gibi, kediler gibi, temiz tülbentler ve mendiller gibi kokan Pakize'nin dizlerine hiç mi hiç koyamayacaktı.

Ulan bu çiviye de kim koymuştu cebine. O piç Abdullah yok mu? O canım çocuk. O çilli, esmer yüzlü, badık burunlu, Karakaplan kulübü santrahfi camım oğlan Abdullah. O koymuş olacaktı çiviye. Yarım sinema bileti, yarım stadyum bileti, diş fırçası, İngiliz anahtarı, bozuk yale kilidi, ispermeçet mumu, çiklet, kurtlu kiraz, sabun, karpuz kavun çekirdeği, soğan sarmsak koyan piç kurusu çiviye ne bok yemeye kor. Kocaman temel enserisi. Pırıl pırıl da. Biz gibi de ince... Panco'ya hazırda hikâye (Abasıyanık, 2011, s. 11-12).

Sait Faik'in neredeyse her öyküsünde "yanıltıcı kabuğu biraz kazıyınca altta özü, asıl şekli" buluruz. Hangi seviyeden, hangi meslekten olursa olsun, başlangıçta duygu yoksunluğu gibi bir izlenim bırakan öykü kahramanı birden bire bir halk filozofu, bir şair, bir düşünür olarak kabuğunu dışarı vurur ve oradan itibaren öykünün etkisi genişler. Onun öykülerinde kahraman ya kendini aşmak için çırpınır ya da bir süre için başka türlü anlaşılılmaya müsait kimliğini gerçek çizgileriyle ifşa eder (Necatigil, 1954, s. 8). Örneğin, parkta oturan adamın yaşama sevinci üzerine söyledikleri ya da anlatıcının köpeğe ahlak üzerine verdiği küçük "konferans", metnin bütünlüğü içinde fazlalık gibi dursa da, Sait Faik toplumda gözlemediği kimi meseleler üzerine düşündüklerini bu yolla öyküye taşır:

Baktım, Zeyrek yokuşunun seddi dibinde uyumuş bir köpek. Yanına oturdum. Gözünü açtı. Böcül böcül baktı. Korca korca kafasını okşadım. Gözünü yumdu. Bir konferans da ben ona çektim. Dedim ki:

Oğlum patlak göz. Ben insanoğlu. Sen hayvanoğlu. Bundan milyonlarca sene evvel her ikimiz de kurttuk, solucandık, tek hücreli mahluktuk. Ondan evvel boşlukta bir tozduk. Sonra bak işte bu hale geldik. Bundan sonra belki böyle kalırız. Belki değişiriz. Ama böyle kalmayalım. Siz de bedbahtsınız, biz de. Evlerde uyuyanlar, ipekler

inde uyuyanlar, kadın koynunda uyuyanlar, soba başında kıvrılmış bobiler de var. Lastikten kemikleri, topları var. Hanımları atar, koşup getirirler. Sabahları kapıcılar gezmeye çıkarırlar. İnsanlar var, sevdiklerini almışlar şu saatte koyunlarına, dalmışlar iki kişilik rüyalarına. Pekâlâ ne yapalım? Ama sen Zeyrek yokuşunda kuyruksuz, tüysüz, uyuz, soğuktan titreyen bir sokak köpeği, ben Panco'nun arkadaşı, başka hiçbir şey değil, yağmura vurmuş, uykusuz, camı burnunda, yüreği Ağaççileği sokağında, kafası Bomonti tramvay durağından yüz metre uzakta kirlî bir yastıkta bir adamcağızım. Ne yapalım? Gütün birinde dostluklardan, insanlardan ve hayvanlardan ve ağaçlardan ve kuşlardan ve çimenlerden yapılmış vazife hissi ile çarpan yüreklerle dolu bir âlemde yaşıyacağımızı düşünelim. Bir ahlakımız olacak ki hiçbir kitap daha yazmadı. Bir ahlakımız, bugün yaptıklarımıza, yapacaklarımıza, düşündüklerimizde, düşüneceklerimize hayretler içinde bakan bir ahlakımız. O zaman seninle daha uzun dostluklar ederiz patlak göz. O zaman hiç merak etme. Dostum Panco da bana hak verecektir. Kilise ahlakından söz açmayacak. Dostluğun olağanüstü güzelliğini çocuklarına anlatacaktır (Abasıyanık, 2011, s. 16-17).

Yazar, köpeğe sınıfsal farklılığı anlatır. Sokak köpeği ve zengin ev köpeğinin yaşam koşullarındaki farklılıkları dile getirir ve insanları da onlara benzetir. Sait Faik tavrını sokaktakinden yana koyar. O, her zaman insandan yanadır; cebinde adam saklar, parktaki yaşlı adamın derdini dinler, sarhoş arabacının kusmuğunu temizler. Hiyerarşik bir yapıyı benimsemeyen, bu insanlarla konuşurken kendi konumunu ortaya koymaz:

Atatürk Köprüsü'nde rastladım adama. İki elini tırabzana dayamış, Haliç'e öğürüyordu. Yanında durdum. Zıplar gibi iki üç defa daha ayakkabıllarının ucuna basarak yükseldi. Sonra durdu. Mendilimi çıkarıp gidip yüzünü sildim. Ağzını sildim. Gözüne düşen saçlarını elimle taradım. Yüzünü bana çevirince iki büyük ve siyah göz dostça baktı.

- Çok içtim amca, dedi.

Ukalalık etmedim.

- İçmeli delikanlı, dedim, içince çok içmeli.

- Aşkolsun amca, dedi, sen de bizdenmişsin.

- Zamanında, dedim (Abasıyanık, 2011, s. 17).

Yazar küçük insanı anlatırken kimi zaman var olan düzene eleştirel bir tavır sergiler. Ancak bu eleştirileri bir teklife dönüştürmez. Yalnızca tespit eder, okura ideolojik bir düşünceyi dayatmaz. "Çünkü onun peşinde olduğu, adı konmuş toplumsal bir proje yoktur. İnsanların hayallerinin gerçek olduğu, herkesin mutlu olduğu, haksızlıkların olmadığı özgür bir dünyayı arzuladığını vurgulamakla

birlikte, bu beklentilerini bir siyasi hareketle irtibatlandırmaz.” (Tosun, 2013, s. 62).

“Öyle Bir Hikâye” bir yalnızlık öyküsüdür. Adaların birinde annesi ve köpeğiyle birlikte yaşayan anlatıcı kendini yalnız hisseder ve biriyle konuşmaya ihtiyaç duyar. Çevresiyle iletişim kuramayan, dışlanmış insanları seçer. Anlatıcı sesini arkadaşı Panco'ya duyurmak ister; ancak, aralarındaki iletişimsizlik yüzünden bunu başaramaz:

Sen uyuyordun.

- Hey Panco, Panco, seslendim.

Sesim bir pencereyi deldi. Gitti senin kulağımı buldu. Uyandın. Ama artık benim sana kadar yetiştirecek ne sesim, ne halim kalmıştı. Sen de tekrar uykuya daldın. Bir otomobil geçiyordu. - Bomonti'ye gidiyor musun ağabey, dedim.

- Atla, dedi.

Atladım (Abasıyanık, 2011, s. 19).

SONUÇ

Gerçeküstü unsurlarla anlatılan karşılaşmalardaki kişiler ve köpek yalnızlığın yarattığı figürlerdir. Anlatıcı yalnızlığından kurtulmak için öyküler oluşturur. Sait Faik'in yalnızlığı, belli bir insanın yaşadığı, aşksızlıktan ya da kimsesizlikten kaynaklanan bir yalnızlık değildir. O, modern kent yaşamının birey üzerindeki yalnızlaştırıcı etkisini öyküleştiren. Onun bütün öykülerinde olduğu gibi, “Öyle Bir Hikâye”de de insan sevgisi esastır; ancak, -her şey bir insanı sevmekle başlasa da- sevginin varlığı insanın yalnızlığını ortadan kaldırmaya her zaman yeterli olamaz. Bu öyküde iletişimsizlikten kaynaklanan “yeterli olmama” durumunun modernizmin sonucu olduğunu fark eden bir yazar tavrı vardır. Buradaki yalnızlık hâli, daha çok bireysel yalnızlıktır. İçe kapanma şeklinde görünür ve temelinde kurulamayan iletişim vardır. Bu hâl, kimi zaman bilinçli bir oluşumken kimi zaman da toplumun tutumundan kaynaklanır. Bu duruma toplumun yalnızlaştırıcı etkisi denilebilir.

Sait Faik, insanın yalnızlığından, yabancılaşmasından, sevgisizlikten, eşitsizlikten bahsederken bilinen öykü kalıplarına bağlı kalmaz. Onun öyküsü, Türk şiirinden önce gerçeküstüyü keşfeder. Gerçeğin başka türlü, gerçeküstü bir anlatımla da yansıtılabileceğini gösterir. “Öyle Bir Hikâye” anılan bu özellikleri barındıran öykülerden biridir.

KAYNAKÇA

- Abasıyanık, S. F. (2011). *Alemdağ'da var bir yılın* (13. bs.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Dirlikyapan, Ö. J. (2007). *Yazınsal kavrayışta köklü bir değişim: Türk öykücülüğünde 1950 kuşağı*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara: Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Edgü, F. (1997). Öyküde 1950 kuşağı. *Düşler-Öyküler*, 3, 27-28.
- Fethi Naci. (2003). *Sait Faik'in hikâyeciliği*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gümüş, S. (2001). Öykücülüğümüzün kısa tarihi. *Çağdaş Türk Yazını* 42-62 (Zehra İpşiroğlu, Haz.), İstanbul: Adam Yayınları.
- İleri, S. (1975). Türk öykücülüğünün genel çizgileri. *Türk Dili Türk Öykücülüğü Özel Sayısı*, 286, 2-29.
- Kurt, M. (2011). Modernizm ve gerçeküstülük bağlamında Sait Faik'in son hikâyeleri. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6(3), 1463-1475.
- Necatigil, B. (1954). Sait Faik'in kahramanlarında kılık ve ruh. *Varlık*, 413, 7-8.
- Özlu, D. (1967). Demir Özlu'nün yanıtı. *Yeni Ufuklar Özel Sayı: 1950-1960 Kuşağının Ozan ve Hikâyecileri Kendi Kendileriyle Hesaplaşıyorlar*, 176, 66-71.
- Tosun, N. (2013). Sait Faik: Hayata, yalnızlığa, avareliğe övgü. *Öykümüzün kırk kapısı*, Ankara: Hece Yayınları, 61-68.
- Uyguner, M. (1968). Yapıtlarına göre Sait Faik'te vücut yapısı. *Varlık*, 717, 11.

Makale Künyesi (Araştırma): Şimşek, R. (2021). Yabancı dil olarak Türkçe eğitiminde kullanılan materyallerin akademik söz varlığı bakımından derlem tabanlı incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 345-364.

<https://doi.org/10.32321/cutad.909625>

YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE EĞİTİMİNDE KULLANILAN MATERYALLERİN AKADEMİK SÖZ VARLIĞI BAKIMINDAN DERLEM TABANLI İNCELENMESİ

Ramazan ŞİMŞEK¹

ÖZET

Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafyada yaşanan siyasal, sosyal ve demografik aksiyonların neticeleri; çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarının organize ettiği uluslararası öğrenci organizasyonları ülkemizde Türkçe öğrenmeye yönelik talebi ciddi oranda artırmıştır. Genel amaçlar etrafında Türkçe öğrenen bireylerin son yıllarda lisans ve lisansüstü boyutta eğitim süreçlerine dâhil olması akademik amaçlarla Türkçe öğrenmeyi gerekli kılmıştır. Özellikle Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı tarafından burslandırılarak ülkemize lisans ve lisansüstü düzeyde eğitim için gelen öğrenciler A1, A2, B1, B2, C1 düzeyinde Türkçe öğrendikten sonra akademik amaçlarla Türkçe eğitimi almaktadırlar. Bu çalışmada da genel amaçlarla Türkçe öğretiminde kullanılan İstanbul ve Yedi İklim yabancı dil olarak Türkçe eğitimi C1 düzeyi ders ve çalışma kitapları ile Sosyal Bilimler için Akademik Türkçe ders kitabının söz varlığı derlem tabanlı olarak incelenmiş; en sık kullanılan 1000 kelime ve bu kelimeler arasındaki terimler tespit edilmiş; materyaller bu veriler üzerinden kıyaslanmıştır. İstanbul ve Yedi İklim C1 düzeyi materyallerinde en sık kullanılan 1000 kelime bakımından ortaklık düzeylerinin neredeyse aynı olduğu tespit edilmiş ancak materyallerde frekans değeri kistas alınan parametre değerinin üzerinde seyreden terimlerin İstanbul setinde daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca her iki materyalin bünyesinde yer alan terimler incelendiğinde sosyal bilimler alanına yönelik terimlerin sayısı bariz şekilde öne çıkarken fen ve sağlık bilimlerine yönelik terimlerin geri planda kaldığı saptanmıştır.

Anahtar kelimeler: Akademik Türkçe, derlem, söz varlığı, terim.

¹ Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, TÖMER, Öğr. Gör. Dr. ramazansimsek@nevsehir.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-8295-8903>

A CORPUS-BASED EXAMINATION OF THE MATERIALS USED IN TEACHING TURKISH AS A FOREIGN LANGUAGE IN TERMS OF THE PRESENCE OF ACADEMIC WORDS

ABSTRACT

The consequences of the political, social and demographic actions in the Middle East; request for a Turkish-led learning with organizations of various public institutions and organizations which are controlled by Turkey have increased considerably. The inclusion of individuals who learn Turkish for general purposes in undergraduate and graduate education processes in recent years has made it necessary to learn Turkish for academic purposes. Especially the students who come to our country for undergraduate and graduate education by being granted scholarship by the Presidency of Turks Abroad and Related Communities, learn Turkish at A1, A2, B1, B2, C1 levels and then learn Turkish for academic purposes. In this study, the vocabulary of "Istanbul" and "Yedi İklim", which are used in Turkish teaching for general purposes, teaching Turkish as a foreign language C1 level course and workbooks and the academic Turkish textbook for Social Sciences were examined on a corpus basis; 1000 most frequently used words and terms between these words were determined; materials were compared on these data. It was determined that the partnership levels were almost the same in terms of the most frequently used 1000 words in Istanbul and Yedi İklim C1 level materials; However, it has been determined that the terms with frequency value $f(3)$ and above in the materials are more in the Istanbul set. In addition, when the terms included in both materials were examined, it was found that the number of terms for the field of social sciences came to the forefront, while the terms for science and health sciences remained in the background.

Keywords: Academic Turkish, corpus, vocabulary, term.

GİRİŞ

Dil, toplumların anlam-değer dünyasını betimleyen, bildirişimin semantik yönünü öne çıkaran en eski iletişim aracıdır. Tarihsel süreç içerisinde doğrudan ya da dolaylı olarak iletişim kuran insanoğlunun en büyük bildirişim aracı dildir. Dil, insanların düşünderlerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma, lisandır (Türkçe Sözlük, 2005, s. 526). Dil, bir toplumda düşünce duygu ve isteklerin ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan çok yönlü, çok gelişmiş bir dizgedir (Aksan, 1977, s. 55).

Ana dili bireyin içinde bulunduğu toplum, kültür ve çevre ile kurduğu iletişimin kalitesini doğrudan etkilemektedir. Ancak değişen

ve dönüşen dünyada siyasi, ekonomik, politik gerekçelerle yabancı dil eğitimi de aynı derecede önemini artırmıştır. Bu bağlamda küreselleşen dünyanın ihtiyaçları çerçevesinde yabancı dil eğitimine yapılan yatırım artmış; bu alan ayrı bir sektör hâline gelmiştir.

Yabancı dil, “belirli bir ülkedeki veya bölgedeki halkın büyük bölümünün ana dili olmayan, okullarda eğitim aracı olarak kullanılmayan ve yönetimde, medyada iletişim işleri ile geniş bir biçimde yer almayan dildir” (Richards vd 2002, s. 206; Akt. Durmuş, 2013, s. 16). Barın (1992, s. 6), yabancı dil öğrenme sebeplerini “iyi bir eğitim almak, dil politikasındaki evrensellik, değişik kültürleri tanımak, göçler, ticaret, turizm” başlıkları altında toplamıştır.

Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi (YDTÖ) tarihi 11. asra kadar uzanmakta olup (Erdem, 2009) resmî belgeler ışığında bu sürecin Kaşgarlı Mahmut’un Divanü Lugati’t-Türk isimli eseriyile başladığı kabul edilmektedir. 20. Yüzyılın son çeyreği itibarı ile ivmelenen bu süreç 21. yüzyılın başlarında Ortadoğu’daki demografik hareketler ve göç dalgaları ile zirveyi görmüştür. Bu ivme ile birlikte Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi için geliştirilen materyallerin sayısı da önemli oranda artmıştır. Türkiye’nin üzerinde bulunduğu coğrafya siyasal ve toplumsal anlamda aktif dinamikleri bünyesinde barındırmaktadır. Bu dinamiklerle beraber içinde bulunduğumuz coğrafyada demografik ve sosyopolitik fay hatlarındaki hareketlenmeler ülkemize gelen yabancı sayısını ciddi miktarlarda artırmıştır. Ayrıca Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı ve bireysel başvurular aracılığıyla son yıllarda ülkemizde yükseköğretim kurumlarına kayıt yaptıran öğrenci sayısında ciddi artış vardır (Şimşek ve Erdem, 2020). Bu artışa bağlı olarak Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi ile ilgili ihtiyaçlar çeşitlenmiş; materyal, etkinlik, içerik, söz varlığı, kelime öğretimi gibi alanlarda çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.

Dil aksiyonları içinde iletişimi yönlendiren ve semantik yükü çeken temel faktörlerden en önemlisi kelime ya da sözcüktür. Sözcük, anlamı ya da görevi bulunan, çekim ekleriyle işlenmeye hazır taban şeklinde tanımlanabilir (Baş, 2011). İnsan, sosyal bir varlık olması sebebiyle ifade etmek istediklerini sözcükler aracılığıyla anlatır (Yılmaz ve Doğan, 2014). Anlama ve anlatma becerilerinin etkin kullanılması ile sözvarlığının zenginliği arasında yakın bir ilişki mevcuttur (Karatay, 2007, s. 143). Sözcük ve cümle bilgisi, çok temel bir seviyede okuma için kesinlikle önemlidir (Grabe, 1991, s. 380) çünkü sözcük bilgisi ile okuduğunu anlama arasında kuvvetli bir bağlantı mevcuttur (Matsuoka ve Hirsh, 2010, s. 56). Ayrıca alıcı ve

verici dil becerilerini etkin kullanma ve dili işlevsel kullanma yetkinliği de kelime bilgisi ile doğrudan ilintilidir.

Dil öğretiminin temel amacı; öğrenende, dört temel beceri olarak adlandırılan dinleme, konuşma, okuma ve yazma becerilerini geliştirmektir. Bu hedefler doğrultusunda her eğitim-öğretim ortamında olduğu gibi dil öğretimi alanında da öğretimi kolaylaştırmak ve kalıcılığı sağlamak adına çeşitli materyallerden faydalanılır. Öğretim materyali, öğrencilerin öğrenmesi, öğretmenin etkin bir öğretim sağlayabilmesi için özel olarak hazırlanmış öğretim-öğrenme yardımcılarıdır (Demirel, 2005, s. 7). Ders kitapları öğrenme materyalleri içinde hem öğretmen için hem de öğrenci için anahtar konumundadır. Ders kitabı bünyesinde yer alan metinler aracılığı ile eğitim-öğretim sürecinin planlanması, kontrol edilmesi, toplumsal ve kültürel kodların hedef kitleye aktarılması sağlanmaktadır. Bu çerçevede ders kitabında yer alacak metinlerin taşınması gereken genel özellikler bulunduğu gibi söz varlığı açısından da belirli kelimeleri içermesi gerekmektedir.

Yabancı dil öğretiminde de “Sözcük bilgisi dört temel dil becerisinin ve dil bilgisinin tamamlayıcısı niteliğindedir ve bu alanların geliştirilmesinde temel rol üstlenir (Kurudayıoğlu ve Dölek, 2019, s. 30). Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenler açısından düşünüldüğünde ise “Öğrenenlerin sözcük öğrenme ihtiyaçları ana dili Türkçe olanlara göre daha farklıdır ve daha çok çaba gerektirir.” (Karatay, 2020, s. 256). Ana dili eğitiminde olduğu gibi yabancı dil eğitiminde de temel söz varlığı öğrencinin öğrenme motivasyonu, başarabilme ihtiyacı gibi faktörler dilin işlevsel kullanımı açısından önem arz etmektedir. Daha öncede ifade edildiği üzere son yıllarda ülkemize gelen yabancı öğrenci sayısında önemli bir artış olmuş; bu sayı lisans ve lisansüstü eğitim bağlamında 200 binleri aşmıştır. Bu sayının yabancı dil öğretiminde kullanılacak temel söz varlığının yanı sıra akademik temalara sahip söz varlığına yönelik bir ihtiyaç oluşturmaktadır.

Dil kurslarında anlama ve anlatma becerileri kapsamında yeterlilikler üzerine yoğunlaşılırken, öğrenciler bölümlere gittiklerinde, sunum yapma/dinleme, topluluk önünde konuşma, rapor ve makale yazma gibi öğrencilerin dili kullanma türleri de farklılık göstermektedir. Akademik dil öğretimi derslerinde beceri öğretimine farklı oranlarda da olsa ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir (Adzmi, Bidin, İbrahim, Jusof, 2009, s. 171). Akademik dil eğitimi temel dil becerileri ve yapı bakımından yabancı dil eğitimi ile benzerlikler gösterirken tematik içerikler açısından farklılıklar göstermektedir. Heller ve Morek’in de (2015, s. 182) ifade ettiği üzere akademik dil

eğitimi; sosyolinguistik, eğitim bilimleri, dil öğretimi gibi alanlarla ve öğrencilerin yaş grupları, sınıf söylemleri ve dilin diğer bağlamlarda kullanılış biçimleriyle ilişkili olup açıklama, sebeplerini belgeleme, tartışma, anlatı gibi gerçek bağlamlardaki dil kullanımı ile ilgilidir.

Akademik dil öğretiminde öğrenilen sözcüklerin uygun bağlamlarda kullanımı, öğrendikleri bilgileri konuşma ve yazmalarında metinleştirmeleri ve iletileri anlamlandırma ve yorumlamaları sağlanarak düşüncelere katılmalarını veya reddetmelerini, nedenleriyle birlikte açıklamaları istenebilir (Tüfekçioğlu, 2018). Akademik sözcükler, akademik metinler, lise ve üniversite ders kitapları ve dergilerinden oluşurken; teknik sözcükler hukuk, matematik, kimya ve felsefe gibi alanlarda kullanılan terimlerden oluşmaktadır (Nation ve Newton, 1997; akt. Tüfekçioğlu, 2018). Yang (2015, s. 28) da aynı düşünceyle akademik sözcüklerin genel metinler dışındaki akademik metinlerdeki söz varlığını; teknik sözcüğünün ise özel alan ve belirli disiplinlerdeki sözcükleri temsil ettiğini belirtmiştir. Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi özelinde “akademik Türkçe” olarak değerlendirilen bu süreç genel ihtiyaçlar için öğretilen Türkçeden oldukça büyük farklılıklara sahiptir. Bu farklılıkların en başında alınacak lisans veya lisansüstü eğitim içeriğine göre kullanılacak materyaller ve materyallerin söz varlığı öne çıkmaktadır.

Akademik Türkçe eğitimi genellikle A1, A2, B1, B2, C1 olmak üzere 5 düzeyden oluşan TÖMER eğitimi sonrasında verilmektedir. Kur süreçlerinde kullanılan materyallerin söz varlığı aşamalı olarak ilerlemekte ve en zengin hâline C1 düzeyinde ulaşmaktadır. Bu bağlamda C1 düzeyi materyallerin söz varlığı ile akademik Türkçe için kullanılan materyallerin söz varlığındaki ortaklık düzeyi yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde oldukça önemlidir. Genel amaçlı ve akademik amaçlı Türkçe öğretiminin niteliği de bu ortaklıktan doğrudan etkilenmektedir. Ayrıca Akademik Türkçe eğitimi normal kur materyalleri ve içeriğinden farklı kaynaklarla yürütülmekte olup üzerine yapılan çalışmaların sayısı son dönemde artış göstermektedir. Bu çalışmalar derlem tabanlı yapıldığı gibi uygulamalı olarak yapılanlar da mevcuttur (Dolmacı, 2015; Demir, 2017; Demir ve Genç, 2018; Halitoğlu, 2018; Özcan ve Eroğlu, 2018; Tüfekçioğlu, 2018; Demiriz ve Alpaslan, 2019; Moralı, 2019). Bu araştırmada da akademik Türkçe eğitiminde kullanılan materyal içeriklerinde yer alan söz varlığı ile yabancı dil olarak Türkçe öğretimi C1 düzeyinde kullanılan materyal içeriklerinin söz varlığı karşılaştırılarak analiz edilecektir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanılan İstanbul ve Yedi İklim C1 düzeyi ders ve çalışma kitaplarının söz varlığı ile akademik Türkçe eğitiminde kullanılan Sosyal Bilimler için Akademik Türkçe (Moralı, Halitoğlu, Acar ve Gökduman, 2018) kitabının söz varlığının derlem tabanlı olarak incelemek, materyallerin söz varlığının ortaklık düzeylerini saptamak, materyallerin söz varlığında sık tekrar edilen terimleri tespit etmektir.

YÖNTEM

Bu çalışmada derlem tabanlı yaklaşım benimsenmiştir. Derlem, belli bir dilsel çalışmanın amacı ve kapsamına bağlı olarak şekillendirilen özel tasarım ölçütleri temel alınarak ve dilsel bir incelemede kullanılmak üzere seçilen sözlü ya da yazılı metinlerdir (Weisser 2016, s.13). Gries (2009, s. 7), derlemi, “doğal bir iletişim ortamında üretilen, makine tarafından okunabilen (yazılı ya da sözlü) metinlerin derlemesi” olarak ifade etmiştir. Elena (2001, s. 55) derlemi, "otomatik ya da yarı otomatik işleme ve incelemeye uygun olan gerçek metinlerin bilgisayarda işlenmiş kümesi" olarak tanımlar. Bu bağlamda araştırmanın veri setinde yer alan materyaller OCR süreçleri ve veri setinin sayısallaştırılması için ilgili süreçlerden geçirilmiştir. Veri seti, analiz sürecinde kullanılacak yazılım için uygun hâle getirilmiştir.

Çalışma Grubu

Bu çalışmada Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanılan İstanbul ve Yedi İklim C1 düzeyi ders kitabı ile akademik Türkçe eğitiminde kullanılan Sosyal Bilimler için Akademik Türkçe (Moralı, Halitoğlu, Acar ve Gökduman, 2018) kitabı araştırmanın veri setini oluşturmaktadır.

Verilerin Analizi

Araştırmanın veri setinde yer alan dokümanlar OCR süreçleri ve UTF kod dönüşümlerinden geçirilerek dijital ortama aktarılmış; ders materyallerinin söz varlığı derlem tabanlı çalışmalarda kullanılan WordSmith Tools 7.0 ve AntConc yazılımları ile analiz edilmiştir. Diğer aşamada en sık kullanılan kelimeler ve terimler tespit edilmiş; veri setleri ortaklık düzeyleri açısından kıyaslanmıştır. Frekans değeri bakımından 3 ve üzerinde olan terimler tespit edilmiş; minimum $f(3)$ ve üzeri $[2 < f(x)]$ parametresi tercih edilmiştir.

BULGULAR

Araştırmanın veri setini oluşturan materyaller ilgili süreçlerden geçirilerek analiz için kullanılacak yazılımın veri tabanına uygun hâle getirilmiştir. Sosyal Bilimler için Akademik Türkçe ders kitabına yönelik bulgular Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Sosyal Bilimler için Akademik Türkçe Ders Kitabı Söz Varlığına Yönelik Bulgular

Toplam Kelime sayısı (Token)	Farklı Kelime Sayısı (Type)	TTR
10072	4138	0,4108

Sosyal Bilimler için Akademik Türkçe ders kitabında okuma metinlerinin söz varlığı incelenmiş; bu metinlerin söz varlığı (token) 10072 kelimedenden oluştuğu tespit edilmiştir. Ders kitabı bünyesinde farklı kelime sayısı (type) ise 4135 olarak saptanmıştır. Toplam kelime sayısının farklı kelime sayısına oranı 0.4108 ya da % 41 olarak ifade edilebilir. Tespit edilen bu verilerden hareketle ders kitabı bünyesinde her 100 kelimedenden 41’inin farklı olduğu saptanmıştır.

Yedi İklim YDTÖ C1 düzeyi ders kitabı ve çalışma kitabı tek bir veri seti hâlinde incelenmiş olup bulgular Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Yedi İklim YDTÖ C1 düzeyi ders kitabı ve Çalışma Kitabı Söz Varlığına Yönelik Bulgular

Toplam Kelime sayısı (Token)	Farklı Kelime Sayısı (Type)	TTR
26527	10937	0,4123

Yedi İklim YDTÖ C1 düzeyi ders kitabı ve çalışma kitabının okuma metinlerinin söz varlığı incelenmiş; bu metinlerin söz varlığı (token) 26527 kelimedenden oluştuğu tespit edilmiştir. Ders kitabı bünyesinde farklı kelime sayısı (type) ise 10937 olarak saptanmıştır. Toplam kelime sayısının farklı kelime sayısına oranı 0.4123 ya da % 41 olarak ifade edilebilir. Tespit edilen bu verilerden hareketle ders kitabı bünyesinde her 100 kelimedenden 41’inin farklı olduğu söylenebilir. Ayrıca Yedi İklim YDTÖ C1 düzeyi ders materyalinin type/token oranının Sosyal Bilimler için Akademik Türkçe Ders Kitabı ile benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir.

İstanbul YDTÖ C1 düzeyi ders kitabı ve çalışma kitabı tek bir veri seti hâlinde incelenmiş olup bulgular Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. İstanbul YDTÖ C1 düzeyi ders kitabı ve Çalışma Kitabı Söz Varlığına Yönelik Bulgular

Toplam Kelime sayısı (Token)	Farklı Kelime Sayısı(Type)	TTR Düzeyi
41197	15234	0,3698

İstanbul YDTÖ C1 düzeyi ders kitabı ve çalışma kitabının okuma metinlerinin söz varlığı incelenmiş; bu metinlerin söz varlığı (token) 41197 kelimedenden oluştuğu tespit edilmiştir. Ders kitabı bünyesinde farklı kelime sayısı (type) ise 15234 olarak saptanmıştır. Toplam kelime sayısının farklı kelime sayısına oranı 0.3698 ya da % 37 olarak ifade edilebilir. Tespit edilen bu verilerden hareketle ders kitabı bünyesinde her 100 kelimedenden 37'sinin farklı olduğu söylenebilir. Ayrıca İstanbul YDTÖ C1 düzeyi ders materyalinin type/token oranının diğer kaynaklarınkinden az olduğu saptanmıştır.

Yabancılar Türkçe Öğretiminde Kullanılan Materyallerde En Sık Kullanılan Akademik Terimler

Araştırma kapsamında incelenen İstanbul YDTÖ C1 düzeyi ders ve çalışma kitabı, Yedi İklim YDTÖ C1 düzeyi ders ve çalışma kitabı, Sosyal Bilimler için Akademik Türkçe ders kitabının söz varlığı derlem tabanlı olarak incelenmiş ve sık kullanılan terimler tespit edilmiştir. Tablo 4'te Sosyal Bilimler için Akademik Türkçe Ders Kitabında en sık kullanılan terimler ve frekans değerleri verilmiştir.

Tablo 4. Sosyal Bilimler için Akademik Türkçe Ders Kitabında Sık kullanılan Akademik Terimler

Kelime	f ()	Kelime	f ()	Kelime	f ()
Sosyal	153	Örnekleme	10	Sosyolojik	4
Girişimci	95	Analiz	9	Kollektif	4
Kadın	73	Bitcoin	9	Yöntem	4
Türkçe	41	Tarih	8	Olgu	4
Araştırma	37	Oran	8	Ekonomi	4
Eğitim	30	Üretim	7	Otomasyon	3
Bilim	29	Abone	7	İthal	3
Yabancı Dil	23	Arkeolojik	7	Psikoloji	3
Para	20	Ticari	6	Sosyoloji	3
Akademik	16	Liderlik	6	Arkeoloji	3
Bilimsel	16	Otomasyon	5	Kimya	3

Ekonomik	15	Kitle	5	Sektör	3
Literatür	15	Nitel	5	Sistem	3
Toplumsal	12	Çağ	5	Arz	3
Üniversite	12	Bilişsel	4	Talep	3
Model	10	Potansiyel	4	Kazı	3

Tablo 4'te Sosyal Bilimler için Akademik Türkçe ders kitabı derlem tabanlı olarak incelenerek ilgili ders materyalinin yoğunlaştığı alana yönelik çıkarımlarda bulunmak amaçlanmıştır. Bu kapsamda Sosyal Bilimler için Akademik Türkçe ders kitabında sıklık değeri 3 ve üzerinde olan terimler incelenmiş; minimum $f(3)$ ve üzeri $[2 < f(x)]$ değerine sahip 48 farklı terimin kullanıldığı saptanmıştır. Eğitim ve bilimsel araştırma alanına yönelik terimlerin frekans değerinin 15 olduğu ve en fazla öne çıkan alan olduğu saptanmıştır. Eğitim ve bilim alanındaki terimler şu şekildedir: *sosyal, örneklem, yöntem, Türkçe, olgu, araştırma, eğitim, bilim, yabancı dil, akademik, bilimsel, literatür, nitel, üniversite, bilişsel*. Ekonomi alanına yönelik terimlerin 11 frekans değeri ile belirgin şekilde öne çıktığı saptanmıştır. Bu terimler: *girişimci, bitcoin, ekonomi, üretim, ithal, para, ticari, ekonomik, arz, talep* kelimelerinden oluşmaktadır. Sosyoloji alanıyla ilgili 5 terim tespit edilmiş olup bu terimler şu şekildedir: *sosyolojik, sosyoloji, olgu, kitle, model*. Arkeoloji alanıyla ilgili 3 terim tespit edilmiş olup bu terimler şu şekildedir: *arkeolojik, arkeoloji, kazı*. Tarih alanıyla ilgili 2 terim tespit edilmiş olup bu terimler şu şekildedir: *tarih, çağ*. Psikoloji, kimya, alanları ile ilgili birer terim tespit edilmiştir. Tespit edilen diğer terimler farklı alanlarda ortak olarak kullanılan kelimelerdir.

Tablo 5'te İstanbul YDTÖ C1 düzeyi ders kitabında en sık kullanılan terimler ve frekans değerleri verilmiştir.

Tablo 5. İstanbul YDTÖ C1 Düzeyi Ders Kitabında Sık Kullanılan Akademik Terimler

Kelime	f ()	Kelime	f ()	Kelime	f ()
Sanat	122	Küresel	14	Osmanlı	7
Para	61	Dolar	14	Mekanik	6
Araştırma	48	Banka	13	Müzik	6
Eğitim	47	Elektronik	13	Tüketim	6
Toplum	45	Güneş	14	İslam	5
Sosyal	35	Uluslararası	13	Dizi	5
Mizah	36	Doğu	12	Online	5
İnternet	34	Enerji	12	Siyasi	5
Üniversite	33	Çevre	12	Çağ	5
Edebiyat	30	Halk	11	Psikolojik	5
Bilim	27	Devlet	11	Sanayi	5
Tarih	27	Dönem	18	Kamu	4
Yüzyıl	24	Oyun	11	Maliye	4

İletişim	23	Araştırma	11	Evrensel	4
Sinema	23	Metre	10	Sosyoloji	4
Ekonomik	22	Toplumsal	10	Bilim	4
Altın	21	Çağdaş	10	Spiker	4
Bilimsel	20	Lira	9	Anket	4
Hoca	20	Yöntem	9	Yargı	4
Adalet	20	Mizah	9	Yönetim	4
Dönem	18	Satranç	9	Kriz	3
Yüzde	17	Medeniyet	8	Kâr	3
Enflasyon	17	Mal	8	Medya	3
Bilge	17	Psikiyatri	8	İhraç	3
Kredi	17	Tezhip	8	Kimya	3
Banka	17	Ebru	8	Mübadele	3
Minyatür	16	Divan	8	Mülkiyet	3
Tiyatro	16	Kariyer	8		
Şiir	15	Ulusal	7		

Tablo 5'te İstanbul C1 düzeyi ders ve çalışma kitabı derlem tabanlı olarak incelenerek ilgili ders materyalinin yoğunlaştığı alana yönelik çıkarımlarda bulunmak amaçlanmıştır. Bu kapsamda İstanbul C1 düzeyi ders ve çalışma kitabında sıklık değeri 3 ve üzerinde olan terimler incelenmiş; minimum $f(3)$ ve üzeri $[2 < f(x)]$ değerine sahip 85 farklı terimin kullanıldığı saptanmıştır. Sıklık açısından $[2 < f(x)]$ değerine sahip terimlerin nicel olarak daha fazla olmasının sebebi İstanbul YDTÖ ders ve çalışma kitabının daha geniş kapsamlı bir veri setine sahip olmasıyla ilgilidir. Ekonomi araştırma alanına yönelik terimlerin frekans değerinin diğer alanlara göre baskın olduğu ve terim sayısının 19 olduğu saptanmıştır. Ekonomi alanındaki terimler şu şekildedir: *küresel, para, banka, tüketim, enerji, sanayi, ekonomik, maliye, altın, , lira, yüzde, enflasyon, kredi, kriz, mal, kâr, ihraç, dolar, mülkiyet*. Sanat araştırma alanına yönelik terimlerin frekans değerinin diğer alanlarla karşılaştırıldığında ikinci sırada yer aldığı ve terim sayısının 13 olduğu saptanmıştır. Sanat alanındaki terimler şu şekildedir: *sanat, edebiyat, müzik, mizah, dizi, sinema, mizah, edebiyat, minyatür, tiyatro, tezhip, ebru, şiir*. Eğitim ve bilim araştırma alanına yönelik terimlerin frekans değerinin 11 olduğu saptanmıştır. Eğitim ve bilim alanındaki terimler şu şekildedir: *araştırma, Eğitim, Üniversite, Bilim, Araştırma, Bilimsel, Bilim, Yöntem, Divan, Kariyer, hoca, bilge*. Siyaset araştırma alanına yönelik terimlerin frekans değerinin 10 olduğu saptanmıştır. Siyaset alanındaki terimler şu şekildedir: *küresel, ulusal, uluslararası, doğu, siyasi, halk, devlet, yönetim, medeniyet, mübadele, anket*. Tarih araştırma alanına yönelik terimlerin frekans değerinin 7 olduğu saptanmıştır. Tarih alanındaki terimler şu şekildedir: *Osmanlı, yüzyıl, tarih, çağ, dönem, çağdaş, dönem*. Sosyoloji araştırma alanına yönelik terimlerin frekans değerinin 6 olduğu saptanmıştır. Sosyoloji

alanındaki terimler şu şekildedir: *toplum, sosyal, iletişim, evrensel, sosyoloji, toplumsal, İslam*. Mühendislik araştırma alanına yönelik terimlerin frekans değerinin 5 olduğu saptanmıştır. Mühendislik alanındaki terimler şu şekildedir: *mekanik, elektronik, güneş, çevre, metre*. İletişim araştırma alanına yönelik terimlerin frekans değerinin 5 olduğu saptanmıştır. İletişim alanındaki terimler şu şekildedir: *internet, online, spiker, medya*. Psikoloji araştırma alanında 2 terim tespit edilmiştir: *psikolojik, psikiyatri*. Adalet araştırma alanında 2 terim tespit edilmiş olup bu terimler: *adalet, yargı* kelimelerinde oluşmaktadır. Kimya araştırma alanında ise 1 terim tespit edilmiş olup bu terim *kimya* kelimesinden oluşmaktadır.

Genel değerlendirme kapsamında materyal bünyesinde ekonomi, eğitim ve bilim, sanat, siyaset, tarih, sosyoloji, mühendislik, iletişim, psikoloji, adalet, kimya olmak üzere 11 farklı kategoride terim çeşitliği saptanmıştır. Bu çeşitlilik açısından İstanbul YDTÖ C1 düzeyi ders ve çalışma kitabının akademik Türkçe açısından en zengin içeriğe sahip olduğu söylenebilir. Ayrıca materyal içeriğinin sosyal bilimler alanına belirgin şekilde uygun olduğu görülmektedir.

Tablo 6'da İstanbul YDTÖ C1 düzeyi ders kitabında en sık kullanılan terimler ve frekans değerleri verilmiştir.

Tablo 6. İstanbul YDTÖ C1 Düzeyi Ders Kitabında Sık kullanılan Akademik Terimler

Kelime	f ()	Kelime	f ()	Kelime	f ()
Sanat	122	Küresel	14	Osmanlı	7
Para	61	Dolar	14	Mekanik	6
Araştırma	48	Banka	13	Müzik	6
Eğitim	47	Elektronik	13	Tüketim	6
Toplum	45	Güneş	14	İslam	5
Sosyal	35	Uluslararası	13	Dizi	5
Mizah	36	Doğu	12	Online	5
İnternet	34	Enerji	12	Siyasi	5
Üniversite	33	Çevre	12	Çağ	5
Edebiyat	30	Halk	11	Psikolojik	5
Bilim	27	Devlet	11	Sanayi	5
Tarih	27	Dönem	18	Kamu	4
Yüzyıl	24	Oyun	11	Maliye	4
İletişim	23	Araştırma	11	Evrensel	4
Sinema	23	Metre	10	Sosyoloji	4
Ekonomik	22	Toplumsal	10	Bilim	4
Altın	21	Çağdaş	10	Spiker	4
Bilimsel	20	Lira	9	Anket	4
Hoca	20	Yöntem	9	Yargı	4
Adalet	20	Mizah	9	Yönetim	4
Dönem	18	Satranç	9	Kriz	3

Yüzde	17	Medeniyet	8	Kâr	3
Enflasyon	17	Mal	8	Medya	3
Bilge	17	Psikiyatri	8	İhraç	3
Kredi	17	Tezhip	8	Kimya	3
Banka	17	Ebru	8	Mübadele	3
Minyatür	16	Divan	8	Mülkiyet	3
Tiyatro	16	Kariyer	8		
Şiir	15	Ulusal	7		

Tablo 6'da İstanbul C1 düzeyi ders ve çalışma kitabı derlem tabanlı olarak incelenerek ilgili ders materyalinin yoğunlaştığı alana yönelik çıkarımlarda bulunmak amaçlanmıştır. Bu kapsamda İstanbul C1 düzeyi ders ve çalışma kitabında sıklık değeri 3 ve üzerinde olan terimler incelenmiş; minimum $f(3)$ ve üzeri $[2 < f(x)]$ değerine sahip 85 farklı terimin kullanıldığı saptanmıştır. Sıklık açısından $[2 < f(x)]$ değerine sahip terimlerin nicel olarak daha fazla olmasının sebebi İstanbul YDTÖ ders ve çalışma kitabının daha geniş kapsamlı bir veri setine sahip olmasıyla ilgilidir. Ekonomi araştırma alanına yönelik terimlerin frekans değerinin diğer alanlara göre baskın olduğu ve terim sayısının 19 olduğu saptanmıştır. Ekonomi alanındaki terimler şu şekildedir: *küresel, para, banka, tüketim, enerji, sanayi, ekonomik, maliye, altın, lira, yüzde, enflasyon, kredi, kriz, mal, kâr, ihraç, dolar, mülkiyet*. Sanat araştırma alanına yönelik terimlerin frekans değerinin diğer alanlarla karşılaştırıldığında ikinci sırada yer aldığı ve terim sayısının 13 olduğu saptanmıştır. Sanat alanındaki terimler şu şekildedir: *sanat, edebiyat, müzik, mizah, dizi, sinema, mizah, edebiyat, minyatür, tiyatro, tezhip, ebru, şiir*. Eğitim ve bilim araştırma alanına yönelik terimlerin frekans değerinin 11 olduğu saptanmıştır. Eğitim ve bilim alanındaki terimler şu şekildedir: *araştırma, Eğitim, Üniversite, Bilim, Araştırma, Bilimsel, Bilim, Yöntem, Divan, Kariyer, hoca, bilge*. Siyaset araştırma alanına yönelik terimlerin frekans değerinin 10 olduğu saptanmıştır. Siyaset alanındaki terimler şu şekildedir: *küresel, ulusal, uluslararası, doğu, siyasi, halk, devlet, yönetim, medeniyet, mübadele, anket*. Tarih araştırma alanına yönelik terimlerin frekans değerinin 7 olduğu saptanmıştır. Tarih alanındaki terimler şu şekildedir: *Osmanlı, yüzyıl, tarih, çağ, dönem, çağdaş, dönem*. Sosyoloji araştırma alanına yönelik terimlerin frekans değerinin 6 olduğu saptanmıştır. Sosyoloji alanındaki terimler şu şekildedir: *toplum, sosyal, iletişim, evrensel, sosyoloji, toplumsal, İslam*. Mühendislik araştırma alanına yönelik terimlerin frekans değerinin 5 olduğu saptanmıştır. Mühendislik alanındaki terimler şu şekildedir: *mekanik, elektronik, güneş, çevre, metre*. İletişim araştırma alanına yönelik terimlerin frekans değerinin 5 olduğu saptanmıştır. İletişim alanındaki terimler şu şekildedir: *internet, online, spiker, medya*. Psikoloji araştırma alanında 2 terim

tespit edilmiştir: *psikolojik, psikiyatri*. Adalet araştırma alanında 2 terim tespit edilmiş olup bu terimler: *adalet, yargı* kelimelerinde oluşmaktadır. Kimya araştırma alanında ise 1 terim tespit edilmiş olup bu terim *kimya* kelimesinden oluşmaktadır.

Genel değerlendirme kapsamında materyal bünyesinde ekonomi, eğitim ve bilim, sanat, siyaset, tarih, sosyoloji, mühendislik, iletişim, psikoloji, adalet, kimya olmak üzere 11 farklı kategoride terim çeşitliği saptanmıştır. Bu çeşitlilik açısından İstanbul YDTÖ C1 düzeyi ders ve çalışma kitabının akademik Türkçe açısından en zengin içeriğe sahip olduğu söylenebilir. Ayrıca materyal içeriğinin sosyal bilimler alanına belirgin şekilde uygun olduğu görülmektedir.

Tablo 7’de Yedi İklim YDTÖ C1 düzeyi ders kitabında en sık kullanılan terimler ve frekans değerleri verilmiştir.

Tablo 7. Yedi İklim YDTÖ C1 Düzeyi Ders Kitabında Sık Kullanılan Akademik Terimler

Kelime	f ()	Kelime	f ()	Kelime	f ()
Spor	66	İnternet	12	Cm	6
Olimpiyat	53	İslam	11	Arkeolojik	6
Bilim	38	Eğitim	11	Geometri	5
Sayı	38	MÖ	10	İletişim	5
Bilgisayar	38	Altın	10	Göç	5
Osmanlı	24	Bilge	10	Miras	5
Yüzyıl	23	Para	9	Ortalama	5
Asya	21	Güreş	9	Ordinaryüs	5
Tarih	19	Metre	9	Antlaşma	5
Devlet	17	Takım	8	Jimnastik	5
Kültürel	16	Bilardo	7	Yüzyıl	5
Sempozyum	15	Alfabe	7	Çağ	5
Bilimsel	15	Ticaret	7	Peygamber	5
Sultan	14	Enstitü	6	Müslüman	5
Dönem	13	Akçe	6	Matematiksel	5
Astronomi	13	Araştırma	6		
Şiir	13	Yüzyıl	6		
Sporcu	12	Kağan	6		

Tablo 7’de Yedi İklim C1 düzeyi ders ve çalışma kitabı derlem tabanlı olarak incelenerek ilgili ders materyalinin yoğunlaştığı alana yönelik çıkarımlarda bulunmak amaçlanmıştır. Bu kapsamda Yedi İklim C1 düzeyi ders ve çalışma kitabında sıklık değeri 3 ve üzerinde olan terimler incelenmiş; minimum $f(3)$ ve üzeri $[2 < f(x)]$ değerine sahip 51 farklı terimin kullanıldığı saptanmıştır. Eğitim ve bilim araştırma alanına yönelik terimlerin frekans değerinin diğer alanlara göre baskın olduğu ve terim sayısının 13 olduğu saptanmıştır. Eğitim ve bilim alanındaki terimler şu şekildedir: *bilim, eğitim, geometri,*

sempozyum, bilimsel, alfabe, enstitü, matematiksel, ortalama, araştırma, sayı, astronomi bilge ordinaryüs. Spor alanına yönelik terimlerin frekans değerinin 7 olduğu saptanmıştır. Yedi İklim C1 düzeyi ders ve çalışma kitabı bünyesinde spor alanına yönelik terim sayısı diğer materyallere göre belirgin şekilde öne çıkmaktadır. Spor alanındaki terimler şu şekildedir: *spor, olimpiyat, güreş, takım, bilardo, sporcu, jimnastik.* Ekonomi alanına yönelik terimlerin frekans değerinin 6 olduğu saptanmıştır. Ekonomi alanındaki terimler şu şekildedir: *cm, altın, para, ticaret, akçe metre.* Siyaset alanına yönelik terimlerin frekans değerinin 6 olduğu saptanmıştır. Siyaset alanındaki terimler şu şekildedir: *kağan, Osmanlı, Asya, devlet, antlaşma, sultan.* Tarih alanına yönelik terimlerin frekans değerinin 5 olduğu saptanmıştır. Tarih alanındaki terimler: *mö, tarih, çağ, dönem, yüzyıl.* Sosyoloji alanına yönelik terimlerin frekans değerinin 3 olduğu saptanmıştır. Sosyoloji alanındaki terimler: *göç, miras, kültürel.* Din alanına yönelik terimlerin frekans değerinin 3 olduğu saptanmıştır. Din alanındaki terimler: *İslam, peygamber, Müslüman.* Teknoloji alanına yönelik terimlerin frekans değerinin 2 olduğu saptanmıştır. Teknoloji alanındaki terimler: internet, bilgisayar. İletişim, arkeoloji, sanat alanlarında birer terim saptanmış olup bu terimler şu şekildedir: *iletişim, arkeolojik, şiir.*

İstanbul YDTÖ C1 düzeyi ders ve çalışma kitabı ve Sosyal Bilimler için Akademik Türkçe ders kitabında en sık kullanılan 1000 kelime ve terimlerin ortaklık düzeyi Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8. İstanbul YDTÖ C1 düzeyi ders ve çalışma kitabı ve Sosyal Bilimler için Akademik Türkçe ders kitabında en sık kullanılan 1000 kelime Ortaklık Düzeyi

Ortak Kelime sayısı	Ortaklık Düzeyi %	Ortak Kullanılan terim Sayısı	Ortak Kelimelerdeki Düzeyi %	Kullanılan Terim
436	44	46	11	

Tablo 8’de İstanbul C1 düzeyi ders ve çalışma kitabı ile Sosyal Bilimler için Akademik Türkçe ders kitabında en sık kullanılan 1000 kelime ve en sık kullanılan terimler açısından ortaklık düzeyleri verilmiştir. Her iki kaynakta da en sık kullanılan kelimeler çekim eklerinden arındırılmış (lemmatization) ve 1000 kelimelik veri setleri oluşturulmuştur. En sık kullanım açısından oluşturulan 1000 kelimelik veri setleri karşılaştırılmış 436 kelimenin ortak olduğu; ortaklık düzeyinin % 44 olduğu; ortak kullanılan terim sayısının 46 olduğu; ortak kullanılan kelimeler arasında terim sayısının oranının % 11 olduğu saptanmıştır.

Yedi İklim YDTÖ C1 düzeyi ders ve çalışma kitabı ve Sosyal Bilimler için Akademik Türkçe ders kitabında en sık kullanılan 1000 kelime ve terimlerin ortaklık düzeyi Tablo 9'da gösterilmiştir

Tablo 9. Yedi İklim YDTÖ C1 düzeyi ders ve çalışma kitabı ve Sosyal Bilimler için Akademik Türkçe ders kitabında en sık kullanılan 1000 kelime Ortaklık Düzeyi

Ortak Kelime sayısı	Ortaklık Düzeyi %	Ortak Kullanılan terim Sayısı	Ortak Kelimelerdeki Düzeyi %	Kullanılan Terim
401	40	44	11	

Tablo 9'da Yedi İklim C1 düzeyi ders ve çalışma kitabı ile Sosyal Bilimler için Akademik Türkçe ders kitabında en sık kullanılan 1000 kelime ve en sık kullanılan terimler açısından ortaklık düzeyleri verilmiştir. Her iki kaynakta da en sık kullanılan kelimeler çekim eklerinden arındırılmış (lemmatization) ve 1000 kelimelik veri setleri oluşturulmuştur. En sık kullanım açısından oluşturulan 1000 kelimelik veri setleri karşılaştırılmış 401 kelimenin ortak olduğu; ortaklık düzeyinin % 40 olduğu; ortak kullanılan terim sayısının 44 olduğu; ortak kullanılan kelimeler arasında terim sayısının oranının % 11 olduğu saptanmıştır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Uluslararası arenada Türkçenin yabancı dil olarak öğretimine yönelik ilgi genel amaçlar ve akademik amaçlar kapsamında giderek artmaktadır. Türkiye'nin kamu kurum ve kuruluşları düzeyinde, kamu bünyesindeki vakıflar düzeyinde Türkçe öğrenmek ve Türkiye'de lisans, lisansüstü boyutunda eğitim almak isteyen bireylere desteği de giderek artmaktadır. Genel amaçlı Türkçe öğrenimi ile ilgili akademik çalışmalar ve materyallerin sayısı oldukça fazladır. Akademik Türkçe öğretimi ise eğitim amacıyla Türkçe öğrenen bireylerin sayısındaki önemli artışa istinaden son yıllarda önemli bir araştırma alanı hâline gelmiştir. Yapılan bu çalışmada genel amaçlar için yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanına yönelik hazırlanan İstanbul, Yedi İklim C1 düzeyi ders ve çalışma kitapları ile Sosyal Bilimler için Akademik Türkçe ders kitabı söz varlığı bakımından derlem tabanlı incelenmiştir. İstanbul, Yedi İklim C1 düzeyi ders ve çalışma kitaplarının derlem tabanlı incelenmesiyle materyaller bünyesinde yer alan terimler üzerinden akademik Türkçe eğitimi için durumları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Sosyal Bilimler için Akademik Türkçe ders kitabında okuma metinlerinin söz varlığı incelenmiş; bu ders materyalinin söz varlığı

(token) 10072 kelimedenden oluştuğu; ders materyalindeki farklı kelime sayısının (type) ise 4135 olduğu saptanmıştır. Toplam kelime sayısının farklı kelime sayısına oranı 0.4108 ya da % 41 olarak ifade edilebilir. Sosyal Bilimler için Akademik Türkçe ders kitabında sıklık değeri 3 ve üzerinde olan terimler incelenmiş 48 farklı terimin kullanıldığı saptanmıştır.

İstanbul YDTÖ C1 düzeyi Türkçe ders ve çalışma kitabında okuma metinlerinin söz varlığı derlem tabanlı incelenmiş; bu ders materyalinin söz varlığı (token) 41197 kelimedenden oluştuğu; ders materyalindeki farklı kelime sayısının (type) ise 15234 olduğu saptanmıştır. Toplam kelime sayısının farklı kelime sayısına oranı 0.3698 ya da % 41 olarak ifade edilebilir. Sosyal Bilimler için Akademik Türkçe ders kitabında sıklık değeri 3 ve üzerinde olan terimler incelenmiş; 85 farklı terimin kullanıldığı saptanmıştır. Ekonomi araştırma alanına yönelik terimlerin frekans değerinin diğer alanlara göre baskın olduğu ve terim sayısının 19 olduğu saptanmıştır. Sanat araştırma alanına yönelik terimlerin frekans değerinin diğer alanlarla karşılaştırıldığında ikinci sırada yer aldığı ve terim sayısının 13 olduğu saptanmıştır. Eğitim ve bilim araştırma alanına yönelik terimlerin frekans değerinin 11 olduğu saptanmıştır.

Yedi İklim YDTÖ C1 düzeyi Türkçe ders ve çalışma kitabında okuma metinlerinin söz varlığı derlem tabanlı incelenmiş; bu ders materyalinin söz varlığı (token) 26527 kelimedenden oluştuğu; ders materyalindeki farklı kelime sayısının (type) ise 10937 olduğu saptanmıştır. Toplam kelime sayısının farklı kelime sayısına oranı 0.4123 ya da % 41 olarak ifade edilebilir. Sosyal Bilimler için Akademik Türkçe ders kitabında sıklık değeri 3 ve üzerinde olan terimler incelenmiş; 51 farklı terimin kullanıldığı saptanmıştır. Eğitim ve bilim araştırma alanına yönelik terimlerin frekans değerinin diğer alanlara göre baskın olduğu ve terim sayısının 13 olduğu saptanmıştır. Spor alanına yönelik terimlerin frekans değerinin 7; ekonomi alanına yönelik terimlerin frekans değerinin 6 olduğu saptanmıştır.

Demir'in (2017, s. 209) belirttiği gibi yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrenciler, en çok okuma ve dinleme becerisi özelinde anlamını bilmedikleri kelime ve terimler konusunda güçlük yaşamaktadır. Ayrıca Türkiye'deki uluslararası öğrencilerin bölüm derslerinde karşılaştıkları sorunların temelinde, kelime ve özellikle terim bilgisindeki yetersizliğin olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda genel amaçlar için Türkçe öğretimine yönelik hazırlanan ders materyallerini uluslararası öğrencilerin de sıklıkla kullandığı bilinmektedir. Yedi İklim ve İstanbul YDTÖ setleri hem Türkiye içi hem de yurtdışında en sık kullanılan materyaller arasında yer

almaktadır. Dolayısıyla C1 düzeyinde Türkçe öğrenen öğrencilerin lisans ve lisansüstü eğitimleri için alacakları akademik Türkçe eğitimi ile C1 düzeyi Türkçe eğitimi arasında söz varlığı, konu, tema açısından ortaklıklar bulunması sürece yönelik adaptasyon düzeyini arttıracaktır.

İstanbul YDTÖ C1 düzeyi ders ve çalışma kitabının söz varlığı Yedi İklim YDTÖ C1 düzeyi ders ve çalışma kitabı söz varlığına göre daha zengin durumdadır. Ayrıca kullanılan terimlerin tematik çeşitliliği İstanbul YDTÖ C1 düzeyi materyallerde daha fazla olduğu saptanmıştır. İstanbul YDTÖ C1 düzeyi materyalinde 85 farklı terim bulunurken Yedi İklim YDTÖ C1 düzeyi materyalinde 51 farklı terim bulunmaktadır. Bu bağlamda kullanılan terim sayısı açısından İstanbul setinin daha zengin olduğu saptanmıştır.

Sosyal Bilimler için Akademik Türkçe ders kitabı ile İstanbul ve Yedi İklim YDTÖ C1 düzeyi materyalleri derlem tabanlı olarak incelenmiş; en sık kullanılan 1000 kelime ve bu kelimeler içindeki terimlerin ortaklık düzeyi saptanmıştır. Sosyal Bilimler için Akademik Türkçe ders kitabı ile İstanbul setinde en sık kullanılan 1000 kelime arasındaki ortak kelime sayısı 436; en sık kullanılan 1000 kelime bakımından ortaklık düzeyi % 43; ortak kullanılan terim sayısı 46'dır. Sosyal Bilimler için Akademik Türkçe ders kitabı ile Yedi İklim setinde en sık kullanılan 1000 kelime arasındaki ortak kelime sayısı 401; ortak kullanılan terim sayısı 44; en sık kullanılan 1000 kelime bakımından ortaklık düzeyi % 40'tir. Genel olarak değerlendirildiğine her iki kaynaktan da birbirine yakın düzeylerde ortak kelime sayısı dikkat çekmektedir. Ancak İstanbul setinin söz varlığının ortaklık düzeyi Yedi İklim setine göre daha iyi durumdadır. Sosyal Bilimler için Akademik Türkçe ders kitabında en sık kullanılan 1000 kelime içindeki ortak kullanılan terim sayısı da her iki kaynaktan birbirine yakındır.

İstanbul ve Yedi İklim setlerinde kullanılan terimlerin yoğunlaştığı araştırma alanları eğitim ve bilim, tarih, ekonomi, sosyoloji, iletişim, siyaset alanlarıdır. Bu yönü ile her iki materyalinde sosyal bilimler açısından akademik söz varlığına ağırlık verirken fen ve sağlık alanlarını ihmal ettiği görülmektedir. Fen ve sağlık bilimleri alanında okuyacak olan yabancı öğrencilerin akademik söz varlığına yönelik ihtiyaçların da gözlemlenmesi, bu minvalde ders kitaplarının yapılandırılması gerekmektedir.

C1 düzeyinde yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin akademik Türkçe eğitiminin hemen öncesinde olması ders içi etkinlik içeriklerinin de yapılandırılması, temel dil becerilerine yönelik terimlerin kullanıldığı etkinliklerin de ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Çünkü sadece okuma metinleri üzerinden terimlerin hedef dili öğrenen bireylere aktarılması yeterli olmayacaktır.

KAYNAKÇA

- Adzmi, N. A., Bidin, S. and Ibrahim, S. (2009). The academic English language needs of industrial design students in UITM Kedah, Malaysia. *English Language Teaching*, 2(4), 170-178.
- Anttilla, R. (1989). *Historical and comparative linguistics* (2nd rev. ed.). Amsterdam: John Benjamins.
- Barın, E., (1992). Yabancılara Türkçenin öğretiminde bir metod denemesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara
- Baş, B. (2011). Söz varlığı ile ilgili çalışmalarda kullanılacak ölçütler. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 29(29), 27-61.
- Demir, D. (2017). Uluslararası öğrencilerin akademik Türkçe ihtiyaçları. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı, Ankara.*
- Demir, D. ve Genç, A. (2018). Akademik Türkçe etkinliklerine yönelik öğrenci ve öğretim elemanı görüşleri. Hacettepe Üniversitesi *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15(28), 91-104.
- Demirel, Ö. (2005), Konu alanı ders kitabı inceleme. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Demiriz, H. N., ve Okur, A. (2019). Türkçe öğretiminde yazma öğretimine akademik Türkçe aşamasında yabancı öğrenciler üzerinden bir bakış. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 7(2), 436-449.
- Dolmacı, M. (2015). Akademik Türkçe kelime bilgisi üzerine bir derlem çalışması: yabancı dil olarak Türkçe öğretimine dair çıkarımlar. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Durmuş, M. (2013). İkinci/yabancı dil öğretiminde sadeleştirilmiş metin sorunları üzerine. *Bilig*, 65, 135-150.
- Elena, T. B. (2001). Corpus linguistics at work. *Studies in Corpus Linguistics*, Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Erdem, İ. (2009). Yabancılara Türkçe öğretilimiyle ilgili bir kaynakça denemesi. *Turkish Studies: International Periodical for the*

- Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4(3), 888-937.
- Grabe, W. (1991). Current developments in second language reading research. *TESOL Quarterly*, 25(3), 375-406.
- Gries, S. T. (2016). *Quantitative corpus linguistics with R: A practical introduction*. Taylor & Francis.
- Halitoğlu, V. (2018). Akademik Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi süreci içerisinde kavram edinimi ve buna yönelik bir eylem araştırması. *Erciyes Journal of Education*, 2(1), 39-63.
- Heller, V. ve Morek, M. (2015). Academic discourse as situated practice: an introduction. *Linguistic and Education*. 31 ss: 174-186.
- Karatay, H. (2020). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde söz varlığı ve geliştirilmesi. *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi El Kitabı* (Halit Karatay, Ed.), 253-270, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Kurudayıoğlu, M. ve Dölek, O. (2019), Söz Varlığı ve Sözcük Öğretiminin Önemi. *Türkçenin Sözcük Öğretimi* (Alpaslan Okur ve Gökçen Göçen, Ed.), 19-36, Ankara: Nobel Yayınları.
- Matsuoka, W. and Hirsh, D. (2010). Vocabulary learning through reading: does an elt course book provide good opportunities. *Reading in a Foreign Language*, 22(1), 56-70.
- Moralı, G. (2019). Uluslararası öğrencilere yönelik akademik türkçe okuma metinlerinin ve etkinliklerinin değerlendirilmesi: bir doküman incelemesi. *Aydın Tömer Dil Dergisi*, 4(2), 57-72.
- Moralı, G., Halitoğlu, V., Acar, Y. ve Gökdoğan, E. (2018). *Uluslararası öğrenciler için akademik Türkçe sosyal bilimler*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sürekli Eğitim Merkezi.
- Nation, P. and Newton, J. (1997). Teaching vocabulary. *Second Language Vocabulary Acquisition* 238-255 (H. Coady and T. Huckin. Ed.), Cambridge.
- Özcan, E., Eroğlu, S. ve Demirdöven, G. H. (2018). Akademik Türkçe dersi alan yabancı öğrencilerin okuduğunu özetleme becerilerinin incelenmesi. *ICPESS - International Congress on Politic, Economic and Social Studies*, 4.

- Şimşek, R. ve Erdem, İ. (2020). Subliminal bir güç göstergesi: yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde ders kitapları. *Söylem Filoloji Dergisi*, 5(1), 252-277.
- Tüfekçioğlu, B. (2018). *Yabancı dil olarak akademik Türkçe: sosyal bilimlerde akademik ve teknik söz varlığı*. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Ankara.
- Weisser, M. (2016). *Practical corpus linguistics: an introduction to corpus-based language analysis*. John Wiley & Sons.
- Yang, M.-N. (2015). A nursing academic word list. *English for Specific Purposes*, 37, 27–38.
- Yılmaz, T. ve Doğan, Y. (2014). 7. sınıf öğrencilerinin anlamını bilmedikleri kelime sözcükler ve Türkçe ders kitaplarındaki kelime sözcük çalışmaları bağlamında kelime sözcük öğretimi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(25), 279-295.

Makale Künyesi (Araştırma): Doykun, S. (2021). Âşık Aydın Yeşil'in hayatı, sanatı ve şiirleri üzerine bir değerlendirme. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 365-404.

<https://doi.org/10.32321/cutad.826797>

ÂŞIK AYDIN YEŞİL'İN HAYATI, SANATI VE ŞİİRLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME¹

Samet DOYKUN²

ÖZET

Genelde Türk edebiyatının, özelde ise Türk halk şiirinin önemli aktörleri olarak edebiyat tarihimizin hemen her döneminde farklı isimlerle de olsa edebî yaratımlarına devam eden âşıklar, bireysel veya toplumsal hemen tüm konularda şiirler söyleyerek toplum hafızasında yer etmişlerdir. Savaş, barış, doğal afetler, göçler, salgın hastalıklar gibi sosyal konuların yanında bireysel deneyim ve duygular âşıkların şiirlerinde yer verdikleri konulardır. 21. yüzyıl şartlarında teknolojik gelişmelerin etkisiyle sosyal ve kültürel alanda meydana gelen değişim ve gelişimler, yaşamın her anında olduğu gibi âşık edebiyatında da birtakım dönüşümlere neden olmuş, âşıklar geleneksel icra bağlamlarından nispeten uzaklaşarak, yeni iletişim ortamlarında görünür hale gelmişlerdir.

Erzurumlu Âşık Aydın Yeşil de âşıklık geleneğinin sosyal yapısı içerisinde kısmen yetişmiş olmasının yanında, günümüz iletişim mecralarının da farkında olarak eserlerinin daha görünür hale gelmesi bağlamında sözü edilen yeni icra ortamlarında varlık gösteren âşıklardan biridir. Bu bağlamda sosyal medyayı etkinlikle kullanan âşık, aynı zamanda çeşitli konser, televizyon yayını ve diğer organizasyonlarda bulunmaktadır. Eserlerinde özellikle bireysel deneyim ve duygularını işleyen âşık yaklaşık dört yüz şiirle gelenek içerisinde kendisini yetiştirmeye devam etmektedir.

2020 yılı içerisinde kendisiyle yapılan mülakatlardan hareketle hazırlanan bu çalışmada, üzerinde daha önce herhangi bir akademik inceleme yapılmayan Âşık Aydın Yeşil tanıtılmış, kendisinin hayatı ve sanat anlayışı, şiirlerinden verilen örneklerle değerlendirilmiştir.

¹ Bu çalışma II. Uluslararası Toplum ve Kültür Araştırmaları Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulan "Âşık Aydın Yeşil'in Hayatı, Sanatı ve Sevgi Temalı Şiirleri Üzerine Bir İnceleme" isimli çalışmanın genişletilmiş hâlidir.

² Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, Arş. Gör. sametdoykun@comu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-8231-270X>

Makalenin sonunda ayrıca âşığın yayınlanmasına izin verdiği şiirleri de sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Âşık, Aydın Yeşil, âşık edebiyatı, şiir, halk edebiyatı.

AN EVALUATION ON THE LIFE, ART AND POEMS OF MINSTREL AYDIN YEŞİL

ABSTRACT

As the important actors of Turkish literature in general and Turkish folk poetry in particular, the lovers, who continued their literary creations with different names in almost every period of our literary history, have taken part in the memory of the society by singing poems on almost all subjects, individual or social. In addition to social issues such as war, peace, natural disasters, migrations, and epidemics, individual experiences and emotions are the subjects that the minstrels take place in their poems. Changes and developments in the social and cultural fields under the influence of technological developments in the 21st century have caused some transformations in the literature of minstrels, as in every moment of life, the minstrels have moved away from traditional performance contexts and become visible in new communication environments.

As well as being partially trained in the social structure of the minstrel tradition, Minstrel Aydın Yeşil from Erzurum is also one of the minstrels who appeared in the new performance environments mentioned in the context of making his works more visible by being aware of today's communication channels. In this context, minstrel, who uses social media effectively, also participates in various concerts, television broadcasts and other organizations. In his works, the minstrel continues to educate himself in the tradition, with about four hundred poems, especially with individual experiences and emotions.

In this study, which was prepared based on the interviews held with him in 2020, Minstrel Aydın Yeşil, who had not been subject to any academic examination before, was introduced and his life and his understanding of art were evaluated with examples from his poems. Also presented at the end of the article is the poems that the minstrel has allowed to be published.

Keywords: Minstrel, Aydın Yeşil, Minstrel Literature, Poetry, Folk Literature.

GİRİŞ

Türk halk edebiyatının üç sacayağından biri olan âşık edebiyatı, 16. yüzyıldan günümüze kadar gelişimini ve varlığını sürdüren ve gelenek içerisinde spesifik bir yetiştirme ve icra çevresinde olgunlaşan âşıkların aracılığı ile kahvehane, kervansaray, konak ya da saraylarda,

kışlalarda, sınır boylarında, bunun yanı sıra halkın toplu bulunduğu düğün, dernek, şenlik, panayır vb. eğlence ortamlarında genellikle saz eşliğinde irticalen şiirler söylenilmesi ya da halk hikâyeleri anlatılması suretiyle yaşatılan gelenektir (Çıblak, 2008, s. 21). Başlangıcı anlamında net bir bilgiye ulaşılamamasına karşın âşıklık geleneğinin köklerinin en eski dönemlerimizdeki baksı-ozan geleneğine kadar dayandığı halk edebiyatı araştırmalarında genel kabul gören düşüncelerden biridir. Başgöz'ün verdiği bilgilere göre (1968, s. 8), göçebe Oğuz topluluklarında kopuz eşliğinde destan, türkü okuyan yanı kutsal kişiler olarak ozanlar, 13. yüzyılda Memluk ordularının içinde dahi rastlanan asker-sanatkârlardandır. Buna mukabil, Dede Korkut Hikâyelerinde de 13-14. yüzyıllarda Oğuz boyları arasında şölenlere katılıp şiirler düzüp söyleyen ozanlara rastlandığı; 14. yüzyıldan sonra Anadolu ve Azerbaycan yörelerinde bazı şairlere de ozan adı verildiği görülmektedir. Dini-tasavvufi halk edebiyatında ilahi aşk, tasavvuf, tarikat ilke ve töreleri konularında şiirler söyleyen şairler için kullanılan "âşık" söztünün ise, 16. yüzyılda dinî konular dışında şiir söyleyen saz şairleri için de kullanılmaya başlandığı tespit edilebilmektedir. 16. yüzyıldan sonra ise ozanların yerini ozanlara benzeyen "âşık" adı verilen bir sanatçı almıştır.

Âşık edebiyatı ile ilgili Türkoloji sahasındaki en önemli çalışmaları gerçekleştirerek, âşıklığın, ozan-baksı geleneğinden geldiği düşüncesini edebiyat tarihi araştırmalarına yerleştiren ve böylelikle kendisinden sonra sarf edilen tüm izahatın kaynağı olarak da nitelendirebileceğimiz Köprülü'nün (1999, s. 195) "...âşiklar ve onların edebiyatı en eski Türk bedii hayatının- belki en dikkate değer olmasına rağmen- en meçhul ve tetkiki hemen hemen güç bir şubesi sayılabilir" sözleriyle ifade ettiği gibi, Anadolu sahasında 16. yüzyıldan günümüze kadar geçirdiği aşamaları izleme imkânını bulduğumuz âşık edebiyatının ortaya çıkışı ve önceki dönemlere ait gelişim çizgisini belirlemek oldukça güçtür (Düzgün, 2005, s. 168). Düzgün'e göre bu güçlüğü oluşturan faktörlerin başında Türklerin Orta Asya'dan göç ederek Anadolu'da yeni bir yerleşik medeniyet kurmaları, yeni bir dini benimsemeleri, şiir ve musiki alanlarında birtakım değişiklikleri kabullenmeleri ve âşık edebiyatının sözlü kültürün bir ürünü olması ve geleneğe ait ürünlerin çoğu kez yazıya geçirilememesi veya ilk dönemlerde yazıya geçirilen belgelerin bir kısmına henüz ulaşılammış olması gelmektedir. Öcal Oğuz ise (1995, s. 424-425) Düzgün'ün bu düşüncelerine, 16. yüzyıla gelinceye kadar âşık edebiyatının güçlü isimlerine rastlanılmadığı bilgisini ekleyerek sorunun merkezinde âşık edebiyatı ürünlerinin yazıya geçirilmemesi hususunu almaktan ziyade meseleye âşık edebiyatı geleneğinin İslâmi kültür çevresindeki teşekkülünün bu döneme gelinceye kadar henüz tamamlanmamış olmasında aranması yönünde

bir pencere açmaktadır. Zira ona göre şehir çevresinde yetişen birkaç sima hariç tutulursa, bu yüzyılın âşıklarının yüzü daha çok "ozanlık geleneği"ne dönüktür ve âşıklar bu geçiş yüzyılından sonra kendilerine İslami kültür çevresinde bir yer bulabilmişlerdir ki kompleks rüya motifindeki İslamileşme, "âşık" terimi ile yetinmeyip bunun yanına bir de "Hak âşığı" terimini getirme vb. sonraki yüzyıllarda da bu yer arayışının devam ettiğini gösteren deliller olarak görülebilir. Benzer şekilde Çobanoğlu da 16. yüzyıla gelene değin âşık edebiyatı geleneğinin henüz oluşmadığından söz etmekte; 17. yüzyılda oluşumunu tamamlayan geleneğin öncesindeki tüm örneklerin, her ne ölçüde âşık tarzına benzerse benzesin ya Tekke ya da tıpkı Dede Korkut Hikâyeleri örneğinde görüldüğü gibi İslamileşmiş bir surette devam eden ve belki bir ölçüde âşık tarzının sadece öncüsü kabul edilebilecek ozan/baksı geleneğine ait olacağını vurgulamaktadır (Çobanoğlu, 2000, s. 129-130).

Yukarıda aşağı yukarı benzer ifadelerle sunulduğu şekliyle 16. yüzyıl ile başlatılan ve 17. yüzyılda teşekkülünü tamamlayan; köylerde, göçebe çevrelerde, kasaba ve şehirlerde, askeri veya dini-tasavvufi ortamlarda yetişen pek çok âşığın aracılığıyla yaşatılan halk şiirinin bu önemli parçasının canlı bir şekilde günümüze kadar getirildiği bilinmektedir. Fakat bu sürecin her zaman aynı hızla devam etmediği, bir anlamda devrin konjonktürüne nispetle inişli çıkışlı bir seyir yaşandığı da üzerinde durulması gereken bir husustur. Zira 18. yüzyıla gelindiğinde örneğin, divan şiirinin zirve yıllarının yaşanması, tekke şiirinin önemli temsilciler çıkarması, mahallileşme cereyanı vd. etkilerle her ne kadar sayı bakımından pek çok âşık yetişse de edebi kişilik açısından önemli sayılabilecek âşıklara pek rastlanmamakta, buna mukabil 19. yüzyılda bir önceki dönemdeki durağanlığın nispeten ortadan kalktığı görülmektedir (Yolcu, 2019, s. 329). 20. yüzyıla gelindiğinde ise Cumhuriyetin ilk döneminde yaşanan sosyokültürel değişimlerin etkisi ile ve özellikle 1950'lerden sonra hızla artan kentleşme ve göç eğilimleri doğrultusunda âşıklık geleneğinde bir kırılma yaşandığı ve âşıklığın kent ortamıyla tanıştığı görülmektedir. Bu dönemde ayrıca yaşanan siyasi çalkantılar âşıkları da içine çekmiş, Dinç'in belirttiği gibi, kent ortamında evrilen siyasi söylemler içerisinde sözgelisi sağ cenahta, Kemalî Bülbül, Kul Mustafa (Mustafa Torunî), Ozan Arif, Âşık Sefai, Şemsi Yastıman, Hilmi Şahballı; sol cenahta ise Âşık Mahzunî Şerif, Âşık İhsanî, Feyzullah Çınar, Nesimi Çimen, Âşık Daimî, Muhlis Akarsu ve Hüseyin Çırakman vd. gibi isimler, fikri hayatlarını etkileyen ideolojik yapıların sözcüleri olmuşlardır (Dinç, 2019, s. 488).

Âşıklık geleneği, içinde bulunduğumuz 21. yüzyıl şartlarında ise hem yukarıda üzerinde durulan kentli kimliğine iyice alışmış hem de

farklı mecralarda günümüz sosyal ve teknolojik şartlarına uygun olarak yaşamaya adapte olabilmıştır. Bu bağlamda köy kahvelerindeki/odalarındaki gelenek icrası zamanla pikaplarda, kasetlerde, radyolarda, televizyon programlarında, sosyal medya hesaplarında ve festivallerde yer bulmuştur. Âşıklar (Özdemir, 2015, s. 186) radyo sayesinde ulusal ve uluslararası deyişler söylemeye başlamış, 1950'li yıllarda başlayan yurt içi ve yurt dışı göçlerle birlikte Türk âşıklık geleneği anlatım ve gösterim biçimi, içeriği ortamı ve usta çırak ilişkisi içerisinde âşıklık eğitimi değişiklikler göstermeye başlamıştır. Âşıklar, kendilerine bir usta seçip kapılanmanın yanı sıra usta olarak gördükleri âşıkların pikaplarını, kasetlerini dinleyerek geleneği tanımaya ve gelenek içerisinde yetişmeye başlamışlardır. Dolayısıyla âşıkların icra edecekleri mekânlar da değişmeye başlamıştır (Özarslan, 2001, s. 99). Süleyman Fidan (2017, s. 185) da âşık icra ortamlarının günümüzde en yaygını olan sosyal medya konusunda sosyal medyanın âşıklar için önemli ve ücretsiz bir tanıtım aracı olduğunu; âşıkların kişisel sayfaları üzerinden yapacakları etkinlikleri dinleyicilere duyurması hususunda sosyal medyanın önemli bir yere sahip olduğu dile getirmektedir. Fidan (2017, s. 328) ayrıca son dönemde âşıklarla ilgili "Âşıklar Kahvesi, Âşıklar Meydanı, Âşıklar Diyarı, Halkın Sesi Ozanlar, Halk Ozanları" topluluk sayfalarının öne çıktığını ve bu sayfalarda âşıkların katılacakları ya da düzenleyecekleri etkinlikleri paylaştıklarını ve eserlerini icra ettiklerini dile getirmektedir.

ÂŞIK AYDIN YEŞİL'İN HAYATI³

Âşık Aydın Yeşil, Erzurum ili Çat ilçesi Yavi Köyü'nde 10 Eylül 1971 tarihinde doğmuştur. Ali Rıza ve Rahime çiftinin ikisi üvey olmak üzere 7 çocuğundan biridir. İlk ve ortaokulu köyünde okuyan Yeşil, maddi imkânsızlıklar ve küçük yaşta babasını kaybetmesinden dolayı eğitimine devam edememiş, çalışma hayatına dâhil olarak ailesinin geçimine katkıda bulunmaya başlamıştır. 1990 yılında askerlik görevine Çanakkale'de başlayan Yeşil, terör olaylarının yoğunluğu sebebiyle Şırnak'a gönderilir. Şırnak'taki askerlik sürecinde terörle mücadelede birçok kez yaralanır.

25 Ekim 1993 yılında memleketi Yavi'de terör örgütü PKK tarafından gerçekleştirilen katliamda aralarında Yeşil'in yakınlarının da bulunduğu 32 kişi şehit edilmiştir. Âşık bu olaydan sonra 1993 yılında kamu sınavlarına girerek Yavi'de belediyede tahsildar memuru

³ Âşık Aydın Yeşil'in hayatı ve âşıklık süreci ile ilgili bilgiler kendisiyle 13 Eylül 2020 tarihlerinde yapılan birebir mülakatların kayıtlarından elde edilmiştir.

olarak göreve başlamıştır. 2006 yılında ise İznik Devlet Hastanesinde şoför kadrosuna geçiş yapıp birkaç yıl bu görevde çalışan Aydın Yeşil, maddi imkânsızlıklar nedeniyle bitiremediği eğitimini de bu süreçte liseden mezun olarak tamamlamıştır. Evli ve iki kız babası olan Âşık Aydın Yeşil halen Gemlik Devlet Hastanesinde veri hazırlama memuru olarak görev yapmakta, bir yandan da –kendi deyimiyle- âşıklık geleneği içerisinde olgunlaşmaya devam etmektedir.

Âşıklığa Başlaması

Âşıklık geleneği ile doğup gençlik yıllarını geçirdiği Erzurum yöresinde tanışan Aydın Yeşil, henüz çocuk yaşlardan itibaren âşıklığa ilgi duymaya başladığını ifade etmektedir. Erzurum ve çevresinde günümüzde de canlılığını nispeten koruyan âşık icraları, Yeşil'in memleketi Yavi'de de gezgin âşıkların aracılığıyla yaşatılmıştır. Köy konaklarında, odalarında sunulan bu icraların içinde 1980'li yılların başında köylerine gelen ismini hatırlayamadığı iki âşığın burada 40 gün kadar kalmaları ve her gün icralarda bulunmalarını büyük bir ilgiyle takip ettiğini ifade eden Yeşil, dinlediği bu âşıklardan çok etkilendiğini; bunun yanında ağabeyi Hacı Yeşil'in de şiir yazıp okumasının etkisiyle âşıklığa iyice merak saldığını dile getirmektedir. Âşık bu etkilenmeyle birlikte, kasetlerden, plaklardan usta âşıkları dinleyerek geleneği tanımaya çalışmıştır. Ayrıca, bu dönemde şiirler yazmaya da başlamıştır. İlkokul yıllarında yazdığı şiirleri çekingen tavrından dolayı kimseye söyleyip gösteremediğini dile getiren âşık, şiirlerini iki deftere yazmıştır ancak okuması için bir arkadaşına verdiği bu defterleri arkadaşının annesi sobayı tutuşturmak için yakmıştır. Âşık bu durumu, kendi ifadeleriyle halen “acı bir hatıra” olarak nitelendirmektedir.

Birkaç yıl sonra Âşık Reyhani ile tanışan Aydın Yeşil, ağabeyi Hacı Yeşil'in davetiyle Âşık İhsan Yavuzer, Rahim Sağlam, Kul Nuri, Fuat Çerkezoğlu, Tahsin Duygulu, Mustafa Aydın, Erol Şahiner, Murat Çobanoğlu ve köylüsü olan Yanık Ayhan'ın köy konaklarında düzenlenen âşık meclislerinde bulunur ve âşıklığa daha çok merak salar.

Hece ölçüsü, kafiyeyi ve redifi ağabeyi Hacı Yeşil'den öğrenen âşık, saz çalma ve makamlarla ilgili bilgileri de Yanık Ayhan'dan edinmiştir. Ardından İsrafil Taştan'dan öğütler alan âşık, Mustafa Aydın Kul Nuri, Temel Turabi ve Erol Şahiner'den de dersler alır ve 2004 yılında aktif olarak saz çalmaya başlar.

Âşık Aydın Yeşil, 2006 yılında ilk defa Marmara TV'de Enver Ummanoğlu'nun âşıklık programına katılır ve âşıklık geleneğini o

günden itibaren icra etmeye başlar. Bu programın ardından çeşitli TV programlarına davet edilen âşık, kültür merkezlerinin düzenlediği ve âşıklık geleneğinin yaşatılması için yapılan sosyal faaliyetlerin hemen hepsinde yer aldığını ifade etmektedir. Bunların arasında İstanbul Sultanbeyli Belediyesi'nin düzenlemiş olduğu 7, 8 ve 9. Uluslararası Âşıkları Anma Programı; Darıca'da Âşıklar Şairler Yazarlar Derneğinin ve Darıca Belediyesinin düzenlediği etkinlikler başlıcaları olarak sayılabilir. Âşık Aydın Yeşil ayrıca geçtiğimiz süreçte Afrin ve Suriye'de çarpışan askerlerimize moral vermek amacıyla düzenlenen etkinliklere davet edilen 64 kişilik âşık grubuna da davet edilerek bu etkinlikte yer alır. Âşık Aydın Yeşil bu etkinliklerin yanında çeşitli yerel veya ulusal kanallarda âşıklık konulu programlara da katılmakta, bu programlarda konuk olarak davet edilen diğer âşıklarla geleneğe dair sunumlar gerçekleştirmektedir. Marmara TV, Doğu TV, Kanal 25 gibi kanallarda yayınlanan bu programlarda âşık, Âşık Tahsin Kustas, Âşık Emrah Cevheri, Âşık Kibaroğlu, Âşık Fevzi Olgun, Ozan Eyüp Yılmaz, Ozan Garip / Garibî, Âşık Servet Demiroğlu, Âşık Yaşar Aydın gibi gelenek temsilcileri ile atışmalarda bulunmuştur. Aşağıda bu programların birinde Âşık Yaşar Aydın ile yaptığı bir atışmayı, atışma mahareti bağlamında fikir vermesi düşüncesiyle örnek olarak sunulmuştur:

Âşık Yaşar Aydın

Dinle sözlerimi Aydın kardeşim
Nesine güvenek; fani dünyanın...
Bir tarafı mazlum, bir yanı zalım
Eşit değil hiçbir yanı dünyanın...

Âşık Aydın Yeşil

Adı üzerin de fanidir fani
Misafir eylemez; hanı dünyanın...
Bozduk tabiatı, kırdık insanı
Dağıldı düğmesi; fani dünyanın...

Âşık Yaşar Aydın

Dünyada âşık çok hep benim gibi
Dalmamış görünmez deryanın dibi
Yaratandan başka yoktur sahibi

Var diyen göstereyin; hani dünyanın...

Âşık Aydın Yeşil

Okuyup anlamak gerekir elbet

Oturup, feleğe eyleme minnet

Kimisine sefa, kimine zillet

Tatlıdır şöhreti; şanı dünyanın...

Âşık Yaşar Aydın

Yaşlandı arkadaş bak yavaş, yavaş

Yaşar'ım gözümde kurumadı yaş

Bir yandan korona, bir yandan savaş

Durmadan akıyor; kanı dünyanın

Âşık Aydın Yeşil

Düşünür Aydını aklın kaybeder

Kim ne eder ise kendine eder

Aksine dolaşan tersine gider

Fosforludur bak; nişanı dünyanın

Âşıklık geleneğinde, önemli bir geçiş-erginlenme fenomeni olarak görülen “bade-dolu” ile ilgili olarak Âşık Aydın Yeşil “Badenin, ne tadını ne şeklini ne de hacmini ne gören ne duyan ne bilen ne de tarif eden vardır.” şeklinde bir değerlendirmede bulunur. Ona göre bade, “taşımış olduğu duygularla gidilen yol, manevi duygu; bu işin sırrına ermek, bu işin formülünü bilmektir.” Bu anlamda badeli âşıklık konusunda Yeşil, geleneğin bakış açısını nispeten rasyonel bir biçimde anlamlandırmakta, badenin gelenek içerisindeki fenomenolojik yönünü, akılcı bir zemine oturtmaya çalışmaktadır.

Mahlas Alması ve Kullandığı Mahlasları

Dilaver Düzgün'e göre (2005, s. 193) âşık edebiyatı temsilcileri, mutlaka şiirlerinde kullandıkları bir isme sahiptirler. Çeşitli yollarla verilen ve takma ad olarak verilen mahlas daha çok âşığın ustası tarafından verilmektedir. Ancak rüya yoluyla kendilerine mahlas alan âşıklarda vardır. Rüyaların gördükleri pir kendilerine mahlas verir. Bazıları ise mahlaslarını kendileri seçer. Bu seçimde âşığın kişiliği,

mesleği, yaşadığı bölge veya içinde bulunduğu ruhsal durum gibi unsurlar etkili olmaktadır. Âşığın şiirinde mahlasını anması, gelenek temsilcileri ve halk arasında "tapşırma" olarak adlandırılmaktadır.

Erman Artun'a göre (2001, s. 219) ise mahlas yerine kullanılan takma âşıklık adıdır. Tahallüs etme, son dörtlükte mahlasını geçirme anlamı da vardır. Tapşırması olmayan şiir eksik sayılır. Anonimleşmiş şiirlerde mahlas bulunmaz. Gelenekte mahlası âşıklara, ustaları verir. Âşığa mahlas verme konusunda bir başka yöntem ise usta âşıklar üç ayrı kağıda üç ayrı mahlas yazarlar; kağıtlar fese konular, çekilir, çıkan ad âşığa mahlas olarak verilir. Ancak burada belirlenen üç ayrı mahlas âşığa uygun, âşığı gelenek içerisinde temsil edebilecek bir mahlastır.

Âşık Aydın Yeşil de 2004 yılında başladığı âşıklık geleneği içerisinde çeşitli mahlaslar almıştır. Âşıklar genellikle bir mahlas alıp hayatları boyunca o mahlası kullanırlar. Ancak Aydın Yeşil çeşitli sebeplerden dolayı birçok mahlas almıştır. Belediyede kâtip olarak çalışan âşık ilk mahlasını "Kâtibi" olarak almıştır. Kâtibi mahlasıyla yazmış olduğu şiirlerden biri aşağıda sunulan Gül Açar başlıklı şiiridir.

Gül Açar

Kendi günahıyla kendi suçuyla

Uğraşmayıp; kul ayıbın, kul açar...

Aşk ile sevdanın kaç kaçıyla

Ferhat olup dağı deler yol açar...

Dünya varlığını bir kalem geçin

Yâri arzulayıp kol kanat açın

Göçünüz göçmeden, kendiniz göçün

Dem vurur, devranın döner Gül açar...

Çamur, çelpeşikte çamur bulaşır

Gönlü güzel olan güzel dolaşır

Emanetçi emanetin ey taşır

Misafire sofrasında çul açar...

Der Aydın Kâtibî, kitabın oku
Hedefini gözet, atmadan oku
Kendi tezgahında, kendini doku
Fukaralar köşe, bucak el açar...

Bir süre Kâtibî mahlasını kullanan âşık, Dermâni Baba ile tanışır ve ona gördüğü bir rüyayı anlatır. Bu rüyanın üzerine Dermâni Baba âşığa âşıklığın son temsilcisi anlamına gelen “Hâtemî” mahlasını verir. Zaman zaman “Ozan Hâtemî” şeklinde de kullandığı bu mahlasıyla âşık, Âşık Garibî ile aşağıdaki atışmada bulunmuştur.

Âşık Garibî

Bu Garibin gönlü gam keder dolu
İstemez gurbette parayı pulu
Sevdiğin dostların uzundur yolu
Bir gün gelir diye gözlemedin mi...

Ozan Hatemî

Ozan Hatemî âşık olduktan sonra
Sevda pınarından dolduktan sonra
Gönüller tek yürek olduktan sonra
Bakar yollarına gözlerim elbet

Bir süre “Hatemî” mahlasını kullanan âşık bu mahlasla alışamaz ve isminden taşıdığı “Aydını” ve/veya “Ozan Aydın” mahlasını kullanmayı dener. Bu mahlaslarla yüzün üzerinde şiir ve okur. “Ozan Aydın” mahlasıyla bir de divan yazar.

Divan

Dikenin görevi başka, gülü suçlama
Gönül bülbül olan zara düşer, dili suçlama
Gönül sen seni kendinde ara, kayıp etme izini.

Kılavuzun yanlış ise; eli suçlama gönül

Ömür dört mevsime benze dur, düşün, tefekkür et
Baharda ek yazın topla; güze hazırlıklı get
Kış dediğin çetin olur yârda çoktur merhamet
Ahvalinde karın olsun, halı suçlama gönül

Rahman odur, rahim odur, o ne derse o olur.
Hak ararken hukuk gözet adalet yerin bulur.
Yeter ki gayretin olsun her nefis mutlak ölü.
Kavgasız hayat olur mu eli suçlama gönül

Ozan Aydın kendine gel uyan gafletten uyan
Neye yarar son pişmanlık ister yakıl, ister yan
Kutlu, kumaş, para etmez o divan başka divan
Yakışır kisbetin olsun, şalı suçlama gönül...

Yukarıda sunulduğu üzere pek çok şiirinde daha ziyade kendi kararı doğrultusunda değiştirdiği “Aydın/Aydini” mahlasını kullanan âşığın bu denli değişik mahlaslar kullanmasıyla bir standart yakalayamadığı ifade edilebilir. Nitekim yukarıdakilerine ek olarak bazı şiirlerinde bunların haricinde mahlaslar da kullandığı görülmektedir. Âşık aşağıda örnekleri verilen şiirlerinde görülebileceği üzere köyüne izafeten “Yavili”, “Yavili Aydın”, “Âşık Yavili” mahlasları ile “Âşık Aydın” mahlasını da kullanmıştır.

Yavili Aydın'ım ben de top attım
Ele gücüm yetmez kendime çattım
Çarşafsız dökşekte yorgansız yattım
Hesap ettim astar yüzden pahalı... (Pahalı)

Bu Âşık Aydın'da kalmadı neşe
Virane bağlarda gülle menekşe
İkisi de soldu gitti peş peşe
Ferhat'ın dağları yardı mı bilmem... (Yaş Bıraktım Sevdiğim)

Âşık Yavili'yim olamam sensiz
Kim yaşamış ben yaşayım habersiz
Bu aşk beni esir almış çaresiz
Gözüm başkasını gördüğü mü var... (Var Git Gönül)

Yaviliyim hana geldim
Bu yalan cihana geldim
Bilmedim ne yana geldim
Mızrap, telden şikayetçi... (Şikayetçi)

ÂŞIKLIK GELENEĞİNDEKİ YERİ VE SANAT ANLAYIŞININ TEMEL BELİRLEYİCİLERİ

Erzurum, Kars ve Sivas bölgelerinde yoğun bir şekilde yaşatılan âşıklık geleneği özellikle ekonomik kaygılardan dolayı söz konusu bölgelerden çıkıp çeşitli şehirlere taşınmıştır. Erman Artun'a göre (2009, s. 38) yirminci yüzyılın başlarından itibaren İstanbul'da âşık kahvehanesi geleneğinin zayıflamasına karşın âşıklık geleneği Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Özellikle 1980'lerden sonra içinde Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden İstanbul, Ankara, Bursa gibi büyük kentlere göçün hızlanması, geleneğin bu büyük kentlere taşınmasına sebep olmuştur.

Bursa'da yaşayan âşığın bulunduğu çevrede âşıklık geleneği, dernekler ve belediyenin kültür evleri vasıtasıyla canlı bir şekilde devam etmektedir. Erzurum'dan Bursa'ya göç eden Âşık Mehmet Güneş'in 1955 yılında açtığı "Bursa Âşıklar Kahvesi" ve sonraki yıllarda kurulan "Âşıklar Yazarlar Şairler Derneği" ve "Halk Ozanları Derneği" gibi derneklerde haftada bir ya da on beş günde bir düzenlenen toplantılarda gelenek temsilleri icra edilmektedir.

Erdem Özdemir'e göre (2016, s. 1157) Bursa ve Kocaeli, Erzurum'dan yoğun göç alan illerin başında gelmektedir. Kocaeli'de Darıca, Bursa'da ise Yıldırım ilçesi bu göçlerin odağında bulunmaktadır. Erzurum ili âşıklarından (mahlasları ile) Mevlüd İhsani, Nuri Çırağı, Erol Ergani ve Taner Öztürkoğlu Kocaeli'de; Yaşar Reyhanî, Hüseyin Sümmanioğlu, Cemal Divani, Temel Turabi ve Ebubekir Zamani ise Bursa'da yaşamış/yaşayan tanınmış âşıklardır. Özdemir'in tespitlerine ek olarak Ayhan Kırbaş ve Aydın Yeşil de Erzurum'dan Bursa'ya göç eden âşıklardandır.

Erzurumlu olan ve burada başladığı âşıklığa Bursa'da devam eden Aydın Yeşil, âşıklık sürecine etki eden duyguları, gurbet, aşk, hasret ve ayrılık perspektifinde değerlendirmektedir. Yukarıda da üzerinde durulduğu gibi doğup büyüdüğü coğrafyada ve abisinin etkisiyle özenerek girdiği gelenekte usta malı ve kendi deyişlerini icra etmektedir. Âşık Aydın Yeşil, özellikle atışmalarda maharetli olduğunu vurgulayarak irticalen şiir söylemesiyle de kendisini başarılı bulmaktadır. Çelebi mahlasıyla yetiştirip, mahlas taşıdığı bir çırağı bulunmaktadır. Bugüne kadar 300 civarında, çeşitli nazım şekilleriyle söylenmiş/yazılmış şiiri olan âşık bu şiirlerin bazılarını İznik'te yerel gazetelerde ve belediyenin süreli yayınlarında tefrika etmiştir. Âşık Aydın Yeşil, âşıklık geleneğindeki "mat etme, askı, muamma asma, askı indirme, tüketmece, tuzaklı ayak" gibi birçok terim ve metot hakkında bilgiye sahiptir. Ayrıca "Ali İzzet Bey ve Hüseyin", "Aslı ile Kerem" ve "Şah İsmail" hikâyelerini anlatmaktadır.

Bir sosyal medya kullanıcısı olan âşık sosyal medyanın âşıklığa etkisini kitlelere ulaşmak konusunda olumlu bir etkisinin olduğunu dile getirmektedir. Kitle iletişim araçlarından YouTube ve Facebook'u geleceği icra etme ve aktarma açısından daha güçlü görmektedir. Ancak âşıkların maddi kazançları açısından düşünüldüğünde ise bu mecraların beklenen etkiyi yaratmadığını ifade etmektedir.

ŞİİRLERİNDE ELE ALDIĞI KONULAR

Âşıklar, geçmişten günümüze şiirlerinde ferdi konuları ve toplumsal olayları barındıran hadiseleri şiirlerinde işlemiştir. Âşıklar, aşk, sevgi, özlem gibi bireysel konuların yanında savaş, barış, doğal afetler gibi toplumu ilgilendiren olayları da şiirlerinde işlemişlerdir. Metin Özarslan'a göre (2001, s. 171-172) âşıklar özellikle cumhuriyet, ordu, askerlik, ülke bütünlüğü, Kıbrıs meselesi, Avrupa, Almanya, gençlik, din, halkın protesto ihtiyacı, mahalli problemler gibi toplumsal konuları şiirlerine yansıtmış; göç, gurbet duygusu, sıla hasreti, gibi ferdi konuları dile getirmeleri ve bu konularda söylediklerini geniş kitlelere duyurmaları onları ayakta tutan hususlar olmuştur. Âşıklar (Artun, 2014, s. 169) aşk, tabiat, gurbet sıkıntı,

kadın, öğüt, din ve tasavvuf konularının yanı sıra toplumsal çevreden öğeler alıp işlemişlerdir. Gelenek ve görenekle ilgili benzetmeler toplumsal çevre ve olaylarla ilgili tasvirler yer almıştır. Âşıklar içinde bulunduğumuz salgın sürecine de kayıtsız kalmayıp süreci eserlerine yansıtmıştır. Bu anlamda âşıkların toplumsal olayları yakından takip etmesi ve toplumun olaylara ilişkin yaklaşımlarını gözardı etmediği ve geleneği canlı bir şekilde yaşattığı görülmektedir.

Aşk, âşık şiirinde en çok işlenen konudur. Âşıklar bahtsızdır, ömürleri sevgililerin peşinde koşmakla geçer. Onların sevgileri ilahi ve ideal değildir. Âşık, güzellerle buluşur, sözleşir hatta onları elde edebilir. Bu edebiyat aşk, kadın-erkek ilişkisi, ayrılık, gurbet, sıla üzerine kurulmuştur (Artun, 2014, s. 170).

Âşık edebiyatında güzellik anlayışı ve güzelda aranan güzellik öğeleri âşıklara göre değişiklik göstermektedir. Bu bazen boy-pos, kaş-göz, bel, salına salına yürüyüş; bazen naz, gönül çeken bir bakış, vefa, iyi huy vb. olabilir. Âşıklardaki aşk, sıradan bir ilişki değil, bireysel bir arayış sembolüdür (Artun, 2014, s. 170).

Âşık Aydın Yeşil, *Gözlerin* isimli şiirinde sevgilinin gözlerini tasvir etmiştir. *Âşık, Gizemli dünyanın güzel kızının / Ne düşünür, neye bakar gözlerin... / Dosta güven verir düşmana korku / Nice hayalleri yıkar gözlerin... dizelerinde sevgilinin gözlerinin dosta güven verdiği düşmana ise korku saldığını dile getirir. Sevgiliyi elde etmek isteyenlerin hayallerini de umutsuz, isteksiz bakılarla geri çevirdiğini dile getirilmiştir. Kaşların arası rengi dünyanın / Ok gibi kirpikler rengi dünyanın / Kim bilir nerede hangi dünyanın / Temeline çivi çakar gözlerin... dizelerinde ise sevgilinin gözleri dünyaya benzetilmiştir. Divan şiirinde ve âşık şiirinde şiirlere konu olan ve tasvirlerinden yararlanan sevgilinin kaşları ve kirpikleri dünyanın rengiyle ilişkilendirilmiş, gözleri ise dünyaya benzetilmiştir. Ay buluta girmiş güneş çalmamış / Esen rüzgârlardan geri kalmamış / Belli ki ben gibi murat almamış / Derin denizlere akar gözlerin... dizelerinde sevgiliye ulaşamadığını, muradına ulaşamadığını dile getirmektedir. Şiirin son dörtlüğünde ise *Sorma bu Aydın'a sebep ne, niçin? / Seni seven âşık söyler mi suçun / Yakarım dünyayı gözlerin için / Baktıkça bağrımı yakar gözlerin* dizeleriyle âşığın sevgiliye ulaşamadığı ve sevgilinin gözleri için neler yapacağı anlatılmaktadır.*

Âşık Aydın Yeşil, *Kara Gözlüm* şiirinde de sevgilinin gözleri üzerinden çeşitli konuları anlatmaya çalışmıştır. Âşık şiirinde “kara göz” en çok kullanılan mazmunlardan biri olagelmıştır. *Âşık, Canıma can katan gül yüzlü yârim / Muradım sendedir yâr kara gözlüm / Diyari gurbette senden uzakta / Hasretini çekmek zor kara gözlüm* dizeleriyle muradının sevgilide olduğunu, sevgilinin canına can

kattığını ve yaşadığı gurbeti ve sevgiliye olan hasretini sevgiliyi kara gözleriyle betimleyerek anlatmaktadır. Hayatın baharında olduğunu dile getiren âşık, sevgilinin cilvesine ve nazına kapıldığını ve bu yüzden dertli olduğunu *Ömür mevsiminin bahar, yazında Çileli aşığın dertli sazında / Beni benden alan cilve nazında / Daha başka neler var kara gözüm* dizelerinde yansıtmaktadır. Şiirin üçüncü dördlüğünde ise sevgiliden dertlerini sarmasını ister. Âşık, şiirin son dördlüğünde ise *Göz görünce gönül sevdi bir kere / Al götür sevdiğim gittiğin yere / Aydını yem güneş aşmak üzere / Yağar saçlarıma kar kara gözüm* dizeleriyle gençliği güneşle ilişkilendirmiş, sevgiliden gençlik bitmeden sevgisine karşılık istemiştir.

Âşık, *Gibiyem* başlıklı şiirinde de *Gelene gidene eşik olalı / Anasız yavruya beşik olalı / Bir ela gözlüye âşık olalı / Hayli zaman pare, pare gibiyem* dizelerinde sevgilinin gözlerini anlatmaktadır. Sevgiliye âşık olduğundan beri parçalandığını dile getirmektedir. Âşık bu şiirinde sevgilinin gözlerinin ela olduğunu ifade eder.

Âşığın incelenen üç şiirinde de gözlerinden yola çıkılarak sevgiliye duyulan aşk dile getirilmiştir. Şiirlerde gözlerin renkleri siyah ve ela olarak betimlenmiş ve gözlerle çeşitli işlevler yüklenmiştir. *Göz Var ki* şiirinde göz, öteyi gören, parlaklığıyla karşısındakini yansıtan, buğuludur, güler ve ağlar, mazlumun yarasını sarar, yalvarır, aydındır ve her şeyi sezer.

Âşık edebiyatında göz (Kaya, 2000, s. 250-254) şekil ve renk bakımından kara göz, ela göz, ahı göz, gözleri ay, nergis bakış, çeşm-i şirin, şahin göz, oymak oymak; sevgilinin bakışı fettan, mestane, afet, sürme ve şehla; cazibesi ve etkisi can alıcı, hükmedici şeklinde değerlendirilmiştir.

Âşık şiirinde aşk ve sevgiyle birlikte özlem, hasret, ayrılık konuları da yoğun bir şekilde işlenmiştir. Çeşitli sebeplerden dolayı birbirine uzak düşen âşık sevgili özlemi duyar. Gurbet (Artun, 2014, s. 171) ise sılıya kavuşma arzusuyla yanan âşığa katlanılmaz acılar verdiği için dayanılmaz bir yerdir. Âşık, sevgiliye olan özlemini ve ulaşamamasını dağları, kışı ve karı göstererek dile getirir. Âşığa göre sevgili ile arasındaki engel dağlar, kar-kış ve uzak yollardır.

Âşık, *Alın Üstüne* başlıklı şiirinde *Ceylan gözlerine kurban olduğum / Hiç gül koklanır mı gülün üstüne... / Sen orada tutsak ben burda hasret / Haftalar devrolur yılın üstüne...* dizelerinde görüldüğü üzere ve yukarıda da ifade edildiği gibi sevgilinin gözlerini tasvir etmiş ve sevgilinin gözlerini ceylanla ilişkilendirmiştir. Âşık şiirinde sevgilinin davranışları ve fiziki özellik hayvanlarla ya da doğayla benzeştirilerek anlatıma canlılık katmak amaçlanır. Sevgiliden uzak

olan ve sevgiliye ulaşamayan âşık, sevgilinin tutsak olduğunu kendisinin de ona hasret olduğunu dile getirir. Ayrıca sevgiliyi uzun süre görmediği de vurgulanmıştır.

Çevirdiler Beni başlıklı şiirinde de âşığın doğup büyüdüğü bölgenin özelliği olan ve tüm hayatı olumsuz etkileyen kar yağışına dikkat çeker. *Ozan Aydın sevmek neyen / Kar yağdı şehirenköyen / Vatanından göç eyleyen / Kuşa çevirdiler beni* dizelerinde kar, âşıkla sevgili arasında bir engel olarak görülmektedir. Sevgili ise âşığın vatanıdır ve vatanından uzak yaşayan âşık kendisini göçmen kuşa benzetmektedir.

Âşıkların şiirlerinde doğa önemli bir yer tutar. Doğayı, ağacıyla, çiçeğiyle, hayvanları, dağlarıyla anlatırlar. Doğa; âşiğe sevgilinin niteliklerini, güzelliklerini anlatma aracıdır. Dağ, şık için gurbettir, engeldir. *Saldın bu Aydın'ı gama, merağa / Bulutlara damla, kar yaptın dağa / Gönlümü çevirdin virane bağa / Bülbülsüz güllere söyleme beni* dizelerinde sevgilisinden ayrı kalan âşık, aradaki uzaklığı, özlemini, gurbeti dağlara anlatır. Turna, sevgiliden haber getirir. Sevgilinin gözü ve kendisi ceylan gibidir.

Arı, turna, ceylan, şahin, baykuş, deve, kuzu, bülbül gibi bazı hayvanlar; gül, sümbül, çayır, çimen, bağ, murt, söğüt, gibi çiçek ve ağaçlar bazen benzetme motifi olarak kullanılırlar. Doğa ayrıntılı olarak tasvir edilir. Onlarda doğa sevgisi adeta insan güzelliğini tamamlayan bir dekordur (Artun, 2001, s. 129).

Âşık Erzurumlu olması sebebiyle Erzurum'dan âşık olduğu bir kıza *Can Dadaş Kızı* başlığı ile bir şiir yazar. Şiirde hayali, hasreti olarak gördüğü sevgilisini canına can diye sevdiğini dile getirir. *Saldın bu Aydın'ı gama, merağa / Bulutlara damla, kar yaptın dağa / Gönlümü çevirdin virane bağa / Bülbülsüz güllere söyleme* beni dizeleri ile başlayan şiirde sol yanı sızlayan, sevda çeken âşık, sevgiliyi gönlünün sultanı olarak görür. Buluşmalarını, kavuşmalarına kadere bağlar ve sevgilinin gönlünde kendisinin ya da bir başkası olabileceğini ve bu durum karşısında isyan etmeyeceğini dile getirmektedir. Bu durum âşığın kadere boyun eğdiğini göstermektedir. Âşık şiirinde görülen ve sevgiliyi elde etmek için her türlü yola başvuru durum yerine kadere boyun eğme görülmektedir. Âşık, şiirin son bölümünde sevgiliyi diğer yarısı ve sevda yarısı olarak görür.

Türk kültüründe ve edebiyatında önemli bir yere sahip olan millî duygular âşık edebiyatında da her dönem varlığını göstermiştir. Âşık şiirinde özellikle Türklük bilinci, Türk bayrağı, şehitlik mertebesi ve Cumhuriyet gibi hususlar her dönem şiirlerde işlenmiştir. Söz konusu

temler özellikle terör olayları sonrası, uluslararası ilişkilerin sonucu olarak, millî günlerde ve bayramlarda kısacası millî bilincin ve duygunun yoğun olduğu dönemlerde şiirlerde kendini göstermiştir. Bayram Durbilmez'e göre (2020, s. 214) ise Cumhuriyet dönemi âşıklarının şiirlerinde millî konuları işlediğini, Âşık Veysel Şatıroğlu başta olmak üzere bu dönemde yetişen âşıkların millî konular üzerine hassasiyet gösterdiklerini dile getirmektedir.

Aydın Yeşil de Durbilmez'in dile getirdiği gibi Cumhuriyet, bayrak, Türklük, milliyetçilik duygularını şiirlerinde işlemiştir. Aydın Yeşil, *Cumhuriyet* başlıklı şiirinde Cumhuriyet'in kanla yazıldığını; ancak bazı insanların tarihine sahip çıkmamasından yakınmaktadır. 1923 yılında içinde kötülük besleyenler bir araya gelmişler; ama Türk milleti onların üstesinden gelmeyi başarmıştır. Âşık, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün ve onun nezdinde bütün şehitlerimizin başarısına değinir. Âşık, son dörtlükte ise Türk'e zulüm gelmemesini ve Cumhuriyetin kıyamete kadar devam edeceğini dile getirmiştir.

Aydın Yeşil, millî duyguları işlediği *Cumhuriyet* şiirinin dışında dinî ve millî duyguların sentezlendiği, motifinde Mehmet Akif Ersoy'un yer aldığı ve gölgesinde yaşamaktan huzur duyduğumuz bayrağı anlattığı *Bayrak İnmez* şiiri; Türk milletinin dünya üzerinde kendinden başka dostu olmadığını dile getirildiği, menfaat ve çıkar uğruna dost gibi davrananların olduğunu ve *Bu cennet vatanın toprak taşına / Göz diken olursa bakmam yaşına / Yıkırım dünyayı onun başına* dizeleriyle de vatanın bir karış toprağına göz dikenlere gözdağı verildiği *Türk'ün Türk'ten Başka* şiiri; Türk askeri ve polisine yazmış olduğu *Eller Kırılısın* ve 1993 yılında âşığın köyü olan Yavi'de 32 insanın katledilmesini anlatan *Yavi'de 32 Şehit* şiiri bulunmaktadır. Bu şiirinde 1993 yılı akşam 19.20'de yatsı namazı sırasında dini imanı olmayan terör örgütü PKK'nın masum insanlara kurşun atması, 32 insanı katletmesi, yeni gelinlerin yetim kalan yavrusuyla ağlaması her ne kadar sitem ve acı dolu olsa da takdir ve alın yazısı olarak değerlendirilmiştir.

Âşık, âşıklar diyarı, memleketi Erzurum için de şiirler yazmıştır. 2006 yılında Erzurum'dan görevi sebebiyle ayrıldıktan sonra memleket özlemi çekmeye başlamıştır. Bu özlemi de şiirlerine yansıtmıştır. Âşık, *Köyüm Seni Çok Özledim* ve *Gelirem* isimli şiirlerinde Erzurum'a ve Erzurum'un bir köyü olan Yavi köyüne olan özlemini dile getirmiştir. *Gelirem* şiirinde şiirin başlığında olduğu gibi şiirin dörtlük sonlarında "gelirem" ifadesi kullanılmıştır. Âşık bu şiirin dışında da birçok şiirinde ağız özelliklerini yansıtmıştır. Bu durum memleketle olan özlemle birlikte ortaya çıktığı düşünülebilir. Âşık, *Köyüm Seni Çok Özledim* şiirinde Erzurum'un gonca güllü / Köyüm

seni çok özledim / Seherde öten bülbülü / Köyüm seni çok özledim dizeleriyle köyü Yavi'yi Erzurum'un gonca gülü olarak görür. Âşık, *Gurbet beni senden aldı / Aldattı ömrümden çaldı / Gam, kasavet, derde saldı / Köyüm seni çok özledim* dizeleriyle köyüne olan özlemin sebebine değinir. Âşık, şiirin diğer dördüklüklerinde de memleketindeki yeme-içme alışkanlıklarına, geleneksel oyunlara ve eğlencelerine, doğal güzelliklerine değinmektedir.

Âşık Aydın Yeşil *Gelirem* başlıklı şiirinin ilk dördüğünde *Selam olsun sana, canım Erzurum / Vefasız gurbeti gezdim, gelirem... / Sen benimsin benim, kolayım zorum / Anladım dinledim, çözdüm gelirem...* dizeleriyle gurbete çıktığını ve zorunlu gurbetin çekilmez ve vefasız olduğunu dile getirir. Âşık, *Çaresiz gidirem demiş Reyhani / Erzurum'da öksüz Mevlüt İhsani / Güvenmem dünyaya sonu boş fani / Ben kendi kendime, kızdım gelirem...* dizeleriyle Reyhani'nin *Gidirem*⁴ şiirine nazire yapar. Âşık Reyhani de doğup büyüdüğü Erzurum'dan Bursa'ya zorunlu göçünü ifade eder. Reyhani'nin gidişiyle Mevlüt İhsani'nin öksüz kaldığını söyler. Âşık Aydın Yeşil, gurbeti ve komşuluk ilişkilerini *Ne abidesi var, ne de makberi / Seni senden alır bırakmaz geri / Komşunun, komşudan olmaz haberi / Hileyi hurdayı, sezdim gelirem...* dizeleriyle ifade etmiştir. Âşık, ayrıca gurbette kötü olayların yaşandığını, insanların hileye başvurduğunu dile getirmektedir. Şiirin bir diğer dördüğünde ise *Görmedim gurbette dertsiz kedersiz / Oğul kızdan kız oğuldan habersiz / Düşen dost bulamaz kalır çaresiz / Riyakâr kullardan, bezdim gelirem...* dizeleriyle gurbeti dert olarak tanımlar. Gurbette kimsenin kimseden haberi yoktur ve yalnız başına bir dostu bile olmadan yaşar. Bir önceki dördükte olduğu gibi gurbetteki hile ve riyakârlıktan bahseder. Gurbette yaşamının zorluklarını gören âşık *İçime köz koydum yüreğim sızı / Tutamadım sana verdiğim sözü / Al kabul et benim gibi öksüzü / İpliğime dane, dizdim gelirem...* ve *Bitmedi sandığım dertler kederler / Elleri kına yaksın yâd eller / Atalar yerinde taş ağır derler / İğne ile kuyu, kazdım gelirem...* dizeleriyle yaşadığı zorlukları ve memleketi Erzurum'a dönme isteğinden bahseder. Âşık şiirin son dördüğünde ise *Aydın'ın gönlünde gizli bir yara / Mevlam hiç kimseyi koymasın dara / Ölüsem köyüme koyun mezara / Öykü yaptım, şiir yazdım gelirem...* dizeleriyle gurbette yaşadıkları zorlukların öykülere şiirlere dönüştüğünü ifade etmektedir.

Âşıklar aşk, sevgi, özlem gibi bireysel konuların yanı sıra toplumu etkileyen sosyal ve ekonomik etmenleri de şiirlerinde işlemişlerdir. Bu özellikleriyle "halktan biri olma" ve "halkın sesi

⁴ Reyhanî, *Gidirem* başlıklı şiirini https://www.youtube.com/watch?v=TsJpV_s5cNU adresinde hikâyesi ile birlikte okumuştur.

olma" özelliklerini devam ettirmektedirler. Aydın Yeşil de birçok âşık gibi içinde bulunduğu dönemin ekonomik sorunlarını şiirlerinde işlemiştir. *Pahalı* isimli şiirinin *Bir zam sesi duydum ayağı kalktım Hindi değil tavuk kazdan pahalı.. / Vardım bir manava tezgâha baktım / Kayıı duttan, dut kirazdan pahalı...* dizelerinde et ürünlerine gelen zamdan; pazardaki, tezgahtaki sebze meyve fiyatlarının pahalılığında; *Yine zamlar sıralanmış art arda / Asıllar gelmemiş yedekler burda / Şu ithal malını kim sokar yurda / Şimdi ki üveyler özden pahalı...* dizelerinde ise ithal ürünlerin ülkemize girmesinden ve yerli ürünlerin yerini almasından; *Zengin atlı gider fakirse yaya / Bu ayı devreder öteki aya / Çatlamış dudaklar her yanı boya / Sürdüğü sirmeler gözden pahalı...* dizelerinde zengin-fakir arasındaki ekonomik uçurumdan; *Gözlerini yuman hayale daldı / Üç günün için de on yıl kocaldı / Bekar evlenemez ortada kaldı / Şimdiki dullar kızdan pahalı...* dizelerinde ise hem eleştirel bir biçimde insanların pahalılıktan ve ekonomik zorluklardan evlenememesinden bahseder.

Yaklaşık bir yıl önce Çin'de ortaya çıkan salgın günümüzde de etkisini artırarak devam ettirmektedir. Salgın ve salgın süreci, pek çok disipline ve disiplinler arası çalışmalara konu olmuştur. Âşıklar da virüsün Türkiye'de görülmeye başladığı dönemden bugüne değin salgın ve salgını konu alan şiirler yazmıştır. Yazılan şiirlerde mizah, eleştiri, Çin ve Avrupa'ya tepki, ekonomi eleştirisi, sağlık çalışanları başta olmak üzere çeşitli kamu personeline ve yöneticilere destek gibi konular yoğun bir şekilde işlenmiştir. Aydın Yeşil de salgınla ilgili *Korona* isiminde bir şiir kaleme almıştır. Âşık *Korona* şiirinde içinde bulunduğumuz sürecin be tüm dünyanın başına bela olan bu virüsün nereden ve nasıl ortaya çıktığını sorgulayan bir şiir yazmıştır. Yeşil, Çin'de ortaya çıkan ve tüm dünyaya yayılan virüsün *Kimisi der ABD'nin oyunu / Tuttuğunun ısındırır suyunu / Genç, ihtiyar kimse bilmez huyunu / Nedir bu Korona neyin nesidir...* dizelerinde kimilerine göre Amerika'nın oyunu olduğunu ve virüse yakalananların hayatını kaybettiğini; *Kimsenin ahi kimsede kalmaz / Fikri fukaralar bunu anlamaz / Silah üretenler maske bulamaz / Nedir bu Korona neyin nesidir...* dizelerinde silah üretenlerin maske bulmadığını; *Gider dünya sizli, bizli efendi. / Herkes olmaz açık sözlü efendi / Şer için de hayır gizli efendi / Nedir bu Korona neyin nesidir...* dizelerinde ise her şerde bir hayır olduğunu dile getirmektedir.

SONUÇ

Üç yüzü aşkın şiiri bulunan ve Erzurum âşıklık geleneği içerisinde yetişen Âşık Aydın Yeşil'in hayatı, sanatı ve eserlerinin ele alınarak daha önce üzerinde herhangi bir akademik çalışmanın gerçekleştirilmediği âşığın bir anlamda tanıtılmaya çalışıldığı bu

incelemede Yeşil'in şiirlerinde çoğunlukla aşk, sevgi, gurbet ve Türklük, bayrak, kardeşlik gibi millî duyguların yoğun bir şekilde işlediği tespit edilmiştir.

Âşığın şiirlerinde işlediği aşk, ilahi aşktan ziyade beşeri bir aşktır. Bireysel konulu bu şiirlerinde özellikle gül, bülbül, kara göz, kaş, kirpik yanak, dudak; naz, cilve; dağ, deniz, ay, bulut, gibi benzetmelerden faydalanmıştır. Özlem konulu şiirlerinde ise memleketi Erzurum ve köyü Yavı'yi konu almıştır. Gurbet duygusunu yoğun bir şekilde yaşayan âşık memleketine hasret duymaktadır. Sosyal hayat ve ekonomi ile ilgili de şiirler yazan âşık maddî problemleri de dile getirmiştir. Ayrıca corona salgını gibi güncel konulara da değinmiştir.

Âşık Aydın Yeşil'in âşıklığa başlaması ve geleneğin içinde yer almasında doğup yetiştiği çevre ve yakınları öncelikle etkili olmuş, bu sosyal doku içerisinde âşık pek çok usta âşıktan feyz almıştır. Şiirlerine doğup büyüdüğü Erzurum'un ağız özelliklerini yer yer yansıttığını gördüğümüz Aydın Yeşil, şiirlerini genellikle 8, 11 ve 15'li hece ölçüsüyle yazmıştır. Âşık, Katibî, Hatemi, Aydın, Aydınî, Ozan Aydın, Âşık Aydın, Yavili, Âşık Yavili gibi dönem dönem farklı mahlaslar kullanmıştır. Bu anlamda âşığın ozan ve âşık terimlerini de birbirinin yerine kullandığı, her ne kadar kendisini gelenek içerisinde gördüğünü ifade etse de geleneğin gereklerine yahut kurallarına yeterince sadık olmadığını; kısacası geleneğe hakimiyetinin zayıf olduğunu dile getirmek gerekir. Zira âşıklık geleneğinde mahlas her kez alınınca kolayca değiştirilmemektedir. Ancak Aydın Yeşil'de görüldüğü üzere çok çeşitli mahlasların sıklıkla farklı farklı biçimlerde kullanıldığı açıktır. Öte yandan, özellikle "bade" konusunda âşığın meseleye kendince rasyonel bir açıklama getiriyor oluşu, âşığı gelenek içerisinde maalesef amatör bir düzeyde bırakmaktadır. Tüm bu hususlara rağmen, Aydın Yeşil yaşamını devam ettirdiği Gebze'de ve geleneğin yoğun bir şekilde yaşatıldığı Bursa'da gerek programlara katılarak gerekse derneklerin ve çeşitli kurumların organize ettiği etkinliklerde görünüm oluşturarak canlı bir şekilde devam ettirmektedir.

KAYNAKÇA

Artun, E. (2001). *Âşıklık geleneği ve âşık edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Artun, E. (2014). *Âşıklık geleneği ve âşık edebiyatı edebiyat tarihi/metinler*. Adana: Karahan Kitabevi.

Çıblak, N. (2008). *Âşık şiirinde taşlamalar*. Ankara: Ürün Yayınları.

- Çobanoğlu, Ö. (2000). *Âşık tarzı kültür geleneği ve destan türü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Dinç, M. (2019). Türkülerin başına gelenler: politik ideolojik sebeplerle değiştirilen türküler üzerine. *Folklor/Edebiyat*, 103, 483-508.
- Durbilmez, B. (2020). *Âşık edebiyatında şiir sanatı Hasreti'den örneklerle*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Düzgün, D. (2005). *Âşık edebiyatı. Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. (Ed. Ö. Oğuz) Ankara: Grafiker Yayınları.
- Fidan, S. (2017). *Âşıklık geleneği ve medya endüstrisi*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Kaya, D. (2000). *Âşık edebiyatı araştırmaları*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Köprülü, M. F. (1999). Türk Edebiyatında âşık tarzının menşei ve tekamülü. *Edebiyat Araştırmaları*. Ankara: TTK Yayınları.
- Oğuz, Ö. (1995). Azerbaycan ve Türkiye sahasında âşık edebiyatının XVI. yüzyılına dair. *İpek Yolu Uluslararası Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, 423-433.
- Özarslan, M. (2001). *Erzurum âşıklık geleneği*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Özdemir, E. (2016). Sosyo-kültürel bir müzik icra ortamı olarak Âşık kahvehaneleri ve Bursa âşıklar kahvesi. *Rast Müzikoloji Dergisi*, 4(1), 1153-1165.
- Özdemir, N. (2015). *Medya kültür ve edebiyat*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Yolcu, M. A. (2019). *Âşık edebiyatı. Halk Edebiyatı* (M. Aça, Ed.), Ankara: Nobel Akademik Yayınları, 323-384.

Ek: Âşık Aydın Yeşil'in Yayınlanmasına İzin Verdiği Şiirleri

Yorgunum

Önemi kalmadı baharın yazın
Rüzgar yaprağı mı döktü yorgunum...
Arzusunu çekmem hayalin hazın
Felek diktigimi söktü yorgunum...

Söylemem derdimi getirmem dile
Çünkü emeklerim oldu nafile
Çektigim üzüntü çektiğim çile
Gurbette boynumu büktü yorgunum...

Gel Aydın feleğe eyleme minnet
Anadan uzaksın, babaya hasret
Kadir bilmeyene verdikçe kıymet
Dağ gibi üstüme çöktü yorgunum...

Eyvah Ey

Hal bilmeyen onca kul nazarında
Kafa yordum, baş tükettim eyvah ey...
Gönül tezgahında, aşk pazarın da
Üç kazandım, beş tükettim eyvah ey...

Şu sinem şehrin de eli asalı
Gezer dolaşırım gönlü tasalı
Nem dolu gözlerim bulut misali
Damla döğdü, yaş tükettim eyvah ey...

Bilirim ağırdır aşkın vebali
Yüreklere yakar gezdirir deli
Ben de bu dünyaya geldim, geleli
Yaz görmedim, kış tükettim eyvah ey...

Âşık olan taş basarmış bağına
Türkü söyler yaralıya, yorguna
Ozan Aydını'yem bir hiç uğruna
Doldurmadım, boş tükettim eyvah ey...

Divan

Dikenin görevi başka, gülü suçlama
Gönül bülbül olan zara düşer, dili suçlama
Gönül sen seni kendinde ara, kayıp etme izini.
Kılavuzun yanlış ise; eli suçlama gönül

Ömür dört mevsime benze dur, düşün, tefekkür et
Baharda ek yazın topla; güze hazırlıklı get
Kış dediğin çetin olur yârda çoktur merhamet
Ahvalinde karın olsun, halı suçlama gönül

Rahman odur, rahim odur, o ne derse o olur.
Hak ararken hukuk gözet adalet yerin bulur.
Yeter ki gayretin olsun her nefis mutlak ölü.
Kavgasız hayat olur mu eli suçlama gönül

Ozan Aydın kendine gel uyan gafletten uyan
Neye yarar son pişmanlık ister yakıl, ister yan
Kutlu, kumaş, para etmez o divan başka divan
Yakışır kisbetin olsun, şalı suçlama gönül...

Çevirdiler Beni

Varam dedim, varamadım
Boşa çevirdiler beni
Kuru taşa razı idim
Yaşa çevirdiler beni

Kaynayıp da taşamadan
Dağlarımı aşamadan
Yaz, baharı yaşamadan
Kışa çevirdiler beni

Üveyimle, özlerimle
Beni benim sözlerimle
Yâre bakan gözlerimle
Şaşa çevirdiler beni

Ozan Aydın sevmek neyen
Kar yağdı şehiren köyen
Vatanından göç eyleyen
Kuşa çevirdiler beni

Çıkamam Kenara

Dertler derya bense gemi
Yüzdüm çıkamam kenara
Felek bir gün güldürmedi
Bezdim çıkamam kenara

Bir türlü dengim bulmadım
Ondan mı olmaz muradım
Gurbet eli adım, adım
Gezdim çıkamam kenara

Buğdayım yok bitmez darı
Neyleyim serveti varı
El için de hilekarı
Sezdim çıkamam kenara

Tüylü döşeklerde yatır
Her gönül bilmiyor hatır
Bu Aydın'ı satır, satır
Yazdım çıkamam kenara

Git Ama Söyleme

Madem ki gittin git, git uğur ola
Gittiğin ellere söyleme beni
Eğer söyler isen gözün yaş dola
Çağlayan sellere söyleme beni

Gönlümün bağında yeşilsin, alsın
Gece kamer, gündüz güneşin çalsın
Bırak bu sevdamız hep gizli kalsın
Olmadık kullara söyleme beni

Gönlün unutmayıp, gözün ararsa
Vicdanın aldığı en son kararsa
Ola ki saçını yadlar tararsa
Dökülen tellere söyleme beni

Saldın bu Aydın'ı gama, merağa
Bulutlara damla, kar yaptın dağa
Gönlümü çevirdin virane bağa
Bülbülsüz güllere söyleme beni

Olmadı Ağam

Küçükçük dünyamda kolum kanadım
Olur dediklerim olmadı ağam
Yayım çürük çıktı çok geç anladım
Okum hedefini bulmadı ağam

Sensiz uzaklarda bilmem niderim
Senden ayrırlalı arttı kederim

Aksine talihim, kötü kaderim
Bir türlü yakamı salmadı ağam

Gözyaşıma hırçın eyledi dere
Beni de götürdü gittiği yere
Bir değil, beş değil, belki yüz kere
Bu gönül üstüne almadı ağam

Kar, boran, fırtına yel aldı gitti
Oydu kenarımı sel aldı gitti
Selden kalanları el aldı gitti
Aydın'a hiç bir şey kalmadı ağam

Gibiyem

Bir yanım Erciyes, bir yanım Ağrı.
Başı duman; pare, pare gibiyem
Tutmuyor dizlerim her yanım Ağrı
Sapı saman; pare, pare gibiyem

Dolu vurmuş sel götürmüş kenarım
Halen ben beni, benem sanarım.
Alevisiz dumansız içten yanarım
Ahtı aman; pare, pare gibiyem

Gelene gidene eşik olalı
Anasız yavruya beşik olalı
Bir ela gözlüye âşık olalı
Hayli zaman; pare, pare gibiyem

Ozan Aydını'yem yollar dolâşık
Gülmedi bu yüzüm yıllar dolâşık
Gönül bahçesinde güller dolâşık
Kevni kervan; pare, pare gibiyem

Zalim

Attığın her adım çileyle dolsun
Felek tuzakla sın yolunu zalim
Serip kurut tuğun ellerin olsun
Giymeye sin yeşil, alını zalim

Çekip, çevirdiğin eller götürsün
Sapla, samanını yeller götürsün
Ekip, biçtiğini seller götürsün
Kurt, kuş pay eylesin malını zalim

Zalimden de zalim; vefasız çıktın
Tıkanan yolları iyice tıktın
Küçücük dünyamı başıma yıktın
Felek zehreylesin balımı zalim

Dert kemire, yaran görmeye ilaç
Sonun da Aydın'a olasin muhtaç
Mevsimsiz, baharsız karla çiçek aç
Baykuş mesken tutsun çalını zalim

Göz Var Ki

Göz var ki; bakınca öteyi görür
Göz de var; ayna da saçını tarar
Göz var ki; dağ gibi, duman sis bürür
Göz de var; harmanın hasını karar

Göz var ki; göz, göze gelince ağlar
Göz de var; gönlünü güzele bağlar
Göz var ki; kendinden küçüktür dağlar
Göz de var; Mazlumun yarasını sarar

Göz var ki; kendine birini bulur
Göz de var; çirkinin kölesi olur
Göz var ki; yalvarır gel etme n'olur
Göz de var; sevdiği yârini arar

Göz var ki; Aydın'dır her şeyi sezer
Göz de var; boş yere bağrını ezer
Göz var ki; çalıdan çalıya gezer
Göz de var; hakikat gülünü derer

Olmadı Gitti

Ne yapsam, ne etsem gönül testisi
Aşkın pınarından dolmadı gitti...
Kök saldı, bar verdi vuslat sevgisi
Kavuşmaksa nasip olmadı gitti

Hasret pınarından içer kanamam.
Kerem oldun, küle döndüm yanamam
Lezzetini hayal eder banamam
Âşık, maşukunu bulmadı gitti...

Söyle güzel bu sevdanın mihri ne?
Arala kapını girem şehrine
Nazar eyle gözlerimin nehrine
Ahvalini aklım almadı gitti...

Aydını'yim arzum bâhre dalayım
Sefine-mi deryalara salayım
Dedim bir ustaya çırak olayım
Ne usta, ne çırak kalmadı gitti

Sunar Yatsıda

Yalanla, riyayla yakma mumunu.
Fazla uzun sürmez söner yatsıda...
Çıkarma aklından yar cemalini
Hayal perdesine iner yatsıda...

Bülbülün feryadı gülü boyunca
Eğer şansı yoksa ne yapsın gonca
Akşam olup baş yastığa koyunca
Viraneye baykuş konar yatsıda...

Sen seni bir başka yerde arama
Göz, kulak, dil, elin sokma harama
Sinem delik; kurt dolanır yarama
Sır olur saklanır; siner yatsıda...
Aydın'ım dalgalar sahile vurur
İki melek, iki yanım da durur
Yazar defterimi onlar doldurur
İlahi makama sunar yatsıda...

Yaş Bıraktım Sevdığım

Gözyaşımle mektup yazdım o yârâ
Verdim rüzgarlara vardı mı bilmem...
Sır saklarım götürücem mezara
O yâr bu sırrımı sordu mu bilmem

Kalem dedin kaç bıraktım sevdiğim
Yazamadım boş bıraktım sevdiğim
İki damla yaş bıraktım sevdiğim
Gönül yarasını sardı mı bilmem...

Bu Âşık Aydın'da kalmadı neşe
Virane bağlarda gülle menekşe
İkisi de soldu gitti peş peşe

Ferhat'ın dağları yardımı bilmem...

Hayalci

Bir hayalci hayal eder yoksul değil var olur.
Üçe alır beşe satar, zarar etmez kar olur.
Sürüleri bölük, bölük yaylaların başında
Çobanları çatar çiftler dağlar ona dar olur...

Hayalci kılık değişir başka olur biçimi.
Lodostandır aş ekmeği; poyrazdandır geçimi
Kafaya koymuş bir kere öne alır seçimi
Geceleri rey kullanır gündüz de muhtar olur...

Hayalci hep hayal eder ömrü hayalle geçer
Horasan da yer kebabı Aşkale de çay içer
Yazın gölgeler den çıkmaz kışın da çayır biçer
Hayal ile yem verenin ineği murdar olur...

Söyle Aydın ne bu keder nedir böyle endişe
Hayaller bir gün tükenir gerçek gelir peş peşe
Bakmışsın ki ömür geçmiş yaş dayanmış yetmişe
Gözün görmez, elin titrer, sonun ahu zar olur...

Gönül

Bülbül gülü için gam çeker ağlar
Sen kimin gamını, çekersin gönül...
Tek taraflı sevda yürekler dağlar
Taş üstüne tohum ekersin gönül...

Nice koç yiğitler düşmüştür aşka
Kul köle olmuştur saraya köşke
Sen de muradını alsaydın keşke
Hasrete boynunu bükersin gönül...

Attığın taş menzilin bulmuyor
İstesen de olacaklar olmuyor
İplik kumaşına denk mi gelmiyor
Her gün diktiğini sökürsün gönül...

Şu Âşık Aydını kınar mısın sen
Uzağı gözetken kenar mısın sen
Neye çağlıyor sun pınar mısın sen
Her gün gözyaşını dökürsün gönül...

Benim

Bir garip çobanım meskenim dağlar
Rüzgarım sert eser taşıma benim...
Bülbülsüz bahçeler virane bağlar
Felek ne düşmüşsün peşime benim...

Sırtımda bir keçe elimde kaval
Söyleme yadlara, gel gönlümü al
Ağzını bağladım koca bir çuval
Gelmeyen kalmadı başıma benim...

Aydın'ım gönlümde bitmiyor telaş
Gücün yetiyorsa zirveme ulaş
Yeli yorgan yaptım yastığımı taş
Kim inanır hayal düşüme benim...

Bundan Sonra

Bahar bitti, yaz tükendi, güz oldu
Gönlümün dağları kar bundan sonra...
Hazan vurdu, yaprak düştü, gül soldu
Daha çok çekerim zar bundan sonra...

Ömrümün güneşi aştı aşıyor
Seller coş ettikçe dere taşıyor
Kafam karışıyor aklım şaşıyor
Ne akıl, ne fikir var bundan sonra...

Anadan, babadan yardan habersiz
Arzularım yalnız duygular bensiz
Bedenim çürüdü; başsa bedensiz
Tabip sen yarımı sar bundan sonra...

Nedir bu Aydın'ın gamı telaşı
Telaşla geçiyor ömür savaşı
Yakar bu sinemi aşkın ataşı
Külüm de gizlidir nar bundan sonra...

Var Git Gönül

Var git gönül, var git kendi yoluna
Gözüm başkasını gördüğümü var...
Melek değil huri taksan koluma
Gözüm başkasını gördüğümü var...

İstemem dünya da serveti varı
Pınarlar su vermez kalmışım yarı
Çiçek bahçesinde olsam da arı
Gözüm başkasını gördüğümü var...

Âşık Yavili'yim olamam sensiz
Kim yaşamış ben yaşamım habersiz
Bu Aşk beni esir almış çaresiz
Gözüm başkasını gördüğümü var...

Beni Beni

Nice bulut, yağmur döktü başıma
Oyar kenarımdan sel beni, beni...
Tohum ekтім toprağıma taşıma
Koymadı yeşerem yel beni, beni...

Aşkı için düştüm dilden dillere
Derdimi söyledim esen yellere
Ben değil o beni sattı, ellere
Kınamasın artık el beni beni...

Aydın der gözümde kaldı muradım
Düştüm gurbet ele yarı aradım
Türkümü söyledim saz mı çaldım
Tanır sazımda ki tel beni, beni...

Gitti Gelmedi

Dur bekle dönerim dedi hayırsız
Yıllardır bekletti gitti gelmedi...
Temelimden yıktı ayrı gayırsız
Taşlarım da baykuş öttü gelmedi...

Gönül dinlemiyor hiç bir fermanı
Dağların çiçeği gülü reyhanı
Nice yaylalarda nice kervanı
Değeri, değmeze sattı gelmedi...

Hayalim hasretim yarıdır özlemim
Onun için yara vardır özlemim
Alevdir ateştir kordur özlemim
Ocağım da duman tüttü gelmedi...

Aydın'ı da iflah etmez bu yara
Umutlarım kaldı öbür bahara

Yar gelmeden koymasınlar mezara
Zaman geçti, ömür bitti gelmedi...

Sevdiğim

Çoğun kenarında az bulamadım
Talihimiz çıktı kara sevdiğim...
Ağustos ayın da yaz bulamadım
Dağlarım bölendi kara sevdiğim...

Yaptığım hesaplar hep kaldı yarım
Karımdan da fazla çıktı zararım
Anlamadım ben de nasıl tüccarım
Sattığım etmiyor para sevdiğim...

Gönlümün yolunu taşı bıraktın
Günahım yok iken suçlu bıraktın
Bayram günü gözü yaşlı bıraktın
Açtın yüreğime yara sevdiğim...

Aydın derki akşam olmuş aşarım
Batan güneş ime bakar şaşarım
Sensiz bu diyarda nasıl yaşarım
Mahkum ettin bir mezara sevdiğim...

Şikayetçi

Ne sen sor, ne ben söyleyim
Arzu, halden şikayetçi...
Biri diğerini taşır
Ayak, elden şikayetçi...

Tuttuklarını salmamış
Aptal üstüne almamış
Söze itibar kalmamış
Lisan, dilden şikayetçi...

Sözümüz etmiyor tesir
Kimisi pay, kimi kesir
Biri vezir, biri esir
Kusur, kuldan şikayetçi...

Yaviliyim hana geldim
Bu yalan cihana geldim
Bilmedim ne yana geldim

Mızrap, telden şikayetçi...

Ayrılık

Bilen bilir ayrılığın dardını,
Alevsiz, dumansız yakar ayrılık...
Yakar, yıkar harap eder insanı
Coşkun seller gibi akar ayrılık...

Günden güne artar gamın, kederin
Hiç önemi kalmaz gittiğin yerin,
Kurşunun açtığı yaradan derin,
Kalbine bir nişan takar ayrılık...

Bu başka bir dünya başka bir alem
Gözyaşın mürekkep kirpikler kalem
Okuyup yazdığın hep olur elem
Hayalin duvara çakar ayrılık...

Çekersin kahrını sebepsiz hiçin,
Bu fani dünyada ayrılık niçin,
Yüklenir kervanın, çekilir göçün
Aydın der ardından bakar ayrılık

Korona

Anlatın ağalar, söyleyin beyler
Nedir bu Korona neyin nesidir
Viraneye döndü şehirler köyler
Nedir bu Korona neyin nesidir

Yaz öncesi beklediğim bahardı
Olmadı bir türlü hava karardı
Çin'de peydah oldu dünyayı sardı
Nedir bu Korona neyin nesidir

Kimisi der ABD'nin oyunu
Tuttuğunun ısıdırır suyunu
Genç, ihtiyar kimse bilmez huyunu
Nedir bu Korona neyin nesidir

Kimsenin ahı kimse de kalmaz
Fikri fukaralar bunu anlamaz
Silah üretenler maske bulamaz
Nedir bu Korona neyin nesidir

Nedenler vardır ki akla düşünce
Düşünmek gerekir inceden ince
Bir de işin gerçeğine gelince
Nedir bu Korona neyin nesidir

Gider dünya sizli, bizli efendi.
Herkes olmaz açık sözlü efendi
Şer için de hayır gizli efendi
Nedir bu Korona neyin nesidir

Aydını'yem gözyaşımı sileyim
Şu devri âlem de bir nafileyim
Aşikâr söyleyin ben de bileyim
Nedir bu Korona neyin nesidir

Kara Gözlüm

Canıma can katan gül yüzlü yârim
Muradım sendedir Yâr kara gözlüm
Diyari gurbette senden uzakta
Hasretini çekmek zor kara gözlüm

Ömür mevsiminin bahar, yazın da
Çileli âşğın dertli sazın da
Beni benden alan cilve nazın da
Daha başka neler var kara gözlüm

El, alem derdimi bilmeden evvel
Felek pay eyleyip bölmeden evvel
Sızlayan yarımı ölmeden evvel
Tabip ol elinle sar kara gözlüm

Göz görünce gönül sevdi bir kere
Al götür sevdiğim gittiğin yere
Aydını'yem güneş aşmak üzere
Yağar saçlarıma kar kara gözlüm

Pahalı

Bir zam sesi duydum ayağı kalktım
Hindi değil; tavuk kazdan pahalı...
Vardım bir manava tezgaha baktım
Kaysı duttan, dut kirazdan pahalı...

Yine zamlar sıralanmış art arda
Asıllar gelmemiş yedekler burda

Şu ithal malını kim sokar yurda
Şimdiki üveyler özden pahalı...

Zengin atlı gider fakirse yaya
Bu ayı devreder öteki aya
Çatlamış dudaklar her yanı boya
Sürdüğü sürmeler gözden pahalı...

Gözlerini yuman hayale daldı
Üç günün içinde on yıl kocaldı
Bekar evlenemez ortada kaldı
Şimdiki dullar kızdan pahalı...

Yavili Aydın'ım bende top attım
Ele gücüm yetmez kendime çattım
Çarşafsız dōşekte yorgansız yattım
Hesap ettim astar yüzden pahalı...

Gözlerin

Gizemli dünyanın güzel kızısın
Ne düşünür, neye bakar gözlerin...
Dosta güven verir düşmana korku
Nice hayalleri yıkar gözlerin...

Kaşların arası rengi dünyanın
Ok gibi kirpikler rengi dünyanın
Kim bilir nerede hangi dünyanın
Temeline çivi çakar gözlerin...

Ay buluta girmiş güneş çalmamış
Esen rüzgarlardan geri kalmamış
Belli ki ben gibi murat almamış
Derin denizlere akar gözlerin...

Sorma bu Aydın'a sebep ne, niçin?
Seni seven âşık söyler mi suçun
Yakarım dünyayı gözlerin için
Baktıkça bağrımı yakar gözlerin

Can Dadaş Kızı

Hayalim hasretim her şeyim sensin
Ben seni canıma can diye sevdim...
Gönül ferman dinlemiyor bilesin
Ben seni canıma can diye sevdim...

Yar seni ömrüme var diye sevdim...

Gönlümün sultanı seher yıldızı
Sol yanıma koydun ince bir sızı
Erzurum'un gülü can Dadaş kızı
Ben seni canıma can diye sevdim...
Yar seni ömrüme var diye sevdim...

Kaderde ne varsa; o gelir başa
İsyanım olmadı olamaz haşa
İster benim yaşa, ister el yaşa
Ben seni canıma can diye sevdim...
Yar seni ömrüme var diye sevdim...

Bu Ozan Aydın'ın diğer yarısı
Yüreğini yakan sevda yarısı
Aşkımın ortağı canım canısı
Ben seni canıma can diye sevdim...
Yar seni ömrüme var diye sevdim...

Cumhuriyet

Unutulmaz bu destanın mazisi
Kanla yazılmıştır bu Cumhuriyet...
Tarihine sahip çıkmaz bazısı
Canla yazılmıştır bu Cumhuriyet...

O tarih ki bin dokuz yüz yirmi üç
Şer odaklar oluşturmuş büyük güç
Türk'ün karşısında olmuşlardır hiç
Anla yazılmıştır bu Cumhuriyet...

Canı kurban veren vezirler hanlar
Yerle yektan olmuş şöhretler şanlar
Gazi Mustafa'lar koç kahramanlar
Şanla yazılmıştır bu Cumhuriyet...

Aydın der ki ya istiklal ya ölüm
Türk'üm Türk oğluyum istemem zulüm
Kıyamete kadar solmaz bu gülüm
Sonla yazılmıştır bu Cumhuriyet...

Köyüm Seni Çok Özledim

Erzurum'un gonca gülü
Köyüm seni çok özledim...
Seherde öten bülbülü
Köyüm seni çok özledim...

Gurbet beni senden aldı
Aldattı ömrümden çaldı
Gam, kasavet, derde saldı
Köyüm seni çok özledim...

Yoğurda ekmek banardık
At biner cirit oynardık
Dünyalar bizim sanardık
Köyüm seni çok özledim...

Geven, tezek, isli demlik
Hiç kimse bilmezdi kemlik
Hedik, medik, bir de yemlik
Köyüm seni çok özledim...

Tandırda közün sıcağı
Gaz lambası, gaz ocağı
Cennettir ana kucağı
Köyüm seni çok özledim...

Dolaştığım dağ olaydı
Bahçe, bostan bağ olaydı
Keşke babam sağ olaydı
Köyüm seni çok özledim...

Ben aşkı sen de yaşadım
Yar gözünde bey, paşaydım
O günler ola koşaydım
Köyüm seni çok özledim...

Yavi'dir Aydın'ın köyü
Başkadır havası, suyu
Neşeli düğünü toyu
Köyüm seni çok özledim...

Gelirem

Selam olsun sana, canım Erzurum.
Vefasız gurbeti gezdim, gelirem...
Sen benimsin benim, kolayım zorum
Anladım dinledim, çözdüm gelirem...

Çaresiz gidirem demiş Reyhani;
Erzurum'da öksüz Mevlüt İhsani
Güvenmem dünya ya sonu boş fani
Ben kendi kendime, kızdım gelirem....

Ne abidesi var, ne de makberi
Seni senden alır bırakmaz geri
Komşunun, komşudan olmaz haberi
Hileyi hurdayı, sezdim gelirem...

Görmedim gurbette dertsiz kedersiz
Oğul kızdan kız oğuldan habersiz
Düşen dost bulamaz kalır çaresiz
Riyakar kullardan, bezdim gelirem...

İçime köz koydum yüreğim sızı
Tutamadım sana verdiğim sözü
Al kabul et benim gibi öksüzü
İpliğime dane, dizdim gelirem...

Bitmedi sandığım dertler kederler
Ellerine kına yaksın yad eller
Atalar yerinde taş ağır derler
İğne ile kuyu, kazdım gelirem...

Aydın'ın gönlünde gizli bir yara
Mevlam hiç kimseyi koymasın dara
Ölürsem köyümde koyun mezara
Öykü yaptım, şiir yazdım gelirem....

Ek.2. Fotoğraf Albümü

(Âşık Aydın Yeşil)

(İzmit Ticaret Odası Cumhuriyet Konseri)

(Âşık Aydın Yeşil – Hüseyin Süryanioğlu – Şair Oğuz Bayhani)

(Seymen TV Âşık Taner Öztürk – Âşık Tahsin Kuştaşoğlu – âşık Aydın Yeşil)

(İstanbul Sultanbeyli Belediyesi 7. Uluslararası Âşıklar Yazarlar Şöleni Âşık Nuri Çırağı, Erol Ergani, Mustafa Aydın, Kul Nuri, Ozan Baki Çetin, Aydın Yeşil)

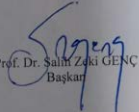

(AYŞAD Âşık Yaşar Aydın (Hüroğlu) - Âşık Aydın Yeşil Atışması)

Ek. 3. Etik Kurulu Onayı

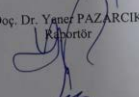
T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
BİLİMSEL ARAŞTIRMA ETİK KURULU
PROJE/ARAŞTIRMA DEĞERLENDİRME SONUÇ RAPORU

Toplantı Tarihi	08.10.2020
Toplantı Sayısı	03
Başvuru Protokol Numarası	2020/67
Başvuru Tarihi	25.09.2020
Proje/Araştırma Başlığı	Âşık Aydın Yeşil'in Hayatı, Sanatı ve Sevgi Temalı Şiirleri Üzerine Bir İnceleme
Proje/Araştırma Yürütücüsü	Arş. Gör. Samet DOYKUN
Karar	Bilimsel Araştırma Etik Kurallarına uygundur.
Açıklamalar	-

Prof. Dr. Salim Zeki GENÇ
Başkan

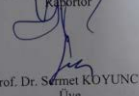

Doç. Dr. Sezgin AYGÜN
Başkan Yardımcısı

Doç. Dr. Belin KANTEN
Üye

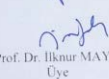

Doç. Dr. Yener PAZARCIK
Raportör

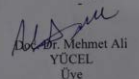

Doç. Dr. Filiz UĞUR
NİGİZ
Üye

Doç. Dr. Mustafa KARA
Üye

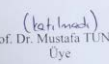

Prof. Dr. Semet KÖYUNCU
Üye

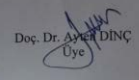

Doç. Dr. Arif
BAGBAŞLIOĞLU
Üye

Prof. Dr. İlknur MAYA
Üye

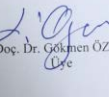

Doç. Dr. Mehmet Ali
YÜCEL
Üye

(Yok İmza)
Prof. Dr. Mustafa
EDREMITLİOĞLU
Üye

(Yok İmza)
Prof. Dr. Mustafa TUNALI
Üye

Doç. Dr. Ayşe DİNÇ
Üye

Dr. Öğr. Üyesi Gülçin
ÖZCAN ATEŞ
Üye

Doç. Dr. Gökmen ÖZEN
Üye

Makale Künyesi (Araştırma): Uğurlu, S. B. (2021). Romani edebiyat dışı yargılamak: Üç Beş Kişi'nin Ferit Sakarya'sı üzerine polemikler. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 405-423.

<https://doi.org/10.32321/cutad.835626>

ROMANI EDEBİYAT DIŞI YARGILAMAK: ÜÇ BEŞ KİŞİ'NİN FERİT SAKARYA'SI ÜZERİNE POLEMİKLER¹

Seyit Battal UĞURLU²

ÖZET

Adalet Ağaoğlu'nun beşinci romanı *Üç Beş Kişi* (1984) taşra temasını sanayici bir iş adamı olan Ferit Sakarya'nın Eskişehir, Ankara ve İstanbul üçgenine yerleştirilen öyküsü üzerinden ele alır. Her biri sembolik anlamla yüklü bu üç kent arasındaki gerilim, kişiler arası örülen sosyo-politik ve sosyo-kültürel öyküler üzerinden bağlanır. Yazarın arayış serüveninden önemli bir dönüm noktası olan bu eserin farklı okumalara olanak sağlayan zengin anlam tabakaları ile örülü dünyası, bu makalenin ilgisinin dışında yer alır. Basımından hemen sonra, eserdeki alışıldık iş adamı profilinin çok üstünde zihinsel yetilerle donatılmış Ferit Sakarya karakteri üzerinden edebiyat dışı polemikler yapıldı. Ferit Sakarya, Türk romanındaki alışıldık iş adamı ya da paraya hükmeden gaddar, çıkarıcı, kültürsüz ve cahil adam şablonlarının dışında, kamu yararını kişisel çıkarlarının önüne koyma mücadelesi veren, bohem, şair ruhlu, çevreye duyarlı ve üst düzey bir okur olarak, romandaki hemen hemen tüm kişilerin bakışından çizilmiştir. Ağaoğlu'na ve kurgu karakterine karşı 'gerçeklik ihlali' gerekçesiyle ses yükseltenlerin itirazları, böyle bir iş adamının olamayacağı tezi üzerine kuruluydu. Ağaoğlu'nun gazete köşelerinde gördüğü, yeni ekonomi terimleriyle konuşan yurtdışı eğitimli iş adamını yerinde ve zamanında 'keşfetmiş olma düşüncesi, romani toplumsal ve politik kodlara ayarlı okumayı 'gerçeklik' olarak gören eleştirmen bakışıyla karşı karşıya gelir. Tanzimat'tan beri şekillenmiş ve tarihsel olarak teoriye gecikmiş eleştiri anlayışının edebi esere edebiyat dışından bakışında, öğretiler dünyasının değerler ölçeği öne çıkar. 1980'lerin ortasında yaşanan bu tartışma, okurun tarihsel olarak belirlenmiş zihin dünyası ile bir 'yenilik' peşindeki yazar zihninin çatışmasını örneklendirir. Bu makale, yazarın anılan

¹ Bu makale, 2003 yılında tamamlanan "Adalet Ağaoğlu'nun Hayatı, Roman ve Hikâyeleri Üzerine Bir Araştırma" başlıklı doktora tezinden genişletilerek üretilmiştir.

² Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Doç. Dr. seyitugurlu@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5814-8820>.

romanını bu karaktere odaklı olarak çözümlmeyi ve bu konuda çıkan tartışmaları değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Adalet Ağaoğlu, Üç Beş Kişi, karakter, polemik, edebî eleştiri, gerçeklik.

JUDGING THE NOVEL OUT OF LITERATURE: POLEMICS ON FERİT SAKARYA OF *CURFEW*

ABSTRACT

Adalet Ağaoğlu's fifth novel *Curfew* (1984) deals with the rural theme through the story of Ferit Sakarya, an industrialist businessman, placed in the triangle of Eskişehir, Ankara, and Istanbul. The tension between these three cities, each loaded with symbolic meaning, is connected through inter-personal socio-political, and socio-cultural stories. The world of this work, which is an important turning point in the quest of the author, is covered with rich layers of meanings that allow different readings, is outside the interest of this article. After its publication, non-literary polemics were made over Ferit Sakarya, main character of the novel, who was equipped with mental abilities far above the usual businessman profile in the work. Ferit Sakarya is drawn from the perspective of all people in the novel as a bohemian, poet-spirited, environmentally sensitive, and high-level reader who strives to put the public interest before his personal interests, apart from the templates of the businessman or the cruel, self-seeking, uncultured and ignorant man who dominates the money in the Turkish novel. The objections of those who raised their voices against Ağaoğlu and his fiction character on the grounds of "violation of reality" were based on the thesis that there could not be such a businessman. The idea of "discovering" the foreign-educated businessman who speaks in new economy terms, that Ağaoğlu sees in the newspaper columns, comes across with the critic's view of reading the novel adjusted to social and political codes as "reality". The scale of values of the world of teachings comes to the fore in the view of the literary work from a non-literary perspective of the understanding of criticism that has been shaped since the Tanzimat era and historically delayed to theory. This debate in the mid-1980s exemplifies the conflict between the reader's historically determined world of mind and the mind of the author in pursuit of an 'innovation'. This article aims to analyze the author's aforementioned novel with a focus on this character and to evaluate the discussions on this subject.

Keywords: Adalet Ağaoğlu, *Curfew*, character, polemic, literary criticism, reality.

GİRİŞ

Ağaoğlu'nun 1980 sonrası Türk romanına getirdiği bir “yenilik” (Aytaç, 1999, s. 84-85) olduğu öne sürülen *Üç Beş Kişi*'nin³ Ferit Sakarya'sı, alışılmadık kimlik ve kişiliği, tutum ve davranışları, dahası; Türk edebiyatında, yaşadığı döneme kadarki çizilen iş adamı profiline oldukça aykırı, konumunu adeta geçersizleştirecek denli memleket yararını önceleyen ekonomik görüşleriyle, eserin kendisinden çok daha ilgi uyandırmasıyla polemiklere davetiye çıkardı. Ferit, romanın hemen hemen belli başlı bütün kişilerinin bakışından hayranlık dolu sözlerle yansıtılır. Eleştirmenlerde de bir ilgi, belli bir kesimde ise infial uyandırdı. Köyü konu alan Türk romanının alışıldık ve yazarının dünya görüşüne angaje karton tiplerle pek bağdaşmayan Ferit Sakarya tipi roman kişilerinin devamı, belki daha sonra, 2000'li yıllarla birlikte, sinema endüstrisince ‘keşfedilir’, reyting pazarında dikkate değer bir cazibenin de odağı olur. Ağaoğlu, daha edebiyat ve sinemada yansımaları gözlenmemişken, Türkiye’de sahneye yeni çıkmaya başladığını belirttiği bu iş adamı profilini yerinde ve zamanında gözleyip romanına ‘armağan’ ettiğini ifade etmiştir. Köy romanı ve paralelinde Yeşilçam sinemasının ağa-feodal-zorba, aynı zamanda kültürsüz ve kurnaz adam klişesiyle zihinlere naksettiği iş adamı profili okur ve sinema izleyicisinin zihninde daha canlıyken, Ağaoğlu'nun bu ‘keşfi,’ kısırtıcı bir çıkışı ve bazı örneklerle de tekabül edebilirliği olan bir olguya işaret ediyordu. Kısırtılanların kızgınlığının, zaman zaman öfkeye evrilmesinin nedeni, Ağaoğlu'nun bu kişisini abartı düzeyinde niteliklerle donatmasına bağlanabilir. “Serde (...) iktisat öğrenimi görmüşlük” (Kalpakçıoğlu, 2002, s. 200) bulunan Fethi Naci, gerçeklikten uzak gördüğü Ferit Sakarya'nın, ekonomik görüşlerine, mal varlığına, ekonomi ile ilgili tutumlarına ‘gerçeklik ihlali’ adına öfkelenir. Ağaoğlu'nun yeni ‘icad’ına haset edildiğini söylemesini ise sadece kadınca bir hissiyatın yansımaları olarak okumak safdillik olur. Ferit Sakarya, zihinsel yetileri, düşünceleri ve becerileriyle Türk romanında benzersizdi, üstelik çelişik şekilde, kendisine kızanların roman kişisi iş adamı ile ilgili klişe birçok düşünce kalıbını yıkabilecek kadar yetiyle donatılmıştı.

Ağaoğlu, bu kişisini olandan çok fazla özellikle bezemişti: Ekonomi ve bilimden iyi anlayan, sol duyarlılığa sahip, zeki, girişken, bohem, romantik, insancıl, ince ruhlu, duyurgaları doğuya ve batıya açık, müzik zevki Vivaldi'den Dede Efendi'ye kadar çeşitlenen,

³ Bu makaledeki alıntılar eserin şu baskısından yapılmıştır: Adalet Ağaoğlu (1984). *Üç Beş Kişi*. İstanbul: Remzi Kitabevi. Ağaoğlu'ndan yapılan tüm alıntılarda özgün imlâ korunmuştur.

Yunus Emre'den Heine'ye kadar şiir kültürüne aşına, karizmatik, ava meraklı, defterlerinin arasında narın ve endemik çiçekler kurutan, vs. Türk romanında ekonomiye hükmedenlerde bu tür nitelikler pek alışıldık olmadığı gibi, bazı basmakalıp göstergelerle verilmesi bir zamanlar ideolojik tatmin için yeterli olabilmekteydi. Ferit, bu anlamda 'yeni', görülmedik bir roman kişisiydi ve Ağaoglu'nun bu eseri zamanında hak ettiği ilgiyi görmediği gibi, Ferit de ekonomiye hükmeden yeni bir yüz olarak gereğince ele alınmadı. Roman kişinin, edebiyat dışı gerekçelerle edebi bir tartışmanın odağında yer almasının, metnin değerlendirilmesine katkı sunması beklenemezdi. Tarihsel olarak metni metin dışı nitelik ölçütüne alışkın eleştiri yaklaşımının bir tür sapması olan bu durumun, verimli bir tartışmaya kapı aralamaktansa, polemige de evrilmesi kaçınılmazdı. Bu yazı, tam da bu noktada, anılan tartışmalara görünürlük kazandırmayı amaçlamaktadır.

1.1. Beklenen Adam

Karşısına çıkan aydın ve bilim adamlarını gölgesi altında bırakan Ferit Sakarya, daha romanda görünmeden, hemen herkesin gözünden 'beklenen kişi' konumuna getirilir. Eserin öne çıkan tüm kişileri, Ferit'in karizmatik kişiliği karşısında duygularını cömert bir hissedişle dışa vururlar. Romanın başlarında yeğeni Murat'ın, sevdiği kadınla yattığı için dayısına yönelen öfkesi, ironik de olsa övgüyle yüklüdür: "Kocaman beyinli, kocaman yürekli, kocaman çeneli dayımız" (s. 15). Murat'a göre Ferit Sakarya'nın "bilmediği yoktu(r)" (s. 53).

Romanın dört kadın kişisi, hayatındaki erkeği 'Ferit ölçeği'ne göre tartar ve cömertçe harcar. Diğerleri ise, bir kısmı duygusal etkilenme dahil olmak üzere, Ferit'te etkileyici bir tarafı gözler önüne serer.

Hayatının 'zirve' anını ilk ve son kez Ferit'in 'erkek'liğine borçlu pavyon şarkıcısı Selmin, şirret bir ses tonuyla, 'uzatmalı sevgili'si Murat'a, dayısı üzerinden çıkışı: "Ulan, ben erkek diye Ferit dayına derim be!" (s. 73). Selmin'in şahlanan sesinden Murat'ı erkeklikte sınıfta bıraktıran, Ferit'in yakasına yeni bir yıldız ekleyen bu bakış, eserin ahlaki krizle yüklü bir anından sonradır. Bohem kişiliğini zirvede gösteren bu sahnede, Ferit, yeğeni Murat'ın sevgilisi Selmin'i elinden almış, otel odasındaki yatağında bir tomar parayla bırakıp ayrılmıştır.

Türkân Hanım'ın kardeşi Ferit'i rahmetli eşinden üstün bulduğu, anlatıcı tarafından belirtilir: "Erkek kardeşi Ferit Sakarya, atılımda, girişimde kocasından üstündür" (s. 70).

İşçi sınıfını temsilen Kardelen, Ağaoğlu'nun romanında umut yüklenen bir kişidir. Türkân Hanım gibi, Kardelen de kocasını, Ferit'in üstün nitelikleriyle karşılaştırarak, 'eksik' görür.

Ferit, 'kurtarıcısı' ve patronu olduğu yeğeni Kısmet'in hayranlığını fazlasıyla hak etmiştir: "Ama Ferit Sakarya başkadır işte. Orhan'dan yüz kat varlıklı, ondan yüz kat daha iyi okumuş. Ondaki kalenderlik, ondaki neşe, ondaki doğallık... Ne yalan söyleyeyim, babam bile kırk yıllık dostuyla, onun sokaktaki adamla olduğu kadar yakın değildi" (s. 103).

Osmanlı asilzadesi sıfatıyla antika eşya galerisine ev sahipliği yapan Neval Hanım, romanın eleştirel ve ironik bakışa oturtulan kişilerinden biri olarak ince zevki, yüksek kültürü temsil iddiasındadır. Sadece bir kez karşılaştığı Ferit'e hayranlığını aksanlı diliyle ifade eder: "Nefis bir adam. Çok spiritüel. Zeki. (...) bildiğim taşralı zenginlerden hiçbirine benzemiyor. Onda hem para, hem kalp, hem kafa, hem görgü zenginliği var. (...) Fakat (...) Çok tehlikeli. Öyle ele avuca kolayca sığacaklardan değil. Bütün tercihlerini kendisi yapmış" (s. 216).

Çankaya'da Azra'nın evindeki toplantı sahnesinde, kolejden arkadaş olan aydın ve akademisyen bir grubun bezginliği gözler önüne serilir. Darbe atmosferinin neden olduğu zihin ve beden uyumsuzluğunu yaşayan bu 'sol' düşünceli arkadaşlar, Ferit'in yaydığı enerji karşısında pasif bir konumda yer alırlar. Erkeklerinkinden farklı olarak kadın kişilerin Ferit'e bakışında duygusal ton öne çıkar.

Ülker, uzun süre Ferit'in etkili gülüşüne vurulur: "Hayret! Böyle sanatçı halli bir iş adamıyla da hiç karşılaşmamıştım. (...) Hay Allah, ne kadar rahat bir gülüş bu! Küstah değil, hayır; rahat. İğneleyici değil, anlayışlı, hoşgörülü..." (s. 227). Yeniden düşündüğünde aşka benzer bir duyguya kapılır: "Bu bakışlar ne kadar ılık, yumuşak. Ne kadar da aydınlık! Her kırı örten, her yanı ışıltılara boğan kar yağışları gibi" (s. 229). Gündüz'ün feminist karısı Azra, karşılık bulmamış bir aşkın hesabını yaparken görülür: "Ferit'e tutkunum, hep öyle kaldım. (...) Hadi canım salak sen de! Bari kendine karşı biraz dürüst ol. Ferit aşkını görmemezliğe geldi, seni arkadaşlığa seçti" (s. 258). "Bütün iş adamlarımıza illet" olan Azra'nın sevgisini hak eden tek kişi Ferit'tir (s. 227). Jale'nin gözünde de Ferit "akıl almaz adam!"dır (s. 239).

Asaf, o kadar adam arasından sıyrılıp Eskişehir Sanayi Odası'nın başına geçmenin zorluğuna (s. 228) Ferit'in bilgi, beceri irade ve nihayetinde gelen başarısına odaklanmıştır. Sedat ise "ozan yanı" olan Ferit'le "arkadaşlık etme(nin) hoş"luğunu dillendirir (s. 228).

Sol duyarlılığa sahip öğrenciler üzerinde belli bir etkisi olan Ufuk'a göre "Türkiye solunun Ferit Sakarya gibi adamlardan öğrenceği çok şey var(dır)" (s. 16).

Görüldüğü gibi, uzak ya da yakın çevresinde bulunan herkese, Ferit'e dair duygu ve düşüncelerini dile getirmesi için bir sıra verilmiş, ortaya çıkan cömert övgü tablosu, Ferit'i romanın 'beklenen' önemli adamı haline getirmiştir. Roman kişilerinden Murat (s. 31), Asaf (s. 279) ve Ufuk (s. 367) gibi Ağaoğlu da (Özen ve Tonak, 1996, s. 130) Ferit'in, "yeni" bir insan, yeni bir iş adamı olduğu konusunda hemfikirdir.⁴

Böylece romanın Ferit'i tanıyan bütün kişileri ağız birliği içinde onu yüceltirler. Bu noktada Ağaoğlu'nun günlük ve anılarında ve kendisiyle yapılan söyleşilerde, romanının bu kişisi ile ilgili gerek doğrudan gerekse dolaylı olarak yapılan ve sonradan yapılabilecek değerlendirmelere, edebiyat tarihine cevap oluşturacak bir çaba içinde yazdıklarına bakılabilir.

1.2. Yeni İş Adamı Tipi

Göç Temizliği'nde, *Cumhuriyet* gazetesinin ekonomi sayfalarından gözlemlendiğini belirttiği, eğitilmiş yeni iş adamı tipini, zamanında fark ederek romanına koyduğunu, ama bu kişisini yüceltiğinin zannedildiğini, ikinci benî Fatma İnyet'in ironisiyle "ti"ye alır. Ağaoğlu, Ferit için sorun olarak gördüklerini şu sözlerle dile getirir:

Onun çıkmazı da, kurulu düzen içinde, bağımlı bir ekonomide, ulusal sanayinin gerçekleştirilebilir olduğunu savunması. (...) Bu Ferit Sakarya, yeğenine Keloğlanlardan, Donkişotlardan sözaçıyor, ama kendisi de ülkenin yeni bir

⁴ Ağaoğlu, bu eserinden üç yıl sonra yayımladığı *Hayır...*'da (1987) düşsel bir kişi olan Yenins'i; günümüz dünyasındaki ayrımcılıkların çıkış noktası olarak gördüğü cinsiyet, milliyet ve inanç bağlarından soyutlar, 'üstün insan'a yaklaşmayı amaçlar. Ağaoğlu'nun toplumsal ve politik olguları geride bırakarak ütöpik bir eğilimin içine de girdiğini gösteren Yenins, "Yeni insan" tamlamasının kısaltılmasından oluşan roman dışı düşsel bir varlıktır. Sadece Aysel'in zihninde, mekân dışı var olabilen biridir, diğer kişilerle herhangi bir iletişimi olmaz. Bu tür bir kısaltma, George Orwell'in *1984*'ünde (1949) kullandığı kısaltmaların mantığını anımsatmaktadır: Sevbak (Sevgi Bakanlığı) İngsos (İngiliz Sosyalizmi), vs. Benzeri bir mantık *Yaşar Kemal*'in *Filler Sultanı* ve *Topal Karınca*'sında (1977) da görülür: Filins (fil insan), Filkar (fil karınca), vs. Ferit Sakarya'nın, başlangıçta bir tür 'yeni insan' olarak çizilip, bu düşünceden sonradan vazgeçtiğini, insanca bazı zaaf ve hatalarının ise, romanın ana taslağı tamamlandıktan sonra, 'ek'lenmiş birer 'damga' olduğunu öne sürmek, yorumu zorlamak gibi görünse de imkân dahilinde görünmektedir.

Keloğlanı; Donkişotluğa kalkışmış bir Robespierre! Her konunun kendi etiği var. Ferit Sakarya da ister istemez kendi konununun etiğini taşıyor. Kendisiyle hesaplaşmayı bilse de, o etiğin gereği, en gerekli anda, en insani bir dileği unutuyor. Kanında hep 'her şeyin başı para' öğretisini taşıyor olmalı, çünkü yattığı kadının çarşafını üstüne bir demet para bırakıp gidiyor. O kadın da, hayatında ikinci kez para karşılığı yatmamıştır üstelik. Adam, bu tutumuyla, başka hesaplaşmalarına oranla pek az hesaplaşıyor, iç sesi, oralarda bir yere yaklaşınca kaçıyor, siliniyor. Kısmet'in notunu unutup gittiğini düşünüyor, ama bundan ötürü yüreğinde uzunboylu bir didikleme hissetmiyor. Plancılarla çatışması (s. 212) onun için daha önemli. İşleri çok, çevresi geniş. Konumu, ister istemez ona kendi etiğini yaşıyor. Kolej arkadaşlarıyla buluşuyor, onlar da, etkilenecek her köşebaşını yitirdiklerinde, ondan etkileniyorlar. Şaşkın 'sol'un 'varettiği' bir Ferit Sakarya bu (1995, s. 212-213).

Ağaoğlu, köy romanındakiler gibi “bu yeni ağayı”, neden “hantal, çirkin, canavar gibi biri olarak göstermedin, diye” kendisini suçlayabileceklere, alışıldık kalıpların dışından bakılmasını önerir, “iyi köy öğretmeni-kötü ağa”, “iyi işçi-kötü iş adamı” ikilemelerinin yeni durumu açıklamaktan uzak kaldığını öner sürer. Kendisini hazır kalıplar çerçevesinde yargılamak isteyeceklerin, iş adamının müzik severliğinden, şiirden anlıyor olmasına kadar yersiz tartışmaların içine gireceğini, bu şekilde bakanların, Ferit'in yolunu gözleyenlerin kimler olduğuna, çevresine kimlerin, “hangi sol”un sıralanıp onu “beklenen adam” kıldığını göremeyeceğini belirtir. Bu iş adamını romanında işleminin başka bir amacının da, bu tiplerin kültür sanat endüstrisi üzerinde gittikçe belirginleşen ağırlıklarını “sözde sol”un gözünde görünür kılmak olduğunu belirtir:

Kendileri dışında tutunacak bir direk arayan, hep 'miş gibi' yapan sözde 'sol'un topluma nur topu gibi bir Ferit Sakarya armağan ettiğini göstermeliydim. Hem sanki o adamlar da boş duruyorlar! Sanki, kültürel yaşamımıza bile onlar elkoymaya başlamadılar! Para, her şeye elkoyuyor. Ödül, yarışırma kurumlarını giderek ellerinde topluyorlar. Galerilerden tabloları da... Kendilerince burjuvalaşıyorlar. Avrupalarda görüyorlar: Her şeyin gereğini yerine getirmek, yahu! (1995, s. 213).

1.3. Yeni İş Adamına İtirazlar

Yukarıda detaylı bir şekilde verildiği üzere, oldukça kapsamlı yetilerle donatılan Ferit, eleştirilenlerin ve okurun dikkatini romanın kendisinden çok daha fazla çeker. Ferit Sakarya'nın yaşayan bir 'tip'

olamayacağına en çok inanmış görünen Fethi Naci, yazdığı altı yazı⁵ ile bunu ispatlamaya çalışır. Naci'ye göre bu kişi, yaşamaktan çok, “Adalet Ağaoğlu'nun ekonomik sorunlarla ilintili düşüncelerini” aktarma görevini yüklenmiştir (Kalpakçioğlu, 1984, s. 13). Ağaoğlu ile eser üzerine yapılan bir röportaj-haberde, daha önceki bir söyleşisinde, çarpık biçimde verildiğini belirttiği, şu görüşlerine yer verilir: “Ben Ferit Sakarya'nın Türk romanına girmesi gerektiği inancındayım. Bu yüzden romanıma koydum. Ekonomiyi çok iyi bilen bu sanayici tipi ilgililerce tartışılırsa ben bir romancı olarak görevimi yerine getirmiş olurum” (Büyükcizmeci, 1984, s. 57). Fethi Naci'yi asıl kızdıran, sert eleştiriler yöneltmesine neden olan da yazarın bu açıklamasıdır:

Ne demektir 'Ekonomiyi çok iyi bilen bu sanayici tipi...?' Ferit Sakarya'yı Adalet Ağaoğlu yarattığına göre, 'ekonomiyi çok iyi bilen sanayici' romancının kendisi olmuyor mu? Bir romancının 'ekonomiyi çok iyi bilmek' savı, tuhaf olmuyor mu? ... Sonra bu tipin 'ilgililerce' tartışılması ne demek oluyor? Kim bu ilgililer? Eleştirilenlerin 'çok iyi ekonomi bilmeleri' gerekmediğine göre iktisatçılar mı sanayiciler, planlamacılar mı, politikacılar mı? (Kalpakçioğlu, 1984, s. 12-13).

Yıllar sonra yayımladığı bir yazısında benzer görüşleri tekrarlayıp, Ağaoğlu'nun, kahramanının düşüncelerine ‘aşırı bağlanması’ karşısında “Pes!” der (Kalpakçioğlu, 2003, s. 3). Fethi Naci'ye göre, her özel girişimci, Ferit Sakarya'nın kızdığı şeyi, kârını düşünerek yatırım yapar: Böyle düşünmenin “ahlâkla, ülküyle, yurtseverlikle, ‘insanı sevmekle’ bir ilintisi yoktur; bu düşünme biçimi, tarihsel-ekonomik koşulların, içinde yaşadığımız toplum yapısının belirlediği düşünme biçimidir, olağandır; ayrıca, toplumsal yapının bu koşullar içinde ayakta kalması için zorunludur, (...) Ağaoğlu, yarattığı bu tipe iftira ediyor!” (Kalpakçioğlu, 1984, s. 14). Naci, Ferit Sakarya için, “ekonomik konulardaki kimi düşünceleri bulanık, kullandığı terimler yerinde değil,” (Kalpakçioğlu, 1984, s. 14) şeklindeki yargısını örneklenmez.

Semih Gümüş (1991, s. 94) ve Kutsiye Bozoklar (1999, s. 190) da Fethi Naci'nin Ferit Sakarya için yaptığı “gerçeklikle çelişme” değerlendirmesine katılırlar. Mehmet Sert de “yollarını çizmekte bile zorlan(an)” roman kişilerinin olduğu bir ortamda, eğitimi,

⁵ Bu yazılar için bkz.: Fethi Naci, *Türk Romanında Ölçüt Sorunu*, Yapı Kredi Yay., 1. baskı, İstanbul, 2002, 199-213; Fethi Naci, “ ‘Yazarlar’ ve ‘Yazanlar’ ”, *Cumhuriyet Kitap*, 552, 14 Eylül 2000, 3.

etkileyciliği, kültürü, bilgisi ile “ülkesinin yolunu çizebilen” bir Ferit Sakarya'yı inandırıcılıktan uzak bulur. Yazarın “keskin ironisi”nin Ferit'in karşısında yumuşadığı ve onu “kayırdığı” tespitinde bulunur (1984, s. 6). Mustafa Söğüt, romandaki temel sorunu, Ferit'in olumlandıktan sonra “bir çözüm yolu, bir kurtuluş olarak sunulması”nda bulur. Ona göre yazar, bütünleştiği kişisi aracılığıyla ortaya attığı fikirlerden sorumludur. Üstelik “hiçbir Ferit Sakarya için kâr ve işgücü sömürsü yok sayılmaz. Bu tür bir şey içtenlikle de olsa herkesten önce yazarın kendisini yanılmasından başka bir şey değildir.” Söğüt, görüşlerini şöyle sürdürür:

Kapitalizmin ortadan kaldırılması gereken bir virüs olduğunu yazar elbette düşünebilir, ancak kapitalist roman kişisine böyle düşündürür, onun böyle düşünebileceğine kendisi de inanır ve bunu da bir çözüm yolu olarak gösterirse, gerçekten kopmuş olur. Kanımızca çapraşıklık, yazarın kapitalizmi bütün kötülükleriyle savunmayı sindiremeyerek, onu kendince kabul edilebilir hale getirme çabasından kaynaklanıyor” (Söğüt, 1984, s. 57).

Gürsel Aytaç ise, ona şöyle bakar: “*Girişimci* Ferit Sakarya yeni bir aydın tipinin temsilcisidir. *Kapitalist*, kötü *burjuva*, *sömüren işadamı* kalıplarının geçerliliğini aşan ama bu kez de idealize edilen bir girişimci aydın işadamı tipi”dir (Aytaç, 1999, s. 85).

Sosyalist değerlere bağlı olduğu bilinen bir yazarın, başarılı bir iş adamını olumlu biçimde ele alması, bir yenilik olduğu gibi, bir tabunun kırılması anlamına da gelir. Sosyalist Türk romancıları arasında iş adamlarını olumlu çizmek, alışılmadık bir durumdur. Ağaoğlu, Türk romanına kazandırdığı bu yeni kişi ile köy romanının daha 1960 başlarında klişeleştirdiği tiplerin sürekliliğine bir ara verir, bu klişe iş adamı profilinin değiştiğine dair güçlü bir örnek oluşturur. Yukarıda Ferit odaklı olarak aktarılan eleştirilere, Ağaoğlu, farklı zamanlarda cevap verir.

1.4. ‘İki Kusur’ Düzeltmesi

Ağaoğlu, sahnede yüzünü gördüğü bu tipi gecikmeden romanına koyma gereği duymasına karşın köy romanı şablonlarını içselleştirmiş olan eleştirmen ve okurun karşılaştığı bu yeniliğe kolay alışamayacağını da bilir. Eserin yayımlanmasından bir ay önce kendisiyle yapılan bir röportajda şöyle bir açıklama yapar: “Romandaki kişilerden birini geliştirirken ona *tutulduğumu* sandım. Neyse onun bütün görünümüne karşın pek de öyle *dört dörtlük biri olmaması gerekiyordu; beni bu durum uyardı, hemen el koydum*” (Demirtepe, 1984, s. 36). [Vurgular bana ait, SBU]. Bu uyarı, Söğüt'ün ‘kapitalizmi bütün kötülükleriyle savunmayı

sindiremeyerek, onu kendince kabul edilebilir hale getirme çabası' düşüncesini de onaylayan, Ağaoglu'nun roman kişisini değerlendirme ölçütünü kaçırdığı noktaya işaret eden haklı bir durumu açığa vurur. Ağaoglu, eserin basımından sonra yaptığı bir çok değerlendirmede, aşırı idealleştirdiği Ferit Sakarya'ya karşı eleştirel bir tutum geliştirir ve roman kişisini küçük düşürmeyi amaçlayan açıklamalar yapar.

Yazarın bu 'kendine uyarı'sının, onun üstün meziyetli Ferit'i iki 'kusur'la 'damgalamak' suretiyle nötrleştirmeye götürdüğü, ancak roman kişilerinin gözünden ya da bakışından herhangi bir itibar kaybına ya da zedelenmesine maruz bırakmadığı, sadece yazarın öz savunması için bir argüman oluşturduğu söylenebilir. Ağaoglu bununla ilgili doğrudan konuşmamış olsa da romanın oluşum sürecinde çevresiyle yaptığı paylaşımlara aldığı dönütler üzerine bu türden bir geri adım atma yoluna gittiği, bir düşünce olarak öne sürülebilir. Anılan sahnenin romanın Selmin ve Murat hariç diğer kişilerinin bilincinde hiçbir iz taşımaması, bu kanaati destekler mahiyettedir.

Eserin basımından sonra Ağaoglu'nun Ferit'in bazı kusurlarına yaptığı vurgular da bu anlamda gözden kaçırılmamalıdır. Ferit'in romana yerleştirilen, ama yine roman kişilerinin gözünden itibar zedelenmesine neden olmayan 'kusur'u, yeğeni Kısmet'in kendisine bıraktığı nota cevap vermeyi ihmal etmesidir. Bu ihmali daha sonra hatırladığında kendisini kınaması, Ferit'i olumlayan nitelikler hanesine yazılır: Ferit bir hata yaptığında kendisini kınayabilen sağlam bir vicdan olgunluğundadır.

Ağaoglu'nun romana eklediğini belirttiği ve kahramanının kusursuzluk imajını kısmen de olsa zedeleme işlevi görmesini istediği 'iki etik kusur'dan biri, Ferit'in; karşısında Azra ve Ülker gibi "ürper"en (s. 307) Selmin'i, bedeninden bir doyum aracı olarak yararlandıktan sonra, yatağında bir tomar para ile başbaşa bırakmasıdır. Bu tutumu ile yeğeni kadar Selmin'i de derinden yaraladığını düşünmediği gibi, kendisini sonradan sorgulamaz, aksine, o anı sonradan birkaç kez düşlemesi sırasında arzularını yeniden canlanır. Ferit anlık doyumunu tercih etmiş, ilişkinin karşılığını para ile ölçmüştür. Ferit'in Selmin'le ilişkisi; sahip olmak, 'fethetmek' ve tüketmek biçiminde gerçekleşmiştir. Tipik bir Don Juan tutumu sergilemiş olan Ferit, yeğeninin gözü önünde Selmin'i almaktan rahatsızlık duymamıştır. Aksine Selmin'in gövdesi, yeni ilhamlarına güç vermiştir:

Kendini her zamankinden güçlü hissetmiş, özgüvenini tazelemiştir: Tasarılarına güven, düşüncelerine güven. O güvenle Bozöyük'de, bir temel atma daha, Beylikahır'ın

oralarda bir temel atma daha; sanayi bölgesinin gerçekleştirilmesi, beton yapı malzemesi üretiminde entegre kuruluşlar: Beyler, aslanan mali rantabilite değil aslanan ekonomik rantabilitedir! Tüketime değil, üretime yönelik yatırımlar!

Kendini her engeli aşmaya tam yetkin ve yetkili görmüştü. Geniş yataktan bir sıçrayışta fırlayıp, sarı perçemli kadının o güzelim poposuna bir şaplak indirmişti: 'Kısa, anlık doyumlar için iyisin!' ” (s. 255-6).

Anlatıcının, Ferit'in içinden geçenleri yansıttığı şu sözler, ilişkinin sıradanlığını vurgular: “Murat değilim ki! Bu da tanıdığım ilk kadın değil... Doğal, gerekli bir zevk ânidir; gelir geçer. Bu kadardır” (s. 256).

Ferit'in ikinci 'etik kusur'u ise kendisine not bırakan yeğeni Kısmet'i, yoğun iş temposu nedeniyle unutmamasıdır. Ama bundan ötürü kendisini kınamaktan da çekinmez (s. 282). Donkişot ve Robespierre benzetmelerini, bundan dolayı, o da kendisi için yapar. Kendisine ayrılan bölüm boyunca Kısmet'in farklı görünüşlerinin, uzak geçmişte anlattığı bir rüyanın Ferit'in fikir yürütme biçimini, şimdilerde derinden etkilediği görülür. Geçmişte Kısmet'e tepeden bakarak “ayaklarını sürüyerek yürüme!” demiş olduğu için kendini kınar: “Hasta bir yanım var, eksik bir yanım var. Öyle olmasa, Kısmet'in benden telefon beklediğini unutmazdım, işadamlığım bunu bana unutturmazdı. Azra'lara gitmeyi unutturdum, unutulabilirim, Kısmet'i unutmamam gerekirdi” (s. 281). Kısmet'i unutmamış olmasını, “soluk renkler”in kendilerini gözümüze sokmamalarına, “pastelleri” seçmekten uzak oluşumuza bağlarken şair ruhlu bir adam gibi konuşur. Selmin'le ilişkisini bir kez daha düşündüğünde ise, tutku konusunda yeğenin gerisinde görür, kendisini ayrıca kınar, “oyuncu” olarak niteler (s. 287). O gece yaptığından dolayı yeğenine karşı suçluluk duygusu taşıyıp taşımadığını da sorgular (s. 290). Ferit'in kendini eleştirebiliyor olması da onun olumlu bir niteliğine dönüşür.

İçe dönük biri olan Kısmet, bu unutuluşunu kendi içinde duyumsar. Selmin ise gözünden düşen sevgilisine isyan ederken dayıyı 'erkek'likte en itibarlı noktaya oturtur. Böylece iki kusurdan biri Ferit'i ayrıca yüceltirken, diğeri de onu sıradanlığın kıyısına iter. İki 'kusur'un farklı kişilerin dünyasından yansımalarının olmaması, bunların basım öncesi bir redaksiyon biçiminde esere 'yerleştirildiği', gereğince işlevsel kılınamadığı kanaatini güçlendirmektedir.

Yazarın 'duruma el koyma' dediği şey, Ferit'in, yeğeni Kısmet'in notunu unutmaması ve Selmin'in yatağına para bırakmasıdır. Bu iki

durum da insani bir zaaf olarak görülebilir ve Ferit'in çizile gelen portresine halel getirmez. Kaldı ki, Ferit gerek zihin dünyası gerekse kültürel donanımı itibariyle Selmin'in yatağına para bırakamayacak biridir. Ağaoğlu'nun sonradan yaptığı açıklamaların tersine, Ferit 'geç kalmış bir idealist' gibi, parayı ülke yararı için düşünen, ve bunu kendi çıkarlarının önüne koyan bir iş adamı portesi ile verilir. Yeğenini ya da onun sevgilisini küçük düşürecek ya da onlardan intikam almasını gerektirecek bir durum da olmamıştır. Ferit'in bu davranışı, romanın akışı açısından yerli yerine oturmaz, esere sonradan yamandığı kanaatini güçlendirir.

Sonradan yaptığı açıklamalar düşünüldüğünde, roman üzerindeki eleştirilerin yazarı etkilediği görmezden gelinemez. Eleştirilerden çok sonra, Ferit'in oluşumu üzerine geniş açıklamalar yapan Ağaoğlu, bu kez, onun romandakilere büyüleyici gelen profilini, kendi gözünden verir. Bu bakış hem eleştirmenleri hem de romanın Ferit'i yücelten kişilerini yadsır. Ağaoğlu'nun ciddi bir değişiklik gözlenen bakışını gördürür kılmak için şu uzun alıntıyı yapmak gerekiyor:

Son yıllarda yeni tip bir işadamı ortaya çıktı. "Cumhuriyet", ekonomistlerin yanı sıra sık sık onlarla da konuşmalar yayımlıyor. Bu adamların dili, eski tüccarinkinden farklı. Bunlar, rantabilite, ristörn, investment, mali porte, yatırım falan diyorlar. Ben romanımda bir Ferit Sakarya icat ettim. Eskişehirli işadamı. (...) Bu işadamı, şimdiye dek tanıdıklarımızdan oldukça farklı. İyi okutulmuş. Müziğinden planına her şeyle ilgili. Fakat, 'hazır formlere alışmış' eleştirmenler, bu Ferit Sakarya ile yüzyüze gelince, (...) bu adamı yücelttiğimi sanacaklar. *Onun çıkmazı da, kurulu düzen içinde, bağımlı bir ekonomide, ulusal sanayinin gerçekleştirilebilir olduğunu savunması.* (...) Bu Ferit Sakarya, yeğenine Keloğlanlardan, Donkişotlardan sözcüyor, ama kendisi de ülkenin yeni bir Keloğlanı; Donkişotluğa kalkışmış bir Robespierre! *Her konunun kendi etiği var.* (...). Kanında hep *'her şeyin başı para' öğretisini taşıyor olmalı*, çünkü yattığı kadının çarşafı üstüne bir demet para bırakıp gidiyor. O kadın da, hayatında ikinci kez para karşılığı yatmamıştır üstelik. (...) Plancılarla çatışması onun için daha önemli. (...) *Kolej arkadaşlarıyla buluşuyor, onlar da, etkilenecek her köşebaşını yitirdiklerinde, ondan etkileniyorlar. Şaşkın 'sol'un 'varettiği' bir Ferit Sakarya bu.* [İtalikler bana ait, SBU].

Köy öğretmeni taraftarları, bu yeni öğretmenler, bu yeni ağayı neden hantal, çirkin, canavar gibi biri olarak göstermedin, diye seni gericilikle suçlayacaklar. (...) Silbaştan aynı tartışma: İşadamı müzik sever miymiş,

şiiirden anlar mıymış, herkes onun yolunu gözleyecek kadar ona tapar, onu önemser miymiş? (...)

Ama, hayattan daha geç kalmadan, bu Ferit Sakarya'yı romana sokmalıydım. Kendileri dışında tutunacak bir direk arayan, hep 'miş gibi' yapan sözde 'sol'un topluma nur topu gibi bir Ferit Sakarya armağan ettiğini göstermeliydim. Hem sanki o adamlar da boş duruyorlar! Sanki, kültürel yaşamımıza bile onlar elkoymaya başlamadılar! Para, her şeye elkouyor. Ödül, yarışırma kurumlarını giderek ellerinde topluyorlar. Galerilerden tabloları da... Kendilerince burjuvalaşıyorlar. (Ağaoğlu, 1995, s. 212-213).

Bir röportajında Ferit'in ekonomik düşüncelerini "romantik" gördüğünü; ama onun geçmişi, şimdisi ve çevresiyle bir arada tartışılmadığını belirtir ve sözlerini şöyle sürdürür:

Ama sanayici, işadamı diye birtakım köy ağalarının yerini almaya başlayınca ya da köy ağası, Anadolu toprak sahibi 'işadamlığına' dönüşünce, hatta yeni prenslerimiz ortaya çıkmaya başladıktan sonra, rafa konan model bu kez onlara uygulansın diye bekleniyor. Kentleşme sürecinin ağaları ve ırgatları belirmeye başladığı andan itibaren, isteniyor ki iş adamı mı sanayici mi, yakışıklı olmasın, altın dişli olsun, göbekli, salyalı bir şey olsun" (Çutsay, 1998, s. 12).

Ağaoğlu, kendisiyle yapılan bir söyleşide sosyalist olmayan bir toplumda sosyalist gibi yaşamının olanaksız olduğunu söyler. Türkiye solunun, "her kitaba 'olumlu solcu' arayacak kadar güven eksikliği içine" düşmemesi gerektiğini, Ferit Sakarya'nın Türkiye'deki sosyalist aydın tipine bilgisi, kültürü ve entelektüel kişiliğiyle "bir çeşit kışkırtı" olduğunu ifade eder (Çutsay, 1998, s. 12).

Bir konuşmasında Cem Boyner ve Şakir Eczacıbaşı'nı (Özen ve Tonak, 1996, s. 130), Ferit Sakarya'nın varlığını örneklendirmek için anar. Feridun Andaç'la konuşmasında ise, "Orta Anadolu gerçeği"ne yaslanan köy ağalığından taşra burjuvazisine dönüşümün Ferit'i doğurduğunu söyler (Andaç, 2000, s. 158).

1.5. Ferit Sakarya'nın Ekonomik Görüşleri

Ferit, ekonomi ile ilgili görüşlerinden dolayı tartışma konusu olur. Onun bu görüşlerinin temelinde, ülke çıkarlarının, girişimcinin çıkarlarının önünde yer alması vardır. Bunun için de genel ekonomiye katkı politikası güdünce kârlarının ne olacağını soran "esnaf suratlı"lara öfkesini, "benim bile elimden cinayet çıkacaktı!..." şeklinde ifade eder (s. 258). Ferit'in bunlara öfkesi, birkaç kez

tekrarlanır: “köşe başı esnafı kılıklı” adamlar (s. 242), “köşebaşındaki tefeci” (s. 277) “tefeci bakışı” (s. 277). Memlekete karşı duyduğu sorumluluk gereği kendini borçlu hissetmekte ve bunu “ödememin bir yolu”nu aramaktadır (s. 252). Ferit'in görüşleri şu şekilde özetlenebilir:

1. Kendisinin de yaptığı, “birkaç beton fabrikası, birkaç çelik, çimento fabrikası” kurmak, köprüler, yollar yapmak (s. 259).

2. Ülke ekonomisinin düzelebilmesi için, “ülkenin kendi gücüne dayalı, dışarıya karşı bağımsız sanayi mallarının üretilmesi”, vasıfsız işçinin vasıflı işçiye dönüştürülmesi (s. 265).

3. Esas olarak “ülkeye en çok yararı dokunacak yatırım”lar yapmak. Bunun için de “mali rantabilitesi en yüksek yatırım” olsa da kendilerinin, “gazoz, krem fabrikatörleri”nden olmaya hakkı olmadığı gibi, bu “hainlik” anlamına da gelir. İstihdam sorunu ise, “hammaddesi dışardan alınmayı gerektirmeyen, aynı zamanda da uzman işçilik istemeyen” kiremit-tuğla, beton direk, beton travers fabrikaları kurularak çözülebilir. Böylece çok sayıdaki “üç beş ay çalışan” vasıfsız işçinin “vasıflı işçiye dönüşümünü” sağlamak mümkün olacaktır. Bu aynı zamanda, ülkenin “insanına borcunu” ödememin başka bir yolu olacaktır (s. 277-278).

4. Bir toplantıda temel eksikliğin altını şöyle çizmiştir: “Ölene dek savunacağım. Ülkemizde yerli ulusal sanayiye kuracak kaynaklar var. Tek şey yok. Günlük çıkarları o kaynakları harekete geçirmekle ters düşmeyecek tek adam. İnsanı seven adam. O kaynak yok işte, yok!” (s. 284).

5. “Ferit Sakarya yirmi yıl öncesinden sanayiciyi bir tür tefeciye çeviren bugünün repo düzenini görür gibidir” (Özel, 1995): “Bense, bu kentte kalsam bile temel sanayi yatırımlarına yönelmek isterim. Unla, makarnayla, şekerlemeyle, cikletle, Ahmet Kaymazlı'nın tuğla harmanıyyla uğraşamazdım. (...) Temel sanayi ürünlerine yönelmek gerek. Fabrikalar yapacak fabrikalar kurmak.... (...) Ülke ekonomisinin düzelebilmesi için, ülkenin kendi gücüne dayalı, dışarıya bağımsız sanayi mallarının üretilmesi...” (s. 265).

6. “Dışsatıma kuyruk ve buyruk kulu olmaya değil, içerde bir güç olmaya, kendi yağımızla kavrulmaya bakalım, diyorum. Yıllardır bunu söylüyorum, kim dinler? (...) Özel sektör de, verilmiş bir alan. Bu önceden verilmiş olanı, hemen ortadan kaldıramadığımızı göre, ülkeye en yararlı biçime dönüştürmekte her an çaba harcaabiliriz” (s. 241). “Ortak Pazar'a girebilmek için Odalar Birliği'nde kimlerin nasıl çilgün bir istek gösterdiklerini anlatmak isterim ona. Hiçbiri koşulları

değerlendirmiyor, hiçbir şeye eşsürerlik kuraıyla yaklaşmıyor” (s. 240).

Fethi Naci'ye göre, Ferit Sakarya'nın görüşlerini tartışmak için 24 Ocak 1980 istikrar kararları çok önemlidir. Kararların uygulamaya konulmasından yaklaşık beş ay sonra Ferit bu görüşlerini ortaya atmaktadır (Kalpakçioğlu, 1984, s. 14).

Ferit, bilim adamları ile kendi özel konuları üzerinde tartışacak, hatta onlara bir şeyler öğretecek düzeyde bir bilgi birikimine sahiptir. Gündüz'le, “son yıllar abandığı konular” olan “nedensellik, eşsürerlilik” üzerine konuşmak ister (s. 240-241). Son zamanlarda “hep Greimas'lar, Gatt'lar, Kniffer'ler Keynes'ler, OECD, AET raporları ile” (s. 262) uğraşmaktadır.

1.6. Ferit Sakarya'nın Bohem, Romantik ve Şair Kişiliği

Ferit'i arkadaşlarından ayıran önemli yönlerinden biri de, romantikliğidir ki bu, onun yaratıcı kimliğiyle paralel yürüten bir özelliktir. Arkadaşları ile bir arada olduğu gece onlara “Heine'nin Şarkıları”nı okumak ister (s. 231). Ferit, gittiği her yere ısıltıyı, karın beyazlığını, canlılığı, hareketliliği götüren biridir. Bulunduğu mekânlar adeta onun ısıltısıyla bir canlılık kazanır. Selmin'le bulunduğu gece bu türdendir. Bu ısıltı önce onun iç dünyasında yankılanır, ardından da dışarıya tok, kendine güvenen, güven telkin eden bir ses olarak yansır ve onun zihinsel deviniminin, girişimci kişiliğinin ifadesine dönüşür. Porsuk çayını geçmişte temizlemiş olmasını anlatırken gözlerindeki “ısıltı hiç eksilm(ez)” (s. 232). Paris'ten henüz döndüğü bir zamanda araba ile Mihallıççık'a doğru gittikleri karlı bir gecenin anısı canlanır. Ferit, coşkusunu glemeyememiş, yirmi altı yaşın verdiği enerjiyle, arabayı durdurarak bir ritüel vecdle gerçekleştirircesine, kendisini karların içine atmıştır:

Gövdesini boylu boyunca bu el değmemiş aklığa uzatıvermişti. Şimdi kar yüzüne, saçlarına ılık dokunuşlarla yağıyor, kirpiklerinde eriyerek göz çukurlarına doluyordu. (...) Yanık kalan farların aydınlattığı karlar yaldız yaldız... Birden diz çöküp o yaldızlı aklığa ellerini yüzünü sürüp durmuştu: Gerideki her şey sizin olsun! Henüz hiç eskitilmemiş bu sessizliği, kirletilmemiş bu aklığa bana verin!” Bu bir “karar alma, and içme” andır. Sonraki toplantılarında ülkenin kalkınması için düşüncelerini dile getirirken, bu düşüncelerin doğrultusunda kimi uygulamalara gözü pek dalarken de adeta bir ilham kaynağı olarak “hep o anın coşkusunu duyar (s. 231).

Verlaine'in adı, Ferit'in “çok güzel” (s. 239) şiir okuyuşuyla birlikte geçer. Ferit, “ilk güneşle karı buzu delip gün yüzüne

gülümse"yen kardelen çiçeği ile sekreteri Kardelen'in yakında düğününün olacağından söz ederken romantizmin zirvesinde gibidir. Onun içe doğrudan etki eden gülümsemeleri sanki bu çiçeğin kendisidir (s. 239). O karlı gece, doğaya karşı "karşılıklı diretiş"te "yaratıcı, yapıcı" olmayı, "yıkımlara karşı tetikte" durmayı, "duyarlı kalmayı" da ihmal etmemiştir (s. 232-233) ve bunu bir prensip olarak sürdürmektedir.

Daha birkaç yıl öncesine kadar çiçek kurutma alışkanlığı vardır. Kimi geceler, koleksiyonunu gizleyen "o şişkin defterini" açar kuruttuğu çiçeklere bakarmış. Bu ilgisinin sonucunda bir de "Wild Flowers" kitabı edinmiştir (s. 262). Bu kişiliğe sahip Ferit'in bakışları; "her yanı ışıltılara boğan kar yağışları gibi "aydınlık" "ılık, yumuşak" (s. 229) olacak, onun bu ozan yanını, arkadaşlığını da Sedat gibileri "hoş" diye niteleyecektir (s. 228). Ferit yalnız kaldığında, herkese açmadığı zengin iç dünyasına yönelecek, Fransızcasını okuduğu şiirlerin çevirisini de bizzat kendisi yapacaktır (s. 289). Bu özelliklerinden dolayı da o, yazarının "en zarif burjuvamız" (İleri, 1984, s. 12) iltifatına mazhar olacaktır.

Ferit, kolejli arkadaşlarından farkını, "Galata yaşamını da" sevmekle ortaya koyar. Oradaki kadınlara da "ayrı bir düşkünlüğü" vardır. Daha kolej öğrencisiyken kalabalıklar önünde şiirler okumasıyla ünlenmiştir: "Böyle ozan bir işadamı, böyle ozan bir özel teşebbüs nerede görmüştür?" (s. 31). O, önemli bir işadamı olduktan sonra da "bohem alışkanlıklarını" sürdürmesiyle şaşkınlık yaratır (s. 285). Ferit'in bu hayatından kalma bohem dili de vardır. Selmin ile bir araya geldiği akşam, onun yanındaki "kara bıyıklıya" "çok dokunaklı bir sesle: 'Bu aslan, yeğenimle özlem gidermemize izin verir halinde?' " (s. 287) diyerek adamı kovar.

Kısmet'le ilgilenmediğini birkaç kez dile getirmesine karşın, yeniden canlanan anılarından, yeğeniyle yakınlık kurmak istediği ortaya çıkar. Konununun çok aşağısında yer alan insanlarla kendisi arasına asla mesafe koymadığı için ablası Türkân Hanım tarafından eleştirilir (s. 161). İlkokul arkadaşı, şimdi karpuzcu olan köylüyle sıcak diyalog kurarak, "birlikte yaşamış her an"ın değerini verdiğini ortaya koyar (s. 235-236). Notunu unuttuğu Kısmet'in sorunları karşısında büyük bir hassasiyet gösterir (s. 270-271). Öte yandan, babasından geldiği varsayılabilir büyük bir doğa sevgisi de taşır. Yeni işletmelerinin çevre düzenlemesinde, doğaya uyumunda büyük bir incelik göstermiştir. Ferit'in doğa hukukunu gözeten bakışı bu dönemde daha nüve halinde olsa da döneme ve akranlarına göre oldukça erken bir zamanda gözlenen bir duyarlılık olarak kaydedilebilir.

SONUÇ

Türk romanının ortaya çıkışında ilk örnekleri veren yazarların 'eğiterek eğlendirme' şeklindeki temel iki amacı, sonraki kuşaklarda da sürdürüldü ve süreç içinde belli dünya görüşlerinin doğruluğunu ya da haklılığını öne çıkararak bakış biçimine de evrilen kalın bir çizgi oluşturdu. Önceleri 'baba' konumu ile öne çıkan yazar, toplumsal meselelerde öncü ve aydın konumu ile yön vermeyi kendine görev bildi. Roman türünü, yaşanan hayatta doğru ve ideal yönün nereye yönelik olması gerektiği ile ilgili düşüncelerinin aracı şeklinde kullandı. Romancının bütünü temsil etmeyen ama çoğunluğu oluşturan bu tutumunun, eleştiri kurumunca da sürdürülmesi ile birlikte, Türkiye'de roman çözümlenmelerinde toplumsal politik ya da psikolojik malzeme üzerinden anlamlandırma hem akademide hem de edebiyat dünyasında tek tük cılız sesleri bastırarak, adeta kurumsallaştı. Türk edebiyatı incelemelerinde teorik açıdan gecikmişliğin de bir yansıması olan bu durum, uzun süre boyunca edebi esere yaklaşımda egemen bakış açısı oldu. Toplumsal bir davaya tekabül etme, bir 'hal yolu önerme' noktasında öne çıkan eserler, geniş yankılar uyandırdı, bu niteliklere haiz olmayanlarsa, bugün duayan diye bilinen sanatçılarda üretilmiş olsa bile, uzun süre unutulmuş terk edildi. Bu yüzden de Türk edebiyatında, aralarında Ahmet Hamdi Tanpınar, Peyami Safa, Oğuz Atay'ın da bulunduğu birçok önemli yazarın sonradan 'keşfedilişi'nden söz edilebilir.

Adalet Ağaoğlu'nun *Üç Beş Kişi*'si, yayınlanmasından sonra bu tür bir ölçüğe vurularak değerlendirilmek istendi. Yazarın, 'Türkiye'nin gerçeklerini yansıtmamak', 'gerçeği ihlal etmek' suçlamalarına maruz kalmasında bu bakışın derin izlerinden söz edilebilir. Öte yandan yazarın kendisini savunurken de benzeri bir yaklaşımla hareket ettiği gözlenir. Bu durum, yazarın gözünün, eleştiri kurumununkiyle benzer açığa denk geldiği şeklinde anlamlandırılabilir. Gerçekçi düzlemde ilerleyen romanın birçok üst meziyetle donatılmış baş kişisi olan Ferit Sakarya, yazar için 1980'li yılların içine doğan ve benzeri önceden görülmeyen bir iş adamı idi. Eleştiri yöneltenler için ise bu türden bir kişinin 'varlığı' başlı başına bir gerçeklik ihlali anlamına gelmekteydi. Yeni bir 'keşif' karşısında reaksiyon gösteren eleştiri kurumu, olanı kabul etmiş görünse de yeniliğin benimsenme noktasında her zaman karşılaşılabilecek tepkisellik burada da gözlenir. Ağaoğlu'nun bu kişisi ile Türk romanında paraya hükmedenlerin, önceki şabloncu bakışın aksine, bilimsel, kültürel ve entelektüel sermaye de hükmedebilme, zengin bir iç dünyaya sahip olma, kamu çıkarını kendisinininkinin önüne çıkarabilme gibi özellik ve niteliklerle de bezeli olduğu gerçeği tartışmaya açılmıştır. Yazarın, gazete köşelerinde gördüğünü söylediği

bu 'yeni' iş adamı profilinin gerçekliği bugün tartışılacak bir konu değildir. Yapılan polemiklerin hatası, yazarın bir yaratı türü olan romanda, diğer öğeler bir yana, kişisini dilediğince yaratma özgürlüğünün görmezden gelinmesiydi. Türkiye'de eleştiri kurumunun polemige ve şahsiyâta kaçmaya meyyal yönünün de bunda ciddi bir etkisinin olduğu göz ardı edilmemesi gereken önemli bir nokta olarak not edilebilir.

Ferit Sakarya'nın tepki çekmesi, kuşkusuz, bu tip insan ile ilgili seleflerinin biçimlendirdiği zihinleri alt üst etmesinden kaynaklanır. Ağaoğlu, bu kişisine bir ara 'tutulma' düzeyine varan iyimser bakışıyla onu olabilecekten daha fazla donatmış, ancak daha sonra işlevsel olmayan bir iki 'kusur' ile 'damgalama' girişiminde bulunmuştur. Eleştiriler üzerine, sonradan yaptığı açıklamalarla bakışında revizyon yoluna gitmiş, eleştirmenlerin durduğu noktaya yaklaşmıştır. İki durumda da Ferit, toplumcu gerçekçi bir mercekten tartışılmış, bu romana roman dışı öğeler üzerinden yüklenme anlamına gelmiştir. Ağaoğlu'nun savunması da görüşlerini revize etmesi de bu mantıkla olmuştur. Ancak roman kişisi Ferit Sakarya'nın durumu, dışarıdan yapılan tartışmalardan etkilenmemiştir. Birkaç demir çelik fabrikası işletmekten söz eden ideal sahibi Sakarya'nın Eskişehir'le sınırlı çevreci ekonomik girişimleri ve kişisel kazancı ülke çıkarlarının gerisine iten idealist ulusalcı duruşuna Fethi Naci'nin yaptığı itiraz haklılığını korumaktadır. Bu tartışmada ulaşılan nihai sonuç şudur: Edebiyat dışı bir zemin üzerinden yürüyen bu polemik, roman teorisinin gereklerini ihlal eden ve tarihsel dayanakları da olan bir bakıştan beslenmiştir.

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, A. (1984). *Üç beş kişi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ağaoğlu, A. (1995). *Göç temizliği*. İstanbul: Oğlak Yayıncılık.
- Andaç, F. (2000). *Adalet Ağaoğlu kitabı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Aytaç, G. (1999). *Çağdaş Türk romanları üzerine incelemeler*. Ankara: Gündoğan Yayınevi.
- Bozoklar, K. (1999). *Sanat ve mücadele*. İstanbul: Ceylan Yayıncılık.
- Büyükçizmecı, Ş. (1984). Üç ölü, beş yaralı. *Nokta*, 7, 56-57.
- Çıtsay, A. (1988). Adalet Ağaoğlu ile bir konuşma. *Edebiyat Dostları*, 20, 8-14.

- Demirtepe, Ü. (1984). Türk romancısının çabasını batı ile tokuşturmadan değerlendirelim. *Sanat Olayı*, 20, 34-37.
- Gümüş, S. (1991). *Roman kitabı*. İstanbul: Adam Yayınları.
- İleri, S. (1984). Selim İleri sordu Adalet Ağaoğlu yanıtladı. *Gösteri*, 41, 12-14.
- Kalpakçioğlu, F. N. (1984). Eleştiri günlüğü. *Gösteri*, 44, 12-15.
- Kalpakçioğlu, F. N. (2000). Yazarlar ve yazanlar. *Cumhuriyet Kitap*, 552, 3.
- Kalpakçioğlu, F. N. (2002). *Türk romanında ölçüt sorunu*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Özen, H. ve Tonak, H. (1996). Adalet Ağaoğlu'yla söyleşi. *Tömer Çeviri*, 8, 110-134.
- Sert, M. (1984). Üç Beş Kişi. *Çağdaş Eleştiri*, 12, 5-7.
- Söğüt, M. (1984). Adalet Ağaoğlu'nun Üç Beş Kişi romanı üstüne birkaç düşünce. *Saçak*, 7, 54-59.

Makale Künyesi (Araştırma): Kayhan, S. (2021). Kırgız edebiyatında hitabet (çeçendik önör) sanatı. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*. 6 (1), 424-439.

<https://doi.org/10.32321/cutad.826894>

KIRGIZ EDEBİYATINDA HİTABET (ÇEÇENDİK ÖNÖR) SANATI

Shurubu KAYHAN¹

ÖZET

Kırgızlarda sözlü edebiyatın kökleri çok eski çağlara dayanmaktadır. Tarihleri boyunca konargöçer hayatı benimseyen Kırgızların yaşam şartları ve hayata bakışları edebiyatın bu türünün gelişmesine yol açmıştır. Halkın toplum içerisindeki yaşantıları, birbirleriyle olan ilişkileri, davranış şekilleri ve görgü kuralları âdeta bu türün yansımasıdır. Ayrıca sözlü edebiyat çocukların eğitimi ve terbiyesinde de büyük önem taşımıştır. Söz konusu Kırgızlardaki hitabet sanatı (çeçendik önör) da sözlü edebiyatın önemli bir parçasıdır.

Hitabet güzel söz söyleme sanatı olarak tanımlanmakla birlikte folklorun taleplerine de uyan, duruma göre anlak aktarılan anlamlı, keskin, doğru konuşmanın akıcılığı ve yaratıcılığıdır. Hitabet sanatını halka aktaranlara Kırgızlar "çeçenler" demektedirler. Çeçenlik özel yetenek olup nesilden nesile aktarılmakla birlikte usta çırak ilişkisi ile de gelişmiştir. Çeçenler konuşurken bazen atasözleri ve deyimleri de yerinde kullanarak konuşmalarını etkili kılmışlardır. Böylesine güzel konuşanların sözleri ve eylemleri halk arasında efsane hâle gelmiştir. Hitabet sözleri genellikle bir konuşmacının diğerini yenmek amacıyla bilmece, soru ve cevap olarak aktarımının yansımasıdır.

Bu çalışmada hitabet sanatının tanımı, özellikleri, tarihi, Kırgız halkındaki gelişme süreçleri temsilcileri ve hitabet hikâyelerinden örnekler verilecektir.

Anahtar kelimeler: Sözlü edebiyat, Kırgızlar, hitabet.

¹ Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Dr. Öğr. Üyesi. shurubukayhan@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0348-3496>

RHETORICAL ART IN KYRGYZ LITERATURE

ABSTRACT

The roots of oral literature in the Kyrgyz go back to ancient times. The living conditions of the Kyrgyz, who adopted nomadic life throughout their history, and their attitude to life led to the development of this genre of literature. The lives of the people in society, their communication with each other, their behavior and etiquette are almost a reflection of this species. In addition, oral literature has great importance in the education and training of children. The art of oratory (çeçendik önör) in the mentioned Kyrgyz is also an important part of oral literature.

Although oratory is defined as the art of eloquence, it is the fluency and creativity of meaningful, sharp, correct speech that is transmitted instantaneously according to the situation, which also complies with the demands of folklore. Kyrgyz people call those who convey the art of rhetoric to the public as "Chechens". Chechenism is a special talent and although it is passed down from generation to generation, it has also developed with the relationship between master and apprentice. Chechens made their speech effective by sometimes using proverbs and expressions in place while speaking. The words and deeds of such beautiful speakers have become legends among the people. Oratory phrases are usually a reflection of one speaker transferring as riddles, questions and answers in order to beat the other.

In this study, the definition, characteristics, history of the art of rhetoric, representatives of the development processes in the Kyrgyz people and examples of rhetoric stories will be given.

Keywords: Oral literature, Kyrgyz, rhetoric.

GİRİŞ

Hitabet, belagat ya da Batıdaki deyiimiyle retorik genellikle dilin kullanımıyla etkileyici ve ikna edici konuşma sanatıdır. Retorik aynı yazılışı üzerinden Türkiye'de kullanılan ve belli bir anlamı ile sanat açısından önemli bir sözcük olarak öne çıkıyor. Türk Dil Kurumu açısından ele alındığında Türkçe karşılık olarak 'güzel söz söyleme, hitabet sanatı' biçiminde anlam bulmaktadır.

Sözcük güncel kullanımında "etkileyici ve ikna edici olmakla beraber içtenlikten veya anlamlı içerikten yoksun lisan" anlamında da kullanılır. Kavram Yunanca rhētorikos "hitabet" kavramından türemiştir. Antik Yunanistan'da MÖ 5 yüzyılda Sokrates ve çevresindekiler tarafından kullanılmış olan bu kelime, ilk kez Platon'un Gorgias adlı eserinde geçmiştir (Lesky, 1996, s. 12).

Hitabete felsefede, edebiyatta, siyasette, hukukta, doğal dilde, bilim dışı akıl yürütmede, fikirde, güzel konuşmada ve örtülü ifadelerde rastlanır. Farklı türlerdeki anlamları her zaman bire bir örtüşmez. Hitabet kelimesinin anlamı kısaca "soru niteliği taşımayan ve cevap alma amacı gütmeyen bir soru" şeklinde tanımlanmaktadır. Ayrıca cevabı bilinen soruları desteklemek amacıyla dile getirilen bir soru olduğunu da söylemek mümkündür. Diğer yandan sanatsal ve imalı bir yapısı olduğu da anlaşılmaktadır. Gündelik yaşam içerisinde çok sık karşılaşılmayan bir kelimedir. Ancak sanatsal yönden önemli bir değere sahip olan kelimelerden biridir. Hitabetin olabilmesi için üç temel öge gereklidir: Bir söylevci, bir dinleyici ve bunların düşüncüklerini ve görüşlerini iletebilmelerine aracılık eden bir dil. Hitabet aracılığıyla, toplumdaki benzerlik ya da farklılıklar ve bunların içerisinde dalgalandığı maneviyat ve ahlak konuları tartışılır. Hitabetle insanların bulunduğu durumun özelliklerine ve onlarda bulunmasını istediğimiz ya da reddettiğimiz özelliklerine önem verilir.

Edebî hitabet anlatımla birlikte başlar. Eski dönemlerde eserler yazılı değil daha çok sözlü olarak anlatılıyordu. Halk anlatıcının anlatıklarını dinlemekten çok eserin kendisini izlemeyi tercih ederdi. Edebî hitabet ve günlük yaşam hitabeti arasındaki en büyük fark karşılıklı konuşma bağlamı olmuştur. Edebî söylemin hitabetinde konuşan biri ve hitap ettiği dinleyiciler vardır. Fakat fiziksel anlamda karşı karşıya gelen bir hatip ve dinleyiciyle birlikte gerçek anlamda bir söyleşme olmadığından bu boyutlar ancak şu ya da bu biçimde edebî metnin içinde yer almıştır.

HİTABETİN TARİHÇESİ

"Retorik" terimi, Yunanca'dan "hitabet" olarak çevrilir." Dil bilimi olarak hitabet, netlik, doğruluk, sanat, işitilebilirlik sağlayan ve yöntemlerini öğreten bir bilim türüdür. Antik Yunanistan, hitabetin doğduğu yer olarak bilinmektedir. Daha çağımızdan önce, antik Yunanlılar hitabetin ne olduğunu, yöntemlerini, biçimlerini ve genel anlamını tanımlamışlardır. Hitabet üç ana özellikten oluşuyordu: düşündürücü oyun, anlamının yorumlanması ve düşündürücü bir sonuca varma yeteneği. Antik Yunan toplumu sözlü kültürün egemen olduğu bir toplumdur. Hukuk, eğitim, siyaset, felsefe konuşmaya dayanıyordu. Antik Yunanların doğal bir konuşma yeteneğine sahip oldukları söylenebilir. Nitekim daha Homeros'ta kahramanların olağanüstü söylevleriyle meclislerde ve toplantılarda halkı etkiledikleri görülmektedir. Fakat anlık bir ilhamla doğan ve iz bırakmadan kaybolan bu söylev ile söylevcinin hiçbir şeyi tesadüfe bırakmadan belirli bir düzene göre hazırlayıp yaptığı konuşmalar, yani edebî bir tür hâlindeki söylev ancak 5. yüzyılın sonlarına doğru ve

özellikle 4. yüzyılda gelişmiştir. MÖ 5. yüzyıla kadar bir konuşmayı belli bir düzene göre hazırlamayı, özenle seçilmiş kelimeleri kullanarak sonuca varmayı öğreten bir söylev yoktu.

Hitabet kuramının doğuşu doğrudan özgürlükle bağlantılıdır. Atina'nın siyasal, hukuksal yapısı hitabetin ortaya çıkması için uygun bir ortam olmuştur. Özellikle MÖ 5. yüzyıl Atina'sında tüm yurttaşlar askerî görev dışında, yargıçlık gibi her türlü kamu görevini kısa süreli dönüşümlü olarak üstleniyorlardı. Her özgür yurttaş halk meclisinin doğal üyesidir, kenti ilgilendiren her türlü sorunla doğrudan ilgilenir. Bir dava açılacağına önce şikâyet kamu görevlisine iletilir, ardından halktan kurulu bir jüri önünde davalı ile davacı doğrudan konuşarak jüriyi ikna etmeye, yanlarına çekmeye çalışırlar; davayı yürütecek bir savcı ya da savunmayı üstlenecek bir aracı yoktur. Davalı kendini savunmak durumunda olduğundan dolayı, kendini daha iyi savunabilmek için belli bir konuşma yetisine sahip olmalıdır. Böylece konuşma yetisine sahip olanlar sıvrilip önder olabilmıştır. İşte böyle bir ortamda hitabet zamanla sanat hâline gelebilmiştir. Diktatörlükte ise hitabet gereksizdir. Çünkü kişinin inanmak dışında bir seçeneği yoktur. "Özgür" biri seçebilir, seçiminin sonucuna gönüllü olarak katlanır. Hitabet, antik dünya demokrasisinin desteği ve yardımcısı olmuştur. Hitabetin tarihsel evriminde iki önemli sonuç doğmuştur: Demokrasilerde özgür bir konuşmanın altında yatan törel ilkeleri altüst edebilir, yıkabilir; öte yandan uygun "doğru" hitabeti oluşturma yolunda harcanan çabalar özgür konuşmanın en çok tehlikeye düştüğü dönemlerde gündeme gelebilir (Bayram, 2011, s. 34).

Orta Çağ'da, sosyal gelişimin genişlemesiyle birlikte hitabetin yerini çeşitli şarkı türleri olsa da bir şarkıcı, bir eleştirmen, bir konuşmacı çeçenlerin yerini asla tutmamıştır. Çeçenler, yetişkinler arasındaki çatışmaları uzlaştırmada ve suçluları utandırmada ustaydılar ve konuşmalarını atasözleri, deyimler ve anlamlı şiirler ile etkin kılmışlardır. Kabileler arasında çeçenlik atışmalar oldukça yaygındı. Onlar ifade ve düşünme açısından farklılık gösteren yetenekli insanlardı. Tarihe dönüp baktığımızda çeçenlerin davalara katılıp masum birini veya suçluyu dilin gücüyle beraat ettirdiği durumlar da olmuştur.

Geçmişte Kırgızlar arasında çeçenlerin rolü çok önemliydi. Halkı yöneten kağan, han veya başkan çeçen ve bilgenin önerilerini dinlemeden hareket etmezdi, önce onlara danışırdı. Gerekirse, onlar konuştuğuktan sonra tahta geçerlerdi. Özellikle erkek çocuklarını yetiştirirken Kırgızlar onlardan ve atalarından akıl almışlardır. Bu sebeple de Kırgızlarda soy seceresi büyük önem taşımıştır. Kırgızlarda, "düşünmeden konuşma, hastalanmadan iç çekme" gibi

çeçen sözleri de konuşulanları kanıtlar örneklerdendir (Zakirov, 1996, s. 27).

Hitabet, Ekim Devrimi'nin zaferinden önce 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında Rusya'da çok gelişir. Daha sonra buna akademik hitabet adı verilir. Sovyet döneminde tüm devrimciler hatiplerdi. Hatipler herkesin dikkatini çeken ve ciddiye alınan önemli insanlardı. Akademik söylem ise Stalin ile başlar. Kendisi konuşmada çekingen olmasına rağmen mantıklı ve inandırıcı konuşurdu. Sovyet döneminde Rusya'daki hitabetle ilgili gelişmeler ister istemez Sovyet rejiminin içinde barınan diğer halkları da etkilemiştir. Kırgız halkı da bundan nasibini almıştır. Sovyet döneminin ilerleyen yıllarında topluluk önünde konuşma sorunu geçerliliğini yitirmeye başlar ve hitabet artık eğitim kurumlarında ders olmaktan çıkar. Bu dönemde, genel nüfusun cehaletini ortadan kaldırma çalışmalarının başarısıyla, görgü ve konuşma kültürü değişime uğrar.

Günümüzde ise hitabete olan ilgi yeniden canlanmakta ve bazı okullarda da öğretilmektedir. Aynı zamanda konuşma kültürünün önemli bir parçası olarak da kabul edilmektedir.

KIRGIZ HALKININ SÖZLÜ KÜLTÜRÜNDE HİTABET

Kırgız halkı konuşmaya önem veren, her kelimeyi tartan ve manevi zenginliği maddi zenginliğin üstünde tutan bir halktır. İnsanın iç dünyasını ve ruhunu besleyen manevi değerlerin içinde bulunan altın hazine onların konuşma sanatlarıdır. Kırgızlar hitabete “büyük söz” de derler. Kırgız araştırmacı C. Mukambaev, çeçenliğin şu farklılıklarına dikkat çekiyor: “Sözlü olarak tartışmaların ciddi, canlı, sabırlı davranış sergileyerek bir kelimeyi tekrar etmeden, duruma göre ilgili ve etkili konuşma, yutkunmama, kekelememe, kesintisiz konuşma, doğru kelime seçme, doğru ifade kullanma, atasözleri ve deyimleri dinleyicisine göre yerinde kullanma, kısa ve öz konuşma, dinleyiciyi düşünmeye teşvik etme, ikna etme ve en önemlisi de kitleleri aynı, ortak görüşe çekebilmek önemlidir. Farklı konuşma şekillerini yeri geldiğinde mantıklı düşünmeye, bazen de şaka yapacağı anı, güleceği anı, alay edileceği anı belirler” (Musaeva, 2009, s. 41).

Nesilden nesile aktarılan güzel sözlerden bahsederken ataların soyağaçları, gençlere öğütleri, eğitim öyküleri, peri masalları, efsaneler, atasözleri ve hatta çoban şakaları akla gelir. Çeçenler konuşurken dinleyicileri büyük heyecanla dinlerler ve en içten düşüncelerini ve duygularını açığa çıkarırlar. Kırgız edebî dilinin en şairiçi güzelliklerinden biri olan, yaratıcı, anlamlı bu muhteşem söz sanatı onların çocukluklarından beri iç dünyasına işlenmiştir. Kırgızlar

çocuklarına zor kullanmadan terbiyeyi sözlü öğütlerle vermişlerdir. Ayrıca herkes konuşmalarına göre yargılanırdı. "Ayaktan düşen ağızdan düşmez" sözüne de büyük itibar duymuşlardır. Halk arasında kelimeleri anında bulan, "karanlıkta yol gösteren" ve etkili sözlerinin gücüyle tüm ulusu kan dökmeden ve yıkmadan kurtaran büyük sözün özünü bulan, uzun süre konuşan bal dilli çeçenler "beyaz (ak) dilli şairler" vardı. Onlar, insanlarda duyduklarını dinleyen ve gördüklerini hisseden birçok hissi uyandırırlandı. Çeçen adamın sözleri iki dudağının arasında ve onlar için tüm sanatlar arasında kelime en önemli şeydir. Kırgızlarda insanlar şu sözlerle yargılanırdı: "Akıllıya bir söz, ahmağa bin söz". "Az konuşan öz konuşur", "büyükler varken küçüğe söz düşmez", "baş kesmek var dil kesmek yok", "çeçen adam, alnına tokatlanmış çıplak bir deve gibi". Kılıç boğazlarına dayanırsa da, onlar sadece gerçeği söylerler, "insan ölüyor, söz kalır". Bu tür insanlar, ölümle tehdit edilirse bile doğruyu söyleyen cesaretli, adil insanlar olup bazen güldüren bazen de duygulandıran, hüzünlendiren hikâye anlatıcıları, manasçı da olabilen yeteneklerdir. Onların toplumdaki yerleri ve hizmetleri çok büyüktür. "Çeçenlere ve elçiye ölüm yoktur" diyerek onların bazen alaycı, bazen de güldürücü davranışlarını da affedebilmişlerdir. Doğruların söylendiği yerde iyilik ve hakikat olacağına inanmışlar.

Çeçen sözler, minnettarlık, ilgi ve arzu hakkında da çok şey öğreten, kelimelerin değerini anlayan, zeki, duyarlı ve dikkatli insanlar tarafından söylenmiştir. Çeçenler, hızlı düşünceleri ve dengeli konuşmalarıyla halkın saygısını kazanmışlardır. Onlar insanların günlük hayatlarındaki tüm sorunlarını çözmeye çalışmışlar. Kırgızlarda: "Adalet arıyorsanız Sadır amcaya, cömertlik, birlik, barış arıyorsanız akıl Kalıgul'a, el becerisi, elçilik, cesaret arıyorsanız Tilekmat amcaya, halk arasında dostluk arıyorsanız Kıdır amcaya, acı söz arıyorsanız Karaçeye, bilgelik arıyorsanız Sart amcaya, istikrarınızı, vatanınızın topraklarının bütünlüğünü istiyorsanız Moyut amcaya gidin" derler. Halkın hafızasına mih gibi kazınan bu çeçenlerin halkı için ne kadar önemli olduğu tartışılmaz. Ayrıca Ketmen- Töbölü ihtiyarların çeçenlikleri de Kırgızlarda bir efsanedir. Onlar insan kulağını dört türe ayırırlar:

- 1) taş kulak- kulağa girmeyen, konuşulanları hiç dinlemeyenler
- 2) kum kulak - konuşmayı duyar, ancak bir kulağından girer diğerinden kum gibi akıp gidenler
- 3) aptal kulak - işittiği söz her iki kulağından da düşenler
- 4) tenek kulak - duyduklarını daha sonradan hatırlayanlar (Zakirov, 1996, s. 37).

Bu durumlar, kelimelerin değerini kaybetmesine ve onları dinleyecek kimsenin olmamasına yol açar. Ne yazık ki, bunların sözleri ile eylemleri uyuşmaz.

Burada topluluk önünde konuşma sanatı, insanın doğuştan gelen yeteneği ile doğrudan ilişkilidir ve mantığını, gücünü, ustalığını, zihinsel dengesini sürekli uygulama ve araştırma yoluyla farklı ortamlarda, farklı durumlarda kademeli olarak şekillenen özelliklerinin örneklerini görmekteyiz.

Ünlü Manas destanının başkahramanı Manas da Kırgızlar için büyük önem taşımıştır. Manas söylenenlere kulak asmıyor gibi görünse de sözleri dinlediği halkın onu takip etmesinden belliydi. Hatta büyük güçler arasındaki sorunları çeçenlikle çözmüştür. Manas yeri geldiğinde kendisini eleştirmeyi de bilmiştir. Ayrıca destanda bilge, çeçen Bakay, Almambet, Akbalta gibi önemli isimler de vardır. Onlar o dönemlerdeki Kırgızların önemli şahıslarıydı; savaşta bir kahraman, göçte ise göç başı, mecliste adaletli hakem, barışta halkının danışmanlarıydı ve bu görevleri yaparken de konuşmalarına önem veren çeçenlerdi. Aynı zamanda diğer destanlarda, halk hikâyelerinde ve efsanelerde de herhangi bir kahraman, herhangi bir şair ya da han sözlerinin gücüyle halkın itibarını kazanmıştır.

Araştırmacı Radlov: “Kırgızlar şarkı söylüyor gibi konuşuyor.” demişti. Bunun gibi nice örnekler Kırgız halk edebiyatının türlerinde karşımıza çıkmaktadır. Buradan da çok eski zamanlardan beri Kırgızların çeçenliği ciddiye aldıkları ve onu devam ettirmeye çaba gösterdikleri gözlenmektedir. Türkolog V. Radlov, Kırgızlarda diğer halklarda olduğu gibi özel olarak hitabet öğretilmediğini, ayrı bir okulları olmamasına rağmen Kırgız halkının en yüksek beceriyle şarkı söyleyip konuşabildiğini yazmıştır (Çocuk Folkloru, Halk Edebiyatı, 1998, s. 63). Ç. Valihanov, S. Abramzon, V. Jirmunsky ve diğer ünlü Türkologların görüşleri de bunu doğrulamaktadır. Hitabetin tarihi, Kırgız halkının tarihine dayanır. Halkın asırlık tarihi ve kültürü boyunca, sadece çeçenlerin yaşamları hakkında değil, aynı zamanda hitabet sanatının kökeni ve oluşumu hakkında da doğru bilgiye ulaşmak zordur. Ancak, “hitabetin doğuşu, sözlü sanatın en iyi örneklerini yaratan Kırgız halkının sanatsal düşüncesinde tarihsel olarak belirlenmiş bir aşamayla başlar ve toplumsal gelişimin farklı aşamalarında şekillenir. Toplumsal gelişimin farklı aşamalarındaki oluşum ve büyüme yollarının olduğu tartışılmaz. Hitabet sanatı dediğimizde Kırgızlarda akla ilk gelenler “Jeerençe çeçen, Sart amca, Tilekmat amca, Kadir amca”lardır.

Araştırmacı ve halk bilimcisi Jeenbay Mukambaev çeçenler hakkında “Şairlerimizin hiçbir hazırlık yapmadan güzel kelimeleri

şarkılara dönüştüren hitabet ustaları olduğuna dair hiçbir şüphem yoktur.” der. Turdugulov ise şiir sanatının hitabet sanatı ile bağlantılarına dikkat çekerek “hitabet olmadan şiir sanatı olamaz.” demektedir. Öte yandan ünlem, “bir ifade biçimidir”. Bu nedenle, konuşma ustalığı, bir şarkıcının temel özelliğidir. Şarkıcının hitabet etmesi kaçınılmazdır. Bütün atışma türlerinde bu böyledir. Anlamlı olan soru ve cevaplar hiçbir değişiklik olmaksızın konularını açıkça ifade etmektedir. “Atışmalar, hitabet, güzel söz, sağduyu, beceri ve çeşitli sanatsal becerileri gerçekleştirme yeteneği anlamına gelir. Böylesine sorumlu bir görev olmasaydı, hikâye bu kadar seyirciyi çekemezdi. Çeçenler ne kadar güçlüyse hikâye de o kadar ilginç olacaktır.” Çeçenler birbirleriyle atışıklarında zayıf noktalarına bir darbe vurmak için onlara bakarak karşıtlarının sözlerine göre karşılık verirler. Bu nedenle çeçenler kelimeye büyük önem verirler ve sözlerini muhaliflerinin sözleriyle karşılaştırarak yandıklarını söylerler. Kırgız halkı buna “aşık olma” veya “söz bozma” demişlerdir (Musaeva, 2009, s. 23).

Çeçenler zeki, duyarlı, gözlemci, eleştirel olmalı ve yaşamın, doğanın ve insan özelliklerinin gizemlerini derinlemesine analiz edebilmeli ve atışma sırasında ortaya çıkan tüm sorunlara doğru ve yerinde cevap verebilmelidirler. Atışmaya dahil olan çeçenler birçok kilit konuyu yorumlamak zorundadırlar. Bu ihtiyaç, atışma sanatının ustaları için herhangi bir sorun yaratmamalıdır. Başka bir deyişle, çeçenliğin bilimsel-teorik, pratik problemleri, hitabet sanatında uzun zamandır mevcuttur ve bu yöntemleri büyük bir ustalıkla kullanmışlardır. Bu bağlamda araştırmacı A. Turdugulov, şiirde hitabet sanatı söz konusu olduğunda, çağdaş bilimsel hitabet teorilerinin uyummadığını belirtir. Tabii ki burada yaratıcılık teorisi, içerik ve biçimsel açıdan, ideolojik ve sanatsal özellikler, dil becerileri, sanatçının ruh hâli, eğitimi, becerileri önem taşır. Çünkü herhangi bir inceleme ve araştırma böyle bir yöntem ve tarihsel bilgiye ihtiyaç duyar. Yukarıda belirtildiği gibi, topluluk önünde konuşma teorik ve pratik yöntemleri gerektirir. Bu nedenle, çok eski zamanlardan beri hatiplere özel teorik eğitimler verilmiştir.

ÇEÇENLER

Çeçenler kalabalığın önünde güzel, akıcı, etkili, ikna edici konuşan yetenek sahibi insanlardır. Bu büyük bir yetenek ve sıfat olup herkeste bulunabilecek bir özellik değildir. Çeçenlerin en büyük özellikleri ise halkın tüm manevi değerlerini kendilerinde barındırıp, bilgelikle halkından alıp tekrar kalkına aktarmalarıdır. Örneğin Sart amca bilge bir çeçendi. O, zekasıyla birçok insanın düşünemediği ve çözemediği sorunları çözer. Araştırmalarda onun daha az konuştuğu

bilinir. Fikirleri ve öğütleri ile tüm sorunları çözebilmiştir. Ayrıca çeçenler geleceği görebilen, iyi ile kötü arasındaki farkı anlayabilen bireylerdir. Örneğin Kalıgul ve Kuyrulçuk da bu özelliklere sahip Çeçenlerdir. Onlar Kırgız halkının tüm hikâyelerini, anlatılarını ve efsanelerini dinleyicisine, gece gündüz anlatmaktan asla yorulmayan çeçenlerdir. Dinleyici ile konuşmacı arasındaki fark, ister bir seçere, bir soyağacı veya bir efsane olsun, her şeyi dinlenebilir bir tatlı dille anlatmasıydı. Bazen de çeçenlerin arasında anlamsız, boş laf kalabalığı yapan konuşmacılara rastlanmıştır. Onlara kelimeleri anlamsız, sıkıcı ve kuru konuşmacılar olarak tutunacak hiçbir şeyi olmayan boş insanlar demişler. Bu nedenle, anlamlı ve güzel konuşmanın yanı sıra insan ahlakı da önemlidir. Öte yandan çeçenler konuşurken hissettikleri duyguları başkalarına da aktarabilen yeteneklerdir. Kırgızlar Manas, Bakay, Sınçı Tolubay, Jeerençe çeçen, Akıl Karaçaç, yedi bilge adam, Jooşbay, Kuyruçuk, Kasımalı Cantosev gibi bilge ve çeçen insanların sözleriyle konuşmayı bilişlerdir.

Kırgızlar gençleri önce konuşmaları ve bilgileri üzerinden sınırlanmış ve ders verirmiş. Bu, Kırgız halkının önemli değerlerinden biridir. Kırgızların bazı çeçenlik sanatını yansıtan “alım sabak, aytım kebinen (nasihat sözler)” bir alıntı:

Yaşayanların babası kim?
Annesi kim?
Onun kanı ne?
Ruh nedir?
Yaşayanların babası Güneş'tir.
Annesi Dünya'dır.
Kan sudur,
Ruh havadır.
Değerliysen güneş gibi ol,
Evrene ışık tut.
İyiysen dünya gibi ol,
Her şeye katlan.
Temizsen su gibi ol,
Her şeyi yıka.
Hızlıysan rüzgar gibi ol,
Pek çok ruha ilham ver.
Güneş ışığı verir,
Dünya anne sütüyle beslenir.
Su damar gibidir,
Havaya hayat verir.
Yedi ata, o kimdir?
Buura, dünyayı yok eden ihtiyardır.

O kimdir?
Yedi batık atanız, Yedi atanız,
Bizim atamız değil mi?
Gökten ve dünyadan ne kadar uzakta?
Doğru ile yanlış arasındaki fark nedir?
Cennet ile Dünya arasındaki mesafe,
Bir kaş ve göz kapağı arası kadardır.
Kaşlarınızı kaldırıp yukarı bakarsanız, gökyüzüdür.
Yalan ile gerçek arasında ne var?
Kulaklarınızla işitirseniz yanlış,
Gözlerinizle görürseniz doğru.
Bu dünyadaki ağırlık acısı nedir?
Söylemesi yapmaktan daha kolay olanlar.
Komşunuzun komşusu kimdir?
Bu dünyadaki en kötü hastalık yoksulluktur.
İşin kolay tarafı tutumdur.
Komşunun komşusu eştir.

Bu üç kaba nedir? –
Üç kaba: uyku, kahkaha, yemektir.
Beş kayıp nedir?
Servet kaybı, kaza kaybı, yar kaybı, evlilik kaybı ve ölümdür.
Yedi yetim nedir?
Otsuz bir öksüzdür.
Duyulmamış bir kelime öksüzdür.
Evlenmemiş bir kız yetimdir.
Halkını terk eden bir yetimdir.
Başçısı olmayan da yetimler.
Üzüntü nedir? Kaybetmektir
Hakaret bir hastalıktır,
Kederse ölümdür.
Yoksulluk, yokluktur (Zakirov, 1996, s. 67).

Bilge adam ölürse, sözü geride kalır. Halk arasında şöreti yaşar. Eskiden sevilen biri öldüğünde o halkın en bilgesini seçer ve kötü haberi yaymaya gönderirlermiş. Herkes soğuk haberi verirken kendi yeteneklerine göre yorumlamıştır. Kimisi ders olarak, kimisi kopuzun melodisiyle, kimisi atalarının geçmişi üzerinden anlatırlarmış. O zaman bile bilge Kırgızlar böylesine soğuk bir haber duyduklarında ağlamadan duyuran kişiye sorular sorabilmiş, sabırla dinlemişlerdir. Jeerenin hikâyesinden alıntı: Bir zamanlar Jeeren Çeçen adında bilge bir ihtiyar yaşamış. Onun bilgeliği ve değerli sözleri bugün de hâlâ dillendirilmektedir. Bir gün Çeçenin karısı “Jeeren öldü” der. Jeeren o

sırada evinde değil, köyün dışındaydı. Halk toplanıp, “Şimdi ne yapacağız? O bilge bir adamdı. Ölümünü nasıl duyururuz?” derler. Sonunda, halkın arasından en bilge bir adamı seçerler ve haberi yaymaya gönderilir. Yolda bilge Jeerenle karşılaşır ve şaşkınlıkla ona sorular sorar: “Jeeren amca bu dünyada bir insana kötü davranılıyorsa, onun bir oğlu ya da kızı öldüğünde ne der?” der. Jeeren, “Bir oğlunun veya kızının ölümü çekirdeği yakmak gibidir.” diye cevap verir. “Babası ölmüş adam nedir?” “Babasının ölümü bir kayanın düşmesi gibidir.” der. Kardeşinin ölümü nedir? “Ölü bir kardeşin kırbaç almak gibidir. Kardeşinin ölümünden şikayet edecek kimse yok.” “Ölü bir anne ne demektir?” “Annesinin ölümü gölün kurumasıdır.” “Gelinin ölümü nedir?” “Bir gelinin ölümü servetini kaybetmek gibidir.” “Karı ölmüş adam nedir?” “Eşi ölmüş biri, harap bir şehir gibidir.” diye cevaplar. “Dört yastığın anlamı nedir?” Jeeren şöyle devam eder: “Eşimle ikimizin iki yastığı vardı. Şimdi, karım öldükten sonra, yaşıma bağlı olarak kocası ölen bir kadın bana gelecek. O da ölen kocasını düşünerek iki yastığa başını koyar ve ben de aynı şekilde karımı düşünerek iki yastığa baş koyarım, dört yastığın anlamı budur.” der. Jeeren:

Dünyada en tatlı nedir?
Sesli ne var? Zor olan ne?
“Dünyada bal tatlıdır.”
“Yoksulluk taştan daha ağırdır.”
Doğru söz bir yükür.
“Herkesin arkadaşı sabırdır ve düşmanları öfkedir.”
“Herkes çok çalışırsa ne olur?”
“Birlik olur, bağ olur der.”

Bunun gibi sözlü anlatımdaki ilginç hikâyeler, hatta masallar, efsaneler ve şarkılar nesilden nesile aktarılmış ve günümüze kadar ulaşmıştır. Geçen dönemlerin hikâyeleri, çeçenlerin özel yetenekleriyle anlatılmış ve bunları duyan insanlar bu hikâyeleri dün olduğu gibi saklamışlardır. Çeçenler halkın çektiği acıları tek tek ele almışlardır. Kırgızlar “baş kesmek var, dil kesmek yok” sözünü boşa dememişlerdir. Söylendiği gibi, hikâyelerin sözleri yeni kuşaklara aktarılmış ve sıradan insanların hazinesi hâline gelmiştir. Antik Roma’da hitabeti ile ünlü Cicero’ya göre, insanların sosyal yaşamında kilit rol oynayan iki sanat vardır: İlki bir yönetim sanatı, ikincisi de hitabet sanatı. Kırgız halk masallarında bu sanatlardan hangisinin daha üstün olduğunu açıklayan masallar bulunur (Meyer, 2009, s. 29). Köti hanlar kılıcının ucuyla, elinin gücüyle, ünlü kahramanların ihtişamıyla devlet işlerini çözmüşlerdir. Geçmişte Karahan, Aziz Janıbek’e atıfta bulunmuş ve şunları söylemiştir: “Güçlü ve çevik kölelere para verin, veremezseniz savaşa alanına gelin.” diye savaşa davet eder. Aziz

Janıbek'in ise savaşacak askeri çok ama onlara ödeyecek parası yoktur. O sırada Aziz Janıbek 14 yaşındaki bir çeçen çocuğa elçi olarak gidip Karahan'a cevap iletmesini ister. Elçi çocuk gitmeden önce handan kendisine bir keçi, deve ve yay vermesini ister. Karahan'a giderken en sevdiği köpeğini yay ile vurup öldürür. Karahan, elçiliğe gelen genç çocuğu görünce şaşırır. "Bir yetişkininiz yok muydu?" der. Çocuk hanın karşısına geçer ve şöyle der: "Büyük dersiniz deveyle konuşun." diye yanıtlar. Karahan: "Ah oğlum, senin sakalın yok ki" der. "Sakallı istiyorsanız, bir keçiyile konuşun. Konuşkan birini istiyorsanız, benimle konuşun." der. Han şaşırır ve çocuğa yenildiğini kabul eder. Böylece han hem tartışmaya hem de iki halk arasındaki anlaşmazlıklara son verir. Bu karşılıklı konuşmada çocuğun cevabında mantık, gerçek ve şaşkıncu bir estetik zevk vardır. Çeçen sözler, sözlü anlatımda gerçekten güçlü bir ifade anlamında kendini gösterir. Burada en önemli şey, gerçek ve mantık arasındaki bağlantının derinliği ve konuşma tarzıdır. Sesin duyurulabilirliği öne çıkmaktadır.

Diğer bir örnek ise Aytıbar ile Tekes Bahadırın hikâyesidir. Bir gün Aytıbar çeçen Karkıra'dan dönerken Tekes Bahadır yolundan çıkar. Aytıbar ona "dört hastalığım var ve onları arıyorum." der. "Çeçenim, aradığımız hastalıklar nedir?" diye Tekes Bahadır sorar. "İlki, geçişi olmayan bir dağa rastladım; ikincisi, geçişi su üzerinden; üçüncüsü, iyi bir ilaç bulamadım; dördüncüsü, acımasız bir düşmanın eline düştüm." der. Tekes Aytıbar'a bakar ve hızla oradan uzaklaşır. Eve geldiğinde babasına, Aytıbar'ı anlatır. Babası onun bir çeçen olduğunu anlar ve "oğlum sen fakirsin. Git o hayattayken kendine bir kazanç sağla." der. Tekes Bahadır babasının sözünü dinler ve Aytıbar'a geri döner. Aytıbar çeçen söylediği her şeyi anladığını düşünür ve onu sıcak bir şekilde karşılar ve sorar: Uzakta ne var? Yakınlarda ne var? Tatlıdan daha tatlı olan nedir? der. Tekes: "Dünya ile Gök arasındaki mesafe çok uzak, bir kadın ile bir erkeğin arası çok yakın ve bir çocuktan daha tatlı bir şey yok der." Cevabından memnun olmayıp: "Cahilin ve bilgenin arasında hiçbir fark yok. İkisine de ölüm yakın. Gündüz ve gece, yaşam ve ölüm gibidir. Dünyada tatlı bulmak zor." der. Sonra Aytıbar çeçen kendi sorusunu şöyle yanıtlar: "Demek istediğim, geçişi olmayan dağlara gittim, dizlerimi kaybettim ve yürüyemiyordum. Sudayken gözyaşları içindeydim. İyi bir ilaç bulamıyorum demem ise burnumun tıkanıklığını açamıyorum dememdi. Acımasız bir düşmanın elinde olmak demek, gelinim ile oğlumun eline bakmam demektir." der. Duymaz diye dedikodu yapmayın, görmez diye hırsızlık yapmayın. Duyduğunuz her şey bir bilgidir, her şeye dikkat etmezseniz, dinlemenin bir faydası yoktur." Oradan, Tekes Bahadır cevabının yanlış olduğunu öğrenince kendine girecek delik arar ve çok utanır...

ÇEÇEN KADINLAR

Kırgızlarda kadınlar da erkekler kadar bilge, çeçen niteliklerine sahipti. Halk arasında kadınların bilge oluşu güzelliklerinden daha üstün tutulmuştur. Onların konuşmaları halkı tarafından dinlenip sözlerine itibar edilmiştir. Bazen söz ustaları olan çeçenleri de utandırıp alt eden kadınlar olmuştur. Kadın çeçenlerin en büyük özellikleri ise doğru kelimeleri doğru zamanda bulmaları ve hiçbir fırsatı kaçırmamalarıdır. Ayrıca misafirlerini en iyi şekilde karşılayarak ağırlayıp uğurlarlardı. “Çeçen Gelin Hikâyesi”, “Hanın Suluuçaça Yenilgisi” ve “Talım Kız ile Kobokun Hikâyesi” bunlardan sadece bir kaçıdır.

Yolda gelirken esmer tenli bir adam bir eve rastlar. Güzel bir genç kadın evden çıkar, konuğun atını alır, kapıyı açar ve eve davet eder. Genç adam elindeki torbasını işaret ederek “nereye asabilirim gelin?” der. Genç adamın niyetini anlayan gelin, şunları söyler: “Seksen başlı bir evde asacak bir yer bulamazsanız, boynunuza asın”. Adam gelinin lafın altında kaldığını fark eder ve kocasının haberi olmadan bir kuzu kesip gelinin önüne et dolu bir tabağı koyar. Kendi söylediği lafın altında kaldığını anlayan genç adam yere bakarak mırıldanır: “İliğini çıkartıp yiyin” der. O arada damat da gelir ve ona bir tabak yağ getirip önüne uzatır. Adam utancından ne yapacağını bilmeden terlemeye başlar. Ertesi gün, genç adam ayrılırken evin köpeği her zamanki gibi havlar ve atının kuyruğuna asılır. Adam telaştan eğilip köpeği kırbaçar. Gelinse eğilip köpeğinin kulağına fısıldar: “Çoban, ağlama! Ağabey, küçük kardeşi döver, bir şey olmaz. Bir köpek havlamazsa başı ağrır!” der. Böylece misafir edilen adam dersini almıştır. İnsanlar bu tür sözleri atasözü olarak da kullanmışlardır. Ayrıca çeçen gelinin adı bilmecelerde de yer almıştır. Çeçen gelinin sözlerini halk, hikmet ve güzel sözler örneği olarak hep hatırlamışlar. Halk arasında “kötü bir giysisinin içinde de yanan bir yürek vardır”, “bir erkeğin giysisine değil, sözlerine bakın” gibi çeçen sözler vardır. Çeçenliği ve şiiri seven insanlar atasözlerine büyük önem verirler. Babadan oğula geçen atasözleri çeçenler için sadece güzel konuşma değil, aynı zamanda amaçlarını kanıtlamak için de kullanılmıştır. Çeçenler konuşmacılara itaat etmek ve saygı duymak zorundadırlar. Yeri geldiğinde çeçenler hanlar, bekler, hakimler, mollalar ile de tarafsız bir şekilde konuşabilişlerdir. Cesaretlerinden dolayı hatip olarak da bilinirlerdi.

Kırgızlarda bilge insanların bilmecelerle imtihanı halk arasında oluşturulmuş gerçek bir halk geleneğiydi. Bu yöndeki konuşmalar bir hitabet dalı oluşturmuştur. Toplantılarda sıradan insanlar birbirlerine yaşama ilgili sorular sorar ve söyleyişiler düzenlerlerdi. Özbekçe'de bu tür sözlere askiya, Kazak, Karakalpak, Türkmenlerde hitabet

denilirdi. Böyle bir sözün bir örneği, bir zamanlar Suluuçaç adlı bir kıızı deneyen Kırgız hanın sorularında görülmüştür: “İyi ve kötü olan nedir? Sudan daha derin olan nedir? Ateşten daha sıcak olan nedir? Cennetten daha üstün olan nedir?” der. Suluuçaç bu soruları şu şekilde yanıtlar: “Arpa hem iyi hem de kötü bir mahsuldür. Arpa, diğer ürünlerden daha erken olgunlaşır. Mevsiminde insanlar ruhlarını arpa ile besler ki bu iyi bir şeydir. Daha sonra diğer mahsuller olgunlaştığında arpa dikkate alınmaz ki bu kötü bir şeydir. Sudan daha derin olan okumak, bilgidir. İnsan hayatı ateşten daha sıcaktır. Gurur cennetten daha yüksektir. Sözümüzün kölesi olduğumuz için kendinizi bir erkek olarak üstün görüyorsanız, diğerlerini aslan olarak düşünün, bu gururla eşit değildir. Bir insana gelen beş kutsamadan beşi kafanızdadır ve eğer kibirli olmasaydınız mutlu olurduz.” der. O sırada han Suluuçaç'a yenik düştüğünü anlar ve ona özgürlük verir.

Kırgızlar kendilerine bir görev verildiğinde eğer bitiremezlerse atasözleri ile benzetme yaparak oğullarını ve kızlarını utandırılmış. Bazı çeçen ve şairlerin sözlerinde kelimeler yenilenerek şarkılarda da kullanılmış. Buna örnek olarak Talım Kyz ile Kobok'un hikâyesini verebiliriz. Bu ifadenin ilk biçimi esrarengiz bir sözcük olan jorgo'dur. Hikâyede Talım kız kimseyi beğenmez, kendine eş olarak bilge, çeçen birini seçmek ister. Ülkenin her yerinden kibirli bilgeler ve hatipler gelir ama hiçbiri onun sorularına cevap veremez. Sonunda Kobok adlı bir adam Talım'in bilmecesini bulur ve cevaplar. Talım kızın bilmeceleri birkaç bölümden oluşuyordu ve insan hafızasını zorlayan türdendi. Çeçenler ve bilgeler kelimeler ne kadar karmaşık olursa olsun, yine de cevapları bulur ve sırasıyla yorumlardı. Talım'in Kobok'e sorduğu sorular şunlardı:

“Gökyüzünde parlayan ışık nedir?
İçeri giren loş ışık nedir?
Gökleri ve yeri kaplayan kokuşmuş ışık nedir?
Göklerin ve yerin güzelliği nedir?
Kurban kim, fakir mi zengin mi?
İnsanları birleştiren ışık nedir?
Hareketsiz duran ışık nedir?
Bilgi efsanesini bulun, peri masalını bulun,
Benim adım Talım kız, ölçün beni” der.
Kobek yanıt verir:
“İnsanların sevdiği ışık şaşırımlardır.
Ay gökyüzünde parlar.
Sisin ortasında içeri giren ışık gecedir.
Güneş gökyüzünde parlar, dünyayı aydınlatır
Dünyayı ve gökyüzünü kaplayan dumana sis denir.
Ruhu temizleyen iki gözdür.

Fakirleri ve zenginleri üzen soğuk gözlerdir.
İnsanlar arasındaki uyum güzel bir sözdür.
Tek bir yerde sönmeyen ışık bir sözdür.
Buldum mu Talım sözünü?" der.

Böylece Talım, Kobok'un doğru yorumuna sessizce boyun eğer. Geçmişte bilgiler birbirlerini sınadıklarında, sözlerine itaat ettiklerinde, yenildiklerinde ve durumlarından vazgeçmediklerinde kendilerine verilen doğru cevaplar karşısında sessiz kalırlarmış. Çeçenlerin sözleri insanlar tarafından sevilip daha sonra hikâyelere, şiirlere konu olarak yenilenip tekrar halka sunulmuştur. Aynı zamanda çeçenlere göre, doğru fikri bulan düşünürler, kim izlerse izlesin, doğru, kısa ve özlü bir cevapla, tereddüt etmeden aktarmışlar. Bu tür konuşmacıların sözlerinin sırrı, kendi iç dünyasının mantığının gücünde ve doğanın verdiği yeteneklerindedir. Çeçenlikte en önemli şey, ifade edilen düşüncenin derinliği ve netliğidir. Halkın dikkatini sıradan insanın umursamadığı ya da anlayamadığı şeylere çeker ve içlerinde gizli olan yeni fikirleri ortaya çıkarır.

SONUÇ

Kırgız halkı her zaman söze saygı duymuş ve değer vermiştir. Hitabet örnekleri destan, halk hikâyesi, efsane, atasözleri, deyimler bilmeceler ve diğer türleri incelediğimizde mutlaka karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan hitabet, insan gelişimi için gerekli bir beceridir. Bağımsız bir bilim olarak hitabet, ilgisi, gerekliliği, karmaşıklığı, çok yönlülüğü ve ilgi düzeyiyle farklıdır.

Sonuçta hitabet özgür sözcüklerden ciddi içerikli anlatımlara ve atasözlerine kadar uzanan bir yolculuk dersidir. Burada dinleyici kendi bilgi birikimini tartar ve yanılmamak için dikkatini verir. Hitabette birçok bulmaca ve soru örnekleri de bulunur. Çeçenler bu yetenekleri ile kendilerinin konuşma ve ikna etme özelliklerini de denemiş olurlar. Onların konuşmalarındaki en önemli unsur; dilde belirsizlik, geçişlilik, eş anlamlı ve zıt anlamlı kelimeleri kullanabilmeleri, zıtlıkların kapsamlı kullanımı ve diğer komşu dillerin kelime dağarcığının eklenmesidir.

Kalabalığın önünde konuşma artık azalsa da halkın arasında hâlâ bu yeteneğe sahip insanlar azımsanamayacak kadar vardır. Kırgızlarda hitabet sorunları diğer halklara kıyasla fazla incelenmemiştir. Bu konudaki çalışmalar artırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Bayram, G. (2011). *Siyasette hitabet*. Ankara: Pozitif Yayınevi.
- Çocuk folkloru, halk edebiyatı 20 (1998). Bişkek: Şam Yayınevi.
- Lesky, A. (1996). *A history of Greek literature*. London.
- Musaeva, B. (2009). *Halk konuşmaları*. Bişkek: Renkler.
- Musaeva, B. (2009). *Halk atasözleri*. Bişkek: Renkler.
- Meyer, M. (2009). *Retorik*. Ankara. Dost Kitap Evi Yayınları.
- Zakirov, S. (1996). *Kırgız seceresi*. Bişkek: Tamga.

Makale Künyesi (Araştırma): Erden, U. ve Şahin, S. (2021). Nabizade Nazım'ın eserlerinde bilinç sunumu: psiko-anlatı ve alıntılı monolog. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 440-462.

<https://doi.org/10.32321/cutad.797619>

NABİZADE NAZIM'IN ESERLERİNDE BİLİNÇ SUNUMU: PSİKO-ANLATI VE ALINTILI MONOLOG¹

Uğur ERDEN²
Seval ŞAHİN³

ÖZET

Nabizade Nazım, 19. yüzyıl Türk edebiyatında gerçekçilik söz konusu olduğunda akla ilk gelen yazarlardandır. Gerçeklik, felsefe ve bilim ile iç içe bir edebiyat sunan Nabizade Nazım'ın eserlerinde insan düşüncesinin nasıl sunulduğu, bunun kurguya nasıl etki ettiği de önemli bir meseledir. Nabizade Nazım'ın eserleri Dorrit Cohn'un *Şeffaf Zihinler* adlı eserinde ortaya sürdüğü bilinç sunumu kavramı üzerinden değerlendirildiğinde, kurmacada önemli bir rol üstlenen anlatıcı ve kahramanın zihinlerinden geçenleri aktarmalarının gerçekçilikle doğrudan bağlantılı olduğu görülür. Bu makalede, Cohn'un bilinç sunumu için önerdiği iki kavram olan psiko-anlatı ve alıntılı monologdan yola çıkarak Nabizade Nazım'ın tek romanı olan *Zehra* ve bütün hikâyeleri değerlendirilmiştir. Onun eserlerinde alıntılı monolog sayısı gerek psiko-anlatının kullanılma sayısına nazaran, gerekse anlatıların genel hacmi içerisinde oldukça azdır ve bunlar tırnak işaretleri, zaman kipinin değişimi, ünlem ve soru işaretleri, "dedi" veya "diye düşündü" gibi bir fiilin kullanımı aracılığıyla belirginleştirilirler. En uç noktada sadece zaman kipi değişiminin olduğu, başka hiçbir işaretin bulunmadığı alıntılı monologlar yer alır. Bu tarzdaki alıntılı monologların sayısının daha az oluşu da anlatıcının sözü kurmaca varlığa bırakmama, yani anlatı içerisindeki hâkimiyetini kaybetmeme isteğiyle bağlantılıdır. Alıntılı monologlar Nabizade Nazım'ın eserlerinde, anlatıcı ile kurmaca varlık arasındaki mesafeyi vurgulamak veya yoğun duygu durumlarını sunmak için kullanılırlar.

¹ Bu makale Prof. Dr. Seval Şahin danışmanlığında Uğur Erden'in tamamladığı *Nabizade Nazım'ın Anlatılarında Kurmacanın İşlevi* başlıklı tezden yola çıkarak yazılmıştır.

² Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı. ugurerden_@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-1161-5572>

³ Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Prof. Dr. sevass@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-1548-6763>

Yoğun duygu durumlarının sunulması esnasında sözün kurmaca varlığa bırakılması ise çift taraflı olarak işler; bir yandan kurmaca varlığın tüm duygusal yönelimleriyle gerçek bir insana benzemesini sağlarken bir yandan da anlatıcının bu konuda aradan çekilmesiyle birlikte durumu “müdahalesiz” bir şekilde sunabilmesini sağlar.

Anahtar kelimeler: Nabizade Nazım, Dorrit Cohn, bilinç sunumu, psiko-anlatı, alıntılı monolog.

THE PRESENTATION OF CONSCIOUSNESS IN NABİZADE NAZİM'S LITERARY WORKS: PSYCHO- NARRATION AND QUOTED MONOLOGUES

ABSTRACT

Nabizade Nazım is primarily known as a realist writer of the 19th century Turkish literature. To him, a greater focus should be placed on science than literature so that literature can improve faster. Hence, he has put his ideas into practice through his scientific works, such as *Katre* (Drop), *Aynalar* (Mirrors), *Muhtasar Yeni Kimya* (Summary of New Chemistry) and *Mesail-i Riyaziye* (The Matters of Arithmetics), and various scientific articles. According to Nabizade Nazım, if there is an orientation toward literature, then poetry should be performed with a scientific and empiric approach that contains philosophical thoughts, rather than metres and rhymes, and short stories and novels through narratives in the style of Zola and Naturalism based on science and observations instead of certain imaginary and exaggerative narratives. While these narratives give literary pleasure, they should also enlighten the society and world of thought. In the works of Nabizade Nazım, which present a structure? interwoven with reality, philosophy and science, and the way human thought is presented and affects fiction were significant matters. In this article, Nabizade Nazım's works will be interpreted through the presentation of consciousness introduced in Dorrit Cohn's work *Transparent Minds*, and analysed through the notions of psycho-narration and quoted monologues, which are the means of revealing what is in fictional entity's mind.

Keywords: Nabizade Nazım, Dorrit Cohn, the presentation of consciousness, psycho-narration, quoted monologue.

GİRİŞ

Nabizade Nazım, 19. yüzyıl Türk edebiyatında gerçekçilik denildiğinde akla ilk gelen yazarlardandır. Ona göre, edebiyattan önce bilime yönelmek gerekmektedir. Sonrasında edebiyat çok daha hızlı bir şekilde gelişebilir. Nitekim kendisi de *Katre*, *Aynalar*, *Muhtasar Yeni Kimya*, *Mesail-i Riyaziye* gibi bilimsel kitaplar ve çeşitli bilimsel yazılarla bu fikrini uygular. Ona göre, edebiyata bir yönelim olacaksa bile bu, şiir alanında “mevzun ve mukaffa” söz söylemenin aksine,

içerisinde felsefî düşünceler barındıran, bilime ve gözleme dayalı bir şekilde yapılmalıdır. (Nabizade Nazım, Şairiyyet, 1887) Hikâye ve roman alanında ise birtakım hayalî ve abartılı anlatıların aksine Zola'nın ve Natüralizmin yolunda yine bilim ve gözleme dayalı anlatılar ortaya konulmalıdır ve bu anlatılar okurlara edebî zevk verirken bir yandan da anlatılan toplumu ve düşünce dünyasını aydınlatmalıdır (Ravi [Nabizade Nazım], Roman ve Romancı, 1890a; Ravi [Nabizade Nazım], Aynen, 1890b) Gerçeklik, felsefe ve bilim ile iç içe bir edebiyat sunan Nabizade Nazım'ın eserlerinde insan düşüncesinin nasıl sunulduğu, bunun kurguya nasıl etki ettiği de önemli bir meseledir.

Nabizade Nazım ve eserleri üzerine yapılan çalışmaları üç gruba ayırmak mümkündür. Birinci grupta genel anlamda Nabizade Nazım üzerine, ikincisinde *Zehra* üzerine, üçüncüsünde ise hikâyeleri üzerine yazılanlar öne çıkar.

Nabizade Nazım üzerine yazılan ilk yazılar, ölümünün hemen ardından gelen, *Servet-i Fünûn*'daki Ahmet İhsan [Tokgöz]'ün, *Maarif*'teki Cerrahizade Ali Sacit'in yazıları ve *Hazine-i Fünûn*'daki imzasız yazıdır. Bunu izleyen birkaç yıl içerisinde *Mektep*'teki İsmail Hakkı [Eldem]'in ve *Servet-i Fünûn*'daki Mahmut Sadık'ın yazıları da yayımlanır. Bu yazılarda ağırlıklı olarak Nabizade Nazım'ın doğum ve ölüm tarihleri, nasıl bir eğitim aldığı, nelerle ilgilendiği, Natüralist bir anlayışı savunduğu ve eserlerini (özellikle *Zehra*'yı) gözleme dayandırarak yazdığı üzerinde yüzeysel bir şekilde durulur. Bu yazılara daha sonra İsmail Hikmet [Ertaylan]'ın *Nabizade Nazım* adlı eseri ve Necat Birinci'nin yine aynı adlı monografik çalışmaları eklenir. Bu çalışmalar ve Nabizade Nazım üzerine yazılan diğer yazılarda da ele alınan konular pek değişiklik göstermez.

Roman üzerine yazılan yazılardan ilki *Zehra*'nın yayımlanmasını sağlayan Mahmut Sadık'ın, romanla ilgili kaleme aldığı metindir. Bir mersiye havasında kaleme alınan yazıda *Zehra* hakkında çok kısa bir özet bilgi verilmiştir. Nabizade Nazım'ın eserini yazarken tulumbacıların yaşayışını öğrenmek için tulumbacı kahvelerine gittiği, bir kadının kıskançlığını tasvir ederken ise arkadaşıyla birçok konuşma yaptığı buradan öğrenilir. Yine Nabizade Nazım eserini yazarken sıkılır ve kitabı bir an önce bitirip arkadaşına verdikten sonra şöyle ekler: "Al bunu ne yaparsan yap!" (Mahmut Sadık, 1896, s. 308). Tüm bu kısım Nabizade Nazım'ın Natüralist görüşün tam bir uygulayıcısı olduğunu açıkça ortaya koyar. Sonrasında, Mustafa Nihat Özön, Mahmut Yesari, Ahmet Eken, Zeynep Kerem gibi birçok araştırmacı da bunu metinler üzerinden örneklerle destekler.

Robert P. Finn diğer araştırmacılardan farklı olarak eserin psikolojik bir roman olduğunu ileri sürer. (Finn, 1984, s. 100-5) İsmail Parlatur, *Tanzimat Edebiyatında Kölelik* adlı kitabında *Zehra*'yı cariye ve kölelik bağlamında ele alır. İsmail Çetişli'ye göre roman kıskançlık teması üzerine kuruludur. (Çetişli, 1991, s. 129) Bunlar ve burada anılmayan başka yazılar da düşüldüğünde eserin ağırlıklı olarak Realist/Natüralist bir roman olup olmadığı veya temasının ne olduğu üzerinde bir tartışma yürütüldüğü görülür.

Nabizade Nazım'ın hikâyeleri üzerine yazılan yazıların çoğunda yine hikâyeler yüzeysel bir şekilde ele alınmıştır. Hikmet Dizdaroğlu, Ahmet Eken, Aziz Behiç Serengil gibi birçok ismin yazdığı yazılarda hikâyeler kısaca özet şeklinde anlatıldıktan sonra tartışma, ağırlıklı olarak Nabizade Nazım'ın Natüralist olup olmadığı üzerinden yürütülür.

Hikâyeler üzerine yazılan yazılar arasında Mehmet Kaplan, Murat Kacıroğlu ve Güzin Dino'nun yazıları ise metinlerin yapısı üzerine değinmelerde bulunmaları bakımından diğerlerinden ayrılır.

Mehmet Kaplan “Karabibik” adlı yazısında yazı, dil ve Realizm/Natüralizm bağlamındaki konulara dikkat çekmekle birlikte başka konulara da eğilir. Kaplan'ın şu tespiti oldukça önemlidir: “Nâbizâde romanının konusunu böyle basit tutmakla, hem gerçeğe bağlı kalmış, hem de Ahmed Midhat Efendi'nin romantik, mübalâğalı vaka romanlarına karşı çarpıcı bir tavır almıştır” (Kaplan, Karabibik, 1976, s. 385-386). Kaplan, sonrasında şöyle devam eder:

Hâlid Ziya'dan önce, insan ile içinde yaşadığı eşya ve maddi âlem arasındaki münasebete en çok dikkat eden Türk yazarı Nâbizâde Nazım'dır. *Karabibik* romanında bütün şahısların hâkim ihtiras ve düşüncelerini sahip oldukları veya sahip olmak istedikleri mal teşkil eder. Onlar arasındaki sosyal münasebetler de iktisadidir (Kaplan, 1976, s. 386).

Ardından Karabibik'in düşüncelerini ifade etmekteki sıkıntılarında zaman zaman yazarın kahramanına yardım ettiğini söyleyen Kaplan biraz sonra ekler: “Yazar, Karabibik'i konuşmak veya düşünmekten çok, karakter ve şahsiyetini ifade eden canlı jest ve hareketlerle tasvir eder” (Kaplan, 1976, s. 388). Yazarın zaman zaman şahsi görüş sunmasına rağmen Kaplan, Nabizade Nazım'ın Ahmet Midhat Efendi, Namık Kemal'den farklı olduğunu söyler. Ona göre Nabizade Nazım'ın objektifliği Karabibik'in fakirliği, yalnızlığı, acizliği ve chealeti üzerine çevrilmiştir (Kaplan, 1976, s. 390). Kısa bir değinme şeklinde de olsa Kaplan'ın anlatıcının konumu ve etki alanı üzerine bu yazdıkları oldukça önemlidir.

Murat Kacıroğlu ise, araştırmacıların büyük çoğunluğunun Nabizade Nazım'ı Realist/Natüralist bir yazar olarak görmesinin aksine, onun hikâyelerinin Romantizme yakın olduğunu ileri sürer: "Realist ve natüralist bir sanat anlayışını savunmasına rağmen Karabibik dışındaki hikâyelerinde, romantik anlayışın çizdiği çerçeveden kurtulamayan N. Nâzım, bu akımdan büyük ölçüde etkilenmiştir" (Kacıroğlu, 2004, s. 83). Kacıroğlu'na göre metinler bu sebeple başarısızdır. Ona göre metinleri Romantizme yaklaştıran etmenler tesadüflerin çokluğu, romantik bir duyuşun hâkim olmasıyla birlikte mekân tasvirleri ve şahısların fiziki özelliklerine yer verilmemesidir (Kacıroğlu, 2004, s. 84). Kacıroğlu'nun değindiği bir başka önemli konu ise hikâyelerdeki zaman meselesidir. Ona göre bu hikâyelerde zaman "gelişigüzel" kullanılmıştır:

N. Nazım'ın hikâyelerinde, "zaman" unsurunun gelişi güzel kullanıldığını görmekteyiz. İlk hikâyelerinde zamanı birbirlerine aşık kahramanların görüşme anlarına göre tespit edebiliriz. Yine bu hikâyelerden, **Yadigarlarım** ve **Sevda**'da, sayfa başlarına tarihler konularak zaman, kronolojik bir dikkatle okuyucuya sunulmaya çalışılmıştır. Zaman unsurunun kullanımı açısından en başarılı hikâye **Seyyie-i Tesamüh**'tür. Bu hikâyede zaman, olayın akışıyla paralel bir şekilde, dengeli olarak ilerlemektedir (Kacıroğlu, 2004, s. 84) (Vurgular Kacıroğlu'na ait.).

Güzin Dino'nun "Nabizâde Nazım'ın (1865-1893) 'Karabibik' İsimli Hikâyesi Üzerine Bir Deneme" adını taşıyan yazısı yukarıda anılan yazılar gibi Nabizade Nazım'ın Natüralist/Realist bir yazar olduğu noktasından başlar. Bunu Fransız Natüralizminden ve Nabizade Nazım'ın metinlerinden örneklerle etraflıca ortaya koyar. Eserin dilinin sadeliği ve köyü işliyor oluşundan da bahseden Dino'nun, tüm bunların ardından yaptığı şu tespit oldukça önemlidir:

[D]ikkat edilirse iki çeşit cümlelere rastlanır; bir yazarın ağzından, bir de Karabibik'in iç konuşmasını ifade eden cümleler. Meselâ başlangıçta: Karabibik bir çift satın almağı zihnine koymuş, karar vermiş gitmişti' diyerek bize doğrudan doğruya hitap etmekle başlayan Nabizâde, sonra bizi alıp Karabibik'in iç konuşmasına götürür: "Andonoğlu'nun öküzlere ise pek yavuz ama pek tuzlu: çiftine otuz bir mecit istiyordu ni hal etmeli" (Dino, 1954, s. 156)?

Görülebileceği üzere Nabizade Nazım'ın Natüralist/Realist bir yazar olup olmadığı araştırmacıların çoğu tarafından dış gerçekliğin metinlerde ne kadar görüldüğü üzerine temellendirilmiştir. Bununla birlikte Murat Kacıroğlu anlatımın zamanı üzerinde dururken Mehmet Kaplan ve Güzin Dino, kısa değinmeler hâlinde olsa da, anlatıcı ile kurmaca varlığın seslerine dikkat çekmişlerdir.

Bu makalede, Nabizade Nazım'ın romanı ve hikâyeleri Dorrit Cohn'un *Şeffaf Zihinler* adlı eserinde ortaya sürdüğü bilinç sunumu kavramı aracılığıyla değerlendirilerek kurmaca varlığın zihnindekileri aktarmanın araçlarından olan “psiko-anlatı” ve “alıntılı monolog” kavramları ışığında incelenecektir. Böylece Nabizade Nazım'ın gerçeklikle ilişkisi kurguda anlatım tekniğindeki önemli unsurlardan biri olan bilinç sunumu açısından ele alınacak ve literatürdeki bu boşluk doldurulmaya çalışılacaktır.

1. ANLATILMAYANI ANLATMAK: PSİKO-ANLATI

Dorrit Cohn'a göre, Psiko-anlatı, kurmaca varlığın bilincinin, anlatıcının bilincinden süzülerek ve yine, anlatıcının cümleleriyle okura aktarılmasıdır. Buradaki bilinç, her insanın kendi içinde gerçekleştirdiğini kabul ettiğimiz, kesintili ya da kesintisiz bir kendi kendine konuşma sürecinin aktarılmasından ibaret olarak algılanmamalıdır. Psiko-anlatı, bu sürece ek olarak, en geniş anlamıyla, söze dökülemeyecek veya “kurmaca varlığın” kendi donanımıyla söze dökmesinin mümkün olmayacağı herhangi bir bilinç sürecini de ifade eder. Bu bağlamda, kurmaca varlığın donanımıyla sınırlı olmadığı gibi, bilinç sürecinin işlediği o kısa zamanla da sınırlı değildir. İleriye (hayaller, beklentiler vs.) veya geriye (hatıralar) dönük olarak birkaç günü içine alabileceği gibi, uzun yılları, hatta kurmaca varlığın tüm bir hayatını kapsayabilir. Bu kapsama, kurmaca varlığın rüyaları da dâhildir. Psiko-anlatının anlatı içerisindeki en açık göstergeleri bilinç fiilleridir. Bilinç fiilleri, incelenecek anlatılarda göstermek, -ya başlamak, -ya uğraşmak, tahmin etmek, takdir etmek, hissetmek, istemek, düşünmek gibi şekillerde görülür.

Dorrit Cohn “psiko-anlatıları”, “ahensiz psiko-anlatı” ve “ahenkli psiko-anlatı” olarak ikiye ayırarak bu konuda şunları söyler:

Kurmaca bir bilincin sahnenin merkezinde yer aldığı psikolojik romanlarda bu bilincin anlatılma tarzında kayda değer farklılıklar göze çarpar. Bu farklılıklar temelde iki türe ayrılabilir: birine, bireysel bir ruh üzerinde yoğunlaşırken bile anlattığı bilinçle duygusal açıdan mesafesini koruyan öne çıkmış bir anlatıcı damgasını vurur; diğeryanese, kendisini göstermeyen ve anlattığı bilinçle kolayca kaynaşan bir anlatıcı tarafından dolayımlanır (Cohn, 2008, s. 38).

Nabizade Nazım'ın üçüncü şahıs anlatıcı tercihiyle sunulan anlatılarının hiçbirinde ikinci durum, yani ahenkli psiko-anlatı görülmez; çünkü, onun anlatıcıları hiçbir zaman kurmaca varlıklarını, oradalıklarını tamamen gizleyerek aktarmazlar. Dolayısıyla Nabizade Nazım söz konusu olduğunda elde sadece ahenksiz psiko-anlatı

örnekleri bulunmaktadır. Bunlardan biri olan, anlatıcının en fazla öne çıktığı ve ironik bir etki yarattığı “Sevda”da şu satırlar görülür:

Düşündükçe kızın meziyet-i cemali gözlerinde büyümekteydi.
Kendi vehmiyle kendi tahassüsüsünü izam etmekte olduğunun farkında değildi.

Şurası da güzeldi, ya hele şurası hayrete şayan değil miydi?
Gözlerindeki o revnak, dudaklarındaki o nezaket “neydi”! gibi pesend-i gaibane ile kızın güzelliğine güzellik katmaktaydı (Nabizade Nazım, 2015, s. 137).

Anlatıcı ilk cümleyle kurmaca varlığın (Fettah) bilincini psiko-anlatı aracılığıyla sunar. Ardından gelen cümledeyse bilge konumunu öne çıkararak “farkında değildi” şerhini düşer ama “bilinç sunumu”na hemen sonraki paragrafı da içine alacak şekilde devam eder. Tam bu esnada kurmaca varlığın, “bilinmez bir hayranlık ile” kızın güzelliğine güzellik kattığını da ekler. Düştüğü bu şerhleri yeterli görmemiş olacak ki bilinç sunumunu takip eden iki paragrafta biraz hak vermeyle karışık şu cümleleri kurar:

Filhakika Nazmiye çirkin bir kız değildi. Vakıa boyu lüzumu kadar uzun olmadığı gibi gözleri Fettah'ın dünkü hükmü vehile ufarak, ağzı büyücek, rengi biraz soluk idiyse de yine manzarasında bir halavet vardı. Hele bakışı pek helecan-perverdi.

Fakat hüsn-i maneviyetçe pek yaya olduğundan şüphe yoktu. Bir kere camcahil bir şeydi. İkinci derecede epeyce ahmaktı. Bu hâliyle güzelce işlenmiş bir heykelden farklı addolunamazdı (Nabizade Nazım, 2015, s. 137).

Cohn, üçüncü şahıs anlatıcıların anlatılarda, sınırsız erişim hakkı olduğunu ve her şeyi bilen konumda olduklarını söyler. Burada da anlatıcı, konumunun verdiği imkânları kullanarak, bir yandan kurmaca varlık ile arasındaki mesafeyi artırır, bir yandan da Nazmiye'nin Fettah'ın düşündüğü gibi biri olmadığını ima ederek (“farkında değildi” vs.) kurmaca varlığın içinde bulunduğu ironik durumu vurgular. Bunu bilinç sunumunun ardından iki anlatı paragrafıyla da iyice netleştirir. Anlatının tamamı göz önünde bulundurulduğunda bu kısımlardaki anlatıcı itirazları daha belirgin bir hâl alır çünkü Fettah aşk konusunda oldukça bilgisiz bir kurmaca varlıktır ve Nazmiye ile evlendikten sonra da aradığı o büyük mutluluğu bulamayacaktır. Bunun tam tersi yönünde hareket ederek kurmaca varlığının destekleyen bir başka anlatıcıya ise “Haspa”da rastlanır. Çocuğu yaşındaki bir kıza âşık olan Behzat'ın bilinci şu şekilde sunulur:

Fakat bu iştigalden de **şüphelenmeye başladı**; çünkü Haspa'yı birkaç dakika gözden kaybedince **arzu etmeye başlamıştı**. Ertesi sabah âdetâ Şahinde'yi kendisi aramaya **mecbur oldu**. İşte asıl bu

mecburiyetin sebebini **gönlünden sorduğu zamandı ki kendisinden korkmaya başladı**, İstanbul'a varabilmek için daha beş gün lazımdı. Bu müddet zarfında ise gönlü pek çok yol alabilecekti. Evladı yerindeki bir çocuğun aşığı olmaktan **hayâ etmekteydi**. Fakat gönlünün şimdiki gidişi Haspa'ya karşı sevda-perverane bir yürüyüşten başka bir şey değildi (Nabizade Nazım, 2015, s. 225-6) (Vurgular bize ait.).

Vurgulanan kısımlar bir bilinç sürecini ifade etmektedir. Burada anlatıcı, açıkça Behzat'ın bilincine refakat eder. Bu satırlarda önceki örnekteki benzer hiçbir itiraz veya düzeltme yoktur ama her cümle bilinç sürecini ifade eden kelime ve kelime gruplarıyla doludur. Zaten orada olan anlatıcı, bu alıntının hemen devamında “Behzat bu gidişten tevehhümde haklıydı. Ne olursa olsun gönlünü yolundan çevirmek lazımdı” (Nabizade Nazım, 2015, s. 226) yorumunu yaptığında hem varlığını açıkça göstermiş hem de kurmaca varlığının düşüncesini desteklemiş olur. Anlatıcının her iki örnektekinin dışında konumlandığı (ağırlıklı olarak “kamera göz” konumunda) ve “yorum” yapmaktan mümkün olduğunca kaçındığı bir örnek olarak *Karabibik*'e bakıldığında ise şu tarzdaki psiko-anlatılar görülür:

Karabibik bu havadisten hiç **hoşlanmadı**. Çünkü onun başka bir **hesabı vardı**: Sarı Sımayıl'a kızı Huri'yi vermek **arzusundaydı**; bu tezevvüc sayesinde Koca İmam'ın öküzlernen bedava kullanabileceğini **hesap etmekteydi**. Sarı İsmail elden çıktıktan sonra bu öküzlere de başkasının malı olacaktı; başkasının olmasa da yine her zamanki gibi para ile kullanmak lazım gelecek (Nabizade Nazım, 2015, s. 195-6) (Vurgular bize ait.).

Bu bilinç sunumunun ardından hızlıca anlatıya dönülür. Olumlu ya da olumsuz herhangi bir anlatıcı yorumuna rastlanmaz fakat alıntıda vurgulanan kısımlarda açıkça bilinç sürecine işaret eden kelime veya kelime grupları bulunmaktadır. Bu da anlatıcının kendini kurmaca varlıktan, diğer iki örnektekinden daha az olmakla birlikte, ayırdığının göstergesidir. Bununla birlikte çok özel bir örnek olarak *Karabibik*'teki anlatıcı Dorrit Cohn'un işaret ettiği üzere bir “üslup sirayeti”, yani kurmaca varlığın dilinin anlatıcının dilini değiştirmesi, durumu ile karşı karşıyadır: Bunu, aynı isim ikinci kez geçtiğinde Sarı İsmail şeklinde düzeltilecek olan, Sarı Sımayıl isminin yazılışında net bir şekilde görürüz. Bu durum Cohn'a göre bir tür yakınlaşmaya işaret eder:

“Üslup sirayeti” tabiri bilinç sunumu tekniklerine uygulandığında, psiko-anlatının anlatımlı monoloğun kıyasında durduğu yerleri işaretlememizi sağlayabilir; bu suretle iki teknik arasında bir tür orta noktaya, aktarıcının sözdiziminin korunduğu, ama üslubun sunulan zihnin dilinden kuvvetle etkilendiği (ya da bozulduğu) bir noktaya işaret eder (Cohn, 2008, s. 45).

Buraya kadar üç anlatı üzerinden üç anlatıcı tavrı görüldü. Bunlar kurmaca varlığın fikirlerini destekleyen, reddeden ya da yorumsuz bırakan tavlardır. Birbirlerinden farklı olan bu üç tavrıda da anlatıcının oradığı açıkça görülmektedir. Değişen tek şey anlatıcının, kurmaca varlığı ile arasındaki mesafenin yaklaşış uzaklaşmasıdır. Bu bağlamda söz konusu psiko-anlatılar anlatıcının okur ile kurmaca varlık arasındaki mesafeyi ayarlamak için kullandığı bir araç hâline gelmiş olur. Peki, bu araç anlatılarda hangi işlevlerde kullanılmıştır?

Dorrit Cohn psiko-anlatının iki farklı işlevinin olduğunu belirtir. Birincisi, özetleme ve genişletme, ikincisi ise söz-altı durumların anlatılmasıdır. İki için Cohn şunları söyler:

Alıntılı ve anlatılı monologlarda bilinç sunumu zamansal açıdan art arda gelen sessiz ifade anlarıyla sınırlıdır, anlatımın zamanı da anlatılan zamanla az çok örtüşür. Fakat psiko-anlatı zaman bakımından neredeyse sınırsız bir esnekliğe sahiptir. Uzun süren bir iç gelişimi özetleyebildiği gibi, art arda gelen duygu ve düşünce akışını da verebilir ya da zihinsel bir anı genişletebilir ve ayrıntılandırabilir (Cohn, 2008, s. 46).

Nabizade Nazım'ın anlatılarında yalnızca özetleme işleviyle karşılaşılır, genişletme işlevi bu anlatılarda görülmez. Cohn özetlemeyi de üçe ayırır: 1. Mükerrer özet olayları tekrarlı bir model temelinde düzenler. 2. Kalıcı özet olayları sürekli bir model temelinde düzenler. Bu ikisi anlatılan aralığın değişmez özelliklerine yoğunlaşarak zamanı sıkıştırır. 3. Değişimli özet ise, tersine, uzun bir süre boyunca tedricen gerçekleşen bir değişikliği anlatır. (Cohn, 2008, s. 47-8).

Zehra'da, Suphi'nin Zehra'yı daha görmeden ona âşık olduğu hayalleri birkaç paragrafta, nadir bir örnek olarak şöyle özetlenir:

Şu uykusuzluk **zamanlarında** kim bilir ne münasebetle hatırama Zehra gelmekte idi.

Şu kıza cidden acımaktan başka gönlünde **henüz** bir hiss-i habî mevcut değilse de, bilinemez hangi tesadüftür ki **ekseriya** Zehra iminde bir kızı çocuğun saha-i tahayyülüne üzerine getirip bırakmakta idi.

“Mariz-i manevî” olan biçare kızın kıskançlık siması Suphi'nin nazar-ı hayalâtı önünde **tecelli ettiği zaman** çocuk bir ‘takallüs-i vicdanî’ye tutulur ve bu hâl ile kızın aks-i tesirini kendisinde hissedirdi.

Ufk-ı hayalât altında muhtefî olan bir hurşid-i ümit ile tenvir-i dide-yi iştiyak eylemek hevesiyle feyfa-yı vasîü'l-anhayı talepte **muttasıl koşup duran bir serseri gibi** henüz yüzünü görmediği bir

kızın tayin-i mahiyeti için **saatlerce** it'ab-ı zihin etmekten mütelezziz olmakta idi. [...]

Bazen bu merhametin sebab-i hakikisini kendisinden sorardı. Muhakemat-ı vaktası şu kız için kendisinde gaibane bir hiss-i garibin vücudunu ispat etmekle beraber bu hiss'in nev' ve kuvvetini **hâlâ** takdir ve tahmin etmiş değildi (Nabizade Nazım, 2010, 33-4) (Vurgular bize ait.).

“Mükerrer” ve “kalıcı özet”lerin birbirini takip ettiği bu alıntıda dikkat edilmesi gereken kısımlar, yani zarflar, tekrar belirten diğer ifadeler ve çokluk eklerinin geçtiği kelimeler vurgulanmıştır. Suphi, “uykusuzluk zamanlarında”, belirsiz bir zaman aralığı içerisinde tekrar tekrar Zehra'yı düşünür, hayalinde “sürekli” onun peşinden koşar ve durumun tam olarak ne olduğunu anlayabilmek için “saatlerce” düşünmekten zevk alır. Bu kısımlar mükerrer özettir. Diğer yandan Suphi'nin, Zehra hakkında “henüz” net bir fikri yoktur, ortada bir yönelim varsa bile “hâlâ” ne olduğu tam olarak kesinleşmemiştir. Bu kısımlarsa kalıcı özettir. Böylece, üçüncü şahıs anlatıcının zamansal hâkimiyetinden de faydalanılarak belirli bir dönem içerisinde yinelenen bilinç süreçleri tekrar tekrar sergilenmek zorunda kalmamış ve bu sayede zaman sıkıştırılarak etki artırılmıştır. Bir başka tür olan “değişimli özet” ise, Zehra kocasını yabancı bir kadınla basacağını düşünerek Suphi ile hiç alakası olmayan bir kişiyi “yakaladıktan” sonra, kıskançlık durumunun nüksettiğini anlatan şu alıntıda görülür:

Zavallı kadın hissiyatının şu suretle duçar olduğu teşvişattan kocasını haberdar etmemek için **cebr-i nefis eylemeye başladı**. Gece gündüz içini yiyip bitirmekte olan bu endişeyi kocasının ümit-perverane tebessümleriyle **def'e uğraşmakta idi**. Fakat her dakika yeni bir vukuata intizar akabesinden bir türlü **tahlis-i nefis edemezdi** (Nabizade Nazım, 2010, s. 54) (Vurgular bize ait.).

Burada ise zaman içerisinde değişen bir durumun, psiko-anlatı aracılığıyla aktarıldığı görülür. Zehra, yaşadığı olaydan sonra, kendini her ne kadar engellemeye çalışsa da kurtulduğunu zannettiği kıskançlık durumu yavaş yavaş geri gelmektedir. Vurgulanan kısımlar bu değişimi ifade eden fiillerdir. Değişimli özeti biraz daha netleştirebilmek adına, “Hâlâ Güzel”deki şu kısma bakılabilir:

İftirakın bu derecesi evvel emirde biçare kadının asab-ı muhabbetine bir yorgunluk **vermeye başlamıştı**. Fahri'nin muhabbeti o yorgunluğu **tevhin etmekte idi**ye **de mürur-i zamanla** bu tab'-ı vicdani kendisinin haberi olmaksızın bir “lakaythğa” **tahavvül etmişti**. Sene on olunca Fahriye gönlünü serbest **bulmaya başlamıştı**. Bir hayli zaman gönlüyle **mücadeleye devam etmek istemiş** ve fakat hükm-i tabiata **tagallüb kabil olmamıştı** (Nabizade Nazım, 2015, s. 181) (Vurgular bize ait.).

Safder ve Fahriye evlenirler, Fahri ismini verdikleri bir oğulları olur fakat bir devlet görevi nedeniyle Safder'in yurtdışına gitmesi gerekir. Bu alıntı, Safder'in uzun yıllar yurtdışında kalmasının ardından Fahriye'nin değişen psikolojik durumunu göstermektedir. Her iki alıntı arasındaki benzerlik dikkat çekicidir. İki özete de "başlamak" fiiliyle giriş yapılır, "-makta idi" ifadesiyle kurmaca varlığın çabalaması gösterilir ve durumun vardığı noktayı ifade eden net bir cümleyle özet bitirilir. Nabizade Nazım'ın üçüncü şahıs anlatılarında görülen değişimli özetin şeması bu şekildedir.

İkinci bir işlev ise söz-altı durumların anlatılmasıdır. Cohn'a göre psiko-anlatının en önemli ayrıcalıklarından biri de sözel olmayan durumları ifade edebilme özelliğidir:

Gördüğümüz üzere, psiko-anlatının diğer bilinç sunumu yöntemleri karşısındaki en önemli üstünlüğü, kendini ifadeden sözel anlamda bağımsız oluşudur. Bir karakterin bilinçli düşüncelerini karakterin kendisinden daha iyi düzenleyip açıklamakla kalmaz, aynı zamanda söze dökülmemiş, muğlak ya da müphem kalan bir ruhsal yaşamı da etkili bir şekilde anlatır. Dolayısıyla psiko-anlatı, çoğunlukla, bir karakterin sözcüklere nasıl döküleceğini bilmeden "bildiği" şeylerin bir anlatıcının bilen sözleriyle sunar (Cohn, 2008, s. 58).

Nabizade Nazım'ın anlatılarındaki üçüncü şahıs anlatıcılar, kurmaca varlıklarının bilmeden "bildikleri" durumları ifade ederken çok fazla ayrıntıya girmeden, durumu kısaca aktarır bilgisizlik veya tecrübesizliklerine yönelik bir yorumla sunumu tamamlarlar. "Hâlâ Güzel"de Safder'in Fahriye'ye âşık olmaya başlamış olması şöyle ifade edilir:

Sebebini henüz bilmediği hâlde bir emel-i meşkûk ve belki bir taleb-i mevhum ardı sıra seçirmekte ve Fahriye'ye telaki ihtiyakı gittikçe kuvvetlenmekteydi. Safder kendisini **bila-ihityar** bu telakkiye doğru çekip götüren saikin **mahiyet ve hakikatinden gafil olduğu hâlde** onun delaletine ale'l-amyâ **itaat göstermekteydi**. Tecrübesiz çocuk bu saikin bir sevda, yani bir meylan-ı vicdani olduğunun farkında değildi (169) (Vurgular bize ait).

Burada, aynı zamanda karşı karşıya olunan değişimli özetle, kurmaca varlığın aşk konusundaki tecrübesizliği, vurgulanan kısımlar aracılığıyla netleştirilerek aktarılmaktadır. Alıntının son cümlesindeyse kurmaca varlığın hissettiği duygunun aşk olduğunun farkında olmadığını belirten bir anlatıcı yorumu gelir. Bu alıntıda, kurmaca varlığın duyumu ile bilincini birbirinden ayırmak neredeyse imkânsızdır. Zaten Cohn da bu konuda, "[p]siko-anlatıyı bir karakterin zihnine içeriden ya da dışarıdan etkide bulunan duyuların anlatılmasından kesin çizgilerle ayırmaya çalışmak beyhude bir çaba

olacaktır” (Cohn, 2008, s. 61) diyerek böyle bir ayrıştırma uğraşımın gereksizliğini vurgulamıştır. Söz-altı durumların anlatılması, incelenen anlatılarda genel olarak âşık olma hâllerinde ortaya çıkar; bunun dışındaki durumlarda anlatıcılar kendi bilgi ve tecrübelerini kurmaca varlıklarının üzerinde konumlandırmazlar. Onların en uç noktada yaptıkları, Karabibik'in bilinci hakkındaki şu yorumda görülür: “Karabibik تنها sokakta bir aşağı bir yukarı gezinmekteydi. **Düşüncesi gayet dar olan kafasında, öküzlere yer etmişti.** Ne olursa olsun bugün kendisine yirmi mecinin lüzumu var. Hele bir kere Anderya meydana çıksa...” (Nabizade Nazım, 2015, s. 208). (Vurgu bize ait.) Vurgulanan cümleye rağmen Karabibik'in bilinci okura, bir tür bilememe hâli şeklinde değil bir tür konu darlığı içerisinde aktarılır. Yani kurmaca varlıkların bilinçlerinin karışık olduğu tek durum, âşık olmaları hâlidir.

Söz-altı durumların anlatılması konusunda en dikkat çekici örneklerden biri kurmaca varlıkların entelektüel düzeyi düşük olduğunda veya bu konudaki bilgiler bilinçli olarak yok sayıldığında ortaya çıkar. “Sevda” adlı anlatıda Fettah'ın Nazmiye'yi düşündüğü sahnelerden birinde aralara anlatının da karıştığı, devam eden uzun bir psiko-anlatı sırasında şu satırlar görülür:

Nazmiye'nin hayalini gözünün önüne getirdi. Vücudunun kat'î surette tayinden aciz bulunduğu bir noktasının tuhaf bir his ile müteessir olduğunu buldu. Daha doğrusu bu his hemen tekmil vücudunu ihata veya işgal etmişti. Şüphe etmiyordu ki bu uzv-i müteessir mutlaka gönül denilen şeyden ibarettir. **Malumat fizyolojisine müracaat edince bu uzvun merkez-i havass ve teessürat olan dimağından başka bir şey olmadığını kestireceği malumduysa da Fettah kendisini malumatına yabancı tutarak o uzv-i müteessiri, teftiş ve tefahhüs tarikiyle bulmaya çalışmaktaydı** (Nabizade Nazım, 2015, s. 142-3) (Vurgu bana ait.).

Bu alıntıda da, tipik olarak, âşık bir kurmaca varlığın bilinci aktarılır. Bununla birlikte, bu defa anlatıcı, vurgulanan kısım aracılığıyla, hem aşk denilen şeyin kalple değil, akulla ilgili olduğunu söyler hem de kurmaca varlığının kendi entelektüel düzeyini göz ardı ettiğini bildirerek durumu ironikleştirir.

Söz-altı durumların anlatılması rüyaları ve gündüz düşlerini de kapsar. Cohn'a göre, “Bir bütün olarak rüya çoğunlukla psiko-anlatı aracılığıyla sunulur” (2008, s. 63). Ele alınan anlatılarda sıkça karşılaşılan durumlardan biri de budur. Kurmaca varlıklar âşık olurlar ve sevdikleri kişiyi rüyalarında görürler ya da hayallerini kurarlar. Bu hayaller bazen gündüz düşleri hâlini de alır. Bu durumun en iyi örneklerinden biri *Zehra* romanında görülür. Önce bir paragrafta Zehra'nın pozisyonu çizilir:

Bir gün Suphi İstanbul'a, işinin başına inmiş ve herkes odasına çekilmiş olduğu bir zamanda Zehra, deniz üstündeki sofalardan birinin açık penceresi önünde boy kanepesine uzanmış, gözünü suların akıntısına aldırır, dalmış gitmişti (Nabizade Nazım, 2010, s. 59).

Devamındaysa uzun bir psiko-anlatı hâlinde sunulacak olan bir gündüz düşü şöyle başlar:

Nazar-ı tahayyülâtı önünde garip bir manzara tecelli etmekte idi: Sık bir orman içinde ve lâtif bir ağaç gölgesinde, ötesinde berisinde açmış allı, sarılı, beyazlı kır çiçekleriyle müzeyyen iki karış boyundaki çayırın içine yuvarlanmış, yekdiğerini deragaş etmiş iki vücut görmekte idi (Nabizade Nazım, 2010, s. 59).

Düş, bir süre aynı tonda devam eder. Zehra, o iki vücuda doğru ilerlemektedir: “Çayır içinde ayağının sesi işitilmeksizin yürümekte devam ediyor ve gittikçe onlara doğru yaklaşıyordu” (Nabizade Nazım, 2010, s. 60) Bir sonraki paragrafta, “Bir noktaya kadar gelmişti ki, buradan kendisi onlara görünmeksizin onları görebilmekte idi” (Nabizade Nazım, 2010, s. 60) cümlesi bulunur ve ardından, “Aman Rabbim! Ne cinayet, ne dehşet, ne alçaklık!” (Nabizade Nazım, 2010, s. 60) ünlemleri gelir. Son olarak, her şey fark edilir: “Bunlar, Suphi ve Sırrıccemal'in ta kendileri idi” (Nabizade Nazım, 2010, s. 60). Aslında bu cümleyle birlikte gündüz düşünün bittiği anlaşılmalıdır ama anlatıcı bununla yetinmez: “Zehra, tehevürle bir kere haykırınca kendisini ayakta buldu ki, ta karşısında Sırrıccemal boynunu bükmüş yüzüne bakıp duruyor.” (Nabizade Nazım, 2010, s. 60) der ve düş perdesini kapatır. Dorrit Cohn'a göre bu uyarı genelde karşılaşılan bir durumdur (2008, s. 63-4) çünkü eğer bu uyarı olmasa, zaten anlatıdan çok da farklı olmayan bu düş ya da düşten çok da farklı olmayan anlatı birbirinden ayrılamayacak ve düşün bitip de Sırrıccemal'in gerçekten Zehra'nın karşısında olduğu fark edilemeyecektir. Alıntıda uyarının temel işlevi budur: düş ile gerçeği ayırmak. Rüyalarda da aynı perdenin açılıp kapandığı görülür.

Bir başka örnek olarak aynı anlatıda Suphi'nin gördüğü bir rüya başlamadan önce perde açılır: “Hayalât ile rüya birbirine karıştı. Suphi bulutlar içinde yükselmekte devam etmekte idi” (Nabizade Nazım, 2010, s. 39). Ardından psiko-anlatı aracılığıyla rüya sunulur:

Hâlâ kendisi koridorun penceresi önünde durmakta, kıskaç kız da gül fidanını tımar etmekte idi. Parmaklarının ucuna basa basa bahçeye indi. Ta yanına kadar sokulduğu hâlde Zehra haberdar olamadı. Biraz sonra vahşi kız bir çığlık kopardı. Bu sada-yı canhıraşı işitenler bahçeye koşular. Bu sırada Şevket de Suphi'nin karşısına dikilmişti. Zavallı çocuk korkusundan, hicabından kan tere battı. Olduğu yerde kıvranıp durmakta idi. Şevket kendisine bir nazar-ı kahir ve müthiş atfettikten sonra kolundan tutup şiddet ve hiddetle

silkince çocuğun akl başına geldi. Hakikaten terlemiş idi. Gözünü kaparsa yine şu müthiş rüyanın mabadını görecekmiş gibi uyamak durmaya cebr-i tabiat eyledi; fakat o ihtiyacı tabiiye galebe çalamadı (Nabizade Nazım, 2010, s. 39) (Vurgular bize ait.).

Vurgulanan kısım, bu defa biraz daha yumuşak olmakla birlikte rüya ile gerçek arasındaki geçişi göstermektedir; onun dışındaki kısımlarsa psiko-anlatı aracılığıyla sunulmuştur.

2. KURMACA VARLIK KENDİSİYLE KONUŞTUĞUNDA: ALINTILI MONOLOG

Şimdi bir başka bilinç sunumu yöntemi olarak alıntılı monoloğa geçelim. Psiko-anlatıdan farklı olarak alıntılı monolog, bir anlatıcının, kurmaca varlığın kesintili ya da kesintisiz sözel bilincini, yine onun sözleriyle sunmasıdır. Burada dikkat edilmesi gereken, monologlar yapıları gereği bir muhatap gerektirirken alıntılı monologda herhangi bir şekilde muhatabın söz konusu olmamasıdır. Bu ifadeler kurmaca varlığın “kendi kendine” söylediği ya da sadece bilincinden geçirdiği sözlerdir. Dolayısıyla, alıntılı monoloğu “dedi kendi kendine”, “diye düşündü kendi kendine” ya da “kendi kendine [...] dedi”, “kendi kendine [...] diye düşündü” gibi işaretler aracılığıyla fark ederiz. Fakat alıntılı monologlar sadece bu ifadelerin bulunduğu yerde değil, tırnak işaretiyle ayrılmış bilinç cümlelerinde ya da herhangi bir işaretle belirtilmeden de sunulabilir. Belirginleştirilen alıntılı monologları görmek için söz konusu işaretleri takip etmek gerekirken herhangi bir şekilde belirginleştirilmeyenler ise anlatı içerisindeki kipin değişmesi aracılığıyla saptanabilir. Söz konusu kip değişimi üçüncü şahıs anlatıcılarda geçmiş zamandan şimdiki zamana ya da geniş zamana doğru gerçekleşir.

Nabizade Nazım'ın üçüncü şahıs anlatıcılarla aktarılan anlatılarında alıntılı monoloğun pek yer kaplamadığı anlaşılır. Eldeki az sayıda örnek üzerinden giderek öncelikle anlatıcıların ne tarzda alıntılama yaptıklarına bakılacaktır. “Sevda”da, Fettah'ın bilinci, kendi cümleleriyle şöyle sunulur:

Fettah müellifleriyle şairlerinden pek çoğundan bu adem-i itminan emarelerini bulmaktaydı. İntikatta bir kadem daha ileri giderek şurasını düşündü: Her âşığın can verdiği visal-ı manevi ve sûriden ibaret olması akla muvafık görünmüyor. Eğer feyz, aşkın kendisindeyse âşklar bu tecelli ile kani olmak lazım gelirdi. O fezyi bir vücutta aramak pek de hulul ve safvet addolunamaz (Nabizade Nazım, 2015, s. 150) (Vurgu bize ait.).

İlk cümle kısa bir psiko-anlatıdır. İkinci cümledeki “düşündü” ibaresi itibarıyla alıntılı monolog başlar, üç cümle kadar devam eder ve biter. Burada, alıntılı monoloğun en belirgin işareti, “kendi

kendine” ifadesinin ortadan kalktığı bir “düşündü” fiildir. Fakat işaretler bununla bitmez, kurmaca varlık “düşünmeye” başladığı andan itibaren anlatının zaman kipi değişir, geçmiş zamanın yerini, şimdiki zaman ve geniş zaman kipleri alır. Kip değişimi, alıntılı monoloğun saptanabilmesi için hayatidir fakat bazen bu değişime bakmaya hiç ihtiyaç kalmaz. “Hâlâ Güzel”deki tek alıntılı monolog örneği bu şekildedir: “Şu nazar-ı seri Safder’in helecanını tezyid etmiş oldu. **İçinden bir ‘Hâlâ güzel!’ demişti**” (Nabizade Nazım, 2015, s. 188). (Vurgu bize ait.) Tüm anlatılar içerisinde, alıntılı monoloğun en bariz işaret edildiği yer bu alıntıdır. Vurgulanan kısımdaki “İçinden [...] demişti.” ifadesi zaten kullanılabilecek en açık göstergedir. Bununla birlikte anlatı kipi ile iç monoloğun kipi karşılaştırıldığında, bir önceki örnekte olduğu gibi, geçmiş zamandan geniş zaman kipine geçildiği görülecektir.

Her alıntılı monolog yukarıdaki örnekler kadar bariz değildir. Bazın “dedi”, “düşündü” gibi bilinç sürecini ifade eden fiiller tamamen atılır. *Zehra*'daki durum bunun güzel bir örneğidir:

Bazı defalar merhametin bu derecesinden usanarak nazar-ı tasavvurun önünde gezinen ‘hayal-i müşevveşi’ hatırasından çıkarmaya çalışırdı. **‘Bir kaskañç deli kızla bu kadar işğal etmek!.. Elverir, elverir!’** Halbuki bu baptaki icbar-ı vicdanisi işğal-i gayri ihtiyarısını takviye ve tezyi[d] etmekten başka bir netice göstermezdi (Nabizade Nazım, 2010, s. 34) (Vurgu bize ait.).

Burada mükerrer ve kalıcı psiko-anlatı arasında bir alıntılı monolog vardır. Vurgulanan kısma dikkat edilirse yukarıdaki örneklerin tamamındaki kip değişiminin aynı şekilde uygulandığı görülecektir ama tek gösterge bu değildir. Burada alıntılı monolog tınak işareti içerisinde ve ünlemlerle verilmiştir, bu göstergeler de alıntılı monolog sunumu yöntemlerine dâhildir. Alıntılı monologların, incelenen anlatılar arasındaki en uç örneği ise *Karabibik*'teki bir paragrafta bulunur:

Deli Ali aralarına girdi. Kara Ömer burundan soluyarak merkebine doğru gitti. Merkez bu sefer Yosturoğlu'nun ekinlerine dalmıştı. Karabibik tarlasının bir anını bitirmişti. Teşkil ettiği harım direklerinin aralarına aşağıdan yukarıya doğru yapraklı zeytin, pırnal dallarından, dikenlerinden filanlardan örgü yapmaktaydı. **Hele bak! Eşeklerini, hayvanlarını salarlar da ümmet-i Muhammed'in ekinlerini çiğnetiverirler. Na böyle üç gün harım etmeye uğraşmalı. Bu hayvanları hergele etseler yavuz değil mi? Mah! Aygır gibi kızanı da alanda durup oturur. Hey Rabbim hey** (Nabizade Nazım, 2015, s. 194) (Vurgular bize ait.)!

Anlatı ilk beş cümle içerisinde devam eder, sonrasında vurgulanan kısım ise alıntılı monologdur. Burada, “dedi”, “düşündü”

benzeri bir fiil olmadığı gibi, tırnak işareti de atılmıştır. Artık alıntılı monoloğun saptanabileceği göstergeler kipin geçmiş zamandan geniş zamana doğru geçişi, ek olarak cümlelerdeki duygu belirten ünlemler ve soru işaretlerinden ibarettir. Bu durumla *Karabibik*'te karşılaşılıyor oluşu ise tesadüfi değildir; çünkü kamera göz anlatıcının tercih edildiği bu anlatıda anlatıcı mümkün olduğu kadar kendini silikleştirmeye çalışır.

Psiko-anlatılarla alıntılı monologlar karşılaştırıldığında kurmaca varlığın özgürlük alanının arttığı düşünülebilir. Nitekim alıntılı monologlar bilincin, anlatıcının müdahalesi olmadan sunulduğu izlenimini yaratır. Bununla birlikte, gözden kaçırılmaması gereken şey alıntılı monologların da anlatı içerisinde mimetik bir üretim olduğudur, yani burada da her şey “mış gibi”dir. Dolayısıyla temel mesele yine “gerçeklik yanılsaması”nı yakalama çabasıdır:

Üçüncü şahıs anlatısı ortamında monologlar karakterin dilinin mimetik yeniden üretimi niteliği kazanır ve anlatıcı karakterlerinin sessiz düşüncelerinin alıntılanmasına, başkalarıyla konuştukları sözlerin alıntılanmasındaki kadar otorite bahşeder. Dolayısıyla genel olarak iç monologlar psikolojik gerçekçilik normlarına en az kurmaca diyaloglar kadar yakından bağlıdır: Nasıl diyaloglar karakterlerin birbirlerine “gerçekten ne söylediklerini” aktardıkları yanılsamasını uyandırıyor, monologlar da bir karakterin kendi kendine “gerçekten ne düşündüğünü” aktardıkları yanılsamasını uyandırır (Cohn, 2008, s. 87-8).

Bu bağlamda çeşitli yazarların birbirinden farklı denemeleri söz konusudur fakat incelenen anlatılarda alıntılı monologlar, sıralı söz dizimleri şeklindedir ve düzgün bir konuşmayı andırırlar. Dolayısıyla söz konusu alıntılı monologlar, kurmaca varlıkların birbirleriyle konuşurken kullandıkları dilden farksızdır. Tam da bu noktada, neden birer diyalog şeklinde değil de iç monolog şeklinde sunuldukları düşünülebilir. Peki incelenen anlatılardaki alıntılı monologların işlevleri nelerdir?

Yukarıda, psiko-anlatı kısmında, incelenen / ele alınan anlatıların tamamının ahenksiz psiko-anlatı ile sunulduğu söylenmişti. Bu aynı zamanda, onların “yazarlı bir anlatı” olduğunu gösterir. Yani anlatılan her şey okura bir anlatıcı bilinçten süzülerek aktarılır. Bu bağlamda yazarlı anlatı durumunda, alıntılı monologlar Dorrit Cohn'a göre ağırlıklı olarak şu sonucu doğurur:

[Ü]çüncü şahıs romanlarında alıntılı monologların etkisinin büyük oranda yerleştirildikleri bağlama bağlı olduğu sonucunu çıkarabilir. Yazarlı anlatı durumunda, özellikle de bu anlatıya açık alıntı işaretlerinin eşlik ettiği yerlerde, monologlar bir anlatıcılığı

karakterden ayıran mesafeyi artırır ve karakterin yanlışlarını daha çarpıcı hâle getirip ironik bir uzaklık yaratır (Cohn, 2008, s. 87).

Bu yargı bir başlangıç noktasıdır. Buradan yola çıkılarak incelenen anlatılarda alıntılı monologların, yerleştirildikleri bağlamlar göz önünde bulundurularak, işlevleri incelenecektir. Bu başlangıç noktasına en yakın hikâye “Sevda”dır. O, anlatıcı ile kurmaca varlığın arasındaki mesafenin en fazla olduğu anlatıdır. Daha önce alıntılanan kısmı tekrar ele alalım:

Fettah müellifleriyle şairlerinden pek çoğunda bu adem-i itminan emarelerini bulmaktaydı. İntikatta bir kadem daha ileri giderek şurasını düşündü: **Her âşğın can verdiği visal-i manevi ve süriden ibaret olması akla muvafık görünmüyor. Eğer feyz, aşkın kendisindeyse âşkılar bu tecelli ile kani olmak lazımdır. O feyzi bir vücutta aramak pek de hulul ve safvet addolunamaz** (Nabizade Nazım, 2015, s. 150) (Vurgu bize ait.).

Fettah, anlatının başından bu noktaya, hatta Nazmiye ile evliliklerine varan sürece kadar, ufak tefek sorgulamalar dışında aşkın kutsallığına ve büyüklüğüne inanmıştır. “Zımnı yazar”ın (anlatıdaki yazarın sesi) göstermek istediğinin ise bunun tam tersi olduğu, anlatının vardığı noktada açıkça fark edilir. Ona göre aşk, kalple değil, akılla ilgilidir ve kutsal değil, dünyevi ihtiyaçlara dayalıdır. İşte bu yüzden bu anlatıdaki, Fettah’ın bilincinin sunulduğu her yerde, son ana kadar aşkın ateşli bir savunusu görülür. Bir tür aydınlanmaya (epifani) doğru giden bu yolda, alıntılı monoloğu da içine alacak şekilde, söz konusu tüm bilinç sunumları, Cohn’un da söylediği gibi kurmaca varlık ile anlatıcının arasındaki mesafeyi artırarak kurmaca varlığın ulaştığı sonucu sertleştirmek ve daha etkili kılmak amacıyla taşımaktadır. Diğer yandan incelenen diğer anlatılarda bu sonuca ulaşılmaz. Mesela “Haspa”nın anlatıcısı ile kurmaca varlığı birbirlerine hiçbir zaman ters düşmezler, hatta aksine anlatıcı Behzat’ı her zaman destekler:

Hesap ile, tahmin ile bu meselelere bir hall-i takribî olsun bulmaktaki aczini görünce herkesin yaptığı gibi o da işi cereyan-ı tabiisine, yani tesadüfün sevkياتına terk etmeyi evla gördü. ‘Yarın olsun hayrolsun!’ hükmünü rehber-i hareket itihaz etti. **Aklnca diyordu ki:**

Gün doğmadan meşime-i şebden neler doğar (Nabizade Nazım, 2015, s. 232) (Vurgular bize ait.).

Alıntılanan kısmın öncesinde psiko-anlatı ile başlayan paragraf, alıntıda da öyle devam eder. Fakat alıntı öncesinde, içinde bulunduğu durumun çıkmazlarına saplanıp kalan kurmaca varlık, burada, genelleştirici bir psiko-anlatı ile desteklenir: Behzat da “herkesin

yaptığı gibi” yapacak ve “Yarın olsun hayrolsun!” hükmünü hareket noktası olarak kabul edecektir. Böylece, anlatıcı Behzat’ı, herkes gibi bir “insan” hâline sokmuş olur ve okurun onun kusurlarını görmezden gelmemesini sağlamaya çalışır. Bu yolla da açıkça onun yanında olduğunu vurgular ve aralarındaki mesafeyi oldukça azaltır. Bu yakınlaşma o kadar fazladır ki, vurgulanan kısımdaki alıntılı monoloğa dikkat edildiğinde, Behzat’ın cümleleri ile anlatıcının onun bilincini aktardığı cümleler arasında tam bir koşutluk görülür. Bu yakınlaşma bir başka örnekte çok daha ileri boyutlardadır: “Behzat orada da barınmayıp kamarasına, yatağı içerisine iltica etti. O hayal-i dilberi hafızasından tard edecekmiş gibi eline bir kitap aldı. Ne gezer. **Aman ya Rab bu ne alçak gönül!**” (Nabizade Nazım, 2015, s. 223) (Vurgular bize ait.)!

Burada alıntılı monoloğun saptanabileceği tek işaret anlatı ile bilinç sunumu arasındaki kip değişimidir. İlk iki cümle geçmiş zaman kipiyle sunulurken son iki cümle geniş zamana kayar. Fakat bu geçiş esnasındaki “Ne gezer.” cümlesi dikkat çekicidir. Bu cümle gerçekten kime aittir? Devam eden anlatı içerisinde, Behzat’ın imkânsızlığını vurgulamak için anlatıcı tarafından söylenmiş gibidir; çünkü sonraki alıntılı monolog atıldığında, söz konusu cümle bir tür anlatıcı yorumu hâline gelecektir, diğer yandan, Behzat, kitabı eline alarak, kadının hayalinden kurtulmak istemiş ama bunu yapamayınca o cümleyi bilincinden geçirmiş de olabilir. Başka deyişle cümle, “Behzat, ‘Ne gezer.’ dedi kendi kendine, ‘Aman ya Rab bu ne alçak gönül!’” şekline getirildiğinde bu defa bir alıntılı monolog hâlini alır. Sanki iki ayrı bilinçten geçen aynı cümle tek bir noktada iç içe geçmiş gibidir. İşte bu geçiş bölgesi, tüm anlatı içerisinde, Behzat ile anlatıcının hem dilbilgisi hem de savundukları normlar bakımından en fazla yakınlaştıkları yerdir. Dolayısıyla bu anlatıdaki alıntılı monologlar, anlatıcı ile kurmaca varlık arasındaki mesafeyi açarak bir ironi oluşturmanın tam aksine, mesafeyi kapatarak yoğun bir sempati oluştururlar.

Bu örnekler dışında kalan alıntılı monologlar ise kurmaca varlığın duygularının yoğunlaşması hâlinde kullanılır. Mesela Suphi’nin Zehra’yı düşündüğü sahnelerin birinde şu cümle yer alır: “Bazı defalar merhametin bu derecesinden usanarak nazar-ı tasavvurun önünde gezinen ‘hayal-i müşevveşi’ hatrasından çıkarmaya çalışırdı. **‘Bir kiskanç deli kıza bu kadar iştigal etmek!.. Elverir, elverir!’**” (Nabizade Nazım, 2010, s. 34). (Vurgular bize ait.)

Psiko-anlatı aracılığıyla sunulan ilk cümle zihinsel bir uğraşı ifade eder. Sonrasında gelen, alıntılı monolog kısmı ise yoğun duygusal bir

tepkisi, bir tür isyandır. Bir başka yerde Zehra'nın tepkisi şöyle olacaktır:

Zehra, Suphi'yi de düşman addetmekte idi. Düşman, fakat sevimli düşman. O düşman hâlâ bu gün mütareke teklifinde bulunacak olsa, ona teslim-i silâha hazır idi. **Parçalanası kalp! Kôr olası kalp!.. Hâlâ onu, o nankörü, o hercaî meşrebi seviyorsun** (Nabizade Nazım, 2010, s. 92). (Vurgular bize ait)!

Psiko-anlatı ile başlayan alıntı, alıntılı monologla son bulur. Vurgulanan kısımlar yine yoğun bir duygu durumunun aktarımını sağlarlar. Fakat burada dikkat çekici olan başka bir durum Zehra'nın kendisinden "sen" diye bahsetmesidir: "Hâlâ onu, o nankörü, o hercaî meşrebi seviyorsun!" Böylece, bir yandan kurmaca varlığın istemediği, ama kurtulamadığı bir duygu durumu içerisinde olduğu sergilenirken bir yandan da dilbilgisel bir yardımla bu çaresizlik durumu iyice vurgulanmış olur.

Bazense bu yoğun duygu durumlarının kaynağı tam olarak net değildir ve bu defa kurmaca varlığın durumu algılama sürecindeki tepkileri alıntılı monologla sunulur:

Geniş bir kanepe üzerine kendini atıvererek yüreğinin çarpıntısını dinlemeye başladı. **Allah Allah! Bu helecan ne olacak?** Tuhaf, henüz ismini, kim olduğunu bilmediği o lehçe-i dil-firibdeki bu tesir ne idi ki bir türlü onu gözü önünden kaybedemiyordu. Ayağa kalktı. Aynanın önüne geçti, çehresinin kesp ettiği renge şaşakaldı. **Bu ne demek? Bu ne demek? diye söylenmeye başladı** (Nabizade Nazım, 2010, s. 43) (Vurgular bize ait).

Burada ünlemler ve soru işaretleri göze çarpar. Zehra, Suphi'ye ilk görüşte âşık olmuştur fakat henüz bunun farkında değildir. Buradaki alıntılı monologlar tam da bu duygu durumunu anlamlandırma çabasını ve şaşkınlığı daha belirgin hâle getirirler. Fakat bu tarzdaki tepkiler her zaman aşkla ilgili değildir. *Karabibik*'te de duygu durumlarını vurgulayan alıntılı monologlar görülür: "Karabibik bunlardan ayrıldı. Ağır ağır hatveleriyle Anderya'nın mağazasına doğru yürüdü. **Hay kâfir şeytan...** Mağaza hâlâ kapalı" (Nabizade Nazım, 2015, s. 210; vurgu bize ait). Kurmaca varlığın para istemek için Anderya'nın mağazasına vardığı sıradaki tepkisi "Hay kâfir şeytan..." şeklinde olmuştur. Burada, çok istediği öküzlere bir türlü ulaşamayan bir adamın kızgınlığı ortaya çıkar. Başka bir yerde duygu durumu, yine para bağlamında bir beklentinin tepkisidir:

Şimdi Gülsüm Hatun bunak kocakarının birisidir, fakat Huri'yi öz vahid kızı gibi sever. Süt babası Halil Hoca'nın elli dönüm bir tarlası, bir çift öküzü, bir çift camısı, bir sıpası, birisi yaylada birisi

burada iki kargır damı ve rivayete göre elbisesinin kim bilir neresinde saklı birkaç bin kuruşu vardır. Fakat hiç evladı yoktur. Huri'yi kendisine bir evlat bir vâris olmak üzere sevmektedir. Kim bilir belki ölmezden evvel bu malların birazını Huri'nin üstüne çevirtir. Hatta geçenlerde Huri, Gülsüm'ün ağzından bu ümidi okşar birkaç söz de işitmiştir. **Ah sahih çıksa, sahih çıksa** (Nabizade Nazım, 2015, s. 199-200)...

Burada, tüm bir paragraf boyunca anlatıcı tarafından bir özet sunulur. Bu özette Karabibik'in bir şekilde para kazanma ihtimalinden bahsedilir. Paragrafın son cümlesi ise Karabibik'in sözleridir. Bu anlatıda, son örneğe benzer birçok durum bulunmaktadır. Anlatıcı çeşitli yollarla anlatısını veya bilinç sunumunu devam ettirirken para kazanma veya bulma ihtimali gündeme geldiği anda Karabibik'in bilincinden aktarılan böyle bir cümle kullanılmıştır. Bu, çift taraflı bir durumdur; bir yandan kurmaca varlığın yoğun duygu durumunu sergilerken diğer yandan anlatıcının, bu duygu durumlarını bilince kısa odaklanmalar yaparak etkili ama hızlıca geçmesini sağlar. Bu örneklerin *Karabibik*'te sıklıkla ise tesadüf değildir çünkü anlatıcı onun bilincini, onun cümleleriyle uzun uzadıya sergilemeyi gerekli görmez. Gereksinimini de bir psiko-anlatı şeklinde şöyle sunar: “Karabibik تنها sokakta bir aşağı bir yukarı gezinmekteydi. **Düşüncesi gayet dar olan kafasında, öküzlere yer etmişti**” (Nabizade Nazım, 2015, s. 208; vurgu bize ait).

SONUÇ

Psiko-anlatılar söz konusu olduğunda Nabizade Nazım'ın üçüncü şahıs anlatıcı tercihiyle sunulan anlatılarında sadece ahenksiz psiko-anlatılar görülür. Psiko-anlatılarla, işlev bakımından, sadece özetleme ve söz-altı durumların sunulmasında karşılaşılır. Bu psiko-anlatılar, birkaç örnekten ibaret olmak üzere tekrar eden ve değişen bilinç durumlarında farklı özet türleri şeklindedir. Bu sunumun en fazla kullanıldığı yerler, kurmaca varlıkların deneyimsiz oldukları âşik olma durumları, rüya ve düş hâlleridir. Psiko-anlatılar bu eserlerde kurmaca varlıkların bilinçlerini açıklamaya, aydınlatmaya yöneliktir. Bu açıklamaların okurda nasıl bir etki uyandıracağı ise genelde bilinç sunumunun ardından gelen anlatıcı yorumuna bağlıdır. Eğer anlatıcı, okuru kurmaca varlığa yakınlaştırmak isterse (“Haspa”da olduğu gibi) kurmaca varlığı destekleyici bir yorum, uzaklaştırmak isterse (“Sevda”da olduğu gibi) onun düşüncelerinin eksikliğini ya da yanlışlığını gösteren açıklayıcı veya reddedici bir yorum yapabilir. Bununla birlikte, *Karabibik* gibi, anlatıcının psiko-anlatının ardından herhangi bir yorum yapmadığı örnekler de vardır.

Nabizade Nazım'ın üçüncü şahıs anlatıcı tercihiyle sunulan anlatılarında, anlatıcı yorum yapsın ya da yapmasın daima oradadır. Yani söz konusu anlatıcılar konularından kolay kolay vazgeçip sözü kurmaca varlığa bırakmak istemezler. Bu, anlatıcı yorumları belirginleştğinde görüldüğü kadar bilincin psiko-anlatı aracılığıyla sunulduğu yerlerde de bulunur; çünkü psiko-anlatı, tanımı gereği, anlatıcının her zaman kurmaca varlıkla okur arasında olduğu bir bilinç sunumu yöntemidir. Üçüncü şahıs anlatıcıların sunduğu anlatılarda psiko-anlatının en fazla kullanılan bilinç sunumu yöntemi olmasının ilk nedeni budur. Bir diğer neden ise duyguların ve duyuların psiko-anlatılarda serbestçe bir araya gelebilmesidir. Bu noktada özet fonksiyonunun aktif bir rol oynayarak tekrarlanan duyguların sıkıştırılıp daha yoğun bir şekilde aktarılmasında özellikle kullanıldığı görülür. Böylece psiko-anlatılar sayesinde anlatıcı duygusal yükü istediği kurmaca varlıklar üzerinde toplar ve gerekli gördüğünde bu yükün yoğunluğunu özetleme fonksiyonundan yararlanarak artırır. Son neden ise, psiko-anlatının kullanılabilmesi için kurmaca bilincin yalnız kaldığı, özel bir düşünce âna çoğu zaman gerek olmamasıdır.

İncelenen anlatılarda alıntılı monolog sayısı ise gerek psiko-anlatının kullanılma sayısına nazaran, gerekse anlatıların genel hacmi içerisinde oldukça azdır ve bunlar tırnak işaretleri, zaman kipinin değişimi, ünlem ve soru işaretleri, “dedi” veya “diye düşündü” gibi ifadelerin kullanımı aracılığıyla belirginleştirilmiştir. En uç noktada sadece zaman kipi değişiminin olduğu, başka hiçbir işaretin bulunmadığı alıntılı monologlar yer alır. Bu tarzdaki alıntılı monologların sayısının daha az oluşu da anlatıcının sözü kurmaca varlığa bırakmama, yani anlatı içerisindeki hâkimiyetini kaybetmeme isteğiyle bağlantılıdır. Alıntılı monologlar bu anlatılarda, anlatıcı ile kurmaca varlık arasındaki mesafeyi vurgulamak veya yoğun duygu durumlarını sunmak için kullanılırlar. Yoğun duygu durumlarının sunulması esnasında sözün kurmaca varlığa bırakılması ise çift taraflı olarak işler; bir yandan kurmaca varlığın tüm duygusal yönelimleriyle gerçek bir insana benzemesini sağlarken bir yandan da anlatıcının bu konuda aradan çekilmesiyle birlikte durumu “müdahalesiz” bir şekilde sunabilmesini sağlar.

Psiko-anlatıların veya alıntılı monologların az veya çok olduğu konusunda bir yargıya varmak neredeyse imkânsızdır. Azlık çokluk, gereklilik gereksizlik her anlatının kendi içerisinde değerlendirilebilir de çoğu zaman yazarın tercihlerine saygı duymak zorunda kalınır. Bununla birlikte bu bilinç sunumu yöntemlerinin bu kadar iç içe geçmiş bir şekilde kullanılıyor oluşu bir anlam ifade eder: Kendisini Realist ve Natüralist bir yazar olarak tanıtan ve tanıyan Nabizade Nazım'ın dış gerçekliği yansıtmak konusundaki dikkatinin iç

gerçekliği, yani kurmaca varlıkların bilincini, oluştururken de söz konusu olduğunu ortaya koyar. Her ne kadar o, “Roman ve Romancı” ve “Şairiyyet” adlı metinlerinde genel olarak notlar almaktan, gözlem yapmaktan çeşitli konularda bilgi edinmekten bahsetse de bir taraftan sürekli kurmaca varlıkları nasıl daha “gerçek” kılabileceğini düşünmüştür. Bunun en açık göstergesi de yukarıda envanteri sunulan bilinç sunumu yöntemleridir.

KAYNAKÇA

- Birinci, N. (1987). *Nâbizâde Nâzım*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Cerrahizade Ali Sacit (1893). Nabizade Nazım Bey. *Maarif Mecmuası*, 5(108), s. 55-58.
- Cohn, D. (2008). *Şeffaf zihinler: kurmaca eserlerde bilincin sunumu* (F. B. Aydar, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Çetışli, İ. (1991). Kıskaçlığın romanı Zehra. *Fırat Üniversitesi Dergisi (Sosyal Bilimler)*, 5(1), 129-147.
- Dino, G. (1954). Nabizâde Nazım'ın (1865-1893) Karabibik isimli hikâyesi üzerine bir deneme. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 153-158.
- Dizdaroğlu, H. (1955). Yeniden yayımlanması vesilesiyle: Zehra üzerine. *Türk Dili Dergisi*, IV(46), 625-627.
- Dizdaroğlu, H. (1961). Nâbizade Nâzım'ın hikâyeleri. *Türk Dili Dergisi*, 10(120), 891-895.
- Eken, A. (1975). Türkiye romancılığında Nâbizade Nazım. *Birikim Dergisi*, 4, 10-13.
- Eldem, İ. H. (1894). Nabizade Nazım Bey. *Mektep Mecmuası*, 7, 257-259.
- Erden, U. (2019). *Nabizade Nazım'ın anlatılarında kurmacanın işlevi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul.
- Ertaylan, İ. H. (1933). *Nabizade Nazım*. İstanbul: Kanaat Kütüphanesi.
- Finn, R. P. (1984). Nabizade Nazım: âşğın tutkusu. *Türk Romanı İlk Dönem 1872-1900* içinde 99-111 (T. Uyar, Çev.), Ankara: Bilgi Yayınevi.

- Kacıroğlu, M. (2004). Nâbizâde Nâzım'ın hikâyeciliği. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstisüsü Dergisi*, 25, 81-88.
- Kaplan, M. (1976). Karabibik. *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I* 384-391, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kerman, Z. (2009). Zehra romanı. *Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri* içinde 174-185. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Mahmut Sadık (1896). Nabizade Nazım ve Zehra'sı. *Servet-i Fünûn Dergisi*, 10(254), 307-308.
- Nabizade Nazım (1887). Şairiyyet. *Manzara*, 4, 44-46.
- Nabizade Nazım (2010). *Zehra - Karabibik* (Ö. Fedai, Çev.). İstanbul: Özgür Yayınları.
- Nabizade Nazım (2015). *Karabibik ve diğer hikâyeler* (S. Çağın, ve N. Kurudere, Çev.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Nabizade Nazım Bey (1893). *Hazine-i Fünûn Mecmuası*, 7, 51-2.
- Parlatır, İ. (1987). Zehra. *Tanzimat Edebiyatında Kölelik* içinde 164-168, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ravi [Nabizade Nazım]. (1890a). Roman ve romancı. *Tercüman-ı Hakikat*, (3546), 5-6.
- Ravi [Nabizade Nazım]. (1890b). Aynen. *Tercüman-ı Hakikat*, 3551, 5.
- Tokgöz, A. İ. (1893). Nabizade Nazım. *Servet-i Fünûn Dergisi*, 5(127), 355-7.
- Yesari, M. (1943). Nâbizade Nazım. *Yenitürk Dergisi*, 11(122), 14-15.

Makale Künyesi (Araştırma): Polat, Ü. (2021). Eski Türkçede yok, yoksuz, yoksuz bol- ve yoksuz kıl- üzerine. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 463-481.

<https://doi.org/10.32321/cutad.817153>

ESKİ TÜRKÇEDE YOK, YOKSUZ, YOKSUZ BOL-, YOKSUZ KIL- ÜZERİNE

Ülkü POLAT¹

ÖZET

Eski Türkçe devresinde isim cümlelerinin yokluk şekillerinde sıkça karşılaştığımız *yok* sözü bu devrede hiçbir bağa ihtiyaç duymadan yüklem olabildiği gibi *yok+bol-*, *yok+er-*, *yok+kıl-/kış-*, *yok+tüt(ir)*, *yok+turt(ur)* şeklinde de yüklem olarak kullanılmıştır. Yazıtlar Dönemi'nde *yok* sözü *yok bol-*, *yok kıl-/yok kış-*, *yokad-*, *yokal-*, *yokla-* türevleri ile, Uygur Dönemi'nde *yokad-*, *yokadur-*, *yokurkan-*, *yok bol-*, *yoklunmaksız* şekilleriyle ve daha çok da *bar yok*, *yok kurug*, *yok çıgay* gibi ikilemelerde, Karahanlı Dönemi'nde de *yokad-*, *yok bol-*, *yok kıl-*, *yok kılın-*, *yokal-*, *yokalıglı*, *yokalt-*, *yokatıglı* şekilleri ve *yok yodun bol-* ve *yok yodun kıl-* şeklinde dönem metinlerinde kayıtlanmıştır. Ayrıca Uygur devresinde *öç-*, *üz-*, *yitlin-*, *yod-*, Karahanlı devresinde de *yod-* gibi “yok etmek, yok olmak” anlamlarını karşılayan fiillerden de yararlanılmıştır. Görüldüğü üzere Eski Türkçede çeşitli türevleriyle birlikte geniş bir kullanım alanına sahip olan *yok* sözünün en dikkat çekici kullanımlarından birisi olan *yoksuz* şekli ise Yazıtlar Dönemi'nde görülmez, Uygur Dönemi metinlerinde “lüzumsuz, boşuna, liyakatsız, mahrum, yararsız, anlamsız, -DAn yoksun” anlamlarıyla kaydedilir, tek başına kullanıldığı gibi *yoksuz bol-* yapısında da karşımıza çıkar. Karahanlı Dönemi'nde de hem *yoksuz* kullanımına hem de *yoksuz kıl-* yapısına rastlanır. Çalışmamızda *yok* sözü ve türevleri dönem metinlerinden örneklerle incelenecek özellikle “yokluk bildiren” *yok* sözünün “yokluk sıfatları türeten” *+sIz*, *+sUz* isimden isim yapım ekiyle türetilmiş *yoksuz* şekline, *yoksuz bol-* ve *yoksuz kıl-* kullanımlarına yer verilecektir.

Anahtar kelimeler: Eski Türkçe, yok, yoksuz bol-, yokad-, yokla-, yoklat-, yok kıl-.

¹ Gaziantep Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Dr. Öğr. Üyesi. ulkupolat@gantep.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-3304-1939>

IN OLD TURKIC REGARDING YOK, YOKSUZ, YOKSUZ BOL-, YOKSUZ KIL-

ABSTRACT

The word “yok” which we frequently encounter in the absence forms of noun phrases in Old Turkic, can be used as a predicate without needing any link in this period, but also as a predicate in the form of *yok+bol-*, *yok+er-*, *yok+kıl-/kış-*, *yok+tit(ir)*, *yok+tur(ur)*. In the period of inscriptions, the word “yok” absent was recorded in the texts of the period with its derivatives of *yok bol-*, *yok kıl-/yok kış-*, *yokad-*, *yokal-*, *yokla-* but “yok” was recorded in Uighur period as *yokad-*, *yokadur-*, *yokurkan-*, *yok bol-*, *yoklunmaksız*, more like reiteratives “*bar yok*, *yok kurug*, *yok çıgay*” in Karahanlı period with its derivatives of *yokad-*, *yok bol-*, *yok kıl-*, *yok kılın-*, *yokal-*, *yokalğlı*, *yokalt-*, *yokatğlı* and also with its derivatives of *yok yodun bol-* ve *yok yodun kıl-*. In addition, verbs such as *öç-*, *üz-*, *yitlin-*, *yod-* in the Uyghur period and *yod-* in the Xakani language were used which correspond to the meanings of “to destroy, to perish”. As it can be seen, the non-destructive form, which is one of the most striking uses of the word “yok”, which has a wide range of uses in Old Turkic with its various derivatives, is not seen in the period of inscriptions. In the texts of the Uighur period, “yoksuz” recorded as “unnecessary, in vain, inadequate, deprived, useless, meaningless, devoid of” is used alone as well as in “yoksuz bol-” structure. In the Xakani language, both its use “yoksuz” and its structure “yoksuz bol-” are encountered. In our study, the word of “yok” and its derivatives will be examined with examples from the texts of the period, especially the use of the word “yoksuz” nonexistent derived from the word “nonexistence adjectives” *+sIz*, *+sUz* noun with the noun suffix, *yoksuz bol-* and *yoksuz kıl-* will be used.

Keywords: Old Turkic, yok, yoksuz bol-, yokad-, yokla-, yoklat-, yok kıl-.

GİRİŞ

Türkçede “bulunmayan, mevcut olmayan” anlamındaki *yok* sözü “mevcut” anlamlı *var* sözünün antonimi olarak Eski Türkçe devresinden itibaren kullanımdadır. Ayrıca Türkçede isimlerde “varlık, mevcut olma, bulunma” ifadesi *+Ilg*, *+IUg* eki ile, “yokluk, mevcut olmama, bulunmama” ifadesi ise *+sIz*, *+sUz* eki ile sağlanmıştı. Eski Türkçede isimlere eklenerek onlardan sıfat mahiyetinde isimler yapan *+Ilg*, *+IUg* ve *+sIz*, *+sUz* ekinin dönem metinlerindeki bazı kullanımları ilgi çekicidir. Gramer kitaplarında *varlık* ve *yokluk* bildiren bu iki ekin işlevleri arasında Eski Türkçe devresinde tanıklanan bu farklı kullanımlar yer almaz. Çetin, *Eski Uyğurca Metinlerde +Ilg, +IUg Ekinin Sıfatlarda Kullanımı* başlıklı yazısında bu duruma dikkat çekmiş, hem *+Ilg*, *+IUg* ekinin hem de

+sIz, +sUz ekinin farklı işlevlerde kullanımlarını örnekler üzerinden incelemiş, bu kullanımlara neden ihtiyaç duyulduğu, bu kullanımlarda çeviri etkisi olup olmadığı gibi sorulara cevap aramış ve Uygurcaya çevrilen Çince metinlerin özgün biçimlerinde bu eke denk gelen *Çin. yǒu* “var” vb. herhangi bir söz bulunmadığını, buna karşılık Çince orijinal metindeki *wú* “yok” sözünün Uygurca metinlerde çoğunlukla +sIz ve “yok” olarak yer aldığı belirtmiştir (Çetin, 2016, s. 49-58).

Yok sözü, Eski Türkçe devresinde ve kendisinden sonraki devrelerde hem isim cümlelerinin yüklemi olarak hem çeşitli sözlerle birlikte ikileme olarak hem de çeşitli türevleri ile farklı anlam, işlev ve kullanımlarda karşımıza çıkar. Ayrıca Eski Uygur Türkçesinde Manihaizm ve Budizm terimleri arasında da tanıklanır. Ağca, tarihsel Türk dili alanlarında *bar* ve *yok* sözcükleri ile aynı/benzer kavram alanlarına ait müştakların söz dizgesi içerisinde sıfat, isim, fiil (ekler yardımıyla), varlık ve yokluk işaretleyicileri olarak kullanıldığını belirtir (Ağca, 2015, s. 87). Clauson, Eski Türkçe devresinde çeşitli türevleri ile birlikte işlek bir kullanıma sahip olan *yok* sözünün *yo-fiilinden -k fiilden isim yapım eki ile türediğini, aynı şekilde *yod-* fiilinin de *yo-fiilinden türediğini ve *yok* sözünün çeşitli kullanımlarının olduğunu belirtir. Kâşgarlı Mahmud’un *yok* sözünü *bar* sözünün karşıtı olarak ve yaygın olarak da cümlenin yüklemi olarak kaydettiğini ekler. *Yok* sözünün tek başına yüklem olarak kullanılabilirdiği gibi yardımcı fiillerle de kullanıldığını (*yok er-*, *yok bol-*, *yok kıl-*) belirtir. *Yok çıgay* “çaresiz”, *yokka san-* “hiçbir şeyinin olmadığını düşünmek”, *yok yodun* vb. kullanımları kaydeder (Clauson, 1972, s. 895-896). Sevortyan da *yok* sözünü *yo-fiilinden -k fiilden isim yapım eki olarak (*yod-*, *yoy-* “imha etmek, yok etmek, mahvetmek”) tasarlar ve “değil, yok, eksiklik, dezavantaj, yoksulluk (*yok çıgay*), kayıp” anlamlarıyla kaydeder. *Yok* sözünün *yokal-*, *yokla-*, *yoksin-*, *yoksız*, *yoksuzluk~yoksızlık*, *yoksul* türevlerini lehçelerdeki fonetik değişimleriyle, *yoksıra-* sözünü de “ihtiyaç duymak, özlemek, hasret duymak” anlamlarıyla verir (Sevortyan, 1974, s. 211-213).

Erdal, *Old Turkic Word Formation (OTWF)*’da *yok* “yok, yokluk” sözünün Orhun Türkçesinde yaygın kullanıldığını ve *yod-* “silme, yok etmek” fiili ile ilgili olduğunu *yok yodun* ikilemesi ve Karahanlı Türkçesinde *yodug* “felaket” sözlerinin kullanımının *yok karug* “boşluk” ikilemesindeki ikinci sözcükteki “bir sıvının yok olması, kaybolması” gibi bir anlam taşıdığını belirtir (Erdal, 1991, s. 219). *Yok yodun kıl-* “mahvetmek, yok etmek” ve *yok yodun bol-* “yok edilmek” kullanımlarında *yodun* (*yod-* fiilinden) sözünün yanlışlıkla *bodun* olarak okunduğunu bu hatanın Clauson tarafından düzeltildiğini, aynı hatanın Arap yazısında /y/ ile /b/ konsonantlarının yazımının benzer olduğu için Eckmann tarafından Kur’an Tercümelelerinin Rylands

Nüshasında da yapıldığını Eckmann'ın bu hatasının da Dankoff tarafından düzeltildiğini belirtir (Erdal, 1991, s. 306). *Yod-* fiilinin dönüşlü formu *yod-un-* fiilini “silmek, yok etmek”, *yod-ul-* fiilini “bulaşmak; silinmek” anlamlarıyla kaydeder (Erdal, 1991, s. 630-688). *Yok+ad-* türevini “yok olmak, yok edilmek” *alkın-yokad-*, *arta-yokad-*, *yetlin-yokad-* ve *yokadmagulug* kullanımları ile verir (Erdal, 1991, s. 490). Ayrıca Erdal, iki ayrı *yok+la-* fiilinden bahseder, birincisinin “yükselmek, yükseltmek, yukarı doğru hareket etmek” anlamında olduğunu, “arazinin yukarı doğru eğimi, yokuş” anlamında sadece DLT’de (*yok* “yokuş”) bulunduğunu ve *yukarı* sözüyle alakalı olduğunu belirtir. İkinci *yok+la-* fiilinin de “özlemek” anlamında olduğunu Uygur metinlerinde kullanıldığını, Clauson tarafından ise sadece Orta Türkçe ve çağdaş lehçelerdeki kullanımlarının listelendiğini belirtir. Ayrıca *yok+la-* fiilinin de *yog+la-* ile bağlantısının da oldukça imkânsız görüldüğünü de ekler (Erdal, 1991, s. 452).

Tenişev *yok/yök* “yok, değil” sözünün *yok bar bol-* “kaçmak, ortadan kaybolmak”, *yok bol-* “ölmek, mahvolmak, yok olmak”, *yok erse* “aksi takdirden”, *yok yit* (ikileme) “yokluk, kayıp” (*yok yitiğ kalsar men çıntısula başıña bolur (MOI 14)*), *yok yodun kıl-* “yok etmek, imha etmek, mahvetmek, öldürmek”, *yok kıl-* “yok etmek, mahvetmek”, *yok kurug* (ikileme) “boşluk, yokluk”, *yok çığay* (ikileme) “yoksul”, *yokad-~yokat-* “ortadan kaybolmak, yok olmak, silinmek” (*alkın-, yokad-, arta-yokad-, yetlin-yokad-*), *yokadmaguluk* “kaybolan”, *yokadtur-* “yok ettirmek”, *yokadtur- yitilintür-* (ikileme) “yok etmek, imha etmek, öldürmek” (*arta-yokadtur-*), *yoka-* “denemek”, *yoklun-* “ortadan kaybolmak, silinmek”, *yoklunmaksız* “var olmayan”, *yokluk* “yokluk”, *yokluk bol-* “ortadan kaybolmak, yok olmak”, *yok kış-* “yok etmek, tahrip etmek”, *yoksuz* “boşuna” kullanımlarını verir (Tenişev, 1997, s. 272-274). Arat, *yok* ve *yokuş* şekillerinin **yo-* kökünün mevcudiyetini icap ettirdiğini **yo-k* “yok”, **yo-g* “matem, yas; ölü gömüldükten sonra üç veya yedi güne kadar verilen yemek”, **yo-d* “kaybetmek”, *yo-k+la* “kaybolmak, aramak, yoklamak”, *yo-g+la-* “cenaze merasimi yapmak” sözlerindeki şekil benzerliğine herhangi bir suretle mana birliğinin de dâhil olup olmadığının anlaşılması için eski metinlerin neşrinin beklenilmesi gerektiğini belirtir (Arat, 2006, s. 146-147).

Ağca, *yok* sözünün Türk dilinin en erken tarihli metinlerinden itibaren gramerleşerek *yokluk* ifade eden gramer birimine dönüştüğünü, Budist Türk çevresi metinlerinde *bar* ve *yok* sözcüklerinin herhangi bir gramer görevi yüklenmeden, temel

anlamlarıyla da tanıklandığını, *yok* sözünün yakın anlamlı sözcüklerle birlikte sinonimleri meydana getirdiğini (*yok kurug*, *yok yodun*²), runik harfli metinlerden itibaren *yok çıgay* ikilemesinin “fakir, yoksul” anlamında kullanıldığını belirtir. *Yoksuz* “faydasız, boş yere” türevinde *yok* sözünün temel anlamıyla kullanıldığını *yoksuz bol-/yoksuz er-* kalıp ifadelerinde ve tek başına “faydasız” anlamıyla kullanıldığını (*yoksuz asıgsız*) ekler³ (Ağca, 2010, s. 187-189).

Eraslan da *yok* < *yo-k “yok, yokluk, yoksul”, *yod-* < *yo-d- “yok olmak, mahvolmak” olarak tasarlar (Eraslan, 2012, s. 625). Tekin, *On the etymology of Turkish değil* başlıklı yazısında *değil* sözünün etimolojisi ile ilgili Ramstedt, A. von Gabain, Kononov, Doerfer’in görüşlerini değerlendirir. *Yök* sözünün kökeni ile ilgili olarak yokluk bildiren *yō-(OT yōd-) kökünden, *değil* kelimesi için de kelimenin kökü kabul edilen *dāg* sözünün kökeni saydığı *da- kökünden bahseder (Tekin, 2013, s. 477-486).

Yazıtlar Dönemi’nde *yok* sözü tek başına ve *yok bol-*, *yok er-*, *yok kıl-/yok kış-* şeklinde isim cümlelerinin yüklemi olarak kullanılır. *Yok çıgay* ikilemesinde de “fakir, yoksul” anlamında tanıklanır. Şirin, *yok* “yok, yoksul” sözünün *yok bol-* birleşik fiil yapısında “yok olmak”; (kan, ilteber, katun ve diğer kağanlık ailesi bireyleri için) ölmek, vefat etmek; (bodun birliği) bozulmak, (bodun varlığı) ortadan kalkmak, (bodun adı) silinmek”, *yok kıl-/yok kış-* birleşik fiil yapısında “yok etmek; savaşta orduyu ve karşı kavmin halkını hezimete uğratmak, ortadan kaldırmak”, *yokad-* “yok olmak; (bodun birliği) ortadan kalkmak; asimile olmak” kullanımlarını kaydeder (Ş. User, 2009, s. 537). Yazıtlar Dönemi’nde *yok* sözü ve türevlerinin kullanımı şu şekildedir:

türük kagan ötüken yış olursar ilte buş yok “Türk Kağanı Ötüken Yiş’ta oturursa yurtta sıkıntı olmaz.” (KT G 7) (Şirin, 2015, s. 68)

ötüken yışda yig idi yok ermiş “Ötüken Yiş’tan daha iyisi yok imiş.” (KT G 13) (Şirin, 2015, s. 84)

bizin sü atı toruk azukı yok erti “Bizim ordunun atı zayıf, azığı yok idi.” (KT D 144) (Şirin, 2015, s. 281)

² Ağca da, *yok* ve *yodun* sözünün aynı kökten türediğini ve bu ikilemede *yok* sözünün temel anlamıyla kullanıldığını belirtir (Ağca, 2010, s. 188).

³ *arığ sızag közedmedimiz...yam [işin işlemedimiz]..yoksuz savlar söz[lep ertürdümüz] [a]mtı ol yazuklarımızı [kşanti] kolu ötürür biz.* “Temiz olmayı gözetmedik. Yamaka işleri yapmadık. Faydasız sözler söyleyip geçiştirdik. Şimdi o günahlarımızdan dolayı tövbe ederiz.” (Maitr’Hami 21, 65r l, 13-16).

üze teþrike asra yerke yüküntüküm bar erti yayılıtkum yok basmillıg bodunug (?) “Yukarıda göğe (Gök Tanrı’ya), aşağıda toprağa (Yer Tanrısı’na) tapınmışlığım var idi; sapsmışlığım yok (idi). Basmıllı (tebası içinde Basmıl olan) halk.” (Bömbögör Yazıtı) (Şirin, 2010, s. 64)

ol süg anta yok kışdım “O orduyu orada yok ettim.” (BK D 25) (Tekin, 2010, s. 59)

bod[un...yu]tuzın yok kıldım “Halk...kadınlarını yok ettim.” (BK G 4) (Tekin, 2010, s. 66)

karluk ilteber yok bolmuş “Karluk Elteberi yok olmuş (ölmüş)” (BK D 40) (Tekin, 2010, s. 64)

katun yok bolmuş erti anı yoglatayın tedi “Hatun yok olmuştu. Ona yas töreni yaptırayım dedi.” (T K 7) (Ergin, 2005, s. 74)

buñca işig küçüg birtükgerü sakınmatı türk bodun ölüreyin urugsıratayın tir ermiş yokadu barır ermiş “Bunca hizmet etmesine rağmen Türk halkımı öldüreyim, kökünü kurutayım, dermiş. (Türk halkı) yok olmaya yüz tutmuş.” (KT D 10) (Şirin, 2015, s. 189-192)

Yenisey Yazıtları’nda da *yok* sözü, *yokal-* “yok olmak, kaybolmak”, *yokla-* “yokluğunu hissetmek” türevleriyle kullanılır:

buñum yok “Kaygım yok.” (E-46 Telee, s. 145)

ëlim ogrınıta sü bolup erlermedükim yok çibiligde bir tegimde sekiz er sürdim “Devletim için ordu sürerek benim (şahsen) (düşman) askerlerini öldürmediğim bir olay olmadı.” (E-10, Elegest I, s. 71)

kaniñiz yoklayur kadaşlarıñız karganur seniñiz yogım ança ermiş adırıldımız “Hükümdarınız sizi kaybetmenin acısını yaşıyor, savaş arkadaşlarınız ise sizin (ölümünüzden dolayı) kendilerini lanetliyorlar.” (E-25, Oznaçennoye I, s. 97)

....gr...erdem...ta yokaldı kolu alp tutsar küç içicim-e “Şecaat...vefat etti...elleri alp gücüne sahip kudretli ağabeyim.” (E-32, Uybat III, s. 125).

Yok sözü ayrıca Yazıtlar Dönemi’nde *atı küüsü yok bol-*, *atı yok bol-* “adı namı yok olmak, varlığı kalmamak, ortadan kalkmak” deyimlerinde de tanıkların (Şen, 2017, s. 76):

türük bodun atı küsi yok bolmazun tiyin “Türk halkının adı sanı yok olmasın diye” (KT D 44-45/ BK D 68-69, BK D 70-71, BK D 74-75).

türük bodun atı yok bolu barmış erti “Türk halkının adı sanı kalmamış idi.” (O: 3-182)

Uygur Dönemi metinlerinde *yok* sözü tek başına ve *yok+er-*, *yok+tüt(ir)*, *yok+tur(ur)* yapısında isim cümlelerinin yüklemi olarak kullanılır. Bu cümlelerde olumsuzluk pekiştiricileri olan *artı* “tüm, tamamıyla” *idi* “büşbütün, bundan dolayı, kesin olarak, hiç”, *ney* “asla, hiçbir suretle”, sözlerine de sık başvurulur⁴ (Polat, 2018: 106-107):

kaltı akalgı akıgsız ikileyü yok üçünçi “Şöyle ki, âsvaralı âsvarasız yeniden yok üçüncüsü.” (Üİ 97b/8, s. 29)

igiñe agrıgıña emi yok “Hastalığına ağrına ilaç yok.” (Kör.B 235-236, s. 99)

közün içinde küg yok “Gözünün içinde sefalet yok.” (TT II Y 36. 8/ 144-145, s. 251)

könülün içinde kadgu yok “Gönlünün içinde sıkıntı yok.” (TT II Y 36. 8/ 145, s. 251)

meniñ idi korkınçım ayınçım yok “Benim hiç korkum yok.” (AYÇağatay, 609/8, s. 74)

sansarta irinç mini teg sakınsar erti kim me yok “Samsāra⁵’da benim gibi bir cefakârı düşünecek bir kimse bile yok” (ETS/17. Metin, s. 174)

kavskiya birök kim kayu tözünler oğlu tözünler kızı bo muntag tütrüm teriñ yörüglüg çımsu tiğme ertük’deg nom tözinte kirip ağır ayag kop süzüük kirtgünç köñül öritip nom tözin tuyunu igid yañluk sakançlarig öçürü ksanti kalsar antag tsuy irinçü ağır ayıg kılınç yok öçmegülük arımağuluk. “Ey Kausika, eğer bazı soylular oğlu, soylular kızı, bu şekilde derin, keskin yorumlu gerçek denen olduğu gibi öğreti temelinden girip, büyük bir sayı ile saf, inançlı karar verip öğreti

⁴ *artı*, *idi*, *ney* olumsuzluk pekiştiricileri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Ferruh Ağca, *Budist Türk Çevresi Metinlerinde Olumsuzluk ve Yokluk Şekilleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2010, s. 211-226.

⁵ *sansar* (Skr. *saṃsāra*) “doğum ve ölüm, yeniden doğum ve yeniden ölüm, yaşam ve ölüm” anlamındadır. Çin. *shēngsī*, *sīshēng*, *shēng shēngsī sī* “herhangi bir zamanda tekrar meydana gelme, ölüm döngüsü” olarak tanımlanır. İki, üç, dört, yedi ve on iki bölümü vardır. İzdırıp ve aldanma dünyasındaki sıradan insanların çektiği doğum ölüm döngüsü de denilmektedir. Hindistan’da ilk olarak Upanişatlar döneminde görülen teori daha sonra Budizm’de de kendini gösterir. Sıradan insanların üç dünyadaki yani arzu dünyası, şekil dünyası ve şekilsizlik dünyasındaki ve altı hayat biçimindeki canlıların sınırsız doğum ölüm döngüsü içinde sürekli doğumu ve ölümü tmatmalarıyla ilgilidir (Tokytürk, 2019, s. 445).

temelini kavrayıp yanlış, hatalı düşünceleri yok edip af dilese öyle kötü, büyük günah yoktur ki bitip tükenmeyecek.” (AY III/V, 146, III.10b./9-18, s. 39)

neñ (bu kişi) belgülig otgurak tüşiñe tegmişlerin idi körtüküm yok erti “Asla bu kişilerin belli, kesin cezaya uğradıklarını hiç gördüğüm yoktu.” (AYÇağatay/9, 4-6, s. 38)

edgülig dıntarlar ara teñri teñrиси burkanta yigrek yok erür “Üstün dindarlar arasında Tanrılar Tanrısı Burkandan daha iyisi yoktur.” (Maytr. XIX. Bölüm, 58. ? = 88 322/34-37, s. 116)

anın bu ilinmeksiz atlıg daranı nom kapıgta yeg nom kapıgı yok tetir “Bu sebeple bu bağlanmama adlı daharani öğreti kapısından daha iyi bir öğreti kapısı yoktur.” (AY VII, 60-61, s. 110)

ah edgülerim men özüm teñleser men bo emgekimdin idi ozgum kuzırlugum yok turur “Ah iyilerim, ben kendim hesap etsem bu ziyetimdən asla kurtuluşum yoktur.” (AY 10b (S. 5b.) 12-14, s. 64)

Bu devrede *yok* sözünün isim cümlelerinin yüklemi olarak kullanımının dışında, Köktürk Dönemi’nde tanıklanmayan birçok türevi, başka sözlerle birlikte ikileme olarak kullanımı ve bazı Budizm ve Manihaizm terimlerine karşılık oluşturması söz konusudur. Tekin, *Uygurlarda “Boşluk” ve “Mutlak Hakikat” Mefhumları Hakkında* başlıklı yazısında “boşluk” nazariyesini Uygurcada kullanılan *yok kurug* ikilemesi ile (Skr. *sūnyatā*) karşılar. *Boşluk* nazariyesinin Türklerin büyük kısmının dâhil olduğu kuzey Burkancıları (Uyg. *ulug kölüngü* = Skr. *mahāyāna* “büyük sal”) tarafından inkişaf ettirildiğini belirtir. Mahayana Burkancılarının “değişmeyen en yüksek varlığa” “mutlak hakikate” ulaştıktan sonra dış dünyayı “boş bir hayal” olarak telakki ettiklerini, her nesnenin bir diğerine nispetle var olduğunu ileri sürdüklerini ve bu hayal âleminin ardındaki hakiki sebepleri görmekle kısaca “yok”tan ideal ve mutlak olan “şey”i bulduklarını ekler (Tekin, 1961, s. 80). Tokyürek de, *yok*, “yok, boş” *yok kurug* “yokluk, boşluk”, *yok kurug töz* “yokluk töz” *yok kurug tözlüg* “boşuk esası” kullanımlarını Budizm terimlerinden Skr. *sūnya*, *sūnyatā* = Pali. *suññatā* = Çin. *kōng, jiè ruó duō* = Tib. *stong pa ny id* karşılığında verir ve *yokluk* teriminin “boş, boşluk, var olmayan” anlamlarında olduğunu, *jiè ruó duō sūnyatā* teriminin de “boşluk, var olmayan, madde olmayan” ya da “ruhsal gerçek olmayan, bütün varlığın doğasındaki yalan ya da aldanış, varlığı gerçek görmeme” gibi anlamları ifade ettiğini belirtir. Bu öğretiye göre bütün olaylar ve benlik gerçek değildir, her şey birleşiktir ya da organizma değişkendir. Varlık asıl öze sahip değildir, bağımlıdır, sadece değişen ya da ölen bir varlıktır. (Tokyürek, 2019, s. 420). Ayrıca *yok bar* “yok ve var” =

Çin. *wú yōu* “var olmamayı” ve “var olmayı” ifade eden bu terim “varlık yoktur, her şey yoktur” anlamındadır (Tokyürek, 2019, s. 288). *Yok çıgay emgek, yok çıgay irinç yarlıg emgeklig tolgaklıg tınlıglar* kullanımları da “kıtık, açlık, fırtına, sel, yangın, işkence” gibi *dış ızdırapları* ifade eder (Tokyürek, 2019, s. 24-25). *Yok tözliüg nomlarta bar tözliüg nom* “yokluk ve varlık” = Çin. *kōng yōu*, “düşsel ve gerçek, yokluk ve varlık, soyut ve somut, olumsuz ve olumlu” gibi anlamlarda kullanılır. *Yok kurug nom tözin* “yokluk kanun esası” = Çin. *kongli, şūnya prensibi* “benlik ve olayların düşsel olması” anlamındadır. *Yok kurug sakınç* = Çin. *kōngxiāng* “boş düşünce, boş istek” anlamındadır (Tokyürek, 2019, s. 421-422). Manihaizm terimleri arasında da *alku yok kurug elig* “bütün boşluk ülkesi” = Çin. *zhēn quán*, Hinayāna öğretisinin Nirvāna olarak belirttiği “tam, mükemmel boşluk, eksiksiz boşluk” olarak tanımlanır (Tokyürek, 2019, s. 456).

Yok sözü Uygur Dönemi metinlerinde *yokad-* “yok etmek, ölmek, kaybolmak”, *yokadur-* “imha ve mahv ettirmek, yok ettirmek, ortadan kaldırmak”, *yokurkan-* “kuvvetten düşmek, zayıflamak”, *yok bol-* “yok olmak”, *yoklunmaksız* “imha edilemeyen, yok edilemeyen” *yokça* “yok gibi” şekilleriyle ve daha çok da *bar yok* “varlık, yokluk”, *yok kurug* “fakirlik”, *yok çıgay* “yoksulluk, fakirlik”, *yitlin- yokad-* “kaybolmak, yok olmak” gibi ikilemelerde tanıklanır:

örtü ol eliglerniñ hanlarnıñ ig ağırg ada tudaları bar erser barça yokadıp ençgüliüg esengüliüg bolgaylar “Ondan sonra o hükümdarların hastalık, sıkıntıları var ise hepsi yok olup huzurlu olacaklar.” (AY VI, 143-146, s. 75)

sizni teg edgü bahşı birle tuş bolup togum ajunug alkğalı yokadurgalı umadın kanca bargalı tegimliğ bolur maña “Sizin gibi iyi bir öğretilmele karşılaşp varlık şeklini ortadan kaldırmadan önce nereye gitmek benim için değerli olur?” (Dasakarm. 2664-2667, s. 155)

inçe bolmazun kalıtı bu arıg semek içinde kadır yavlık keyikler bar bolup biz yokadguluk emgengüliük bolmalım tep “Öyle olmasın (ki) bu orman içinde vahşi yabani hayvanlar var olup biz (ise) yok olacak, eziyet çekeceklerden olmayalım”. (AB 92-95, s. 75-76)

altınç ultağtın tuğmuş nomlarnıñ yoklunmaksız kirikmeksiz tözin bultaçı yoklunmaksız kirikmeksiz tözin bultaçı yoklunmaksız atlıg ertükteğ tözüğ “Altıncısı sebeplerden doğmuş öğretilerin yok edilmez ve kirlenmez esasını bulacak yok edilmeyen ve kirlenmeyen kirlilik ve saflığın en üst farkındalığı adlı öylesine esası.” (AY IV 1077-1081, s. 396)

yme arkun yer teñri nede ötrü yok bolgay yaruklı karalı kalı adrlıgay antada kesre ne bolgay tepen biltimiz “Ayrıca sonra yerin, göğün neden dolayı yok olacağını, aydınlık ve karanlığın nasıl ayrılacağını, ondan sonra ne olacağını öğrendik.” (HU II.A/207-211, s. 85-86)

negük ömezler tep teser kalı barıg yokug ömezler “Neleri düşünmezler diye sorsa varlığı ve yokluğu düşünmezler.” (AY IV 2196-2198, s. 469)

küni kıvrıkanmak köñlin adın adın toyınlar şmnañların bar yok münlerin yazukların / / /.../ /rti kişilerke ayıglayu sözledimiz “Kıskançlık duyguları ile başka başka rahip ve rahibelerin, olsun olmasın günahlarını...insanlara kötüleyerek söyledik.” (Maytr. 66/5-8, s. 125-126)

yok kurug emgek tözlüg adalıg turur “Yokluk, ızdırıp asıllı, tehlikelidir.” (Maytr. 3 = 37/3-4, s. 39)

çşaptka kirtgünmiş süzülmiş üçün yok çıgay bolmaklıg ıltagındın öñi ödrülür “Öğretiye inandığı, arındığı için fakir olmak sebebinden farklı seçilir.” (TT5/B, 39-41, s. 342)

kañı kan inçe tep yarlıgkadı amrak ögüküm yer teñri törümişte berü bay yeme bar yok çıgay yeme bar kayusuña emekte ozgurgay sen “Babası han şöyle buyurdu: ‘Sevgili yavrum yer ve gök yaratıldığından beri zengin de var yoksul da var, hangisini sıkıttıdan kurtaracaksın?’” (KP V c.4/VI c.1, s. 29)

muni munçulayu bilinü ukunu ksanti kulsar bo titir yok tözlüg nomlarta bar tözlüg nom bütmeği “Bunu bu şekilde bilip anlayıp af dilese budur boş esash öğretelerde, dolu esash öğreti bitmesi.” (AY III/V, 146, III.10b./18-20, s. 39)

ançata birök bu nom ertini yok bolsar ötrü ançata köni nomlar kirtü yörüğler yütlinür yokadur “Ne zaman bu öğreti cevheri yok olsa sonra o zaman doğru öğretiler, gerçek yorumlar kaybolur, yok olur.” (AY III/V, 198, III. 36b./7-9, s. 78)

Uygur Dönemi metinlerinde *yokluk* bildiren *yok* sözüne yine isimlere eklenerek sıfat mahiyetinde isimler yapan ve *yokluk* bildiren isimden isim yapım eki +sIz, +sUz ekinin eklenmesiyle ortaya çıkan *yoksuz* türevi oldukça dikkat çekicidir. *Yoksuz* “lüzumsuz, boşuna, liyakatsız, faydasız, yoksul” anlamlı bu söz dönem metinlerinde tek başına kullanıldığı gibi *yoksuz bol-* biçiminde ve *yoksuz asıgsız* “faydasız” anlamında ikileme olarak tanıklanır. *Yoksuz* sözü Karahanlı Türkçesinde de kullanılır, tek başına özellikle “yoksul” anlamındadır

ve Uygur Türkçesinden farklı olarak bu dönemde *yoksuz kıl-* “zayi etmek, boşa çıkarmak” yapısında *yoksuz* sözü *kıl-* yardımcı fiili ile kullanılır. *Yoksuz* sözü Karahanlı Türkçesinden sonra Harezm, Kıpçak ve Çağatay Türkçesinde “yoksul, fakir” anlamında kullanımı sürdürmüştür, Harezm Türkçesinde *yoksuz bol-* “fakirleşmek”, *yoksuz kıl-* “muhtaç etmek” Uygur Türkçesinden farklı anlamlarda kullanılmıştır. Çağatay Türkçesinde de *yoksuzluk* “yoksulluk” manasındadır. Uygur Dönemi metinlerinde *yoksuz* sözünün kullanımları şu şekilde örneklendirilebilir:

ötrü mairi bodistv inçe tip tidi tüzün yaşomaitria bu çştaniilig beg siziksiz bu tün ök alku yeklerig barça buluñ yınak saçgay. Bu tıriler yoksuz emgenürler birök yağız yir arkasintaki topraknuñ prmanukogkıçmik sanı neçe erser yana yme alku tınlıglarnuñ sanı sakışi neçe teñlig bolsar neçe teñlig kalın küçlüg yavlk yek içkek bolsarlar bodistv oğuşlug ilig begniñ anmıntın etüzinteki bir evin tüsiñe yme ada tuda tegürgeli ugulug ermezler “Sonra Maitreya Bodhisattva şöyle dedi: ‘Adil Yaşamitra bu Hükümdar Çaştani Bey şüphesiz bu gece bütün şeytanları her tarafa dağıtacak. Bu Tanrılar yok yere eziyet çekiyorlar. Eğer yağız yer arkasında toprağın, atomun ufacık parçaları sayısınca ne kadar çok ise, yine bütün canlıların sayısı ne kadar çok ise, ne kadar sık, güçlü, kötü şeytan, vampir olsalar Bodhisattva neslinden olan hükümdar beyin vücudundaki bir tek kılına bile zarar vermeye muktedir olamazlar.’” (Ui IV-A: ÇB/248-260, s. 30-32)

kalı bu meniñ etözüm yüz miñ ajuñlartın berü yoksuz asıgsız neçe neçe yirüdi artadı neñ yme edlıgsız bolup ne erser asıgka tusuka kirmedı “Kaldı ki, bu benim vücudum yüz bin varlık şeklinden beri önemsiz, faydasız olup ne kadar süredir çürüdü, ayrıca kıymetsiz olup nasılsa (hiçbir) fayda görmedi.” (AB 163-167, s. 109)

kim kayu kişi kuanşı im pusarka tapıg udug ayamak çiltemek atamak kırtgünmekde ulatı tegürgeli emgek emgenser ol emgeki neñ yoksuz bolmaz anı üçün kamağ yalañuklar alkugun kuanşı im pusar atın atamış kergek “Herhangi bir kimse Kuanşı im Pusar’a saygı ve hürmet göstermek, (onu) anmak, (ona) inanmak gibi şeylerde kulluk etmek için gayret etse o emeği hiç boşa gitmez. Onun için bütün canlı varlıkların hepsinin Kuanşı im Pusar adını anmaları gerektir.” (KİP - 78-82, s. 12)

men amtu siziñe azkıya nomlayın atın eşidser etüzin körser sakannıñı teğinniñi yoksuz bolmaz kop türlüg emgekinte kutgarur “Şimdi ben sizlere bir şeyler anlatayım: ‘Adımı işitse, vücudunu görse tasarladığı, saygıyla dilediği şey (yani kurtuluş) boşa gitmez; türlü zıdıraplardan kurtarır.’” (KİP 180-182, s. 17)

edgü ög kañ silik tudum ög kañ teg eçim sintar selike bu maytrı(sm)it nom bititgeli ötüntümüz erti muna ertimlig etüzümüz erip barsar al(ku) ed tavar barça tolp karırsar alp bulgulug kişi etüzin bulmuşım yoksuz bolğay anın amtı türk yigit erken kayu erser bir nom bitig bititelim “İyi anne, baba, temiz tuttum. Anne baba gibi ağabeyim Sınatar Seli’ye bu Maytrısimit öğretti(yi) yazmasını rica ettik. İşte fani vücudumuz geçip gidince bütün mal mülk hepsi karışınca zor bulunacak insan vücudunu bulmuş olmam boşuna olacak, bu yüzden şimdi güçlü, kuvvetli iken hangisi olursa bir öğretti kitabı yazdıralım.” (Maytr. 3 = 37/9-18, s. 39)

tenrı burkan yime şlok takşutın inçe tip kiginç yarlıkadı koduru tuñlay siz ol kuanşı im bodisvt yorıgın nomlayın kut kolup ant antıkmış taluy ögüzde terinrek ol klp ödün kolulasar bilgülig ermez kolti sanınça burkanlarka tapınıp antıka kut kolmuş erür men amtı siziñe azkıya nomlayın atın eşidser etüzin körser sakınmış teginmiş yoksuz bolmaz kop türlüğ emgekinte kutgarur “Tanrı Burkan da beyitlerle şöyle yanıt verdi: ‘İyice dinleyin, o Kuanşı İm Pusar Bodhisattva’nın dolaşmasını anlatayım, baht dileyip ant içmesi okyanustan daha derindir. Ant içtiği devirleri saysalar kavranamaz. Sayısız Burkanlara tapınıp ant içerek baht dilemiştir. Ben şimdi size birazcık anlatayım, adını işitse, vücudunu görse tasarladığı, istediği boşuna olmaz, çok türlü eziyetinden kurtarır.’” (KİP/174-181, s. 17)

Bu kullanımlarının dışında *yok* sözü Uygur Türkçesinde *bar yok bol-~ yok bar bol-* “ortadan kaybolmak, uzaklaşmak”, *beş bakırı yok* “yoksul, beş kuruşuz”, *bu kün bar yarın yok*⁶ “gelip geçici, fani”, *yoksuz sav* “boş söz, gerçeği yansıtmayan söz” şeklinde kalıp ifadelerde de kullanılmıştır (Şen, 2017, s. 79-90/ 210):

tuynmak bilge biligniñ kkiri tıdğı bar yok bolmış teg “Hissediş hikmetli bilgisinin kusuru ortadan kaybolmuş gibi...” (AbhiSho II: 904)

büş bakır tenginçe tavarım yok kanta takı beş yüz yartmak bėrü ugay men “Beş kuruşluk malım yokken nasıl olur da beş yüz yartmak vereyim?” (BT IX: 117)

yoksuz savlar sözlep... “Boş sözler edip...” (MairtApokl 21 3r)

⁶ *bu kün bar yarın yok* “gelip geçici, fani” anlamlı deyim hem Uygur hem Karahanlı dönemlerinde görülür: *bükün bar yarın yok bu dünya neñi/meniñ timişñ neñ adınlar oñı* “Dünya malı bugün var, yarın yoktur; benim dediğim mal başkalarının kismetidir.” (AH 197-198/56).

Karahanlı Türkçesinde *yok* sözü isim cümlelerinin yüklemi olarak kullanılmaya devam eder. Dîvânü Lugâti't-Türk'te *yök~yok* “yok, olmaz, değil”, *yok* “yokuş, çıkış”, *yökad-* “yok olmak”, *yök çıgay* “fakir, yoksul” olarak verilir. Bu kullanımlara ek olarak dönem metinlerinde *yok* sözünün *yokluk* “yokluk”, *yoka-* “yoklamak, okşamak”, *yokal-* “yok olmak”, *yokalt-* “yok etmek”, *yok bol-* “yok olmak”, *yok kıl-* “yok etmek, heba etmek, boşa çıkarmak”, *yok kılın-* “uzaklaştırılmak, sürgün edilmek”, *yok söz* “iftira”, *yok yodun bol-* “boşa gitmek, heba olmak”, *yok yodun kıl-* “yok etmek”, *yoksuz* “yoksul”, *yoksuz kıl-* “zayi etmek, boşa çıkarmak” türevleri tanıklanır:

künde irük yok begde kıyık yök “Güneşte gedik olmadığı gibi beyin sözünde de cayma yoktur.” (DLT, s. 33)

yok boldı onların amelleri boldılar ziyahlıglardın “Onların amelleri yok oldu, ziyana uğradılar.” (Kur.T 27/58 a3=5:53)

anlar kim taplamadılar anı kim indürdi tañrı yok kaldı amellerini “Onlar ki razı olmadılar ona ki indirdi Tanrı boşa çıkardı amellerini.” (Kur.T 37/8a1=47:9)

tanmakları birle aymakları birle meryem üze yok söz ulug “İnkarları ve konuşmaları ile Meryem'e büyüf iftira...” (Kur.T 27/2a2=4:156)

tüşti yaraglıg yerinde yok yodun boldı “Düştü gerçek yerinde heba oldu...” (Kur.T 28/8b2=7:118)

belgürtse yaraglıgını yok yodun kulsa yaragsızını neçeme taplamasa yazukluglar ya'ni kafirler “Meydana çıkarsa gerçeği yok etse batılı ne kadar razı olmasa günahkârlar yani kâfirler.” (Kur.T 28/68a1=8:8)

koşmañlar tañrı üze yalgannı yokaltgay sizni kan birle “İftira atmayın Tanrı sizi yok edecek eziyetlerle.” (Kur.T 31/52 b 2=20:61)

bütünlükün sadakalar çıgaylarka yoksuzlarka işlegenlerke “Elbette sadakalar fakirlere, yoksullara, çalışanlara.” (Kur.T 29/42b 2=9:68)

könül kimniñ bolsa kalı yök çıgay/kulsa küçün bolmas anı tok bāy “Yaratılışından gönlü fakir olan kişiyi kimse zengin yapamaz.” (DLT, 450)

yılan teg bu ajun yılan oklayu/yokamakka yumşak içi pür agu “Bu dünya yılan gibidir, yılanı oklamak lazımdır, o el ile yoklanırsa yumuşaktır; fakat içi zehir doludur.” (AH 213-214, s. 57)

çıgaylık yarınlık azuk yokluğu/çıgaylık tip ayma tavar yoklugun
“Fakirlik, yarının aziğının yokluğudur, mal yokluğuna fakirlik deme.”
(AH, 187-188, s. 55)

aya usırık öz sen odun yığla tınma/bayatka tapug kıl yok erse
yokadtım “Ey uyuklayan gönül sen uyan, ağla, nefes alma/Tanrı’ya
hizmet et yoksa yok oldum.” (KB 6560, s. 647)

ikiñçi togar kün yarur bu ajun/tözü halkka tegrür **yokalmaz** *özün*
“İkinci doğar güneş parlar bu dünya/Hep halka eştirir yok olmaz
gönlün.” (KB 827, s. 100)

Köktürk Dönemi’nden itibaren geniş bir kullanım alanına sahip olan *yok* sözü Karahanlı Türkçesinde yukarıda yer verilen kullanımlarının dışında *kim* sözü ile birlikte *yok kim* yapısında “ama, fakat, lakin” anlamında bağlaç olarak da karşımıza çıkar. Bu kullanımda *yok* sözünün leksikolojik kullanımı söz konusu değildir, gramerleşmiş bir öge olarak kullanılır:

küç kilmadı olarka tañrı yok kim özleriñe küç kılur erdiler “Tanrı onlara zulmetmedi ama (onlar) kendilerine zulmediyorlardı.” (Kur.T 30/45a1=16:33)

Eski Türkçe devresinden sonra *yok* sözü ve türevlerinin tarihî Türk lehçelerinde de kullanımı sürer. Harezmi Türkçesinde *yok* sözünün yanı sıra *yokal-* “yok olmak, helak olmak”, *yok yodun bol-* “yok olmak”, *yok yodun kıl-* “yok etmek”, *yok bol-* “yok ol-”, *yok et-* “yok etmek, ortadan kaybolmak”, *yok er-*, *yok tur-*, *yokal-* “yok olmak, mahvolmak” (Ata, 1997, s. 740-742), *yokald-~yokalt-* “yok etmek, ortadan kaldırmak”, *yokalgu* “tehlikeli”, *yokalmaklık* “yok olmaklık”, *yokat-* “yok etmek, helak etmek; harcamak, tüketmek”, *yokatıl-* “yok edilmek, helak edilmek”, *yokluk~yokluk* “yokluk”, *yoksul*, “yoksul”, *yoksuz~yoksuz* “yoksul, fakir”, *yoksuz çıgay* “fakir, muhtaç”, *yoksuz bol-* “fakirleşmek, fakir olmak”, *yoksuz kıl-* “muhtaç etmek” (Ünlü, 2012, s. 690-692); Kıpçak Türkçesinde, *yoha-* “yok edilmek, tahrir edilmek”, *yohla-* “yokluğunu hissetmek, kaybetmek”, *yohsil~yoksul* “yoksul, çaresiz”, *yoha~yoka-* “yoklamak, aramak”, *yoklu* “yoksul, fakir”, *yokluk* “yokluk”, *yokluluk* “yoksulluk”, *yoksız* “fakir, yoksul”, *yoksul* “fakir, çaresiz”, *yoksullan-* “fakirleşmek”, *yoksulluk* “yoksulluk” (Toparlı vd. 2007: 326); Çağatay Türkçesinde *yohsul~yoksul* “fakir”, *yokla-* “yoklamak, aramak”, *yoklamaklık* “yoklama, araştırma”, *yoklug~yokluk* “yokluk, bulunmayış”, *yoksızlık* “yoksulluk”, *yoksuz* “yoksul” (*yoksuz derviş* “yoksul”) (Ünlü, 2013, s. 1257-1258) türevleri kullanımdadır.

Anadolu sahasında da erken tarihli Mantku't Tayr, Garibname gibi eserlerden itibaren *yok* sözü *yokluk-yokluk*, *yoklu*, *yoksul* türevleri ile tanıklanır. Kamus-ı Türkî'de *yok* “olmayan, var mukabili, gayr-i mevcüd, mefküd” sözünün *yohsul-yoksul* “fakir” (*yoksul urganı* “ak sarmaşık nevi, öksüz urganı”; *dayak yoksulu* “yaramaz”), *yohsulluk-yoksulluk* “fakirlik”, *yok et-* “mahvetmek”, *işin yoğusa* “beyhude yere, faydasız”, *yok de-* “ret ve inkâr etmek”, *yoğuna git-* “nafile ve boşuna zayi olmak”, *yoğuna ver-* “bedavaya veya pek ucuzaya vermek”, *var yok* “her şey, yok gibi; nafile”, *yüzü yok* “evvelce pek ziyade lütf gördüğünden tekrar başka bir şey istemeye cür’et edemez”, *ne var ne yok* “ne haberler”, *yoklama* “yoklamak işi; askerin künye defterine tatbikan tetkik ve muayenesi ve bu defterin zaptı”, *yoklamacı* “askeri künye defterine tatbikan teftiş ve muayene eden zabıt, müfettiş; künye defterlerini zapt ve kuyûdât-ı müteferri’ayı kaydeden kalemin başı”, *yoklamak* “var mı yok mu diye anlamaya çalışmak; teftiş ve tahkik etmek; sıhhatini sormak; (askeri) gözden geçirip künye defterine tatbik etmek”, *yoklanmak*, *yoklatmak*, *yoklayış* “yoklamak işi ve tarz ve üslubu” *yokluk* “yok olma, bulunmama; ihtiyaç, fakr, zaruret” kullanımları kaydedilir (Şemsaddin Sami, 1905, s. 1350-1351).

SONUÇ

Türkçede Köktürk Dönemi’nden itibaren tanıklanan *yok* sözü hem isim cümlelerinin yüklemi olarak hem de temel anlamıyla ve çeşitli türevleriyle birlikte Eski Türkçe devresinde ve sonraki devrelerde çok işlek olarak kullanılmıştır. *Yok* sözü genellikle *yo- kökünden tasarlanmış ve *yod-* sözü ile ilişkilendirilmiştir. Yazıtlar Dönemi’nde, *yok* sözü tek başına ve *yok bol-*, *yok er-*, *yok kıl-/yok kış-* şeklinde isim cümlelerinin yüklemi olarak ve *yok çıkany* ikilemesinde tanıklanır. Uygur Dönemi metinlerinde *yok* sözü hiçbir bağlayıcı olmadan ve *yok+er-*, *yok+tit(ir)*, *yok+tur(ur)* yapısında isim cümlelerinin yüklemi olarak ve *yokat-*, *yokadur-*, *yokurkan-*, *yok bol-*, *yoklunmaksız*, *yokça* şekilleriyle daha çok da *bar yok*, *yok kurug*, *yok çıkay*, *yok öçmegülük*, *yitlin- yokad-* gibi ikilemelerde kullanılır. Bu devrede Köktürkçede tanıklanmayan pek çok türevi ile kullanımda olan *yok* sözünün en dikkat çekici kullanımlarından biri *yokluk* bildiren *yokluk* bildiren ve sıfat mahiyetinde isimler yapan +sIz, +sUz ekinin getirilmesiyle ortaya çıkan “lüzumsuz, boşuna, liyakatsız, faydasız, yoksul” anlamlarında kullanılan *yok+suz* türevidir. Daha sonraki dönemlerde çoğunlukla “fakir, yoksul” anlamında kullanılan *yoksuz* sözünün Köktürk Dönemi’nde kullanılmamış olması, ilk kez Uygur Dönemi’nde tanıklanıyor olması bu türevin çeviri etkisiyle ortaya çıkmış olabileceğini düşündürmektedir. *Yoksuz* sözünde +sIz, +sUz eki kendi işlevi ile kullanılmış olsaydı *yoksuz* sözünün anlamı “var

olan, mevcut, var” olmalıydı, fakat *yoksuz* sözünün Uygur Dönemi’nde ve sonraki dönemlerde bu anlamda kullanımına rastlanmaz. *Yoksuz* sözünün Uygurcadaki anlamlarından birisi olan “yoksul, fakir” anlamı *yok* sözünün sahip olduğu anlamlardan biridir. Eğer *yoksuz* sözü sadece “yoksul, fakir” anlamında kullanılmış olsaydı, *+sIz*, *+sUz* ekinin bu kullanımda yokluk ifadesi değil pekiştirme ve anlamı kuvvetlendirme gibi işlevlerde kullanıldığı söylenebilirdi. *Yoksuz* sözünün “liyakatsız, boşuna, -Dan yoksun, faydasız” gibi anlamlarda kullanılmasından yola çıkarak *yoksuz*, *yoksuz bol-* gibi kullanımların orijinal metinlerdeki bu anlamlarda kullanılan sözlere karşılık olarak çeviri etkisiyle ortaya çıkmış türevler olduğu düşünülebilir. *Yoksuz* sözü Karahanlı Türkçesinde de kullanılır, tek başına özellikle “yoksul” anlamındadır ve Uygur Türkçesinden farklı olarak bu dönemde *yoksuz kıl-* “zayi etmek, boşa çıkarmak” yapısında *yoksuz* sözü *kıl-* yardımcı fiili ile kullanılır. Karahanlı Türkçesinde *yok* sözü isim cümlelerinin yüklemi olarak kullanılmaya devam eder. Divânu Lugâti’t-Türk’te *yök-yok*, *yökad-*, *yök çıgay* olarak verilir. Bu kullanımlara ek olarak dönem metinlerinde *yok* sözünün *yokluk*, *yoka-*, *yokal-*, *yokalt-*, *yok bol-*, *yok kıl-*, *yok kılın-*, *yok söz*, *yok yodun bol-*, *yok yodun kıl-*, *yoksuz*, *yoksuz kıl-* türevleri tanımlanır. Ayrıca bu kullanımlarının dışında *kim* sözü ile birlikte *yok kim* yapısında “ama, fakat, lakin” anlamında bağlaç olarak da karşımıza çıkar. *Yok* sözü çeşitli türevleriyle birlikte Eski Türkçe devresinden sonra tarihî Türk lehçelerinde de kullanılmaya devam eder.

KAYNAKÇA

- Ağca, F. (2010). *Budist Türk çevresi metinlerinde olumsuzluk ve yokluk şekilleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ağca, F. (2015). Eski Türkçede varlık ve yokluk işaretleyicilerinin (ba:r, yo:k) gramerleşme süreçleri. *Dil Araştırmaları*, 16, 83-101.
- Arat, R. R. (1979). *Kutadgu Bilig*. İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları. [KB]
- Arat, R. R. (2006). *Atebetü'l-Hakayık*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. [AH]
- Arat, R. R. (2007). *Eski Türk şiiri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. [ETS]
- Ata, A. (1997). *Kıyasü'l-Enbiyâ I-II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Ata, A. (2019). *Karahanlı Türkçesinde ilk Kur'an tercümesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. [Kur.T]
- Ayazlı, Ö. (2012). *Altun Yaruk sudur, VI. kitap, karşılaştırmalı metin yayını*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları. [AY VI]
- Bang, W. and Gabain, A. v. (1929-1931). *Türkische Turfan-texte*, I-V, SBAW. [TT]
- Caferoğlu, A. (2011). *Eski Uygur Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Clauson, G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. Oxford.
- Çağatay, S. Ş. (1945). *Altun Yaruk'tan iki parça: I. Küü Tav'ın canlıları öldürdüğünden dolayı gördüğü ceza, II. Üç prensle pars hikâyesi (Prens Mağasatvi)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. [AYÇağatay]
- Çetin, E. (2012). *Altun Yaruk yedinci kitap - Berlin bilimler akademisindeki metin parçaları karşılaştırmalı metin, çeviri, açıklamalar, dizin*. Adana: Karahan Kitabevi. [AY VII]
- Çetin, E. (2016). Eski Uygurca metinlerde +Ilg, +Iug ekinin sıfatlarda kullanımı. *International journal of language academy*, 4(4), 49-58.
- Elmalı, M. (2016). *Dasakarmapathāvadānamālā*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. [Dasakarm.]
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2014). *Kâşgarlı Mahmud Dîvânü lügâti't-Türk giriş-metin-çeviri-notlar-dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. [DLT]
- Erdal, M. (1991). *Old Turkic word formation, a functional approach to the lexicon I-II*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Ergin, M. (2005). *Orhun abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Gulcalı, Z. (2013). *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur'da aç bars hikâyesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. [AB]
- Hamilton, J. R. (1998). *Budacı iyi ve kötü kalpli prens masalının Uygurcası, Kalyāṇaṅkara ve Pāpaṅkara*, (Ece Korkut ve İsmet Birkan, Çev.). Ankara: Simurg Yayınları. [KP]

- Kaya, C. (1994). *Uygurca Altun Yaruk giriş, metin, dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. [AY]
- Kemal, Y. (2000). *Aşık Paşa, Garib-name I-II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kormuşin, İ., Mozioglu, E., Alimov, R. ve Yıldırım, F. (2016). *Yenisey-Altay-Kırgızistan yazıtları ve kâğıda yazılı runik belgeler*. Ankara: Bilgesu Yayınları.
- Müller, F. W. K. (1945), *Uigurica (IV)* (S. Himran, Çev.). İstanbul. [Ui IV-A: ÇB]
- Ölmez, M. (1991). *Altun Yaruk III. Kitap (=5. Bölüm Suvarnaprabhasa sūtra): I*. Ankara: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi. [AY III/V]
- Özbay, B. (2014). *Huastuanıftı, Manihaist Uygurların tövbe duası*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. [HU]
- Özönder, F. S. B. (1998). *Abidarım kınılığ koşavarti şastirtakı çinkirtü yörlüglerning kangürüsinden üç itıgsızler. Giriş, metin, tercüme, notlar, indeks XXX levha*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. [Üİ]
- Polat, Ü. (2018). *Eski Uygur Türkçesinde cümle*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.
- Sevortyan, E. V. Red. (1974). *Etimologičeskiy slovar tyurkskih yazıkov. Obşçetyurkskie i mejtyurkskie osnovı na glosnie*. Moskva: İzdatel'stvo Nauka.
- Şemsettin S. (2019). *Kamus-ı Türki* (Paşa Yavuzarslan, Haz.). Ankara: TDK Yayınları.
- Şen, S. (2017). *Körüm Bitig. Eski Uygurca fal kitabı*. İstanbul: Kesit Yayınları. [Kör.B]
- Şen, S. (2017). *Eski Türkçenin deyim varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Şirin User, H. (2009). *Köktürk ve Ötüken Uygur kağanlığı yazıtları söz varlığı incelemesi*. Konya: Kömen Yayınları.
- Şirin User, H. (2010). Bömbögör Yazıtı: Bir Türk kunçuyunun mezar taşı. *Dil Araştırmaları*, 7, 62-73.
- Şirin, H. (2015). *Kül Tigin yazıtı notlar*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

- Tekin, Ş. (1960). *Uygurca metinler I, Kuanşi İm Pusar (Ses işiten ilah) Napħua ki atlg nom çeçeki sudur (saddharmapundarika-sūtra)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları. [KİP]
- Tekin, Ş. (1961). Uygurlarda 'boşluk' ve 'mutlak hakikat' mefhumları hakkında. *Atatürk Üniversitesi 1960 Yıllığı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 79-87.
- Tekin, Ş. (1976). *Uygurca Metinler II. Maytrisimit. Burkancuların mehdisi Maitreya ile buluşma Uygurca iptidai bir dram (Burkancılığın Vaibhāṣika tarikatine ait bir eserin Uygurcası)*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları. [Maytr.]
- Tekin, T. (2010). *Orhon yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. (2013). On the etymology of Turkish değil. *Makaleler 3, Çağdaş Türk Dilleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tenişev, E. R. (1997). *Sravnite 'lno-istoričeskaya grammatika tyurskih yazıkov-Leksika*. Moskva-Nauka.
- Tokyürek H. (2019). *Eski Uygur Türkçesinde Budizm ve Manihazim terimleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tokyürek, H. (2015). *Altun Yarak IV. tegzinç*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. [AY IV]
- Toparlı, R., Vural, H. ve Karaatlı, R. (2007). *Kıpçak Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ünlü, S. (2012). *Harezmi Altınordu Türkçesi sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Ünlü, S. (2013). *Çağatay Türkçesi sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Yavuz, K. (2007). *Gülşehri'nin Mantuku't Tayrı (Gülşen-nâme)*. Ankara. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü (<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>).
- Zieme, P.-Kara, G. (1978). *Ein Uigurisches Totenbuch*. Budapeşt: Akadémiakiadó. [Totenb.]

Makale Künyesi (Araştırma): Beyitoğlu, Y. K. (2021). Behcetü'l-Hadâik'ta ikilemeler. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 482-501.

<https://doi.org/10.32321/cutad.906860>

BEHCETÜ'L-HADÂİK'TA İKİLEMELER

Yahya Kemal BEYİTOĞLU¹

ÖZET

Türkçenin tarih boyunca çok geniş coğrafyalara yayılmış ve çok farklı kültürel kaynaklardan beslenmiş olması, söz varlığı açısından oldukça zengin eserler yazılmasını sağlamıştır. Bu eserlerden biri de şimdiye değin Anadolu sahasında yazıldığı tespit edilebilen en eski telif eser olan *Behcetü'l-Hadâik*'tir. Eser, aynı zamanda taşıdığı dil özellikleri bakımından karışık dilli eserler arasında sayılmaktadır. Bugüne kadar eserin hem neşri hem de dil özellikleri konusunda pek çok çalışma yapılmıştır. Ancak doğrudan eserde geçen ikilemeleri inceleyen bir çalışma bulunmamaktadır. İkilemeler, genel olarak eş, yakın veya zıt anlamlı kelimelerin tekrarıyla oluşan yapılar olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte ikilemeler, Türkçenin söz varlığı yönünden zenginliğini ortaya koyan en önemli unsurlarından biridir.

Bu çalışmada, *Behcetü'l-Hadâik*'ta tespit edilen 95 ikileme anlamsal kuruluşlarına, kelime türlerine ve farklı kuruluş yapılarına göre sınıflandırılarak incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: *Behcetü'l-Hadâik*, Eski Anadolu Türkçesi, ikilemeler, söz varlığı.

HENDIADYOINS IN BEHCETÜ'L-HADÂİK

ABSTRACT

Due to Turkish has spread to many geographies throughout history and has been fed by many different cultural resources has enabled to write rich works in terms of vocabulary. One of these works is *Behcetü'l-Hadâik*, which is the oldest writing work that can be determined to have been written in Anatolia until now. The work is also considered among the mixed language works in terms of its linguistic features. Until today, many studies have been carried out on both the publication and language features of the work. However, there is no study directly examining the hendiadyoins in the work.

¹ Adıyaman Üniversitesi, Besni Meslek Yüksekokulu, Öğr. Gör. Dr. ybeyitoglu@adiyaman.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-6421-8939>

Hendiadyoins are generally defined as structures formed by the repetition of synonyms, near-synonymous or antonyms. In addition to this, hendiadyoins are one of the most important elements that reveal the richness of Turkish in terms of vocabulary.

In this study, 95 hendiadyoins determined in *Behcetü'l-Hadâik* were examined by classifying them according to their semantic structures, word types and different establishment structures.

Keywords: Behcetü'l-Hadâik, Old Anatolian Turkish, hendiadyoins, vocabulary.

GİRİŞ

Oğuz Türkçesinin Anadolu'da yazı dili olarak kullanılmaya başlandığı ilk dönemlerden günümüze sınırlı sayıda eser ulaşmıştır. Türk dili bakımından son derece büyük bir önemi haiz bu eserlerden biri de *Behcetü'l-Hadâik fi Mev'izati'l-Halâik*'tir.

Çeşitli ayet, hadis, tefsir ve kıssaların meclis adını taşıyan 41 başlık altında aktarıldığı; dinî, ahlaki öğütler içeren *Behcetü'l-Hadâik*, Fahrüddîn bin Mahmûd ibni'l-Hüseyn ibni Mahmûd et-Tebrîzî tarafından 1270-1286 yılları arasında, Kayseri'de yazılmıştır (Koç, 2011, s. 167). Bu bağlamda, şimdiye değin Anadolu sahasında yazıldığı tespit edilebilen en eski telif eser olan *Behcetü'l-Hadâik*, Oğuz Türkçesinin özellikleri yanında Doğu Türkçesine özgü birtakım dil özelliklerini de yansıtan karışık dilli bir eserdir.

Eserin; Bursa, İstanbul (İbrahim Efendi nüshası ve Yazma Bağışlar nüshası), Berlin ve Ankara nüshaları olmak üzere bilinen beş nüshası vardır. *Behcetü'l-Hadâik* üzerinde yapılan çalışmalar, eserin dil yapısını en iyi temsil eden nüshalarından biri olan, 1303 yılında Ebû Bekir b. Şeyh Ali b. Muhammed tarafından istinsah edilmiş, 353 sayfalık Bursa nüshası üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu nüshanın tam metni ve dizini Canpolat (2018) tarafından yayımlanmıştır.

Bugüne kadar eserin hem neşri hem de dil özellikleri konusunda Buluç (1955, 1956, 1964), Canpolat (1960, 1968, 2018), Coşan (1964), Ertaylan (1949, 1960) gibi pek çok araştırmacı tarafından çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Ancak eserde geçen inkilemeleri inceleyen müstakil bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmada, Ertaylan'ın (1949) ifadesiyle "çok değerli bir Türk dili yadigarı" olan *Behcetü'l-Hadâik*'ta geçen inkilemeler tespit edilerek incelenmiştir.

İnkilemeler, Türkçenin -ilk kaynaklarından itibaren- yapı bilgisi, söz dizimi ve anlam bilgisi yönünden en önemli özelliklerinden birini oluşturur (Aksan, 2014, s. 60). Dilimizde tekrarlar, tekrar grupları,

yinelemeler, yineleme öbekleri, ikizlemeler gibi kavramlarla da karşılanan ikilemeler için Arapçada itbâ' veya muzâvece; Farsçada terkîb-i tekerrürî, Batı dillerinde ise çoğunlukla hendiadyoins terimi kullanılmaktadır. Şimdiye kadar birçoğu birbirine benzer olmakla birlikte pek çok tanımı yapılmış olan ikilemeler; genel olarak eş, yakın veya zıt anlamlı kelimelerin tekrarıyla oluşan yapılar olarak bilinir (Demir ve Yılmaz, 2014, s. 232). Ses güzelliği ve ses uygunluğu, anlam ve dizimsel sıra kalıplaşması, kelimelerin ayrı ayrı çekim eki alabilmesi, söz diziminde isim, sıfat, zarf ve fiil görevlerinde kullanılabilmesi; cümlelerin anlatım gücünü artırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla kullanılan bu yapıların belirleyici özellikleridir (Aktan, 2016, s. 27). İkilemelerle ilgili olarak aynen tekrarlar, eş ve yakın anlamlı tekrar grupları, zıt anlamlı kelimelerle kurulan tekrarlar, pekiştirmeli tekrarlar gibi yine çoğunlukla birbirine benzer sınıflandırmalar yapılmaktadır (Özkan ve Sevinçli, 2017, s. 45-50). Fakat dönem özellikleri ve inceleme yöntemlerinden kaynaklı farklı yapılarda oluşmuş ikilemelerden de söz edilebilir. Örneğin, Eski Anadolu Türkçesinde ve Divan Şiirinde görülen, ve bağlacının Fars geleneğine uygun olarak kullanıldığı *'akl u bilü, kurt u kinen, yay u kıış* gibi bağlaçlı ikilemeler de vardır (Aksan, 2014, s. 63).

Akademik yazında ikilemeleri; kuruluş yapıları, Türkçenin tarihi dönemleri, farklı lehçe ve yazı dillerindeki kullanımları bakımından ele alan ya da tek başına bir eserde geçen ikilemeleri inceleyen pek çok çalışma yapılmıştır. “(İsim1+II/+IU) (İsim2+II/+IU) kuruluşundaki ikilemeler” (Abik, 2010), “Türkiye Türkçesi ağızlarında {-I} zarf-fiil ekli ikilemeler” (Karahana, 2014), *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) ikilemeler* (Karaman, 2021), *Eski Anadolu Türkçesinde ikilemeler* (Tunca, 2011), “Kazak Türkçesindeki ikilemelerin sınıflandırılması” (Atmaca ve Kral, 2015), “Türkmen Türkçesinde ikilemeler” (Doğan, 2012), “*Divânu Lüğâti't-Türk*'ün söz varlığında yer alan ikilemeler” (Aktan, 2010), “Şeyyâd Hamza'nın *Yûsuf u Zeliâ* mesnevisindeki ikilemeler ve yinelemeler” (Korkmaz ve Korkmaz Bulut, 2017) gibi incelemeler, ikilemeler konusunda yapılan çalışmalara örnek verilebilir².

Bu çalışmada, tespit edilen ikilemeler öncelikle; aynı kelimenin tekrarıyla oluşan, eş ve yakın anlamlı kelimelerle oluşan ve zıt anlamlı kelimelerle oluşan ikilemeler şeklinde anlamsal ve genel bir sınıflandırma ile incelenmiş ardından isimlerden oluşan, fiillerden oluşan, fiilimsilerden oluşan, ünlemlerden oluşan ikilemeler, bağlaçlı

² İkilemeler konusunda bugüne kadar yapılmış çalışmaların kapsamlı bir bibliyografyası için bk. Karaman, 2021, s. 12-34.

ikilemeler ve deyimlerde geçen ikilemeler olmak üzere kelime türlerine ve farklı kuruluş yapılarına dayalı bir sınıflandırma içinde listelenmiştir.

İkilemeyi oluşturan kelimelerin köken bilgileri belirlenip ikilemeler, kullandıkları cümlelerdeki bağlamlara göre anlamlandırılmıştır. Her ikileme için, ikilemenin tanıklanabildiği ölçüde, üç örneğe kadar örnek cümle verilmiştir. Cümleler, Canpolat (2018) tarafından çeviri yazıya aktarılmış şekilleriyle örneklenmiş ve tırnak işareti (“ ”) içine alınmıştır. İkillemeler, cümle içinde italik olarak vurgulanmıştır. Birden fazla örnek cümlelenin geçtiği maddelerde cümleler birbirinden noktalı virgül (;) ile ayrılmıştır. *Behcetü'l-Hadâik* ağırlıklı olarak düzyazı türünde bir eser olmakla birlikte eserde şiir parçaları da yer almaktadır. İkillemelerin geçtiği örneklerin şiir olması durumunda, dizeler yan yana sıralanmış ve birbirinden eğik çizgi (/) ile ayrılmıştır. Her cümlelenin yanında cümlelenin geçtiği sayfa ve satır bilgisi verilmiştir. Satır numarası verilirken varsa birden fazla satır numarası kısa çizgi (-) ile ayrılarak gösterilmiş, böylece cümlelenin anlam bütünlüğü korunmaya çalışılmıştır. Metinde geçmeyen fakat anlam veya biçim bakımından bulunması gerektiği düşünülen kısımlar, metni çeviri yazıya aktaran araştırmacı tarafından tamamlanmışsa ok başlı tek tırnak (< >) işareti ile belirtilmiştir. Bir kelimenin, genellikle “alamorf”lara (bir morfemin farklı varyantları) ve “alafon”lara (anlam ayırma görevi olmayan ufak “çeşit ses”ler) (Başkan, 2003, s. 93-98) dayalı farklı yazılışları eğik çizgi (/) ile birbirinden ayrılarak aynı maddede verilmiş ayrıca ikilemeyi anlamca karşılayan başka bir ikileme varsa *krş.* (karşılaştırınız) kısaltmasıyla diğer ikilemeye gönderme yapılmıştır.

1. *Behcetü'l-Hadâik*'ta Geçen İkillemeler

1.1. Aynı Kelimenin Tekrarıyla Oluşan İkillemeler

ağlayu ağlayu *T. ağlayu + ağlayu*: Ağlaya ağlaya, ağlayarak.

“Türdi, *ağlayu ağlayu* Peygâmbere katına keldi.” (167a18)

âh âh³ *Far. âh + âh*: Ne güzel!

“...Allâhu ekber diyü, bıçak çaldığı vaktin ol yılkı *âh âh* diyür.” (171a9)

³ Bu ikileme, *Lügat-ı Remzî*'de kelime-i tahsin olarak nitelendirilmiş ve ikilemeye “Allah mübarek etsin, aferin, ne güzeldir” gibi anlamlar verilmiştir. *Behcetü'l-Hadâik*'ta geçen cümlede de Allah'a kurban edilen hayvanın “Ne güzel!” demesi de bu anlamlarla örtüşmektedir.

'aşer 'aşer⁴ Ar. 'aşer + 'aşer: Onar onar.

"...Ven'n-necm Qur'an durur. Ya'nî âyet âyet 'aşer 'aşer necm necm Muhammedğa indi." (92a15-16)

âyet âyet Ar. âyet + âyet: Ayet ayet.

"...âyet âyet, sûre sûre, necm necm hâcet bolduqça yigirmi yılda Muhammed Muştâfaya indürdi." (43a9-10); "...Ven'n-necm Qur'an durur. Ya'nî âyet âyet 'aşer 'aşer necm necm Muhammedğa indi." (92a15-16)

azın azın T. azın + azın: Az az, azar azar.

"...Yine kaçan kim kün tılınsa ol ferişte şol avuçın azın azın açar ve sağ avuçın azın azın yumar..." (63a17-18); "Mundan dağı yakınrağ danuk istersen kendü tenüğe bağıl. Azın azın yigitligün kider, qarılığın kelür." (138a17-18); "Uyqu yarattı, her kün uyqu içinde cân tenden kider, yine kirü kelür. Azın azın ta'lim kılar." (146a21-146b1)

biş biş T. biş + biş: Bin bin, binlerce. krş. miş miş

"...degme bir renc altında biş biş genc bar." (116b20-21)

bir bir T. bir + bir: Tek tek, ayrı ayrı.

"Ne kim ayıttı bir bir ayıttı. Ammâ korkmaq iki qurla ayıttı..." (134b14)

bölük bölük T. bölük + bölük: Bölük bölük, parçalara ayrılmış bir biçimde.

"...degme bir gürdan altmış yitmiş çıkalar, maşşer yirine bölük bölük keleler." (57b2-3); "Tamâm koyın içine kırt kirmiş kibi ol on iki miş eri bölük bölük kıldı." (75b23-24)

bölüp bölüp T. bölüp + bölüp: Bölüp bölüp, bölerek.

"Sıgındı izisinge kirdi yezid süsinge / Ne kıyās bar hüşingä bölüp bölüp er kırar" (77a13)

dapan dapan T. dapan + dapan: Katar katar, dizi dizi.

"Yügrişeler tağlar ol kün dapan dapan / Çağrışalar halklar ol kün feryāz kılu" (28b6)

⁴ 'Aşer, Kur'an'dan on ayet miktarı okunan kısım anlamına gelmektedir.

dürlü dürlü *T. dürlü + dürlü*: Türlü türlü, çeşit çeşit.

“Biti yazılmağ düni durur, anuñ için kim Melik ta‘älâ bu düñ *dürlü dürlü* bitı yazup ferişte eline birür, birbir.” (29a18-19); “Korku kulluğ birle nefsiñ sıynça / *Dürlü dürlü* tonlar keyüp bu ne duşanlık” (83a20); “Bu yire bağğıl: Bitenler, *dürlü dürlü* çiçekler köre-sin, kim anuñ közi yaşından bitmiş durur.” (100b8-10)

hây hây *Far. hây + hây*: Eyvah! Vay!

“...*Hây hây* ey yazuklu vây vây, Ya‘küb nice ağladı Yüsuf için dermân bulmadı.” (99a23-24)

köyne köyne *T. köyne + köyne*: Yana yana, tekrar tekrar.

“Suçlu suçı yarlığanmas suçına tevbe kılınça / Ança yalvarğıl Çalapğa *köyne köyne* ağlayu sen” (10b20-21)

miñ miñ *T. miñ + miñ*: Bin bin, binlerce. *krş. biğ biğ*

“...*miñ miñ* kul âzâd kılmağdan köre, dağı yigrek <bola> *miñ miñ* akça şadağa kılmağdan köre, yok durur Tañrıya sevgülerek...” (46a12-13); “Zamānumda maña kim bağar erdi / Eksüksüz bar erdi *miñ miñ* erüm” (144a2)

necm necm *Ar. necm + necm*: Kısım kısım.

“...âyet âyet, süre süre, *necm necm* hâcet bolduğça yigirmi yılda Muhammed Muştâfaya indürdi.” (43a9-10); “...Ven’n-necm Qur‘ân durur. Ya‘nî âyet âyet ‘aşer ‘aşer *necm necm* Muhammedğa indi.” (92a15-16)

şaf şaf *Ar. şaf + şaf*: Saf saf, dizi dizi.

“...bular *şaf şaf* yastuğlar kosalar ve ol yastuğlar üzre tekye ursalar...” (54b23); “...Kağan dursalar *şaf şaf* duralar...” (58a15)

seve seve *T. seve + seve*: Seve seve, severek.

“Kanı sizütüñ ol yaş kuru yimişlerni / *Seve seve* dadanu yidüğüñüz” (143b15)

süre süre *Ar. süre + süre*: Sure sure.

“...âyet âyet, süre süre, *necm necm* hâcet bolduğça yigirmi yılda Muhammed Muştâfaya indürdi.” (43a9-10)

taşa taş *T. taşa + taşa*: Taşa taş, taşarak.

“Konuklaya izim uğan / Yidi tamu *faşa faşa*” (39b10)

vây vây *Far. vây + vây*: Vay hâline! Yazıklar olsun!

“...Hây hây ey yazıklı *vây vây*, Ya ‘küb nice ağladı Yûsuf için dermân bulmadı.” (99a23-24)

zâr zâr *Far. zâr + zâr*: Zari zari, hüngür hüngür. *krş. zârî zârî*

“...yönin kıbleye döndürdi, destârın yüzine örtüdi, *zâr zâr* ağladı.” (121a6)

zârî zârî *Far. zârî + zârî*: Zari zari, hüngür hüngür. *krş. zâr zâr*

“Uykudan oyandı bulumadı, *zârî zârî* ağladı.” (103b3)

1.2. Eş ve Yakın Anlamlı Kelimelerle Oluşan İkişemeler

açlık şusuzlık *T. açlık + T. şusuzlık*: Açlık şusuzluk.

“Biz dünyâ<da> nefşümüz kolayınca yörimedük. *Açlığa şusuzlığa* öğrendük.” (27b2); “Nidâ kelge, ayda: Yâ bendelerüm, *açlığa şusuzluğa* ne birle öğrendüñüz?” (27b3) “...ramażân ayında oruç duttılar. *Açlığa şusuzlığa* şabr kıldılar.” (35a23-24)

‘ahd u peymân *Ar. ‘ahd + Ar. u + Far. peymân*: Güçlü ve sağlam bir biçimde yemin etmek, söz vermek. *krş. ‘ağd ü peymân*

“Mevlî kıldı senün birle / Ol ezelde *‘ahd u peymân*” (39b6)

‘ahd u vefâ *Ar. ‘ahd + Ar. u + Ar. vefâ*: Verdiği sözde durmak.

“Anuñ için kim Hâk ta ‘âlâ dükel işleri bu dün içre tağdır kıılır. Ölümü, dirliğı, muşibeti, eygüliğı, yavuzluğı, niğ-bağlılığı, bez-bağlılığı, begliğı, ma‘züllüğü, ferâğatı, meşğüllüğü, nuşreti, hezîmeti, miñneti bu‘dı, çurbi, hidâyeti, *‘ahd u vefâyı*, cevr ü cefâyı, vech ü kâfâyı...” (50a23-25)

‘ağd ü peymân *Ar. ‘ağd + Ar. ü + Far. peymân*: Güçlü ve sağlam bir biçimde yemin etmek, söz vermek. *krş. ‘ahd u peymân*

“...aramızda *‘ağd ü peymân* bar, size menüm kibi Melik-i subhân bar...” (36a19-20)

‘ağl u bilü *Ar. ‘ağl + Ar. u + T. bilü*: Akıl ve bilgi.

“Barisa sende ey döst *‘ağl u bilü* / Muştafâ ayı şa‘bânı dutğıl ulı” (25b17); “Ol künki kün zebâniler çorqusından / Kimersede kalmaya hiç *‘ağl u bilü*” (28b7)

'aṭā bahşış *Ar. 'aṭā + Far. bahşış*: İhsanda bulunmak, bahşış vermek.

“...yazuḳlu <ḳul>larımā ‘aṭā bahşış birür-men.” (13b9)

ay kūn *T. ay + T. kūn*: Ay güneş.

“Yir anuḳ döşegi, kök anuḳ şayvāni, ay kūn anuḳ çerāḡı, havā anuḳ eyvāni...” (4a6-7)

bī-çün u çigüne *Far. bī-çün + Ar. u + Far. çigüne*: Eşi olmayan, benzersiz.

“...minüm dīzāruma baḡḡıl ve bī-çün u çigüne yüzümi körgil...” (119a2-3)

burc u beden *Ar. burc + Ar. u + Ar. beden*: Burç ve beden, kale ve vücut.

“Ol dişleri diliḡe burc u beden ḳılmadum mu?” (118b3-4)

celd ü cüvān *Far. celd + Ar. ü + Far. cüvān*: Göz alıcı ve yiḡit genç.

“Ey yazuḳdın yaḡa közi açuḳ celd ü cüvān...” (145b3)

cevr ü cefā *Ar. cevr + Ar. ü + Ar. cefā*: Eziyet ve zulüm, birine eziyet ve zulmetmek.

“Anuḡ için kim Ḥaḳ ta‘ālā dükel işleri bu dün içre taḳdīr ḳılır. Ölümi, dirliḡi, muşibeti, eyḡülüḡi, yavuzluḡı, nīḳ-baḡtılıḡı, bez-baḡtılıḡı, begliḡi, ma‘zūllılıḡı, ferāḡatı, meşḡüllülüḡi, nuşreti, hezīmeti, miḡneti bu‘dı, ḳurbi, hidāyeti, ‘ahd u vefāyi, cevr ü cefāyi, vech ü ḳafāyi...” (50a23-25)

cinn ü ins *Ar. cinn + Ar. ü + Ar. ins*: Cin ve insan.

“Kelge anda dīv ü berrī cinn ü ins ü cümle ḡaḳ / Durḡalar ḳıyāmete hiç kimerse ḳalmaya” (157a3-4)

çeng ü çeḡāne⁵ *Far. çeng + Ar. ü + Far. çeḡāne*: Çeng ve çeḡāne.

“Buları cebr ve ḳahr birle ḡaḳ tā‘atına ketürür. Çeng ü çeḡāne, ḡamr u piyāle aradan kötürür.” (17b8-9)

çeng ü piyāle *Far. çeng + Ar. ü + Far. piyāle*: Çalgı ve kadeh. İçki meclisi.

⁵ Çeng, geçmişi çok eski devirlere dayanan, telli bir müzik aletidir. Çeḡāne de kanun veya kemençeğe benzeyen telli bir çalgıdır. Musikide çeng ve çeḡāne birlikte kullanıldığı için edebiyatta da bu şekilde yer almıştır (Tozlu, 2014, s. 150).

“Budân soğra müfsidler, ħamr u zemr çeng ü piyâle bola.”
(56a19)

çüst ü çäläk *Far. çüst + Ar. ü + Far. çäläk*: Atik ve çevik.

“Doğış kılan pehlevânlar nefsi birle doğışur / Eger İslâm içinde
çüst ü çäläk erse” (131b13)

dili dudağı (kat-) *T. dili + T. dudağı + T. (kat-)*: Dili dudağı birbirine
karışmak.

“Bulardan bir oğlan kördi, saçı bölügi yapmış, *dili dudağı katmış*,
yalnı ayak, yaşı aqar, ton opraq, yüz toz topraq, ağlayu oturur
erdi.” (60a13-14)

dīv ü berrī *Far. dīv + Ar. ü + Far. berrī*: Dev, olağanüstü hayalî
varlık ile gerçek, bu dünyaya ait olan varlık.

“Kelge anda *dīv ü berrī* cinn ü ins ü cümle ħalk / Durğalar
kıyâmete hiç kimerse qalmaya” (157a3-4)

ferd ü settār *Ar. ferd + Ar. ü + Ar. settār*: Tek başına olan (Tanrı) ve
günahları örten (Tanrı).

“Kim bolğa za'ıflarğa andağ raħim / Qullarınğa mihribân *ferd ü
settār*” (115a16)

ħamd u senā *Ar. ħamd + Ar. u + Ar. senā*: Şükür ve övgü, Tanrı'ya
şükretmek ve onu isimleriyle övmek.

“*Ĥamd u senā* ol Tañrıya kim yarattı kökleri, bezedi ay kün
yılduz birle” (2a8)

ħamr u piyâle *Ar. ħamr + Ar. u + Far. piyâle*: Şarap ve kadeh, içki
meclisi.

“Buları cebr ve qahr birle ħaq tã'atına ketürür. Çeng ü çeğâne,
ħamr u piyâle aradan kötürür.” (17b8-9)

ħamr u zemr *Ar. ħamr + Ar. u + Ar. zemr*: Şarap ve çalgı, içki
meclisi.

“Budân soğra müfsidler, *ħamr u zemr* çeng ü piyâle bola.”
(56a19)

ħullet ħil'at *Ar. ħullet + Ar. ħil'at*: Cennet elbisesi, cennet kaftanı.

“...iķâmet birse, *ħullet ħil'at* birse, uçsuz kıyısuz mülket birse,
hiçâbsuz liķã rü'yet birse.” (30b22-23)

hür gılmân / hür u gılmân *Ar. hür + (Ar. u) + Ar. gılmân*: Huriler ve cennette hizmet eden delikanlılar.

“Hür u gılmân yörendürü durup kümiş keryeler kezdüreler...” (66a23-24); “*Hür gılmân* degre durup müşk <ü> ‘anber saça / Mülki ebed yokdur zevâl yiri muķim yok intikâl” (177a10-11); “*Hür* <u> *gılmân* karşı kelüp Hâziretü'l-ķudsa kirtüp / Niteliksüz dîzâr körtüp tahür şarâb mü‘min içe” (177a13-14)

ins ü cân *Ar. ins + Ar. ü + Ar. cân*: İnsan ve cinler.

“...sever anı dükel *ins ü cân*, fidâ bolsun aña yüz miñ cân...” (23a11-12)

iş küç *T. iş + T. küç*: İş, uğraş, meşguliyet.

“...ey kurt ve qarınçalar kim bar durur ve ey nice *işe küçe* yaramaslar...” (80a1-2)

ķap ķacaķ *T. ķap + T. ķacaķ*: Kap kakak, mutfak eşyası.

“Yine köñül Tañrınuñ ‘azze ve celle *ķabi ķacaķı* durur.” (7a15-16); “...Tañrınuñ *ķabi ķacaķı* bar yer üsünde...” (7a18)

ķalışuz ķançıķsız *T. ķalışuz + T. ķançıķsız*: Nedensiz nasılsız, şüphesiz.

“...mü‘min baķsa *ķalışuz ķançıķsız* Hâķnı körse ol kün aña bayram durur...” (57a13)

ķan u yaş *T. ķan + Ar. u + T. yaş*: Kan ve gözyaşı, kanlı gözyaşı.

“*Ķan* <u> *yaş* ağlar ķarađum ķaynayu / Ārzüdan dek baķsadum bir saña” (102b8)

ķazâ ķader *Ar. ķazâ + Ar. ķader*: Tanrı’nın takdiri, alın yazısı.

“...Keldük bu dünyāya *ķazâ ķader* birle, dirildük anuñ içre ğurür ve ğatar birle.” (98a9)

ķışadar- ardur- *T. ķışadar- + T. ardur-*: Hayvan güttürmek, iş yaptırarak yormak.

“...Yâ ođlanlarum, yūsufi size birem velâkin koyun *ķışadarup a<r>durmanuż*, isside susadup açurmanuż.” (70b8-9)

ķul ķaravaş *T. ķul + T. ķaravaş*: Köle ve cariyeye. *ķrş. ķul ķırnaķ*

“Yūsuf dağı Mışr mâlın irkdi, yığdı ve dükeli ķavmi kendüzine *ķul ķaravaş* <ķıldı>.” (104a7-8)

kül kırnağ *T. kül + T. kırnağ*: Köle ve cariye. *krş.* **kül qaravaş**

“Kamunun oğlın kızın sinüj ehlüje *kül kırnağ* kılğa-men.”
(126a6-7)

kur kuşak *T. kur + T. kuşak*: Süslü, özenle yapılmış kuşak. *krş.*
kuşak kur

“...Muhammed Muştafāya maḥabbet *kur kuşağın* recebün soñ on
küninde kuşadılar.” (16b-17-18)

kurt u kinen *T. kurt + Ar. u + T. kinen*: Kurt ve haşere.

“Ol kan şu içinde kendüzin ğarğa kılur anuñ yağın *kurt u kinenler*
yir.” (116b9-10)

kuşak kur *T. kuşak + T. kur*: Süslü, özenle yapılmış kuşak. *krş.* **kur
kuşak**

“Teninde ğulle başı üzre t̄ac / Bilinde kızıl altun *kuşak kur*”
(119a4)

lutf u kerem *Ar. lutf + Ar. u + Ar. kerem*: Lütuf ve cömertlik.

“...Yā Dāvud, genc erdüm ve kizlü ğazîne erdüm yüz miñ hezār
lutf u kerem birle.” (112b3-4)

müşk ü ‘anber *Far. müşk + Ar. ü + Ar. ‘anber*: Misk ve amber, çok
güzel bir koku.

“Hür ğilmān degre durup *müşk <ü> ‘anber* saça / Mülki ebed
yoğdur zevāl yiri muķim yoğ intikāl” (177a10-11)

müzd ü şevāb *Far. müzd + Ar. ü + Ar. şevāb*: Mükāfat ve ödül.

“Anuñ içün kim muķī'lere *müzd ü şevāb* birsem bularuñ eygü
yükin köceñletmiş bolur-men.” (109a19)

raḥmet ü kerem *Ar. raḥmet + Ar. ü + Ar. kerem*: Merhamet ve
cömertlik.

“Bilgil kim ol bākī sarāyda hiç iḥtiyār ve dilek kimse elinde
kalmaya, cümle işler bī-sebeb bizüm üküş *raḥmet ü kerem*
elümüzde ola.” (19a2-3)

susat(/d)- açur- *T. susat(/d)- + T. açur-*: Susatmak acıktırmak.

“...Yā oğlanlarum, yūsufi size birem velākin koyun kışadarup
a<çur>durmañuz, isside *susadup açurmañuz*.” (70b8-9)

saçı bölügi (yap-) *T. saçı + T. bölügi + T. (yap-)*: Saçını taramak, örmek.

“Bulardan bir oğlan kördi, *saçı bölügi yapmış*, dili dudağı katmış, yalıñ ayak, yaşı açar, ton oprak, yüz toz toprak, ağlayu oturur erdi.” (60a13-14)

şayru ‘alil *T. şayru + Ar. ‘alil*: Hasta, illetli.

“Nice aydurlar maña ey *şayru ‘alil* / Nedür közüñde bu nişan-ı zelil” (99b5)

şāz u hürrem *Far. šāz + Ar. u + Far. hürrem*: Mutlu ve şen.

“Kaçan ırte kirü kelse, tene kirse *şāz u hürrem* bolur.” (146a4)

ten ü cān *Far. ten + Ar. ü + Far. cān*: Beden ve ruh.

“Yüz miñ müştāklar bar durur, *ten ü cān* fidā kılmışlar durur, belāya rāzī bolmışlar durur.” (124b2-3)

toz toprak *T. toz + T. toprak*: Toz ve toprak yığını.

“Bulardan bir oğlan kördi, saçı bölügi yapmış, dili dudağı katmış, yalıñ ayak, yaşı açar, ton oprak, yüz toz toprak, ağlayu oturur erdi.” (60a13-14)

uçsuz kıyısuz *T. uçsuz + T. kıyısuz*: Uçsuz kıyısız, uçsuz bucaksız.

“...ikāmet birse, hullet hil’at birse, *uçsuz kıyısuz* mülket birse, hicābsuz liķā rü’yet birse.” (30b22-23)

vech ü kafā *Ar. vech + Ar. ü + Ar. kafā*: Yüz ve kafa, birinin yüzü ve kafası.

“Anuñ içün kim Haķ ta ‘ālā dükel işleri bu dün içre taķdır kıılır. Ölümü, dirligi, muşibeti, eygüligi, yavuzluğı, niķ-bahtlığı, bez-bahtlığı, begligi, ma’züllügi, ferāgati, meşgüllügi, nuşreti, hezimetü, miñnetü bu’dı, ķurbi, hidāyeti, ‘ahd u vefāyı, cevr ü cefāyı, *vech ü kafāyı*...” (50a23-25)

yalğım salğım / yalķım salkım *T. yalğım / yalķım + T. salğım / salkım*: İlğim, yalğım, serap.

“Bunuñ meşeli *yalķıma salkıma* meñzer...” (84b15); “Āyet ma’nisi bu durur kim be-dürüstü ve rāstı anlar kim kāfirlik diler, bularuñ ‘ameli yazıdağı *yalğıma salğıma* meñzer, kim susamış kimseler anı su sanurlar.” (84b18-20)

yağıl- yaz- *T. yağıl-* + *T. yaz-*: Yanılmak, hata yapmak, günah işlemek.

“Yazın küzin yay <u> kış yağılmadın yazmadın / Dünin künin eksüksüz birür saña rüzunu” (32b12-13); “Tâ`atsuz kezdün evvel yağılduğ yazduğ evvel / Vaqtı boldı dön imdi kulluğına sığınğıl” (33a15)

zıkr ü namâz *Ar. zıkr* + *Ar. ü* + *Far. namâz*: Zikir ve namaz.

“Nice kıl sindek beklep otururlar kilîseni / Ketürdün sen dergâhuma *zıkr ü namâz*” (112b14-15)

1.3. Zıt Anımlı Kelimelerle Oluşan İnkilemeler

az üküş *T. az* + *T. üküş*: Az çok.

“Az *üküş* kim direrse bu dünyânı / Bellü bilsün dükedü yigü degül” (84a20)

dâ' u şifâ *Ar. dâ'* + *Ar. u* + *Ar. şifâ*: Hastalık ve şifa.

“...keder ü şafâyı, *dâ' u şifâyı*, her ne kim anuğ ğayb ħazînesinde kullarına degesi durur.” (50b1-2)

dün kün *T. dün* + *T. kün*: Gece gündüz, ara vermeden, aralıksız. *krş.* **dün kündüz, dünin künin**

“Ve hiç diğlenmes, şarkdan ğarba degin eğlenmes. *Dün kün* doğınur, mü`minlere vesvese kıılır.” (161b3-4)

dün kündüz *T. dün* + *T. kündüz*: Gece gündüz. *krş.* **dün kün, dünin künin**

“...kök yoğ erdi; *dün kündüz* yoğ erdi; ay, kün, yılduz yoğ erdi...” (113a5-6)

dünün künin *T. dünin* + *T. künin*: Gece gündüz, ara vermeden, aralıksız. *krş.* **dün kün, dün kündüz**

“Yazın küzin yay <u> kış yağılmadın yazmadın / *Dünün künin* eksüksüz birür saña rüzunu” (32b12-13); “Ussı kitti. Üç kün *dünün künin* ussuz bolup yattı.” (99a16)

erkeklü dişilü *T. erkeklü* + *T. dişilü*: Erkekli dişili, erkek ve dişil olarak. *krş.* **erlü kıızlu**

“...Ħavvâ anamız yüz yigirmi ħarın oğlan doğurdı, *erkeklü dişilü* dükeli ikiz erdi.” (48b1-2); “...Ħavvâ her vağtın ‘ayâl kettürse

erkekli dişili ikiz çoğurur erdi.” (68a19); “Anamuz Havvâ bir kezde *erkekli dişili* oğlan çoğurdu.” (68a21)

erlü kızlu *T. erlü + T. kızlu*: Erkekli kızlı, erkek ve kız olarak. *krş. erkekli dişili*

“İkinçi yıl yine Havvâ *erlü kızlu* iki oğlan bile çoğurdu.” (68a22)

eygü yavuz *T. eygü + T. yavuz*: İyi kötü.

“Ne kim kılsa<η> bu dün içre *eygü yavuz* / Cümle yazılır yazıcılar anuğdur” (30b2)

hayr u şer *Ar. hayr + Ar. u + Ar. şer*: İyilik ve kötülük.

“Ayduz kâdir muhtedir takdîr kılar *hayr u şer* / Każâ kelse kul ündeş kayğurmak ne asığ bar” (77a9); “*Hayr u şer* ne kılduğum cümle kördüm / Hıç meded kılmadı Fârisilerüm” (144a6)

ilerü kirü *T. ilerü + T. kirü*: İleri geri.

“...yirde kökde ne kim bar erse anuğ durur halk dağı buyruk *ilerü kirü*, öñdin soğdın.” (49b16-17)

keder ü şafâ *Ar. keder + Ar. ü + Ar. şafâ*: Üzüntü ve neşe.

“...*keder ü şafâyı*, dâ' u şifâyı, her ne kim anuğ gayb hazînesinde kullarına degesi durur.” (50b1-2)

öñdin soğdın *T. öñdin + T. soğdın*: Önden sondan, önceden sonradan.

“...yirde kökde ne kim bar erse anuğ durur halk dağı buyruk *ilerü kirü*, *öñdin soğdın*.” (49b16-17)

şağa şola *T. şağa + T. şola*: Sağa sola, rastgele yerlere veya kişilere.

“Tamâm koyın içine kurt kirmiş kibi ol on iki miñ eri bölük bölük kıldı. Üç kurla *şağa şola* hamle kıldı...” (75b23-24); “*Şağa şola* depretti, Yezîd süsin ayırdı / Yüz otuz er düşürdi kılıcından kan açar” (77a14); “Andan Hüseyn *şağa şola* bağıdı.” (77a22)

senlü menlü / sinlü minlü *T. senlü / sinlü + T. menlü / minlü*: Senli benli, senin ile benim.

“Eger sen kelinçe maña ecel irer bolsa *senlü menlü* birbirimizi körmekligümüz kıyâmete kaldı.” (70a9-10); “...Yâ kulum, eger receb ayında kelür erşeş ol yazuk *sinlü minlü* aramızda durur...” (BH 21b2-3)

ululu kiçilü *T. ululu + T. kiçilü*: Büyüklü küçüklü.

“...vāy ‘āšī bolanlara, tuḥtı, arşunı, şinigi *ululu kiçilü* dutalara.”
(49b22-23)

uşlu delü *T. uşlu + T. delü*: Akıllı deli.

“Bolasıdur ağır dirnek bilgil ol kün / Kamu anda dirilesi *uşlu delü*” (28b4)

yaş kuru *T. yaş + T. kuru*: Yaş kuru, hem taze hem kurutulmuş olan birlikte.

“Kanı sizün ol *yaş kuru* yimişlerni / Seve seve dadanu yidügünüz”
(143b15)

yay u kış *T. yay + Ar. u + T. kış*: Yaz kış, hep, daima.

“Yazın küzin *yay <u> kış* yañılmadın yazmadın / Dünin künin eksüksüz birür saña rüzunı” (32b12-13)

yazın küzin *T. yazın + T. küzin*: İlk bahar son bahar, hep, daima.

“*Yazın küzin yay <u> kış* yañılmadın yazmadın / Dünin künin eksüksüz birür saña rüzunı” (32b12-13)

yigit koca *T. yigit + T. koca*: Genç yaşlı, herkes.

“Ayda Çalap dirilün minüm dapa / *Yigit koca* kalmadın uşak oğlan” (48a12)

yir kök *T. yir + T. kök*: Yer gök.

“...bir kez yüsuf adın ağzuña alasıñ senün birle anı kıla-men kim *yir kök* senün için ağlaşalar.” (100a14-16); “*Yir kök* yarattı ...dimesi.” (141b7)

yirde kökde *T. yirde + T. kökde*: Yerde gökte, her yerde.

“...*yirde kökde* ne kim bar erse anuñ durur halk dağı buyruk ileri kirü, öñdin soñdın.” (49b16-17)

zır zeber *Far. zır + Ar. zeber*: Alt üst.

“...Melik ‘azze ve celle mü’minler köñline bir nazar kıılır, buları sınıkdurur, *zır zeber* kıılır...” (165a14-15)

2. Behcetü'l- Hadâik'ta Geçen İkiemelerin Kelime Türlerine ve Farklı Kuruluş Yapılarına Göre Sınıflandırılması

2.1. İsimlerden Oluşan İkiemeler

<i>açlık şusuzluk</i>	<i>każā kader</i>
<i>'aşer 'aşer</i>	<i>kul karavaş</i>
<i>'aṭā bahşiş</i>	<i>kul kurnak</i>
<i>ay kün</i>	<i>kur kuşak</i>
<i>āyet āyet</i>	<i>kuşak kur</i>
<i>az ūküş</i>	<i>miş miş</i>
<i>azın azın</i>	<i>necm necm</i>
<i>biş biş</i>	<i>öñdin soñdin</i>
<i>bir bir</i>	<i>şaf şaf</i>
<i>bölük bölük</i>	<i>şağa şola</i>
<i>dapan dapan</i>	<i>şayru 'alil</i>
<i>dün kün</i>	<i>senlü menlü / sinlü minlü</i>
<i>dün kündüz</i>	<i>süre süre</i>
<i>dünün künün</i>	<i>toz toprak</i>
<i>dürlü dürlü</i>	<i>uçsuz kıyısuz</i>
<i>erkeklü dişilü</i>	<i>ululu kiçilü</i>
<i>erlü kızlu</i>	<i>uşlu delü</i>
<i>eygü yavuz</i>	<i>yalgım salgım / yalkım salkım</i>
<i>hullet hil'at</i>	<i>yaş kuru</i>
<i>hür ğilmân</i>	<i>yazın küzin</i>
<i>ilerü kirü</i>	<i>yigit koca</i>
<i>iş küç</i>	<i>yir kök</i>
<i>kalısuz kaçıksuz</i>	<i>yirde kökde</i>
<i>kap kaçak</i>	<i>zir zeber</i>

2.2. Fiillerden Oluşan İkiemeler

kışadar- ardur-
susat(/d)- açur-
yañıl- yaz-

2.3. Fiilimsilerden Oluşan İkiemeler

ağlayu ağlayu
bölüp bölüp
köyne köyne
seve seve
taşa taşu

42.4. Ünlemlerden Oluşan İkilemeler

āḥ āḥ
hāy hāy
vāy vāy
zār zār
zārī zārī

2.5. Bağlaçlı İkilemeler

<i>'ahd u peymān</i>	<i>ḥamr u zemr</i>
<i>'ahd u vefā</i>	<i>ḥayr u şer</i>
<i>'akd ü peymān</i>	<i>ḥūr ü ḡilmān</i>
<i>'akl u bilü</i>	<i>ins ü cān</i>
<i>bī-çün u çigüne</i>	<i>kan u yaş</i>
<i>burc u beden</i>	<i>keder ü şafā</i>
<i>celd ü cüvān</i>	<i>ḡurt u kinen</i>
<i>cevr ü ceḡā</i>	<i>luḡf u kerem</i>
<i>cinn ü ins</i>	<i>müşk ü 'anber</i>
<i>çeng ü çegāne</i>	<i>müzd ü şevāb</i>
<i>çeng ü piyāle</i>	<i>ḡurt u kinen</i>
<i>çüst ü çālāk</i>	<i>luḡf u kerem</i>
<i>dā' u şifā</i>	<i>müşk ü 'anber</i>
<i>dāv ü berri</i>	<i>müzd ü şevāb</i>
<i>ferd ü settār</i>	<i>rahmet ü kerem</i>
<i>ḡamd u şenā</i>	<i>şāz u ḡürrem</i>
<i>ḡamr u piyāle</i>	<i>ten ü cān</i>
<i>vech ü ḡafā</i>	<i>yay u kış</i>
<i>zıkr ü namāz</i>	

2.7. Deyimlerde Geçen İkilemeler

dili dudağı (kat-)
saçı bölügi (yap-)

SONUÇ

Bu çalışmada, Türk dili tarihinin hem yazıldığı dönem ve saha hem de taşındığı dil özellikleri ve söz varlığı açısından önemli eserlerinden biri olan *Behcetü'l- Hadâik*'ta yer alan ikilemeler tespit edilerek incelenmiş ve aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Behcetü'l- Hadâik'ta toplam 95 ikileme tespit edilmiştir. Bu ikilemelerden 22'si aynı kelimenin tekrarıdır, 50'si eş ve yakın anlamlı kelimelerden ve 23'ü zıt anlamlı kelimelerden oluşmaktadır.

Eserdeki ikilemeler, kelime türlerine ve farklı kuruluş yapılarına göre ele alındığında; eserde 48 isimlerden oluşan, 3 fiillerden oluşan, 5 fiilimsilerden oluşan, 5 ünlemlerden oluşan, 33 bağlaçlı ve 2 deyimlerde geçen ikileme tespit edilmiştir⁶. İsimlerden oluşan ikilemeler başlığı altında isim, sıfat, zarf ve zamir görevinde kullanılan yani isim soylu kelimelerden oluşan ikilemeler yer almıştır. Bu bağlamda bağlaçlı ikilemeler de bu başlık altında değerlendirilebilir. Ancak Eski Anadolu Türkçesinin önemli bir özelliğini yansıttığı için bağlaçlı ikilemeler ayrıca sınıflandırılarak listelenmiştir. Eserde geçen *dili dudağı (kat-)* ve *saçı bölüğü (yap-)* ikilemeleri de o dönemde kullanılan deyimlerle kalıplaşmış, farklı kuruluş yapılarına sahip ikilemelerdendir.

İkilemeler, kelimelerin köken bilgileri yönünden incelendiğinde ise 50 ikilemenin *T.* (Türkçe) + *T.* (Türkçe), 22 ikilemenin *Ar.* (Arapça) + *Ar.* (Arapça), 13 ikilemenin *Far.* (Farsça) + *Far.* (Farsça), 5 ikilemenin *Ar.* (Arapça) + *Far.* (Farsça), 3 ikilemenin *Far.* (Farsça) + *Ar.* (Arapça), 1 ikilemenin *T.* (Türkçe) + *Ar.* (Arapça) ve 1 ikilemenin *Ar.* (Arapça) + *T.* (Türkçe) kelimelerden oluştuğu görülmektedir⁷. Buna göre, eserde tespit edilen ikilemelerden %52'sinin, *T.* (Türkçe) + *T.* (Türkçe) kelimelerden oluştuğu anlaşılmaktadır. Bu oran, eserin ağırlıklı olarak dinî içerikli olmasına rağmen o dönemde Türkçenin Arapça ve Farsça'ya karşı üstünlüğünü koruduğunu göstermektedir.

Eserde geçen ikilemelerden bir kısmının (*bölük bölük, kap kaçak* gibi) bugün de aynı şekilde kullanılmaya devam ettiği, bir kısmının (*az üküş, eygü yavuz* gibi) değişikliklere uğrayarak kullanıldığı, bir kısmının ise (*yalgım salgım / yalkım salkıım, kıalsuz kıançkısus* gibi) kullanımdan düştüğü görülmektedir.

Eserde tanıklanan *biş biş* ve *miş miş* ikilemeleri, *Behcetü'l-Hadâik*'in Batı Türkçesinin özellikleri yanında Doğu Türkçesine özgü dil özelliklerini de yansıtan karışık dilli bir eser olduğuna işaret eden örneklerdendir.

⁶ Anlamsal sınıflandırmada *hür gılmân / hür u gılmân* maddesi, eş ve yakın anlamlı kelimelerle oluşan ikilemeler başlığı altında tek bir ikileme olarak değerlendirilmiş ancak kelime türlerine ve farklı kuruluş yapılarına göre yapılan sınıflandırmada *hür gılmân* isimlerden oluşan ikilemeler, *hür u gılmân* ise bağlaçlı ikilemeler başlıkları altında ayrı ayrı sayılmıştır. Bu nedenle, ikinci tasnifte toplam ikileme sayısı 96 çıkmaktadır.

⁷ Bu incelemede, bağlaçlı ikilemelerde yer alan Arapça *u/ü* bağlaçlı değerlendirmeye alınmamıştır.

KAYNAKÇA

- Abik, A. D. (2010). (İsim1+II/+IU) (İsim2+II/+IU) kuruluşundaki ikilemeler. *Ankara Üniversitesi DTCF Türkoloji Dergisi*, 17(2), 1-20.
- Aksan, D. (2004). *Türkçenin sözvarlığı*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Aktan, B. (2010). Dîvânü Lügâti't-Türk'ün söz varlığında yer alan ikilemeler. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 28, 1-12.
- Aktan, B. (2016). *Türkiye Türkçesinin söz dizimi*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Atmaca, E. ve Kral, Ö. F. (2015). Kazak Türkçesindeki ikilemelerin sınıflandırılması. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 4(1), 194-213.
- Başkan, Ö. (2003). *Lengüistik metodu*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Birinci, A. (2018). *Lügat-i Remzî (inceleme-ıpkıbasım)*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Buluç, S. (1955). Eski bir Türk dili yadigârı Behcetü'l-Hadâik fi Mev'izeti'l-Halâik. *İÜ TDED*, VI, 119-131.
- Buluç, S. (1956). Behcetü'l-Hadâik fi Mev'izeti'l-Halâik'den örnekler. *İÜ TDED*, VII, 17-44.
- Buluç, S. (1964). Behcetü'l-Hadâik fi Mev'izeti'l-Halâik'den derlenmiş koşuklar. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 161-201.
- Canpolat, M. (1960). *Behcetü'l-Hadâik fi Mev'izati'l-Halâik incelemesi*. Yayımlanmamış mezuniyet tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Canpolat, M. (1968). Behcetü'l-Hadâik'in dili üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 165-175.
- Canpolat, M. (2018). *Behcetü'l-Hadâik fi Mev'izati'l-Halâik*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Coşan, E. (1964). Behcetü'l-Hadâik'm yeni bir nüshası. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIII, 159-161.

- Demir, N. ve Yılmaz, E. (2014). *Türk dili el kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Doğan, L. (2012). Türkmen Türkçesinde ikilemeler. *Odü Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 3(6), 90-103.
- Ertaylan, İ. H. (1949). VII H./XIII.M. asra ait çok değerli bir Türk dili yadigârı Behcetü'l-Hadâik fi Mev'izeti'l-Halâik. *İÜ TDED*, III, 275-293.
- Ertaylan, İ. H. (1960). *Behcetü'l-Hadâik (tıpkıbasım)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Karahan, L. (2014). Türkiye Türkçesi ağızlarında {-I} zarf-fiil ekli ikilemeler. *VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi*, 30 Eylül - 4 Ekim 2013, *Bildiri Kitabı*, II, 75-84.
- Karaman, A. (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) ikilemeler*. Yayınlanmamış doktora tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Koç, M. (2011). Anadolu'da ilk Türkçe telif eser. *Bilig Dergisi*, 57, 159-174.
- Korkmaz, Ş. ve Korkmaz Bulut, T. (2017). Şeyyâd Hamza'nın Yûsuf u Zelfhâ mesnevisindeki ikilemeler ve yinelemeler. *Türük, Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 5(11), 240-279.
- Özkan, M. ve Sevinçli, V. (2017). *Türkiye Türkçesi söz dizimi*. İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Tozlu, M. (2014). Âsım Dîvânı'nda mûsikî unsurları. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 13, 141-166.
- Tunca, H. (2011). *Eski Anadolu Türkçesinde ikilemeler*. Yüksek lisans tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.